BEŞİR AYVAZOĞLU

ATEŞ DENİZİ

Bir ses ve ateş romanı...

kapı

BEŞİR
AYVAZOĞLU

Ateş Denizi

ATEŞ DENİZİ

Beşir Ayvazoğlu

ROMAN

kapı

BEŞİR AYVAZOĞLU

Beşir Ayvazoğlu, 11 Şubat 1953 tarihinde Sivas'ın Zara ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Sivas'ta, yükseköğrenimini Bursa'da tamamladı. 1976 yılından itibaren çeşitli liselerde Türkçe ve edebiyat öğretmeni, TRT'de uzman, daha sonra *Hergün, Tercüman, Türkiye, Zaman* ve *Yeni Ufuk* gazeteleriyle haftalık *Aksiyon* dergisinde köşe yazarı ve yönetici olarak çalıştı. Bir ara Kültür Bakanlığı danışmanı olarak görev yaptı. Kasım 2001-Temmuz 2005 tarihleri arasında Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyeliğinde bulundu. Halen *Türk Edebiyatı* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yürütüyor ve *Zaman* gazetesinde yazarlık yapıyor. Çeşitli dallarda çok sayıda ödüle de layık görülen Beşir Ayvazoğlu'nun Kapı Yayınları'ndaki diğer kitapları şunlardır: *Ömrüm Benim Bir Ateşti: Ahmet Haşim'in Hayatı Sanatı Estetiği Dramı* (2006), *Büyük Ağa Tarık Buğra* (2006), *Bozgunda Fetih Rüyası* (2006), *Kuğunun Son Şarkısı* (2006), *Güller Kitabı* (2006), *1924: Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* (2006), *Defterimde Kırk Suret* (2007), *Ney'in Sırrı* (2007), *Florinalı Nâzım* (2007), *Peyami: Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı* (2008), *Siretler ve Suretler* (2008), *Alatav'dan Şardağı'na* (2008), *Yahya Kemal Eve Dönen Adam* (2008), *Tanrıdağı'ndan Hıra Dağı'na* (2009), *Divanyolu* (2010), *Malik Aksel: Evimizin Ressamı* (2011), *Kahveniz Nasıl Olsun?* (2011), *Geceleyin Dersaadet* (2013).

Kapı Yayınları 355
Beşir Ayvazoğlu Kitaplığı 21

Ateş Denizi
Beşir Ayvazoğlu

1-5. Basım: Nisan 2013

ISBN: 978-605-4683-94-9
Sertifika No: 10905

Yayına Hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan
Kapak Tasarım: Utku Lomlu
Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

© 2013, Beşir Ayvazoğlu
© 2013; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir.

Kapı Yayınları
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com
www.kapiyayinlari.com

Baskı ve Cilt
Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul
Tel: (212) 674 97 23 Faks: (212) 674 97 29

Genel Dağıtım
Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul
Tel: (212) 511 53 03 Faks: (212) 519 33 00

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

Bu kitabın tamamını basılmadan önce okuyarak çok faydalı tavsiyelerde bulunan aziz dostlarım Selim İleri, İskender Pala, Mehmet Güntekin, Şule Gürbüz ve Ömer Erdem'e, bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayan Yusuf Çağlar'a, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve İSAM Kütüphanesi yetkililerine, ayrıca eşim Handan, oğlum Emre ve kızım Elif'e teşekkür ediyorum. Kitabın içinde 1782 Cibali yangınının anlatıldığı beş hikâyeyi okuyarak önemli uyarılarda bulunan Prof. Dr. Kemal Beydilli beyefendiye de şükran borcum var. Editörüm Mustafa Çevikdoğan, sayfa düzenini yapan Bahar Kuru Yerek ve kapak tasarımını gerçekleştiren Utku Lomlu da kitaba ciddi katkılarda bulundular. Her birine ne kadar teşekkür etsem azdır.

ÖNDEYİŞ

O GÜN biraz tembellik etmiş, büroya öğleden sonra gitmiştim; çalışma masamdaki darmadağınık kitap, dergi ve dosya yığınlarının üzerinde büyük bir paket duruyordu. Sekreterim bu paketi bir saat kadar önce yaşlı bir beyefendinin getirdiğini, biraz bekledikten sonra kısa bir mektup yazıp paketi bu mektupla birlikte bana vermesini sıkı sıkı tembih ettikten sonra yine uğrayacağını söyleyerek telefon ve adres bırakmadan gittiğini söyledi.

Masama geçip oturdum ve Latin harflerini Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğrenenlerin karakteristik elyazısıyla ismimin yazılı olduğu beyaz zarfı açtım; içinden aynı elyazısıyla yazılmış, "Muhterem Beyefendi," hitabıyla başlayan, "Yaşlı bir hayranınız" imzalı kısa bir mektup çıktı. Üslûbundan zarif ve kültürlü biri olduğu anlaşılan meçhul zat, pakette çok sevdiği ve hürmet ettiği bir akrabasının yıllar önce kendisine emanet ettiği evrakın bulunduğunu belirttikten sonra şöyle devam ediyordu:

"Geçenlerde Tanburi Cemil Bey merhumun mezarı hakkındaki makalenizi okuyunca, bu evrakı size teslim edersem vazifemi bihakkın ifa etmiş olacağım kanaatine vardım. Eserlerinizden bazılarını da mütalaa etmiş, kadim kültürümüze vâkıf olduğunuz intibaını edinmiştim. Paketteki defterleri ve evrakı

tedkik buyurursanız, eminim, bu evrakı niçin size teslim etmiş olduğumu anlayacak ve çok büyük bir heyecan duyacaksınız."

Daha açmadan bende kalp çarpıntılarına yol açan paketi alıp şöyle bir tarttım, epeyi ağırdı. İpini kâğıt makasıyla kesip saman sarısı paket kâğıdını aceleyle yırtınca ortaya erguvani renkte, ağzı büzülmüş kadife bir torba çıktı. Bu torbadaki evrakın Tanburi Cemil Bey'in kayıp mezarı hakkında yazdığım yazıyla ne alâkası olabilirdi?

Cemil Bey hakkında vefatının doksanıncı yılı dolayısıyla bir makale yazmış, mezarı kayıpsa da, nereye defnedildiği bilindiğine göre, hiç olmazsa onu hatırlatan, görenlerin bir Fatiha okumadan geçmeyecekleri sembolik bir mezar taşı dikilmesi gerektiğinden söz etmiştim. Muhtemelen savaş şartları yüzünden kimseye duyurulamadığı için Fatih Camii'nde küçük bir cemaatle kılınan cenaze namazından sonra Merkezefendi'de sessiz sadasız toprağa verilen bu büyük tanburinin mezarı, kendisi kadar meşhur bir sanatkâr olan oğlu Mesud Cemil tarafından bile yıllarca ziyaret edilmediği için zamanla düzlenip unutulmuştu. Babasının mezarını ziyaret etmeyi yıllar sonra onun hayatını yazmaya karar verince akıl edebilen hayırsız oğul, ne yazık ki eli boş dönecekti.

Kadife torbadan üzerinde büyük harflerle "Galip Tahiroğlu evrakı" yazılı bir paket daha çıkınca önüme bütün bir geçmiş zamanın dökülüverdiğini hissettim. Birer formalık otuz küsur defter, eski mecmualar, gazete kupürleri, bir tomar mektup ve nota mecmuaları... Onlarca yıl öncesinin kokularını bu odaya taşıyan sararmış kâğıt yığınından -çoğu Tanburi Cemil Bey'le ilgiliydi- sanki iç yakıcı bir saz semaisinin nağmeleri taşıyordu. Bunların Mesud Cemil tarafından *Tanburi Cemil'in Hayatı* yazılırken toplanan malzeme olabileceği aklıma gelmedi değil; fakat torbada onunla ilgili fazla bir şey göremedim. Defterlerden biri, usta bir mücellidin elinden çıktığı ilk bakışta anlaşı-

lan, kalınca bir hatıra defteriydi ve üzerinde Latin harfleriyle L.H. inisyalleri okunuyordu. Diğerleri, bazılarında hiç boş sayfa kalmamış ve 1'den 35'e kadar numaralandırılmış, karton kapaklı, çizgili, birer formalık defterlerdi. Eğer ilk defterle son defterdeki 28 Teşrinisani 1934 ve 5 Mart 1935 tarihleri doğruysa, hepsi üç ay gibi kısa bir zamanda yazılmıştı, hem de çok okunaklı, inci gibi bir rik'ayla...

Ortalığa muhteşem bir hazine saçılmış da, birileri üzerine üşüşüp yağmalayacakmış hissine kapılarak hepsini gerisin geri torbaya tıkıp ağzını eskisi gibi sıkıca büzdüm ve bilgisayarın başına geçip o gün mutlaka yetiştirmem gereken makaleye başladım; ne var ki aklım kadife torbadaydı. Güç bela bir şeyler yazdım. O günkü işleri bir an önce bitirip eve giderek kadife torbadaki defterleri, mektupları, çeşit çeşit notların tutulduğu kâğıtları okumak için can atıyordum. Şehir Hatları vapuruyla Üsküdar'a geçerken bazı mütecessis bakışları üzerimde hissetmedim değil; kaptırmaktan korktukları para veya mücevher dolu çantaya sımsıkı sarılan, bu halleriyle değerli bir şey taşıdıklarını istemeden ifşa eden tedirgin adamlara benziyor olabilirdim. Üsküdar iskelesinde bir taksiye bindim ve eve varıncaya kadar defterlerden birini çıkarıp hemen okumaya başlamamak için kendimi zor tuttum.

Nereden bilebilirdim bu büyülü torbadan yıkılmış hayallerin, kırılmış kalplerin, incinmiş gururların ve harcanmış bir hayatın çıkacağını? Kendimi iki yakıcı aşk hikâyesinin ve hazin bir arayışın içinde bulacağımı nereden bilebilirdim?

BİR şeyleri yok olmaktan kurtarmak için ümitsizce çabalayarak çölleşen hayatında bir vaha yeşertmek isteyen yalnız bir adam, Galip Tahiroğlu, erguvani renkli kadife bir torbadan işte böyle apansız çıkıp hayatıma karışıverdi. O, Cemil Bey'le nasıl

yaşadıysa, şimdi ben de onunla öyle yaşıyorum. Ama bu macerayı yalnız yaşamak niyetinde değilim; defterleri dilini hafifçe sadeleştirip bazı notlar ekleyerek yayına hazırlama görevi bana düşüyor.

Öyle olmasaydı bu kadife torba, geçmiş zamanın karanlık dehlizlerinden çıkıp beni bulur muydu?

Kimdi bu Galip Tahiroğlu? Kadife torbayı bana teslim etmek için gazeteye kadar gelen yaşlı adam olabilir miydi? Ama 1900'lerin başında dünyaya gelmiş birinin hayatta olma ihtimali çok zayıftı; yaşıyor olsa bile yüz yaşını aşkın biri onca zahmeti göze alabilir miydi?

Öyle anlaşılıyordu ki, meçhul okuyucumun muhtemel ikinci ziyaretini beklemekten başka çare yoktu. Tabii onu beklerken defterlerin sahibi Galip Tahiroğlu hakkında bilgi bulabilmek için epeyi uğraştım. Eğer yazdığı kitap mitap varsa -ki o kadar güzel üslûba sahip bir entelektüelin yayımlanmış yazıları veya kitapları mutlaka vardır diye düşünüyordum- bazıları sahhaflara düşmüş olabilir diye Google'da aradım; binlerce Galip, binlerce Tahiroğlu vardı, fakat bir tane bile Galip Tahiroğlu kaydı düşülmemişti. Bir de sahhafların hafızalarına müracaat etmeyi denedim; Beyazıt'a çıktığım bir gün, sahhaflıkta hâlâ ısrar eden dostlarıma sordum. Hayır, böyle bir ismi hiç duymamışlardı. Defterlerde ismine sıkça rastladığım Sahhaf Raif Efendi'ye yetişmiş kıdemli bir sahhaf da hiç duymadığını, duymuş olsa bile maalesef hatırlamadığını söyledi.

Bu araştırmam sırasında defterlerden hiçbirine söz etmedim; çünkü sahhaflık tecessüsüyle üzerime geleceklerinden endişe ediyordum.

Galip Tahiroğlu, Tanburi Cemil Bey hayranı ve onun yeğeni Hikmet Bey'den tanbur dersleri almış bir musikişinas olduğuna göre, musiki çevrelerinde bu ismi duymuş birinin çıkabileceğini düşünerek başta tanınmış tanburiler olmak üzere, mu-

siki tarihimizin hurde teferruatını bilen dostlarıma sordum, bazılarının e-posta adreslerine mesajlar gönderdim, hiçbirinden umduğum cevabı alamadım! Soy sop araştırmaya meraklı dostlarımdan da bir haber çıkmadı. Tek ümidim vardı: 1933 Üniversite Reformu'nda tasfiye edilen hocaların tam listesi... Galip Tahiroğlu, Ahmed Refik Bey'in asistanı ve onunla birlikte kadro dışı bırakılan hocalardan biri olduğunu yazıyordu. Temmuz ve Ağustos 1933 tarihli gazetelerdeki "Üniversite Reformu" haberlerine baktım, yayımlanan listelerin hiçbirinde ismi yok. Ama bu listelerde tasfiye edilen asistanların isimlerinin bulunmadığını biliyordum.

Galip Tahiroğlu eğer gerçekten kadrosu yenilenmeyen başasistan ve asistanlardan biriyse, ismine İstanbul Üniversitesi arşivine girerek ulaşmak mümkün olabilirdi. Fakat bütün kapıları zorlamama rağmen eksiksiz bir tasfiye listesine henüz ulaşabilmiş değilim. Eğer orada da bulamazsam Galip Tahiroğlu adında birinin hiç yaşamadığı kanaatine varacağım. Fakat defterler gerçekti; belli ki bunları biri yazmıştı. Dostumuz belki de müstear isim kullanıyordu! Ama bazıları defterlerin sayfaları arasından çıkan mektupları nasıl açıklayacaktım? İşte dayısı Nezih Cevdet'in "Nûr-ı aynim Galip", işte Mesud Cemil'in "Aziz Galip Bey", işte Florinalı Nâzım'ın "Pek muhterem Galip Beyefendi" hitaplarıyla başlayan mektupları...

Eğer Galip Tahiroğlu adında biri yaşamamışsa müthiş bir kurguyla karşı karşıya bulunuyorum demekti.

KADİFE torbadan çıkan ciltli defter başka bir hazineydi; Cemil Bey'den tanbur dersleri alırken ona âşık olan Leyla Hikmet Hanım'ın hatıra defteri... Galip Tahiroğlu'nun Sahhaf Raif Yelkenci'den aldığını söylediği bu defterin de tamamını belki bir gün yayına hazırlarım. Üniversite Reformu'nda kadro dışı

bırakılınca kendi içine kapanıp aylarca evinden çıkmayan Tahiroğlu, öyle anlaşılıyor ki, Cemil Bey'in plaklarını dinleyerek hayata tutunmuş ve kendisine intiharı bile düşündürten derin ümitsizlikten, bu büyük sanatkârın hayatını araştırmaya başladıktan sonra belli ölçüde kurtulmuş. Araştırma sonuçlarını defterlerine not ederken, Leyla Hikmet'in hatıra defterini de kullanıyor.

Galip Tahiroğlu'nun defterlerini okurken kendimi 1930'ların sanat, edebiyat ve musiki dünyasının içinde buldum. İbnülemin Mahmud Kemal'den Mükrimin Halil'e, Yahya Kemal'den Ahmet Haşim'e, Peyami Safa'dan Necip Fâzıl'a, Nâzım Hikmet'ten Florinalı Nâzım'a... İnanılır gibi değildi; hemen hepsiyle bir şekilde tanışıp izlenimlerini defterlerine yazan bu talihsiz adam, kültür dünyamızla da yakından ilişkili, baba tarafından Mevlevî -ismi Şeyh Galib hayranı bir Mevlevî olan dedesi tarafından verilmiş- köklü bir aileye mensupmuş, fakat son yirmi yılda yaşanan felâketler bu ailenin üzerinden silindir gibi geçmiş. Dededen ve babadan kalma bir hayli gayrimenkule sahip olduğu için pek geçim sıkıntısı çekmeyen Galip Tahiroğlu, sonunda dadısını da kaybedince koskoca bir konakta tek başına kalıvermiş. Sadece dayısı hayattaymış, fakat o da şartların zorlamasıyla muhalif kanatta yer aldığı için Beyrut'ta gönüllü sürgün hayatı yaşıyormuş.

Nezih Cevdet, yani Galip Tahiroğlu'nun dayısı, Tanburi Cemil Bey'in yakın arkadaşlarından biriymiş. Kadife torbadaki defterlerden birinin arasından Cemil Bey'in ona "Aziz biraderim Nezih Beyefendiye yadigâr-ı (burada bir kelime okunmuyor) 15 Ağustos 1329, Cemil" diye imzaladığı bir fotoğrafı çıktı. Daha önce sadece bazı kitap ve dergilerde kötü basılmış kopyalarına rastladığım bu fotoğrafı sağdaki sayfada görebilirsiniz.

Galip Tahiroğlu'nun yazdıklarından, Anadolu'da yürütülen büyük mücadeleyi samimiyetle desteklediği ve rejim olarak

Victoria Portrait

Cumhuriyet'le hiçbir probleminin olmadığı, fakat kültür devrimlerine ciddi itirazlarının bulunduğu anlaşılıyor. Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılması, belli ki, hem bu muhalif duruşu hem de Ali Kemal'in İzmit'te linç ettirildiğini öğrenince korkup yakın arkadaşları Rıza Tevfik ve Refik Halit'le birlikte yurtdışına kaçan dayısı yüzündendi. Bu bakımdan Galip Tahiroğlu'nun defterleri, bence, hemen tamamı derin bir sessizliğe gömülen ve hatıralarını yazarken bile ne olur ne olmaz diye kendi kendilerine sansür uygulayan muhaliflerin asıl duygu ve düşüncelerini yansıtması bakımından ayrıca önemlidir.

DEFTERLERİ okuyup bitirdikten sonra, köşe yazarlığı yaptığım gazete için bu defterlerden yola çıkarak bir yazı dizisi hazırlamaya karar vermiştim. Fakat defterleri yeni yazıya aktarınca ortaya devasa bir metin çıktı; gazetede üç beş gün sürecek bir yazı dizisiyle Galip Tahiroğlu'nun dramatik hayatını tam yansıtmak mümkün olmayacaktı. Bir hayli tereddüt geçirdikten sonra yazı dizisinden vazgeçip metni notlandırarak kitap halinde yayımlamaya karar verdim. Artık Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne uğramak şart olmuştu. Bazı defterlerde, Galip Tahiroğlu'nun sözünü ettiği çeşitli gazete ve dergilerde çıkmış haber ve yazıların elyazısıyla kopyaları, bazılarının da kupürleri vardı; ama emin olmak için hepsini tek tek bulup karşılaştırmalıydım. Buldum da... Bunların bir kısmını yayımlandıkları devrin zihniyet dünyasını çok iyi yansıttıkları için okuyucularımın dikkatine sunmaya karar verdim. Bazı yazıların da sadece künyelerini vermekle yetindim.

Tanburi Cemil Bey'in ölüm haberinin verildiği 16 Temmuz 332 tarihli *Tasvîr-i Efkâr*'ı incelerken yetmiş küsur yıl önce bu sayfaya Galip Tahiroğlu'nun da benim gibi kalbi çarparak baktığını düşününce çok duygulandığımı itiraf ederim. Bu talihsiz

adamın göz izlerini hissettiğim bu sayfaya ondan sonra kaç kişi bakmış olabilirdi ki? Belki de sadece ben... Ne var ki aynı gazeteyi, o, kütüphanenin ilk binasında gözden geçirmişti, ben yıllar sonra bu binaya eklenen Dişçilik Mektebi'nde baktım; o bu haber ve yazıları parmakları uyuşuncaya kadar elle yazmıştı, ben dijital kameramla fotoğraflarını çekip evde bilgisayarıma yükleyerek okudum. O buradan çıkınca ya Darüttalim'e uğruyordu yahut Küllük Kahvesi'ne... Onun yaşadığı devirde bu meydana asıl hüviyetini kazandıran mekânların hiçbiri yok şimdi. Ne Zeynep Hanım Konağı, ne Darüttalim, ne Haydar Bey Havuzu, ne Küllük, ne Emin Efendi Lokantası... Sahhaflar Çarşısı bile ne yazık ki artık eski çarşı değil. Ben de eski fotoğraflarını günlerce incelediğim Beyazıt Meydanı'nda Galip Tahiroğlu'na hayalen refakat ettim ve Vezneciler'den Şehzadebaşı'na doğru yürüyerek baba tarafından dedesi Ragıp Selami Bey'in Şehzade Camii'ni gören bir yerde olduğundan söz ettiği konağının yerini tahmin etmeye çalıştım. 1920'lerin sonunda yanan bu konak, Galip Tahiroğlu'nun yazmaya çalıştığı tarihî romanla da alâkalıydı.

Evet, kadife torbadan kalınca bir tomar halinde bir de bir roman müsveddesi çıktı. Galip Tahiroğlu'nun bir türlü bitiremediğini, yılan hikâyesine döndüğünü söylediği *Ateş Denizinde Üç Gün* adında bir roman üzerinde çalıştığı anlaşılıyordu. Kadife torbada, 1782 Ağustos'unda Cibali'de çıkan ve üç gün süren büyük yangın sırasında yaşananları ve ismini taşıdığı Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ı yazış sürecini anlatmaya çalıştığı bu tarihî romanın az çok tamamlanmış beş bölümü ve bir yığın müsvedde vardı. Bağımsız birer hikâye gibi de okunabilecek tamamlanmış bölümleri, bunlardan söz edilen defterlerdeki metinlere ekledim. Elinizdeki kitabın ismi, beşinci hikâyenin *Hüsn ü Aşk*'tan alınma başlığından doğdu: *Ateş Denizi*. Müsveddelerin içinden çıkmak maalesef mümkün değildi. Bunun için ayrıca çok ciddi

bir mesai harcamak gerekiyor. Ama sözünü ettiğim beş bölümün kendi içinde bir bütün teşkil ettiğini söyleyebilirim.

Galip Tahiroğlu'nun şiir yazmayı da denediğini, kadife torbadan çıkan dört şiirini ilgili bölümlere yerleştirdiğimi belirterek geçiyorum.

Böylece matruşka gibi birbirinin içine girmiş hikâyelerin anlatıldığı, benzerine hiç rastlamadığım şaşırtıcı bir metin ortaya çıktı. Galip Tahiroğlu'nun acılarla dolu hayatını takip ederken Tanburi Cemil Bey'in hayatının arkada aktığını düşününüz. Leyla Hikmet Hanım'ın hatıra defterinden iktibas edilen parçalar başka bir hikâye... *Ateş Denizinde Üç Gün* isimli roman denemesinde de bizi ismini taşıdığı Şeyh Galib'le buluşturan Galip Tahiroğlu'nun hatıratını isterseniz bir roman olarak da okuyabilirsiniz.

Kim bilir, belki de Galip Tahiroğlu hiç yaşamadı.

Bu takma adı kullanan biri böyle bir roman kotarıp beni aracı olarak kullanmış olmasın!

DEFTER 1

28 Teşrinisani 1934, Çarşamba[1]

AYNA zifirî karanlıktı. Fakat onları apaçık görüyor, yüzünü birkaç fotoğrafından tanıdığım annem başta olmak üzere, hayatıma girmiş, ama şimdi hayatta olmayan kim varsa, hepsine haksızlığa uğradığımı anlatmaya çalışıyordum. Hiçbiri dinlemiyordu beni; gözlerinde öfke mi, utanç mı, küçümseme mi, ne olduğunu anlayamadığım, belki de hepsini birden ifade eden bakışlar vardı; kalbimi paramparça eden keskin bakışlar... Korku ve telaş içinde aynadan çıkmaya çalışıyor, fakat her atılışımda şeffaf bir duvara çarpıyordum. Odam işte orada, öte taraftaydı, fakat yatmadan önce gramofona koyduğum plak Tanburi Cemil Bey'in *Saba Peşrevi*'ni değil, sanki Schubert'in *Bitmemiş Senfoni*'sini çalıyordu. Aynanın öte tarafındaki mekân da hem çalışma odamdı, hem Willi Frost'un *Bitmemiş Senfoni* filmindeki şatoda bir salon... Birden kapısı açıldı; sol elinde bir mumla aynaya yaklaşan dadım Didar Kalfa -fakat yüzü niçin Caroline Esterhazy'nin yüzüne benziyordu?- sağ elini uzatıp, "Küçükbey! Küçükbey," diyerek yakamdan tuttuğu gibi beni öteki tarafa çekiverdi. Gözlerimi açınca onun dehşetle açılmış gözlerini gördüm; pijamamın yakasından tutmuş, sarsarak uyandırmaya çalışıyordu beni. Rüya ile gerçek

arasında ne kadar bocaladığımı hatırlamıyorum. Terlemiştim, ağzım zehir gibiydi ve kalbim yerinden çıkacakmış gibi çarpıyordu. Rüya gördüğümü anlayınca derin bir nefes alıp kendimi yatağa bırakıverdim.

Dadım yumuşacık eliyle saçlarımı okşayarak, "Ödümü patlattın ayol," dedi, "üstüme iyilik sağlık! Deliler gibi bağırıp çırpınıyordun, uyanmak bilmedin!"

Rüyada gördüklerim gerçeğe o kadar benziyordu ki, uyandırılmasaydım, zehirli oklar gibi kalbimin derinliklerine saplanan bu bakışlar öldürebilirdi beni.

"Tuhaf bir rüya gördüm dadı, herkes oradaydı!" dedim.

"Hayırdır inşallah! Herkes kim? Neredelerdi?"

"Büyük aynanın içinde... Dedelerim, ninelerim, annem, teyzem, dayılarım..."

Dadım muhabbet ve merhamet yüklü sesiyle, "Ah, benim kuzucağım," dedi, "hadi kalk. Su ısıttım, yıkan, kendine gelirsin! Hava bugün de çok güzel, çık dışarı, gez dolaş!"

"Ama hiç iyi görmedim! Hepsinin yüzü asıktı!"

Dadım her zamanki yapmacık öfkesiyle, "Hadi kalk dedim!" diye tersledi beni. "Kendini böyle harab edersen, üzülürler elbet!"

Konsolun üzerindeki çalar saate baktım; sekizi yirmi geçiyordu ve dışarıda teşrinisaninin sonlarına geldiğimiz halde pırıl pırıl bir hava vardı; pencerelerden sızarak yatak odamı köşe bucak işgal eden güneş, her şeye rağmen hayatın güzel ve yaşanmaya değer olduğunu hatırlatıyordu. Hazır uyanmışken kalkıp gece aldığım kararı tatbike başlamalıydım.

Yorganı tekmeleyip kalktım kalkmasına, ama biraz da istikrarsız havalar yüzünden pelte gibiydim, kendimi çok yorgun hissediyordum. Bir lodos, bir poyraz... Başımı yastığa koysam birkaç dakika içinde derin bir uykuya dalıp yeniden aynanın öte tarafına geçebilirdim. Kendime gelebilmek için uzun uzun

yıkandım, tıraş oldum ve bu sabah erken kalktığım için çok sevinen dadımın özene bezene hazırladığı kahvaltı masasında bir müddet oyalandım. İştahım yoktu hiç; sırf sigara içebilmek için biraz beyazpeynir, üç beş zeytin yedim. Bir de dadımın üzerine tereyağı sürüp âdeta zorla ağzıma tıktığı bir dilim ekmek, o kadar! Sonra yatak odama geçip en yeni elbisemi giydim ve epeyi tereddüt ettikten sonra bir de kravat taktım. Bu, Devran'ın birbirimize iyiden iyiye açıldığımız günlerde hediye ettiği, üzerinde küçük sarı çiçek desenleri bulunan kahverengi bir kravattı. Aylardır berber yüzü görmeyen saçlarımı da tarayıp briyantinle sabitleştirdikten sonra çalışma odama çıktım ve rüyamda öte tarafına geçtiğim aynanın karşısında kendime baktım. Henüz yirmi dokuz yaşında olmama rağmen saçlarım yer yer ağarmış, yanaklarım çökmüş, gözlerimin altında müzmin uykusuzluk yüzünden morluklar belirmişti. Olduğumdan çok yaşlı gösteriyordum.

"Galip, evladım," dedim aynadaki görüntüme, "sen bu gidişle çok yaşamazsın!"

Keşke bu tuhaf rüya da hiç hatırlamadığım binlerce rüyadan biri olarak hafızamın derinliklerine gömülseydi! Annemin yüzünde tıpkı fotoğraflarındaki gibi kopkoyu bir hüzün vardı. Azmi ve Nazmi dayılarım -birbirine tıpatıp benzeyen ikizlerdi- öfkeyle; dedelerim, anneannem ve babaannem ayıplayıcı nazarlarla bakıyorlardı. Galiba aralarında sadece babam Hasan Avni Bey yoktu, evet evet, o yoktu! Bu rüyayı Freud hayranı doktor İzzeddin Şadan Bey'e anlatsam peder husumetinden başlayıp kim bilir nerelere varır...

On gün kadar önce Beyoğlu'ndaki Sümer Sineması'nda seyrettiğim *Bitmemiş Senfoni*'nin bu kâbusumsu rüyaya karışması çok tuhaftı. İki hafta boyunca gösterilen ve neredeyse bütün İstanbul halkınca seyredilen bu filmde Franz Schubert'in hayatı biraz değiştirilerek anlatılmış. Nezih dayımdan dinledi-

ğim kadarıyla aslında *Bitmemiş Senfoni*'nin niçin bitmediğini bilen yok. Bizde daha çok aktör olarak bilinen Willy Frost'un kordelasında, Schubert, hayatında ilk defa aristokratların bulunduğu bir mekânda piyano çalarken Kontes Caroline Esterhazy kahkahalarını tutamıyor. Fakat bu güzel Macar kontes bir müddet sonra pişmanlık duyuyor ve kendini affettirmek için derinden yaralandığını bildiği Schubert'ten piyano dersleri almak istiyor. Genç kompozitör ve güzel kontes, bu dersler sırasında birbirlerine âşık oluyorlar ve biz Macaristan'da, bir Ortaçağ şatosunun esrarlı atmosferinde, Schubert'in harikulâde musikisi ve Macar halk havalarıyla kuşatılmış romantik aşk sahneleri seyrediyoruz. Ne var ki zavallı Schubert, Kont Esterhazy'nin muhalefeti yüzünden Caroline'le evlenemiyor ve seviştikleri günlerde onun için vaadettiği senfoniyi yazmaktan -*allegro moderato* ve *andante con motto* bölümlerini tamamladığı halde- vazgeçiyor.[2]

Bu aşk hikâyesi, rüyama, Devran'la yaşadığım maceraya benzediği için karışmış olabilir mi? Bilmiyorum. Filmde Kontes Caroline başka biriyle evlendiği için senfonisini yarım bırakıyordu Schubert. Devran, bildiğim kadarıyla, henüz evlenmedi; fakat eğer evlenirse yazmaktan vazgeçeceğim bir senfonim yok; benim senfonim, onunla yaşadığım saadetti, yarım kaldı. Peki, rüyamda Didar Kalfa'nın yüzü niçin Kontes Caroline'i canlandıran Martha Eggerth'in yüzüyle birbirine karışmıştı? Kahvaltı ederken beni bir anne şefkatiyle seyreden dadımın yüzünde onun çizgilerini aradım, yok... Belki gençliğinde...

HÂLÂ tuhaf bir şekilde tesiri altında olduğum o kâbusu -evet, bir çeşit kâbustu- zihnimden kovarak Tanburi Cemil Bey'i düşünmeye çalıştım. Biyografisini yazmaya karar verdiğim bu büyük sanatkâr hakkında kütüphanemdeki kitap ve mecmu-

alarda bulabildiklerimi bir araya getirmiştim; ama bunlar kâfi değildi. Bayezid Umumi Kütüphanesi'ndeki gazete ve mecmua koleksiyonlarını gözden geçirmeli, ayrıca dostları ve yakınlarıyla görüşmenin yollarını aramalıydım. Bir senedir gece gündüz odamın penceresinden seyrettiğim İstanbul'u da çok özlemiştim. Üsküdar'a kaç defa inip vapura binmekten son anda vazgeçerek kaçarcasına eve döndüm, bilmiyorum. Artık silkinip kendime gelmem icabediyordu; ama evden çıkar çıkmaz o kahrolası sıkıntı kalbimi yeniden kuşatıp ele geçiriyor. İşin kötüsü bazan bu sıkıntı dayanılmaz bir öfkeye dönüyor, her şeyi kırıp dökmek istiyorum. Bu sefer tahammül etmeliydim. Üsküdar'a dün verdiğim kararı ne pahasına olursa olsun tatbik etmek kararıyla indim ve her zamanki tütüncüden bir paket sigarayla *Cumhuriyet* ve *Hâkimiyet-i Milliye* istedim.

"Bayım" demeye henüz alışamadığı belli olan dükkân sahibi gazetelerimi verirken, "Beyefendi," dedi, "*Hâkimiyet-i Milliye*'nin ismi değişti, artık *Ulus* isteyeceksiniz!"

"Öyle miii?" dedim. Hayretim yapmacıktı.

"Evet," dedi adam, "bugün değişti!"

Aslında hiç şaşırmamıştım; *Cumhuriyet*'in ismini de belki yakında *Cumurluk* diye değiştirirlerdi; bazı gazetelerde birkaç aydır 'cumhuriyet' yerine 'cumurluk' kelimesi kullanılıyordu. Kalkmak üzere olan vapura koşarak yetiştim, bir yer bulup oturduktan sonra *Ulus*'u açtım. *Ulus* isminin hemen altına iri kırmızı harflerle yerleştirilen açıklama da dikkat çekiciydi: "*Hâkimiyeti Milliye*'yi kuran Atatürk'tür. Gazetemize *Ulus* adını da o verdi. Adımız andımızdır: Atatürk'ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz."

Birkaç gün önce çıkarılan bir kanunla Atatürk soyadını -bu soyadı ilelebet ona ait olacaktı- alan Gazi'nin 1 Teşrinisani'de Meclis'te söylediği öztürkçe açılış nutkundan sonra gazeteler birden öztürkçeci kesilmiş, bazıları öztürkçe sütunları açmış-

lardı. Yirmi gün kadar oluyor; merak saikiyle oturup öztürkçe bir şeyler yazmaya çalışmıştım; insan çok az bildiği bir lisanda meramını anlatmaya çalışırken ne kadar zorlanırsa öyle zorlandığımı itiraf ederim. Zihnimin âdeta dumura uğradığını hissettim. İlim, felsefe ve edebiyat, ancak asırlar içinde işlene işlene incelmiş ve zenginleşmiş bir lisanla mümkündür. Eğer böyle bir Türkçede ısrar edilirse, asgari elli sene bunlara veda etmek lâzım gelecek. Gazi'nin bu hatada ısrar etmeyeceğine eminim.

Geçenlerde *Cumhuriyet*'in birinci sayfasındaki öztürkçe sütununda dört gün devam eden bir "Adam Yalvaç" hikâyesi tefrika edildi. Bu hikâyeye göre, Âdem peygamber Türkçeden başka dil bilmiyordu. Adam, Hava ninemizle uçmakta, ak pınarın başındaki kızıl alma ağacının gölgesinde otururken tavgaç çıkagelmiş, Hava ninemizi tavlayıp bu güzel almadan yemesini tapşırmış. Hava'nın güzelliğiyle esirik olan Adam Yalvaç da ipdeşinin sunduğu almayı yemekten kendini tutamamış. Çok gücenen ulu Tanrı, onları uçmaktan kovduğunu bildirmesi için Uçkun'u göndermiş. Uçkun, Tanrı'nın buyruğunu Adam Yalvaç'a Arapça söylemiş; onun yerinden kımıldamadığını görünce aynı buyruğu Farsça tekrarlamış. Adam'dan yine ses çıkmayınca ne yapacağını şaşıran Uçkun, geri dönüp olanları ulu Tanrı'ya anlatmış. Bunun üzerine şöyle bir buyruk gökleri titretmiş: "Hey Uçkun, benim kulum olan Yalvaç Türkçeden başka dil bilmez, ona benim buyruğumu Türkçe anlat!"[3]

Ulus'un "Üç Boy" serlevhalı başmakalesi de Akagündüz imzasını taşıyordu. Türk'ün *Ulu, Ulutürk* ve *Atatürk* olmak üzere üç boyunun bulunduğu iddia edilen makalede, kemal-i ciddiyetle bir Türkata'dan dem vuruluyordu. Yoktan var eden Türkata 'ilksiz ve sonsuz'du. Buzdağlarını eritip verim bağlarına çeviren, güneşe ışık verip karanlıkları yırtarak acunu güne erdiren, yeri göğü yaratıp kafalara us ören, etten dile söz verip

Türk diline öz veren Türkata'ydı. Türkçe böylece temel ve binlerce yıl genel dil olmuştu.

Akagündüz öyle tuhaf lâflar ediyordu ki, hiç de dini bütün biri olmadığım halde dehşete düşmüştüm. "Ulular ulusu Ulutürk'lerin en ulusu Kemal Atatürk'ü Türkata yarattı. Ama yoktan yaratmadı. Kendinden yarattı. Özünden yarattı. Yaratıcılığından yarattı. Çünkü: Türkata'nın var olduğu ilksiz çağlardan beri Atatürk vardı."[4]

Gazi Paşa böyle dalkavuklara ve dalkavukluklara niçin göz yumuyor, anlamıyorum. Geçen yıl da *Ülkü* mecmuasının ilk sayılarından birinde bir şiir okumuştum; ismini şu anda hatırlamadığım şair, "Bizim kâbemizdedir tapılacak kahraman" diyor, aynı ruhta iki dinin birleşemeyeceğini söylüyordu. Yeni dine inananlar, şaire göre "bizden"di, diğerleri de herhalde düşman...[5]

Vapuru takip ederek yolcuların attıkları simit parçalarını havada büyük bir maharetle kapan martıların canhıraş çığlıkları geçmişin derinliklerinden geliyormuş gibi içimi ürpertti.

Peygamberin Türk soyundan geldiğini ilk defa 1920'lerin başında bizim eski Darülfünun Emini İsmail Hakkı Bey üstü kapalı bir şekilde iddia etmişti. Fikrini açıkça söylemese de, İbrahim Peygamber'in Türklüğüne dair akla ziyan deliller göstererek onun soyundan gelen peygamberin de Türklüğünü kendince ispat etmiş oluyordu.[6] Öyle anlaşılıyor ki, Tanrı'nın da Türk olduğunu söylemeye cesaret eden ilk Türk, büyük Türkçü Akagündüz! Göğsüne iri bir madalya taktırmayı başarır mı bilmiyorum; ama İsmail Hakkı Bey'e büyük keşfinin yaramadığı Üniversite Reformu'nda tasfiye edilmiş olmasından anlaşılıyor. Her neyse... Zerdüşt ve Cemşid'in Türk olduğunu ispat eden alaylı âlim Sâmih Rifat, eski Yunan medeniyetinin atalarımız tarafından yaratıldığına dair kitap yazan hukukçu Yusuf Ziya ve Ortaasya'da kuruyan iç deniz masalının mucidi

tıp doktoru Reşid Galib gibi büyük tarihçilerin tezleri meyvelerini vermeye başlamış görünüyordu.

Son beş altı yıl içinde, bırakın Sümerleri, Hititleri, İskitleri, eski Yunan, Mısır ve Arap tanrılarının da Türk olduklarını ve Türkçe isimler taşıdıklarını öğrenmiştik. İtiraf etmeliyim; Yusuf Ziya Bey'in *Yunan-ı Kadimden Evvelki Türk Medeniyeti* isimli kitabı pek eğlenceliydi. Harf inkılâbından üç dört ay önce neşredilen bu kitabı arkadaşlarla okur okur gülerdik. Kendimize hoş bir de oyun icat etmiştik; herhangi bir yabancı kelimenin hangi Türkçe kelimeden geldiğini bulma oyunu... Yunan mitolojisindeki bütün ilâh ve ilâhelerin isimlerini allem edip kalem edip Türkçeye bağlayıveren Yusuf Ziya Bey'e göre, mesela Afrodit, *Divanü Lügati't-Türk*'te de zikredilen *avrat* kelimesinin aslı olan *uragut*tan geliyor olmalıydı. Başka bir ihtimalden söz eden üstad, er'i, yani erkeği avutan, teskin ve tatmin eden mânâsında bir *eravut* kelimesi uyduruyor, Afrodit'in bu kelimeden doğmuş olabileceğini de iddia ediyordu. Yusuf Ziya Bey, Birinci Türk Tarih Kongresi'nde iddialarını daha da ileri götürmüş, eski Mısır inançlarının Türk inançları olduğunu ve bütün Mısır ilahlarının isimlerinin aslında Türkçe olduğunu kendince ispat etmişti. [7]

Böyle kargaları bile güldürecek iddiaları büyük bir ciddiyetle müdafaa eden koca koca adamlar, işin kötüsü, kendileri gibi düşünmeyenleri düşman bellemişlerdi. Aslında bir tarih muallimleri kongresinden başka bir şey olmayan Tarih Kongresi'nde Zeki Velidi Bey, sırf Reşid Galib'in kuruyan iç deniz masalına karşı çıktığı için Darülfünun'dan istifa edip Türkiye'yi terk etmek mecburiyetinde kaldı. Ya zavallı hocam Ahmed Refik Bey? Tarih Kongresi'nde, Akçuraoğlu Yusuf Bey'in tenkitten çok tehdide benzeyen sözleri üzerine o güne kadar müdafaa ettiği görüşlerinin yanlış olduğunu kabul etmiş gö-

ründüğü halde, Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılmıştı. Aynı akıbete uğramış biri olarak ziyaretine gittiğim bir gün onu perişan halde bulmuştum; zaten çok içerdi, daha çok içmeye başlamıştı. Şehre pek inmiyor, indiği günlerde de sadece *Yedigün*'ün idarehanesine uğrayıp üç dört yazı bıraktıktan sonra inzivagâhına, yani Büyükada'daki evine dönüyormuş. *Yedigün*'de, geçen senenin ortalarında yazmaya başlamıştı, yine Lâle Devri male devri...[8] Altı yedi aydır ziyaretine gidemedim; üzülüyordur herhalde. Ama ne yapayım, ne zaman Büyükada niyetiyle çıksam, ayaklarım geri geri gidiyor. Bugün sabah da evden çıkarken, "Ona mı gitsem?" diye düşünmedim değil. Fakat gidemedim!

ÜNİVERSİTE Reformu, gözünü bile kırpmadan iki yüze yakın müderris, muallim, muallim muavini, başasistan ve asistanın ipini çekerek bu reformu yapan Dr. Reşid Galib'e de yaramadı. Çok büyük bir taktik hatası yapmış, İnkılâp Tarihi profesörlüğünü üstlenmesi yetmiyormuş gibi, ilk dersi de inkılâbın asıl sahipleri dururken kendisi vermişti. Mükrimin Halil Bey'den dinlemiştim; talebenin müthiş bir tezahüratta bulunarak dinlediği bu heyecanlı ilk ders sırasında takındığı mağrur tavır ve nefsine aşırı itimat, herkeste, Reşid Galib'in daha büyük hedeflere gözünü dikerek çizmeyi aştığı intibaını uyandırmış. Hem Ankara hem de Üniversite'nin yeni idarecileri bundan rahatsız olmuşlar. Nitekim çok geçmeden gazeteler önce iki kudretli profesörün, Neşet Ömer ve Köprülüzade Fuad Beylerin, yanlış hatırlamıyorsam ertesi gün de Reşid Galib'in -sözümona sıhhî sebeplerle- istifasını manşetten duyurdular. Tarih, 14 Ağustos'tu ve Reşid Galib'in İnkılâp Tarihi profesörlüğü on dört gün sürmüştü. Maarif Vekili'nin istifa ettiğini duyuran haberlerde, iki profesörün istifalarını geri aldıkları bilgisi de yer alıyordu.

Neye uğradığını şaşırıp evinde inzivaya çekilen Reşid Galib, Üniversite Reformu'ndan kısa bir müddet önce geçirdiği deniz kazasında alabora olan tekneden denize dökülen beş çocuğu -kendi çocuklarıyla baldızınınkiler- kurtarmayı başaracak kadar güçlü kuvvetli bir adam olduğu halde bu sadmeye fazla dayanamadı; zatürreeye yakalanarak geçen mart ayının başlarında ölüverdi. Daha çok gençti, galiba kırkına bile varmamıştı. Onu büyük iktidar hırsı bakımından İkinci Mahmud[9] devrinin Hâlet Efendi'sine benzetirdim. Mezuniyet tezimde hayatını enine boyuna kurcaladığım Hâlet Efendi, Mahmud'un gençliğinden ve tecrübesizliğinden faydalanarak iktidar boşluğunu dolduran astığı astık, kestiği kestik bir adamdı; Reşid Galib ise bir müddet kendini muktedir hissetmesine izin verilen ve temizlik işlerinde kullanıldıktan sonra paçavra gibi fırlatılıp atılan bir muhteris... Bir tıp doktoru olarak vazifesi hayat kurtarmak olduğu halde, İstiklâl Mahkemeleri âzâlığını kabul ederek muhalifleri asıp kesmiş, tarihçiliğe soyunarak Osmanlı tarihini çöp sepetine atmış, Maarif Vekili olarak Darülfünun'u kazımıştı. Hatta bu arada Türk Ocaklı gençlerin İtalyan faşistleri gibi askerî prensiplere göre yetiştirilmesini istediği için Hamdullah Suphi'yle ters düşmüş, bu yüzden varlık sebebi olan Türk Ocakları'nın ipini de o çektirmiş, Halkevleri'ni kurdurarak geçip başına oturmuştu. Serbest Fırka'nın kurucuları arasına niçin yerleştirildiğini Allah bilir! Sahi, Serbest Fırka gemisini ilk terk eden o değil miydi?

Ağaoğlu Ahmet Bey'in de Fransız İhtilâli'nin meşhur Saint Just'üne benzettiği Reşid Galib, İnkılâp Tarihi profesörü olarak verdiği ilk derste, Darülfünun'un niçin lağvedildiğini ağzından kaçırıvermişti. İşin doğrusu, Darülfünun, yeni dil ve tarih tezlerini ciddiye almıyordu. Halbuki mesela Adam Yalvaç'ın Türk olduğu için Türkçeden başka dil bilmediğini ve Türkata'nın varlığını iddia ve sözümona ispat etmiş, hiç değilse Türk Tarih

Tezi'ni benimsemiş olsaydı belki de bu felâkete uğramayacaktı. Hoş, Ağaoğlu Ahmet Bey, bu teze hiç itiraz etmediği, hatta Reşid Galib'in yakın dostlarından biri olduğu ve Etrüsklerin Türklüğünü kendince ispat ettiği halde kovulmaktan kurtulamadı. Çünkü o bir liberaldi, daha da kötüsü Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer almıştı ve gazetesi *Akın*'da Halk Fırkası'na muhalefete devam ediyordu.

AKAGÜNDÜZ'ün bana bunları düşündürten fıkrasına sonuna kadar tahammül edememiş, *Ulus*'u öfkeyle dörde katlayıp çantama tıktıktan sonra *Cumhuriyet*'i açmıştım. Sağda, üst köşede "Teklif ediyoruz" başlığı vardı ve teklifin mahiyeti alt başlıkta açıklanmıştı: "Musikiyi yayma teşkilâtı yapalım." Yazıda Ankara'da toplanan bir komisyonun "ulusal musikiyi yaratmak üzere" birtakım esaslar tespit etmek için çalışmalar yaptığı kaydedildikten sonra yüksek musikiyi anlayıp sevmenin bir terbiye ve alışkanlık meselesi olduğu, musiki inkılâbının yerleşebilmesi için İstanbul ve Ankara radyolarında bol bol garp musikisi dinletilmesi gerektiği ifade ediliyor ve Ankara'da toplanan komisyona, "Bir radyo neşriyat teşkilâtı yapalım. Bu teşkilât garp musikisini yayma işini üzerine alsın. Mütehassıslar, heyetler seçsin. Radyolarımızda evvela garp musikisinin izahını yapsın, güzel parçalar dinletsin ve tek cümle ile bu inkılâbı millete aşılasın!" teklifinde bulunuluyordu. Sağ alt köşedeki öztürkçe yazıda ise "Ulusal musikiye nasıl gidilir?" konusu ele alınmıştı.

Cumhuriyet'in öztürkçe yazılmış başyazısı ve birinci sayfasındaki önemli haberlerden biri de soyadı meselesiyle ilgiliydi: "Bütün ulus soyadı bulmakla meşgul" başlıklı haberde, Ankara'da soyadı alan bazı bürokratlar sayıldıktan sonra vatandaşa kolaylık olsun diye öztürkçe bir soyadı listesi de verilmişti.

Gazetelerin birinci sayfaları bir aydır öztürkçe, öztürkçe soyadı, radyolarda alaturkanın yasaklanması, öz Türk musikisinin yaratılması, millî opera, Ayasofya Camii'nin müze yapılması, iki gündür de ağa, hacı, hafız, hoca, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi, molla, hazretleri gibi lâkap ve unvanların kaldırılması hakkında haberlerle dolup taşıyordu. Ama mesela Muş'taki zelzele felâketi kısacık bir haberle geçiştirilmişti.

"Saçma," dedim kendi kendime, "çok saçma!"

Düşüncemi sesli ifade ettiğimi fark edince başımı hafifçe kaldırdım; karşımda oturan adam yüzüme tuhaf bir ifadeyle bakıyordu. Göz göze gelince belli belirsiz gülümsedi ve kucağında duran tuhaf şapkayı başına geçirip yerinden kalktı.

Vapur iskeleye yanaşmak üzereydi. *Cumhuriyet*'i de çantama koyup vapurun iskeleye iyice yaklaşmasını bekledim. İçimdeki sıkıntı gitgide büyüyordu. Vapurdan inerken Yenicami ve daha birkaç camiin minarelerinde öğle ezanı başladı. Kulaklarımın henüz alışmadığı, belki de hiç alışamayacağı "Tanrı uludur, Tanrı uludur!" sözleri bana bundan böyle muhtemelen sadece Akagündüz'ün tanrı Türkata'sını hatırlatacaktı.

DEFTER 2

AŞAĞI yukarı bir yıldır uğramadığım Bayezid Meydanı gözümde tütüyordu. Sahhaflar Çarşısı, Çınaraltı, Küllük, Haydar Bey Havuzu, Zeynep Hanım Konağı... Her biri hayatımın vazgeçilmez bir parçasıydı. Çocukluk ve ilk gençlik senelerim hep bu muhitte geçti. Şehzadebaşı'nda, baba tarafından dedem Ragıp Selami Bey'in bir konağı vardı. Galatasaray'da ve daha sonra Darülfünun'da okurken, İhsaniye'den gidip gelmek zor olduğu için bu konakta kalırdım. Üç katlı, cumbalı, büyük bir konaktı. Dedemin, "Bizim konağın yerinde bir zamanlar Dergâh-ı Âlî Serçavuşu Ahmed Nazif Efendi'nin saray yavrusu konağı varmış. Adam galiba pek makbul biri değilmiş!" dediğini çok iyi hatırlıyorum.

Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Hâlet Efendi hakkındaki mezuniyet tezim için vesika ararken keşfettiğim, Derviş Efendizade Derviş Mustafa Efendi adında biri tarafından yazılan harik risalesinde Ahmed Nazif Efendi'nin ismiyle karşılaşınca hem şaşırmış hem sevinmiştim. Bir zamanlar bizimkinin yerinde yükselen muhteşem konağı, yılan hikâyesine dönen *Ateş Denizinde Üç Gün* isimli romanımda işlediğim, 1782 Ağustos'unda Cibali'de çıkıp Nefs-i İstanbul'un neredeyse üçte birini talan eden yangında yok olmuş. Hatta ateşin ulaşmasından

yarım saat kadar önce Sultan Birinci Abdülhamid bu konaktaymış, ateşin yaklaşmakta olduğu haberi gelince apar topar ayrılmış. Nazif Efendi meğerse padişahın şehzadeliğinde bir odalığından dünyaya geldiği için saray dışına çıkarılıp gizlice büyütülen kızı Dürrüşehvar'la evliymiş. Yangından sonra aynı yere yaptırdığı konak da birkaç el değiştirdikten sonra yanmış. Büyük dedemin son sahibinden satın aldığı, herhalde ikinci yangından sonra yaptırılan konaktır. Uğursuzluk devam ediyor olmalı ki, o da yandı.

Tarih-i Cevdet'te okumuştum: Ahmed Nazif Efendi, 1782 Cibali yangını sırasında sadaret kethudası, dört beş ay sonra da sadrazam olan Halil Hamid Paşa'nın idamına sebep olan adammış. Köklü bir ıslahat programı hazırlayan ve programı hayata geçirmek için gidişattan memnun olmayan Veliahd Selim'le anlaşarak Sultan Birinci Abdülhamid'i hal' etmek isteyen Halil Hamid Paşa'nın bu teşebbüsü, gayriresmi "dâmâd-ı hazret-i şehriyârî" Ahmed Nazif Efendi tarafından öğrenilip derhal Esma Sultan'a ve Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya bildirilmiş. O günlerde hasta yatan Kaptan Paşa'nın akşamlık sabahlık olduğu zannediliyormuş. Karşısında en büyük engel olarak gördüğü bu adamın ölümünü âdeta dört gözle bekleyen Halil Hamid Paşa, konağının çevresine yirmi otuz gözcü yerleştirmiş. Bir müddet sonra Sultan Abdülhamid'in Kaptan Paşa'yı ziyarete gittiğini öğrenince işlerin sarpa sardığını anlamış; çünkü bu beklenmedik bir ziyaretmiş. Hakikaten Hünkâr, Ahmed Nazif Efendi'nin kendisine Esma Sultan vasıtasıyla ulaştırdığı bilgi hakkında Kaptan Paşa'yla konuşmuş ve bu bilgi onun tarafından da doğrulanınca genç sadrazamı fazla düşünmeden azledip idam ettirmiş. O tarihten sonra Veliahd Şehzade Selim'in de kafes hayatının bir hayli zorlaştığı söylenir.

Dedim ya, uğursuzluk devam ediyor olmalı ki, bir hafta sonu İhsaniye'ye, teyzeme gitmiş, dönüşte güzelim konağı

yerinde bulamamıştım. Yanındaki konaklarla birlikte o gece yanıp kül olmuştu. Her şeyim yanmıştı, kitaplarım, ders notlarım, elbiselerim ve dedemin, "Bunlar senindir, gözün gibi korumalısın!" dediği nefis hat koleksiyonu ve yazmalar... Benimle birlikte Şehzadebaşı'nda kalan Didar Kalfa, kendini dışarı atarken sadece Hattat Mustafa Râkım'ın, çok sevdiğimi bildiği celî sülüs *Bu da Geçer Yâhû*'sunu duvardan alabilmiş. Bu emektar konaktan geriye kalan sadece bu levha -ki İhsaniye'deki odamda en görünür yerde asılı duruyor- ve bahçemi süsleyen, Nazif Efendi'nin ilk konağından kalmış olması muhtemel mermer çeşme. Dört beş yaşlarındayken, konağın bahçesine ayrı bir güzellik katan bu zarif çeşmenin musluğunu açarak oynamak ve tepeden tırnağa ıslanmak en büyük zevkimdi. Enkaz kaldırılırken onu almış, güç bela İhsaniye'ye taşımıştım.

Bunları düşünerek Babıâli yokuşunu tırmanırken içimde bir daralma hissettim. Ayaklarım geri geri gidiyordu. Bir an önce eve dönmeli, odama kapanmalıydım. Niye çıkmıştım sanki? Her şey ne kadar mânâsızdı! Eminönü Halkevi'ne kadar gittiğim halde gerisin geri döndüm. Yakup Kadri'nin bir kitapçı vitrininde gözüme ilişen yeni romanıyla -Ankara'da basılmış bir roman bu, ismi de *Ankara*- hemen bitişikteki kırtasiyeciden birer formalık yirmi çizgili defter satın aldıktan sonra ara sokaklara dalarak Mısır Çarşısı'na geçtim. Ayaklarımın beni bu çarşıya niçin sürüklediğini biliyordum; nişanlıyken Devran'la buraya sık sık gelir, o baharatçı benim, bu baharatçı senin, dolaşıp dururduk. Otlara tuhaf bir merakı vardı; acayip isimler taşıyan çeşit çeşit otları birbirine katarak lezzetli -ve tabii onun iddiasına göre şifalı- çaylar yapardı. Çarşıdan geçerken baharat kokularını değil de onun kokusunu duyuyordum sanki. İleride, bir baharatçının önünde arkası bana dönük duran düz kumral saçlı hanımı bir an ona benzetince kalbim yerinden oynadı. Ya o olsaydı ne yapardım, nasıl davranırdım? Peki, o na-

sıl davranırdı? Kim bilir! Sonra gösterdiğim bu zaaf yüzünden kendi kendime kızdım. Evden ne için çıkmıştım ben? Bayezid Umumi Kütüphanesi'nde *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi koleksiyonlarında Tanburi Cemil Bey'in vefatının ardından çıkan haber ve yazıları okumak için... Daha ne kadar saklanacaktım? Çarşıdan hızlı adımlarla çıktım ve Bahçekapı'da tramvaya atladım.

KÜLLÜK, lodos baharında az çok canlanmıştı. Dışarıya atılan masalarda oturanlar vardı, ama aralarında tanıdık kimseyi göremedim. Tek tanıdık, beni görür görmez sevinçle "Sade bir... Okkalı!" diye haykıran garson Sezai'ydi. Kahvemle birlikte bir sigara içtikten sonra Umumi Kütüphane'ye geçerek *Tasvîr-i Efkâr*'ın 1332 Temmuz'unda neşredilen nüshalarının bulunduğu cildi istedim. Kütüphane kalabalıktı. Darülfünun'dan istifa ettikten sonra, müdürü olduğu Bayezid Umumi Kütüphanesi'ne kapanıp şapka giymemek için hiç dışarı çıkmayan, fakat akıl almaz genişlikteki bilgisi ve beynelmilel şöhreti sayesinde kimsenin dokunamadığı hâfız-ı kütüb İsmail Saib Efendi, o bembeyaz sakallı ve nur yüzlü allâme, girişte soldaki hücresinde, kedilerinden biri sağ omzunda, diğeri kucağında, karşısında edeple oturan ecnebi misafirlerine bir şeyler anlatıyordu. Kütüphanenin tam ortasında gürül gürül yanan sobanın dibine birkaç kedi kıvrılmıştı. Birçok kedi de ortalıkta dolaşıyor, yüz buldukları okuyucularla fazlaca samimi oluyorlardı. Hazretin bu kadar kediyi kitapları farelerden korumak için beslediğini söylerler, doğrudur, ama sevmeyen birinin bir kedi ordusuyla yaşayabileceğine hiç ihtimal vermiyorum.

Kedi muhabbetinin ne demek olduğunu dedem Cevdet Bey'den bilirim. Birçok kedisi vardı, ama Serseri ismini verdiği, renkleri gümüş gibi parlayan beyaz ve özel olarak pişirilmiş leziz etleri yiye yiye semirmiş bir erkek kedisi vardı ki,

onsuz yapamazdı. Belki de dedemi birbirimizden kıskandığımız için Serseri'yle aramız pek iyi sayılmazdı; ben onu rahatsız ederdim, o da sık sık kollarımı, bacaklarımı tırmalardı. Köse Meali'nin *Hirrename*'sini başından sonuna kadar ezbere okuyabilen dedem, Serseri'yi kendisine şikâyet ettiğim zaman onu bu şiirin nakarat mısraını okuyarak sözümona azarlardı: "*Nidelüm ah pisi neyleyelüm vah pisi!*" Hem kendi kedileriyle hem de başka kedilerle ilgili güzel hikâyeleri vardı; keyfi yerinde olduğu zamanlarda beni selamlığa çağırır, bu hikâyeleri tatlı tatlı anlatırdı. Bir gün de Kulekapısı Mevlevîhanesi -o Galata Mevlevîhanesi demezdi- hücrenişinlerinden şair Fasih Dede'den söz etmiş, bu rind-meşrep dervişin kırk kedisinden otuz dokuzunun kendisinden önce öldüğünü, hepsini kefenleyerek hâmûşana elleriyle defnettiğini ve siyah renkteki kırkıncı kedisiyle birlikte ölüp birlikte sırlandıklarını anlatmıştı.[10]

Kedicilik dedemden bize değil, pek küçükken evlatlık olarak alınmışsa da ailenin herhangi bir ferdinden farklı görülmeyen dadım Didar Kalfa'ya geçmişti. Şimdi de mahallenin neredeyse bütün kedilerini o beslediği gibi devamlı evin içinde gezinen iki kedisi var: Dişinin adı Gümüş, erkeğinki Sefil. Her akşam eve gider gitmez Didar Kalfa'dan komik ve tuhaf maceralarını uzun uzun dinlediğim bu kedilerle benim aram da iyidir; sabahları kalktığımda ve akşamları eve dönünce bilhassa Gümüş hemen sırtüstü devrilip bembeyaz tüylerle kaplı karnını açarak sevilmek ister. Gün boyunca birer köşeye çekilip tembel tembel uyur görünseler de hep tetikte duran bu iki kedi, Didar Kalfa'nın yalnızlık ilaçlarıydı. Şimdi, eminim, evde onlarla beni çekiştirerek dertleşiyordur; sadece kedileriyle konuşurken kullandığı hususi lisanla...

Tanburi Cemil Bey'in ve oğlu Mesud Cemil'in de kedici olduklarını Nezih dayımdan öğrenmiştim. Cemil Bey'in adı da Tekir olan iri bir tekiri varmış, "Hop Tekir!" diye seslenince

sıçrayıp tavanda asılı duran bir meşin topa tırnaklarıyla tutunur, "İn!" emrini alıncaya kadar öylece kalırmış.

Gazeteyi beklerken, kendimi İsmail Saib Efendi gibi bu kütüphaneye kapatarak dışarıdaki dünya ile alâkamı kesip kesemeyeceğimi, bu kedilerle yaşayıp yaşayamayacağımı düşündüm. Raflardaki dizi dizi kitaplar geçmişe açılan firar kapılarıydı ve şu kendilerini kitaplara gömmüş adamlar da muhtemelen benim gibi kaybedilmiş şeylerin peşinde koşuyorlardı. Aslında belki de geçmişi kitaplarda aramak boşuna bir gayretti; bütün bir geçmiş, yekûn halinde yaşadığımız anın içinde zaten mevcuttu; onu hissedip yaratıcı bir hamleye dönüştürmekti aslolan. Kendi kendime, "Saçmalama Galip!" dedim. Doğrusu kafam karmakarışıktı; son günlerde Mustafa Şekip Bey'in birkaç ay önce yeni baskısı çıkan *Bergson ve Manevi Kudret'e Dair Birkaç Konferans* isimli kitabını anlamadan okuyup duruyordum.[11]

MEMURLARDAN biri yarım saat kadar sonra *Tasvîr-i Efk*âr'ın istediğim cildini getirdi. Harp şartları yüzünden çok kötü bir kâğıda basıldığı için hemen yırtılıveren sayfaları büyük bir dikkatle çevirerek miladi 29 Temmuz 1916'ya tekabül eden hicri 28 Ramazan 334, rumi 16 Temmuz 332 tarihli nüshayı buldum. Birinci sayfada, solda, Harb-i Umumi haberlerinin ve resmî tebliğlerin yanındaki vefat haberinin başlığı şöyleydi: "Ufûl-i elîm: Tanburî Cemil Bey'in irtihali." Bu başlığın altında da merhumun müdavimi olduğu evlerden birinde çekilmiş, bende de dayıma imzalanmış bir nüshası bulunan meşhur fotoğrafı şu alt yazıyla verilmişti: "Dûçâr olduğu derd-i elîmden rehâyâb olamayarak dün sabah rahmet-i Rahmân'a intikal eden dâhî-i mûsikîmiz Tanburî Cemil Bey merhum."

Bu uzun haberde, memleketin kıymetli bir evlâdını daha kaybettiği, onun sadece bizde değil bütün dünyada benzeri az

yetişen bir sanatkâr olduğu, Tevfik Fikret'in edebiyatta yaptığına benzer bir inkılâbı, onun da musikimizde gerçekleştirdiği ifade ediliyordu. Haberi yazan Ali Naci Bey[12] belli ki musikiden az çok anlayan bilgili bir gazeteciydi; Cemil Bey'in bir icracı olarak başardığı işin mahiyetini çok iyi anlatıyordu.

Bu arada İsmail Saib Efendi'nin yavru kedilerinden biri kucağıma atlamış, kafasını sol koltukaltıma gömüp ön patileriyle kolumu yoğurmaya başlamıştı. Haspayı biraz okşayıp kucağımdan usulca indirdikten sonra ne olur ne olmaz diye etrafı kolaçan ettim ve haberi defterime eski harflerle hızlı bir şekilde yazmaya başladım. Fransızca öğrenmeye çok küçük yaşlarda başladığım için Latin harflerinin yabancısı değildim, fakat Türkçeyi yeni harflerle yazmakta ben de herkes gibi hâlâ çok zorlanıyordum; hızlı not tutmak gerektiğinde zaman kazanmak için eski harfleri kullanmaktan başka çare yoktu. Haberin son paragrafında Cemil Bey'in naaşının bugün, yani 30 Temmuz 1916 Cumartesi günü, Kâtib Muslihiddin Mahallesi'ndeki evinden alınıp Fatih Camii'ne getirileceği, öğle namazını müteakip kılınacak cenaze namazından sonra Merkezefendi Kabristanı'ndaki aile haziresinde "defîn-i hâk-i gufran kılınacağı" anlatılıyordu. Haberde Merkezefendi'deki "aile haziresi"nden söz edildiğine göre, burada Cemil Bey'in ailesinden başkaları da yatıyor olmalıydı.

*Tasvîr-i Efk*âr'ın bir sonraki nüshasında da, "Tanburî Cemil Bey merhumun hâbgâh-ı ebedîsine tevdii" başlığını taşıyan, içine Cemil Bey'in kendi eliyle yazıp imzaladığı bir şarkı güftesinin gömüldüğü bir haber vardı:

Hep sâye-i vaslında gönül şâd olacakken,
Kimdir ayıran ah efendim seni benden?
Yıllarca bu hicrana tahammül edemem ben,
Kimdir ....

Ben yerde, sen eflâkde bir hüsn-ü münevver,
Mümkün mü yetişsin sana mümkün mü bu eller?
Lâkin yine gönlüm seni ister, seni bekler,
Kimdir ....

Cemil

Gazete, Cemil Bey'e ne kadar kıymet verdiğini göstermek için haberi en iyi şekilde kullanmaya çalışmıştı; başlığın altında, sola yerleştirilen karakalem el resminin altında şu ibare okunuyordu:

"Cemil Bey'in rûh-perver ibda'ât-ı musikiyesinin başlıca vâsıta-i teblîğ ve terennümü olan sol eli." Üzerlerine gelişigüzel notaların serpiştirildiği üç porteyle bu resme bağlanan sağdaki resimse bir daire içine alınmıştı; resimde bir mezara kapanmış ağlayan bir kadın, arkada kapkara serviler, ayrıca daire dışına taşmış sapı kırık bir tanbur ve bir kemençe görünüyor, bunların mânâsı da resmin altında şöyle açıklanıyordu: "Cemil Bey'in ufûlile en büyük ziya'ı idrak etmiş olan musiki-i Osmanî ve merhumun nağmeleri ebediyen susmuş olan şikeste tanburu."

Bu naif resimlerin altında da, Cemil Bey'in güftesi ve bestesi kendisine ait olan bir şarkısının yine kendisi tarafından yazılmış notası vardı.

Haberde, büyük sanatkârın vefat ettiğini öğrenen eski dostları ve talebelerinden müteşekkil küçük, fakat samimi bir topluluğun evine geldiği, cenazenin öğleden önce saat on birde alınarak Fatih Camii'ne götürüldüğü, orada başka dostlarının da merasime katıldıkları, cenaze namazı kılındıktan sonra merhumun naaşının Merkezefendi haziresine götürülerek toprağa verildiği anlatılıyordu. Merasime katılanlar o kadar azdı ki, *Tasvîr-i Efkâr* muhabiri Ali Naci Bey, hemen hepsinin isimlerini kaydetmişti: Rauf Yekta Bey, Muzika-yı Hümâyûn Müdürü viyolonselist Cemil Bey, tanburî ve ressam Tahsin Bey, Hâfız

Âşir Efendi, Zekâi Dedezade Hâfız Ahmed Efendi, hanende Zeki Bey, Udi Şevki Bey ve merhumun bazı akrabaları...

Haberin sonunda güzel bir temenni vardı: Bu dâhi sanatkârın hatırasını sonsuza kadar yaşatmak için senelerdir tellerinden sihirli nağmelerin döküldüğü tanbur ve kemençesi ailesinden satın alınarak Âsâr-ı Atîka Müzesi'nde korunup sürekli teşhir edilmeli ve millete yadigâr bıraktığı tek oğlunun tahsil ve terbiyesi temin edilmeliydi.

Başka haberler bulabilmek ümidiyle kalın *Tasvîr-i Efkâr* cildinin sayfalarını çevirirken, gözüme 3 Ağustos tarihli nüshada da bir haber ilişti. Cemil Bey'in hatırasını yaşatmak için dostları tarafından bir abide dikilmek istendiği, bu fikrin sahibi olan Encümen-i Musiki[13] ikinci reisi Ali Rifat Bey'in hem ilk taksit olmak üzere on lira bağışta bulunduğu, hem de birçok kadirşinas arkadaşının bağışta bulunmasını sağladığı anlatılıyordu. Tabii, Tanburî Cemil Bey âbidesinin niçin dikilemediğini ve toplanan paraların akıbetini İsmail Saib Efendi'nin kedisine değil, Ali Rifat Bey'e yahut Mesud Cemil'e sormak lâzımdı. O sırada tekrar kucağıma atlayan kediciğe şöyle fısıldadım:

"Sen ne dersin bu işe sultanım?"

Sayfaları biraz daha çevirdim, baktım, 7 Ağustos tarihli nüshanın birinci sayfasında Rauf Yekta Bey'in "Tanburî Cemil Bey" serlevhalı uzun bir makalesi... Başına 1 rakamı konulduğuna göre devam ediyor demekti. Sayfaları yırtılmasın diye büyük bir dikkatle çevirerek 15 ve 24 Ağustos tarihli nüshalardaki bölümlerini de buldum.[14] Hızlı bir şekilde göz gezdirdiğim ilk makalede, Rauf Yekta Bey, merhumun cenaze merasimindeki intibalarından başlayarak geçmişe dönüyor, nerede, nasıl tanıştıklarını ve tanburunu ilk dinlediğinde neler hissettiğini anlatıyordu. Bu, tam aradığım cinsten bir makaleydi ve mutlaka elimin altında bulunmalıydı. Fakat parmaklarım yazmaktan uyuşmuş, vakit de bir hayli ilerlemişti. En iyisi bugün defteri

kapatıp yarın erkenden gelmekti. Kediyi kucağımdan indirdikten sonra kalktım, gazeteyi benim için depodan getiren memura, tekrar geleceğimi ve aynı cildi tedkik etmeye devam edeceğimi söyleyip teşekkür ettikten sonra çıktım. İsmail Saib Efendi hâlâ ecnebi misafirleriyle meşguldü.

DEFTER 3

KÜTÜPHANEDEN çıktıktan sonra niyetim Emin Efendi Lokantası'nın hasretini çektiğim yemeklerinden yemekti. Fakat kahvaltıyla durduğum halde pek açlık hissetmiyordum. Yemekten vazgeçtim ve havuz etrafında biraz oyalandıktan sonra Sahhaflar Çarşısı'ndan geçerek Raif Bey'in "dükkânçe-i sahhaf"ına uğradım. Sahhaflar Çarşısı'nın Kapalıçarşı tarafındaki kapısının tam karşısına düşen küçücek dükkânında, tavana kadar yükselen yazma kitaplar arasında Kesriyeli Sıtkı Bey'le sohbet eden Raif Bey, beni görünce büyük bir sevinçle yerinden fırladı. Geçenlerde Üsküdar'da karşılaştığım ve yakamı zor kurtardığım Türk Şiir Kralı Florinalı Nâzım da oradaydı. Darülfünun'dayken buraya gün aşırı uğrar, Raif Bey'in sohbetlerini dinler, işime yarayacağını düşünerek ayırdığı kitaplar varsa onları alırdım. Boynuma sarılarak gösterdiği samimi alâka, neredeyse bir yıldır uğramadığım için hem sitem hem de -başıma gelenlerden haberdar olmaması düşünülemeyeceğine göre- bir çeşit teselli mânâsına geliyordu. Fakat ârif adamdı, artık soğumuş bir meseleyi açarak canımı sıkmak istemediği için, "İyi ki geldin azizim!" dedi, "Burhan Ümit Bey'in *Yunüs Emre Divanı* hakkında konuşuyorduk!"

Ahmet Halit Kitabevi tarafından ilk iki cildi geçen yılın sonlarında neşredilen *Yunüs Emre Divanı*'nın[15] üçüncü cildi de çıkmış, haberim yok. Evde, hep elimin altında tuttuğum iki cildi defalarca okumuştum. Hazret, doğrusu derli toplu bir divan hazırlayarak bu büyük şairi aktüaliteye kazandırmıştı; tamam, ama Köprülüzade Fuad Bey'le kendince hesaplaştığı mukaddimesinde bütün eski şiiri yerin dibine batırmış, başta Fuzuli olmak üzere bütün divan şairlerini *hain, yalancı* ve *riyakâr* diye damgalayarak bir çuval inciri berbat etmişti. Hiçbiri Yunus'la mukayese bile edilemezmiş. Ona *ümmi* diyen halt etmişmiş; Arapça ve Farsça bildiği gibi, medrese tahsili görerek devrinin bütün bilgilerini edinmiş bir münevver olan Yunus, hiçbir zaman, ama hiçbir zaman halkı irşad etmek gibi bir gaye gütmemişmiş. Koca şair kendi evi yanarken başka yangınları söndürmeye niçin gitsinmiş? Yunus kendi kafasındaki kaostan kurtulmanın derdindeymiş, başkalarını irşadın değil!

Mukaddimeyi okurken gülerek, "Hazret," diye söylenmiştim, "bunları aynaya bakarak mı yazdın?"

Burhan Ümit, belki de farkına varmadan mensup olduğu münevver neslinin yaşadığı krizi Yunus'a da yakıştırmıştı; *Yunüs Emre Divanı*'nda, ruhun büyüklüğü, varlığın geçiciliği, kendi talihimizi yaratamıyor olmanın azabı, yani trajedi, aklımızla hassasiyetimizin amansız mücadelesi; kısacası bütün sefalet ve yüksekliği, ızdırabı, tesellisi, zevk fırtınaları, korkuları, ümitleri, pişmanlıkları, isyanları, şüpheleri ve imanlarıyla insan hayatı vardı. *Yunüs Divanı*'nın herhangi bir divan değil, bizim *Divina Commedia*'mız olduğunu söyleyen bu Sorbonne mezunu entelektüel, Alp dağlarındaki sanatoryumda tüberküloz tedavisi görürken okuduğu Yunus'un şiirlerini bu görüşler istikametinde ayıklayıp tasnif ederek kendine modern ve hümanist Yunus Emre yontmuştu.

Burhan Ümit, divanı neşretmeden önce bu fikirlerini *Yeni Türk Mecmuası*'nda iki makale yazarak açıklamış ve Abdül-

baki Bey tarafından aynı mecmuanın geçen temmuzda çıkan onuncu sayısında adamakıllı hırpalanmıştı. Darülfünun'dan tanıdığım ve uzun zamandır görmediğim Abdülbaki'nin -onun da mezuniyet tezi olarak hazırladığı *Melâmîlik ve Melâmîler*[16] isimli kitabı hep elimin altındadır- Kayseri Lisesi'nde edebiyat muallimliği ettiğini de bu yazıdan öğrenmiştim. Şu sıralarda Burhan Ümit'in yanlışlarını tespit etmek ve Yunus Emre hakkında bir kitap yazmakla meşgulmüş. İki ay kadar önce uğradığı Raif Bey'den -en eski yazma *Yunus Divanı* ondadır- bir hayli yardım almış.

Raif Bey bir ara susunca, Kesriyeli Sıtkı Bey, bana muzipçe bir bakış fırlattıktan sonra, "Birkaç gün önce Küllük'te Burhan Ümid Bey'i gördüm," dedi, "Peyami Safa, Necip Fâzıl ve o, sohbet ediyorlardı. Bir ara Peyami aşka geldi, 'Hay yaşayasın Burhan Ümit,' dedi, 'Yunus Emre'yi Sahhaflar Çarşısı'nın harabesinden kurtardın.'"

Eğer bu sözleri Peyami Safa gerçekten söylediyse, Burhan Ümit'in mukaddimesinde de adı geçen Sahhaf Raif Bey'e ciddi bir tarizde bulunuyor demekti. 1924 yılında taşbaskısı eski bir *Yunus Emre Divanı*'nı yeniden tertip ederek bastıktan sonra, hayatını âdeta bu büyük şaire adayan ve kendine has fikirleri bulunan Raif Bey, gülerek, "Peyami'dir, söyler!" dedi.

O ana kadar konuşulanları sadece dinleyen Florinalı Nâzım, Peyami Safa'nın ismi geçince birden dikkat kesilmiş, "Onun sataşmadığı kimse yok ki!" diye lâfa karışarak Raif Bey'in ters bakışına aldırmaksızın çantasından bir kitap çıkarmıştı:

"Fakat yeni kitabımda ona hak ettiği dersi verdim!"

Florinalı'nın uzattığı kitabı gülmemeye çalışarak aldım, "Eyvallah!" diyerek öpüp başıma koyduktan sonra kapağını yüksek sesle okudum: "Türk Şiir Krallığı Neden ve Nasıl Doğmuştu? İmza, Florinalı Nâzım Günay! Aşk olsun vallahi, ne zaman soyadı aldınız da kitabınızda kullandınız?"[17]

"Kanun çıkar çıkmaz," dedi, "bu işlerde acele etmezsen sonra başına dert olur, alacak soyadı bulamazsın. Yoksa siz hâlâ almadınız mı?"

"Alırız, daha çok vakit var!" dedim ve kitabı çantama koyarken ilâve ettim: "Ben bu şiir krallığı meselesi artık neticelendi, krallığınız herkes tarafından kabul edildi zannediyordum. Krallığınızdan hâlâ şüphe duyanlar mı var ki, böyle bir kitap çıkarma ihtiyacını hissettiniz?"

Aslında susmalı, Florinalı'ya arayıp da bulamadığı fırsatı vermemeliydim. Doğduğu kasabaya nisbetle Florinalı diye anılan bu tuhaf adam, tanısın tanımasın, gözüne kestirdiklerini ya ne kadar büyük şair olduğunu anlatarak yahut yeni şiirlerini okuyarak saatlerce esir alan namlı "tıraşçı"lardandır. Mekteb-i Hukuk'tan mezunmuş; bir müddet Emniyet-i Umumiye Şube Müdürlüğü yapmış, on yıl kadar da *Polis Mecmuası*'nı idare etmiş. Bu yüzden bazıları onu polis zannederek yanında dikkatli konuşurlar. Fakat dünyada polis olamayacak tek kişi varsa, Nâzım Bey'dir. Şiirle yatar, şiirle kalkar. Erişilmez bir şiir dehasına sahip olduğuna samimiyetle inanmıştır, Abdülhak Hâmid'inki gibi bir şöhrete sahip olabilmek için çırpınır durur. Karısını kaybedince o da bir *Makber* yazmaya başlamıştı. Bir türlü tamamlanmayan bu şiire *Zeyl-i Makber* ismini verdiği için yıllardır "Zeyl-i Şair-i A'zam" diye anılıyor. Ne var ki, âdeta tapındığı ve her işine koştuğu Hâmid, onu bir şiirinde hicvederek "Tıraşçı" lâkabının üzerine yapışıp kalmasına sebep oldu. Artık karikatürlerde başında berber tası ve elinde usturayla tasvir ediliyor. Meşhur şair ve yazarlar sırf onu başlarından savmak için kitaplarına takrizler yazar, fotoğraflarını övgü dolu cümleler yazarak imzalarlar. Tevfik Fikret, Abdülhak Hâmid ve Sami Paşazade Sezai'nin "Büyük şair Florinalı Nâzım beyefendiye," diye imzaladıkları fotoğrafları dehasının inkâr edilemez vesikaları, dolayısıyla *Son Asır Türk Şairleri*'nde,

nam-ı diğer *Kemalüşşuara*'da yer almayı en tabii hakkı olarak görmektedir.[18] Bir gün, İbnülemin Mahmut Kemal'in Tarih Encümeni tarafından fasiküller halinde neşredilen bu eserinin tab'ının kâğıt tahsisatı verilmemesi yüzünden durması üzerine *Milliyet* gazetesinin ilan sayfasında, parasını ödeyerek, Maarif Vekâleti'ne hitaben ültimatom gibi bir açık mektup neşretti. Alfabetik olarak hazırlanan eserin basımı sıra kendi biyografisine gelmeden durunca paniğe kapılmıştı. Böyle mühim bir esere kâğıt tahsisatı vermemek ne demekti?

Yusuf Ziya,[19] bu açık mektup neşredildikten sonra, *Cumhuriyet*'te Akbaba imzasıyla kaleme aldığı bir yazıda, ölülerden sonra şimdi de dirilere musallat olan Florinalı'ya -böyle bir uzun yazıyı ilan sayfasında neşrettirebildiğine göre- Tayyare Piyangosu'nun vurmuş olabileceğini yazmıştı. Bunun üzerine Florinalı aynı gazetenin ilan sayfasında bu sefer Abdülhak Hâmid'den Sami Paşazade Sezai'ye, Halit Ziya'dan Cenab Şahabeddin'e, Mehmed Âkif'ten Midhat Cemal'e, çok sayıda şair ve muharririn kendisi hakkında neler yazıp söylediklerini sayıp döktüğü bir yazı neşrediverdi. Bu çok eğlenceli mevzu elbette Peyami Safa'nın gözünden kaçmazdı. *Cumhuriyet*'teki sütununda, Florinalı'nın büyük şairliğine şahitlik eden isimleri sıraladıktan sonra, Keriman Hâlis Hanım'ı da bu isimlerden bazılarının yer aldığı bir heyetin Güzellik Kraliçesi seçtiğini hatırlattı. O halde Florinalı da kendisini pekâlâ "Türk Şiir Kralı" ilan edebilirdi.

Tuhaftır, Florinalı, bu yazıdaki istihzayı görmezden gelerek unvanı benimseyiverdi. Artık o "Türk Şiir Kralı"ydı.

Yeni kitabında bu macerayı iktibaslarla anlatan Florinalı, sualim üzerine köpürdü. Sert saçları sanki biraz daha dikleşmiş, ablak çehresinde öfkeyle ızdırap karışımı bir ifade belirmişti. Başının Peyami Safa'yla fena halde dertte olduğunu, hiçbir zaman yüksekliğine erişemeyeceği kâinatça bilinen edebî

şahsiyetini halkın nazarında küçültmek için her fırsatta kendisine sataşmaktan ayrı bir zevk aldığını, geçenlerde takıştığı bir ressamla bile "Türk resminin Florinalısı" diye alay ettiğini, onun yüzünden milletin kendisini deli zannettiğini anlattı. Konuştukça öfkeleniyor, öfkelendikçe saçmalıyordu. Raif ve Sıtkı beyler, Peyami Safa'nın kavgacı bir muharrir olduğunu, önüne gelene sataştığını, aldırmaması gerektiğini anlatmaya çalıştılarsa da ikna edemediler. Bunun üzerine Sıtkı Bey canının çok sıkıldığını belli eden bir tavırla ayağa kalktı:

"Bana müsaade dostlar," dedi. "Birkaç yere daha uğramam lâzım. Ama arzu ederseniz, ayrılmadan önce *Küllükname*'den yeni yazdığım birkaç beyti okuyabilirim!"

Raif Bey, "Dinliyoruz üstad!" deyince Sıtkı Bey boğazını temizleyip okumaya başladı. Öteden beri Küllük kahvesindeki tipleri tasvir ettiği manzum bir *Küllükname*[20] yazdığı söylenen, bazı beyitleri de epeydir dillerde dolaşan Kesriyeli Sıtkı Bey'in okuduğu bölümden aklımda tam olarak tutabildiğim tek mısra Peyami Safa'dan söz ettiği mısra idi:

Bekledik hicran ile durduk Peyami'den Safa

Öteki beyitlerde Mustafa Şekip Bey'in Küllük'te "Ben Gazali'yim" dediğinden, Hilmi Ziya'nın yeni mabuduna burada can verdiğinden ve Ferid Bey'in burada herkese *tuyuğ* nedir öğrettiğinden söz ediliyordu. Az önceki sıkıntılı hava birden dağılmıştı. Aziz dostlarını neşelendirmiş olmaktan memnun görünen Sıtkı Bey, "Peki," dedi, "Ferit Bey'in son kıt'asını işittiniz mi?" Kimseden ses çıkmayınca, ceketinin iç cebinden küçük bir kâğıt çıkarıp okudu:

Eğer maksud ise tekmil-i zillet
Hemen tahsil-i ilme eyle gayret

Koğulduk akıbet Darülfünun'dan
Budur bizde mükâfat-ı fazilet!

Sıtkı Bey kıt'ayı okumuştu okumasına, ama aynı anda benim yaramı tazelediğini düşünmüş olmalı ki, yüzüme bağışlanmasını isteyen bir ifadeyle bakakaldı. Kemençeci Ruşen Ferid Bey'in babası olan ve yıllardır Darülfünun'da müderris olarak yüzlerce talebe yetiştiren Ferid Bey de Üniversite Reformu'nda açıkta kalmıştı. Raif Bey canı sıkkın bir halde önüne bakıyordu.

Onu bu zor durumdan kurtarmak için, "Sıtkı ağabey," dedim, "şu kıt'ayı alabilir miyim?"

Onun zannettiği kadar müteessir olmamıştım.

"Elbette," dedi, "hediyem olsun. Üstadı birkaç hafta evvel ziyaret etmiştim, Serencebey Yokuşu'nda zengin bir dostunun tahsis ettiği evde oturuyor.[21] Kendi eliyle yazıp verdi! Hadi, sizi çok ayakta tuttum. Allahaısmarladık!"

Raif Bey, "Güle güle," dedikten sonra arkasından seslendi: "Mirim, şu *Küllükname*'yi artık bitiriniz de neşredilsin!"

Florinalı Nâzım fırsatı kaçıracak adam değildi:

"Bendenizi de unutmayınız, beyefendi!"

DEFTER 4

SITKI Bey ayrıldıktan sonra Florinalı bir İbnülemin ve *Kemalüşşuara* bahsi açmaya çalıştıysa da, Raif Bey, "Kes artık Nâzım!" diye gürleyince rengi attı ve, "Zaten beni kimse ciddiye almıyor! Beni nesl-i âti keşfedecek!" diyerek susup somurttu. Melek gibi bir adam olan Raif Bey'i ilk defa bu kadar öfkeli görüyordum.

O da kendi haline şaşırmış olmalı ki, gözlerini Florinalı'dan kaçırarak, "Eee, anlatınız bakalım Galip Beyefendi, nerelerdeydiniz, kerrûbiyyûna[22] mı karıştınız yoksa?" diye sordu.

"İnzivada!" dedim.

"İnzivada mı? Nasıl bir inziva?"

"Eve kapandım! Okuyor, yazıyor ve musiki dinliyorum."

"Ne zamana kadar devam edecek bir firar?"

Doğru söylüyordu, benimki inziva değil, firardı. Ne diyeceğimi bilmiyordum. Aslında kaçışım uzadıkça bunu izah etmenin zorluğu yüzünden büsbütün içime kapandığımın farkındaydım. Rahmetli teyzemin Tanburi Cemil Bey plakları olmasaydı, bu kaçış trajik bir sonla noktalanabilirdi. Birinci derecede yakınlarımdan hayatta kalan tek kişi, dayım Nezih Bey'di, o da 1922 senesinden beri Beyrut'ta gönüllü sürgün hayatı yaşıyor. Dedemin emaneti olan Didar Kalfa olmasaydı, yeryüzünde yapayalnız kalacaktım.

Bu kahredici yalnızlık yetmiyormuş gibi, Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılıp deli gibi âşık olduğum nişanlım tarafından da terk edilince dünyam kararmış, gecemle gündüzüm birbirine karışmıştı. Sabahlara kadar oturuyor, sigara içerek kitaplar ve plaklarla avunmaya çalışıyordum. Asabım çok bozuktu, fakat ağlayamıyordum; gözyaşlarım sanki içimde bir yere akıyor, sanki içten içe çürüyüp kokuşuyordum. Bir gece sabaha karşı, yatmadan önce, odamdaki endam aynasının karşısına geçip deli deli bakan adamlıktan çıkmış Galip'e hakaretler yağdırarak bir karara varmıştım: Bu çukurdan mutlaka bir çıkış yolu bulacak, hayatımı düzene sokup bütün yaşadıklarımı ve düşündüklerimi yazacaktım. Bir an bütün bunları Raif Bey'e uzun uzun anlatmak istedim, fakat vazgeçtim:

"Bitti artık," dedim, "onun için buradayım!"

"İyi," dedi, "hadi geçmiş olsun!"

"İnzivam müddetince plaklarını dinleye dinleye fena fi'l-Cemil oldum," diye devam ettim. "Hayata onunla tutunduğum için hayatını şimdi çok merak ediyorum. Az önce kütüphanedeydim, *Tasvîr-i Efkâr*lara baktım."

"Peki, *Hafta*'nın bugün çıkan yeni nüshasını gördün mü?"

"Ne var ki yeni nüshada?"

Raif Bey, bir eski kitap yığınının üstünde duran *Hafta*'yı çok kirli bir şeye dokunuyormuş gibi ucundan tutup uzattı. 28 İkinciteşrin 1934 tarihli ve 34 numaralı nüsha... Kapağında kullanılan gravürde üç kadın görünüyordu, haremde üç kadın. Divanda yayılıp oturmuş olanı sarayın önemli kadınlarından biri olmalı: Bir elinde tespih, diğer elinde nargilesinin marpucu. Ortadaki cariye lâvtaya benzer bir saz çalıyor. Kahve sunan cariye ise siyahî. Birden Nâzım Hikmet'in *Piyer Loti* şiirindeki, "İşte Frenk şairinin gördüğü şark!" mısraını hatırladım. *Hafta*'nın kapağındaki resim de Frenk ressamının kafasındaki şarktı! Sağ alt köşede, iki kırmızı satır halinde "Osmanlı Musikisi. Tanburî Cemil merhumun hiçbir yerde çıkmamış makalesi"

ibaresini görünce kalp atışlarım hızlandı. Peki, mecmua, Cemil Bey'in makalesiyle bir İtalyan ressamın kafasındaki uydurma şark arasında ne gibi bir irtibat kurmuş olabilirdi? Sayfaları hızla çevirip bir tam sayfanın ayrıldığı yazıyı buldum. Ortasına aynı ressama ait renkli ve daha şenlikli bir gravür yerleştirilmiş. Ayakta def çalan bir delikanlı ve zillerini takmış, şıkır şıkır oynayan iki rakkase. Biri kadın, üç de seyirci var. Resmin altındaki yazıda, gravürün on sekizinci asırda İstanbul'a gelmiş meşhur bir İtalyan ressama ait olduğu belirtiliyor. Ressamın kim olduğunu da yazsalar kıyamet kopar sanki. Sayfanın altında sağ köşede zavallı Cemil Bey'in siyah-beyaz bir gençlik fotoğrafı, sol köşede ise çöğür çalan bir Anadolu köylüsünün fotoğrafı kullanılmış. Söyleyecek söz bulamamıştım:

"Allah Allah!" dedim. "Kim yazmış bu yazıyı?"

"Kim olacak? Peyami! Okursan, üslûbundan hemen çıkarırsın!"

Söz dönüp dolaşıp yine Peyami Safa'ya gelmişti. Florinalı Nâzım, kendisine laf düşmeyeceğini anlayınca sessizce çıkıp gittiğine göre rahatça konuşabilirdik.

"Ne diyor hazret?"

"Bu senenin başlarında, haftalık bir magazin mecmuası çıkarmaya karar verince neşriyat politikasını tayin etmek üzere birkaç toplantı yapmışlar. Bu toplantılardan birine katılan Mesud Cemil Bey, elinde pederinin neşredilmemiş makaleleri bulunduğunu söylemiş. Plakları sadece Türkiye'de değil, bütün Arap memleketlerinde ve Balkanlar'da büyük bir zevkle dinlenen üstadın şark ve garp musikilerini mukayese ettiği bu makalelerinin çok büyük bir alâka uyandırabileceğini düşünerek çok sevinmiş ve ilk fırsatta neşretmeye karar vermişler."

"Ee, peki niye bugüne kadar bekletmişler?"

"Herhalde umdukları gibi bir şey çıkmadı. Üstad, belli ki makalelerinde Osmanlı musikisinin meziyetlerinden bahsedi-

yor. *Hafta*cılar bu makaleleri neşretmek yerine, bazı iktibaslarda bulunup kendilerince tefsir etmişler. Vardıkları kanaat şu: Köklerine bağlı kaldığı için bugünün ihtiyaçlarını göremeyen Cemil Bey merhum da kendi zamanını aşamamış; bu harikulâde kabiliyet, Gazi ve inkılâp devrine yetişebilseymiş belki bir yerlere varabilirmiş."

"Mesud Bey, makalelerin böyle neşredilmesine nasıl izin vermiş?"

"O çok mu farklı düşünüyor zannediyorsun? Sözün hülasası şu: *Hafta*cılar bu makaleleri kuşa çevirip alaturkaya adavetin ayyuka çıktığı bir sırada neşrederek en şöhretli Osmanlı sanatkârının itibarını sarsmak istemişler. Bunun başka bir izahı yok! Takdim yazısını okur musun?"

Yazıyı yüksek sesle okumaya başladım:

"Osmanlı musikisi artık meftunlarının evlerinde ve tarihte kapalı kalmaya mahkûm oluyor. Bu onun biraz da kendiliğinden aradığı bir mahkûmiyetti ve nâzik, ürkek sesli, utangaç sazlarından da anlaşılıyordu ki, bu musiki mücadeleci kalabalıkların önüne çıkmaktan, ammeye rehber olmaktan, günün ihtiraslarını kırbaçlamaktan her zaman çekinmişti. Mektep, meydan, kışla, ilâh... gibi cemiyet ruhunun koyulaştığı yerlerde bu musikinin enerji telkin etmekten uzak olması tabiîdir ve yine tabiîdir ki, esrarlı manevî iklimlerden ziyade hayatın sesi olan garp musikisi, bu yerlerde, kendi tekniğini bize kabul ettirecektir."

Raif Bey öfkeli öfkeli söylendi:

"Lâf! Garp musikisi hayatın sesi, bizimki mematın, öyle mi?"

Hafta, bir önceki sayısında da 'alaturka'yı "Haftanın Meselesi" olarak ele almıştı. Günün en faal saatlerinde, insanın yaşama arzusunu yok etmek için bestelenmiş mersiyelere ve cenaze havalarına benzeyen alaturka şarkılar aleyhinde daha önce neşrettiği yazıları hatırlatan mecmua, Gazi'nin teşrinisani başında Meclis'i açarken yaptığı konuşmada, yüzümüzü ağartacak bir musikiye sahip olmadığımızı ilân ve tebliğ ettiği-

ni, bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti'nin tavsiyesiyle Ankara ve İstanbul radyolarının hasta iniltilerine benzeyen bu sarı benizli musikiye derhal nihayet verdiğini okuyucularına büyük sevinçle duyurmuş, daha da şaşırtıcısı, yasaktan sonra alaturka plaklara rağbetin arttığından söz ederek yetkilileri uyarmıştı.

"Yazık," dedim, "Peyami Bey, birkaç yıl önce neşrettiği *Fatih-Harbiye* romanında koyu alaturkacı değil miydi?"

"Hem nasıl? Üstad direksiyonu Harbiye'ye kırdı!"

"*Fatih-Harbiye* hâlâ kitapçı vitrinlerinde..."

"Memlekette okuryazar kalmadığı için daha çok bekler!"

Gülmeye çalıştım ama gülemedim:

"Peyami Bey, bu romanında yabancı bir müzikologu da şahit göstererek eski musikinin üstünlüğünü müdafaa etmişti, hatta Darülelhan'ın Türk Musikisi kısmının kapatılmasını tenkit ediyordu. Yanlış hatırlamıyorsam şöyle bir cümle de vardı: Türk musikisi her şeyden evvel Avrupalılaşmaktan sakınmalıdır!"

"Bırak *Fatih-Harbiye*'yi, geçen sene başlarında *Yedigün*'de[23] çok güzel şeyler yazmıştı. Bulurum o yazıyı sana."

Birkaç defa Mustafa Şekip Bey'in odasında gördüğüm Peyami Bey, o kadar 'alaturka' taraftarıydı ki, yanlış hatırlamıyorsam, Rauf Yekta Bey tarafından ihya edilen Musiki Federasyonu'nda idare heyetinde yer almıştı. Sonra ne oldu ne bitti, bilmiyorum, fikirlerini birden değiştirip birkaç toplantısına katıldığı federasyondan da istifa etti. *Hafta*'daki neşriyatı, bu değişmenin eski musiki düşmanlığına kadar vardığını gösteriyordu.

Acaba Mesud Cemil, aziz dostu tarafından babasının böyle harcanmasını nasıl karşılamıştı? Yoksa Konservatuar Oda Musiki Heyeti'nde çello çalmaktan babasıyla ilgilenmeye fırsat mı bulamıyordu?

SADECE *Hafta* değil, bütün matbuat Gazi'nin açılış nutkunda, kendisinin de çok sevdiği eski musiki aleyhinde söyledikleri

ve radyolardaki *alaturka* yasağıyla çalkanıyordu. Tek bir itiraz sesi bile işitmemiştim; birileri orada burada ürkek ürkek mırıldanıyordu, o kadar. Ali Rifat Bey ise bu ayın başlarında *Akşam* gazetesine verdiği bir mülâkatta "Garp musikisinin esasının eski Türk musikisi olduğu"nu söylemiş ve meseleyi kökünden halletmişti! Üstadı Kadıköyü'ndeki evinde ziyaret eden *Akşam* muhabiri, Şark Musikisi Cemiyeti kurucusu Ali Rifat Bey'in bizde saz heyetlerini ilk defa orkestra şeklinde düzenlediğini ve musikide pek çok yenilikler yaptığını hatırlatıyor ve musiki inkılâbı hakkındaki sözlerini naklediyordu. Çok sayıda musiki âleti ve kitaplarla dolu odasında görüşlerini açıklayan üstada göre -ki kendileri aynı zamanda *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda musiki kısmını yazan heyette de yer alıyorlarmış- Hitit abidelerindeki bazı kabartma insan figürlerinin ellerindeki çifte flütlerde görünen 12 kromatik perde, bugünkü medeniyet musikisinin esasını teşkil eden heptatonik gamın Orta Asya'dan göçerek Anadolu'ya yerleşen Hitit Türklerinin musikisinde mevcut olduğunu göstermektedir. Bu mermer senetler, bırakın bugünkü Avrupa musikisini, Avrupa medeniyetinin henüz mevcut olmadığı devirlerde Hititlerin heptatonik gamı bildiklerini ve çalgılarına koyduklarını, dolayısıyla muasır Avrupa musikisinin ilk temel taşının Orta Asya'da konulduğunu açıkça ispat etmektedir. O halde Hitit kabartmalarına dayanarak ecdadımızın musiki ilminin kurucusu olduklarını göğsümüzü gere gere iddia edebiliriz.[24]

Bu mülâkatı okuyunca gülmüş ve kendi kendime şöyle söylenmiştim:

"Öyleyse çoksesli Avrupa musikisi esasında bizim öz musikimizdir ve anamızın ak sütü gibi helaldir! İlminle bin yaşa e mi üstad!"

Ali Rifat, Musa Süreyya ve Mesud Cemil gibi bazı "alaturka"cılar, Florinalı Nâzım'ın şiir krallığını savunurken

gösterdiği celadeti ve kararlılığı gösteremiyorlardı. Rauf Yekta Bey gibi birkaç isim direnmese, teslim bayrağı çekilmiş olacak. Anlamıyorum; bu toprağın ve ruhumuzun derinliklerine kök salmış bir musiki, yukarıdan bir emirle yasaklanıverince yok olur mu? Şimdilik evde, sokakta, kahvede eski musiki varlığını koruyor korumasına; fakat rivayete göre, *Cumhuriyet*'te bahsi geçen Musiki Komisyonu, radyolardan sonra umumi yerlerde alaturka icrasını ve plak çalınmasını da yasaklamak, piyasadaki plakları da toplatmak niyetindeymiş ve bunun çarelerini arıyormuş.

Raif Bey'le bunları konuşarak uzun uzun dertleştik. İzin isteyip ayağa kalkınca, "Haa," dedi, "senin için bir şeyler ayırmıştım. Aylardır çekmecemde bekliyor."

Çekmecesinden çıkarıp uzattığı paketleri aldım, kalınca olanını açmaya çalışırken dayanamadı:

"Adaşının divanı," diye devam etti, "hattatı kim, biliyor musun? Yesarizade. Tezhibi de bir harika. İnanmayacaksın, birkaç gün önce sefil bir eskiciden satın aldım. Sakın kaça aldığımı sorma, söylemek zoruma gidiyor."

Cildi, yazısı, tezhibi ve elbette muhtevasıyla mücevher güzelliğinde bir yazmaydı bu. Evde, dedemden kalma Bulak baskısı bir *Divan-ı Şeyh Galib*'im vardı, fakat bu bir divan olmanın ötesinde, kitap kurtlarını çıldırtabilecek cinsten yekpare bir güzellikti. Sayfalarını içim titreyerek çevirmeye başladım. Raif Bey, heyecanımın farkındaydı:

"Al, götür," dedi, "bedelini istediğin zaman, istediğin şekilde ödersin!"

Amcası Hâfız Aziz Efendi'nin Bayezid Meydanı'ndaki tütüncü dükkânında çıraklık yaparken tanıştığı kitaplarla haşir neşir olarak bu çarşının en bilgili sahhafı haline gelen Raif Bey, harf inkılâbından sonra basma kitap ticaretini bırakıp tamamen yazmalara yönelmişti. Artık ne kurtarabilirse! Çünkü

İstanbul kütüphanelerindeki bütün yazma kitapların Bayezid Meydanı'na yığılarak yakılmasını teklif eden ve eski binaların kitabelerini kazıyan vandal ruhlu "münevver"ler bile vardı. Maliye Vekâleti, tonlarca eski evrakı okkası üç kuruş on paradan, yani hurda kâğıt fiyatına Bulgaristan'a satmıştı.[25] Ortalıkta öyle bir hava esiyordu ki, insanlar, başlarının belaya girmesinden korkarak evlerindeki eski harfli kitapları -eğer yakmamış yahut toprağa gömmemişlerse- yok pahasına elden çıkarmaya başlamışlardı. Sokak sokak dolaşan eskicilerden ve kaldırım sergilerinden küçük paralar ödeyerek büyük hattatlar elinden çıkmış müzehhep Kur'an'lar, divanlar, fermanlar, beratlar ve vakfiyeler almak mümkündü.

Biliyordum, Raif Bey'in derdi para kazanmak değil, yangından mal kaçırmaktı. Eğer onun şahsiyeti ve düşünüş tarzı hakkındaki teşhislerim doğruysa, bu yazmayı bana bir teselli armağanı olarak vermiyor, bir şeyler söylemek istiyordu:

"Azizim, ben her şeyi tek başıma kurtaramam! Sen de bir şeyler yap! Mademki halin vaktin yerinde, o halde bu güzellikler, bu kıymetler büsbütün yok olmadan ne kadar kurtarabilirsen o kadar kurtar. Bir gün gelecek, istesen de bulamayacaksın. Çünkü yok edilemeyenler Avrupa müzelerine ve kütüphanelerine uçmuş olacak! Ve gelecek nesiller, kendi kültürlerini müsteşriklerden öğrenmek mecburiyetinde kalacaklar. Bu ne büyük bir züldür!"

Ne diyeceğimi bilemiyordum:

"Aman ağabey, bunu almaya gücüm yeteceğinden emin değilim. Enfes bir şey bu!" diye bir şeyler geveledim.

Yüzüme ters ters baktı. O, hangi kitabı, kime, hangi fiyata satacağını bilirdi.

DEFTER 5

SAHHAF Raif Bey'den ayrıldıktan sonra Mükrimin Halil Bey'i görmek ümidiyle Vezneciler'e geçip Darüttalim'e uğradım. Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldıktan sonra beni arayıp soran birkaç kişiden biri bu ehlidil tarihçiydi. Bayezid çevresinden fazla uzaklaşmayı hiç sevmediği halde, bir akşamüzeri kalkıp İhsaniye'ye gelmiş, gece de bizde kalmıştı. Sabaha kadar dertleşmiştik. Kendimi boşu boşuna üzdüğümü söylüyordu; bugünler geçecek ve elbette günün birinde üniversiteye dönecektim. Şimdi fırsatı ganimet bilmeli, hatta mümkünse bir yolunu bulup Fransa'ya gitmeli, orada doktora imkânlarını araştırmalıydım. Bunu düşünmemiş değildim, fakat pasaport alamıyordum. Başka yoları denemek de, Nezih Dayım gibi gönüllü sürgünlüğe talip olmak demekti. Belki de ülkeme bir daha geri dönemezdim.

Darüttalim'de[26] oturup Mükrimin Halil Bey'i görmek ve o çok özlediğim sohbetini dinlemek istiyordum. Yaz aylarında daha çok Küllük'te toplanan Esafil-i Şark, kışları çok zaman bu kahveyi tercih ederdi. Sigara dumanı, tavla şakırtısı, edebiyat dedikodusu ve tarih sohbeti... Kim ne derse desin, bu kahve inanılmaz bir cazibeye sahipti. Şansım yokmuş; sadece Mükrimin Halil Hoca'yı değil, tanıdığım hiç kimseyi bulamadım. Bu

gece başka bir yerde toplanmış olmalıydılar. Yine de "Belki gelir!" ümidiyle bir kahve söyleyip beklemeye başladım. Üstad hemen şu köşede oturup hayranlarını etrafına toplar, İslâm tarihinden muhteşem bir sayfa açıp bizzat yaşamış gibi anlatmaya başlardı. Bir keresinde burada ondan Malazgirt Meydan Muharebesi'ni dinlerken kendimi öylesine kaptırmışım ki, kılıç şakırtılarını ve havada uçan mızrakların ıslıklarını duyduğuma yemin edebilirdim. Bu ufak tefek ve yamuk yumuk adam sırf hafızadan ibaretti sanki. Kendisini tanıdığımda Galatasaray Lisesi'nde tarih hocasıydı; reformdan sonra üniversiteye tarih doçenti olarak tayin edildi. Lâyıktır! Onun nice profesörü cebinden çıkaracağını her zaman söylemişimdir. Müteveffa Reşid Galib, kovduklarının yerlerine keşke hep Mükrimin Halil gibilerini koyabilseydi!

Üstadı görmekten ümidimi kesince kalktım, içtiğim kahvenin parasını ödeyip çıktım ve insanı derin kuyulara çektiği hissini veren yıldızsız gecelerden birinin içine daldım. Hava belli ki hatırı sayılır bir yağmur hazırlığındaydı. Necip Fâzıl'ın o müthiş "Kaldırımlar" şiirinin içinde gibiydim. *Kara gökler kül rengi bulutlarla kapanık*tı ve elektrik direklerinden dökülen ölgün ışıklar karanlığı dağıtmaya yetmiyordu. Zaman zaman otomobillerin ve zihnimde çocukluğumun İstanbul'undan resimlerin belirmesine yol açan faytonların motor, tekerlek ve nal sesleriyle yarıp geçtikleri sessizlik, dilini ancak Ahmet Râsim gibi yazarların anlayabilecekleri cinstendi. İstanbul gece hayatını hâlâ sadece Beyoğlu'nda tanır. Nefs-i İstanbul'un en işlek caddeleri bile en geç yatsıdan sonra bekçilerin, sarhoşların ve sokak köpeklerinindir.

Aslında tramvay bekleyebilirdim, ama yürümeyi tercih ettim işte. Her yürüyüş benim için aynı zamanda kendi içime doğru bir yolculuğa çıkmaktı; ne var ki son bir yıldır oradaki kargaşadan, altüst oluştan ürküyorum.

Divanyolu kaldırımlarını hiç acelem yokmuş gibi adımlamaya başladım. Caddenin iki tarafındaki medreselerin hazirelerinde, parmaklıklar arkasında koyu gölgeler halinde dikilen kavuklu mezar taşlarına içimden selâm vere vere ilerliyordum. Sultan Mahmud türbesinin haziresini parmaklıklar arasından bir müddet seyrederek Tanzimat ricalinin ruhlarını hissetmeye çalıştım. Acaba Koca Hüsrev Paşa'nın kabri de burada mıdır? Bir zamanlar Mükrimin Halil Bey'den dinlediğim garip hadise, belki de klasik vezirlerin sonuncusu olan Hüsrev Paşa'nın nasıl muhteris bir adam olduğu hakkında açık bir fikir veriyor. Sultan İkinci Mahmud'un buraya defnedildiği gün, Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa karşıdaki Köprülü Kütüphanesi'nde bekliyormuş; o tarihte Ahkâm-ı Adliye reisi olan Koca Hüsrev Paşa, Mühr-ü Hümayun'u elinden zorla alarak kendi kendini sadrazam yapmış. Yine Hoca'dan dinlediğim bir hadise, bu caddede bir zamanlar neler yaşanmış olabileceği hakkında fikir veriyordu.

Halk arasında *Oğlan Pezevengi*, kibarlar arasında da *Mülakkab Paşa* diye anılan Rumeli Kazaskeri Muslihiddin Efendi, Şeyhülislâm tarafından "Zinhar bu cemiyete gelmesün!" diye haber gönderildiği halde, ısrarla Sultanahmet Camii'nde yapılacak darbe toplantısına katılmak ister. Bu kendini beğenmiş ahmak, Mükrimin Halil Bey'in Naima'nın Türkçesiyle anlattığına göre -elimin altında *Naima Tarihi* olsaydı, bu hadisenin anlatıldığı bölümü bulur, aynen naklederdim- atına binmiş, adamlarıyla birlikte azametli bir eda ile yola koyulup Süleymaniye Vaizi Şeyh Osman'a Elçi Hanı'nın önünde yetişmiş. Hocapaşa yangınında harabeye dönen Elçi Hanı, az önce önünden geçtiğim Osmanbey Matbaası'nın yerindeydi. Her neyse, ikazlara, tehditlere ve Divanyolu boyunca uğradığı hakaretlere aldırmayan bu tuhaf paşa, Sultanahmet Camii'ne kadar gitmiş ve kapıda linç edilmiş.

İnsan zihni ne tuhaf çalışıyor. Asıl adı Muslihiddin olan Mülakkab Paşa'nın hazin akıbetini düşünürken Tanburi Cemil Bey'in oturduğu sokağa adını veren Kâtip Muslihiddin'i hatırladım ve Mülakkab Paşa'yı zihnimden kovarak Cemil Bey'i düşünmeye çalıştım.

CEMİL Bey'in hayatıyla ilgilenmeye başlayınca ailesi hakkında bilgi edinmek istemiş, ilk olarak İbrahim Alâeddin Bey'in o günlerde birinci cildi yeni çıkan *Meşhur Adamlar*'ına bakmıştım.[27] Mesud Cemil'den aldığı bilgileri özetleyen İbrahim Alâeddin'in yazdıkları tatmin edicilikten çok uzaktı. Üstelik verdiği vefat tarihi de yanlıştı. Mesud Cemil Bey, babasının mezarını unuttuğu gibi, vefat tarihini de mi unutmuştu yoksa?

İbrahim Alâeddin'in Mesud Cemil'den naklen yazdığına göre, Cemil Bey'in dedesi Mustafa Reşid Efendi, şu zorba Koca Hüsrev Paşa'nın hiç çocuğu olmadığı için küçük yaşlarda alıp yetiştirdiği kölelerden biriydi ve aslen Macar'dı, hatta Macar asilzadelerindendi. Yıllarca kethudalığını yaptığı Hüsrev Paşa ölünce, onun dul kalan eşiyle evlenmiş, bu evlilikten Mehmed Tevfik Bey, yani Cemil Bey'in babası dünyaya gelmişti. Cemil Bey'in hayatıyla yeni yeni ilgilenmeye başladığım günlerde, yani geçen yıl, bir gün, Darüttalim'de sohbet dönüp dolaşıp Cemil Bey'e gelince bunları anlatmıştım da, Mükrimin Halil Bey gözlerini iri iri açarak, "Doğru mu söylüyorsun? İbrahim Alâeddin Bey hakikaten öyle mi yazmış?" dedikten sonra cevap beklemeden şöyle devam etmişti:

"Olacak şey değil! Evet, Koca Hüsrev Paşa, başta Osman Hamdi Bey'in babası İbrahim Edhem Paşa olmak üzere birçok köleyi çocuk yaşta alıp yetiştirdi, fakat bunlar arasında Mustafa Reşid Efendi yok. Mustafa Reşid'in evlendiği kadın da, bildiğim kadarıyla, Koca Hüsrev Paşa'nın değil, kendisini evlatlık

olarak alıp yetiştiren Vezir Giridîzade Balıkesirli Mehmed Paşa'nın dul karısıydı. İbrahim Alâeddin Bey'in, daha doğrusu, Mesud Cemil'in tek doğrusu, Mustafa Reşid Efendi'nin Hüsrev Paşa'nın kethudası olduğudur. Bu vazifesini Paşa'nın ölümüne kadar yürüttü."

Benim asıl merak ettiğim, Cemil Bey'in Macarlığı meselesiydi. Mükrimin Halil, Mustafa Reşid Efendi'nin Macar olup olmadığına dair herhangi bir kayda rastlamadığını, sadece bir gün bir sohbet sırasında birinin Yahya Kemal'den bir dedikodu naklettiğini söylemişti. Güya Cemil Bey aslında bir Macar Çingenesi'ymiş. Mesud Cemil yoksa bu Çingenelik dedikodusunu tesirsiz kılmak için mi soyuna bir asilzadelik uydurmuştu!

Sultan Mahmud Türbesi'nin önünde bunları düşünürken tıngır mıngır geçen tramvaydaki yolcular hayretle bana baktılar, onun ardından bir otomobil hışımla Babıâli Caddesi'ne girdi. Bu caddede ve gündüzleri İstanbul'un en canlı köşelerinden biri olan -gazetecilerin öteden beri 'Bizim Yokuş' dedikleri- Babıâli Yokuşu'nda bile, vapurlara yetişmek için hızlı hızlı yürüyen tek tük geç kalmışlar sayılmazsa, in cin top oynuyor ve Necip Fâzıl'ın mısraları beynimde uğulduyordu:

İn cin uykuda bir tek iki yoldaş uyanık[28]
Biri benim biri de serseri kaldırımlar.

Köprü'de kalkmak üzere olan Üsküdar vapuruna zor yetiştim. Baktım, Devran'ın en sevdiği pencere kenarı boş, gidip oraya oturdum. Benim bir zamanlar Salacak'ta oturan Devran isminde bir sevgilim vardı. Çok zaman birlikte bu vapurla dönerdik. Darülfünun bir ay geç lağvedilmiş olsaydı, o şimdi benim karımdı. Bütün hazırlıkları tamamlamış, hatta nikâh için gün bile almıştık. Annesi annem gibiydi; kalbimin hiç ısınmadığı babasıyla bile son zamanlarda kavga dövüş tavla oynayacak

kadar ahbap olmuştuk. Sık sık Salacak'a davet edilirdim; maharetli bir aşçı olan müstakbel kayınvalidem benim için harika yemekler pişirirdi. Bazan da bizde Didar Kalfa'nın böreklerini ve kurabiyelerini yiyerek plak dinlerdik. Ve şiirler okurduk birbirimize; ben Yahya Kemal ve Necip Fâzıl'dan okurdum. Onun şairi Faruk Nâfiz'di. Bir gün kendi şairinden bir şiir seçmemi isteyince, Necip Fâzıl'ın "Hırs" adlı şiirini andırdığı için "Firari"yi seçmiştim:

Sen bir ahu gibi dağdan dağa kaçsan da yine
Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek.

Necip Fâzıl da şöyle diyordu:

Sen kaçan bir yavru ceylansın dağda
Ben peşine düşmüş bir canavarım.

O gün bu imajı hangisinin diğerinden intihal etmiş olabileceğini uzun uzadıya tartışmıştık. Faruk Nâfiz şairlikte daha kıdemliydi ve durum onun lehinde görünüyordu, fakat hemen karar vermemek gerekirdi. Bu meseleyi ilk fırsatta inceleyip intihalciyi tespit edeceğime söz vererek tartışmayı noktalamış ve kendisinin de Necip Fâzıl'dan bir şiir seçmesini istemiştim.

Necip Fâzıl'ı da Mustafa Şekip Bey'in yanında birkaç defa görmüştüm. Benden bir veya iki yaş büyük, kaşı gözü oynayıp duran ve gözlerinde zekâ şimşekleri çakan tuhaf bir gençti. O Felsefe Şubesi'nde okumuş, fakat bir devlet bursu bulunca mezun olmadan felsefe tahsilini Sorbonne'da tamamlamak üzere Paris'e kapağı atmış. Bu ele avuca sığmaz şairi, zekâsına çok güvendiği için "Tarihin malı olduğunu unutma!" diyerek uğurlayan Mustafa Şekip Bey, onun Paris maceralarını sık sık

anlatır, gülerdi. Tarihin malı olduğunu hatırlamak şöyle dursun, orada kendini bile unutan Necip Fâzıl, bir lokantada işsiz güçsüz bir Türk'ten poker öğrenip kumara başlamış, bakara oynanan bir salona dadandıktan sonra iflah olmaz bir kumarbaz haline geldiği için Vekâlet tarafından talebe tahsisatı kesilmiş. Öyle ki, kendisine bilet alması için verilen parayı bile kumarda kaybederek Türkiye'ye güvertede dönmek zorunda kalmış. Paris'te alıştığı bohem hayatına İstanbul'da doludizgin devam eden Necip Fâzıl'ın arkadaşları da Peyami Safa, Mesud Cemil, Fikret Adil, Burhan Ümit... Aralarında Çallı İbrahim gibi, bir önceki nesilden bohemler de var. 1932'de, Peyami Bey'in *Bir Tereddüdün Romanı* isimli romanının *Cumhuriyet*'te tefrikasına başlanınca, Mustafa Şekip Bey, "Galip, bu romanı dikkatli oku!" demişti. Geçen sene de Fikret Adil'in *Asmalımescit 74, Bohem Hayatı* isimli bir kitabı çıktı.[29] Bu grubun tuhaf maceraları hakkında neler anlatıyordu, neler! Yakup Kadri'nin birkaç yıl önce harp yıllarında saman ekmeğiyle beslendiği için tereddi ettiğini söylediği nesle mensup bu münevverlerin bir derdi vardı, ama ne? Hepsi de gelecek vaadeden üstün zekâlı gençlerdi ve eserlerini bu çılgınca hayata rağmen nasıl verebiliyorlardı, hayret ediyordum.

Bir gün, Necip Fâzıl'ın bu çevreden uzaklaşıp kumar belâsından kurtulmak için bir bankaya memur olarak girdiğini ve uzak bir kasabaya gittiğini söylediler. Ben bu arada onun iki şiir kitabını, *Örümcek Ağı* ve *Kaldırımlar*'ı edinmiştim.[30] İkisi de neşredildiklerinde büyük alâka gören ve takur tukur hece şiirinin kabuğunu kırarak taptaze bir ses getiren kitaplardı. Aslında bu kitaplardaki şiirler dikkatle okunursa Necip Fâzıl'ı ve arkadaşlarını anlamak mümkün. Hepsini dikkatle takip ediyorum. Hele ilk defa *Muhit* mecmuasında okuduğum, *Ben ve Ötesi* isimli şiir kitabına son iki kıtasını atarak aldığı bir şiiri

var ki, bayılırım: "Geçen Dakikalarım." Devran -belki benim çok sevdiğimi bildiği için- bu şiiri seçmişti:

Kim bilir nerdesiniz,
Geçen dakikalarım?
Kim bilir nerdesiniz?

Yıldızların korkarım,
Düştüğü yerdesiniz;
Geçen dakikalarım![31]

DEFTER 6

EDEBİYAT Fakültesi'nde benden iki sınıf geride olan Hüseyin Nihal de vapurdaymış, fark etmedim. Beni uzaktan görünce yanıma geldi. Onu hâlâ Edirne Erkek Lisesi'nde zannediyordum. Meğerse *Orhun* mecmuasında Atsız imzasıyla Yahudiler aleyhinde yazdığı makaleler yüzünden Vekâlet emrine alınmış ve sekiz ay bekletildikten sonra Kasımpaşa'daki Deniz Gedikli Erbaş Ortaokulu'na Türkçe muallimi olarak tayin edilmiş. İki aydır bu mektepte çalışıyormuş. En son iki yıl önce Küllük'te görüşmüştük. Dr. İzzeddin Şadan'la beni o gün o tanıştırmıştı. Bu Deli Doktoru'yla çok tatsız biten sohbetimizi belki daha sonra anlatırım.

Hüseyin Nihal'le aslında fazla samimiyetimiz yok, merhabamız vardı. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Türk Tarih Tezi'ni tenkit eden hocası Zeki Velidi Bey'in Dr. Reşid Galib tarafından hakarete uğraması ve Darülfünun'dan istifaya mecbur bırakılması üzerine yedi arkadaşıyla birlikte Maarif Vekâleti'ne bir protesto telgrafı çekerek takdire şayan bir medeni cesaret göstermişti. Üsküdar'a varıncaya kadar bu mesele üzerinde biraz konuştuk. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Türkiyat Enstitüsü'nde Köprülüzade Fuad Bey'in asistanı olan Hüseyin Nihal, hocasının da aslında Türk Tarih Tezi'ne muhalif

olduğunu, ancak Zeki Velidi'nin başına gelenlerden ürkerek çark ettiğini, hatta muhtemelen Reşid Galib'in baskısıyla kendisinden istifasını istediğini, bunun üzerine aralarında şiddetli bir münakaşa geçtiğini anlattı.

"Hatırladığım kadarıyla," dedim, "o zaman istifa etmemiştin."

"Evet, istifaya yanaşmadım, vazifemde kalıp mücadeleye devam ettim. Fakat biliyorsun kısa bir müddet sonra Reşid Galib hazretleri maarif vekili oldu. Fuad Bey de dekanlık vazifesini bırakmıştı. Onun yerine Ali Muzaffer Bey önce vekâleten, ardından asaleten tayin edildi. Suyum ısınmıştı, biliyordum, fakat mücadeleye kararlıydım. *Atsız Mecmua*'da[32] neşrettiğim makaleyi hatırlarsın..."

"Hatırlamam mı! Çok da haklıydın!"

"Darülfünun hocası olmuşlar, fakat çoğu esersiz. Hele Edebiyat Fakültesi'ne dekan yapılan Ali Muzaffer'in bırak kitabı, makaleyi, bir makaleciği bile yoktu! Adam küplere binmiş. Maarif Vekili de... Tabii hemen defterimi dürdüler. Ben de ne yaptım? Tokatlıyan Oteli'nde tertip edilen bir çay partisinde Ali Muzaffer'in suratına yüzlerce kişinin gözleri önünde hatırı sayılır bir tokat aşkettim, şaaaak..."

Hüseyin Nihal, tokatı nasıl aşkettiğini göstermek için sağ eliyle havayı şiddetle tokatlamış ve bu acı intikamın bende nasıl bir tesir bıraktığını anlamak için gözlerimin içine dikkatle bakmıştı. Aslında Tokatlıyan'daki çaya ben de davetliydim, fakat İstiklâl Caddesi'nde Devran'la vakit geçirmeyi tercih etmiş, olanları daha sonra başkalarından dinlemiştim. Canım çok sıkıldığı halde dilimin ucuna gelen espriye mâni olamadım:

"Tokatlıyan'ın ismi başka olsaydı bile herhalde senin bu tokadından sonra Tokatlıyan diye değiştirirlerdi!"

"Mutlaka," dedi gülerek, "tabii ondan sonra yallah Malatya Ortamektebi, daha sonra Edirne Erkek Lisesi... Orada *Atsız Mecmua*'nın yerine *Orhun*'u[33] çıkarmaya başladım."

"*Orhun*'dan haberim var," dedim, "bazı nüshalarını gördüm."

"Biliyorsun, onu da kapattılar. Dokuzuncu sayıdan sonra çıkaramadık."

Zeki Velidi Bey ve onu desteklemek için Maarif Vekâleti'ne arkadaşlarıyla birlikte protesto telgrafı çektiğini öğrendiğim günden beri takdir ettiğim Hüseyin Nihal, aslında Darülfünun tasfiyesinin ilk kurbanları sayılabilirlerdi. Onun gösterdiği bu cesareti büyük tasfiyede hiç kimse gösteremedi. Açıkta bırakılan hocalardan Ağaoğlu Ahmed Bey, gazetesi *Akın*'da "Üniversite kadrosuna alınmış eski arkadaşlarına" hitaben neşrettiği açık mektupta, kapı önüne konulanlara zebunküşlük, çirkeflik, cehalet ve hıyanet suçlamaları yapıldığını hatırlattıktan sonra, "Niye protesto etmiyorsunuz? Yoksa sükûtunuz tasvip mânâsına mı geliyor?" diye sormuş, fakat cevap alamamıştı. Bu iğrenç sükût, kurbanlardan biri olduğum hâlde, Darülfünun'un kapatılmayı hak ettiği kanaatine yol açmıştı bende.

Bunları yazarken kütüphanemden *Atsız Mecmua*'nın ikinci cildini bulup Hüseyin Nihal'in "Darülfünun'un Kara, Daha Doğru Tabirle, Yüz Kızartacak Listesi"[34] serlevhalı makalesini tekrar okudum. "Darülfünun ıslahatının zamanı yaklaştıkça Darülfünun müderrisleri ve muallimleri arasında gittikçe artan telaş ve dedikoduları yakından seyretmek, ibretle bakılacak bir levhadır. Memleketin ilim ve irfan ordusunun bu başıbozuk erkân-ı harpleri yeni yapılacak Darülfünun kadrosunda bir yer alabilmek yahut da arkadaşının ayağını kaydırarak onun yerine geçebilmek için sürekli bir kumpas halinde bulunuyorlar," cümleleriyle başlayan bu yazıda, Darülfünun hocalarının yazdıkları eserlerin icmali yapılıyor ve içler acısı vaziyet bütün vahametiyle gözler önüne seriliyordu. Bir önceki sayıda çıkan imzasız başyazısını da şöyle noktalamıştı: "Daha iyisi kurulmak şartıyla bu Darülfünun kökünden yıkılmalıdır."

Hüseyin Nihal haklıydı; müderrislerin çoğuna akademisyen demek için bin şahit isterdi. Bu sebeple mutlaka bir şeyler yapılmalı, Darülfünun gaflet uykusundan bir an önce uyandırılmalıydı. Aklı başında herkes böyle düşünüyordu. Evet, köklü reforma ihtiyaç vardı, fakat Darülfünun'u muhtariyetini yok edip alaylı âlimlerin tarih marih tezlerini tedris etmek için değil, ilim âleminde şerefli bir yere sahip hakiki bir üniversite, hakiki bir ilim yuvası olarak yeniden inşa etmek için... Reşid Galib'in yaptığı reform değil, farklı sesleri susturmak, muhalifleri tasfiye etmek için hazırlanmış kaba saba bir operasyondu.

Zihnimden şimşek hızıyla geçen düşünceleri Hüseyin Nihal'e söylemedim. Üniversitelerde her fikrin rahatça dile getirilip müzakere edilebilmesi, daha da mühimi kimsenin etnik menşei ve farklı fikirleri yüzünden baskı görmemesi lâzım geldiğine inandığımı söylesem kimbilir ne derdi! *Atsız Mecmua*'dan beri neşriyatını dikkatle takip ettiğim bu delinin gözü karalığına hayrandım, fakat fikirlerinin pek çoğuna iştirak edemezdim; bilhassa Edirne'deki edebiyat muallimliği sırasında neşrettiği *Çanakkale'ye Yürüyüş* isimli risalesinde yazdıkları tüylerimi diken diken etmişti. Anadolu'da Türk olmayanlardan kurtulmak için en doğru yolun katliam olduğunu açıkça yazıyordu, evet, katliam. Aman Yarabbi!

Büyük deri çantasından çıkarıp iç kapağına eski harflerle bir şeyler yazdığı risaleyi bana uzatan Hüseyin Nihal, "Kusura bakma, yanımda sadece bu var!" dedi.

Kitabı alıp baktım, aklımdan geçen risale, *Çanakkale'ye Yürüyüş*... "Aziz dostum Galip'e daimi muhabbetle," diye yazıp imzalamış.

"Teşekkür ederim," dedim.

"Duyduğuma göre, sen de müteveffa Reşid Galib'in hışmına uğrayanlardanmışsın!"

"Evet," dedim, "senin temennin gerçek oldu, Darülfünun'u kökünden yıktılar. Tabii kuru dalların yanında yaşları da şimdi yerlerde sürünüyor."

"Peki, şimdi ne yapıyorsun?"

"Artık bir işim yok," dedim, "kadro dışı bırakıldıktan sonra yeni bir vazife almak için hiçbir teşebbüste bulunmadım. Hâlâ mezuniyet tezi olarak yazdığım Hâlet Efendi meselesi üzerindeyim. Bir de Tanburi Cemil Bey'in hayatını tedkik ediyorum, niyetim adamakıllı bir monografi yazmak..."

Yüzünde belli belirsiz bir küçümseyiş ifadesi belirdi:

"Türkiyat'ta tezini okudum," dedi, "Hâlet Efendi'yi harcamışsın!"

"Nasıl harcamışım?"

"Mesela Yunan isyanını Hâlet'in Tepedelenli'yi tepelemesine bağlamışsın, sanki Hâlet olmasa Yunanlı isyan etmeyecekti! Asıl istiklâl dâvâsı güden Tepedelenli isyana hazırlanıyordu. Hatta Rumlara kendisiyle birlikte hareket etmeleri için para ve silah yardımında bile bulundu. Hâlet Efendi'yle takışınca işi bitirildi, o kadar."

"Olabilir," dedim. "Fakat bu, Hâlet Efendi'yi kurtarmaz. Adam muazzam bir rüşvet çarkı kurmuş, bu yolla elde ettiği maddi kudreti iktidarını tahkim etmek için kullanmış. Tepedelenli Ali Paşa'yla niçin anlaşmazlığa düştüğüne bakmak lâzım. Muhtemelen istediği kadar rüşvet almadığı için... Hâlet hakkında bütün yazılanların, onun idamından sonra ve padişaha yaranmak maksadıyla yazıldığını ben de biliyorum. Bu sebeple vakanüvislerin yazdıklarını ve vesikaları ihtiyatlı kullanmak lâzımdır diyorsan, âmenna... Hâlâ Hâlet Efendi meselesi üzerindeyim dedim ya, onun lehinde bir vesika bulursam kullanmaktan asla çekinmem. Emin ol, Hâlet Efendi'yi ben de kurtarmak isterim, çünkü hayran olduğum Şeyh Galib'in dostu ve müntesibidir."

HÂLET Efendi ismini ilk defa dedemden duymuştum. Galata Mevlevîhanesi'ne gittiğimiz bir gün, Şeyh Galib'in Şârih-i Mesnevi İsmail Ankaravî ile birlikte yattığı türbeyi ziyaret edip birer Fatiha okuduktan sonra, diğer türbede kimin yattığını sorunca, "Hâlet Efendi," demişti, "lâkin burada sadece başı var; gövdesi Konya'da Dergâh-ı Mevlânâ'nın gül bahçesine defnedildi. Şu sebil-küttab da onun hayratıdır." Niçin gövdesinin Konya'da, başının burada olduğunu sorunca da, "İleride bir gün anlatırım!" demişti; fakat nedense anlatmadı. Bu trajik hikâyeyi idadi yıllarında önce Abdurrahman Şeref Bey'in *Tarih Musahabeleri*'nde, daha sonra *Tarih-i Cevdet*'te okudum.

Birkaç yıldır Tanburi Cemil Bey hayatımı nasıl dolduruyorsa, Hâlet Efendi'yle de yıllarca öyle yatıp kalkmıştım. Adamın son anlarını gözümde canlandırabiliyordum: Düşününüz: Yollarda altın saça saça, o günkü şartlarda ne kadar mümkünse o kadar hızlı yol alarak ulaştığınız Konya'da artık kurtulduğunuzu, burada size kimsenin dokunamayacağını düşünüyor, Hazret-i Mevlânâ'yı ziyaret ettikten sonra Çelebi Efendi'nin emrinize âmâde kılınan evine girdiğiniz anda, padişahın emriyle sizden önce Konya'ya ulaşmayı başaran cellâdınız Koru Ağası Ârif Ağa'yla burun buruna geliyorsunuz; ne olduğunu anlamadan kılıç kaytanı boynunuza dolanıveriyor.

İşte tam o anda başlayan bir roman hayal etmiştim: Hâlet Efendi, bütün gücünü harcayarak kılıç kaytanıyla boğazını sıkan Ârif Ağa'nın zevk, öfke ve dehşet karışımı bir ifadeyle açılmış gözlerinde bütün hayatını seyredecekti.

Hocam Ahmed Refik Bey'le mezuniyet tezimin mevzuu olan Hâlet Efendi hakkında zaman zaman konuşurduk. Kendisinin nedense pek alâka göstermediği bu mevzuda daha şümullü bir tedkik bekliyor, hatta Hazine-i Evrak'ta gözüne çarpan vesikalardan beni derhal haberdar ediyordu. Hazine-i Evrak'ta

ve Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde onunla alâkalı bir şeyler bulabilmek için az mı çalıştım. Asıl ismi Mehmed Said olan Hâlet Efendi hakkında bilgim arttıkça iktidar hırsı ne demekmiş, dizginlenmediği takdirde hangi noktalara varabilirmiş, çok iyi anladığımı söyleyebilirim.

Anladığım kadarıyla, Nihal, Hâlet Efendi'yi Kırım Tatar'ı olmasından ötürü kendine daha yakın hissediyor, Arnavut Tepedelenli'yi sevmiyordu. Bereket versin, uzatmadı, vapurun penceresinden Kızkulesi taraflarına bir müddet daldı. O ne düşünüyordu bilmiyorum, ama ben bir buçuk yıl öncesine gidivermiştim. Bir akşamüzeri odamda *Tarih-i Cevdet* okuyordum; galiba 3 Ağustos'tu. Kapı çalındı. Dadım biraz sonra odama gelerek yaşlı bir beyin beni görmek istediğini söyledi. Kalkıp aşağı indim, baktım, Edebiyat Fakültesi hademelerinden Hüseyin Efendi, elinde bir defter ve bir zarf, mahcup bir halde beni bekliyor. Bu mektubu bekliyordum, çünkü Darülfünun'un ilga edildiğini ve bütün hocalarının vazifelerine son verildiğini, bunun kendilerine Maarif Vekili Dr. Reşid Galib'in imzasını taşıyan bir mektupla bildirileceğini 1 Ağustos 1933 tarihli *Cumhuriyet*'te okumuştum. Aynı haberde verilen bilgi doğruysa, bazı hocalara gönderilen mektuplarda, "1 Ağustos'tan sonraki vaziyetiniz yakında ayrıca bildirilecektir," notunun bulunması icab ediyordu. Olan bitenlerden haberim yokmuş gibi, "Hayrola Hüseyin Efendi," demiştim, "hangi rüzgârlar attı seni buraya? İçeri buyur!"

Bu zor vazifenin kendisine verilmiş olmasından rahatsızlık duyduğu her halinden belli olan Hüseyin Efendi, gözlerini gözlerimden kaçırarak ezile büzüle, "Galip Beyefendi," demişti, "bu mektubu teslim aldığınıza dair bu deftere imza atmanız rica ediliyor. Ben emir kuluyum. Hem sadece size gönderilmedi, sizden önce de Çamlıca'da Müderris İsmail Hakkı Bey'e uğradım."

Zavallı İsmail Hakkı Bey... Darülfünun'un ıslahı hakkında yıllardır yazıp çizdiği halde kadro dışı kalmıştı. İnkılâpların da en ateşli taraftarlarından, hatta 1926 yılında Darülelhan'ın ismini Konservatuvar olarak değiştirip alaturka kısmını kaldıran ve mekteplerde "alaturka musiki" tedrisatına son veren Sanayi-i Nefise Encümeni'nin azalarından biriydi. Bu encümenin kararlarını beğenmeyip tenkit edenlere karşı en ağır sözler de onun ağzından çıkmıştı. Birkaç ay önce Suhulet Kütüphanesi tarafından neşredilen *Sanat* isimli kitabı şu anda önümde duruyor. Bu kitabın "Musiki" serlevhalı yedinci kısmına aldığı, hemen hepsi 1926 yılında yazılmış makalelerinde ve kendisiyle yapılmış mülakatlarda neler dememiş ki! Maarif Vekâleti'nin kati emrine kadar mekteplerin hariminde bile yaşayan miskin, uyuşturucu sesleri "millî musiki" diye müdafaa edenler, cüceler ve ruh hastalarıymış. "Bu ölüye, bu mezar sesine karşı isyan etmek için" Ziya Gökalp'ı beklemek bile gerekmezmiş. Millî musiki dedikleri, insanı "oturduğu yerden kımıldatmayan, bağırtan, güftesiyle, bestesiyle, bütün varlığıyla daha küçük yaşta iken ataleti, esareti, miskin kanaati, aczi telkin eden, çocukların kalbini ölümle, mezarla titreten" sakat bir musikiymiş.[35]

Hazretin bu çok "ilerici" fikirleri ilahlara kurban edilmesine mâni olamamıştı. Büyük ihtimalle, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul Şubesi reisliğini yaptığı 1930 yılında, *Yarın* gazetesinde çıkan "Bizim Taptığımız Mustafa Kemal"[36] serlevhalı fıkrası yüzünden... Bu tuhaf fıkrada, Phidias, Michel-Ange ve Delacroix gibi mazide kalan ressamların her halkasının natüralist, bugünkülerin anti-natüralist olduğu, istikbalde ise sürrealist olunacağı iddia ediliyordu. Ancak Ingres gibi intikal devrelerinde gelip geçmişin mirasını sırtlarında taşıyarak istikbalin imkânlarını hazırlayanlar da vardı. Taptıkları Mustafa Kemal de, Halk Fırkası'nın reisi olan değil, "mazinin mirasını, yani Türk milletinin manevi kuvvetlerini taşıyan, Türk kavmi-

nin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedi rehber olmak istidadını ve kuvvetini muhafaza eden Mutlak Mustafa Kemal'di."

İsmail Hakkı Bey, belli ki Gazi'yi tarafsızlığa davet ederken Ankara'da benimsenen sanat telakkisini de tenkit etmek istemişti. Gazi'nin bu yazıdan çok rahatsız olduğunu, Reşid Galib imzasıyla *Hâkimiyet-i Milliye*'de neşredilen tehditkâr cevabî yazının da Çankaya sofrasında kaleme alındığını Ağaoğlu Ahmet Bey bazı arkadaşlarına anlatmış. Ben onlardan dinledim. Reşid Galib, İsmail Hakkı Bey'e, Troya muharebesinden dönerken gemisi parçalanan Ajax'ın, sığındığı kaya parçasının üstünde ilahlara tehditler savururken dalgalara kapılarak boğulduğunu hatırlattıktan sonra, Goethe'nin yazdığı, yıllardır her gün aynı çiçek tarhlarını sulamaktan bıkarak intihar eden bahçıvan hikâyesinden bahsederek, "Darülfünun'da yarın vatanı ellerinde yükseltecek aziz gençliği yetiştirmek işi size her gün aynı çiçek tarhlarını sulamaktan daha bezdirici, daha usandırıcı mı göründü?" diye soruyordu.[37]

Reşid Galib, öyle anlaşılıyor ki, Üniversite Reformu'nda, İsmail Hakkı Bey'i çiçek tarhlarını sulama zahmetinden kurtarmak istemişti.

Ben de Serbest Fırka İstanbul Ocağı'nın kayıtlı azalarından biri, daha fenası, Nezih Cevdet'in yeğeniydim; ağzımla kuş tutsam, Reşid Galib'in pençesinden kurtulamayacağımı biliyordum. Aslında bu tasfiyeyi daha erken yapacaklardı; fakat işlerine son verilecek hocaların yerlerinin nasıl doldurulacağı büyük bir problem olarak karşılarına çıktığı için tehir etmek mecburiyetinde kaldılar. Ancak Türk Tarih Tezi'nin Darülfünun'dan bekledikleri ölçüde destek görmemesi onlar için bardağı taşıran son damlaydı. 1932 senesi başlarında Cenevre Üniversitesi'nden Albert Malche isminde bir pedagoji profesörünü "Darülfünun Mütehassısı" olduğu iddiasıyla -de-

mek ki böyle bir ihtisas sahası da varmış- davet ettiler. Adam geldi, aylarca kaldı, fakülteleri, darülmesaileri,[38] kütüphane ve laboratuvarları teftiş (!) etti, derslere girdi, hocalarla, idari memurlarla, talebelerle konuştu ve bir rapor hazırlayıp Maarif Vekâleti'ne sundu.

İbrahim Alâeddin'in *Yedigün*'de yazdığına göre, Malche, kendisinin ve Mustafa Şekip'in hocasıymış. Adamı Reşid Galib'e onlar mı tavsiye ettiler yoksa?[39]

Prof. Albert Malche'ın sadece rapor hazırlamakla iktifa etmediği, 1933 senesi başlarında Almanya'da Nasyonal Sosyalistler iktidara gelince üzerlerinde ağır bir baskı hissederek İsviçre'ye iltica eden Yahudi profesörlerle teması onun sağladığı sonradan şayi oldu. Zürih'te bu ilim adamlarına yardım maksadıyla bir cemiyet kurulmuş olduğu, bu cemiyetin başkanlığını yapan Philipp Schvartz adında bir tıp doktorunun İstanbul ve Ankara'ya gelip gittiği, nihayet mukavelelerin imzalanıp işin bitirildiği de çabuk duyulmuştu. Darülfünun koridorlarında derin bir endişe kol geziyordu. Öyle hocalar vardı ki, buradan aldıkları maaştan mahrum bırakılırlarsa, yapabilecekleri başka bir iş olmadığı için aç kalırlardı. Çizgilerini o kadar beğendiğim Cemal Nadir'in zulmü âdeta alkışlayan karikatürleri, tasfiye edilen hocaların yaralarına tuz biber ekiyordu. Karikatürlerden birinde işsiz kalan Ağaoğlu Ahmed Bey, "Eeeeekşi var, tatlıııı!" diye bağıra bağıra dolaşan bir sokak satıcısı olarak tasvir edilmişti. Başka bir karikatürde de, karşılıklı iki köşeyi tutmuş dilenciler arasında şöyle bir konuşma geçiyordu:

"Yirmi, yirmi beş müderris açığa çıkarılıyormuş!"

"Amman yerini iyi muhafaza et! Kaptırmayalım!"

Aslında tasfiye edilen hocalar aç kalmaktan ziyade, efkâr-ı umumiyede kifayetsiz görüldükleri için işlerine son verildiği yolunda bir intiba yaratılarak izzetinefisleriyle oynanmasından korkuyorlardı.

Hüseyin Efendi'yi teşekkür ederek uğurladıktan sonra odama çıkıp zarfı açtım. Maarif Vekili Dr. Reşid Galib, mektubuna "Muhterem Beyefendi" hitabıyla başlıyor, İstanbul Darülfünunu'nun 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı kanunla 31 Temmuz'dan itibaren ilga edilmiş bulunduğunu ve vazifemin aynı tarihte sona erdiğini ifade ettikten sonra, bu kararın şahsımı istihdaf etmediğini, maksatlarının yeni ihtiyaçlara uygun, yeni bir üniversite kurmak olduğunu bildiriyordu. Kanun hükmüne göre, sene sonunda yahut bu sene içinde yeni bir vazife bulunca kadar eski maaşımı açık maaş yahut munzam bir ücret şeklinde aynen alacaktım. Teşekkür ve "saygılarının kabulü" ricasıyla biten mektupta, 1 Ağustos'tan sonraki vaziyetimin ayrıca bildirileceğine dair bir not yoktu, yani kapı önüne konulmuştum.

Mektubu masamın üzerine usulca bırakıp düşünmeye başladım. Böyle bir şeyi beklediğim için bu mektup beni fazla müteessir etmemişti. Fakat şimdi ne yapacaktım? Muallimlik için Maarif Vekâleti'ne müracaat etmem abes olurdu; beni Darülfünun'dan kovan Reşid Galib, niçin bir liseye muallim olarak göndersin? Başka ne iş yapabilirdim? Belki muharrirlik... Ama matbuat hem harf inkılâbı yüzünden okuryazar sayısı neredeyse sıfıra müncer olduğu için -Millet Mektepleri palavrasına kim inanırdı?- hem de hâlâ büsbütün sona ermeyen dünya ekonomik buhranı yüzünden yerlerde sürünüyordu, gazeteciler perişan haldeydi. Gerçi birçok arkadaşım gibi ihtiyaç içinde değildim; dedemden ve pederden kalan birkaç ev ve dükkândan gelen kiralar -iktisadi buhran yüzünden toplamakta zorlansam da- beni kimseye muhtaç olmadan yaşatmaya yeter de artardı. Dadımdan başka bakmak mecburiyetinde olduğum kimse de yoktu. Ama mesele sadece geçim meselesi değildi ki!

HÜSEYİN Nihal, bu arada neler düşündüyse, pat diye, "Tanburi Cemil'in Çingene olduğuna dair bir rivayet duymuştum, ne dersin?" diyerek beni düşüncelerimden kopardı. Vapur Üsküdar iskelesine yanaşmak üzereydi:

"Vallahi Nihal," dedim, "merhumun Çingene olup olmadığını bilmiyorum. Tedkik ettiğim hiçbir kaynakta böyle bir bilgiye rastlamadım. Ayrıca bu benim için hiç mühim bir mesele değil! Sanatı Türk mü ona bakarım ben. İlle Türklük diyorsan, bildiğim kadarıyla çaldığı sazların en meşhuru tanbur ebaenced Türk'tür, biz Türklerden başkası bilmez bu sazı. Kopuzun en mütekâmil formu... Yetmez mi?"

Sözlerim, Hüseyin Nihal'in az önce imzalayıp verdiği, alırken okumadığımı söylesem de satır satır okuduğum risalesinde yazdıklarına çok tersti. Neyse ki münakaşa edecek vakit yoktu. Vapurdan çıktık.

Benim sıcak bir tavırla uzattığım eli Hüseyin Nihal isteksizce sıkarken buz gibi bir sesle, "Hayırlı geceler!" dedi ve hızlı adımlarla uzaklaştı.

Tekrar görüşme temennisinde bile bulunmamıştı.

DEFTER 7

BUNCA okumuş yazmış adam, ayaklarının altındaki zeminin büyük bir hızla kaydığını, kendilerini var eden dünyanın yok sayıldığını, çok değil, beş on sene sonra millî kütüphanemizin sadece alfabesini değil, dilini de bilmeyen nesillerin ortaya çıkacağını, bunun derin çatlaklara ve zamanla su yüzüne çıkacak trajik çatışmalara yol açacağını nasıl göremiyordu? Hayretler içindeydim. Saçı sakalı ağarmış o kadar âlim, şair, muharrir kendi ölüm fermanlarını imzalıyorlardı. Şair-i Azam bile kendi şiirini tarihe gömecek Türk Dil Kurultayı'na katılmıştı. İşte aslî soyadlarımızı taşımanın ve kendi şarkılarımızı dinlemenin bile yasaklandığı bir dünya kuruluyordu. Son haberler, İstanbul'da sokak isimlerinin de değiştirileceği, bunun için bir komisyon kurulduğu yolundaydı. Anlaşılan, Şehir Mektupçusu'nun yaptığı değişiklikler yeterli görülmemişti. Bir hafta kadar önce *Akşam*'ın başyazısında, sokak isimlerinin ikide bir değiştirilmesinden sözümona şikâyet edildikten sonra şöyle devam ediliyordu: "Fakat bugün sokak isimlerini değiştirmek ihtiyacı pek haklı olarak kendini hissettirdiği için esas itibarile bu teşebbüsü alkışlamak mecburiyetindeyiz. Tuhaflığa ve mânâsızlığa misal aransa idi İstanbul'un sokak isimlerinden iyisi bulunmazdı."

Devran bu fikirlerimi kendisine söylediğimde pek karşı çıkmazdı; fakat benden epeyi farklı düşündüğünü, ihtiyatsızlık edip başkalarının yanında da konuşursam başıma tatsız şeylerin geleceğinden endişe ettiğini bilirdim. Bir keresinde babasıyla tavla oynarken harf inkılâbından söz açılmış, sakince başlayan münakaşa eski bir İttihatçı olan müstakbel kayınpederimin sesini gitgide yükselttiği tek taraflı bir kavgaya dönmüştü. Millî denebilecek bir kütüphanemiz mi varmış? Kütüphane dediğim hurafelerle dolu bir yığın lüzumsuz kitaptan ibaretmiş; değerli olanlar varsa, onları yeni harflere aktarırmışız, mesele bitermiş. En doğrusu hepsini bir meydana yığıp yaktıktan sonra her şeye yeniden başlamakmış. Boşuna konuşuyormuşum; kızıyla evlenecek birinin kafasını böyle saçma sapan fikirlerle meşgul etmemesi gerekirmiş.

Sanki başımdan aşağı kaynar sular dökülmüştü. Tek kelime bile etmeden, o eve bir daha asla uğramamak kararıyla çıkıp gitmiştim. Aslında Selahaddin Sabri Bey gibi düşünenlerin az olmadığını biliyordum; harf inkılâbının yapıldığı günlerde, *Akbaba*'da İhap Hulusi'nin bir karikatürü neşredilmişti. Kış mevsiminde yazlık köşklerine taşınmaya karar veren bir çifte, "İyi ama o karda kıyamette nasıl yaşayacaksınız, üşümez misiniz?" diye soruluyordu. Cevap: "Ah, niçin üşüyelim? Babamın kütüphanesi Arap harfleriyle yazılmış koca koca kitaplarla dolu, onları yakar yakar ısınırız!"[40]

Ertesi gün Devran'la ilk ciddi kavgamızı, tavlanın suratıma çarpılırcasına çat diye kapatılmasıyla neticelenen o münakaşa yüzünden yapmıştık. Fikirlerimi kendime saklayamaz mıymışım? Babasıyla konuşurken bu meseleleri açmasam olmaz mıymış? Nişanlımın -fikirlerimi açıklamaya beni babasının icbar ettiğini bildiği halde- bunları söylemesi çok zoruma gitmişti. Ya susacak yahut ne düşünüyorsam açıkça söyleyecektim. Herkes gibi içime gömdüğüm itirazları aile ortamında

da söyleyemezsem, aynalara bir daha bakamazdım. Ne düşünüyorsam, hepsini sakin ve hürmetkâr bir üslûpla açıklamaya çalışmıştım, o kadar. Ne diyecektim? "Yerden göğe hakkınız var beyefendi! Keramet buyurdunuz!" diye yaltaklansam daha mı makbul olacaktım?

Selahaddin Sabri Bey'le ilk çatışmayı, Keriman Hâlis'in birinci seçildiği güzellik müsabakasına Devran'ın da katılmasını istemesi yüzünden yaşamıştım. 1932'de yapılacağı ilan edilen müsabaka alâka görmeyince iptal edilmiş, bunun üzerine Avrupa ve Dünya Güzellik Müsabakaları Jüri Heyeti Başkanı Maurice de Waleffe, *Cumhuriyet* gazetesine bir mektup yazmıştı. "Türk dostu" olduğunu iddia eden bu Fransız'a göre, Türk kadınları müsabakalara mutlaka iştirak etmeliydi; bu, Türkiye'nin ve Türk kadınlığının dünyada tanınması için kaçırılmayacak bir fırsattı.[41] Bizimkiler Fransız'ın mektubunu okuyunca çok heyecanlandılar ve iptal edilen müsabakayı yeniden yapmaya karar verdiler. Aynı heyecan nişanlımın ailesinde de yaşandı; küçük teyze Hicran Hanım, Devran'ın müsabakaya iştiraki için Selahattin Sabri Bey'i işlemeye başlamıştı bile. Bu fikre önce pek sıcak bakmayan, fakat teyzesinin vıdıvıdısı yüzünden kafası karışan Devran, eğer kararlı bir şekilde muhalefet etmeseydim kendisini ve beni çok üzecek bir macera yaşayabilirdi.

Maurice de Waleffe adında birinin bir gazeteye mektup yazması, bunun üzerine iptal edilen müsabakanın yenilenmesi ve Belçika'ya gönderilen güzelimizin Dünya Güzellik Kraliçesi seçilmesi tuhaftı. Sanki güzelinizi seçin gönderin, onu Dünya Güzellik Kraliçesi yapacağız diyordu adam. Bu tuhaflık üzerinde kimsenin kafa yorduğunu zannetmiyorum. Hâmid, Cenab, Halid Ziya, Ahmet Haşim gibi anlı şanlı şair ve muharrirler, Çallı İbrahim ve Nazmi Ziya gibi meşhur ressamlar, hatta o tarihte henüz *Yunüs Emre Divanı*'nı neşretmemiş olan Burhan Ümit,

jüri heyetinde idiler. Tabii Peyami Safa başrolde... Güzelleri Pera Palas'ta ve daha sonra Taksim Bahçesi'nde ellerinden tutup jüriye tek tek takdim eden o idi.[42]

Zannedersem Selahattin Sabri Bey'in benimle alâkalı rahatsızlığı o zaman başlamıştı. Hicran Hanım'ın da düşmanlığını kazanmıştım. Keriman Hâlis'in Türkiye'deki müsabakanın ardından Dünya Güzellik Kraliçesi seçilmesi onu âdeta çıldırtmıştı; sanki Devran iştirak etse seçilecekmiş gibi... Dünya Güzellik Kraliçesi'nin teyzesi olma mazhariyetinden mahrum etmiştim cadalozu.

Aramızdaki ciddi fikir ayrılıkları gün yüzüne çıktıkça Selahaddin Sabri Bey'in soğukluğu artıyordu. O geceki münakaşadan sonra, benden vazgeçmesi için Devran'ı zorlamaya başladığını ve baskısını gitgide arttırdığını hemen hissetmiştim. Nişanlımın üzerindeki baskı aslında sadece babasının değil, aynı zamanda yaşadığımız devrin baskısıydı; horlanıp dışlanmayı, hatta başınızın belaya girmesini göze almadan itirazınızı ve yukarıdan dikte edilenlere aykırı düşen fikirlerinizi ifade edemezdiniz. Kafası epeyi karışık olan nişanlım benim gibi düşünse elbette hoşuma giderdi; ama onu bunun için hiç zorlamadım, fikirlerime itiraz etmesini son derece tabii karşıladım. Kendisinden tek istediğim beni anlaması, hassasiyetlerime saygı göstermesiydi. Beni seviyordu, biliyorum; iyi ama neyimi seviyordu, bedenimi mi? Zaaflarım, meziyetlerim, fikirlerim, hayallerim, hassasiyetlerim, zevklerim, alışkanlıklarım, geçmişim, irsiyetim... Beni ben yapan bunlardı! Nasıl vazgeçebilirdim?

Fikirlerimi sadece nişanlıma değil, başkalarına da, "Başıma bir iş gelir mi?" korkusuna kapılmadan söyleyebilmeli, onlarla müzakere ve münakaşa edebilmeliydim. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Kâtibi Bay Recep, Faşist İtalya'yı ve Nazi Almanya'sını gezip geldikten sonra, Üniversite'de verdiği, radyoda da neşredilen *İnkılâp Tarihi Dersleri*'nden birinde

diyordu ki: "İnkılâpları yapmak için zor kullanmak lâzımdır. Saydığım anlamda bir değişiklik yapılırken mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla, kafasında eskiye alışmış somurtkanlık, dilinde iğfal ve tehevvürle karşınıza dikilirler. Bunları vurup devirmedikçe inkılâp yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkânı yoktur!"

Kayınpederim gidip bir yerlere, "Bizim müstakbel damat şöyle şöyle diyor!" diye şikâyet etse, belki beni de vurup devireceklerdi. Ama buna gerek kalmadı; Maarif Vekili Reşid Galib, Selahattin Sabri Bey'e istediğinden âlâsını vermişti.

Devran'ı benden sadece ölümün ayırabileceğine inanmıştım, ne kadar yanılmışım.

DEVRAN'la tanıştığımızda Darülfünun'daki son yılımdı; Edebiyat Şubesi'nde okuyordu ve henüz ikinci sınıftaydı. Bir müddet fakülte koridorlarında karşılaştıkça selamlaşıp hal hatır sorduk; çok geçmeden tramvayla Köprü'ye, oradan da vapurla karşıya birlikte geçmeye başladık. Tarih Şubesi'nde okusam da edebiyata duyduğum alâka aramızdaki mesafeyi çok kısaltmıştı. Birbirimizi görmeden edemediğimizi ne zaman fark ettik, bilmiyorum. Bir yıl boyunca duygularımızı açıklamadan, fakat artık ayrılamayacağımızı bilerek -çünkü ikimiz de her buluşmada yıllardır uzaklardaymışız gibi heyecanlanıyorduk- sabahları Salacak iskelesinde buluştuk, akşamları birlikte döndük. Elini ilk defa bir yaz günü, 71 baca numaralı Halâs vapuruyla Kanlıca'ya giderken güvertede tuttuğumu hatırlıyorum. O kadar güzel bir gündü ki, bu vapurun aynı anda hatırladığımız acı hikâyesi bile keyfimizi kaçırmamıştı. Cihan Harbi'nden kısa bir müddet önce İngiltere'ye ısmarladığımız üç vapurdan biriydi bu; harp çıkınca İngilizler diğer ikisini inşa etmekten vazgeçmiş, bu vapuru da bir müddet kendi deniz-

lerinde kullandıktan sonra Mütareke'de İstanbul'a getirerek asker masker taşımışlardı. Zaferden sonra teslim alındığında Halâs ismi verilen bu vapur, Şirket-i Hayriye'nin en büyük ve en güzel vapuruydu.

Evet, Devran'ın elini ilk defa 1931 yılı yazında, Halâs vapurunda tutmuştum; askerdim, izindeydim ve onu çok özlemiştim. Temmuz sonları veya ağustos başıydı. Sanki bir ipek yumağını avucuma almış ve elektrik cereyanına kapılmışçasına tepeden tırnağa titremiştim. O ana kadar birbirinden kaçan gözlerimiz de cesaretle buluşunca kendimizi birden bir *Hüsn ü Aşk* macerasının içinde bulmuştuk. Sanki Boğaz'da, Halâs vapurunda değildik; bir ateş denizinin üzerinde Aşkar'a binmiş, birlikte bahar ülkesine doğru süzülüyorduk.

Artık itirafa gerek yoktu; ellerimiz ve gözlerimiz eşsiz bir belâgatle kalplerimize tercüman oluyordu; *âteş gibi bir nehr akıyordu ruhumla o ruhun arasında*. Birden benim yerime Ahmet Haşim konuşmaya başlamıştı:

Denizlerden
Esen bu ince havâ saçlarında eğlensin.
Bilsen,
Melâl-i hasret ü gurbetle ufk-ı şâma bakan
Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin!
Ne sen,
Ne ben,
Ne de hüsnünde toplanan bu mesâ,
Ne de âlâm-ı fikre bir mersâ
Olan bu mâî deniz.
Melâli anlamayan nesle âşinâ değiliz.

Güvertede bizden başka kimse yoktu. Elleri ellerimde, gözleri gözlerimde, "O Belde"yi sonuna kadar birlikte okumuştuk. Aslında Devran'ın beni çok merak eden teyzesi Firkat Hanım'la

tanışmak için Kanlıca'ya gidiyorduk. Çocukluğunu ve genç kızlığını Abdülhamid devrinin şaşaalı yıllarında mükellef yalılarda yaşayan bu paşa kızı Boğaziçi'ni aşk derecesinde seviyor, havalar ısınır ısınmaz arkadaşı Saraylı Şemsitab Kalfa'yla birlikte bir yalı kiralayarak soğuklar iyice bastırıncaya kadar Kanlıca'da yaşıyormuş.

Üst üste yaşanan büyük harpler ve iktisadi buhran yüzünden Boğaziçi boşalmıştı; koca koca yalıların masraflarını artık hiç kimse göze alamıyordu. Şehirde sıradan bir eve verilecek kiranın yarısından daha azına muhteşem yalılar kiralanabilirdi. Firkat Hanım gibi zevk ehli eski İstanbullular bu fırsatı iyi değerlendiriyor, tenha Boğaziçi'nin keyfini çıkarıyorlardı. Ama hiçbir şey, bu cennete çöken inkıraz hüznünü gideremezdi. Şirket vapurları neredeyse boş gidip geliyordu. Kuzguncuk'ta memurun "Kuzguncuk! Yok mu inecek?" diye uzun uzun bağırmasına rağmen kimsenin kılı kıpırdamadığı gibi, iskelede binecek yolcu da yoktu. İssız bir adaya uğramıştık sanki. Memur birkaç defa da, "Haydi gidiyor, yok mu binecek?" diye seslendiyse de, binen olmadı. Boşuna vakit kaybettiği için öfkelenmiş gibi homurdana homurdana kalkan Halâs vapurundan Beylerbeyi iskelesinde esnaf kılıklı bir adam ve karısı, Çengelköyü'nde birkaç Kuleli talebesiyle iki zerzevatçı inmişti. Kandilli ve Anadoluhisarı iskelelerine de boşuna yanaşan vapurdan Kanlıca'da inen üç kişiden ikisi bizdik. Belki de yoğurt yemeye gelen meraklılardan olduğumuzu düşünen iskele memuru yüzümüze aynı zamanda şaşkınlığını ifade eden bir memnuniyetle bakmıştı. Yıllardır yolumun düşmediği Kanlıca'da biraz daha köhneleşmişlik dışında bir değişiklik göremedim; iskele, iskele başındaki İskender Paşa Camii ve üç beş Kanlıcalının oturduğu İsmail Ağa Kahvesi bakımsızlıktan dökülüyordu. Daha da şaşırtıcısı, köy, değil elektrik, havagazı devrini bile henüz idrak etmemişti. Hayretler içindeydim; Dev-

ran'a fener direklerindeki petrol lâmbalarını gösterip, "Burada zaman galiba durmuş!" dediğimi hatırlıyorum.

"Evet," demişti, "elektrik yok! Yakında bağlanacak diyorlar, ama kimse inanmıyor!"

Tam o sırada genç bir hanımın el sallayarak bize doğru geldiğini gördük. Devran, "Zeynep," dedi, "Firkat teyzemin kızı..."

Heyecanlı ve ağzı kalabalık bir kıza benziyordu Zeynep:

"Ay," dedi, "vallahi beklemekten yoruldum. Bu şirket vapurlarının bir kere bile vaktinde geldiğini görmedik. Annemin gözü bir saattir iskelede, hacı bekler gibi bekliyor sizi. 'Ah, nerede kaldılar'ına dayanamadım, dışarı attım kendimi. Nedir sana bu düşkünlüğü anlamadım gitti! Firkat Hanım'ın kızı sen olmalıymışsın! Vuslat Hanım'ınki de ben! Bir yanlışlık var bu işte, küçükken karıştırılmış olmayalım?"

Devran, Zeynep'in koluna bir çimdik attı:

"Biraz nefes al Zeynep," dedi, "daha hoş geldiniz bile demedin!"

Zeynep keskin bir çığlığın ardından, "Şu çimdikleme huyunu terk etsen iyi olacak teyze kızı!" dedi ve kolunu ovalayarak bana döndü:

"Özür dilerim Galip Bey, hoş geldiniz! Bu köhne köyde can sıkıntısı dilime vurdu! Annemlerle konuşulmuyor ki..."

Devran, Zeynep'in sözünü kesti; belki de teyzesinden şikâyet etmesini önlemek istemişti:

"Bak," dedi, "Galip, burada zaman durmuş diyor!"

"Durmuş olsa yine iyi, geri gidiyor, geri! Karşıda İstanbul ışıl ışıl, burada püf desen sönüverecek gaz lâmbaları... Burası tam bir mahrumiyet yeri, fırın yok, lokanta yok, hamam yok, eczane yok, hastane, pastahane yok, hiçbir şey yok! Annem nesini sever Kanlıca'nın, anlamadım gitti..."

"Ama ben," dedi Devran, "hava kararırken fenercinin direklerdeki gaz lâmbalarını tek tek yakışına bayılıyorum."

"Bir de ona sor! Adamcağız, sırtında koca merdiven, direk direk dolaşıyor. Son direğe ulaşıncaya kadar neredeyse sabah olacak. Kuvvetlice bir rüzgâr esse o gece karanlıktayız, lâmbaların çoğu sönüveriyor! Hele fenerci hastalanırsa yandık! Onuncu Yıl Marşı 'Demir ağlarla ördük ana yurdu dört baştan' diyor. Bir de İstanbul'u elektrik telleriyle örseler..."

Zeynep son cümlesini söylerken Devran kulak misafirleri var mı diye etrafa tedirginlikle bakınmıştı; benden çekinmese teyze kızına hatırı sayılır bir çimdik daha atabilirdi.

Bu neşeli Darülmuallimat mezununa tanıştığımız gün kanım kaynamıştı; içi dışı birdi, ne düşünüyorsa önünü ardını hesap etmeden pat diye söyleyiveriyordu. Çok güzel değildi, fakat tuhaf bir cazibesi ve sizi müteyakkız olmaya zorlayan keskin bir zekâsı vardı. Karşısındakiyle hiç hissettirmeden dakikalarca alay edebilirdi. Bilmiyorum, nişanlıları belki de bu yüzden kaçmışlardır. Devran'a göre, Zeynep dul annesini yalnız bırakmamak için evlenmek istemiyor, bütün taliplerini geri çeviriyordu; o kadar neşeli ve konuşkan görünmesinin sebebi aslında içindeki fırtınalardı. Babası Binbaşı Necip Bey'in Balkan Harbi'nde şehit düştüğü haberini aldıkları gün başlayan fırtınalar...

Firkat Hanım'ın yazları tuttuğu harap yalı iskeleye pek uzak sayılmazdı. Zeynep kanatlarından birine iki eliyle yüklenince gıcırdayarak açılan çarpılmış büyük bahçe kapısından sanki bir başka zamana geçivermiştik.

DEFTER 8

DEVRAN'ı aklımdan bir an bile uzaklaştırmaya muvaffak olamadığım için kendi kendime kızıyor, fakat kalbimi susturmanın bir yolunu bulamıyordum. Benimki, bilmiyorum, efsanelerdeki büyük aşklar gibi bir aşk mıydı, yoksa terk edilmiş olmayı gururuma yediremediğim için mi böylesine zaaf gösteriyordum? İçimde bir ses Hacı Ârif Bey'in iç yakıcı Kürdili Hicazkâr şarkısını hiç durmadan mırıldanıyordu: "Niçin terk eyleyip gittin, a zalim?"

Elbette niçin terk edildiğimi çok iyi biliyordum; Üniversite Reformu'nda kapı önüne konulanlardan olduğum için Devran'ın babası telaşa kapılmış, galiba tehlikeli bir adam olduğumu düşünerek kızını nişanı atması için zorlamaya başlamıştı. Gazetelerde aleyhimizde öyle şeyler yazılıp çiziliyordu ki, işin içyüzünü bilmeyenlerin bize düşman olmaları işten bile değildi. Ne hainliğimiz bırakılmıştı, ne cahilliğimiz... Beş paralık kıymeti olmayan sefil ruhlu, pespaye bir gürûh, inkılâp düşmanı oportünistlerdik.

İlk sadmeyi atlattıktan sonra kendimi Selahattin Sabri Bey'in yerine koyup düşünmüş, adama ister istemez hak vermiştim. Yine de, izzetinefsim o kadar rencide olmuştu ki, artık o yoktu benim için, yaşadıklarımızı aslında hiç yaşamamıştık. Öfke ve isyan bütün benliğimi kuşatmış olmasaydı, aşkım onu *canavarlar gibi takip edecek*ti.

BİR şeyler olacağını Üsküdar İskelesi'nde buluştuğumuzda hissetmiştim. Benzi hafif soluktu ve çok tedirgin görünüyordu. Hasta olup olmadığını sordum, iyi olduğunu söyledi. Evde bir problem olup olmadığını sordum, "Hayır, yok!" dedi. Kısa kısa cevaplar veriyor ve gözlerini devamlı kaçırıyordu. İçimde öfke yavaş yavaş kabarmaya başlamıştı. Vapurda, Köprü'den Tünel'e doğru yürürken ve Tünel'de hemen hiç konuşmadık. Narmanlı Hanı'nın önünden geçerken, yakın zamanlara kadar bir şapka mağazası olan Mimoza'da, kendilerini D Grubu diye isimlendiren beşi ressam, biri heykeltıraş, altı sanatkârın birkaç gün önce açıldığını gazetelerden okuduğum sergisini görünce, can simidine sarılır gibi, "Şu sergiyi gezelim mi?" dedim. Resimden hoşlanır ve az çok anlardı.

İsteksizliğini belli eden bir sesle, "Olur, gezelim!" dedi.

Zeki Faik, Nurullah Cemal, Cemal Sait, Abidin, Elif Naci ve Heykeltıraş Zühtü, Fransa'da eskimeye başlayan kübist, sürrealist ve konstrüktivist denemelerini, başka yer bulamadıkları için, o sırada boş olan Mimoza mağazasının vitrininde ve asma katında teşhir ediyorlardı.[43] Çoğu çalıştıkları atölyelerde yaptıkları etüdlerdi ve son on beş yirmi yılda gözleri empresyonist resme alışanların ilk bakışta kaba saba görünen bu etüdleri beğenmeleri beklenemezdi. Bunu bildikleri için duvarlara klasiklerden yaptıkları bazı kopyaları ve gravürleri de asmışlardı. Galiba hepsi parasızdı; çünkü resimlerin bir kısmı çerçevesizdi, bir kısmını da çoğunu kendi yaptıkları uyduruk çerçevelere geçirmişlerdi. Abidin'inkiler çerçevesizdi. Asıl şaşırdığım, üç dört ay önce *Yedigün*'de çıkan bir yazısında, kendi hocası Çallı İbrahim dâhil, bütün eski ve yeni ressamların, Avrupa'da atölyelerine devam ettikleri Fernand Cormon, Hoffmann, Andre Lhote gibi hocalarla Picasso, Matisse, Chagall gibi ressamların kötü birer taklitçisi olmaktan öteye geçemediklerini iddia eden Elif Naci'nin şimdi onlardan bazılarıyla birlikte hareket

etmesiydi. "Tenezzül edip Topkapı'daki *Hünername*'ye, Üstad Nakkaş Osman'ın resimlerine baksalardı, şimdi sayısız Matisse'imiz olurdu!" diyen bu sempatik ressam yoksa bu düşüncelerinden vaz mı geçmişti? Ayrıca, sergideki resimlerinde hiç de iddialarını tuvallerine aksettirme gayreti görememiştim.[44]

Sergiyi gezmeye gelenlerden bazıları beğenmeleri gerektiğini düşünerek resimlere anlıyormuş gibi başlarını sallayarak bakıyor, bazıları da fikirlerini birbirlerine açıkça söylemiyor, fakat beğenmediklerini yüzlerindeki ifadelerle belli ediyorlardı. Aralarında, resim yapmasını doğru dürüst öğrenememiş birkaç gencin ipe sapa gelmez karalamalarla ressam diye ortaya çıktıklarını düşünenler de vardı galiba. Ressamlardan biri -Zeki Faik olabilir- bu resimlerle ne anlatmak istediklerini soran bir meraklıya, hoşa, sevimliye, hikâyeye, tabiata ve fotoğrafik sadakate düşman olduklarını, bizde hâlâ modern denen, geniş fırça vuruşları, çiğ ve parlak renkler, gevşek ve hacimsiz desenden öteye geçmeyen empresyonist resmin garpta çoktan eskidiğini, asıl modern resmi kendilerinin temsil ettiğini anlatmaya çalışıyordu. Bir başka ziyaretçi D'nin mânâsını sorunca, resim tarihimizde dört grup kurulduğunu, kendileri dördüncü grup oldukları için alfabenin dördüncü harfini isim olarak seçtiklerini söyledi. Aynı ziyaretçinin, "Fakat yeni alfabemizde dördüncü harf ç değil mi?" diye sorması üzerine afallayan, fakat çabuk toparlanan ressam, "Biz Fransız alfabesini esas aldık!" dedi. D'nin ebcedde dördüncü harf olduğunu söyleseydi mürteci olacaktı. Fransız alfabesi onu ilerici yapmıştı. Zeki ziyaretçi, bu susturucu cevap karşısında söyleyecek başka bir şey bulamadı, hayranlıkla, "Haa, öyle mi?" dedi.

Ressamla ziyaretçiler arasındaki sohbete kulak misafiri olurken, sergi kataloguna bakıyordum. Nedense sergideki eserlerden sadece nü'lerin seçilerek kullanıldığı bu bir formalık katalogda Peyami Safa'nın grubu takdim ettiği yazısı vardı;

adamda yok yok. D Grubu altı çift gözle maddenin içine bakıyor, ölüde bile canı arıyormuş. Devran'ın alâkasını çekebileceğini düşünerek katalogdaki yazının bir kısmını alçak sesle okudum:

Ayna, öküz ve fotoğraf aynı şeyi görürler.

Hiçbir insan başka bir insanla aynı şeyi göremez. Hatta bir anda gördüğünü başka bir anda bile göremez.

Heraclite aynı suda iki defa banyo yapılamayacağını söylemiyor mu? Bir göz de aynı şeyi iki defa göremez. Nazariye yapmıyorum. Bilinen şeyler. D Grubu'nun altı ayrı bakışı olduğunu bir kere daha söylemek istedim. Bu müseddesin dılı'larını birbirine bağlayan hiçbir şey yok mu? Olacak. Yahut bir benzol formülü çıkarabilirsiniz. En tabiilerini alalım: Arkadaşlık. Bir çağdan olmak ve ressam olmak.

Hatta bazı estetik bağlar da bulunabilir.

Fakat, aman... Söze ve nazariyeye düşmeyelim ve buyrun, sergiyi gezelim.

Eğer orada bizim görüşümüze tıpatıp uyan bir eser varsa kötüdür. Çünkü aynı şeyi görmek hassası aynada, fotoğrafta ve öküzde vardır. Bizim gibi görmeyen dostum D Grubu'nun gözlerinden öperim.

Ne düşündüğünü anlamak için gözlerinin içine baktım, dudak kıvırdı ve kapıya yöneldi. Resimleri beğenmemiş miydi, yoksa canı çok sıkkın olduğu için mi umursamamıştı, anlayamadım. Halbuki birlikte gezdiğimiz sergilerde uzun uzun oyalanır, hemen her resim hakkında birbirimize fikirlerimizi söylerdik. Evet, ciddi bir derdi vardı ve o gün herhalde açılacaktı. İster istemez peşinden yürüdüm. Beyoğlu'na ne zaman yolumuz düşse mutlaka uğradığımız pastahaneye girdik. Artık sabredecek vaziyette değildim; öfkemi belli eden bir sesle, "Ne oldu?" dedim. "Söylemeyecek misin?"

Derin bir tereddüt ve çaresizlik içinde olduğunu ifade eden gözlerini gözlerimden ısrarla kaçırarak sustu. D Grubu ressamlarından Abidin Dino'nun sergideki "eller"i boğazımı sıkıyormuş gibi, boğuluyordum. Bu kahredici sükût ne kadar sürdü, bilmiyorum. Sonra âni bir kararla parmağındaki yüzüğü çıkarıp masaya koydu ve kestirip attı:

"Olmayacak... Bu iş böyle yürümeyecek Galip!"

O anda başıma kaynar sular dökülmüş olsaydı, canım o kadar yanmazdı. Üniversiteye lâyık görülmemiş olmanın yarattığı sarsıntı, onun bu iki kısa cümlesiyle ruhumda şiddetli bir zelzeleye inkılâp etti. İntihar etmeyi hayatımda ilk defa o gün düşündüğümü hatırlıyorum. Birkaç gün, dilimde Cemil Bey'in Şehnaz şarkısı ("Feryâd ki feryâdıma imdâd edecek yok") ne şekilde intihar edeceğime dair epey kafa yormuş, hatta kararımı tatbik etmeden önce bir mektup yazarak onu bütün ömrünce kurtulamayacağı bir vicdan azabına mahkûm etmek istemiştim. Yarısına kadar yazdığım mektubu öfkeyle buruşturup çöp sepetine attığımı hatırlıyorum.[45] Bu çok aptalca bir karardı.

O günlerde gazetelerin birinci sayfalarını "Büyükdere faciası" başlığıyla işgal eden bir aşk cinayetinin arkasındaki hikâye de tuhaf bir şekilde benim hikâyeme benziyordu. Yirmi beş yaşında yakışıklı bir genç olan Ârif, delicesine âşık olduğu Mehlika Hanım'ı kendisinden ayrılmak istediği için vurarak öldürmüştü. Gazetelerin ballandıra ballandıra anlattığına göre, Ârif, Mehlika Hanım'la üç yıl kadar önce Suadiye Plajı'nda tanışmış; birbirlerine âşık olmuşlar. Bu durumdan çok rahatsız olan Nurizade Burhaneddin Bey -çok zengin bir adamdır- kızını bu işsiz güçsüz maceraperestten ayırmak için çok uğraşmış, hatta delikanlıyı bir keresinde adamlarına adamakıllı dövdürmüş. Hiçbir işte dikiş tutturamayan Ârif, Orta Ticaret Mektebi'ni bitirdikten sonra Paris'e giderek tahsilini tamamladığı iddiasındaymış. Döndükten sonra Banka Kommersiyale İtalyana'da işe başlamış, fakat işten ziyade Beyoğlu'nun eğlence yerlerinde vakit geçirdiği için çok geçmeden kovulmuş. Bunun üzerine arkadaşlarından biriyle *Çelik Kanat* adında bir mecmua çıkarmayı denemiş, ama bu işi de eline yüzüne bulaştırmış. Mecmuayı birkaç sayı çıkarıp kapattıktan sonra büsbütün işsiz kalan

Ârif, babasından alamayacağına kanaat getirdiği Mehlika'yı kaçırmış. Araya giren bazı tanıdıklar, Burhaneddin Bey'i ikna edeceklerine inandırarak genç kızı Ârif'in elinden almışlar. Ne var ki Burhaneddin Bey, Nuh diyor, peygamber demiyormuş. Aldatıldığı için gururu incinen Ârif, vazgeçmiş gibi görünse de peşini bırakmamış kızın. Gazete haberleri doğruysa, bir çeşit *femme fatale* rolü oynayan Mehlika, Ârif'le hem gizli gizli buluşuyor, hem de ailesi razı olmadıkça kendisiyle evlenemeyeceğini söyleyerek delikanlıyı oyalıyor, çileden çıkarıyormuş. Ârif bu yüzden son zamanlarda çok içmeye ve asabi buhranlar geçirmeye, hatta Browning marka bir tabanca edinip yanında taşımaya başlamış. Mehlika ile son buluşmasında kalan parasıyla bir otomobil kiralamış; önce birlikte gezmiş, sonra Büyükdere civarında, Kefeliköy'de Bristol Oteli'ne inerek bir oda tutmuş, galiba epeyi içmişler. Kız kendisine yeniden evlenme teklif eden Ârif'i reddettiği gibi, ailesi tarafından başka biriyle nişanlanmasına karar verildiğini söyleyivermiş. Bunun üzerine çılgına dönen delikanlı silahını çekip kurşunları sevdiği kızın üzerine boşaltmış.[46]

Çocuk! Kurşunlardan birini de niçin kendi şakağına sıkmadın?

ÂRİF'in yaptığını yapmak benim de aklımdan geçmedi değil. İnsan, buhran anlarında kafasında neler kurmuyor ki! Ama benim zihnimi daha çok intihar fikri meşgul etti. Kendimi asarak mı, şakağıma kurşun sıkarak mı, vapurdan denize atlayarak yahut bir yerlerden keskin bir zehir bulup içerek mi intihar etmeliydim? Sonra bunun bir çeşit acizlik ve korkaklık olduğunu, yaşayıp her şeye rağmen ayakta kalmaya çalışmak gerektiğini düşünerek bu fikri kafamdan sür'atle kovmuştum. İçimde çok kuvvetli bir yaşama arzusu ve Devran'ın bir gün geri döneceği ümidi vardı. İşte Darülfünun Eminliği de yapmış olan İsmail

Hakkı Bey *Yeni Adam* isminde bir mecmua çıkarmaya başlamıştı. Ağaoğlu Ahmed Bey, *Akın* gazetesinde kendi çapında bir mücadele veriyordu. Ben de en azından dimdik durarak korkmadığımı, yılmadığımı belli etmeliydim. Kendimde bir misyon vehmediyordum; yaşar ve direnirsem sanki bir şeyler değişecekti! Selami dedemin zengin hat koleksiyonundan kalan tek levhadaki celî sülüs yazı da öyle diyordu: *Bu da Geçer Yâhû*!

Zavallı Mazhar Cevat Bey, demek ki bütün yaşama arzusunu kaybetmiş, tutunacak dalı kalmamıştı. Bildiğim kadarıyla, tasfiye edilenlerden sadece o kendi eliyle hayatına son verdi. Bir rivayete göre, damarlarına kimyevî bir madde zerk ederek intihar etmişti. Kendisini yakından tanıyanlar çok iyi bir tabip ve kudretli bir kimyager olduğunu söylerler. Askerî Tıbbiye'yi birincilikle bitirdikten sonra Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde her biri sahasında birinci sınıf olan hocaların yanında cilt hastalıkları, frengi ve klinik kimya tahsil eden merhum, çok sayıda eser vermiş ve yüzlerce talebe yetiştirmiş büyük bir hocaydı. Yaş haddi bahane gösterilerek tekaüde sevk edilen adamcağız, uğradığı bu haksızlığı hazmedememişti. Arnavutköyü'ndeki evinde ölü bulunduğu yazılıp çizildi. Aslında intihar ettiğini herkes biliyordu; ama belli ki gazeteler yukarılarda bir yerlerden meselenin bu tarafını gizleme emri almışlardı.[47]

Darülfünun'da 1911'den beri felsefe grubu hocalarından olan büyük âlim Babanzade Ahmed Naim Bey de,[48] tasfiyeden bir sene sonra, yani geçen ağustosta, öğle namazını kılarken ikinci rekâtın secdesinde ruhunu teslim etmiş. Reşid Galib'in mektubu onun kalbinde de derin bir yara açmış olmalıdır. Aynı mektup, kapı önüne konulacağımı bildiğim için beni ilk anda pek fazla müteessir etmese de, kırgınlığımın yarattığı öfke ve isyan kalbimin derinliklerinde gün geçtikçe daha fazla hasara yol açıyordu. İzzetinefsim öylesine incinmişti ki, eve kapanıp günlerce sokağa, hatta bahçeye bile çıkmadım; odamda otu-

rup sigara içtim, musiki dinledim ve Sarayburnu'nu seyrettim. Başıma kötü bir şeyler geldiğini hisseden ve kendisine hiçbir şey anlatmadığım için üzüntüsünden kahrolan dadım, yanıma yaklaşmak şöyle dursun, yürürken tahtaları gıcırdatmaktan bile korkuyor, evin içinde parmaklarının ucuna basarak yürüyordu. Bu inzivanın kaç gün sürdüğünü hatırlamıyorum; bir gün öğleye doğru saç sakal birbirine karışmış halde çıkıp bahçeye indim. Devran sanki kulaklarıma Rahmi Bey'in Bayati şarkısını mırıldanıyordu: "Gül hazin sünbül perişan bağzârın şevki yok!" Muhtemelen delirdiğimi düşünen dadım, dehşetle açılmış gözleriyle hareketlerimi takip ediyordu. Gittim, duvar dibindeki fidandan bir gül kopardım, burnuma yaklaştırıp kokusunu derin bir nefesle içime çektim.

Dadım, bahçeye bakan odasının penceresinden beni seyrediyor ve aklından kim bilir neler geçiriyordu. Ona daha fazla işkence etmeye hakkım yoktu. Elimde gülle döndüm, sofada sedire korkuyla büzülmüş oturan dadıcığımın yanına yaklaştım, gülü hırkasının yakasına iliştirdim, yanaklarından öptüm:

"Dadı," dedim, "çok acıktım!"

Dadım birden sevinçle boynuma sarılıp sarsıla sarsıla ağlamaya başladı. Fakat ben o kadar ihtiyaç hissettiğim halde ağlayamıyordum. İçim çöl ve gözyaşı pınarlarım kurumuş gibiydi. Dadımın kollarından kurtulup banyoya girdim, yıkandım, tıraş oldum, temiz bir gömlek ve ütülenmiş bir pantolon giydim, güzel kokular süründüm, dadımın hazırladığı zengin sofrada hiç konuşmadan karnımı doyurduktan sonra kendimi sokağa attım, saatlerce aylak aylak dolaşıp uzun uzun düşündüm. Bir karar vermem gerekiyordu; bu yaştan sonra üniversite hocalığı dışında ne yapabilirdim? Babamın mesleği, yani ticaret, hiç beceremeyeceğim bir işti, okumak yazmak dışında bir maharetim hiç yoktu. Üniversiteden kovulmuş bir adamın devlette kendine başka yer bulabileceğini de sanmam. O halde ne yapabilirdim?

O GÜN saatlerce yürüyerek düşünmüş, kahvelerde oyalanmış, hava adamakıllı soğuk olduğu halde sahilde gezinip dalgaların sesini dinlemiş, sonunda kendimi Salacak'ta, yani *kûy-i yâr*da bulmuştum. Mehtapsız bir geceydi ve karanlık sokaklarda in cin top oynuyordu. Gecikeceğimi söylemediğim biçare dadımın merak ve endişeden ölüp ölüp direleceğini biliyordum. *Hâne-i yâr*in karşısında kendimi bir köşeye gizleyerek gözlerimi onun odasının ışıklarına dikmiştim. Perdesinin arkasında bir gölge beliriverse kalbim yerinden oynayacaktı. Buz gibi havaya rağmen, Salacak'taki *kûy-i yâr*da ışık sönünceye kadar onun penceresine bakarak uzun uzun düşünmüş, geleceğimi nasıl tanzim edeceğime dair bir karara varmaya çalışmıştım. Dilimde Necip Fâzıl'ın "Hırs"ının mısraları geziniyordu:

Kimsesiz odanda kış geceleri
İçin ürperdiği anlar beni an.[41]
De ki odur sarsan pencereleri
De ki: Rüzgâr değil, odur haykıran.

Mahallenin köpeklerinden birkaçı beni korumak, hatta derdime ortak olmak istercesine çevremi sarmışlardı; buralara o kadar çok gelmiştim ki, sesimi, kokumu tanıyorlardı artık. Zaten hayvanlarla aram hep iyi olmuştur.

Sevgilinin mahallesi ve mahallenin köpekleri bana ister istemez Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakılmış hocalarından olan Müderris Ferid Bey'in İran Edebiyatı Tarihi derslerini hatırlatmıştı. Tarih Şubesi'ndeydim, ama hususi merakım olduğu için mümkün olduğunca takip ettiğim bu harika derslerin birinde, hoca, *kûy* mazmunundan yola çıkarak bütün İran şiirinin ve bizim divanların içinde cevelan ederek *kûy-i yâr* mazmununu uzun uzadıya izah etmişti. Bana sorarsanız, *kûy-i yâr*'in ne demek olduğu adamakıllı âşık olunmadıkça

anlaşılmıyor. Buraya böyle gece geç vakit ilk gelişim değildi. Ama hiçbir gelişimde bu kadar ümitsiz değildim. Eski şairler, sevgililerinin köylerini yahut yaşadıkları mahalleyi erişilmesi imkânsız bir çeşit kutsal mekân olarak görür, *kûy-i yâr*'in köpeklerini bile kıskanırlardı. Fuzuli, bir gazelinde, sevgilisinin mahallesini terk edemeyeceğini söyledikten sonra, "Ne kadar zulm yeri olsa bana hoşdur vetenim" diyordu.

Eski şairleri artık daha iyi anladığımı söyleyebilirim. Devran'ı, beni terk ettiği günden beri, aslında belki de artık ulaşılması imkânsız olduğu için daha fazla seviyor, fakat bunu itiraf etmekten kaçınıyordum. O yoktu artık, yaşadıklarımızı hiç yaşamamıştık. Hadi canım sen de!

Eve karanlık sokaklarda yine hiç acelem yokmuş gibi yürüyerek ve birbirinin içine geçip kördüğüme dönmüş düşüncelerle cebelleşerek döndüğümü hatırlıyorum; üşümüştüm ve yorgundum, ama Necip Fâzıl içimde:

Aman sabah olmasın bu karanlık sokakta,
Bu karanlık sokakta bitmesin yolculuğum

diye çırpınıp duruyordu. Her gece erkenden sızıveren uykucu Didar Kalfa, geç geleceğimi söylemediğim için çok telaşlanmış, evin içinde dört dönerek beklemiş beni. Biraz daha gecikseymişim konu komşuyu ayağa kaldıracakmış.

Didar Kalfa'yı anlıyordum; küçükbeyinin başına bir şey gelse ortalıkta kalırdı zavallıcık. Birbirimize nasıl da muhtaçtık; o olmasa hayatım çok zorlaşırdı, biliyorum. Durup durup boynuma sarıldı, ağlaştık. Didar Kalfa sayesinde sarsıla sarsıla ağlayarak içimdeki bütün zehri boşalttım. Ne zamandır derin bir ağlama ihtiyacı içindeydim, bir ağlamaya başlasam günlerce ağlayacaktım sanki.

"Ağla kuzucağım," diyordu Didar Kalfa, "ağla, açılırsın!"

DEFTER 9

GEÇMİŞ günlere dalıp geçen çarşamba günü geç vakit eve geldikten sonra neler yaptığımı yazamadım. Beni adamakıllı haşlayan dadımın elinden bir bardak süt ve birkaç kurabiye ile kurtulmayı başarıp odama çıkmıştım. Çok yorgundum, fakat canım yatmak istemiyordu, üstelik Raif Bey'in verdiği ikinci pakette ne olduğunu merak ediyordum.

Koltuğuma oturup açtığım paketten kapağında Latin harfleriyle L.H. inisyallerinin bulunduğu kalınca bir defter çıktı. Hususi olarak ciltletildiği anlaşılan ve sonundaki yirmi otuz sayfası dışında tamamı işlek bir rik'ayla tutulmuş notlardan mürekkep defterin muhtelif sayfalarına ayrıca fotoğraflar ve gazete kupürleri yapıştırılmış, şiirler yazılmıştı. Muhtemelen şiire de meraklı bir genç kız tarafından tutulmuş bir hatıra defteriydi bu, daha doğrusu bir ruzname... İlk sayfasına defter sahibinin üç dört yaşlarındayken babasının kucağında çektirilen sararmış bir fotoğrafı yapıştırılmıştı. Hızlı hızlı çevirdiğim sayfalarında isimleri kırmızı mürekkeple yazılmış bazı şiirler gözüme ilişti: Muallim Nâci'nin "âteşîn" redifli gazeli, Tevfik Fikret'in "Mai Deniz"i, Cenab Şahabeddin'in "Elhan-ı Şita"sı, Ahmet Haşim'in "Zulmet" şiiri, *Şi'r-i Kamer*'inden bazı parçalar...

"Ağabeyim Sulhi Bey'in armağanı olan bu güzel defter" cümlesiyle başlayan ilk notun tarihi, miladi 2 Nisan 1899'a te-

kabül ediyor: 21 Mart 315. Aynı sayfada bir de bir boy fotoğrafı, yakışıklı bir zabit, Sulhi Bey...

İlk sayfadaki fotoğrafın altındaki "Babam Hikmet Bey'le dört yaşındayken" notundan kapaktaki L.H. harflerinden ikincisinin Hikmet olduğu anlaşılıyordu. L'nin hangi ismin ilk harfi olduğunu anlamak için defteri okumak gerekecekti. Leyla mı, Lâle mi, Lâmia mı, Lâika mı, Lütfiye mi? Doğrusu lâm harfiyle başlayan kadın ismi pek fazla değil. O yıllarda pek yaygın olmadığı için Lâle olması ihtimali zayıf diye düşünmüştüm. Lâmia ve Lâika da Servet-i Fünun kokuyordu. Ya Leyla ya Lütfiye... İkisinden biri olmalıydı.

Defterin daha ilk sayfasında Tanburi Cemil Bey'in ismi gözüme ilişince küçükhanımın ismini aramayı daha sonraya bıraktım. İşinin ehli sahhaf, hangi kitabın yahut vesikanın kimin işine yarayacağını bilen adamdır. Raif Bey'in öteden beri Cemil Bey'e hususi bir alâkamın bulunduğunu bildiği için bu defteri bir tarafa ayırıp uğramamı beklediği anlaşılıyordu. Ama ne defter... Tamamı okuduğum ilk sayfaları gibiyse, musiki tarihimize bazı noktalarda ışık tutabilir. Belli ki, küçükhanımın Cemil Bey'den tanbur dersleri almasına karar verilince, ağabeyi Sulhi Bey kendisine zarif bir defter armağan ederek bu derslerin bütün safahatını yazması istemiş. İçimden, "Teşekkürler, Sulhi Bey, teşekkürler Raif ağabey..." diyerek okumaya başlamıştım:

21 Mart 315 (2 Nisan 1899). Ağabeyim Sulhi Bey'in armağanı olan bu güzel deftere bugünden itibaren yaşadıklarımı yazmaya karar verdim. Çünkü bugün tanbur derslerine başlıyorum. Tanburî-i şehîr Cemil Bey muallimim olacak. Pederim kendisinden rica etmiş. Ne kadar mes'ud ve heyecanlıyım. Bir hafta önce satın alınan tanburum ince uzun sapı ve tombul gövdesiyle öyle sevimli ki dokunmaya kıyamıyorum. Acaba bununla ne zaman güzel şarkılar çalabileceğim? Sadece çalmak değil, güzel şarkılar bestelemek istiyorum. Ağabeyim, "Niçin olmasın güzelim, çok çalışırsan pekâlâ muvaffak olursun. Garpta kadın bestekâr var mı, bilmiyorum, ama bizde Dilhayat Kalfalar, Reftar Kalfalar ve hâlâ hayatta, Leyla Hanım var!" dedi.

Adaşım Leyla Hanım'ın çok güzel bestelerinin bulunduğunu söylüyorlar. Ağabeyimi çok seviyorum.

Bu nottan isminin Leyla olduğu anlaşılan küçükhanım, uzunca yazdığı bir sonraki notta Cemil'in kendisinden on yaş büyük olduğundan söz etmiş. Buna göre 299'da, yani 1883 yılında dünyaya gelmiş olmalı. Eğer berhayatsa -defteri Sahhaflar Çarşısı'na düştüğüne göre bu çok zayıf bir ihtimal- elli bir yaşında olgun bir hanımefendi olması gerekir:

26 Mart 315 (7 Nisan 1899). Babam, Cemil Bey'i getirdi. Kendisini daha yaşlı zannediyordum; benden sadece on yaş büyükmüş. Siyah redingot giyinmiş, uzun boylu, dar omuzlu, mahcup bir adam. Kumral saçları hiç tarak değmemiş gibi görünüyordu. Yüzü solgundu, hafif yumuk ela gözlerinde ise derin ve melâl dolu bakışlar vardı. Başını ara sıra gömleğinin yakasından rahatsızmış gibi öne doğru uzatıyordu. Bana çocukmuşum gibi değil, evin hanımefendisiymişim gibi hürmetkâr davrandı. İsmimi, musikiyle ne kadar alâkadar olduğumu, nota bilip bilmediğimi sordu. Çok nazikti. 'Benim hakkımda merak ettikleriniz varsa şimdi sorunuz, daha sonra pek fırsat bulamayacaksınız, çünkü çok çalışacağız!" dedi. Heyecandan ne soracağımı bilemedim; keşke evli olup olmadığını ve nerede oturduğunu sorsaydım.

Cemil Bey tanburumu alıp dikkatle tedkik etti, perdelerine baktı, sesini dinledi, beğendi ve akord ettikten sonra çalmaya başladı. Çaldığı o kadar güzel bir eserdi ki, hiç bitmesin istedim. Babam âdeta mest olmuştu. Eseri bitirdikten sonra yüzüme yumuşak bir tebessümle baktı ve, "Beğendiniz mi?" diye sordu. Çok beğendiğimi söyledim ve çaldığı eserin ismini sordum. Muayyen bir eseri çalmadığını, Bestenigâr makamında taksim ettiğini söyledi ve taksimin ne olduğunu anlattı. Aslında biliyordum, fakat bilmiyormuşum gibi dinledim. "Şimdi küçükhanımefendi," dedi, "ilk dersimize başlıyoruz. Tanburu benim yaptığım gibi kucağınızda göğsünüzün ve dirseğinizin yardımıyla düşürmeden tutacaksınız. Bu göründüğü kadar kolay bir iş değildir. Şimdi siz de bir tecrübe ediniz, görelim bakalım..."

Uzattığı tanburu aldım, kucağıma yerleştirip tarif ettiği şekilde tuttum. "Sıkmayınız kendinizi," dedi, "rahat olunuz. Aferin, çok iyi. Gelecek dersimize kadar sadece bunu yapacaksınız. Tellerine filan dokunmak yok. O kadar çok, o kadar çok çalışacaksınız ki, bu tanbur zamanla eliniz, kolunuz gibi uzviyetinizin bir parçası haline gelecek. Şunu da peşin peşin söylemek isterim: Benim derslere ne zaman geleceğim belli olmaz, her an çatkapı gelebilirim. Onun için her zaman hazır olmalısınız, tamam mı?" Çok ciddi görünüyordu, başımı önüme eğerek, "Tamam efendim!" dedim. Çok ama çok korkuyorum, ya muvaffak olamaz da babamla ağabeyimi mahcup edersem...

30 Mart 1315 (11 Nisan 1899). Dört gündür çalışıyorum. Herhalde hocama mahcup olmayacağım, çünkü artık tanburu kucağımda, göğsümle dirseğim arasında rahatça tutabiliyorum. Bu arada Cemil Bey hakkında epeyi malumat edindim. Herkes de onun hakkında ne çok şey biliyor. Bir yaz gecesi bir dostunda misafirmiş; yemekten sonra köşkün bahçesine çıkmışlar. Güllerle dolu bahçede biraz sonra bir bülbül feryada başlamış. Hocam çok heyecanlanmış, hemen kemençesine sarılarak Segâh makamında bir taksime başlamış; karşılıklı muhrik nağmelerle söyleşmişler. Şakrak bülbül bir müddet sonra yavaş yavaş yaklaşıp tam karşılarındaki gül ağacının ince dallarından birine konmuş ve sükût ederek Cemil Bey'i dinlemeye başlamış. O taksime ara verdikçe devam etmesi için yalvarırcasına ötmeye başlıyor, çalmaya başlayınca susuyormuş. Bu âşık-ı şeydanın yalvarışlarına dayanamayan Cemil Bey, şafak vaktine kadar çalmış, çalmış, çalmış... Dün de bizde toplanan hanımlar Cemil Bey'in tanburunun sapına defalarca bülbül kondurduğunu anlattılar. İnanamıyorum, bir masal gibi... Çok merak ediyorum, hocam acaba bülbülle söyleşirken hangi kemençesini çalmıştı? Andelib'le mi? Andelib, Arapçada bülbül demek. İşittiğime göre, kendisine cennetmekân Sultan Abdülaziz'in cariyelerinden kemençeci Andelib Kalfa tarafından hediye edildiği için bu üç telli kemençeye Andelib[50] ismini vermiş, tik ağacından yapılmış, burguları fildişinden bir kemençe... İnsan gibi konuşturduğu, "Ayş'anım, Fatma'nım! Yangın vaar!" dedirttiği kemençesi galiba dört telliymiş.

5 Nisan 315 (3 Nisan 1899). Komşumuz Zihni Paşa'nın kızlarından Firkat ablayı nasıl da kıskanıyordum. Şekerci Cemil Bey'den ud dersleri alıyor. Artık o beni kıskanacak. Benim Tanburi Cemil Bey'den meşk ettiğimi yakında öğrenir. Ah, içim içime sığmıyor.

Bu notlardan sonra sayfalarca çok hususi aile meselelerinden ve kimin kime alâka duyup kimin kiminle izdivaç ettiğinden bahsederek bir yığın dedikodu naklettiği halde tanbur derslerinden hiç bahsetmeyen Leyla Hikmet, beş ay kadar sonra hocasından söz etme ihtiyacını yeniden hissetmiş:

5 Eylül 315 (17 Eylül 1899). Harem dairesi dün yine bir âlemdi. Şehnaz Hanımefendi piyanoda valsler, saraylı Memduha Hanımefendi ise lâvtayla birkaç longa ve köçekçe çaldı. Ben de ısrar üzerine Cemil Bey'den öğrendiğim birkaç peşrev ve saz semaisini çalınca sohbet kendiliğinden hiç istemediğim bir vadiye intikal etti. Galiba buna ben sebep oldum, çünkü çaldığım peşrevlerden biri Tanburî Ali Efendi'nin güzelim *Suzidil Peşrevi*'ydi. Kovan ve plaklarını dinleyerek Cemil Bey'e hayran olan bu hanımların malumatları beni hayretten hayrete düşürüyor. Her seferinde yeni bir

şeyler öğreniyorum. İçlerinden birinin anlattığına göre, merhum Şehremini Mazhar Paşa musiki ve işrete meraklıymış, Cemil'in çok iyi tanbur çaldığını duyunca amcazadesi Mahmud Bey'e haber göndererek ikisini konağına davet etmiş. Babası Refik Bey'in yaptığı gibi, Cemil'i işret sofralarından uzak tutmaya çalışan Mahmud Bey'in canı sıkılmış, fakat koskoca Paşa'yı reddedebilir mi? Davetliler arasında meşhur Tanburî Ali Efendi de varmış. Bir başka hanım da dedesinin konağında Ali Efendi'yi gördüğünü söyledi: Koca sakallı, koca karınlı, çirkince, ufak tefek bir adammış. Göbeği yüzünden tanburu kucağına yerleştirmekte zorluk çekermiş. Prens Halim Paşa, onu bu sıkıntıdan kurtarmak için düz tekneli bir tanbur yaptırıp hediye etmiş. Ne diyordum? Ali Efendi, Cemil Bey'i dinlerken hayretler içinde kalmış; ama yüzünde zerre kadar kıskançlık ifadesi yokmuş. Bilâkis, sonuna kadar büyük bir hayranlıkla dinlediği Cemil Bey'in yüzünü heyecandan titreyen elleriyle okşayıp alnından öptükten sonra demiş ki: "Evlâdım, bunca senedir çaldığım bu sazı biraz olsun yendiğimi zannederdim, yanılmışım. Seni dinledikten sonra bu saz bana haramdır!" Tam böyle mi demiş, bilmiyorum, fakat buna benzer bir söz söylemiş ve bu söz dilden dile dolaşarak Cemil Bey'in şöhretine şöhret katmış.

O KADAR yorgundum ki, Leyla Hikmet'in hatıra notlarını okurken gözlerimi zor açıyordum; defter ellerimden kayarken derin bir kuyuya dalar gibi *esrarlı bir uykuya* dalmışım. Bu yüzden 5 Nisan 315 tarihli notta Devran'ın teyzesi Firkat Hanım'dan bahsedildiğini bile fark edememiştim. Dadımın beni yatağıma âdeta sürüklediğini hayal meyal hatırlıyorum. Daha sonra zihnimi o kadar zorladığım halde, sonuncusu hariç hiçbirini hatırlamadığım karmakarışık rüyaların anaforunda buldum kendimi. Uzaklarda bir yerlerde *Şedaraban Saz Semaisi* çalınıyor ve Necip Fâzıl hâlâ konuşuyordu içimde: *Örtün üstüme örtün serin karanlıkları.* Fakat aydınlık bir rüyanın içinde yüzerken delice bir kalp çarpıntısıyla uyandım. Yüzünü hiç hatırlamadığım annem, geniş bir nur halesi içinde kollarını açmış beni çağırıyordu. Hayır, bu rüya bitmemeli, annemin kollarına atılmalıydım. Devamını görmek ümidiyle başımı yorganın altına gömüp gözlerimi sımsıkı kapadım. Biraz sonra ümitsizce bir yalvarış ifadesiyle gerilen güzel yüz iyice belirsizleşerek yeni-

den hiç hatırlamadığım bir yüz haline geldi. Yorganın altında küçüle küçüle yok olmak arzusuyla büzülüp kaldım.

Gördüğüm rüyalar unutmamak için hususi bir gayret sarf etmezsem hemen silinir zihnimden; fakat öğleye doğru uyandığımda daha sonra gördüklerimden hiçbirini hatırlamadığım halde, bir nur halesi içinde kollarını açmış beni çağıran annem hâlâ bir resim gibi gözlerimin önündeydi. Gözü hep üstümde olan Didar Kalfa'nın hazırladığı kahvaltıya pek iltifat etmedim. Her zamanki gibi, sigara içebilmek için biraz ekmek, beyaz peynir ve bir bardak çay... Son günlerde belki de güneş bir türlü yüzünü göstermediği için haddinden fazla karamsardım. Ne yapacaktım bugün? Karşıya geçip kütüphaneye mi gitsem, sokaklarda aylaklık mı etsem, evde kalıp yazsam mı, bütün gün uyusam mı? Yoksa Leyla Hikmet'in hatıra defterini okumaya devam mı etmeliyim?

Hayat bazan ne kadar çekilmez oluyor! Aslında benim her şeyi bir yana bırakıp hayatın mânâsı üzerinde kafa yormam lâzım. Acaba yaşamaya değer bir hayat nasıl bir hayattır? Cemil Bey'deki o sürekli melâl, o sürekli bezginlik hâli, yaşamaya değer bir hayatı olmadığı için miydi? Onun hakkında hâlâ anlatılıp duran efsaneler, mesela sık sık mezarlıklarda dolaşırken görüldüğüne dair rivayetler doğruysa, üstad yaşamaktan pek de zevk almıyor demekti. Sürekli cebinde taşıdığı yassı kanyak şişesi, yani alkol düşkünlüğü, ona hayatı yaşanır kılmak için musikinin bile yetmediğini göstermez mi?

Halk muhayyilesi, Cemil Bey'in her hâline akseden bezginliğin ve sazlarından dökülen sihirli nağmelerin izahını bulmuştu: Karşılık görmeyen büyük bir aşk ve kırık bir kalp! Kim bilir kaç kişiden dinlemişimdir: Cemil Bey, gençliğinde bir kıza uzaktan uzağa âşık olmuş, annesini ve amcasını göndererek istetmişti. Bu, Topkapı civarında bir konakta oturan bir paşa kızıydı ve bir "çalgıcı"ya lâyık görülmemişti. Bu yüzden ken-

dini müskirata kaptıran büyük sanatkâr, sevgilisinin oturduğu konağın tam karşısındaki selâtin meyhanesine gider, sırf onun kafes arkasından geçen gölgesini görebilmek için -benim Salacak'taki hâlim- saatlerce bekler, beklerken içer, içerdi. Bir rivayete göre paşa kızı da ona deliler gibi âşıktı ve meyhaneci vasıtasıyla gizlice mektuplaşırlardı. Ne var ki kız bir müddet sonra ince hastalığa yakalanıp öldü. Cemil Bey bu ilk sevgiliyi hiç unutamadı; sık sık ziyaret ettiği mezarının başında tanbur çalar ve ağlardı.

Bu masalda Şekspiryen bir unsur da var: Cemil Bey, sevgilisinin mezarından çıkardığı bir kemik parçasını kadife kaplı bir kutuda ölünceye kadar saklamış. Biyografi değil de bir roman yazacak olsaydım, bu kadife kaplı kutudaki kemik parçası üzerine onlarca sayfa yazabilirdim.

Hayır, bu tuhaf masalda, Cemil Bey'in alkole gösterdiği aşırı düşkünlük dışında doğru bir taraf olmasa gerek! Rauf Yekta Bey, *Tasvîr-i Efkâr*'daki yazısında, Cemil Bey'in şöhreti yayıldıkça, işreti nedense musikisiz düşünemeyen bazı çevrelerce etrafının kuşatıldığını, bu durumdan endişeye kapılan amcası Refik Bey'in onu Ayastefanos'taki çiftliğine götürerek işret sofralarından uzak tutmaya çalıştığını söylüyordu. Burada tanbura istediği kadar vakit ayırdığı gibi, yarıda bıraktığı Mekteb-i Mülkiye'yi bitirmeye de çalışan Cemil Bey, amcasının ölümü üzerine çiftlikten ayrılmak zorunda kalmış ve kendini yeniden sefahat âleminin ortasında bulmuştu. Rauf Yekta Bey'e göre, bu 'âlem-i nûşânûş' Cemil Bey'in çocuk yaşta yakalandığı *nevrasteni*nin tedricen ilerlemesine ve hastalık ilerledikçe alkole düşkünlüğünün de o derece artmasına yol açmış, daha açıkçası, Cemil Bey yavaş yavaş intihar etmişti!

İçimden bir ses, eğer hayal ettiğim Tanburi Cemil biyografisini yazabilirsem, benzersiz bir sanatkâr portresinin ortaya çıkacağını söylüyordu. Meselenin peşini bırakmamalıydım.

Başka bir ses de, "Aslında sen, kendinden kaçıyorsun!" diyordu. Bilmiyorum, başkalarının hayatını araştırmak kendinden kaçmak mıdır, yoksa kendini aramak mı?

Hakikat şu ki, Cemil Bey'in hayatıyla ilgilenmeye başlayınca inzivam sona ermişti.

DEFTER 10

LEYLA Hikmet'in hatıra defterini yeniden gözden geçirirken Devran'ın teyzesi Firkat Hanım'dan da söz ettiğini görünce tecessüsüm artmıştı. Daha önce Devran'la Firkat Hanım'ı görmeye, Kanlıca'ya nasıl gittiğimizi yazmış, fakat parmaklarım yorulduğu için devamını getirememiştim. Defterlerimi geriye doğru gözden geçirdim; yedinci defteri, "Zeynep kanatlarından birine iki eliyle yüklenince gıcırdayarak açılan çarpılmış büyük bahçe kapısından sanki bir başka zamana geçivermiştik," diye yazarak kapamışım. Hâlbuki o gün neler olmuştu, neler!

Kendimizi ayrık otlarının hoyratça istila ettiği "tarümar" olmuş bir bahçede bulmuştuk. Otların arasında yıllardır su yüzü görmemiş murabba şeklinde bir de mermer havuz vardı. Çeşit çeşit ağaçların dalları budanmadıkları için iyice uzamış, bahçeyi korku filmlerindeki esrarengiz mekânlara benzetmişti. Muhtemelen geçen asrın ortalarında yapılmış, kârgir zemin üzerine iki ahşap katı bulunan bir yalıydı bu. Güneşin kavurup koyu kahverengiye çevirdiği tahtaları yer yer dökülmüştü. Zemin duvarlarında da çatlaklar görünüyordu. Kısa zamanda elden geçirilmediği takdirde daha kaç yıl ayakta kalabilirdi, Allah bilir! Cenup cephesini neredeyse çatıya tırmanan orman sarmaşığının kapattığı yalının deniz cephesinde, Zeynep'in içeri girerken

söylediğine göre, iki balkonu varmış. Belli ki Tanzimat devri modalarının da bulaştığı bu mütevazı yalı, her şeye rağmen, Boğaziçi yalılarının klasik çizgilerini az çok muhafaza ediyordu.

Firkat Hanım, bizi merdivenin başında karşıladı; altmış yaşlarında gösteren, ince uzun boylu, başörtülü, daha ilk görüşte hürmet hissi uyandıran bir kadındı. Devran'ı hasretle kucakladıktan sonra bana gülümseyerek elini uzattı:

"Hoş geldiniz Galip beyefendi oğlum!"

"Hoş bulduk efendim!"

Uzattığı elini öperken yüzümün aksini göreceğimi zannettim; Devran'ınki gibi âdeta arkasını gösteren beyaz, ince uzun parmaklı bir eldi bu. Yüzü de insanda aynı hissi uyandırıyordu. İri, elâ gözleriyle gözlerimin içine bakarken ruhumun röntgenini çektiği hissine kapılarak tedirgin oldum. Gençliğinde tam bir *âfet-i devran* olduğu belliydi; aslında üç kız kardeş güzellikte birbirini aratmazlardı, fakat karakterleri o kadar farklıydı ki... Devran'ın annesi, yani Vuslat Hanım hamarat bir ev hanımı olması için yaratılmıştı sanki, en küçükleri Hicran, kabına sığmayan, o yaşında bile fırsat verilse tiyatro ve sinema sanatkârı olabileceğine inanmış, birçok hevesi kursağında kaldığı için hırçın ve öfkeli, hımbıl kocasını o tiyatro senin, bu sinema benim gezdirip hayatından bezdiren fıkır fıkır bir kadındı. Firkat Hanım'sa gencecik yaşında yaşadığı büyük acılarla olgunlaşmış ve zamanla dindarlaşarak kardeşlerinden farklı bir hayat yaşamıştı.

Bizi yukarıda yüzünde geniş bir tebessümle karşılayan ve Devran'ı büyük bir hasret ve muhabbetle kucaklarken beni -herhalde ona lâyık olup olmadığımı anlamak için- tepeden tırnağa belli belirsiz bir şüpheyle süzen hanım da Saraylı Şemsitab Hanım olmalıydı. Devran'ın anlata anlata bitiremediği bu kadıncağız da Didar Kalfa'nın kavmindendi ve ince saray terbiyesini üzerinde hâlâ zarafetle taşıyordu. Devran'a, "Ah güzelim, bizi niçin ihmal edoorsun?" deyişi pek hoştu.

Şemsitab, sevimsiz bir herifle evlendirilerek Mediha Sultan Sarayı'ndan çerağ edilen bir cariyeymiş. Şekerci Cemil Bey, Mediha Sultan'ın sahilsarayında imamlık yaparken musiki dersleri verdiği genç cariyenin bilmediği bir sebeple apar topar evlendirilip saraydan çıkarılmasına çok üzülmüş ve kızına ud dersi verdiği Zihni Paşa'dan, yani Firkat Hanım'ın babasından bu zavallıyı koruyup kollamasını rica etmiş. Birkaç yıl sonra kocası tarafından boşanıp sokağa atılınca Zihni Paşa'nın himayesi altına aldığı cariyecik, o günden beri Firkat Hanım'ın dert ortağı, sırdaşı, can yoldaşıymış. Enise teyzemle Didar Kalfa gibi...

Hep birlikte Boğaz'ı bütün ihtişamıyla önümüze seren divanhaneye geçtik. Aslında divanhane demek doğru değil; burası orta büyüklükte alafranga bir salondu; uzun yıllar kullanıldığı eskiliğinden anlaşılan Luikenz stili bir mobilya takımıyla tefriş edilmişti. Kanlıca yalılarının çoğuna göre mütevazı ölçüler taşıyan yalının sahibi bir hariciyeciymiş, İstanbul'a yolu düştüğü zaman Nişantaşı'ndaki dairesinde kalır, yalıya uğramazmış bile. Firkat Hanım'dan çok memnun olduğu için anahtarı ona teslim etmiş. Akrabaları da aynı semtte oturur, tatillerini Avrupa şehirlerinde geçirdikleri için yalıya pek iltifat etmezlermiş.

Devran'ın vapurda anlattığına göre, beş yıldır yaz aylarında burada oturan ve Kanlıca'da kendine göre bir çevre de edinen Firkat Hanım, yalıyı sahibi gibi benimsemiş, elinden geldiğince bakıyormuş da; hatta birkaç yıldır bahçesini perişanlıktan kurtarmaktan söz ediyormuş; fakat galiba maddi gücü bir bahçıvan tutmaya elvermiyor, sadece güzel, cennet gibi bir bahçenin hayaliyle avunuyormuş. İstanbul'daki arkadaşları onu pek ihmal etmez, sık sık ziyaretine gelirlermiş. İçlerinden biri son zamanlarda bir ispritizma cemiyetine girmiş ve işin kötüsü, bu merakını nasılsa Firkat Hanım'a da bulaştırmış. Aslında kardeşleri Vuslat ve Hicran hanımların aksine çok dindar olan Firkat Hanım, itikatlarına pek yabancı duran tuhaf ispritiz-

ma seanslarında Balkan Harbi'nde şehit düşen kocası Necip Bey'in ruhuyla görüşmeyi umuyormuş, fakat masaya Gümüş adında bir genç kızın ruhu dadanmış; ne zaman Necip Bey'in ruhunu çağırsalar o çıkageliyor ve suallere anlaşılmaz cevaplar veriyormuş. Şemsitab Kalfa, Gümüş'ün iyi saatte olsunlar taifesine mensup olduğundan eminmiş ve şerrinden korktuğu için sürekli okuyup üflemekteymiş. Didar Kalfa'nın kedilerinden birinin de isminin Gümüş olduğunu ağzımdan kaçırsaydım kim bilir neler düşünürdü Şemsitab Hanım.

Salonda Firkat Hanım'ın gösterdiği, Boğaz'ı ve karşı sahilleri gören pencerenin önündeki kanepeye oturdum. Devran da teyzesinin işaretiyle yanıma ilişti.

"Kahveniz nasıl olsun efendim?"

Soran, yirmili yaşlarda, sevimli ve topluca bir hanımdı. Devran'ın daha sonra anlattığına göre, Hatice, Kastamonu civarından gelip Kanlıca'ya yerleşen bir ailenin kızıymış, kocası Salim de Firkat Hanım'ın çarşı işlerini görüyormuş.

"Sade olsun lütfen..." dedim.

Devran, "Ben istemem!" dedi. Kahve sevmiyordu.

Tuhaftır, hayatımın en güzel anlarını yaşadığımı vapurda Devran'ın elini tuttuğum sırada değil de, asıl o anda hissettim. Saadet, hele bu derecesi hiç tanıdığım bir duygu değildi; rüya mı görüyordum yoksa? İşte sevgilim bana sıcaklığını hissettirecek kadar sokulmuştu; hem de yüzündeki ince tebessümle etrafa ışık yaydığı hissini yaratan teyzesinin tam karşısında... Sarhoş gibiydim; başka zaman olsa, nakışlı tavana, epeyi eskimiş görünse de güzelliğini hâlâ koruyan nefis Şiraz halısına, kuyruklu piyanoya ve duvarlardaki resimlere -birkaçının çok kıymetli olduğunu sonraki ziyaretlerimde fark edecektim- başka gözle bakar, hepsini tek tek yakından incelerdim. Hayır, hiçbirini gözüm görmüyordu, salon sadece ondan ibaretti. Devran'ın ruh hali de galiba benimkinden farksızdı. Tu-

haf hallerimiz ne Zeynep'in gözünden kaçmıştı, ne annesinin. Kalplerimizi birbirimize ilk defa o gün sonuna kadar açtığımızı nereden bileceklerdi?

Yerlerimize oturduktan sonra neler konuştuğumuzu hayal meyal hatırlıyorum. Dikkatim ancak söz dönüp dolaşıp Enise teyzeme gelince uyanıvermişti, bir rüyadan uyanırcasına. Firkat Hanım, teyzemi yakından tanıyor, annemi de çok iyi hatırlıyordu! Beni görmek istemesinin sebeplerinden biri de bu imiş. Devran, Cevdet Bey'in torunu olduğumu söyleyince, "Bana o genci mutlaka getir!" demiş. O gün anlattıklarını keşke kendi kelimeleriyle sıcağı sıcağına not etseymişim. Ne güzel anlatıyordu; sesi, telaffuzu ve üslûbu ince bir medeniyetin hülâsası gibiydi:

"Annenizle birkaç defa görüşmüşlüğümüz var."

Birden içimde bu yaşlı kadına karşı tarifsiz bir muhabbet uyanmıştı. Annemi görmüş olan elâ gözlerine onun aksinden kalma birkaç pırıltı görmek istercesine baktım. Gözlerim dolu dolu, "Onu bana biraz anlatır mısınız efendim?" dedim.

"Ah, güzel evladım benim!" dedi. "Aradan çok zaman geçti, hayal meyal hatırlıyorum. Çok güzel ve içli bir kadındı ve bende galiba derin bir sukut-ı hayal yaşamış, melankolik bir kadın olduğu intibaını uyandırmıştı. Cemil Bey'in zevcesi Saide Hanım'da da öyle oldu."

Firkat Hanım, üzüldüğümü görünce, mevzuu değiştirme ihtiyacı hissetmişti. Devran'a baktım; Tanburi Cemil Bey'e ve hayatına duyduğum alâkadan teyzesine söz etmiş olabilir miydi? Bakışlarımdan ne demek istediğimi anlayınca "evet" mânâsında gülümsedi.

"Cemil Bey'i bir gece bir köşkte, diğer kadın davetlilerle birlikte bir paravanın arkasından dinlemiştim," diye devam etti Firkat Hanım. "Saide Hanım da o bahar gecesi bizimleydi. Cemil Bey Andelib isimli kemençesini dizine dayayıp yayını çeker çekmez kadınlardan biri bayılıp oracığa yığılıverdi. De-

rin derin iç geçirenler, hatta gözyaşı dökenler vardı. Bazıları paravanın aralıklarından Cemil Bey'e ateş saçan gözlerle bakıyor, çeşitli bahanelerle bir iki kadeh konyak içerek güya sakinleşmeye çalışıyorlardı. Hem onları hem de Saide Hanım'ı hissettirmeden büyük bir dikkatle takip ettim. Zavallı kadın zevcinin üzerine dikilen bu kıskançlık ve ihtiras dolu bakışlar arasında âdeta cehennem azabı yaşıyordu. Doğrusu onun yerinde olmak istemezdim. Zaten hanımefendiyi bir daha Cemil Bey'in davet edildiği yalılarda, konaklarda gören olmamış."

Annem de, hiç şüphe etmiyorum ki, babamı çok seviyor ve çok kıskanıyordu. Fakat evliliklerinin daha ilk senesinde aldatılmak -bu bilgiyi Enise teyzemin ağzından âdeta kerpetenle söker gibi çekip almıştım- kalbinde hiç kapanmayacak bir yara açmış, bu yara Hasan Avni Bey tarafından ikide bir kanatıldığı için duyguları zamanla nefrete dönmüştü. Tabii bunları Firkat Hanım'a anlatmadım:

"Bence," dedim, "Saide Hanım'ın trajedisi anneminkinden çok farklı. Eminim, o, Cemil Bey tarafından hiç aldatılmamıştır. Bana sorarsanız, onun talihsizliği, musiki gibi alt edemeyeceği bir rakiple mücadele etmek mecburiyetinde kalmasıydı."

Zeki kadın farkında olmadan bir yarama dokunduğunu ve ne demek istediğimi hemen anlamıştı. Hatice Hanım'ın kahveleri getirmesi mevzuu değiştirmek için vesile oldu:

"Teyzeniz Enise Hanımefendi hangi sene vefat etmişti, evlâdım?"

"Dört yıl oldu efendim, 27 Teşrinievvel 1928'de..."

Firkat Hanım iç geçirdi: "Demek ki hocamla aynı sene irtihal etmişler."

"Hocanız?"

Sualime Devran cevap verdi:

"Şekerci Cemil Bey... Teyzemin ud muallimi imiş!"

"Çocukluğum dedemin Şehzadebaşı'ndaki konağında geçti efendim. 'Burası Udi Şekerci Cemil'in dükkânı imiş,' diye bir

dükkânı gösterirlerdi. Galiba oradan Kadıköyü'ne geçmiş. Kendisini hiç görmedim, zaten çocuktum."

"Evet, Kadıköyü'ndeki dükkânı şimdi çocukları işletiyor. Biliyorsunuz, Balkan Harbi'nden evvel Hidiv Abbas Paşa'nın daveti üzerine üç aylığına Mısır'a gitmişti; gidiş o gidiş... Vefatına kadar orada yaşadı. Kabri de orada..."

"Konaklarda paylaşılamayan bir ud muallimi imiş!"

"Evet, tanburda Cemil Bey ne ise, udda Şekerci Cemil Bey o idi; alaturka meraklısı babalar kızlarına ud muallimi aradıklarında akıllarına önce Cemil Bey gelirdi. Fazlaca titiz ve mutaassıp babalar, daha ziyade Udi Sürur Efendi'yi tercih ederlerdi. Bilir misiniz Sürur Efendi'yi?"

"Hayır efendim, hiç duymadım!"

"Udi Şakir Paşa'yı duymuşsunuzdur ama?"

"Evet, Sadrazam Kâmil Paşa'nın biraderi... *Rabbü'l-ûd*... Zaten ud onun sayesinde musikimize girdi. Eskiler udu pek tutmazlarmış."[51]

"Sürur Efendi onun haremağasıydı. Uzun boylu, kuzgunî siyah... Yani genç kızların rüyalarını süsleyecek bir adam değil, dudaklarını korkudan uçuklatacak bir adam... Muzika-yı Hümayun'da yetişmişse de öyle ahım şahım bir udi olmadığını söylerlerdi. Fakat çok kibar, terbiyeli ve tehlikesiz bir adam olduğu için tercih edilirdi. Bir de Udi Selim'den bahsedilirdi, fakat kimdir, neyin nesidir, iyi bir udi midir, bilmem. Şekerci Cemil Bey'den başka gözde ud muallimleri Mısırlı İbrahim Efendi ve Nevres Bey'di. Fekat Nevres Bey'in ders vermeye pek yanaşmadığı, çok az talebe yetiştirdiği söylenir. Hayatta, değil mi?"

"Hayatta, efendim. Maddi vaziyetinin pek iyi olmadığı söyleniyor. Hatta galiba ciddi bir hastalığı da varmış."

"Yazık, çok yazık! Doğrusu büyük sanatkârdır! Tanburi Cemil Bey'in de yakın dostlarından olduğu söylenirdi. Siz daha iyi bilirsiniz."

"Tanıştıklarını biliyorum, fakat dostluklarının derecesi hakkında malumatım yok."

"Peki, Mısırlı İbrahim Efendi hayatta mı?"

"Bilmiyorum efendim, fakat isterseniz öğrenebilirim. Hocam Ahmed Refik Bey'in arkadaşıdır. Şarkılarının çoğunun güfteleri onun şiirleri..."

"Aaa, bilmiyordum. Mesela o meşhur Kürdili Hicazkâr şarkı, 'Sîneler aşkınla inler, dîdeler mahmûr olur' onun mu?"

"Onun efendim!"

"Ah, ne kadar severim!"

Tatlı bir tebessümle bizi dinleyen Devran araya girdi: "Ben 'Solsan da sararsan'ı daha çok seviyorum. Hicaz'dı değil mi?"

Bu fırsat kaçırılmazdı: "Evet, Hicaz..." dedim ve "sensin" kelimesine basarak ilave ettim: 'Rabbin bana bir nimeti varsa o da sensin'... Güzel şarkıdır!"

Firkat Hanım mânâlı mânâlı gülümsedi: "Fakat, ne bileyim, sanki biraz..." dedi, fakat cümlesinin devamını getirmedi. Yeğeninin sevdiği şarkıyı pek beğenmediğini söylemek istememişti. Mevzuu değiştirdim:

"Efendim, suallerimle sizi rahatsız ediyor muyum bilmem. Merakımı mazur görünüz, tanbur ve kemençe gibi sazları değil de, udu niçin tercih ettiniz?"

Firkat Hanım biraz düşündükten sonra, "Galip Bey evladım," dedi, "Fatma Aliye Hanım'ın *Udî*'sini okudunuz mu?"

"Okudum efendim, hem de büyük bir dikkatle..."

"*Udî*'yi okuyan genç kızların ve hanımların çoğu uda heveslenmişti. Öyle bir zaman geldi ki, evlerin, konakların pencerelerinden yanık ud sesleri taşar oldu."

Ahmed Cevdet Paşa'nın kızı, 1315 senesinde neşredilen *Udî* isimli romanında, Bağdat'ta babasından ud çalmayı öğrenen, ancak kötü bir izdivaç sonunda bütün servetini kaybedince İstanbul'a gelerek hayatını uduyla kazanan Bedia adında güzel

bir kadının acıklı hikâyesini anlatır.[52] Udi Şakir Paşa sayesinde Osmanlı sazları arasında yerini alan ud, hem bu roman hem de Udi Afet, Selanikli Ahmet, Şekerci Cemil ve Nevres gibi popüler isimler sayesinde kısa zamanda bir İstanbul sazı haline geldi. Geçenlerde Ahmed Refik Bey, Yahya Kemal'in dilden dile dolaşan, henüz herhangi bir şiirinde yer almamış mısralarından birini bir vesileyle zikretmişti: "Eski İstanbul bir ud sesindedir."

"Siz de mi bu romanın tesirinde kaldınız?"

"Evet, hem de nasıl! Tabii paşa babama bana bir ud muallimi bulması için ısrar etmeye başladım. O da Cemil Bey'i buldu."

"Kendisinden ne kadar meşk ettiniz?"

"İki yıl kadar... Aslında ud gibi bir saz için iki yıl fazla değil. Fakat araya izdivaç girince, o zamana kadar öğrendiğimle iktifa etmek mecburiyeti hâsıl oldu."

Sustu ve bir müddet pencereden Boğaz'ın sularına daldı. Devran'da da belli belirsiz bir huzursuzluk hissetmiştim:

"Şekerci Cemil Bey, bana sorarsanız, bestekâr olarak da büyük bir sanatkâr. Mesela Bestenigâr şarkısını çok severim!"

Bunu söylerken Devran'ın gözlerimin içine, "Eyvah, ne yaptın!" der gibi endişeyle bakmasına o sırada bir mânâ verememiştim. Firkat Hanım pek müteessir olmuş görünmüyordu, fakat yüzünde acı bir tebessüm belirmişti:

"Bestenigâr hiç sevilmez mi evladım!" dedi.

"Peki, bize udunuzla bir Bestenigâr taksim lütfetmez misiniz?"

Dudaklarımın arasından gayriihtiyarî dökülen bu cümle nedense Devran'ı çok telaşlandırmıştı. Yalvarır gibi, "Ama, Galip... Şimdi olmaz!" dedi. "Hem zaten bak masa hazır, yemek yiyeceğiz!"

Yüzünde fark ettirmemeye çalıştığı hüzün gölgeleri dolaşan Firkat Hanım, Devran'ı derin bir muhabbetle süzdü:

"Evet, sofra hazır! İnşallah, başka bir gelişinizde birlikte çalar söyleriz!"

ŞEMSİTAB Hanım, Zeynep ve Hatice'nin yardımıyla harika bir masa donatmıştı. Bu benim Devran'ın ailesinden birileriyle sofraya ilk oturuşumdu. O gün nasıl büyük bir heyecan yaşadığımı, elimin ayağımın birbirine nasıl dolaştığını, nasıl çolpalaştığımı daha sonra Devran'dan defalarca dinledim. Şiir yazmayı da ilk defa o gün akşam eve dönünce denemiştim. Yaşadığım tarifsiz sevinci ve saadeti kelimelerle ifade etmek ihtiyacındaydım; bir müsvedde kâğıdının başına Şeyh Galib'in meşhur "Bir şûlesi var ki şem'-i cânın" mısraını yazdım; niyetim, bu mısraı kendi anladığım mânâda bir "öz" Türkçeyle tazmin ederek aşkımın büyüklüğünü anlatmaktı. Şiirde Devran'ın ismini de bir yolunu bulup zikredecektim, fakat beceremedim. Şiir galiba sesini bulduktan sonra kendi kendini inşa eden bir şey... Aruzla şiir yazmanın ne kadar zor olduğunu da kelimelerle birkaç saat didiştikten sonra anlayabildim. Vezne uygun bir şeyler çıkıyor, fakat şiir tadı vermiyordu. *Mef'ûlü mefâilün feûlun* kalıbına sokabildiğim mısralardan sadece birini şöyle böyle şiire benzetebildim.

Aruz zor gelince heceyle devam etmeye karar vermiştim, fakat Galib'in mısraında on hece vardı ve hece şiirinin 4+3 ve 6+5 ahengine alışmış kulaklara belki de pek hoş gelmeyecekti. "Olsun!" demiştim kendi kendime, "Nasıl olsa neşretmeyeceksin!" Bir şeye benzerse Devran'a okur, benzemezse yırtıp atardım. Evet, Devran'a bir şiir yazdım, bir gün birileri bu defterleri okursa ortaya çıkacak bir şiir: "Sen Güneşleyin Gülümseyince".

SEN GÜNEŞLEYİN GÜLÜMSEYİNCE

Sen güneşleyin gülümseyince
Gök daha bereketli, daha gür
Toprak daha cömert, sevdiceğim
Geceler daha munis görünür
Sabahlar daha aydınlık, kuşlar
daha hür

Çiçeğe durur gürbüz ağaçlar
Bir rüzgâr eser inceden ince
Sanki kalbime can suyu yürür
İçimde göğerir taptaze bahar
Sen güneşleyin gülümseyince

Başın eğilse, gündüzüm gece
Ağlasan, bir kızılca kıyamet
Cehennemdeyim bırakıp gitsen
Cennetim yüzündür, sevdiceğim
Sen güneşleyin gülümseyince

Nedir içimde bu coşup taşan
Sonsuza dökülen şelale mi?
Sağ salim ulaşacak sahile
Şu dalgalarda çalkanan gemi
Sen güneşleyin gülümseyince

Şem'-i can der ona Galib Dede
Şulesi göklere sığmayan mum
Kanım tutuşuyor alev alev
Ateş deryasını aşıyorum
Sen güneşleyin gülümseyince

DEFTER 11

ŞEMSİTAB Hanım'ın her biri ayrı bir nefaset taşıyan yemeklerini yedikten sonra aşağı yukarı iki saat daha oturup Firkat Hanım'ın anlattıklarını dinlemiştik. Ancak Devran'la Zeynep'in sohbet musikiye kaymasın diye hususi bir gayret sarf ettikleri dikkatimden kaçmamıştı. Devran, vapurda teyzesinin Balkan Harbi'ne süvari binbaşısı olarak iştirak eden zevci Necip Bey'in şahadet haberini aldığı esnada evinde Hâfız Hüsnü Efendi'nin *Bestenigâr Şarkı*'sını meşk etmekte olduğunu, bu "gönüller yakıcı" besteyi ne zaman çalıp söylese veya birinden dinlese gözyaşlarına boğulduğunu, bu yüzden sohbet Bestenigâr'a kayınca telaşa kapıldığını anlattı. Firkat Hanım bir şehit eşi ve çok sevdiği zevcinin hatırasına sonuna kadar sadık kalmış bir duldu. Annem de yaşasaydı, herhalde, yaşadığı büyük acıların pişirip kemale erdirdiği, insana daha ilk anda hürmet hissi telkin eden bu zarif İstanbul hanımefendisine benzerdi.

Annem bir şehit zevcesi değildi, ama çektiği acının Firkat Hanım'ın çektiğinden az olduğunu zannetmiyorum; çünkü o bir kocası olduğu halde dulluk yaşamıştı. Büyük bir aşkla severek evlendiği Hasan Avni Bey'in, yani babamın kadın düşkünlüğü ve kumar iptilası yüzünden ne kadar bedbahttı. Teyzem, annemin ilk çocuğunu bilerek düşürmüş olabileceğini

söylerdi. Aslında beni de istemiyormuş; iki ailenin ısrar, bilhassa büyükannelerimin gözlerini üzerinden hiç ayırmamaları sayesinde dünyaya gelmişim ben. Ne var ki birkaç yıl sonra ince hastalığa yakalanıp bir yıl içinde göçüp gitmiş. Babam annemin kırkı bile çıkmadan ikinci izdivacını yapmış, aynı acıları zavallı üvey anneme de yaşatmıştı. Mütareke devrinin son aylarında -beni öfkeden çıldırtan, doğru olduğundan şüphe etmediğim bir dedikoduya göre metresinin evinde- kalp sektesinden öldü. Mezarı Edirnekapı'da. Dedemle birlikte cenazesine giderken hiçbir şey hissetmemiştim; ölen babam değil de, hiç tanımadığım biriydi sanki.

YUKARIDAKİ satırları yazarken içimde annemin mezarını ziyaret etmek için derin bir arzu uyanmıştı, masamı olduğu gibi bırakıp kalktım ve Karacaahmet'e gittim. Annem, aile sofamızda anneannem ve dedemle birlikte yatıyor. En son teyzemi onlara emanet etmiştik. Mezarlarına yağmursuzluktan sararıp kurumuş otları eze eze ulaştım ve ruhlarına birer Fatiha okuduktan sonra, koyu serviler ve kimi ayakta durmaya gayret eden, kimi yan yatmış, kimi boylu boyunca uzanmış, kimi parçalanıp etrafa dağılmış, her biri taş işçiliğinin bir harikası olan mezar taşları arasında birkaç saat oyalanarak Tanburi Cemil Bey'in mezarlıklarda gezerken neler hissettiğini anlamaya çalıştım. Dilimin ucuna ister istemez Yunus Emre'nin mısraları geliyordu.

Çıktığı günden beri sürekli okuduğum kitaplar arasında duran, zaman zaman sayfaları arasında uzun seyahatlere çıktığım *Yunüs Emre Divanı*'nda bana çığlıklar attıran, yüreğimi hoplatan nice mısraa rastlamıştım. Hele bir şiir var ki, onu okuyan birinin ölüm gerçeğini iliklerinde hissetmemesi düşünülemez. Yunus, bu şiire bir sabah iç sıkıntılarından arınmak için gezindiği kırlarda karşısına bir mezarlığın çıktığını, ora-

da çürüyüp kara toprağa karışmış nazik bedenler gördüğünü söyleyerek başlar. Bir zamanlar hayat dolu olan bu bedenler şimdi toprak altında bütün kanları akmış, damarları kurumuş halde yatmaktadırlar. Geride bıraktıkları evleri harap olmuştur; artık yaylalarda yaylayamaz, kışlalarda kışlayamazlar. Pas tutmuş dilleri ne halde olduklarını söyleyemez. Halbuki onların bir kısmı dün zevk ve işrette, bir kısmı saz âlemlerindeki beşarette hiç ölmeyeceklerini sanıyorlardı. Şimdi güzel kara gözlerinin suyu çekilmiş, ay yüzleri ve gül deren elleri tanınmaz hale gelmiş. Zebaniler tarafından canları dağlanan günahkârlarsa feryat etmektedirler; onların tutuşmuş mezarlarından çıkan dumanları seyreden Yunus, gördüklerinden dehşete düşüp aklı şaşmıştır.[53]

Burhan Ümit, *Yeni Türk Mecmuası*'nda iki sene önce neşredilen "Ölümden Hayat Doğar" serlevhalı makalesinde bu şiirden ve benzerlerinden yola çıkarak Yunus'un ölüm şiirlerini hayatının ilk devresinde söylediğini, bu şiirlerde ölüm gerçeği karşısında duyduğu dehşeti, çaresizliği ve yaşadığı metafizik buhranı dile getirdiğini iddia ediyordu.[54] Bir keresinde bu görüşlerini Küllük'te arkadaşlarına heyecanla anlatırken kulak misafiri olmuştum. Ona göre, Yunus, hayatının bu devresinde, ebediyet yoksa hayatın mânâsız olduğunu düşünerek varlığını nefsinin hırslarına teslim etmiş, günaha boğulmuştu. İfratı tanımadan aza razı olacaklardan değildi. Yaşarken tatmin edemediği arzuların kendisine azap vermesinden ve ölürken gözlerinin arkada kalmasından korkuyordu. Fakat Yunus *günah*tan zevk değil, nedamet duyanlardandı. Aynı zevklerle kendilerinden geçenlerin kahkahaları göklere yükselirken o ve onun gibiler:

Âh ile gözyaşı Yunus'un haldaşı
Zehrile pişen aşı yemeğe kim gelir

diyorlardı. Zehirle pişmiş aşı yiyen ve yalınayak ateş üzerinde yürüyen, gülmeyi neredeyse unutmuş bu bedbaht şair, ölümünün kaçınılmaz olduğunu bile bile dünya zevkleriyle kendilerinden geçenlere şöyle sesleniyordu:

Ne gülersin şu dünyada ecel gelip ölmesi var
Şol özenip yaptığımız bir gün viran olması var

Ecel gele bir gün bize yaptığımız yine boza
Şol gül gibi civan taze benizlerin solması var

KARACAAHMET'te yavaş yavaş yürürken gözüm kitabesinde yeni harflerle "Üsküdarlı Kaymakam Hoca Ali Rıza Rızaenlillah Fatiha 1858-1930" yazılı mezara ilişmişti; yaklaşıp bir Fatiha da onun için okudum ve bu büyük ressamın Tanburi Cemil Bey'i şahsen tanıyıp tanımadığını düşündüm. Cemil'in yakın dostlarından ressam ve tanburi Diyarbakırlı Tahsin Bey, Hoca Ali Rıza'nın Mekteb-i Harbiye'den talebesi olduğuna göre, en azından gıyaben tanıştıklarını ve birbirlerine karşı uzaktan uzağa hürmet hisleriyle dolu olduklarını düşünmek hoşuma gidiyor. Belki de çok iyi tanışıp sevişiyorlardı, kim bilir! Galiba Tahsin Bey'in *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi*'nde karakalem bir Tanburi Cemil portresi neşredilmişti. Birden heyecanlandım; bu gazetenin birçok nüshası dayımın kitapları arasında olacaktı. Hemen kalkıp bakmazsam yazmaya devam edemeyecektim, biliyorum.

Dayımın kütüphanesi, ikinci kattaki büyük odalarımızdan birini işgal ediyor. Üç duvarı kaplayan camekânlı dolapların hemen hepsi itina ile ciltlenmiş Türkçe ve Fransızca kitap ve mecmualarla dolu. Zaman zaman kapanıp dış dünyadan koptuğum bu kütüphanede *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazete-*

si'ni bulmakta pek zorlanmadım. Koleksiyon galiba eksiksizdi, fakat nüshalar ciltsiz olarak duruyordu. Bir numaralı nüshadan başlayarak sayfalarını hızlı bir şekilde çevirdiğim gazetenin 25 Mart 1328 (1912) tarihli 11. sayısında "Musikimiz" serlevhalı yazıyı görünce durdum. Yazısına imza koymaya nedense lüzum görmeyen muharrir, klasik faslın icra şeklini Osmanlı ordusunun harp düzenine benzetiyor, peşrevi *pişdar*, onu takip eden kâr, nakış, beste ve şarkıları ordunun ana gövdesi, saz semaisini ise *dümdar* olarak görüyor, ayrıca mevcut saz semaileri içinde *dümdar* olarak vazifesini en iyi ifa eden iki eseri zikrediyordu: Yusuf Paşa'nın *Hicaz* ve Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaileri*... Yazının bulunduğu sayfaya *Şedaraban Saz Semaisi*'nin notası da yerleştirilmişti. Belli ki muharrir efendiyle zevklerimiz müşterekti. Aramaya devam ettim ve nihayet 1 Haziran 1330 (1914) tarihli 17. sayıda Cemil Bey'in Diyarbakırlı Tanburi Tahsin tarafından çizilen tam boy portresi karşıma çıktı. Bu karakalem resimde dalgın bir halde uzaklara bakan Cemil Bey'in viyolonseliyle muhtemelen bir taksime hazırlandığı an tespit edilmişti. Portrenin sol tarafındaki boşlukta notalar yer alıyordu; üstünde ise "Ressam Tahsin Bey'in albümünden: Tanburî-i Eşher Cemil Beyefendi. *Evc Şarkı Sengin Semai*" yazısı vardı. Portreye uzun müddet baktım. Üstadın viyolonseli ilk defa ne zaman eline aldığını bir türlü öğrenememiştim. Odeon Firması için 1911-1912 yıllarında doldurduğu plaklarda sekiz viyolonsel taksimi bulunduğuna göre bu sazla tanışıklığının daha eski olduğunu ve Şerif Ali Haydar Paşa'nın çevresinde başladığını zannediyorum. Bildiğim kadarıyla garp musikisine bu çevrede alâka duymaya başlamış, Godovski'yle de burada tanıştırılmıştı.

Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi'nin nüshalarını çıkarmışken hepsini yeniden gözden geçirmek için kucaklayıp yukarıya, odama çıktım, şahnişteki koltuğuma yerleşip kaldığım

yerden devam ettim. Tahsin Bey'in Tanburi Cemil portresinin bulunduğu nüshanın son sayfasında Hoca Ali Rıza'nın galiba çini mürekkebiyle yaptığı bir Üsküdar fantezisi vardı. Ön planda bir kılıç ve bayrak, yeşillikler arasına gömülmüş zarif ahşap evler, arka planda da iki minareli bir cami, Boğaz ve Kızkulesi... Bana öyle geliyor ki, Hoca Ali Rıza, manzaraya dış gözleriyle değil, kalbiyle bakıyor, yeni nesillerin baktıkları zaman kör kazmaya teslim edilmesi lâzım gelen odun yığınları olarak gördükleri manzaralardaki benzersiz şiiri hemen keşfediyordu. Bu manzaraların son demlerini yaşadığını teessürle hisseden bu derviş-meşrep ressam, memleketinin güzelliklerini gelecek nesillere hiç değilse görüntü olarak bırakmak için yangından mal kaçırırcasına kalemine ve fırçasına sarılmıştı. Elinin altından sür'atle kayıp giden güzelliklere ağlıyordu Hoca Ali Rıza.

Gazetenin Hoca Ali Rıza Bey'e ithaf edilen bir sonraki 1 Temmuz 1330 tarihli nüshası[55] benim için tam bir sürpriz oldu. Üstadın çoğu çocukluğumdan beri aşina olduğum Üsküdar, Karacaahmet ve Çamlıca manzaralarını aksettiren nefis karakalemleriyle bezenen bu nüshada Muallim Vahdi tarafından yazılan uzun makaledeki şu cümleleri okuyunca hayretler içinde kaldım:

> Gönlünün tahtgâhına insanî, hatta ilahî ve ruhanî öyle bir aşk kudretini tabiye eylemişdir ki korku ve ihtiyaç, nefret ve kin bu metin kalenin eteklerine bile yaklaşamaz. Hele bir gece hiç unutmam: Onu Yunus Emre'nin bir parçasını inlerken görüp dinlemiştim. Aman Yarabbî, o seste öyle içerlikli bir yanıklık, bu yanıklıkta öyle ince ve gölgeli bir uyanıklık vardı ki... Sanki koca Yunus'un o daima kaynaşıp taşan deryalar gibi aşkı bu pest ve hazin, fakat besim ve rauf seste tamamiyle yatışıyor, sakin ve nermin uykusuna dalmak için tatlı rüyalarına açılmak istiyordu. Kapalı gözlerimi açtığım, o tatlı ve hudutsuz rüyalara hayalimi kaptırıp yükseltmekten sukut ettiğim zaman Rıza Bey'in, bu siret ve sureti birbirinden güzel üstadın iri ve kerim gözlerini nemli görmüştüm. O vakit hükmettim ki Rıza Bey bütün beşeriyetin hicranlarını, hüsranlarını, dert ve ızdıraplarını yüklenmiş pek büyük bir vicdan, pek yüksek bir irfandır.

Yunus ilahilerini büyük bir şevkle okuyan ve hayalî resimler yapmaya bayılan Hoca Ali Rıza'nın fırçasından çıkmış bir Yunus Emre portresi ne güzel olurdu! Bir de bir yağlıboya Tanburi Cemil portresi yapmış olsaydı ve, âh, o benim elime geçseydi! Peki, Cemil Bey, Yunus Emre'yi okumuş olabilir miydi? Kim bilir! Burhan Ümit'in kelimelerle çizdiği portre galiba Yunus'tan çok ona yakışıyor; Freud'un eline geçse kim bilir neler yakıştıracağı bir portre! Mustafa Şekip Bey, kendisine bir gün Cemil Bey'in hayatını yazma tasavvurumdan söz edince, Freud'un *Psikanalize Dair Beş Ders*'ini tercüme etmiş biri olarak, kendinden emin bir ifadeyle, "Çocukluğuna gitmelisin!" demişti, "Zira hakiki sanat hayattan ziyade çocukluk ve rüyaya yakındır."[56]

İyi ama, hayatta olmayan birinin çocukluğuna nasıl gidebilirdim? Arkasında mektuplar, hatıra notları, ruzname gibi, ruhunun derinliklerine nüfuz etmemi sağlayacak malzeme bırakmamış ki... Bırakmışsa bile hepsi oğlu Mesud Cemil'dedir ve ona ulaşmak da hiç kolay değil. Ulaşsam bile tanımadığı birine böyle değerli bir malzemeyi niçin versin? Doğrusu ben vermezdim. Eserleriyle kendini ispat etmiş ve tanınmış bir muharrir olsam, belki!

Şekip Bey ısrarlıydı, Cemil gibi sanatkârları anlamanın psikanalizden başka yolu olmadığına inanıyordu. Bu metod olmasaymış, onları sanat tarihinin şaz vakaları olarak görmeye devam edecekmişiz. Kendilerini sanatkâr zanneden döküntü mukallitler kalabalığı yüzünden hem zevkimiz bozuluyor, hem de hakiki sanatkârların fark edilmesi zorlaşıyormuş. Hakiki bir sanat tarihi, ancak Cemil Bey gibi sanatkârlar üzerine bina edilerek yazılabilir, şuuraltı dünyalarına da eserlerinden yola çıkılarak ulaşılabilirmiş. Onlar ekseriyeti teşkil eden normal insanlara benzemezler, sadece ve sadece kendilerine benzerlermiş. Bu yegâneliği ne normal psikoloji izah edebilirmiş, ne anormal psikoloji...

Büyük sanatkârları anlamak da, anlatmak da elbette çok zor; ama dehalarını cinsî insiyaklarına bağlamak bana hiç mi hiç inandırıcı gelmiyor. Mustafa Şekip Bey'e, biraz da çekinerek, "Bazı hastaların herkesi hasta görmek istemesi gibi, Freud da kendi kompleksini bütün insanlığa teşmil etmek istemiş olamaz mı?" diye sorduğumda çok kızmışsa da, Jung ve Adler'in Freud'dan epeyi farklı düşündüklerini, yakında bu hususta bir şeyler yazmak istediğini de söylemişti.

Sahi, Cemil Bey nasıl bir çocukluk yaşamıştı? Kimse bir şey bilmiyordu. İnanılmaz bir soy sop bilgisine sahip olan Mükrimin Halil Bey bile, "Vallahi Galip," demişti, "hiç malumatım yok. Mesud'la konuş! Belki İbnülemin de bir şeyler bilir!"

Kafam karışmasın diye bu bahsi şimdilik yok farz ederek ulaşılabilecek bilgilerin peşine düşmüştüm. Fakat dün Leyla Hikmet'in hatıra defterini okurken Cemil Bey'in çocukluğuna dair mühim bilgilere rastladım. Çok meraklı bir genç kız olduğu anlaşılan Leyla Hanım, babasını ziyarete gelen bir uzak akrabanın anlattıklarını not etmiş. Hamdi Beyamca dediği, fakat hakkında av meraklısı olduğu dışında malumat vermediği akraba, Anbarlı Çiftliği'nde Cemil Beylerin komşusuymuş:

22 Mayıs 317 (4 Haziran 1901). Bugün babamın uzaktan akrabası olan Hamdi isminde bir zat ziyaretimize geldi. Kahvelerini selamlık bölümüne ben götürdüm. Halimi hatırımı ve nelerle meşgul olduğumu sordu. Cemil Bey'den tanbur dersleri aldığımı söyleyince, "Aaa, amcası Refik Bey, Anbarlı Çiftliği'nden av arkadaşımdır. Her yaz babasından kalan çiftlik evine gelir; beraberce bıldırcın avlarız," dedi. Bunun üzerine kendisini yakından tanıyıp tanımadığını sordum. "Tanımam mı?" dedi, "Hem de çocukluğundan beri."

Hamdi Beyamca'nın anlattığına göre, Cemil Beylerin çiftliğinde çalışan, hatta biraz da tanbur çalan Lenber Ağa adında biri varmış. Ne tuhaf bir isim, *Kamus-ı Türkî*'ye baktım, böyle bir kelime yok. Cemil, halen berhayat olan bu Lenber Ağa ne zaman evden uzaklaşsa onun duvarda asılı duran tanburunu alıp gizli gizli çalarmış. Sesi duyulmasın diye de yüklüğe girer, ışık alabilmek için kapısını hafifçe aralık bırakırmış. Bir gün öyle dalmış ki, Lenber Ağa'nın geldiğini duymamış. Tanburunu duvarda göremeyen ve yüklükten gelen tanbur sesine de bir mânâ veremediği için evi

ecinnilerin bastığını zanneden Lenber Ağa, korku içinde ani bir hareketle yüklüğün kapısını açınca ne görsün? Küçük Cemil kucağında tanbur, korkulu gözlerle kendisine bakıyor. Bir müddet hayretle bakışmışlar. "Ödümü patlattın yumurcak," demiş Lenber Ağa, "Allah müstehakını versin!" Bu sırrı uzun müddet aralarında saklamışlar.

Cemil Bey daha küçükken de Molla Gürani'deki evlerinin kilerinde, bardaklara, bir çubukla vurunca *gamme* teşekkül edecek şekilde muhtelif seviyelerde su doldurur, bu bardaklara iki çubukla vurarak kilerdeki farelere konserler verirmiş. İlk taksimleri böyleymiş Cemil Bey'in. Daha sonra pabuçların lastikleri içindeki ince lastik ipleri çekip bunları bir tahta parçasına çaktığı çivilere gererek ibtidai sazlar imal edip çalmaya başlamış.

Lenber Ağa, bu sırrı ailenin İstanbul'a dönmek için hazırlandığı günlerde Refik Bey'e açmış, birlikte küçük Cemil'i dinlemişler. O yaz, İstanbul'a, Taşkasap'a döndüklerinde Cemil Bey'e ağabeyi Tanburi Ahmet Bey küçük bir tanbur hediye etmiş. Kendimi onun yerine koyuyorum da, nasıl sevindiğini tahmin edebiliyorum. Bu sevinci tasvir edecek kelime bulmak imkânsız. Herhalde tanburunu sevip öpmüş, onunla koyun koyuna yatmıştır. Biliyorum, çünkü ben de öyle yapmıştım; ben Mecnun'dum, o Leyla...

Bu notlar, Cemil Bey'in musiki dehasının kendini çok erken gösterdiği dışında bir tefsire imkân verir mi? Herhangi bir psikanalizci belki de onun tanburla ilişkisinde Ödip kompleksine dair ipuçları bulabilir, ama bunun ciddi bir analiz olduğuna beni asla inandıramaz.

KARACAAHMET'ten dönüşümü anlatıyordum. Yanımda bütün bu yazdığım meseleleri enine boyuna konuşabileceğim bir arkadaşım olsaydı; mesela Çamlıca'ya doğru saatlerce yürüyüp konuşsaydık. Eve dönmekten başka yapabileceğim bir şey yoktu. Eskiden olsa kahveye uğrar, mahalle arkadaşlarımla kavga dövüş tavla veya dama oynayarak rahatlardım. Bir yıl var ki, kuşkulu bakışlarla karşılaşmamak için tanındığım muhitlerden mümkün olduğu kadar uzak duruyorum.

Başıma gelenleri fazla mı büyütüyorum yoksa? Birbiri ardınca öylesine akıl almaz işler yapılıyor, öyle bir altüst oluş

yaşanıyor ki, eminim, hiç kimsenin bir sene önce olup bitenleri hatırlayacak hali yok. Fakat o günlerde gazetelerde çıkan yazılar o kadar ağır ve tahrik ediciydi ki, bütün gözlerin devamlı üzerimizde olduğu ve bize karşı herkesin düşmanlık hisleri beslediği vehmine kapılmıştık. Şimdi birileri tarafından ev olarak kullanılan Çiçekçi Kahvesi'nin önünden geçerken, az önce ruhuna bir Fatiha okuduğum merhum Hoca Ali Rıza'nın başına gelenleri hatırlayınca, "Galip," dedim kendi kendime, "senin yaşadıkların da bir şey mi? Ahir ömründe o mübarek adamın nasıl linç edildiğini unuttun mu? Şükret haline!"

DEFTER 12

NAMAZGÂH'a sapan yolun başında, Sultan Üçüncü Selim'in yaptırdığı çeşmenin -bu çeşmenin üzerindeki tuğra 'Mebânî-i resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması hakkında kanun' çıkar çıkmaz birileri tarafından insafsızca kazınmıştı- tam karşısına düşen Çiçekçi Kahvesi'nin bahçesinde bir yaz günü Nezih dayımla oturup çay içmiştik. Bir zamanlar Üsküdarlı şair, muharrir ve musikişinasların uğrak yeri olan bu güzel kahveyi, Üsküdar çarşısında sık sık karşılaştığım, birkaç defa Üsküdar sokaklarında, bir defa da Çamlıca'da resim yaparken seyrettiğim Hoca Ali Rıza Bey'in çok sevdiği söylenirdi. Yakın zamanlarda ismi Güzel Sanatlar Akademisi diye değiştirilen Sanayi-i Nefise Mektebi'nin empresyonist hocaları tarafından nedense pek küçümsenen bu büyük ressam, aynı zamanda bir ahlâk adamı, hatta bir *insan-ı kâmil*di. Esasen onun eli maşalı karısına bir insan-ı kâmilden başkası tahammül edemez derlerdi. Aklı ihtirasına dar gelen kızı Kadriye, bir rivayete göre, annesinin telkinleriyle güya kocasına iş bulmak, başka bir rivayete göre de kendisini beğendirmek için Gazi Paşa'yla görüşmek üzere Ankara'ya gitmiş, ancak bazı hal ve hareketleriyle şüphe uyandırınca takibe alınmış. Bir gün gazetelerde Hoca Ali Rıza Bey ve ailesinin Gazi

Paşa'ya suikast tertibi iddiasıyla tevkif edildiklerini okumuş ve gözlerimize inanamamıştık.

1928 Kânunuevvel'inin son günlerinde gazetelerde, önce geniş çaplı bir tevkifat hakkında haberler çıkmaya başlamıştı. İlk haberlerde ismi zikredilen tek mevkuf, Bankacı Kemal'di; bu adamın Kara Kemal'in yakınlarından olduğuna bilhassa işaret edilerek tevkifatın ortaya çıkarılan yeni bir suikast teşebbüsüyle ve İzmir Suikasti'yle alâkalı olabileceği ima ediliyordu. Bazı haberlere, tevkif edilenler arasında Terakkiperver Fırka'da yer almış bazı paşaların da bulunduğuna dair -daha sonra tekzip edilen- teferruat eklenince nefesler tutulmuştu. Galiba tasfiye edilmek istenen birileri daha vardı. Doğrusunu söylemeliyim, İzmir Suikasti'nin ciddi bir teşebbüs olduğuna asla inanmamıştım. Hiç sevmediğim İttihatçılardan biri olan Kara Kemal'e ve intiharına dair yazılanlar da inandırıcı değildi. İntihar edecek kadar cesur bir adam niçin adi bir hırsız gibi tavuk kümesine saklansın? Belli ki adamı halkın ve sevenlerinin gözünde iyice küçültmek, hafızalara tavuk kümesine saklanacak kadar korkak ve haysiyetsiz bir adam olarak yerleştirmek istemişlerdi.

Evet, muhtemelen bu suikast davası da birilerine gözdağı vermeye devam etmek, hem de bazı isimleri ortadan kaldırmak için icad edilmiş, fakat zannedersem yeterince sağlam deliller bulunamadığı için kimlerin tevkif edildiği bir müddet gizlenmişti. Ancak fısıltı gazetesi gizlilik mizlilik dinlemiyordu. Suikast maznunlarının Ressam Hoca Ali Rıza Bey ve ailesi olduğu, isimleri gazetelerde çıkmadan önce Üsküdar'da duyulmuş ve kulaktan kulağa fısıldanarak yayılmıştı bile. Davayı yürüten ve bu sebeple İstanbul-Ankara arasında mekik dokuyan Müddeiumumi Kenan Bey, İhsaniye'de komşumuzdu.

Gazeteler birkaç gün sonra tevkif edilenlerin isimlerini yalan yanlış vermeye başladı. Ali Rıza Bey, karısı Nadide Hanım,

oğlu Nâsır Bey, kızları Kadriye ve Hamdiye hanımlar, damadı Ahmed Tevfik Bey, Fuad Şemsi Bey, Faik Bey, Madam Fofo... Tuhaf olan, haberlerin hiçbirinde, Ali Rıza Bey'in büyük bir ressam olduğuna dair ufacık bir kaydın bile düşülmemiş olmasıydı. Bir Allah'ın kulu çıkıp, "Ali Rıza Bey onlarca ressam yetiştirmiş büyük bir sanatkâr ve karıncaezmez cinsinden mübarek bir adamdır!" demek cesaretini gösterememişti. Bu meseleyi kiminle konuşmaya çalışsam, korkulu gözlerle etrafa bakınıp "Karıştırma bu işleri!" gibi lâflar ederek savuşuyordu. Çok geçmeden Abbas Halim Paşa'nın kızları Prenses Tevfika ve Prenses Vicdan'ın davayla alâkalı olarak isticvab edildiklerine dair haberler çıkmaya başladı. Belli ki işin içine eski Nafia Nâzırı'nı karıştırmak, hatta belki de onunla münasebeti olan herkesi derdest etmek istiyorlardı. Mehmed Âkif memleket haricinde olmasaydı Sansaryan Hanı'yla herhalde o da tanışırdı. Çünkü Abbas Halim Paşa'nın en yakın dostlarından biri ve kızlarının hocasıydı. Mevkuflar arasında ismi geçen Fuad Şemsi Bey'in Abbas Halim Paşa'nın vekil-i umuru ve Âkif'in *Âsım* isimli eserini ithaf ettiği şahıs olduğunu bu vesileyle öğrenmiştim. Daha sonra İsmail Hakkı Bey'in Darülmuallimin'de mesai arkadaşı olan Fuad Şemsi Bey'den sitayişle bahsettiğini hatırlamış, bir gün kendisini Darülfünun'da yalnız yakalayarak fikrini sormuştum. Etrafını kuşkulu gözlerle kolaçan ettikten sonra, "Onun için meslek hayatımda tanıdığım ilk garplı insan diyebilirim! Günün, saatin değil, saniyelerin, saliselerin bile hakkını veren son derece çalışkan ve vazifeşinas bir adamdı!" demişti. "Peki," demiştim, "bu suikast işine isminin karıştırılmasına ne diyorsunuz?" Kendini zorlayarak gülmüştü: "Fuad Şemsi Bey mi? Hele Hoca Ali Rıza Bey... Bu davadan bir şey çıkmaz Galip, merak etme! Yine de fazla kurcalamasan senin için iyi olur!"

Ne var ki gazetelerde suikast davasıyla alâkalı haberler çıktıkça benim de merakım artıyordu. Biraz sorup soruşturunca

çok şey öğrendim. Darülmuallimin'de Satı Bey'in uzunca bir müddet muavinliğini yapan ve prensiplerine bağlılığı yüzünden amirleriyle sık sık çatışan Fuad Şemsi Bey'in meziyetlerinden biri de hat sanatından ve resimden çok iyi anlayan hakiki bir sanatsever olması ve Abbas Halim Paşa'nın bir çeşit sanat müşavirliğini yapmasıymış. 1924 senesinde emekliye sevk edilince imdadına yetişen Paşa'nın vekil-i umuru olarak işlerini yürütmeye ve Mısır Apartmanı'nı idare etmeye başlamış. Hoca Ali Rıza Bey'den ve daha birçok ressamdan Abbas Paşa namına resimler de satın alırmış.

Anladığım kadarıyla, Kadriye Hanım, Ankara'ya gitmeyi kafasına koyunca babasının bazı resimlerini alıp Fuad Şemsi Bey'e giderek bu resimlerin prensesler tarafından satın alınması için tavassutta bulunmasını istemiş. Fuad Şemsi Bey yüz lira vererek resimleri kendisi için mi, Abbas Halim Paşa için mi, bilmiyorum, satın almış. Reisicumhur Hazretleri'ne bir mektup yazarak bazı maruzatta bulunacağını arz eden Kadriye Hanım -kendisini hiç görmedim, ama çok güzel bir kadın olduğunu söylüyorlar- o sırada Ankara'ya çağrılmışmış. Fuad Şemsi Bey'den parayı alınca, ailesinin muhalefetine rağmen trene atlayıp Ankara'ya gitmiş ve Riyaset-i Cumhur Kalem-i Mahsus'una müracaatı temin edilmiş. Müracaatının kabul edilip edilmediğine dair sarahatin bulunmadığı haberlerde, Kadriye Hanım'ın çantasından bir tabancanın çıktığı, ayrıca ağabeyi Nâsır Bey tarafından kendisine gönderilen mektupta "İfşa etme!" şeklinde bir kaydın şüphe çektiği, bunun üzerine sorguya çekilen Kadriye Hanım'ın ani bir kararla İstanbul'a dönmesi üzerine şüphelerin arttığı, Emniyet-i Umumiye ve Zabıta'nın tahkikata başladığı, nihayet isimleri zikredilen kişilerin bir gece tevkif edildikleri anlatılıyordu. O sıralarda Bursa Cezaevi'nden kaçırılacağı ihbar edilen bir mahkûmla Hoca Ali Rıza ailesi arasında bile bir münasebet icat edivermişlerdi.

Püsküllü Cemal diye tanınan bir mahkûmun gördüğü bir rüyayı başka bir mahkûm "Başına devlet kuşu konacak!" diye tabir etmiş. Aralarında bu tabir hakkında neler konuştularsa, aklıevvelin biri Püsküllü'nün mahkûmları teşkilâtlandırıp cezaevinde isyan çıkaracağı, önce Bursa'yı, daha sonra Eskişehir'i ele geçirip Ankara'ya yürüyerek devlete el koyacağı ihbarında bulunmuş. Bu akıllara ziyan ihbar üzerine açılan davada yüz elli kişinin idamı istenmiş, galiba birkaç kişi ibret-i âlem için asılmıştı. *Cumhuriyet*'te çıkan ilk haberlerden birinde, "Bursa'da hapishaneden mahkûm kaçırmak teşebbüsünde bulundukları için tevkif edilenlerin şehrimizdeki mevkuflarla münasebettar oldukları zannı mevcuttur," deniyordu. İsmail Hakkı Bey, bu davadan bir şey çıkmayacağını söylemişti, ama işin şakası yoktu.

Bütün gazeteler, hepsinin düzmece olduğunu aptalların bile anlayabileceği delillere dayanarak bu günahsız insanları aylarca birinci sayfalarında teşhir edip durdular. Âkif Bey'in manzumelerinden birinde, galiba "Mahalle Kahvesi"nde bir muhavere vardı; adam "pis" dediği "ceride"lerin hepsinin yalan yazdığını söylüyordu. Ne doğru söz!

Hoca Ali Rıza, onu yakından tanıyanların anlattığına göre, suikast tertip etmek şöyle dursun, evindeki tahtakurularını öldürmeye bile kıyamazdı. Dâvâ iki defa beraatla neticelendikten sonra -yukarılarda birilerinin baskısıyla hepsi yeniden muhakeme edilmişlerdi- müddeiumumi Kenan Bey'e işin aslını sordum, fakat fazla bir şey öğrenemedim. Tek söylediği şuydu: "Bir yanlış anlama yüzünden masum insanlar incitildi!" Keşke sadece incitilmiş olsalardı! Üzüntüsünden felç geçiren Hoca Ali Rıza, 1930 yılı başlarında muğber bir kalple sessiz sadasız göçüp gitti. Gelecek nesiller bu memleketin en büyük sanatkârlarından birine nasıl zulmedildiğini öğrenince herhalde hayret ve dehşet içinde kalacaklardır.

HOCA Ali Rıza'yı, cenaze namazını soğuk bir mart günü öğle namazından sonra Nasuhi Dergâhı Camii'nde kıldıktan sonra Karacaahmet'te toprağa vermiştik. Cenaze namazı öncesinde, Nasuhi Türbesi'nin hacet penceresi önünde, otuzlu yaşlarında, çok iyi giyimli, zarif bir adamın gözyaşları dökerek musalla taşındaki tabutun resmini yaptığı dikkatimi çekmişti. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne asistan olarak girdikten sonra, bir gün, Ahmed Refik Bey'le Sahhaflar Çarşısı'ndan geçerken onunla karşılaştık. Hocam, kendisini tanıyormuş:

"Aziz Süheyl, seni görmek ne saadet!" diyerek hararetle elini sıktı, "Duydum ki, *Selçuklu Tababeti*'ni yazıyormuşsun? Ha, dur tanıştırayım sizi, yeni asistanım Galip..."

Süheyl Bey, yüzünde samimi bir tebessümle elini uzattı: "Memnun oldum beyefendi," dedi, "ama zannederim bazı yerlerde birbirimizi görmüşlüğümüz var!"

"Evet," dedim, "sizi Nasuhi Dergâhı Camii'nde Hoca Ali Rıza merhumun tabutunu resmederken görmüştüm. O günkü haliniz hâlâ gözümün önündedir!"

Süheyl Bey'in yüzünde koyu bir hüzün gölgesi gezindi:

"Evet, hocamın vefat haberini alınca perişan olmuştum; cenazesine yetişmek için aceleyle çıkınca fotoğraf makinemi yanıma almayı unutmuşum. Ben de o gün tabutunun karakalem bir resmini yaptım. Resim duruyor, bir gün fakirhaneyi teşrif ederseniz gösteririm."

"Teşekkür ederim, çok memnun olurum! Merhum hakkında *Şehremaneti Mecmuası*'nda neşredilen makalenizi de okumuştum. Fakat doğrusu o Süheyl'in siz olduğunuzu bilmiyordum."[57]

Ahmed Refik Bey, "Bak Galip, senin yerinde olsam, Süheyl'in davetini hemen kabul ederdim. Onun cihannümasını görmeyen çok şey kaybetmiş demektir. Kendisi tıp doktorudur, fakat biz tarihçiler de onu meslektaşımız sayarız. On par-

mağında on hüner, tıp tarihçisi, ressam, nakkaş, müzehhib... Daha sayayım mı?"

Süheyl Bey mahcup olmuştu, "Estağfurullah efendim, izam ediyorsunuz!" dedi.

"İzam ettiğim yok, hakikati söylüyorum! Hadi bari, Küllük'te birer kahve içelim! Orada konuşuruz."

O gün Sahhaflar Çarşısı'ndan Küllük'e geçmiş, kahvelerimizi yudumlarken uzun uzun Hoca Ali Rıza Bey hakkında konuşmuştuk. Ahmed Refik Bey'in resim sanatına pek alâka göstermediği için tek kelime etmeden dinlediği sohbetin sonunda, aramızda sarsılmaz bir dostluk doğmuştu. Fakat Süheyl Bey, sözü ne zaman suikast davasına getirsem mevzuu hemen değiştiriyor, konuşmak istemiyordu. Sadece bir kere ağzından "Hocama iftira ettiler! Kadriye Hanım'ın çantasından tabanca çıktığı da yalan!" cümlelerini alabilmiştim. Esasen davanın görüldüğü sırada memleket haricinde olduğu için muhtemelen malumatı kendisine sonradan anlatılanlar kadardı. Bir dahaki karşılaşmamızda davetini reddedemedim ve yürüyerek Haseki'deki konaklarına gittik. Hocam Ahmed Refik Bey'in öve öve bitiremediği cihannümasını sonunda görecektim.

Süheyl Bey, Haseki'de doğup büyüdüğü iki katlı ahşap konağın cihannümasını kendisine çalışma odası yapmıştı; ama bu alelâde bir oda değil, âdeta bir rüya âlemiydi. Duvarlarını tavana kadar nefis levhalar, suluboya ve yağlıboya resimler ve fotoğraflarla bir sanat galerisi gibi donatmıştı. Doğrusu hangi birine bakacağımı şaşırmıştım. Dedesi Hattat Şevki Efendi'nin icazetnamesi çalışma masasının arkasındaki duvarda bir köşeyi tezyin ediyordu. İşte Hâfız Osman hattıyla harikulâde bir *Fatiha*, işte Reisülhattatin Kâmil Efendi'nden zarif bir *Besmele*, Hacı Nuri Efendi'den bir *Aman ya Resulallah*, Şevki Efendi'den bir hurde *Hilye-i Şerif* ve İsmail Hakkı Bey'den bir *Muhammed-Ali*... Ve işte Preziosi'den *Küçüksu'da Gezinti* ve Hoca Ali Rı-

za'dan nefis suluboyalar: Bir mehtap manzarası ve dört fıstık ağacının arasına çatılmış hülyalı kır kahvesi... Bir köşedeki camlı vitrine eski sanatlarımızdan nadide örnekleri düzenli bir şekilde yerleştiren Süheyl Bey'in arşivi de çok zengindi. Okuduğu, işittiği, gördüğü her şeyi hemen not ederek biriktiriyor, bu notları daha sonra tasnif ederek dosyalar haline getiriyordu. Üstelik yazıyla yetinenlerden değildi; çok zaman yanında taşıdığı küçük suluboya takımıyla gördüklerinin resimlerini yapıyor, suluboyası yanında değilse, eline ne geçerse onunla çiziveriyordu. Söz verdiği gibi, Hoca Ali Rıza'nın tabutunun resmini çıkarıp gösterdi. Resmin altına eski harflerle yazdıklarını okudum: "21 Mart 1930/1347, A. Süheyl. Üstad-ı mükerremim, kemâlât sahibi, ressam-ı şehîr Üsküdarlı Ali Rıza Beyefendi hazretlerinin cesed-i mübareklerini muhtevi olan tabutun yine Üsküdar'da Hazret-i Pîr Nasuhî'nin türbesi hacet penceresi önündeki hâl-i teessür ve melâlimin şöylece ayakta çizilmiş bir suretidir."

Süheyl Bey'in cihannümâsı o kadar hoşuma gitmişti ki, ertesi gün, ben de İhsaniye'deki evde, şahnişli odayı ona benzeterek bir çalışma odası haline getirmiş ve Hoca Ali Rıza'nın resimlerinin peşine düşmüştüm. Şimdilik aziz üstadın üçü yağlıboya olmak üzere dokuz eserine sahibim ve bundan gurur duyuyorum. İlk bakışta büyük bir iç huzurunu yansıtan, fakat zaman içinde ruhuna nüfuz edince, aslında Hoca Ali Rıza'nın kendi "O Belde"sini tasvir ettiğini fark ettiğim ve seyretmeye doyamadığım bu resimler şimdi, odamda, çalışma masamın arkasındaki duvarında asılı duruyor. Yağlıboyalardan biri var ki, Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaisi*'ni hep onu seyrederek dinliyor ve başka diyarlara gidiyorum. Aslında Süheyl Bey'dekine benzeyen basit bir manzara bu: Üstad küçük, asude bir kır kahvesi hayal etmiş. Birkaç fıstık çamının dibine kurulmuş bu kahvede üç beş kişi denizi seyrediyor. Güneşli bir hava,

masmavi bir gökyüzü, uçarı bulutlar ve uzakta ufuklara yelken açmış küçük bir gemi... Onun o gemide olduğunu biliyorum; görebildiğim bütün denizli resimlerinde mutlaka böyle bir veya birkaç beyaz yelkenli var. Eminim, Hoca Ali Rıza, Cemil Bey gibi yaşadığı hayattan aslında hiç memnun değildi ve resimlerinde küçük beyaz yelkenlilere binip "O Belde"sine kaçıyordu. Necip Fâzıl, neşredilir edilmez ezberlediğim "Takvimdeki Deniz" şiirini sanki bu resim için yazmıştı. Ona bu şiiri ilham eden yaprakları tükenmiş takvimdeki resimde de deniz ve denizde bir gemi vardı:

Hasreti denizlerin,
Denizler kadar derin
Ve o kadar bucaksız...
Ta karşımda, yapraksız,
Kullanılmış bir takvim...
Üzerinde bir resim:
Azgın, sonsuz bir deniz;
Kaygısız, düşüncesiz,
Çalkanıyor boşlukta.
Resimdeyse bir nokta:
Yana yatmış bir gemi...
Kaybettiği âlemi
Arıyor deryalarda

Şair bir gün bu resme bakarken deniz birden canlanır, tatlı bir meltem pencere perdelerini dalgalandırarak odasına dolup kâğıtları havalandırır. Denizin köpüklerini yüzünde, yosun kokusunu ciğerlerinde hisseden şair, "Ah yolculuk, yolculuk!" diyerek derin bir seyahat arzusuyla yanıp tutuşur ve evi, annesi, çocukluğu, hatıraları, sevdaları, kitapları, hâsılı, kendisini esirleştiren nesi varsa hepsini gerilerde bırakıp tüy gibi hafifleyerek denize hicret eder.

Ne tesadüf! "Takvimdeki Deniz" de Hoca Ali Rıza'nın yağlıboyasına her bakışımda içimden geçeni söylüyordu: Hicret!

EVET, içimde hicret edersem çok rahatlayacakmışım gibi bir his vardı. Bu hissi "Beyaz Gemi" ismini verdiğim bir şiirle de dile getirdim; fakat gizli bir güç beni durduğum yere mıhlamış gibiydi. Tuhaf havalar ve yazarak geçirdiğim uykusuz geceler gündüzlerimi işe yaramaz hale getiriyordu. Evde okumaya çalışarak, plak dinleyerek ve uyuklayarak vakit geçiriyordum. Nihayet bu sabah bütün isteksizliğime rağmen toparlanıp çıktım, karşıya geçtim, Umumi Kütüphane'ye giderek *Tasvîr-i Efkâr*'ın bir hafta önce gözden geçirdiğim cildini tekrar istedim ve Rauf Yekta Bey'in Cemil Bey hakkındaki üç makalesinden uzun uzun notlar aldım.

Makalesine Cemil Bey'in irtihal haberini Yenicami'de Ramazan'ın yirmi sekizinci akşamı karşılaştığı Hâfız Âşir Efendi'den aldığını söyleyerek başlayan üstadın yazdığına göre, o tarihten bir hafta önce de ortalıkta "dâhi-i san'at"ın öldüğüne dair bir haber dolaşmış, fakat aslı çıkmamış. Bu defaki haber *maatteessüf sahih*miş ve ertesi gün Fatih Camii'nde öğle namazından sonra kılınan cenaze namazındaki cemaat iki küçük saftan ibaretmiş. İster istemez Baki'nin meşhur beytini hatırlayan Rauf Yekta Bey, zavallı Cemil'in değerinin musalla taşında bile hak ettiği derecede bilinmeyişinden şikâyet ettikten sonra onunla Bebek'teki Yılanlı Yalı'da ilk defa nasıl karşılaştığını anlatıyor.

Kimden duydum, bilmiyorum; güya Sultan Mahmud çok hoşuna giden bu yalıyı sahibinin elinden almaya kalkışmış, fakat son derece zeki bir adam olan musahibi Said Efendi, bu yalıda zaman zaman çok iri ve zehirli yılanların ortaya çıktığını söyleyince korkarak vazgeçmiş. Bu sebeple "Yılanlı Yalı" diye anıldığı söylenen muhteşem yalı, Aziz devrinde, Hacı Faik

Bey ve kardeşi Neyzen Salim Bey'den Zekâi Dede'ye, Hacı Ârif Bey'den Medeni Aziz Efendi'ye kadar, bütün kalburüstü sanatkârların devam ettiği bir musiki ocağı haline gelmiş.

Rauf Yekta Bey'in makalesinde anlattıklarından, Yılanlı Yalı'nın o tarihteki sahibinin Hacı Remzi Efendi adında biri olduğu anlaşılıyor. Musiki meraklısı bir devlet adamı olan Remzi Efendi, Rauf Yekta Bey'in çalıştığı kalemin mümeyyiziymiş. 1887 Ramazan'ının ortalarında onu ve bazı dostlarını yalısında iftara davet etmiş. O gün yalıdaki misafirler arasında Rahmi Bey de varmış. Remzi Bey'in niyeti, misafirlerine yalısının müdavimlerinden olan Tanburi Ahmet Bey'in kardeşini, yani Cemil Bey'i dinletmekmiş. Cemil Bey'in amcası Refik Bey de o tarihte yalının bir kısmında kiracı olarak oturuyormuş. Onun yanında kalan küçük Cemil, Remzi Bey'in ricası üzerine iftar için gelerek bir köşeye mahcup bir tavırla büzülmüş; henüz on beş, on altı yaşlarında, yüzü hemen kızarıveren bir çocukmuş. Söz biraz sonra havaiyattan musiki meselelerine intikal edince, Rauf Bey, her gün Kalem'de mümeyyizinden tanbur çalışı hakkında hararetli övgüler dinlediği Cemil Bey'in edepli halini ve ifade tarzındaki nezaketi çok beğenmiş; tanburunu da bir an önce dinlemek istiyormuş.[58] İftardan sonra, ev sahibinin ricası üzerine musiki sohbetine ara verilmiş ve mahcup dâhinin tanburu getirilip önüne konulmuş. Gövdesindeki nefis tezyinatla hemen herkesin dikkatini çeken bu zarif tanburun sapındaki burgular madeni imiş.

Cemil, tanburunu kucağına alırken misafirlerin meraklı bakışlarını fark edince kısa bir açıklama yapma ihtiyacı hissetmiş:

"Efendim, bir ay kadar oluyor, Halim Paşa hazretleri bendenizi suret-i mahsusada davet edip dinlemişlerdi. Bazı dostları teveccüh göstermiş, iyi tanbur çaldığımı söyleyip medh ü senada bulunmuşlar. Bu tanbur Paşa hazretlerinin bendenize hediyeleridir efendim!"

Leyla Hikmet'in de hatıra defterinde yazdığına göre, Halim Paşa, koca göbekli Tanburi Ali Efendi'ye de rahat çalabilmesi için teknesi düz bir tanbur hediye etmiş. Bu musiki meraklısı Mısırlı prensin -ki inanılmaz zenginlikte bir nota koleksiyonuna sahip olduğu söylenir- kendisi de tanburi olduğu için tanburilere hususi bir alâka gösterdiği ve onlara tanbur hediye etmekten ayrı bir zevk duyduğu anlaşılıyor. Oğulları Said Halim Paşa'yla ismi suikast davasına karıştırılmak istenen Abbas Halim Paşa'nın da musikiye düşkün olduklarını, hatta merhum Said Halim Paşa'nın çok iyi tanbur çaldığını işitmiştim.[59]

Sözü uzatmayayım; Yılanlı Yalı'nın selamlığında derin bir sessizlik hüküm sürüyormuş. Remzi Efendi'nin hepsi de musikiden çok iyi anlayan misafirleri, bu sessizliği bozmamak için nefes almaktan bile çekiniyorlarmış. Cemil Bey'in akord için dokunuverdiği tellerin *ilk tevettür-i tınnet-endazı* salonun derin sessizliğine bir şelâle gibi dökülmüş.

Rauf Yekta Bey, düşüncelerini anlatırken çok hususi bir terminoloji kullanıyor, mesela Fransızca *accord* yerine *ıstıhab* kelimesini tercih ediyordu. Henüz istinsah etmediğim diğer yazılarında da *virtuose* karşılığı olarak *musikar* kelimesini teklif etmişti. *Musikar*'ın bizim eski metinlerde *kaknus* diye de geçen, Garplıların *phéniks* dedikleri mitolojik bir kuş olduğunu Ferit Bey'in ara sıra dinleyici olarak katıldığım İran Edebiyatı derslerinden biliyordum. Efsaneye göre, Hindistan'da yaşayan musikarın gagasında her birinden ayrı bir musiki nağmesi çıkan tam üç yüz altmış delik varmış. Bir bilge, onunla bir müddet yaşadıktan sonra gagasından çıkan sesleri taklit ederek makamları icat etmiş. Tam bin yıl yaşayan bu kuş, yeryüzünde biricikmiş; öleceğini hissettiği zaman çalı çırpı toplayıp tepe gibi yığar, üzerine çıkar ve bin bir çeşit nağmeyle en güzel ve en yakıcı şarkısını söylemeye başlarmış. Bir nefeslik ömrü kalınca da kanatlarını şiddetle çarparak kıvılcımlar çıkarır, tutu-

şan çalı çırpıyla birlikte yanıp kül olurmuş. Fakat bu onun için aynı zamanda yeni bir başlangıçmış, çünkü bir zerre bile ateş kalmayınca küllerinden yeni bir musikar doğarmış. Bu yanıp yok oluş ve yeniden doğuş sonsuza kadar aynı şekilde devam edecekmiş. Bazı Fransızca ansiklopedilere baktım, *phéniks* hakkında da aşağı yukarı aynı bilgiler veriliyor, farklı olarak, bu kuşun edebiyatta biricikliği temsil ettiği ve hemen bütün Avrupa dillerinde Cemil Bey gibi, benzersiz, üstün kabiliyetli kişiler için *phéniks* tabirinin kullanıldığı ifade ediliyordu.

Hiç şüphesiz, Cemil Bey bir *musikar*, bir *phéniks*'ti. Bana sorarsanız, gözlerinde, o farkında olmasa bile, bir medeniyetin artık sona ermekte olduğunu ifade eden derin bir melâl, parmaklarındaki sihirli güçte ise bir yeniden doğuş müjdesi vardı. Bu mucizeli parmakların çalınacak asıl eserlere geçmeden önce tellerde gezinişi, Rauf Yekta Bey'in nasıl bir musiki harikasıyla karşı karşıya bulunduğunu anlamasına kifayet etmiş.

Mümeyyiz'in misafirlerini fazla bekletmeyen genç Cemil, Hicaz'dan bir taksime başlayınca Prens Halim Paşa'nın hediye ettiği benzersiz tanburun gövdesinden taşan olağanüstü nağmeler bütün salonu kuşatmış. Rauf Yekta Bey, kimin hangi sazı çaldığını bilmeden bir perdenin arkasından dinleseymiş, bu nağmelerin bir tanburdan çıktığına asla ihtimal veremez, yeni icat edilmiş bir saz dinlediğine hükmedebilirmiş. Mümeyyiz'in misafirleri kendilerini kozmik bir âvizenin içinde, olağanüstü sesler, renkler ve ışıklarla kuşatılmış gibi hissetmiş ve bir çeyrek saat kadar süren bu mucizevi taksimin ardından Salim Bey'in *Hicaz Peşrevi*'yle Yusuf Paşa'nın *Hicaz Saz Semaisi*'ni çalan Cemil Bey tellere son mızrabını vurunca bitmesini hiç istemedikleri rüyadan uyanmış gibi, şaşkın, kalakalmışlar. Âdeta dilleri tutulmuş; hayranlıklarını ifade edecek kelime bulamamışlar.

VAKİT gece yarısıydı; bunları yazdıktan sonra kalkıp gramofona *Tahirbuselik Peşrevi*'nin bulunduğu plağı koydum. Çünkü Rauf Yekta Bey, Bebek'teki yalıda, bir müddet sohbetle vakit geçirdikten sonra, Cemil Bey'in, yine ev sahibinin ricasıyla bu nefis peşrevi nasıl çaldığını anlatıyordu. Mahcup dâhi, Kemanî Rıza Efendi'nin[60] eserini kendi diline çevirip herhangi bir tanburinin hayal bile edemeyeceği benzersiz nağmelerle süsleyince ortaya öyle bir mucize çıkmış ki, Mümeyyiz Hacı Remzi Efendi dayanamayıp çocuklar gibi ağlamaya başlamış. Bu çocuk, Şeyh Galib gibi *bir başka lügat tekellüm* ediyormuş.[61]

Cemil Bey, gramofonda dönen plakta *Tahirbuselik Peşrevi*'ni ud refakatinde kemençeyle çalıyor olsa da, sanki o gece ben de Bebek'teki yalıdaydım ve Mümeyyiz Bey'le birlikte ağlıyordum. Büyüyü, kapıyı tıklatıp elinde bir bardak sütle odama giren Didar Kalfa bozdu ve her zamanki gibi, "Yine mi..." diyecekti, fakat hatasını hemen anladı:

"Yok ayol," dedi, "bu Şataraban değil!"

Ağladığımı fark etmesin diye gözlerimi kaçırarak, "Evet dadı," dedim, "Şataraban değil, Tahirbuselik!"

Didar Kalfa, belki de Devran'ı hatırladığım için ağladığımı düşünmüştü; yüzüme sevgi ve merhamet dolu gözlerle birkaç saniye baktıktan sonra çıktı. Sütümü içerek bir müddet Boğaz'ı ve karşı sahilin ışıklarını seyrettim. Sahhaf Raif Bey'in verdiği *Şeyh Galib Divanı* sehpadaki kitap yığınının en üstünde duruyordu; cildi *Tahirbuselik*, tezhibi *Ferahfeza*, hattı sanki Şedaraban'dı. Birden içimde şiddetli bir tefe'ül[62] arzusu geçti; gelişigüzel bir sayfa açtım ve inanamadım: Karşımda Galib Dede'nin *tanbur* redifli uzun gazeli duruyordu. Gözüme ilk ilişen beyti okudum:

Riyâz-ı hayreti sîr-âb-ı feyz eder
Akınca su gibi mevc-i terâne-i tanbûr

BEYAZ GEMİ

Yaklaş ufuktaki beyaz gemi!
Yaklaş ve demir at! Geliyorum,
Bu kızgın çölde bu zehirli kum
aldı benden benliğimi!

N'olur, biraz bekle beyaz gemi,
Beni almadan demir alma ha!
Aç şu sabırsız yelkenlerini,
Gidelim uzaklara, çok daha
uzaklara, e mi?

Gökler delinecekmiş, öyle mi?
Fırtınalar kopacakmış, kopsun!
Kükresin yedi başlı ejderha
Yükselsin dağlar gibi dalgalar
aşarız be, beyaz gemi!

DEFTER 13

BABA tarafından dedem Ragıp Selami Bey, sikkesi Galata Mevlevîhanesi'nde tekbirlenmiş, sema çıkarmış bir Mevlevî muhibbiydi[63] ve iki kitabı elinden hiç düşürmezdi: Biri *Mesnevi,* diğeri *Şeyh Galib Divanı*... En az dört beş defa okuyarak sayfa kenarlarına notlar düştüğü Bulak baskısı *Divan-ı Şeyh Galib* benim için bir hazine değerinde; çünkü *Hüsn ü Aşk*'ın yer aldığı bölümde, Aşk'a dadısı tarafından söylenen ninninin hemen yanına doğduğum tarihi ve benim için seçtiği ismi kaydetmiş: "Torunum Galip'in dünyaya geldiği tarihdir. Fî 19 Rebiyyülahir 1323, 10 Haziran 1321, Cuma."[64] Bu notun on altıncı sayfada işaret ettiği kıt'aların kaderimle münasebeti beni hep düşündürmüştür:

Ey gonce uyu bu az zamandır
Çarhın sana maksadı yamandır
Zîrâ katı tünd ü bî-âmandır
Lütfetmesi de velî gümandır
Havfım bu ki pek harâb olursun

Ey nergis-i Aşk hâb-ı nâz et
Dâmân-ı kazâya düş niyâz et
Bin havf ile çeşm-i canı bâz et
Encâm-ı belâdan ihtirâz et
Bâzîçe-i inkılâb olursun

Yoksa bu kıt'alar rahmetli dedemin benim hayatım hakkındaki kehaneti miydi? Başka nasıl 'bâzîçe-i inkılâb' olunabilirdi? Bütün yakınlarımı birbiri ardınca kaybedip yapayalnız kalmış, Üniversite Reformu'nda kapı önüne konulup hakkında şüpheler uyandırıldığı için nişanlısının bile terk ettiği bir adamdım ben. Bilmiyorum, belki de dedem, "Galib'in Aşk'ı gibi senin de başına belalar gelecek, fakat onun gibi gayreti kendine yoldaş edin, mücadeleyi elden bırakma!" mı demek istiyordu? Teyzemin anlattığına göre, dedem, kulağıma ezandan sonra bu ninniyi okumuş ve oğlu Hasan Avni Bey'i, yani babamı belki de hiç memnun etmeyen ismi fısıldamış: Galip... Çok iddialı, insanın hayatta muvaffakiyet kazanamadığı takdirde taşımakta zorlanacağı bir isim.

Çocuklara verilen isimlerdeki temenniler ne kadar gerçekleşiyor? İnsanların kaçta kaçı ismiyle müsemma? Kim bilir! Ben henüz galibiyet denebilecek hiçbir muvaffakiyete imza atabilmiş değilim. Üstelik Galib, şairin gerçek ismi değil, mahlası. Şiirde bütün rakiplerini alt edebileceğine inandığı için Galib'i kendine mahlas olarak seçen ve bu mahlasın hakkını veren Mehmed Esad'ın hayatını bir ara çok merak etmiş, bulabildiğim her şeyi okumuştum. Hatta bir gün ayaklarımın beni Cerrahpaşa'ya, Kara Kemal'in yakalandığı eve sürüklediğini hatırlıyorum. *Vakit* gazetesinde çıkan haberlerden birinde bu evin Şeyh Galib'in evi olduğu iddia edilmişti. İddia eğer doğruysa, baba evi olmalıydı. Evin karşısında bir müddet durarak hem hakkında çok karışık duygular beslediğim Kara Kemal'in hazin akıbetini düşünmüş, hem de ismini taşıdığım şairin pencereden bana baktığını hayal etmiştim.[65]

EVET, dedem benden büyük muvaffakiyetler bekliyordu, bunun için Galip ismini seçmişti. Peki, Cemil Bey? Belli ki bu ismi

tercih edenler ondan güzellikler bekliyorlarmış. Dış görünüşüyle güzel bir insan sayılabilir miydi? Pek emin değilim. Üç yaşında yetim kalarak baba sevgisinden mahrum bir çocukluk geçirdiği için "mesut" olduğu da söylenemez. Zaten onu yakından tanımış olanlar yüzünde sürekli bir ızdırap ifadesinin bulunduğunu söylüyorlar. Fakat eline başta tanbur ve kemençe olmak üzere, hangi sazı alsa eşsiz güzellikte nağmeler yaratıyordu; yani isminin mânâsı sanatında tecelli etmişti. Oğluna kendisinin sahip olamadığı saadeti temenni ettiği için Mesud ismini vermiş olmalı. Ne var ki hakkıyla babalık yapacak mizaçta biri olmadığı için ona kendi kaderini yaşatmıştı; bu, benim de yaşadığım acı kaderdi: Babasızlık!

Annemi bebek denecek yaşta kaybettiğim için hatırlamıyorum bile; belki de benim yüzümden hiç evlenmeyen teyzem, çok sevdiği ablasının yadigârını kendi evladı gibi benimsediği için doğrusu öksüzlük hissettiğimi söyleyemem.

Kimden işittiğimi hatırlamıyorum; Cemil Bey, oğlunun ya marangozluk, kunduracılık, saraçlık gibi el emeğine dayanan mesleklerden birini edinip ekmeğini alın teriyle kazanan ve yatağına yatar yatmaz rahatça uyuyuveren basit ve "mesut" bir insan olmasını yahut dergâh-ı Mevlânâ'da çileye soyunarak iç huzuruna ermiş bir derviş olarak yetişmesini istermiş. Saide Hanım'ı herhalde dehşete düşürüp isyan ettiren bu düşünce, Cemil Bey'in iç dünyasında yaşadığı, yüzünün her zerresine akseden derin huzursuzluğu ifade ediyordu.

Mevlevî dergâhları Cemil Bey'in birazcık huzur bulabildiği mekânlarmış; fırsat buldukça kendinden kaçmak için Yenikapı, Bahariye yahut Galata Mevlevîhanesi'ne giderek Mukabele dinler, şeyh efendilerle sohbet edermiş. Bir gün iki arkadaşıyla birlikte kalkıp Bahariye Mevlevîhanesi'ne gitmiş, Neyzen Aziz Dede'nin de katıldığı son derece parlak bir *Rast Faslı* dinlemiş. Gelmiş geçmiş en büyük neyzenlerden biri olan Aziz Dede, bir

ara, ancak 'ilahî' sıfatıyla tarif edilebilecek bir taksime başlayınca kendinden geçen Cemil Bey, taksim bittikten sonra kalkıp bu şişman ve sevimli neyzenin elini hürmetle öpmüş.

Cemil Bey'in bir Mevlevî muhibbi olan Üçüncü Selim'e ve devrine hususi bir alâkası varmış. Musa Süreyya Bey, *Darülelhan* mecmuasındaki makalesinde Hürriyet'in ilanında Cemil Bey'in çok heyecanlandığını, o günlerde sık sık bir araya gelerek eski üstadların eserlerini ihya etmek için çalışmaya başladıklarını, niyetlerinin Üçüncü Selim ve İkinci Mahmud devirlerinde çok rağbet gören, fakat nedense uzun zamandır icra edilmeyen Ferahfeza, Suzidilara ve Şedaraban gibi makamlarda yapılmış fasılları yeni peşrevler ve semailer besteleyerek tamamlayıp canlandırmak olduğunu söyler.[66]

Şu işe bakınız; teyzemle bıkıp usanmadan dinlediğimiz bazı peşrev ve saz semaileri meğerse Cemil Bey'in Üçüncü Selim sevgisi ve İkinci Meşrutiyet heyecanıyla bestelediği eserlermiş. Kaşıyarık Hüsameddin Bey'den naklen anlatmışlardı: Yaşaması gereken asıl devir, Üçüncü Selim devriymiş, hatta aslında o devrin adamıymış da, ait olmadığı bir zamana yanlışlıkla fırlatılmış gibi derin bir özleyiş yaşayan Cemil Bey, Muhayyer Sünbüle makamındaki "Ey gonce-i nazik-tenim" gibi incelikli eserlerine hayran olduğu bu sanatkâr padişahın feci akıbetine çok üzülür, üzerine kılıç ve hançerlerle üşüşen katillere karşı kendisini elindeki ney'le ümitsizce müdafaa edişini trajik bulurmuş. Bazan, dünyaya biraz daha erken gelseydim onunla çok iyi dost olabilirdim diye düşünmeden edemiyorum.

Ben de ne zaman hayalen bir yerlere kaçmak istesem, Hoca Ali Rıza'nın odamın duvarında asılı yağlıboyasındaki küçük beyaz gemiye binip Üçüncü Selim devrine yelken açar, 1791 yılı Ramazan'ının sonlarında bir cuma günü Galata Mevlevîhanesi'ne demir atarım.

Musiki hakkında okuduğum ilk ciddi yazılardan biri, Nezih dayımın aksatmadan takip ettiği, şimdi tam takım halinde be-

nim kütüphanemde duran *Yeni Mecmua*'da "Selim-i Sâlis Musikişinas"[67] isimli makaleydi. Rauf Yekta Bey'in imzasını taşıyan bu uzun makalede anlatılan bazı sahneler zihnime birer resim gibi yerleşmiştir.

Şeyh Galib posta oturduğunda Galata Mevlevîhanesi harap bir haldeymiş. Genç şeyh, bir gün, hem bir Mevlevî muhibbi, hem de kendisinin takdirkârı olan Üçüncü Selim'e bir kaside sunarak dergâhın tamire muhtaç olduğunu ima etmiş. Bu incelikli kasideyi çok hoş ve mânidar bulan hünkâr tamire hemen başlanması için mimarbaşına gerekli emirleri verdiği gibi, kendisi de açılışta okunmak üzere bir âyin-i şerif bestelemeye koyulmuş ve açılış günü yaklaşırken kendi icadı olan Suzidilârâ makamında bestelediği âyin-i şerifi seçkin musahiplerinden Vardakosta Ahmed Ağa'ya, o da saraydaki güzel sesli musahip ve müezzinlerle Mevlevîhane'deki âyinhan dedelere usulünce meşk etmiş.

Rauf Yekta Bey'in bundan sonra anlattıklarını muhayyilemde yeni unsurlar ekleyerek çok renkli ve zengin bir tabloya dönüştürmüştüm. Üçüncü Selim'in Mukabele için beyaz bir ata binmiş olarak alayla Mevlevîhane'ye gelişini hayal ediyordum. Mukabele öncesinde Şeyh Galib'le derin bir sohbete dalıyor, şiirden, musikiden, tasavvuftan ve Mevlânâ'dan söz ettikten sonra, Hüsn'e âşık olan ve ona kavuşabilmek için gidip Kalp Kalesi'ndeki Kimya'yı getirmesi gereken Aşk'ın peşine düşerek *Hüsn ü Aşk* ülkesinde uzun ve belalı bir yolculuğa çıkıyorlardı.

Aşk ve yoldaşı Gayret'in daha ilk adımda karanlık, uçsuz bucaksız bir kuyuya düşüp bu kuyuyu mesken tutmuş devin askerleri tarafından yakalanmaları, daha da kötüsü ayaklarından sımsıkı zincire vurulmaları hassas padişahı ne kadar üzmüşse, Sühan'ın bir sabah çıkagelip kuyuda üzerinde İsm-i A'zam duası yazılı tılsımlı bir ipin bulunduğunu haber vererek yolcuların kurtulmalarını sağlaması o kadar sevindirmiş olmalıdır. Aşk ve Gayret yola devam ederlerse de başları dertten

kurtulacak gibi değildir; upuzun bir kışın ve bitmeyen bir gecenin hüküm sürdüğü Gam Harabesi'nde yollarını kaybeder ve kendilerini yeni bir belanın içinde bulurlar. Öyle bir kıştır ki bu, donan gökyüzü tuz buz olup yere dökülmüş, Merih çok üşüdüğü için elinden kılıcını düşürmüştür. Çölde, şeytan gibi cehennemde oturup doğurduğu çocuklarını yiyen korkunç bir cadı vardır; süslenip püslenerek Aşk'tan kendisine râm olmasını ister, aksi takdirde onu sihirle perişan edecektir. Çaresiz kalan Aşk, kanlı gözyaşları dökerek Hüsn'e seslenir, tılsımın Hüsn'ün isminde olduğunu bilmeden...

Sühan bir kere daha Hızır gibi yetişir, Hüsn'ün gönderdiği elmas kılıcı ve Aşkar adındaki benzersiz atı Aşk'a teslim eder. Gayret için de bir çift kanat getirmiştir. Aşk kılıcını kuşanıp Aşkar'a biner ve dörtnala yola koyulur, önüne çıkan bütün engelleri kılıcıyla bir bir yok ederek ilerler. Gayret de kanatlarını açmış ona refakat etmektedir. Birden karşılarına uçsuz bucaksız bir ateş denizi çıkar. Korkunç bir denizdir bu, geçebilmek için kıyıdaki mumdan gemilere binmekten başka çareleri yoktur. Ateşten yaratıldıkları için yanmayan cinler kurtuluş ümidiyle bu gemilere binen ahmakları avlamaktadırlar. Ancak Aşk cinlerin mumdan gemilere binme çağrısını kabul etmez. Ne yapacağını bilemez bir halde gözyaşı dökerken, Aşkar, Anka gibi süzülüp ateş denizine dalar ve ateş Aşk'ı olgunlaştırır. Kıvılcım tufanı dalgalandıkça dalgalanmakta, Aşkar ise yüceldikçe yücelmekte, bela dalgalarıyla coşan uçsuz bucaksız ateş denizini aşmaktadır; sanki bu, denizin bir yalımıdır Aşkar, bir semenderdir.[68] Gayret ise aslan biçimine girmiş, onların yanı sıra pervane gibi süzülmektedir.

Aşk ve Gayret, ateş denizini seher çağında esen yel gibi geçer, Tuba'ya benzer fidanlardan güllerin fışkırdığı bir yeşillik denizinin ortasına düşerler. Her yanda ay yüzlülere benzeyen çiçekler köpürmüştür. Nergislerle, karanfillerle bezen-

miş, dağı taşı, tozu toprağı sünbüllerle donanmış bir bahçede, Çin ülkesindedirler şimdi. Aşk, burasını sevgilisiyle gezindiği bahçeye benzetir. Bir müddet sonra Çin padişahının Hoşrüba adlı dünyalar güzeli kızıyla karşılaşırlar. Sühan tam o sırada al gagalı bir papağan şeklinde gelir, Aşk'a, Hoşrüba'ya kapılırsa onun kendisini Zatussuver kalesine hapsedeceğini söyler. Fakat Aşk, Hüsn'ün tıpatıp benzeri olan Hoşrüba'ya gönlünü kaptırmıştır bile.

Hoşrüba'nın tatlı sözlerine kanarak Zatussuver kalesine giden Aşk, kaleye girdikleri kapı birden silinip yok olunca içeride mahpus kalır ve burada yolculuk sırasında bütün yaşadıklarını yeniden yaşar. Allah'a yalvarıp yakarmaktan başka çaresi yoktur. Güzel resimlere baka baka gezinirken sarhoş bir bülbül kılığında karşısına çıkan Sühan'ın tavsiyesiyle kaleyi ateşe verir; kale de, resimler de, Hoşrüba da yanıp kül olur.

Ne var ki Hüsn'ün hasretiyle perişan olan, zayıflayıp bir deri bir kemik kalan Aşk'ın tahammül mülkü yıkılmıştır. Derken kutlu bir sabah doğar. Bu sefer bir hekim kılığında gelen Sühan, Aşk'ı alıp Kalb Kalesi'ne götürür. Bir tarafı denize, bir tarafı karaya bakan kalenin her cephesinde beş kapı ve bütün kapılarda bekçiler vardır. Çeşitli renklerde elbiseler giyinmiş müjdeciler geldikten sonra Sühan'la birlikte Hüsn'ün sarayına giden Aşk, bir de bakar ki başladığı yerdedir ve Aşk, Hüsn'den, Hüsn de Aşk'tan başkası değildir. İkilik ortadan kalkıp gayb perdeleri açılmıştır:

Sad şükür ola Hayy-ı lâ-yemûta
Kim erdi söz âlem-i sükûta[69]

SONRALARI bu tabloya Cemil Bey'i de ilâve etmeye çalıştım. Fakat o, mevlevîhanelerde ne kadar huzur duyarsa duysun,

ne başına sikke, ne sırtına tennure geçirmek, ne de Mutrıb'da yer almak istiyordu. Onun içinde her an patlamaya hazır bir yanardağ vardı; teslimiyet değil, tepeden tırnağa isyandı Cemil Bey! Onu tabloya sadece bir dinleyici olarak koyabildim. Hayal etmeye çalıştığım tabloda, kafes arkasında ağabeyi Üçüncü Selim'le birlikte Mukabele'yi seyreden ve Şeyh Galib'e âşık olduğu rivayet edilen Beyhan Sultan'ın iri, keskin gözleri kâh Mukabele'yi idare eden genç şeyhin, kâh dinleyiciler arasındaki Cemil Bey'in üzerindeydi. İki farklı zamanın birbirine karıştığı aralıkta, hünkâr, *Suzidilâra Âyin-i Şerifi*'nin icra edildiği Mukabele'den sonra Vardakosta Ahmed Ağa'yı gönderip Cemil Bey'i huzuruna çağırtacak ve genç tanburinin içindeki yanardağdan püsküren lâvları *Hüsn ü Aşk*'taki gibi bir ateş denizine dönüştürecekti. Belki de postnişin olduktan sonra sözü *âlem-i sükût*a erdiren Şeyh Galib'in bu öfkeli denizden şerareler devşirmesini emredecekti, kim bilir!

Cemil Bey'in Üçüncü Selim ve Şeyh Galib'le buluştuğu böyle sürrealist sahneler tasavvur ederken, kahramanı Şeyh Galib olan bir roman yazıp yazamayacağımı düşünmeye ve ufak ufak notlar almaya başlamıştım. Aslında ilk tasavvurum mezuniyet tezimin mevzuu olan Hâlet Efendi hakkında bir roman yazmaktı; Şeyh Galib de onun şeyhi olduğu için romanda öne çıkan kahramanlardan biri olarak yer alacaktı. Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde Hâlet Efendi hakkında vesika ararken keşfettiğimi daha önce yazdığım harik risalesi beni Birinci Abdülhamid devrine götürdü. Bu risalede, 1782 Ağustos'unun ortalarında Cibali'de çıkan ve üç gün boyunca neredeyse İstanbul'un üçte birini yakan büyük yangın sırasında Birinci Abdülhamid'in âdeta ateşle oynadığı kovalamaca anlatılıyordu.[70] *Hüsn ü Aşk* da 1782 yılında yazıldığına göre, Beni Muhabbet kabilesiyle İstanbul halkı ve ateş deniziyle yangınlar arasında münasebet kurabilir ve bu eserin doğuşunu roman tarzında

anlatabilirdim. Doğrusu, rahmetli dedemin benden beklediği muvaffakiyeti bir roman muharriri olarak kazanıp ismimin hakkını vermeyi ümid ediyordum.

Daha önce bir vesileyle sözünü ettiğim *Ateş Denizinde Üç Gün* isimli romanımın birinci bölümü için Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'nin konağında bir iftar sofrası tahayyül etmiştim. Yangının çıktığı 13 Ramazan 1196 gecesi kurulan bu mükellef sofrada, o sıralarda *Hüsnü Aşk*'ı yazmakta olan genç Galib, hocası Neş'et Efendi, şair Sünbülzade Vehbi ve bestekâr Vardakosta Ahmed Ağa hatırlı misafirler olarak bir araya gelmişlerdi. İftar için Müneccimbaşı'nın konağını seçmiştim, çünkü 1782 Cibali yangınında, çevresindeki bütün evler yanıp kül olduğu halde, bu konağın yangınla alay edercesine yerli yerinde durduğu görülmüştü. Bazılarınca Müneccimbaşı'nın manevi gücüyle ve yıldızlara hâkimiyetiyle izah edilen bu inanılmaz hadiseden Ahmed Cevdet Paşa ve harik risalesinin yazarı Derviş Efendizade Derviş Mustafa Efendi hayretle söz ediyorlardı.

Birinci Hikâye

MÜNECCİMBAŞI'NIN İFTAR SOFRASI

FATİH'te, Çukur Hamam civarındaki gösterişli konağın selamlık dairesine kurulan iftar sofrasında eksik olan sadece kuş sütüydü. Ev sahibi Müneccimbaşı Musazâde Abdullah Efendi'nin hususi merakı olan reçeller bile davetli davetsiz bütün misafirlerin gözlerini doyurmaya yeterdi. Her biri ustasının elinden çıkmış kâselerde, sofraya bir müzehhip inceliği ve titizliğiyle dizilmiş, vişnesi, çileği, gülü, portakalı, ayvası, şeftalisi, eriği ile renk renk, ışıl ışıl reçeller... Leziz peynir çeşitleri, en âlâsından pastırma ve sucuk, havyar, kaz ciğeri, Ramazan için Hicaz'dan özel olarak ısmarlanmış altın renginde, pamuk yumuşaklığında hurmalar ve yeşiliyle, siyahıyla tombul tombul zeytinler... Akşam namazı kılındıktan sonra da hindi derisinden işkembe çorbası, et yemekleri, zeytinyağlılar, tatlılar...

Davetsiz misafirler, iftardan sonra diş kiralarını kapıp birer birer savuştular. Has dostlarıyla baş başa kalan Müneccimbaşı, baldan tatlı bir sohbetin gül bahçesinde gezinmek hevesiyle sedirdeki erkân minderine kurulup köse denecek kadar seyrek sakalını sığazladı. Doksan dokuzluk kehribar tesbihi sağ elinde ritmik şıkırtılarla âdeta raks ediyordu. Derken selamlığa dalan hizmetkârların bir kısmı sofraları alelacele toplarken bir kısmı da efendilerinin billûr nargilesini, minderlere yerleşen misafirlerden arzu edenler için de yasemin çubukları yetiştirdiler. Kahveler eski usulde sitille getirildi ve hususi bir merasimle zarflı fincanlara konularak ikram edildi.

Kapı açılınca, Müneccimbaşı'nın, ismiyle görünüşü tam bir tezat teşkil eden siyah kedisi Nurukamer de içeri dalmış ve bir zıplayışta efendisinin

sıcak kucağına kurulup tüyleri arasında gezinmeye başlayan tombul bir elin sıcak temasıyla gevşeyip mırlamaya koyulmuştu.

Selamlığın bütün pencereleri açık olduğu halde ağustos sıcağı cesim atkestanelerinin gün boyunca güneşten koruduğu bu konakta bile bunaltıyordu. Hafif poyrazın yapraklarını usul usul salladığı asma, dolgun salkımlarını pencereden misafirlere uzatmak ister gibiydi.

Kahveler hoşbeş edilerek içildikten sonra billûr kâselerde renk renk ışıklar saçan buzlu şerbetler ikram edilirken Esad Galib'in boncuk boncuk terlemiş yüzünde belli belirsiz bir tebessüm geziniyordu. Yaman bir adam sarrafı olan Müneccimbaşı, genç şairin yüzündeki tebessümü hemen fark etmişti. Kül yutmayacağını sezdirmek isteyen muzipçe bir tebessümle, yanında oturan ve elli yaşlarında gösteren heybetli misafirine, "Neş'et Efendi, sizin bu güzide talebenizin aklından ne geçiyor olabilir?" diye sordu.

Çubuğu tutuşundan ve çektiği dumanları keyifle savuruşundan yaman bir tütün tiryakisi olduğu anlaşılan Hoca Süleyman Neş'et, şair, bestekâr, hattat ve ders okuturken bile her an kalkıp cenge gidecekmiş gibi silahını yanından eksik etmeyen namlı bir silahşordu. On dört yıl önce Moskof harbine bir zeamet sahibi olarak katılmış ve göğüs göğüse çarpışmıştı. Çocukluğunda babasıyla birlikte gittiği Hicaz'dan dönerken Konya'da ziyaret ettikleri Dergâh-ı Mevlânâ'da Ebubekir Çelebi tarafından sikke giydirilmiş bir Mevlevî olmakla beraber Nakşibendiye'ye de intisabı bulunan Hoca Neş'et, Farsça öğretmedeki mahareti ve yol göstericiliği yanında, genç şairlere verdiği mahlaslar ve yazdığı mahlasnamelerle meşhurdu. Mehmed Esad da talebelerinden biriydi ve şiirdeki kudretini fark edince ince hayallerine ve girift mazmunlarına hayran olduğu Sebk-i Hindi şairi Şevket-i Buhari'yi tanıtarak bu genç şairin önünde yeni bir ufuk açmıştı. Mahlas mı? İsmindeki Esad'dan daha güzel mahlas olabilir miydi?

Şiirlerini bir müddet Esad mahlasıyla yazan Mehmed Esad, yazdıkları aynı mahlası kullanan kötü şairlerin şiirleriyle karıştırılmaya başlanınca kendine bir mahlas daha seçmişti, artık Esad Galib diye yazıyordu. Hoca Neş'et'in Müneccimbaşı'ya, "Kendisine niçin sormuyorsunuz?" demesi üzerine bütün gözlerin üzerine çevrildiğini hissederek başını kaldırınca Sünbülzâde Vehbi'nin öfke, kıskançlık ve nefret karışımı bir ifadenin kararttığı gözleriyle karşılaştı. Henüz yirmi beş yaşında olduğu halde, Mü-

neccimbaşı'ndan gördüğü aşırı iltifat yaşlı şairi epeyi rahatsız etmiş olmalıydı. Üzerine dikilen bu delici bakışları aslında hak ettiğini düşünerek durakladı.

Müneccimbaşı üsteleyince, başını önüne eğerek, "Devletlim," dedi, "kucağınızdaki kedi, geçenlerde bir şuara tezkiresinde okuduğum çok hoş bir *Hirrename*'yi hatırlattı."

Aslında şimdi masum bir yalana ihtiyaç vardı, ama söyleyemedi; gözleri Müneccimbaşı'nın ısrarla soran gözleriyle tekrar buluşur buluşmaz ekledi:

"Cennetmekân Süleyman Han devrinde yaşamış Köse Meâlî isminde bir şairin *Hirrenâme*'sini..."

Müneccimbaşı'nın Nurukamer'i okşayıp duran eli kendiliğinden seyrek sakalına gitti. Esad Galib'in tebessümü, çubuğunu, Hoca Neş'et gibi, bütün gün tütünsüz kalmış olmanın acısını çıkarmak istercesine sömüren Vardakosta Ahmet Ağa'ya da sirayet etmişti. Bağdaş kurmuş oturan Sünbülzâde, yarı doğrulup sol ayağını altına aldı, gözlerini Galib'in sırtını verdiği duvarın yukarılarında bir yere dikmişti. Müneccimbaşı, kucağında keyifli mırıltılar çıkaran Nurukamer'i okşayarak, "Çıkar baklayı ağzından şair!" dedi. Ses tonunda herhangi bir alınganlık ifadesi yoktu.

Esad Galib'le Vardakosta bir an göz göze geldiler. Galib, "Siz anlatın," der gibi başını hafifçe yana eğdi. Vardakosta, baklanın çıkarılmasını sabırsızlıkla bekleyen Müneccimbaşı'nın yüzüne birkaç saniye tereddütle baktıktan sonra, "Devletlim," diye söze başladı, "kulunuz, Esad Galib'den öğrendim. Şuara tezkirelerindeki kayıtlara nazaran Köse Meâlî sakal bıyık fukarası, çirkince, fakat son derece lâtifeci bir zat imiş. Kadıaskerler bu yüzden zavallı şairi çok istediği müderrisliğe bir türlü lâyık görmemişler!"

Odada birkaç saniye esen buz gibi hava, Müneccimbaşı'nın Ramazan topu gibi patlayıp Nurukamer'i can havliyle kaçırtan neşeli kahkahası ve misafirlerin birbiri ardınca yükselen kahkahalarıyla dağıldı:

"Yahu desenize, bu Köse Meâlî, benim cinsimdenmiş! Benim ve kulakları çınlasın Abdürrezzak Paşa'nın..."

Müneccimbaşı nargilesinin marpucunu ağzına götürdü, uzun uzun çekerek şişedeki suyu fokurdattıktan sonra dumanı savurdu ve devam etti:

"Malumunuz olduğu üzere, Bâhir Abdürrezzak Paşa, cennetmekân Mustafa Han'ın reisülküttablarından Hacı Mustafa Efendi'nin oğludur. Mustafa Efendi de Koca Ragıp Paşa'nın ahibbasından... Allah hepsine gani gani rahmet eylesin. Abdürrezzak Efendi, tabii o zaman daha paşa maşa değil, çok zeki, güzel konuşan, devlet meselelerine vâkıf bir genç olduğu halde Sadrazam Koca Ragıp Paşa tarafından hep görmezlikten gelinirmiş. Sadaret Kethudası bir gün dayanamamış, sadrazama dostu Hacı Mustafa Efendi'nin oğlunu hatırlatıp tezkirecilikle taltif edilmesinin doğru olacağını söylemiş. Paşa'da ses yok. Bir, üç, beş... Sonunda 'Evet, haklısın,' demiş Paşa, 'Abdürrezzak Efendi'nin babası dostlarımdandı. Kendisinin de zeki, işbilir bir genç olduğunu bilirim. Lâkin insana mevki ve makam için boy bos lâzımdır. Ben böyle boy bos fukarası bir çelebiyi tezkireci yapıp kendimi âleme maskara edemem!"

Bir kahkaha daha koptu. Vardakosta Ahmed Ağa, muhtemelen kendi irikıyımlığını düşünerek pek belli etmek istemediği mağrur bir tavırla, "Paşa, demek ki adam seçerken liyakate değil, kıyafete bakıyordu!" diye söze karıştı. Müneccimbaşı, "Filhakika," dedi, "liyâkat kadar değilse bile kıyâfet de mühimdir! Hem İlm-i Kıyafet'i yabana atmayınız, İlm-i Nücum'un kardeşlerinden sayılır."

Misafirlerin hemen hepsi hikâyeyi biliyorlardı. Çok zeki ve muktedir bir devlet adamı olarak tanınan Bâhir Abdürrezzak Paşa, Kıyafet İlmi'ne nazaran kusurlu bir adam olmasına rağmen, Reisülküttablığa kadar yükselmeyi başarmış, üç yıl kadar önce de vezaret pâyesiyle Aydın valiliğine tayin edilmişti. Vardakosta Ahmed Ağa, kahkahalar dinince, "Köse Meâlî de, Abdürrezzak Paşa gibi, zekâsıyla önündeki maniaları aşıp sonunda muradına nail olmuştur devletlim!" dedi. Bunun üzerine, o âna kadar hiç konuşmayan Sünbülzâde Vehbi, Esad Galib'e bakarak, "Biz kalafatlanmışları da biliriz!" dedi ve tekrar sustu.

Çok kısa süren mânâlı bir sükût... Hoca Neş'et müstehzi bakışlarla Sünbülzade'yi süzüyordu. Herkes onun "kalafat" sözüyle Esad Galib'i iğnelemek istediğini hemen anlamışlardı. Bütün bakışlar, genç şairin siyah ve bakımlı bir sakalla çevrilmiş değirmi çehresinde bir araya geldi. Ancak -aynı zamanda itinalı giyinişi, yakışıklılığı ile İstanbul'un en gözde bekârlarından olan- Esad Galib hafif alaylı bir tebessümle yetindi.

O gece muzipliği üzerinde olan Müneccimbaşı -aslında şairleri 'tokuşturmaya' bayılırdı- içinden gelen kahkahaları salmamak için kendini zorlayarak, "Sünbülzâde'nin hakkı var!" dedi, "İşte Kalafat Mehmet Paşa, boyu bosu, kılığı kıyafeti yerindeydi ama..." Kısık sesle, büyük bir sır veriyormuş gibi ekledi: "Aramızda kalsın, tam bir ahmak olduğu yetmiyormuş gibi, okuması yazması da yoktu. Üstelik dilini tutmasını bilmez, devlet sırlarını orada burada uluorta anlatırdı!"

Ve birden boşanıverdi. Kahkahası -Sünbülzâde ve Esad Galib hariç- misafirlere de sirayet edince, koca konak çın çın ötmeye başladı. Musazâde, gülerken bir yandan da tespih tuttuğu elini dizine vurarak, "Şu şuara milleti yok mu!" diye söyleniyordu. Biraz kendine gelince, hâlâ içinden gelen dayanılmaz gülme arzusuna mâni olmaya çalışarak, "İnşallah hayırdır!" dedi, "Çok fazla gülmenin hayra alâmet olmadığını söylerler. Bilir misiniz dostlarım, Kıyafet ilmine göre, bizim böyle kah kah gülüşlerimiz edepsizlikten başka bir şey değil. Ne demiş Akşemseddinzâde merhum: *Çün tebessüm edeb alâmetidür/ Kahkaha bî-hayâ emâretidür*!"

Gözlerinden akan yaşları sildi. Bir müddet, gülme isteğinin iyice geçmesini bekledi, vakit kazanmak için nargilesinin marpucuna asıldı, tömbekinin söndüğünü anlayınca, "Ateş!" diye gürledi ve hizmetkârlar koştururken, "Gelelim sakal meselesine!" dedi ve seyrek sakalını muzipçe sığazladıktan sonra devam etti:

"Akşemseddinzâde'ye göre, ince ve az sakal zekâya işarettir. Buyrun bakalım: *'Rîş odur kim ola dakîk u kalîl/ Fehm u akl u zekâya delîl'*. Yani benim sakalım gibi!"

Hoca Neş'et, "Devletlim," dedi, "Akşemseddin merhumun sakalı köse denecek kadar az imiş. Muhtemelen mahdumunun sakalı da seyrekti. Acaba..."

Müneccimbaşı, "Anladım hoca, anladım!" dedi. "Belli ki bu gece benim sakalım sizin dilinize dolanacak! Sen bu meselede ne düşünüyorsun genç şair?"

Esad Galib, lezzetli kahkahalara katılmamak için kendini zor tutuyor, misafirlerin en genci olmasına rağmen gördüğü itibarı istismar etmiş olmak endişesiyle dudaklarını ısırıyordu. Derin bir nefes alarak içten gülme arzusunu bastırmayı başardı:

"Sizin zekânızdan asla şüphe etmedik devletlim!" dedi. "Ayrıca ikbal basamaklarını tırmanırken Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi gibi heybetli sakal meraklısı birine çatmamış olmanızdan da son derece memnunuz!"

Galib, zarif bir üslûpla Müstakimzâde Süleyman Sadeddin Efendi'nin başına gelenleri hatırlatıyordu. Girdiği rüus imtihanında, liyâkatine rağmen *hiffet-i lihye*, yani sakalının seyrek oluşu yüzünden başarısız sayılan *Tuhfe-i Hattatin* müellifi, kendisini âdeta "bıçaksız boğazlayan" Şeyhülislâm Seyyid Murtaza Efendi'nin bu mânâsız davranışını hiç unutmamış ve Zeyrek'teki evine kapanarak kitaplarını yazmaya koyulmuştu. Esad Galib, daha sonra pişman olan Seyyid Murtaza Efendi'nin vermek istediği rüus rütbesini de hiç düşünmeden reddeden bu sevimli, mağrur -ve müzmin bekâr- ihtiyarın müdanasızlığına hayrandı. Ara sıra ziyaretine giderek hayır dualarını almayı ihmal etmezdi.

MÜNECCİMBAŞI sözü ustaca bir manevrayla İlm-i Kıyafet'ten İlm-i Nücum'a kaydırıp konuşmaya başlamıştı. Bu arada Esad Galib, gayriihtiyari başını çevirdi ve İsmail Zühdi Efendi elinden çıkma celî sülüs "Edeb yâ hû" levhasını gördü. Birden bütün vücuduna buz gibi bir ter yürümüştü. Kızardığını hissetti. Aslında kendi şiir kudretinden ve istidadından emin olduğu için Sünbülzâde'nin, "Biz kalafatlanmışları da biliriz!" sözündeki imaya pek aldırmamıştı. Fakat kendisi Müneccimbaşı'nın köseliğini ima ederek büyük bir edepsizlik mi etmişti yoksa? "Lâkin," diye düşündü, "bu mecliste bana edebi hatırlatması gereken en son kişi herhalde Sünbülzâde'dir." Yaşlı kurdun İran'daki işlerini ve bütün İstanbul halkının dilinde dolaşan kerrâke hikâyesini hatırlamıştı.

İyi ama, Sünbülzâde gerçekten duvardaki levhaya kendisini ikaz etmek maksadıyla mı bakıyordu? Belki de gözleri öylesine takılıvermişti? Baktı, bu sefer de zavallı şairi tuhaf bir eziklik içinde gördü; kendini bir şeylerden korumak istercesine büzülmüştü. İçi ezildi. Sünbülzâde'nin uzunca bir müddettir sıkıntıda olduğunu biliyordu. "Tannâne" kasidesi sayesinde kelleyi kurtarıp affedilmişti, ama bütün hamileri çeşitli sebeplerle oraya buraya dağıldığı için büyük bir zaruret içindeydi, hayatını eşin dostun ufak tefek yardımlarıyla idame ettirebiliyordu. Eski mesleğine, kadılığa döne-

bilmek için sadrazam ve şeyhülislâmlara takdim ettiği kasideler pek işe yaramamıştı. O sıralarda reisülküttab olan Sadaret Kethudası Ömer Vahid Efendi'den de umduğunu bulamayınca büyük bir ümitsizliğe kapılarak köşesine çekilen yaşlı şairin tek ümidi, Kara Vezir'e kethudalık yapan Halil Hamid Efendi'deydi; fakat o da, Kara Vezir'in ölümü ve mührün İzzet Mehmed Paşa'ya verilmesi üzerine önce azledilmiş, sonra daha aşağı bir vazife olan Tersane Eminliği'ne tayin edilmişti.

Esad Galib, aslında Sünbülzâde'nin şiirlerini seviyor, onda, birçoklarında bulunmayan bir kendini aşma, "hayide eda"dan kurtulup "bir başka lisan tekellüm etme" yolunda belli belirsiz bir gayret seziyordu. Fakat dilden dile dolaşan müstehcen ve müstekreh manzumeleri, Esad Galib'e göre, Sünbülzâde'nin ten hazlarına düşkün mizacının -ki bu mizac başına ne dertler açmıştı- bir tezahürüydü. *Şevkengiz*, bir zampara ile kulampara arasındaki münazaradan ibaretti. Bu iki herif güya sonunda bir şeyhin hakemliğine başvuruyor ve onun irşadı üzerine ilahi aşka yöneliyorlardı. Galib'e göre, bu, sapıklığı meşrulaştırmak için başvurulan bir yoldu. Son zamanlarda Enderunî Fâzıl'ın da aynı vadide yazdığı manzumeler elden ele dolaşıyordu.

Esad Galib, hemen hemen tamamladığı *Hüsn ü Aşk*'ı -Çok yakın dostları dışında kimse bilmiyordu- sadece bir mübahase üzerine değil, biraz da, son zamanlarda çoğalan böyle şairlerin ipliğini pazara çıkarmak için yazıyordu. Niyeti hâlis aşkı anlatmaktı.

Müneccimbaşı, Esad Galib'in derin düşüncelere daldığını fark edince, sesini hafifçe yükselterek, "Şimdiiii, gelelim şu *Hirrenâme* meselesine!" dedi, "Kâni Efendi'nin *Hirrename*'sini biliriz de, Meâlî midir, Melâlî mi, onunkini hiç duymadık Galib Efendi!"

Musazâde'nin bilhassa uzattığı "şimdi", Esad Galib'i daldığı düşüncelerden koparmıştı:

"Meâlî'ninki manzumdur devletlim," dedi. "Merhum, kedisi ölünce ardından bir mersiye söyleyip pisisinin meziyetlerini bir bir saymış dökmüş, arzu ederseniz yazıp takdim ederim. *'Kani ol bebr bakışlu kani ol şîr-i zamân/ Kani ol vermeyen aslan ile kaplana emân/ Kani ol olduğu yerde komayan mâr u çiyan/ N'idelüm ah pisi n'eyleyelüm vah pisi'* gibi sözler... Öyle bir kediymiş ki, gökte uçan kuşları avlar, tavukla kazı serçe tutar gibi

tutarmış. Hatta bazan aslanlarla sanki akranıymış gibi kavgaya tutuşurmuş."

Vardakosta, "İyi ki Meâlî muasırımız değil! Pisisi Kaptan Paşa'nın aslanını paralasaydı, fukara şairi gazi paşamızın hışmından kim kurtarabilirdi?" deyince misafirler gülüştü. Müneccimbaşı hüzünlü bir havaya bürünerek, "Meâlî'nin hissiyatını herhalde en iyi ben anlarım. Doğrusu Nurukamer ölse, onun gibi mersiye söyleyemezdim amma, herhalde oturup zırıl zırıl ağlardım. Bir oda dolusu kedim var, lâkin Nurukamer bir başkadır, evlâdım gibi dersem, lütfen mübalağa saymayınız!" dedi.

Hoca Neş'et, ona hak verdiğini belli eden bir ses tonuyla, "Kedi sevmenin sünnet olduğunu söylerler devletlim!" diye girdi araya.

"Öyledir hakikaten!" dedi Müneccimbaşı. "Resulullah efendimiz bir gün otururlarken, kedisi cübbesinin eteğine kıvrılıp uyumuştu. Resulullah kediyi uyandırmaya kıyamayıp cübbesinin o kısmını keserek yerinden kalktı. Ebu Hureyre radıyallahüanh de kedileri çok severdi. Ona bunun için Ebu Hureyre dediler."

Vardakosta, "Sizce, aslan sevgisi de kedi sevgisinden sayılabilir mi?" diye sordu.

Müneccimbaşı, "Vallahi," dedi, "eğer tersanedeki aslanı kastediyorsan, evelallah, Cezayirli Paşamızın heybeti karşısında korkusundan pisiye dönmüş. Binaenaleyh, paşamızın arslan muhabbeti kedi muhabbeti addedilebilir!"

Kaptan-ı Derya Cezayirli Palabıyık Gazi Hasan Paşa ve zincirinden tutup köpek gibi gezdirdiği ehli aslanıyla alâkalı nükteler, hafif gülüşmelerle geçiştiriliyordu. Vardakosta, konuştuklarının, bazan aslanını serbest bırakarak korkuyla kaçışanlara göbeğini hoplata hoplata gülmek gibi tuhaf zevkleri olan Paşa'nın kulağına gitmesi ihtimalini düşünerek konuyu değiştirmeye teşebbüs etti:

"Kâni'nin *Hirrename*'si bulunur mu sizde devletlim?"

Müneccimbaşı, "Sorulur mu?" der gibi baktı: "Hiç olmaz mı, azizim? Tekir binti Pamuk'un mektuplarını Nurukamer yazmış gibi büyük bir zevkle okur, kahkahalarla gülerim. Doğrusu ömür adam şu Kâni! Şimdi nerede kim bilir!"

Sümbülzade, "Son olarak Voyvoda Aleksandır'ın hususi kâtibi olduğunu işitmiştim," dedi.

Vardakosta sordu: "Rumeli Beylerbeyi Hacı Yeğen Mehmed Paşa'nın yanında değil miydi?"

Müneccimbaşı birden büyük bir gizlilik havasına bürünerek, "Yeğen Mehmed Paşa dediniz de aklıma geldi," dedi. "Sakın benden duyduğunuzu kimseye söylemeyin; mühürün yakında ona verileceği, Hatt-ı Hümayun'un Ramazan'ın hemen başında Manastır'a gönderildiği, Paşa'nın İstanbul'a geldiği veya gelmek üzere olduğu kulağıma çalındı. İzzet Mehmed Paşa'nın olup bitenden haberi yok. Kalafat'ın başını yiyen yangınlar, kundaklamalar onun da başını yedi. Hele bir kayınbiraderi var, Çelebi İsmail mi nedir, düşman başına! Adamın yolsuzlukları ayyuka çıktı!"

Müneccimbaşı'nın verdiği haber üzerine Sünbülzâde'nin gözlerinin parladığı Esad Galib'in gözünden kaçmadı. Fakat yaşlı kurdun içinden neler geçirdiğini bilemezdi. Yakın dostluk kurduğu Halil Hamid Efendi'yi harçadığı günden beri sadrazama kin tutan Sünbülzâde, o anda, "Yeni sadrazam elbette Halil Hamid Efendi'nin kıymetini bilecektir. Böylece benim önüm de açılmış olur!" diye düşünüyor olabilirdi. Müneccimbaşı'nın yangınlarla aziller arasında münasebet kurması da Esad Galib'i şaşırtmıştı. "Devletlim," diye araya girdi, "nedir bu ardı arkası gelmeyen yangınlar? Kim çıkarır bunları? Sözlerinizden anladığıma göre, hepsi kazaen çıkmış değil! Yoksa kundak mı sokulmadadır?"

Müneccimbaşı, yerin kulağı varmış da söylediklerinin duyulmasını istemiyormuş gibi, kısık bir sesle, "Maalesef, çoğunu Yeniçeri eşirrası çıkarıyor!" dedi ve bu bahsi uzatmamak için Vardakosta Ahmed Ağa'ya, "Hazret," dedi, "teravihten sonra ne dinleyeceğiz? Geçenlerde bir mecliste Muhayyer Sünbüle makamında bir şarkınızı dinledim, pek nefisti: *Ey nihal-i işve bir nev-res fidanımsın benim...*"

Vardakosta, "Teşekkür ederim efendim," dedi, "Muhayyer Sünbüle'miz nefasetini bizim maharetimizden değil, Esad Galib'in belâgatinden alıyor. Güftesi onun kaleminden çıkmadır."

Müneccimbaşı, mahcubiyetle başını önüne eğen Esad Galib'e takdirkâr bir ifadeyle baktı:

"Başka Muhayyer Sünbüle var mı?"

Tanımayanların ilk bakışta musikişinaslığı pek yakıştıramadıkları, iriyarı bir adam olduğu için Vardakosta diye tanınan Ahmed Ağa, "Var," dedi,

"ama haddim olmayarak yeni bir makam terkip ettim efendi hazretleri, birkaç parça da besteledim, izniniz olursa..."

"İsmi nedir bu makamın?"

"Ferahfeza!"

Müneccimbaşı, nargilesinin marpucunu kucağına koyarken, "Elhak güzel bir makam ismi!" dedi. "Bu sıcak havalarda iyi gider. Nasıl terkip ettin bakalım?"

"Açemaşiran'la Sultanîyegâh'ı izdivaç ettirdim efendi hazretleri!"

Musikiden de az çok anlayan Musazade, "Fesüphanallah!" derken yatsı ezanı okunmaya başlayınca peşine "Azizallah"ı ekledi ve devam etti: "Şeytanı kovmak için namazdan iyi çare yoktur! Abdest tazelemek isteyen var mı? Hoş, o kadar güldükten sonra abdestim duruyor diyene şaşarım!"

Abdest sözünü duyan hizmetkârlar kaşla göz arası leğenleri, ibrikleri ve renk renk Bursa havlularını yetiştirdiler. İhtiyaç hissedenler abdestlerini aldıktan sonra Hoca Neş'et'in imametinde namaza duruldu. Teravihi kan ter içinde yarıladıkları sırada, mahalle bekçisinin açık pencerelerden selamlığa hücum eden canhıraş feryadını duydular:

"Yangın vaaaaaaar!"

MÜNECCİMBAŞI o gece gökyüzüne bakabilseydi, kendi yıldızının sönükleştiğini ve ikinci müneccim Cihangirli Mehmed Sadık Efendi'nin yıldızının parlamaya başladığını görebilirdi. Öyle anlaşılıyor ki Ferahfeza işe yaramamıştı, bu gece havanın ateşi iyice yükselecekti.

Misafirler, Müneccimbaşı'nın konağından telaşla ayrılıp evlerine koşarlarken Nurukamer acı acı miyavlıyordu.

DEFTER 14

RAİF Bey, sahhaf olarak harf inkılâbından bu yana sadece yazma eserler alıp sattığı halde, benim için Cemil Bey hakkında malzeme toplamayı kendine âdeta vazife edinmişti. Birkaç gün evvel uğradığımda, "Ne çıkarsa bahtına!" diyerek yine kalınca bir paket uzattı. Hemen oracıkta heyecanla açtığım paketten küçük bir hazine çıktığını söyleyebilirim. Cemil Bey'in Kazmanizade Şamlı İskender tarafından neşredilen *Rehber-i Musiki*'sinin ikinci baskısı, *Külliyat*'ı, bazı peşrev ve saz semailerinin yine Şamlı İskender[71] tarafından basılan notaları, 1924 yılında çıkarılmaya başlanan *Darülelhan* mecmuasının ilk sayısı, *Yarın* mecmuasının 12 Kânunusani 1338 tarihli 13. sayısı, bir de Orfeon Record firmasının Fransızca-Türkçe neşrettiği Tanburî Cemil Bey plakları katalogu...

En çok kataloga sevindim. Yıllardır Cemil Bey'in plaklarıyla haşir neşir olduğum halde, *Catalogue Special des Disques Artistique du Cèlèbre ertiste Tambouri Dcemil Bey* şeklinde Fransızca uzun bir ismi olan katalogundan haberim yoktu. İnanılır gibi değil! Profesyoneller herhalde bu cehaletime çok gülerler. Mukaddimedeki bir cümleden anlaşıldığına göre, Cemil Bey'in ölümünden hemen sonra, muhtemelen 1916 yılında neşredilen bu katalogdaki listeyle teyzemin plaklarını karşılaştırdım;

tam olduğunu zannettiğim koleksiyonda birkaç eksik görünüyordu. Cemil Bey, Hâfız Sabri Efendi'yle meğerse bir değil, iki plak doldurmuş. Bir de Hâfız Yakup Efendi'yle doldurduğu plak varmış. Birinin seri numarası 3091, diğerininki 3092, yani son iki plak...

Katalogun mukaddimesinde de önemli bilgiler vardı: Cemil Bey'in Türk musiki âletlerinde ilk büyük *virtüoz* ve Türk musiki tarihinde yeni bir devir açan büyük bir sanatkâr olduğu belirtildikten sonra, sahip olduğu harikulâde musiki dehasının ilk işaretlerini henüz on yaşına bile gelmemiş bir çocukken vermeye başladığı ifade ediliyordu. O yaşlarda evlerine gelen misafirlerin çekme fotinlerinden çıkardığı lâstiklerle yahut içine derece derece su doldurulmuş bardaklarla güzel sesler çıkarmaya çalışan Cemil, biraz büyüdükten sonra ailesinin karşı çıkmasına rağmen, amatör bir tanburi olan ihtiyar lalası Lenber Ağa'nın kendisinden ısrarla sakladığı tanburlarla gizli gizli çalışmaya başlamış, sonunda herkesi hayretler içinde bırakmış.

Çocuk denecek yaşta büyük bir şöhrete kavuşan ve bütün musiki mahfillerinde kendisinden bahsedilmeye başlanan Cemil, Orfeon Record'a göre, "yüzlerce senelerden beri hemen hemen aynı üslûp ve ifadeyi muhafazada ısrar eden" Türk musikisine başka bir renk ve çeşni kazandırmış; tanburu ve kemençeyi en ince ve en karmaşık duyguları bile ifade kabiliyetine sahip sazlar haline getirerek yepyeni bir musiki lisanı konuşmaya başlamıştı. O, bu sihirli lisanla, zaman içinde, sadece hayranlarının değil, en katı muhaliflerinin kalplerine bile nüfuz edebilen bir sanatkârdı.

Dedem, Cemil Bey'i çok beğenmekle beraber, belki de musikişinas dostlarının tesiriyle, Tanburi İsak'la başlayan ve yakın zamanlara kadar en büyük temsilcisi Tanburi Ali Efendi olan tarz-ı kadime taraftardı, bu yüzden zaman zaman Leyla

Hikmet gibi tavizsiz bir Cemil Bey hayranı olan Enise teyzemle tatlı münakaşalara girişirdi. Teyzem, Cemil Bey'i birkaç defa dinleme fırsatı bulmuş, daha sonra bütün kovanlarını ve plaklarını edinmişti. Plaklarını zaman zaman sabunlu sularla yıkayıp itinayla kurulayan ve zarflarına yerleştirdikten sonra kütüphanesindeki hususi bölüme şakuli olarak dikkatle yerleştiren teyzem, bir gün nasılsa bu plaklardan birini düşürüp kırıverdi, hem de *Şedaraban Saz Semaisi*'nin bulunduğu plağı. Bir yakınını kaybetmiş gibi, olduğu yerde âdeta donup kalmıştı. Bitpazarlarını bir kere daha kolaçan etmekten başka çare yoktu. *Şedaraban Saz Semaisi* ara sıra çalınmazsa, bu evde sanki üşüyecektik. Bir gün, neredeyse gramofon yüzü görmemiş gıcır gıcır bir plağı güzel teyzeciğimin önüne koyuverince gözlerinde beliren sevinçle sanki ev ışığa boğulmuştu.

Teyzemin, kurma kolunu çevirerek gramofonu hazır hâle getirişini, dinlemek istediği plağı koyduktan sonra zarif bir parmak hareketiyle döndürüp iğneyi itinayla yerleştirişini görmeliydiniz. Bütün bunları bir ibadet vecdiyle yapardı. Ve hep ince iğneler kullanır, Avrupa'ya giden dostlarına Türkiye'de pek bulunmayan bu iğnelerden bol miktarda ısmarlardı. Gramofonun borusundan taşan kemençe ve tanbur sesleriyle doluydum. Konsolun üzerinde, yaşadığımız zamana kulak vermiş gibi duran pirinç boru, sanki geçmiş zamanlardan bugüne açılan sihirli bir kapıydı. Borudan taşarak hayatımızı kuşatan Cemil Bey'in kısa hayatında neler yaşadığını uzun müddet merak etmedim. O, işte bu borudan taşan ruh ve sesti.

CEMİL Bey'in trajik hayatını inceden inceye araştırmaya teyzem öldükten sonra karar vermiştim; fakat çeşitli sebeplerle bu kararımı hayata geçiremedim. Darülfünun'da işim başımdan aşkın olduğu için ister istemez Cemil Bey defterini ileride

fırsat bulursam yeniden açmak üzere kapamıştım. Ne var ki plaklarını dinlerken onun hayatını araştırıp yazma arzusunun beynimin bir köşesinde sürekli acı veren bir kıymık gibi durduğunu hissediyordum. Hele *Şedaraban Saz Semaisi*... Bu semai bende zamanla âdeta bir medeniyetin, bir var oluş tarzının ve bir duyuşun sembolü haline gelmişti. Şimdi bu sembolün ifade ettiği değerler bir bir tasfiye ediliyordu; o halde büsbütün yok olmadan bir şeyleri kurtarmanın zamanıydı. Ben de Cemil Bey'i nisyan çukurundan çekip çıkarmalıydım!

Bunları düşünürken, elim gayriihtiyari, okumakta olduğum kitapların durduğu sehpaya, Leyla Hikmet'in hatıra defterine uzandı. Cemil Bey hayranı bu genç hanımın gramofon ve plaklar hakkında yazdıklarını hatırlamıştım. Defterin sayfalarını hızlı hızlı çevirerek 1328 tarihli notları kolayca buldum ve okudum:

30 Temmuz 1328 (12 Ağustos 1912). Dün annemin misafirlerinden biri, bir paşa konağında gramofondan Cemil Bey'in bazı taksimlerini, peşrevlerini ve saz semailerini dinlediğini ballandıra ballandıra anlatıyordu. Çok heyecanlandım ve kıskandım kadını. Fonograf ve gramofon isimli âletler hakkında bir şeyler okumuş, resimlerini gazetelerde görmüş, hatta Orfeon Firması tarafından hocama teklif götürüldüğünü, onun bu teklifi hiç düşünmeden reddettiğini işitmiştim. Fakat sonunda nasılsa razı edilmiş ve birçok kovan doldurmuştu. Maalesef hocamın kovanlarından hiçbirini dinlemek nasip olmadı. Çok zahmetli bir iş olduğunu, teksir edilemediği için birden fazla kovan yapılmak istendiğinde eseri her kovan için yeniden icra etmek icab ettiğini söylüyorlar. Hocam böyle bir zahmete rıza gösterdiğine göre ciddi geçim zorluğu çekiyor olabilir. Emil Berliner isminde bir Amerikalı, sanatkârları bu zahmetten kurtardı. Plaklar rahatlıkla teksir edilip piyasaya sürülebiliyor. Hocamın bundan pek memnun olmadığını zannediyorum. O eserlerinin ve icralarının harcıâlem olmasını istemezdi. Fakat ben pek memnunum; fonografın bile aleyhinde atıp tutan babama şimdi bir gramofon aldırmanın yolunu bulmalıyım. Bir keresinde bu bahsi açacak oldum, kızıp köpürdü. Plak işine giren firmaların eserin kalitesine değil, piyasada tutup tutmayacağına baktıklarını, bunun da piyasayı seviyesiz eserlerle doldurduğunu söylüyordu. "Ama babacığım," dedim, "Cemil Bey de plaklara çalmış..." Plak işi yapan firmaların Cemil Bey'in şöhretinden istifade etmeye çalıştıklarını söyledi. Belki haklıydı, ama piyasayı alelâde şarkılar markılar istila edecek diye, Cemil Bey gibi büyük sanatkârları başka türlü dinleme imkânı bulamayanları

bu zevkten mahrum etmeyi haksızlık olarak görüyorum. Sadece biz mi? Bu icat sayesinde Cemil Bey'i bizim çocuklarımız da dinleyebilecek, çocuklarımızın çocukları da... Berliner Efendi dünyaya yüz yıl önce gelseydi de, mesela Dede Efendi merhumun Mahmud-ı Sani huzurundaki küme fasıllarından birini şimdi dinliyor olsaydım, fena mı olurdu? Yok yok, ne kadar itiraz ederse etsin, babama bir gramofon aldırmanın yolunu mutlaka bulacağım.

Defteri gülerek kapattım ve düşünmeye başladım. Leyla Hikmet'in akıllı ve zevk sahibi bir adam olduğu anlaşılan babası Hikmet Bey aslında haklıydı. Birkaç hafta önce, Dr. Osman Şevki Bey de[72] *Vakit* gazetesinde gramofoncuların musikimize çok zarar verdiklerini yazdı. Gramofon ve plak ticaretini inhisarları altına alan birkaç sermayedarın musikimizden hiç anlamadıklarını, bu sebeple rejisör dedikleri birtakım mütehassıslar tedarik ettiklerini, onların da plak dolduracak sanatkârlar ve okuyacakları eserler hakkında karar verirken sadece piyasanın bunları tutup tutmayacağına baktıklarını iddia ediyordu. Peki netice? Piyasanın beğeneceği berbat şarkılar bestelendiği için kıymetli istidatlar kendilerini gösteremez olmuşlardı. Cırlak kadın sesleri, kakofoni yaptığının farkına varmadan boyuna yay çeken kemanîlerin keyfî nağmeleri ve gazel okuduğunu zannedenlerin korkunç haykırışları pencerelerden sokaklara taşıyordu. Osman Şevki Bey de haklıydı, fakat Blumenthal Biraderler,[73] Cemil Bey'i ağzından girip burnundan çıkarak razı etmeselerdi onun benzersiz taksimlerini, peşrevlerini, saz semailerini kendisinden nasıl dinleyecektim?

Cemil Bey hâlâ yaşıyorsa, elbette plakları sayesindedir. Yoksa onu dinlemiş olanların hafızalarında sadece tatlı bir hatıra olarak kalacak, zamanla unutulup gidecekti. Halbuki Leyla Hikmet'in dediği gibi mesela *Şedaraban Saz Semaisi*'ni onun mızrabından çocuklarımız ve torunlarımız da dinleyebilecek. Bunları düşünerek kalktım, mutfağa inip dadımın, "Üstüme iyilik sağlık! Ben pişiririm küçükbey!" itirazına aldırmaksızın

kendime bir sade kahve pişirdikten sonra camekânlı dolaptan gelişigüzel bir plak çektim; şansıma Cemil Bey'in Kemanî Bülbülî Salih'le birlikte çaldığı *Saba Peşrevi* çıktı. Plağı gramofonuma koyup koltuğuma gömüldüm ve bir sigara yaktım. Dışarıda ayın ve yıldızların sırra kadem bastığı karanlık bir gece hüküm sürüyordu.

Kahvemden bir yudum alıp sigaramdan derin bir nefes çekerken gözlerim gramofonun dev bir kulak gibi açılan borusuna takılıp kaldı. Karanlığın yarattığı tuhaf hisle birleştiği için bir nevi *noktürn* olarak dinlediğim, bir şelalenin geceleyin derin sessizlikte kayalardan dökülürken çıkardığı sesin aksisadasına benzeyen *Saba Peşrevi*'nin bu borudan hafif cızırtılarla taşan nağmeleri sanki bir anafor olmuş, beni içine çekiyordu. Gözlerimi kapayıp bu borunun Cemil Bey'in plaklarını doldurduğu stüdyoya açılan bir zaman tüneli olduğunu hayal etmeye başladım. Şimdi gramofonum Wells'in zaman makinesi gibi beni alıp bu tünelden geçirerek *Saba Peşrevi*'nin plağa kaydedileceği gün Sultanhamamı'na, Katırcıoğlu Hanı'ndaki izbe stüdyoya bıraksa neler görürdüm acaba?

İriyarı, pos bıyıklı, esmer bir adam olan Kemanî Bülbülî Salih ve gerginliğini üzerinden atamadığı için gömleğinin yakası çok sıkıyormuş gibi boynunu sağa sola çevirerek rahatlamaya çalışan, fesini ve kravatını çıkarıp bir kenara atmış, saçları ön taraftan epeyce döküldüğü için alnı çok geniş görünen, soluk benizli, huzursuz bir adam, Cemil Bey... Sazlarını akord ediyorlar. Stüdyo rejisörü akord faslı bittikten sonra herhalde, "Hazır mısınız?" diye soracak, "Hazırız!" cevabını alırsa kayda başlayacak. Cemil Bey'in bu stüdyoda bulunmaktan hiç memnun olmadığı her halinden belli; cebinden çıkardığı yassı kanyak şişesinden bir iki fırt çektikten sonra hazır olduklarını söylüyor ve rejisörün, "Başlayınız!" mânâsına gelen işareti üzerine, geniş ağızlı borunun önünde, mızrabını tanburunun telleriyle

buluşturup sihirli parmaklarıyla perdelerde gezinirken Bülbülî Salih de kıvrak yayını çekmeye başlıyor. Stüdyo olarak kullanılan bu izbe han odası şimdi bambaşka bir mekân... Ne var ki Cemil Bey birden duruyor, cebinden kanyak şişesini çıkarıp tepesine dikiyor. Kendi çalışını mı beğenmedi, Bülbülî Salih'inkini mi, belli değil. Kim bilir daha kaç defa böyle kesip yeniden başlayacak.

Kemanını bülbül sesi çıkaracak kadar büyük bir maharetle çaldığı için "Bülbülî" lâkabıyla anılan Salih, hayran olduğu ve her zaman son derece hürmetkâr davrandığı Cemil Bey'in öfkesinin dinip kendine gelmesini edep ve sabırla bekliyor.

Cemil Bey'in kovan ve plak hikâyelerini Şark Musiki Cemiyeti'nde onu yakından tanımış olanlardan ve yeğeni Hikmet Bey'den çok dinlemiştim. Blumenthal Biraderler, Cemil Bey'in kapısını ilk defa Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra çalmış ve epeyce yüksek bir ücret mukabilinde anlaşmışlar. Hatta para bir bankaya depozit edilmiş. Ne var ki Cemil Bey, bu işten alacağı paraya çok ihtiyacı olduğu halde, ne düşünmüşse düşünmüş, ertesi gün Orfeon firmasının bürosuna giderek çalamayacağını, parayı bankadan geri çekebileceklerini söyleyip gitmiş. Firma sahipleri çok şaşırmış ve üzülmüşler. Fakat birkaç sene sonra yakın arkadaşlarından biri onu plak doldurmaya ikna etmiş. Zamanla Hermann ve Julius Blumenthal'le çok samimi bir dostluk kurmuş olsa da stüdyoya her seferinde ölüme gidiyormuş gibi gider, aşırı titizlik gösterdiği için çaldığını beğenmez, huysuzluk eder, hatta bazan bütün gün uğraştığı halde plak dolduramadan evine dönermiş. İstemeden yaptığı için doldurduğu plaklar arasında beğendiği çok azmış. Beğenmediği plakların evlerde, kahvelerde, gazinolarda devamlı çalındığını düşündükçe azap çekermiş.

Cemil Bey, *Saba Peşrevi*'ni Kemanî Bülbülî Salih'le kaç günde doldurdu, Allah bilir! Bu plağı beğenip beğenmediğini de

bilmiyorum. Ama bana yaşattığı tayy-i zaman ve mekân hissi benzersizdi. Aşağı yukarı beş dakika süren bu peşrevin son notaları çalınırken kendi zamanıma döndüm, ateşi neredeyse elimi yakacak olan sigaramı kül tabağına bastırdıktan sonra, soğuyan kahvemden bir yudum daha aldım. Tam o sırada dadım elinde bir bardak süt, birkaç kurabiye ve arkasından koşturan Gümüş'le birlikte odama girdi:

"Çevir fincanını küçükbey, falına bakacağım!" dedi.

DADIMIN hayal gücü çok geniştir; kahve falına bakarken öyle diller döker ki, ağzına bakarsınız. İhsaniyeli hanımlar arasında bu maharetiyle meşhurdu; her gün değilse bile günaşırı sabah kahvesi içip sohbet etmek bahanesiyle kapıya dayanan kadınlar aslında fal baktırmak için gelirlerdi. Onları bilmem, ama ben dadımın ters çevrilmiş fincandaki abuk sabuk şekillere pek iltifat etmediğini, kimin falına bakıyorsa onu bahtiyar edecek temennilerini söylediğini bilirdim. Fakat küçükbeyinin falına bakarken kendisi için hayal ettiklerini de söylerdi; benim saadetim, onun saadetiydi ve ne zaman falıma baksa fincanın dibinde ay şeklinde bir beyazlık görür, haneme ay doğacağını söylerdi. Bu sefer, zannedersem, kahveyi ben pişirdiğim için telve şekillerini daha dikkatle okumak niyetindeydi. Yüzünde tatlı bir tebessümle geçip karşıma oturdu. Gümüş de her zamanki gibi kucağıma atlamış, ellerim uzun tüyleri arasında gezinmeye başlayınca tatlı tatlı mırlamaya başlamıştı. Aslında çoktan soğumuş olan fincanımdaki telve tabağa akarken birden aklıma geldi; dadım, hatıra defterindeki notlardan Üsküdar civarında oturduğu anlaşılan Leyla Hikmet Hanım hakkında arkadaşlarından bir şeyler duymuş olabilir miydi?

"Dadı," dedim, "sana bir şey soracağım."

Leyla Hikmet'in hatıra defterinde teyzemin ve Nezih dayımın isimlerine rastlamıştım. Dadım gözlerimin içine merakla bakarak, "Sor kuzum!" dedi.

"Teyzemin arkadaşları arasında Leyla isminde, tanbur çalan, babasının ismi Hikmet, ağabeyinin ismi Sulhi olan bir hanım var mıydı?"

"Enise'nin çok arkadaşı vardı, sık sık gelirlerdi bize. Fakat Leyla diye birini çıkaramadım. Hepsini de tanımazdım ki... Niye sordun?"

"Mühim değil," dedim, "peki, arkadaşların arasında tanbur çalan bir hanımefendiden bahseden oldu mu hiç?"

Dadım biraz düşündü, "Iıh," dedi, "yok!"

"O zaman bak bakalım falıma. Ne ise hâlim o çıksın fâlim!"

Tabağıyla uzattığım fincanı aldı, çevirip içine bakar bakmaz yüzündeki ifade değişti; kendince hayra yorulmayacak bir şekil görmüş olmalıydı. Kahve falını sadece hoş bir eğlence olarak görenlerden olduğum halde dadımın belli etmemeye çalıştığı endişesinden rahatsız olmuştum. Gözlerini gözlerimden kaçırarak, "İçin sıkılmış biraz!" dedi ve fincanın iç yüzündeki geniş koyuluğu gösterdi: "Lakin yolun açık. Bak şu uzun çizgiye, önünde geniş bir açıklık var. Güvercine benzeyen şu kuşu görüyor musun, kuzum, bak, gagasının ucundaki beyazlığa bak! İnşaallah, yakında güzel bir haber alacaksın. Dipteki beyazlığı görüyor musun? Tam şurada... Ah ne kadar güzel! Hanene ay doğacak!"

Dadım ellerini dua eder gibi kaldırıp yakarış dolu bir sesle, "İnşaallaaah!" diye ekledi. Haneme doğmasını istediği, fakat bir türlü doğmayan ay, görür görmez kanının kaynadığı ve çok sevdiği Devran'dı. Kalktı, "Sütünü içmeyi unutma!" diyerek kaçar gibi çıktı. Kucağımdan usulca indirdiğim Gümüş de arkasından... Dadım bu sefer benim için hayal ettiklerini söylememiş, sadece şekillere bakmıştı. Gördükleri hiç hoşuna

gitmediği halde iyi şeyler söylemeye çalışmıştı, ama gözleri başka türlü konuşuyordu. Zaten ben de gösterdiği şekillerin hiçbirini bir şeye benzetememiş, fincanın dibinde ay may görmemiştim. Çok üzüldüm; dadım benim yüzümden bedbahttı!

Bir sigara daha yaktım ve elim bir başka bedbaht kadının, Leyla Hikmet'in ruznamesine yeniden uzandı. Az önce okuduğum sayfaların arasına bir kâğıt parçası koymuştum; açtım ve okumaya başladım:

9 Ağustos 328 (22 Ağustos 1912). Ağabeyim bugün *Şehbal* mecmuasının yeni çıkan nüshasını getirdi. Birinci sahifesine Abdülhak Hâmid Bey'in "Garâm" isimli şiirini koymuşlar. Daha sonraki sahifeyi de işgal eden uzun, yeknesak bir şiir. Üstelik devam edecekmiş. Nedense Hâmid Bey'in şiirlerinden hiç zevk alamıyorum, onun için "Garâm"ı hızlıca okuyup geçtim.

Benim asıl bahsetmek istediğim Rauf Yekta Bey'in "Tanbur" serlevhalı makalesi. Üstad kendine has mutantan üslûpla, Osmanlı musiki üstadlarının tanbura çok rağbet ettiklerini, garp musikisi için piyano ne ise, tanburun da bizim musikimiz için o olduğunu, hatta musikimize "Tanbur Musikisi" denilebileceğini söylüyor. Ancak tanburdan tam zevk alabilmek için, Rauf Yekta Bey'e göre, ona her sazı refakat ettirmemek icab edermiş. Akustiği iyi bir salonda sadece ney ve sinekemanının refakat ettiği tanbur icrasının tadına doyum olmazmış. Eskiden Osmanlılarda oda musikini teşkil eden takım, bu üç sazdan ibaretmiş. Kemençe bile yakışmazmış tanbura; hatta eskiler kemençeye "kaba saz" der, köçek takımlarında kullanırlarmış. Kanun ve ud zaten yaygın değilmiş.

Rauf Yekta Bey'in uzun makalesinde Cemil Bey'den hiç bahsetmemiş olması canımı sıktı. Belli ki aziz üstad, Tanburi İsak'tan bugüne ulaşan icra tarzını tercih ediyor. İsak Efendi, Selim-i Sâlis'in de tanbur hocasıymış. Diğer talebeleri Oskiyam ve Zeki Mehmed Ağa... Zeki Mehmed Ağa, bildiklerini kendine saklayan cinsten ketûm bir adammış, oğlunu bile kendisi yetiştirmemiş. Oğlu meşhur Tanburî Büyük Osman Bey, tanburu başkasından meşk ettiği için onun gibi çalmazmış. İsak Efendi'nin tavrının zamanımıza intikalini temin eden Kuyumcu Oskiyam Efendi imiş. Bu tavrın esası, nağmeleri mümkün mertebe az mızrap vuruşuyla çıkararak, Rauf Yekta Bey'in ifadesiyle, "tanbur istimaında matlûb-ı aslî olan tanîn-i sâmia-nüvâzı mızrab gürültüleri arasında gâib etmemek"miş. Tanburun sapı, bu tanini, bu iniltiyi husule getirmek için uzun tutulmuşmuş.

İsim vermeden tanburu Cemil Bey gibi çalanların udileri taklit ettiklerini iddia eden aziz üstadla bir gün karşılaşırsam, kendisine bir çift sözüm var.

Cemil Bey'in vefatıyla ilgili haberleri yakından takip ettiği notlarından anlaşılan Leyla Hikmet Hanım, Rauf Yekta Bey'in onun ardından yazdıklarını herhalde okumamış; çünkü hatıra defterinde bu hususta tek satır bile yok. Söylemek istediği o "bir çift söz"ü söyleyebildi mi, bilmiyorum. Eğer hayattaysa ve henüz söylemediyse, bundan sonra söylemesi imkânsız. Çünkü üstad, Beylerbeyi'ndeki evinde ağır hasta olarak yatıyor. İnşallah tez zamanda şifa bulur ve ayağa kalkar; ama maalesef hiç ümit olmadığını söylüyorlar.

Bunları düşünürken zihnim bir taraftan da "Garâm"la meşguldü. Demek ki 1912'de *Şehbal*'de tefrika edilmiş. Hâmid'in bu uzun manzumesi, yanlış hatırlamıyorsam, 1920'lerin başında kitap olarak çıkmıştı. Okurken zaman zaman çok öfkelendiğimi hatırlıyorum. Kalktım, kütüphaneye inip *Garâm*'ı buldum. Halk Kitabhanesi tarafından 1341 senesinde neşredilmiş; başında da merhum Süleyman Nazif'in uzunca bir mukaddimesi var. Üşenmedim, sonuna kadar yeniden okudum. Diliyle muhtevası birbirine bu kadar aykırı bir eser düşünemiyorum; bizim için çok yeni sayılabilecek fikirleri arkaik bir dille manzum olarak söyleyen üstad, anlattığı hikâyeyi de oradan buradan devşirmiş.

Hikâyenin kahramanı, Çamlıca'da köşkleri olan, kafası felsefî fikirlerle dolu bir gençtir. Bir gün elinde bir kitapla tepede dolaşırken iki güzel kıza rastlar. Yanlarında küçük bir kız ve elli yaşlarında gösteren bir zenci dadı vardır. Genç, bu kızlardan birine, masallardaki gibi, ilk görüşte âşık oluverir. Bir müddet sonra kızlar gözden kaybolurken bir türbedar peyda olur. Bütün inandıklarının abes şeyler olduğunu söylediği türbedardan kızların oturduğu evin yerini öğrenen genç, âşık olduğu kızı tekrar görmek ümidiyle bu evi birkaç gece âdeta tavaf eder. Ne var ki ev hep karanlıktır. Sonunda bir gece evin ışıklarının yandığını görünce pencereye yaklaşır, içeride konuşulanları din-

ledikten sonra bir ağacın altında geceler ve rüyasında sevdiği kızı görür. Sabahleyin küçük hizmetçisini yanına alıp tepede gezintiye çıkan sevgilisiyle karşılaşacak ve aralarında nazlı, sitemli bir muhavere geçecektir. Başka bir gece yine sevgilisinin evine giden genç âşık, onu pencereden mehtabı seyrederken görür. Birbirlerine ilanıaşk ettikleri o gece kızın uzattığı ipe tutunarak penceresine tırmanır. Uzun uzun konuşurlar. Ne var ki ablasının yatması için ısrar ederken söylediklerinden sevgilisinin ince hastalığa yakalanmış olduğunu öğrenir. Bu görüşmeler birkaç defa tekrarlanacaktır. Bir gün genç âşık başka biriyle gördüğü sevgilisini tabancasındaki mermileri üzerine boşaltarak öldürür. Aslında öldürdüğü sevgilisi değil, ona çok benzeyen kardeşidir. Zenci kadın kendisine hakikati söylerse de inanmaz. Zabıta tarafından yakalanır, delilik alametleri gösterdiği için Üsküdar tımarhanesine sevk edilir. Ancak sevgilisi broşunu satarak onu deliler arasından kurtarır, kendi evine getirip bir işret meclisi kurar. Hakikati bir türlü kabul etmek istemeyen genç, ertesi gün, bu vuslat gecesinin ücretini hakaretamiz sözler yazdığı bir tezkereyle birlikte gönderir, yani onu fahişe yerine koyar. Alexandre Dumas'nın *La Dame aux Camelias*'sını okuyup da Armand Duval'in[74] Marguerite'e aynı şekilde para ve mektup gönderdiğini hatırlamayan var mıdır? Aradan on beş gün geçer. Bir gün Bağlarbaşı'nda karşılaştığı zenci kadından sevgilisinin ölüm döşeğinde yattığını ve gönderdiği parayı kefen parası yaptığını öğrenir. Sonunda aklı başına gelen genç âşık, sevgilisine bir an önce kavuşmak için bir arabaya atlar. Ne var ki yolda arabası devrilecek, kendine geldiğinde sevgilisinin öldüğünü öğrenecektir. Pişmandır, ama artık iş işten geçmiştir.

Bir halk hikâyesi olsa, ona göre okuyup naifliğinden haz bile duyabileceğim bu basit hikâye ve bu geveze manzume, şöhretli bir şair ve tiyatro yazarının kalemine hiç mi hiç yakış-

mıyordu. Deve derisinden kesilmiş Karagöz suretleri bile bence "Garâm"ın karakterlerinden çok daha canlı. Hikâyede tek hoşuma giden, genç âşığın sevgilisini görebilmek ümidiyle geceleri evinin etrafında dolaşmasıydı. Ben de bir gece Devranların evini kuytu bir köşeye sinip geç vakte kadar gözetlemiş, fakat sukut-ı hayale uğramıştım. "Garâm"da anlatılan hikâyeyi o zaman okumuş olsaydım, pencereden bir ipin sarkıtılmasını bekler miydim? Zannetmiyorum. Aşk, bir çeşit tecennün... Garâm,[75] insanın aklını başından alacak derecede şiddetli arzu ve iştiyak mânâsına geliyor. Arapçada galiba *azab çekmek*, *helâk olmak* gibi mânâları da var. Şu anda bile içimden Salacak'a gidip onun hiç olmazsa pencereye düşen gölgesini görme arzusu geçmiyor değil.

Leyla Hikmet de Cemil Bey'i -evlendiğini öğrendikten sonra bile- sevmekten vazgeçmemiş, aksine daha fazla sevmeye başlamış. Yazdıkları dikkatle okunduğu zaman satırlarının tutuştuğu hemen fark ediliyor:

14 Kânunusani 318 (27 Ocak 1903). Babam bu gece Cemil Bey'in geleceğini söyleyince kalbim yerinden fırlayacak gibi oldu. Saide Hanım'la izdivacından sonra hocamı ilk defa görecektim. Amcam kadınların da isterlerse bir paravan arkasından Cemil Bey'i dinleyebileceklerini söyledi. Sadece Cemil Bey değil, Kanuni Ârif Bey, Kemençeçi Vasilaki, Santuri Edhem Efendi ve Kaşıyarık Hüsameddin Beyler de geleceklermiş. Annem, musiki meraklısı bütün tanıdıklarını davet etti. O gün akşama kadar ortalıkta ruh gibi gezinip durdum. Nihayet vakit gelip çattı. Cemil Bey ve arkadaşları iki kupa arabasıyla Üsküdar İskelesi'nden alınıp konağa getirildiler. Cemil Bey'in rıza gösterdiği davetliler de gelmişlerdi. Yemekten sonra hep birlikte selamlığa geçtiler. Biz kadınlar da paravanın arkasındaki yerlerimizi aldık. Hava çok sıcaktı. Paravanın aralığından baktım; Cemil Bey her zaman oturduğu koltuğa yine terbiyeli bir şekilde oturmuş, önüne bakıyordu. Babam galiba Bayati Araban faslının geçileceğini söylemişti, araya laf karıştığı için tam anlayamamıştım. Harem'deki piyano da selamlığa taşındı. Enise'nin biraderi Nezih Bey çalacakmış. Kısa bir hoşbeşten sonra Cemil Bey belki de bir kısmını tanımadığı misafirlerle daha fazla konuşmak mecburiyetinde kalmamak için tanburunu alıp *Tahirbuselik Peşrevi*'ne başlamaz mı! Selamlık Kemanî Rıza Efendi'nin birden başka bir hâlete bürünen peşrevinin nağme çağlayanıyla âdeta serinledi.

LEYLA Hikmet'in kim olduğunu ve yaşayıp yaşamadığını çok merak ediyordum. Oturdum, Nezih dayıma bir mektup yazarak 14 Kânunusani 1318 tarihinde, Üsküdar'daki bir konak yahut köşkte Cemil Bey'in katıldığı, kendisinin de piyano çaldığı musiki meclisini ve bu meclisi tertip eden aileyi hatırlayıp hatırlamadığını sordum. Mektup kim bilir eline ne zaman ulaşır, kim bilir ne zaman cevap yazardı! Merakımı çabucak gidermenin tek yolu Firkat Hanım'ı ziyaret etmekti; fakat buna Devran'la karşılaşmak ihtimali yüzünden cesaret edemiyordum. En iyisi, kendisini önümüzdeki Ramazan Bayramı'nda ziyaret etmekti.

Sahi, Ramazan'ın yaklaştığını fakat bunun hayatımızda artık eskisi gibi hissedilmediğini yazmış mıydım?

DEFTER 15

ESKİ musikinin mekteplerden kovulması, radyolarda icrasının yasaklanması ve bu yasağın daha da genişletileceğine dair söylentiler, artık bana vakit kaybetmememem gerektiğini ihtar ediyordu. Teyzeciğim iyi ki bütün bunları yaşamadı; yoksa kendi kendini yer bitirirdi! Benim Darülfünun'dan mezun olduğum ve harf inkılâbının yapıldığı 1928 senesi sonlarında kaybetmiştik onu. Kulaklarındaki son sesler, zannedersem bazı sokak satıcılarının sesleri ve Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaisi*'nin ateşten nağmeleriydi. Hayattayken onu Cemil Bey hakkında fazlaca konuşturmadığım için kendime çok kızıyorum. Mesela Cemil Bey'in ölüm haberini aldığında neler düşünmüş, neler hissetmişti? Ağlamış mıydı? Kim bilir! Leyla Hikmet, acı haberi 29 Temmuz 1916 akşamı iftardan sonra babasından almış:

17 Temmuz 332 (30 Temmuz 1916). Babam dün iftardan sonra Cemil Bey'in ufûl ettiğine dair bir haber işittiğini söyledi. Birden başım dönmeye başladı. Biraz sonra izin isteyerek kendimi odama attım ve göz pınarlarıma hücum eden gözyaşlarımı bıraktım. Yine de küçük bir ümidim vardı, çünkü geçen hafta hocamın vefatına dair ortalıkta dolaşan haberin aslı çıkmamıştı. Bu sefer de öyle olması için Allah'a bütün kalbimle yakardım. Fakat... Bugün *Tasvîr-i Efkâr*'daki uzun vefat haberini okuyunca dünyanın başıma yıkıldığını zannettim, ölmek istedim ben de. Hayır, daha fazla yazamayacağım.

Niçin terkeyleyip gittin, a zalim?

Notun sonuna ilâve edilen mısra, Hacı Ârif Bey'in, ilk zevcesi Çeşmidilber tarafından terk edilince duyduğu derin acıyı ve yaşadığı hayal kırıklığını anlatmak için yaptığı Kürdili Hicazkâr şarkının ilk mısraıydı. Dünyalar güzeli Çeşmidilber, Sultan Abdülmecid'in hareminde Hacı Ârif Bey'in musiki dersi verdiği cariyelerdendi; yakışıklı ve güzel sesli bestekâra ilk görüşte gönül vermiş veya -iki yıl kadar sonra kaçıp gittiğine göre- öyle zannetmişti. Leyla Hikmet, bu mısraı arkasındaki acıklı hikâyeyi bilerek yazmış olmalı. Willi Frost'un *Bitmemiş Senfoni* filmi, musiki hocalarıyla talebeleri aralarında yaşanan aşk maceralarının sadece bize has olmadığını gösteriyor. Hacı Sadullah Ağa'yla Üçüncü Selim'in cariyesi Mihriban, Hacı Ârif Bey'le önce Çeşmidilber, daha sonra Zülfinigâr ve Nigârnik isimli cariyeler arasında yaşanan büyük aşklar, bildiklerimiz... Namık Kemal'in torunu Cezmi de keman dersleri aldığı Belçikalı hanıma âşık olup karşılık göremediği için intihar etmemiş miydi? Nezih dayım Cezmi'yi yakından tanıdığı için intiharının bizim evde günlerce konuşulduğunu hatırlıyorum. Evet, bütün bu aşklar birer *Bitmemiş Senfoni*...

Hacı Ârif Bey'in iç yakıcı bir şarkıyla arkasından ağladığı güzel Çeşmidilber'in ikinci kocasından olan kızı, Tanburî Cemil Bey"in ağabeyi Ahmet Bey'le evliydi. Onların kızı da, *Cumhuriyet*'in birinci sayfasında şu günlerde öztürkçe dalkavukluk şiirleri neşredilen güzide hiciv şairimiz bay Fâzıl Ahmed'in zevcesi... Ne tuhaf!

Cemil Bey'in annesi Zihniyar Hanım da Çeşmidilber gibi bir cariye imiş. Leyla Hikmet'in hatıra defterinde onun hakkında mühim notlar vardı. İlk okuduğumda bana fazla bir şey söylemeyen bu notlar, bilgim arttıkça yerli yerine oturdu:

15 Kânunuevvel 315 (27 Aralık 1899). Annemin misafirleri dün Cemil Bey'in annesi Zihniyar Hanım'la ablası Beyhan Hanım'ın dedikodusunu yaptılar. Beyhan Hanım, kardeşini Saide Hanım'dan âdeta kıskanıyormuş. Birisi, "Taze gelinin işi zor!"

dedi, "Beyhan Hanım kaplan gibi yırtıcı bir kadındır!" Lakin annesi hakkında anlatılanlar masal gibiydi. Zihniyar Hanım bir Çerkez kızıymış ve yedi sekiz yaşlarında iken sadaret kethudası Mustafa Reşid Efendi'nin evine alınmış, on iki yaşına kadar onun konağında büyümüş. Bu küçük, çelimsiz kızın bir gün ağır su kovalarını yalınayak merdivenlerden yukarı çıkarmaya çalıştığını gören Mustafa Reşit Efendi, kalfalara, "Yavrucuğa ağır işleri niçin gördürürsünüz? Bu hanede yukarı katlara su taşıyacak daha münasip kimse yok mu?" diye çıkışmış. Onun Zihniyar'a gösterdiği bu alâkadan başka mânâlar çıkaran haremi, kıskançlığa kapılarak derhal kızcağızı esir pazarına gönderip sattırmış. Kocasından yaşlı olduğu için onu elinden kaçırmak korkusuyla cariyelere karşı zalimane davranan bu azametli hanımın ismini nedense misafirlerden hiçbiri hatırlayamadı.

Zihniyar'ın hikâyesi, buraya kadar, Sami Paşazâde Sezai Bey'in gözyaşları içinde okuduğum *Sergüzeşt*'indeki küçük Dilber'in hikâyesine benziyor. Ancak Zihniyar, Dilber gibi şanssız değilmiş; çünkü onu satın alanlar Adile Sultan'ın adamlarıymış. Böylece bir sultan sarayına girerek en iyi şekilde terbiye edilen Zihniyar, birkaç yıl sonra Adile Sultan'ın kızı Hayriye Sultan'ın dadısı olmuş ve daha sonra çerağ edilerek Kâhya'nın evine yerleşmiş.

Masal henüz bitmedi: Bir gün bir görücü çıkagelmiş, Zihniyar bir bakmış ki kendisini oğlu Tevfik Bey için isteyen bu görücü, eski hanımı... Dizlerinin bağı çözülmüş, benzi sapsarı kesilmiş. Ben olsam öfkeden çıldırır, kadını kovardım herhalde! Zalim kadın, bir zamanlar acımadan esir pazarına gönderdiği cariyesini tanımamış bile. Zihniyar da kendini tanıtmamış, fakat o gittikten sonra, tekrar geldiğinde hakikati öğrensin diye Kâhya'nın karısına başından geçenleri bir bir anlatmış. Her neyse, söz kesilmiş, nikâh kıyılmış, Zihniyar Hanım eski efendisinin evine korka korka gelin gitmiş. Ama tabii bir eve cariye olarak girmek başka, gelin olarak girmek başka! Zaten az zaman sonra Adile Sultan'ın kendisi için Taşkasap'ta yaptırdığı eve geçmişler. Cömert Sultan çeyiz vermiş, halayıklar vermiş. Cemil Bey, bu evde dünyaya gelmiş.

Zihniyar Hanım, Tevfik Efendi'ye dört evlat vermiş; Cemil Bey en küçüğü... İlk çocukları Reşad'ın varlığını doğrusu hiç ummadığım birinden, Florinalı Nâzım'dan öğrenmiştim. Açıktürbe yangınından sonra bir müddet misafir ettiğim Türk Şiir Kralı'nın imzalayıp armağan ettiği *Sünbülistan-i Musiki* adlı şiir kitabını okurken Cemil Bey'in talebesi Kadı Fuad Efendi'nin ismine rastlayınca bu zatla tanışıp tanışmadığını ve hakkında neler bildiğini sormuştum. *Sünbülistan-ı Musiki*'de üstadın musikimizi müstekreh şarkı sözlerinden kurtarmak iddiasıyla

yazdığı güfteler vardı ve bu güftelerden çoğunun üzerinde kim tarafından bestelendiği de kayıtlıydı: Neyzen Mehmed Emin Efendi, Tanburî Ali Efendi, Hristaki Efendi, Udî Ali Salahi Bey, Tanburî Kadı Fuad Efendi, evet, Cemil Bey'in en sevdiği talebesi Kadı Fuad Efendi... Florinalı, bilgisine başvurulmuş olmanın verdiği gururla, "Elbette tanıdım, Galip Bey!" demişti. "Şüpheniz mi var?"

"Hayır, ben de öyle tahmin etmiştim. Bana bu zatı biraz anlatabilir misiniz?"

"Cemil Bey'in talebesiydi, çok iyi tanbur çalardı!"

"O kadarını biliyorum!"

"Vallahi hatırladığım kadarıyla, Bâb-ı Meşihat'te çalışırdı, sarıklı takımındandı yani. Babası da kadıymış ve galiba oğlunun İngilizce ve musiki öğrenmesine müsaade ettiği için ismi Gâvur İmam'a ve Kara Hâfız'a çıkmış. Dal gibi ince, seyrek sakallı, gölge bıyıklı, çok nazik ve mahcup bir çocuktu. Zavallı, çok genç öldü, 335'te... Belki de 336'ydı. Merkezefendi'de Cemil Bey'in kabrine defnedilmiş! Rahmetlinin vasiyeti öyleymiş!"

"Cenaze merasimine katılamadınız demek..."

"Maalesef! Vefat ettiğini çok sonra öğrendim!"

"Peki, Kadı Fuad Efendi size Cemil Bey hakkında bir şey anlattı mı?"

Nâzım Bey biraz düşündü: "Pek bir şey hatırlamıyorum, fakat Cemil Bey'in bir ağabeyinden bahsederdi! Tanburî Ahmet Bey'in de büyüğü imiş. Pek kimse bilmez!"

"Nasıl kimse bilmez?"

"Çünkü aile bu ağabeyin bilinmesini pek istemezmiş. İsmi Reşad'mış. Fuad Efendi, onun Bektaşî takımından meczup bir derviş olduğunu söylediydi. Omzunda bağlamasıyla, saç sakal birbirine karışmış bir halde gezip dururmuş. Kılıksız, pasaklı herifin tekiymiş. Âşık kahvelerinde, tekkelerde, hanlarda,

kervansaraylarda yatıp kalkar, saz çalıp şathiyat söylermiş. Birden ortadan kaybolur, Anadolu yahut Rumeli'nde senelerce gezip tozduktan sonra çıkagelirmiş. Onun için de bir şiir yazdımdı, yandı..."

Hayretler içinde kalmıştım. Cemil Bey hakkında konuştuğum hiç kimse onun bu meczup ağabeyinden bahsetmemişti. Belli ki o da kendi içine kapanmayı tercih eden ve yerleşik hayatın rutinlerinden kaçan sıradışı bir sanatkâr, kayıtlara bağlanmaktan nefret eden bir rind, yani Cemil Bey'in bir başka çeşidi... Nasıl bir aileyse, sanatkâr olmayan yok gibi. Cemil Bey'in ablası Beyhan Hanım'ın musikiyle iştigal edip etmediğini bilmiyorum, ama o kadar sanatkâr arasında yaşayıp da en azından yüksek bir musiki zevki edinmemiş olması düşünülemez. Bir tanbur virtüozu olan hocam rahmetli Hikmet Bey onun oğluydu. Garp musikisini de çok iyi bilen ve yıllarca keman çalan Hikmet Bey'i ilk defa Moda'daki Apollon Sineması'nda tertip edilen Tanburi Cemil Konseri'nde görmüştüm.

Rauf Yekta Bey, *Tasvîr-i Efkâr*'da çıkan ikinci yazısında Tevfik Bey'in Zihniyar Hanım'dan biri kız dört çocuğunun dünyaya geldiğini söylüyor. Erkek kardeşlerin birbirleriyle hiç geçinemediklerini, geçimsizlik had safhaya gelince, amcaları Refik Bey'in Cemil'i yanına aldığını yazan Rauf Yekta Bey, belki de aileyi rahatsız etmiş olmamak için Reşad Bey'in ismini zikretmiyor. Bunlar benim için yeni bilgilerdi. Daha da mühimi, Rauf Yekta Bey, aynı yazıda Cemil Bey'in hatıratından bahsetmiş, hatta bu hatırattan bazı pasajlar nakletmiş. Meğerse ailenin musikişinas bir akrabası varmış. Cemil Bey'in ismini zikretmediği, fakat Rauf Yekta Bey'in Kanuni Said Bey olduğunu tahmin ettiği bu akraba bazan Taşkasap'taki eve gelip günlerce misafir kalır, Tanburi Ahmed Bey'le kafaları uyuştuğu için akşamları işret sofrasını kurar, "zemzeme-i tanburu tantana-i kanuna karıştırarak" hoşça vakit geçirirlermiş. Bu iki dost, za-

manla musiki bilgilerini artırma ihtiyacı hissetmiş ve Tanburi Ali Efendi'yi haftada iki gece davet ederek bilgisinden istifade etmeye başlamışlar. Civardaki musiki meraklıları da yavaş yavaş bu halkaya girmeye başlamış. Henüz çok küçük olduğu için bu halkaya alınmayan Cemil Bey, hatıratında anlattığına göre, kendisine münasip bir yer bularak Tanburi Ali Efendi'nin anlattığı musiki menkıbelerini, bilhassa büyük bir maharet ve letafetle çalıp söylediği eserleri dinlemekten büyük zevk alırmış. Böylece zamanla musikiye merakı artmış ve boş vakitlerinde duvarda asılı duran musiki âletlerini birer birer tecrübe etmeye başlamış. Bir müddet keman çalmış, fakat akordunda zorlanınca tanburda karar kılmış, kendi ifadesiyle "bu asîl ve rengîn saz üzerinde istediği negamatı icra ettikçe hissiyatına küşayiş gelmiş, hayali genişlemiş."

Bu bilgiler, Orfeon Record firmasının Fransızca-Türkçe neşrettiği plak katalogunda ve Leyla Hikmet'in hatıratında zikredilen -önceki defterlerden birinde anlattığım- Lenber Ağa rivayetinden çok farklı. İki farklı rivayeti mantıklı bir şekilde birbiriyle telif etmek lâzım geliyor, ama nasıl? Mesud Cemil'le görüşmekten başka çare yok. Eğer bir mülâkat imkânı bulursam kendisine hem bunu soracağım hem de Rauf Yekta Bey'in bahsettiği hatıratı... Doğrusu Cemil Bey'in hatıratının varlığı beni hem heyecanlandırdı hem de canımı çok sıktı. Çünkü hakikaten böyle bir hatırat varsa, onu görmeden doğru dürüst bir Cemil Bey biyografisi yazılamaz.

CEMİL Bey'in yeğeninden kısa bir müddet de olsa tanbur dersleri almış olmaktan gurur duyuyorum. Merhum, dayımın ricasını geri çevirmemişti. İnce hastalığın pençesinde olduğunu o zaman bilmiyordum. Kadıköyü'ndeki evlerine bir müddet devam ettim; hastalığı ilerleyince tebdil-i hava için Büyükada'da

bir ev tutarak taşındılar, fakat artık iş işten geçmiş görünüyordu. Zavallı Hikmet Bey, dayısı gibi gencecik yaşında tüberküloza mağlup oldu. Son zamanlardaki mahzun hali hâlâ gözlerimin önündedir. Cenaze töreninde annesi Beyhan Hanım'ın hali dayanılacak gibi değildi; sonraları şuurunu kaybettiği söylendi. Kemençe çalan küçük oğlu Tevfik Bey galiba hayattaymış.

Hikmet Bey'in ölümünden sonra büyük bir ümitsizliğe kapılmış, tanburumu da genç bir meraklıya hediye etmiştim. Şark Musiki Cemiyeti'nde öğrendiğim eserleri dost meclislerinde ısrar edilirse söylüyordum ama, musiki ile münasebetim daha çok dinleyici olarak devam ediyordu. Sadece 1927 yılında, alaturka-alafranga kavgasının iyiden iyiye kızıştığı sırada, Dr. Osman Şevki Bey'in Türk Ocakları adına kurduğu dev koroda korist olarak yer almıştım. Yanlış hatırlamıyorsam, hanende ve sazende, yüz kişiden fazlaydık. Aslında bu, alaturkanın bir meyhane musikisi olduğunu, herhangi bir alaturka eseri beş on kişinin beraberce icra edemeyeceğini, kemanlarda yay taksimatının bile bulunmadığını iddia ederek musikimizi hayatın tamamen dışına itmek için evlerde bile dinlenmesini yasaklamanın yollarını arayan garpçılara karşı ümitsizce bir meydan okumaydı. Ümitsizce diyorum, çünkü mekteplerde Türk musikisi dersleri kaldırılmış, Darülelhan'ın ismi konservatuvar olarak değiştirilip Türk Musikisi kısmı kapatılmıştı. Hatta o yıl Türk Ocakları tarafından 1927 senesinde neşredilen bir kitapta, Ağaoğlu Ahmed Bey, *Üç Medeniyet* adlı kitabında, bırakın musikiyi, Buda-Brahma medeniyetiyle İslâm medeniyetinin garp medeniyeti karşısında hezimete uğradığını, dolayısıyla üstünlüğünü ispat eden garp medeniyetinin bütün şark milletleri tarafından, din ve dil dâhil, toptan kabul edilmesi lâzım geldiğini iddia etmişti. Ancak Osman Şevki Bey'in teşebbüsünün benimsenmiş olması, Türk Ocakları'nda herkesin Ağaoğlu gibi düşünmediğini gösteriyordu. Garpçıların salvoları öylesi-

ne büyük -ve sessiz- bir öfke yaratmıştı ki, konserin verileceği Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nu hanende ve sazende olarak müracaat edenlerle bile doldurmak mümkündü. Bu yüzden koroya kabul edilmek için nota bilme şartı getirilmişti. Kemancılar ise sadece Gülşen-i Musiki Cemiyeti'nden[76] temin edilecekti. Bu konser için Türk Ocağı tarafından teşkil edilen Musiki Encümeni'nde Rauf Yekta Bey, Zekâi Dedezâde Hâfız Ahmed Efendi, Muallim İsmail Hakkı Bey ve Ali Rifat Bey gibi beni çok heyecanlandıran isimler de vardı.[77] Sonradan öğrendiğime göre, Ali Rıfat Bey epeyi huysuzluk etmiş, konserde kendi eserlerinin de çalınmasını istiyormuş. Fakat prensip kararı alınmış: Hayatta olan hiçbir bestekârın eseri ça..lın..ma..ya..cak!

Yenikapı Mevlevîhanesi son şeyhi Abdülbaki Dede Efendi'nin Türk Ocağı'nda müdürlük yaptığını o zaman öğrenmiştim. Dedemle Mevlevîhane'ye gittiğimiz zamanlarda gözüme simsiyah sakalı, yeşil destarlı sikkesi ve hırkasıyla çok heybetli görünen Abdülbaki Dede Efendi, bu kravatlı, matruş, kelebek bıyıklı adam mıydı? Hiçbir şey, yaşadığımız akıl almaz değişmeyi şeyh efendinin bu yeni görünüşü kadar sarahatle anlatamazdı. Daha anne karnındayken musiki dinlemeye başladığı ve musikimizin kaynağında yetiştiği için çok heyecanlıydı; provaları büyük bir dikkatle takip ediyor, titizleniyor, telaşlanıyordu.

27 Temmuz'da verilmesi kararlaştırılan konsere bir ay kala, tam yüz yirmi altı kişi, Muallim İsmail Hakkı Bey'in riyasetinde çalışmaya başlamıştık. Programını hâlâ muhafaza ettiğim konserin repertuvarında harika eserler vardı. Birinci kısım, Zeki Mehmed Ağa'nın *Neva Peşrevi*'yle başlayacak, Buhurizade Mustafa Itrî'nin *Nevakâr*'ı ve *Nühüft Ağır Semaisi*'nin ardından Eyyubi Ebubekir Ağa, Seyyid Nuh, Hacı Sadullah Ağa, Eyyubi Mehmed Bey, Zekâi Dede, Dede Efendi ve Nâyî Said Efendi'nin eserleriyle devam edecekti. Benli Hasan Ağa'nın *Rast Peşre-*

vi'yle başlayan ikinci kısımda ağırlıklı olarak Dede Efendi'yle talebesi Zekâi Dede'nin eserleri vardı.[78] Muallim unvanını hak etmiş bir hoca olan İsmail Hakkı Bey -merhum, uzun boylu, beyaz sakallı, Bektaşî bıyıklı hoş bir adamdı- hakikaten iyi öğretiyordu. En az altı ay çalışılması gerektiğini söyleyenler, mesela Ali Rifat Bey, bir ay gibi kısa bir zamanda bu zor eserlerin bu kalabalık koro tarafından kusursuzca icra edildiğini görünce hayretlerini gizleyememişlerdi.

Nihayet konser günü geldi çattı; koristler, Tepebaşı Tiyatrosu'nun sahnesinde bu konser için yapılan muvakkat amfiye yerleştik. Muallim İsmail Hakkı Bey'in rahatsızlandığı için koroyu idare edemeyeceğini öğrenince canımız sıkılmıştı, fakat onun yerine Zekâi Dedezâde Hâfız Ahmed Efendi geçince çok sevinmiştik. Açılış konuşması Rauf Yekta Bey tarafından yapılacaktı. Büyük bir heyecan içindeydik; son provadaki muvaffakiyeti gösterebilecek miydik? Prova başka, büyük bir kalabalığın huzurunda çalıp söylemek başka! Salon, yedi yıl önce, Apollon Sineması'nda tertip edilen Tanburi Cemil Konseri'nde olduğu gibi -bu konseri daha sonra uzun uzun anlatacağımhıncahınç dolmuş ve biletler dışarıda karaborsaya düşmüştü. İzdihama, konserin tekrarlanacağı ilan edilerek mâni olunduğunu hatırlıyorum.

Sonunda perde açıldı; Rauf Yekta Bey, arkası kesilmek bilmeyen alkışlar arasında vakur adımlarla sahnenin ön tarafına geçti ve makalelerindeki mutantan üslûpla, dili bir kere bile sürçmeden, repertuvarda eserleri yer alan bestekârlar hakkında tatminkâr bilgiler verdikten sonra, musiki tarihimizde uzun zaman nota kullanılmadığı halde, meşk usulüyle nesilden nesle aktarılarak bugüne ulaştırılan bu eserlerin milletimizin ruhunda derin akisler bıraktığını ve hiç şüphesiz hepsinin klasik değer taşıdığını söyledi. Birazdan icra edilecek eserler ortada durdukça bu nefis sanatın şunun bunun sözleriyle yok

olmayacağını sözlerine ekledikten sonra, sahnedeki yüz küsur kişiden oluşan koroyu bu musikinin hayatiyetine delil olarak gösterdi. Hitabesini, "Türk musikisi hiçbir vakit ölmeyecek ve mensup olduğu millet-i muazzama gibi dünya durdukça yaşayacaktır," diye tamamlarken sesinin titrediğini hissetmiştik, muhtemelen gözleri de yaşarmıştı. Ben hem onu dinliyor, hem de kalbim küt küt ederek seyirciler arasında Devran'ı arıyordum. Eğer babasını ikna edebilirse konsere geleceğini söylemişti. İtirafa cesaretimiz yoksa da, bir müddettir birbirimizi görmeden edemiyorduk. Darülfünun'da ben üçüncü sınıftaydım, o ikinci sınıfta. Hayır, yoktu! Çok anlıyormuş gibi, ateşli bir alafranga taraftarı kesilen Selahattin Sabri Bey, "alaturka" dinlemeyi asrîliğe mugayir görmüş olmalıydı.

Rauf Yekta Bey son cümlesini söyler söylemez kopan alkış tufanı dindikten sonra, sazlar, Zekâi Dedezâde'nin işaretiyle *Neva Peşrevi*'ne başladı. Herkes nefesini tutmuştu. Zeki Mehmed Ağa'nın nefis eseri kusursuz bir şekilde icra edilince salon alkıştan neredeyse yıkılacaktı. Alkışların dinmesini beklemeden işaretini veren Zekâi Dedezâde'nin gözlerinden yaşlar akıyordu. Itrî'nin şaheseri *Nevakâr* ve diğerleri yüz küsur kişilik bir korodan asla beklenemeyecek bir mükemmellikte icra edildi. Âdeta mistik bir vecd içindeydik; her eserin sonunda yükselen alkış bir öncekinden daha coşkundu. Bir ara gözüm Kanuni Artaki Efendi'ye ilişti, hem çalıyor hem ağlıyordu. Salonda da sevinçten gözyaşlarını tutamayanlar vardı; bu insanlar İstanbul'un işgal altında olduğu günlerde düzenlenen Tanburi Cemil Konseri'ni dinlerken hangi duyguları yaşamışlarsa, bu konserde de o duyguları yaşıyorlardı. Bir tuhaflık vardı bu işte! Hakkı Süha Bey'in ertesi gün *Vakit*'te çıkan makalesinin serlevhası müthişti:

"Musikimizin Sakarya Zaferi!"[79]

BİR hafta sonra Muallim İsmail Hakkı Bey'in şefliğinde tekrarlanan bu zaferin akisleri plak şirketlerini hareket geçirmiş ve Sahibinin Sesi firmasıyla anlaşılarak on eserin kaydedildiği beş plak yapılmıştı. Ben bu kayıtlar sırasında koroda yer almamış, ama bütün plakları temin etmiştim. Şu anda o plakları dinliyorum; çok güzel, ama konser sırasındaki heyecandan eser yok.

Bu konser hakkında alafrangacıların ne düşündüğünü öğrenememiştik. Bir sene sonra Halil Bedii Bey'den öfkeli ses yükseldi. *Hayat* mecmuasında başka bir konser vesilesiyle yazdığı bir yazıda, ağızlara sakız olmuş lafları sıraladıktan sonra sözü bizim konsere getirerek "millî ve medeni bir müessese" olan Türk Ocağı'nı bu konseri himaye ettiği için ayıplıyor, Türk modernizmini görmeye gelen Paul Ogaret gibi ecnebi sanatkârlar karşısında küçük düştüğümüzü söylüyordu.[80]

Bu kafayı anlamam mümkün değil. Kendi memleketlerinde belki de üçüncü, beşinci sınıf olan adamlara kendimizi beğendirme mecburiyetimiz mi var?

Sadece musikide değil, her sahada böyle. Gazi Terbiye resim hocalarından Malik Vicdani,[81] geçen yaz Küllük'te anlatmıştı: Maarif Vekâleti tarafından 1927 yılında Ankara'ya davet edilen ve bir modern mimari peygamberiymiş gibi karşılanan Mimar Ernst Egli'nin yaptığı ilk iş, o tarihte Gazi Terbiye Enstitüsü binasıyla meşgul olan büyük mimar Kemaleddin Bey'i hırpalamak olmuş. Öteden beri yabancı mütehassıslara düşkün olan bürokrasi, Gazi Terbiye projesinde kendince kusurlar bulan Egli'nin yanında yer almış. Zavallı Kemaleddin Bey'in önünde iki yol varmış: Ya bırakıp gitmek yahut projesini Egli'nin teklif ettiği istikamette tadil ederek tamamlamak... Eserini, büsbütün Egli'ye bırakmak istemediği için ikinci yolu tercih eden Kemaleddin Bey merhum, hadiseye yakından şahit olanların anlattığına göre, "Bu son eserim olacak!" diyerek hüngür

hüngür ağlamış ve aşağılanmış olmaya fazla dayanamadığı için o yılın ortalarında beyin kanaması geçirerek Hakk'a yürümüş. İşten anlayanlar, Egli'nin sanat ve teknik itibariyle Mimar Kemaleddin Bey'in tırnağı bile olamayacağını söylüyorlar.

TEPEBAŞI'ndaki konserin repertuvarında Tanburi Cemil Bey'in hiçbir eseri yer almadığı gibi, oğlu da ne hazırlıklar yapılırken ne de konser sırasında ortalarda görünmüştü. Konseri tertip edenler mi Mesud Cemil'i uzak tutmuşlardı, o mu yanaşmamıştı, hatırlamıyorum. Hâlbuki Rauf Yekta Bey'le dostlukları kavidir.

Mesud Cemil'in vaziyeti zordu, biliyorum. Zamanın ruhu onu da alafranga cephesinde taraf tutmaya zorluyordu, olup bitenlere mırıltıyla olsun itiraz ettiğini duyan olmamıştı; fakat o Tanburi Cemil Bey'in oğluydu, istese de bu gerçekten kurtulamazdı. *Trajedi* dedikleri şey bu olsa gerek! Öyle bir hava esiyordu ki, ufacık bir zaaf gösterseniz, ayağınızı yerden bir saniye kesseniz sizi önüne katıp sürüklüyordu. Nişanlım bile sonunda yelkenleri indirmişti; Cemil Bey'in büyük ağabeyi Reşad hakkında Türk Şiir Kralı'ndan öğrendiklerimi heyecanla anlatırken birden, "Ay, yeter artık Galip," diye isyan etmişti, "içim dışım Tanburi Cemil oldu! Sanki musiki Cemil Bey'den ibaret!"

Belki de haklıydı, hangi meseleye alâka duysam, dünyam ondan ibaret hale gelir, etrafımdakileri bıktırırdım. Mezuniyet tezimi hazırladığım sıralarda rahmetli teyzem de Hâlet Efendi'nin maceralarını dinlemekten gına getirmişti. Fakat bu sefer farklıydı; yeni Tanburi Cemil Beylerin yetişeceğinden emin olsam, onunla bu kadar meşgul olmazdım. Ben gücüm yettiğince yangından mal kaçırmaya çalışıyordum; bunu nasıl anlatabilirdim? Burhan Asaf Bey, geçenlerde *Hâkimiyet-i Milliye*'de

çıkan bir yazısında, "Alaturkayı içimizde sevenler bulunabilir, bize kimse, 'Onu sevme,' diyemez. Fakat bizler giden adamlarız, bir de gelenler var. Gelecek gelenlerinse, ortalıkta alaturka bırakmamalıyız," gibi lâflar ediyordu.[82] Bu, gelecek nesiller adına karar vermek, onların musiki zevklerine açıkça ipotek koymak değil miydi? Sadece gelecek nesillerin mi? Yaşayanların da... Komşumuz Selanikli Şaziye Hanımteyze'nin tiryakiliği, her akşam saat 18.00'de radyosunun başına geçip incesaz heyetinin konserini dinlemekti. Musikinin yasaklandığı haberlerine inanmadığı için günlerce aynı saatte Mesud Cemil Bey'in tesirli sesiyle incesaz heyetini anons etmesini boşuna bekledi. Radyoda artık bir kısmı plaktan, bir kısmı canlı, hafif müzik, karışık müzik, oda müziği, Türkçe sözlü dans müziği, caz, tango ve klasik batı müziği dışında musiki neşriyatı yok. İstanbul Radyosu'ndan ümidini kesince kulağına yabancı gelmeyecek müzikler aramaya başlayan ve Kahire Radyosu'nu keşfeden zavallı Şaziye Hanımteyze, birkaç gün önce, "Ah Galip Bey oğlum," dedi, "musikimizi Gazi Paşa yasaklamış diyorlar. Olacak şey mi? Kendisi alaturkayı pek sever diye işitmiştim."

DEFTER 16

LEYLA Hikmet, Cemil Bey'in ölüm haberini aldığında hissettiği büyük acıyı, Hacı Ârif Bey'in şarkısından aldığı tek mısra ile ifade etmeyi tercih etmiş. Onu çok iyi anlıyordum; evli ve psikolojisi bozuk bir adama karşı içinde her an patlamaya hazır bir bomba gibi taşıdığı, Abdülhak Hâmid'in kullandığı *garâm* kelimesiyle daha iyi ifade edilebilecek bu marazî alâkayı, bırakın ailesini, kendisine bile izah etmesi zordu. Hatıra defterini onlardan sonuna kadar saklamayı nasıl başarmıştı, bilmiyorum. Galiba dadısından başka sırdaşı da yoktu. Ah, bu fedakâr dadılar! Didar Kalfa da her zaman benim sırdaşım olmadı mı?

Cemil Bey'in ölümünden birkaç gün sonra dadısını yanına alıp tâ Merkezefendi'ye giden Leyla Hikmet, hatıra defterinde bu delice cesaretini de soğukkanlı bir üslûpla anlatmış. En buhranlı anlarından söz ederken bile yazdıklarına itina etmesi ve Türkçeyi kullanışındaki maharet beni hep şaşırttı. Kendisi de bu meziyetinin farkında; esasen gayelerinden birinin roman yazmak olduğunu notlarından birinde açıkça ifade etmiş. *Udî* romanıyla Firkat Hanım'da ud çalma hevesi uyandıran Fatma Aliye Hanım, Leyla Hikmet'e de roman yazma hayalleri kurdurmuş. *Udî*'yi okuduktan sonra yazdığı notlarda iddialı bir cümlesi var: "Çok daha iyisini yazabilirim!" Evet, yazabileceğine ben de inanıyorum.

Merkezefendi ziyaretini de şöyle anlatmış:

21 Temmuz 332 (3 Ağustos 1916). Bugün Ramazan Bayramı'nın üçüncü günü. Sabah erkenden dadımı alıp biraz hava almak bahanesiyle çıktım, vapur, tramvay, fayton... Maceralı bir yolculukla Merkezefendi'ye gittim. Başucunda "Tanburî-i Şehîr Cemil Bey" yazılı bir tahtanın çakılı olduğu taze mezarı bulmak zor olmadı. Ortalık tenha olsaydı kendimi mezarın üzerine atıp saatlerce ağlayabilirdim. Nasıl düşüp bayılmadım, hayret ediyorum. Dadımın yardımıyla hemen yanındaki çıkrıklı kuyudan su çekip taze mezarı suladım ve bahçemizden koparıp getirdiğim taze gülleri ıslak toprağının üzerine usulca bıraktım. Babamın anlattığına göre cenaze merasimine iştirak edenler çok azmış. Bizim memlekette sanatkârın kıymetini bilecek kaç kişi var ki... Hermann ve Julius Blumenthal biraderleri takdir ettim doğrusu. Aziz dostlarını son yolculuğunda yalnız bırakmamışlar. Onlar sayesinde Cemil Bey ebedîleşti. Plakları olmasaydı, belki de üç beş sene sonra unutulup gidecekti. Ben? Hayır, ben onu hiç unutmayacağım. Hayatında saadet nedir bilmeyen hocamın Leyla'sı olmak isterdim. Ama asla zulmetmeyen bir Leyla... Benim aşkım onu yaşatabilirdi, bundan eminim. Olmadı, beni fark etmedi bile! Onun nazarında sadece tanbur çalabilmek için ümitsizce çırpınıp duran küçük, zavallı bir kızdım ben. Yarabbi, ne kadar bedbahtım, ne kadar bedbaht!

Leyla Hikmet, daha sonraki notlarında Cemil Bey'in ismini sadece 21 Teşrinisani 336 tarihli notlarında zikrediyor. Bu arada başından kötü bir evlilik geçtiğini, bir kızının dünyaya geldiğini, ancak Cemile adını verdiği kızcağızın 335'te İspanyol nezlesinden öldüğünü sayfalar dolusu kahırlı notlarından öğrendim. Şark Musiki Cemiyeti tarafından Apollon Sineması'nda 19 Teşrinisani'de verilen Tanburi Cemil Konseri'ni kadınlar matinesinde dinlemiş. Çok uzun bulduğu bu konserde ilk defa dinlediği Münir Nureddin'e hayran olduğunu, Cemil Bey hakkındaki şiirini okuyan Nâzım Hikmet'i ise yakışıklı bir genç olmasına rağmen sevimsiz bulduğunu yazmış. Sazendeler arasında yer alan Faize Hanım'ı kıskandığını da gizlemiyor, "Aptalca kaprislerim yüzünden hocamı bıktırmasaydım şimdi bu konserde belki ben de Faize gibi tanbur çalacaktım!" diyor ve 1317 (1901) sonlarında, Cemil Bey'in izdivacını öğrenince

nasıl sarsıldığını, bunun ailesi tarafından fark edilmemesi için nasıl çabaladığını anlatıyor.

O tarihten sonra hastalık mastalık bahane ederek derslere çıkmadığı için sonunda Cemil Bey'in sabrının taştığını ve kapılarını bir daha açmadığını yazan Leyla Hikmet'in kalbinde zamanla kapanmaya yüz tutan yara, belli ki, Tanburi Cemil Konseri'nin son kısmını teşkil eden *Şedaraban Peşrevi*'yle *Saz Semaisi*'ni dinlerken -"Ah, bu *Şedaraban* yok mu, öldürecek beni!" diyor- yeniden kanamaya başlamış ve hemen ertesi gün dadısını yanına alarak yollara düşüp Merkezefendi'ye gitmiş. Fakat Cemil Bey'in -daha sonra talebesi Kadı Fuad Efendi'nin de defnedildiği- kabri yıllarca kimse tarafından ziyaret edilmediği için düzlenip kaybolmuşmuş. Çıkrıklı kuyunun başında hocasının ruhu için bir Fatiha okuduktan sonra perişan bir halde eve dönen Leyla Hikmet, odasına kapanıp uzunca bir müddet ağlamış ve biraz sakinleştikten sonra defterini açıp duygularını yazmaya başlamış. Yazarken ağlamaya devam ettiği, bu notların bulunduğu sayfalara damlayan gözyaşlarının mürekkebi yer yer dağıtıp iri lekeler meydana getirmiş olmasından anlaşılıyor.

Leyla Hikmet'in yazdıklarını okurken, kendi kendime, "Behey Galip," dedim, "Cemil Bey deyip duruyor, her vesileyle hayranlığından dem vuruyorsun! Üstelik hayatını yazmaya soyunmuşsun! Fakat yolunu Merkezefendi'ye bir kerecik olsun düşürmedin! Bu nasıl bir sevgi, bu nasıl bir hayranlıktır?" diye sordum ve ertesi gün ilk işim Merkezefendi'ye gitmek oldu. Bu fırsatı ganimet bilip Yenikapı Mevlevîhanesi'ne de uğrayabilirdim.

ÇOCUKLUĞUMDA dedemle birkaç defa gittiğim Merkezefendi Dergâhı, bütün tekkeler gibi içler acısı bir haldeydi. Viraneye

dönen harem dairesinde son şeyh Neyzen Nurullah Efendi'nin ailesiyle birlikte oturmaya devam ettiği -şeyh ailelerine böyle bir imkân tanınmıştı- dergâhın müntesipleri ve ziyaretçileri korkudan ayaklarını kesmişler. Aynı zamanda dergâhın tevhidhanesi olan cami, civarda oturanlar tarafından sadece namaz vakitlerinde kullanılıyormuş. Kadınların çok rağbet ettiği dilek kuyusu bile neredeyse ziyaretçisiz kalmış. İlk ziyaretimizde, avludaki kuyunun başında bir kadın kalabalığı görmüş, bunlar arasında yere yüzükoyun uzanıp üzeri koyu renkli mantolarla örtülmüş bir kadının ne yaptığını dedeme sormuştum. Muradı neyse onun olup olmayacağını anlamak için kuyuya baktığını, içeri ışık sızmasın diye üzerinin böyle örtüldüğünü, dualar okuyarak dakikalarca baktığı suyun üzerinde muradına kavuşacağına işaret sayılabilecek bir ışık, şekil veya hayal görmeye çalıştığını söylemişti. Bazan böyle bir işaret göremedikleri için kuyuya uzun müddet bakan kadınlarla sıralarını bekleyenler arasında kavgalar bile çıkarmış. Bu kuyu, aslında Merkez Efendi'nin çilehanesinin de bulunduğu derin çukurdaki havuzun suyu ile besleniyormuş. Dedemle ilk ziyaretimizde şeyh efendinin izniyle çilehaneye de inmiştik. Daracık merdivenin ahşap çilehaneye ulaştığı noktada başlayan, aşağı yukarı yarım metre genişliğindeki dehliz avludaki dilek kuyusuna ulaşıyor. Menkıbeye göre, havuzun ve çilehanenin bulunduğu, korku ve huşu hissini aynı anda yaşatan bu derin çukur Merkez Efendi tarafından bizzat kazılmış.

Dedem anlatmıştı: Merkez Efendi, şeyhi Sünbül Efendi'nin kızı Rahime Hatun'a talip olmuş. Kırk deve yükü altın getirmesi şartı ileri sürülünce, şimdiki türbesinin yakınında bir yeri kazmış, çıkan toprağı çuvallara doldurup kırk deveye yükleyerek şeyhine göndermiş. Çuvallardaki toprak, Sünbül Efendi'nin önünde yere çil çil altın yığınları olarak boşalmış. Bunun üzerine kızını, olgunluğa eriştiğine kanaat getirdiği Merkez

Efendi'yle evlendiren Sünbül Efendi, bir gün kalkıp damadının dergâhına gitmiş, bakmış ki, Rahime Hatun elini bir tencerenin altına tutmuş, parmaklarından çıkan alevlerle yemek pişiriyor. "Rahimecik, ne yapıyorsun?" diye sormuş. Dervişlere çorba pişirdiği cevabını alınca anlamış ki artık kızı da damadı gibi erenlerdendir.

Bu efsane belli ki Mevlevîlerin Âteşbâz-ı Velî efsanesinden alınıp Rahime Hatun'a yakıştırılmıştı. Hani aşçısı bir gün odun kalmadığını söyleyince Hazret-i Mevlânâ, belki de şaka niyetiyle, "Kazanın altına ayaklarını sok!" demiş. Emre uyan aşçının ayak başparmaklarından çıkan alevlerle kazan kaynamaya başlamış. Keramet gösterilmesinden pek de hazzetmeyen Mevlânâ, "Hay ateşbaz, hay!" demiş ve aşçısına böyle gösterişleri yasaklamış. Asıl ismi Yusuf Şemseddin olan aşçı o günden sonra "Âteşbâz-ı Velî" diye anılır olmuş. Hem Mevlânâ'nın aşçısı hem de keramet ehli bir veli olması dolayısıyla Mevlevîlerin büyük saygı duyduğu Ateşbaz'ın ismi yemek gülbanklerinde geçtiği gibi, Ateşbaz diye isimlendirilen matbahtaki ocağın üstüne mutlaka "Ya Hazret-i Âteşbâz-ı Velî" yazılı bir levha asılırmış. Böyle bir levhayı yıllar önce Yenikapı Mevlevîhanesi'nde görmüştüm, şimdi yerinde duruyor mu, bilmiyorum.

BUNLARI yazarken hatırladım: İki yıl kadar önce, sıcak bir temmuz günü, saatlerdir kapanıp çalıştığım Umumi Kütüphane'den akşama doğru çıkmış, kahve içmek için Küllük'e uğramıştım. Oturacak boş bir masa ararken Bayezid Camii meyyit kapısına yakın bir masadan Köprülüzade Fuad Bey'in asistanı Hüseyin Nihal'in el ettiğini gördüm. Birkaç gün önce sona eren Birinci Türk Tarih Kongresi hakkında yeni dedikodular dinlemek ümidiyle daveti kabul ederek yanaştığım masada, Hüseyin Nihal'den başka, bir Askeri Tıbbiye talebesi, genç

bir hanım ve Freud'un ilk ve tek Türk talebesi olduğu rivayet edilen Dr. İzzeddin Şadan Bey[83] vardı. Önlerinde boşalmış çay bardakları, sigara paketleri, o günkü *Cumhuriyet*, bir de *Imago* isimli Almanca mecmua...

Sigmund Freud tarafından idare edilen *Imago* mecmuasında, İzzeddin Şadan Bey'in, yukarıda kısaca hülasa ettiğim kırk deve yükü altın menkıbesini psikanaliz metoduyla tahlil ettiği uzun bir makalesi yeni neşredilmiş.[84] Benden önce bu makale üzerinde konuşuyorlarmış. Sözlerinin bölünmesinden rahatsız olduğu için soğuk bir tavırla, "Memnun oldum beyefendi!" dedikten sonra kaldığı yerden devam eden İzzeddin Şadan Bey, Freud'un temel fikirlerinden hareketle bir tarih felsefesi inşa etmişti. Annenin vesayetinden bir an önce kurtulup bekasını himaye edici ve besleyici başka kudretlerde aramayan erkekler nasıl kadınlaşarak tereddi ediyorlarsa, milletler de kadınsı karakter kazandıkça dejenere oluyorlarmış. Yunan-ı Kadim'in nasıl tereddi ettiğini anlamak için Eflatun'un *Ziyafet*'ini okumak yetermiş. Biz Türklere tasavvuf kanalıyla bulaşan bu marazî hâlette ecdadımızın eski dini olan Şamanizm'in de büyük rolü varmış.

İzzeddin Şadan Bey'e göre, şamanlar, erkek oldukları halde kadın kıyafetine girip kendilerini mef'ul homoseksualiteye arz eden nevrozlularmış. Ecdadımız, Cengiz Han gibi tabii cinsiyetteki erkek tipleri tarafından kurulan erkekçe ordular sayesinde Şamanizm'in bu marazîliğinden kurtulmuşlar. İslâm pederşahîsi, daha doğrusu Sünni İslâmiyet de Şamanizm artığı nevroz ve cinsî tereddi amillerini büyük ölçüde yok etmiş. Aksi takdirde Malazgirt ovasından başlayıp Viyana kapılarına uzanan uzun yürüyüşe çıkamazmışız. Yine de büsbütün yok edilemeyen Şamanizm ve bunun üzerine aşılanan tasavvufun sebep olduğu marazî cinsiyet duygusu Osmanlı Türklerinde gizli bir yara gibi işleyip durmuşmuş. Her ne kadar bastırılsa

da dinamizmini muhafaza eden bu kompleksin her an uyanabileceğini iddia eden üstada göre, tasavvufun psikopatolojisinde dikkat edilmesi gereken bir husus da, ferdin kendi üstüne kıvrılarak muhayyel bir saadet dünyasında yaşamasıymış. Ana rahmindeki çocuk gibi...

Bu görüşlerden çok rahatsız olduğu anlaşılan Askeri Tıbbiyeli itiraz etme ihtiyacıyla kıvransa da Hüseyin Nihal'in kaş göz işaretleri yüzünden susuyordu, fakat her an patlayabilirdi. Araya girmenin tam zamanıydı; "Üstad," diyerek sözünü kestim, "keşke siz de Tarih Kongresi'ne 'Türk Tarihinin Psikanalizi' serlevhalı bir tebliğle iştirak etse idiniz! Baksanıza meslektaşınız Dr. Reşid Galib kongrenin yıldızı!"

İzzeddin Şadan Bey, sözlerimde istihza olup olmadığını anlamak için zekice bakışlarla gözlerimin içini tarassut ederken masada duran küçük enfiye kutusunu aldı, açıp bana doğru uzattı.

"Teşekkür ederim," dedim, "hiç tecrübe etmedim!"

"Her şeyin bir ilki vardır, çekiniz, genzinizi açar!" dedi.

"Hayır, teşekkür ederim, ben sigara içeceğim."

"Siz bilirsiniz!" dedikten sonra bir tutam alıp burun deliklerine götürerek içine çekti ve cebinden çıkardığı büyük beyaz mendiliyle ağzını kapatıp iştahla hapşırdı, gürültüyle temizlendi ve suali samimiyetle sorduğuma kanaat getirmiş olmalı ki, "Olabilirdi, ama bizi davet eden olmadı!" dedi. Gözlerini kısıp etrafta kulak misafirleri olup olmadığını anlamak için sağa sola kuşkuyla bakındıktan sonra alçak sesle ilave etti: "Bu kongre, bana sorarsanız sadece bir tarih muallimleri kongresi! Türk tarihinin talebeye bundan sonra nasıl anlatılacağı tebliğ edildi! Zeki Velidi ve Köprülüzade gibi tarihçileri orada kimsenin ciddiye alacağını zannetmiyorum. Zaten işittiğime göre Reşid Galib, Türk Tarih Tezi'ni tenkit ettiği için Zeki Velidi Bey'e hakaret etmiş!"

İzzeddin Şadan, son cümlesini Hüseyin Nihal'e bakarak söylemişti.

"Doktor haklı," dedi Hüseyin Nihal, gözlerinden öfke kıvılcımları saçılıyordu. "Tarihçilikle alâkası olmayan birisi çıkıp Zeki Velidi gibi güzide bir tarihçiye, 'Darülfünun'daki kürsüsünün önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum,' diyebiliyorsa, orada ilimden bahsedilebilir mi? Zeki Velidi böyle tahkir edilince hocam Köprülüzade de çark etmiş. Aslında Türk Tarih Tezi'ni yerle bir etmek için anlaşmışlardı. Birkaç arkadaş bir araya gelip Reşid Galib'e, 'Biz de Zeki Velidi'nin talebesi olmakla iftihar ederiz!' diye bir protesto telgrafı çektik. Bedriye de imzaladı... Bakalım başımıza neler gelecek!"[85]

Nihal'in Bedriye dediği, masamızdaki genç ve güzel hanımdı; aralarındaki samimiyet ve birbirlerine bakarken gözlerinde beliren ışıltılar bir gönül macerasına işaret ediyordu. Halbuki bildiğim kadarıyla Nihal, Felsefe Şubesi mezunlarından Mehpare Hanım'la evliydi. Her neyse... Zavallı Hüseyin Nihal, Reşid Galib'in birkaç ay sonra maarif vekili olacağını nereden bilsin! Mevzuu değiştirip İzzeddin Şadan Bey'e psikanalizin sanata ve sanatkâra nasıl baktığını sormak, vereceği cevaplardan hareketle Cemil Bey'e geçebilmek için fırsat kolluyordum. Hüseyin Nihal'i, "İnşallah kötü bir şey olmaz," diye teselli ettikten sonra, İzzeddin Şadan Bey'e, "Üstad..." dedim, fakat sözümü kesti, yüzünde müstehzi bir ifadeyle:

"Peki, beyefendi, sizin hocanız Ahmed Refik Bey ne demiş Tarih Kongresi'nde? Eski eserlerindeki bütün görüş hatalarını yeni eserleriyle baştan sona tashih edeceğini söylemiş, tabii Türk Tarih Tezi istikametinde..."[86]

"Maalesef..." dedim. "Fakat başka ne yapabilirdi?"

"Zeki Velidi'nin yaptığını..."

"İstiklâl Mahkemesi'nden kelleyi kıl payı kurtarmış bir adamdan kahramanlık beklemek doğru mu? Siz böyle bir kahramanlık yapabilir miydiniz?"

İzzeddin Şadan Bey gönülsüzce, "Evet," dedi, "siz de haklısınız!"

Mevzuu değiştirmenin tam zamanıydı:

"Üstadım," dedim, "*Imago*'daki makaleniz, anladığım kadarıyla Almanca neşredilmiş. Benim gibi Almanca bilmeyen meraklılar için herhalde Türkçesini de bizim mecmualardan birinde neşredersiniz."

"Hayır," dedi, "Türkçesini neşretmek niyetinde değilim. Türk cemiyeti bu makalede yazdıklarıma henüz tahammül edecek olgunlukta değil!"

Hüseyin Nihal, belli belirsiz bir istihza ile, "Doktorun her meselede çok farklı ve kafa karıştırıcı fikirleri var Galip. Kendisinden çok istifade ediyoruz," diye araya girdi.

"Öyle anlaşılıyor!" dedim ve İzzeddin Şadan Bey'e, "Çok merak ettim beyefendi, tahammül edemeyeceğimiz neler yazdınız?" diye sordum.

"Merkez Efendi'yle alâkalı meşhur bir efsaneyi Muhammed'in hayatına da atıflarda bulunarak Ödip Kompleksi zaviyesinden analiz ettim."

"Bari şu menkıbeyi lutfetseniz!"

"Canım, herkesin bildiği menkıbe..." dedi. "Hani Merkez Efendi dünya nimetlerinin pek azıyla iktifa eden bir dervişmiş, fakat günün birinde içinde izdivaç arzusu uyanmış. Onun gibi ilim ve irfan sahibi birisi sıradan bir kadınla evlenemeyeceği için padişahın kızını istemeye karar vermiş."

"Fakat benim bildiğim menkıbeye göre," dedim, "Merkez Efendi, padişahın değil, şeyhi Sünbül Efendi'nin kızı Rahime Hatun'la evlenmek istiyor. Ayrıca tasavvuf tarihinde sıradan kadınlarla evlenmiş yüzlerce sufi var."

İzzeddin Şadan Bey'in canı sıkılmıştı; bir defa daha itiraz edersem ters bir şey söylemesinden endişe ederek sakince dinlemeye karar verdim. Enfiyesinden bir tutam daha çekip gürültüyle temizlendikten sonra devam etti:

"Ne diyordum? Merkez Efendi, müstakbel zevcesini bu arzusundan haberdar etmek istiyordu. Ancak ona yaklaşması mümkün değildi. Bu sebeple bir gece rüyasına girip arzusunu bildirdi. Padişahın kızı, kılık kıyafeti dökülüyor olmasına rağmen dervişe âşık oldu. Her gece rüyada birbirlerini görerek tanıdılar. Nihayet Merkez Efendi huzuruna çıktığı Padişah'tan kızını istedi. Padişah çok öfkelendiyse de hemen reddetmenin doğru olmayacağını düşünerek kırk deve yükü altın getirirse kızını vereceğini söyledi. Merkez Efendi'nin bu şartı kabul etmekten başka çaresi yoktu. Fakat o kadar altını nereden bulacaktı? En iyisi istihareye yatmaktı. Rüyasında gördüğü bir pir-i fani, korkmamasını, uyanır uyanmaz büyük bir çukur kazmasını, çıkan toprağı develere yüklemeye başlamasını..."

Kırk deve yükü altın menkıbesini farklı farklı kişilerden kim bilir kaç defa dinlemiştim, herkes biraz farklı anlatıyordu, fakat hiçbir anlatışta bu rüyalar yoktu. İzzeddin Şadan'ın anlattığı versiyonda da toprak altın oluyor. Bunun üzerine kızının fikrini almak isteyen padişah, onun da dervişte gönlü olduğunu anlayınca küplere biniyor. Merkez Efendi, babasının saraydan kovup mirasından mahrum ettiği kızı alıp götürüyor ve önce, toprağı kazarken açılan kuyunun yanında çilehanesini inşa ediyor. Çok fakir oldukları için nikâh gecelerini aç geçiriyor, fakat ertesi sabah kuyunun suyla dolduğunu ve içinde balıklar yüzdüğünü görüyor, tuttukları balıkları güneşte pişirip karınlarını doyuruyorlar. Halinden hiç şikâyet etmeyen padişah kızı bir sene sonra Merkez Efendi'ye bir çocuk veriyor. Kızının ne halde olduğunu merak eden padişah bir gün çıkageliyor, bakıyor ki, zavallıcık çocuğunun bezlerini yıkayacağı suyu ısıtmak için ayaklarını ocağın altına uzatmış. Babasını görünce yanık ayaklarıyla doğrulmak isteyen kız dengesini kaybederek düşüp ölüyor. Akşam eve geldiğinde karısını ölmüş bulan Merkez Efendi de onun cansız bedeninin yanına yığılıp kalıyor.

İzzeddin Şadan Bey, kimden dinlediğini veya nereden okuduğunu hatırlamadığı bu menkıbedeki temel unsurları psikanalizin ıstılahlarını kullanarak tek tek yorumlamaya başlayınca, önce Askeri Tıbbiyeli, sonra Bedriye Hanım sıkılarak kalkıp gittiler. Kendini analizine kaptırdığı için dinleyicilerden ikisini kaçırdığının farkına varmayan doktorun anlattıkları inanılır gibi değildi. Dadımın kahve falı bakarken telvenin fincanda ve tabakta aldığı şekillere mânâ vermesi gibi, İzzeddin Şadan da menkıbeye birileri tarafından gelişigüzel eklenmiş unsurlara istediği mânâyı veriyor ve istisnasız hepsini libidoyla irtibatlandırıyordu.

İzzeddin Şadan Bey'in o gün bütün anlattıklarını aklımda tutamadım; çok şaşırtıcı şeyler söylüyordu ve kafası epeyce karışık gibiydi. Mesela biz Türklerin aslında zannedildiği gibi cesur değil, korkak bir millet olduğumuz, uçsuz bucaksız bozkırlarda göçebeler olarak çetin şartlarla mücadele ederken basılmak, gafil avlanmak korkusu yüzünden baskın basanındır düsturuyla hareket ettiğimiz ve tarih boyunca zaferlerimizi böyle kazandığımız iddiasındaydı. Hüseyin Nihal, "Deli Doktoru" değil "Deli Doktor" olarak gördüğü İzzeddin Şadan'ın fikirlerine fazla itiraz etmiyor, kah kah gülerek aslında kendisini ciddiye almadığını göstermeye çalışıyordu. Halbuki İzzeddin Bey çok ciddi idi. Merkez Efendi menkıbesindeki rüyaları psikanalize göre tabir ederken aslında her rüyanın bir çıldırma hali olduğunu söyledi; yani hemen her gece çıldırıyor, sonra normale dönüyormuşuz. Cinsiyeti tatmin edilmemiş insanlar, bilhassa gençler uyanıkken de rüya görürlermiş; bu rüya çalışma enerjisini yok eder ve bedbahtlığa yol açarmış. Üçüncü hal, delilik haliymiş; bu şekilde fert hakikat dünyasıyla temasını tamamen kaybedip kendine has bir mantık ve hayat sürermiş. Nevroz bu bakımdan muvaffak olunamamış bir edebî eser, edebî eser de muvaffak olmuş bir nevroz sayılabilirmiş. Tam beklediğim fırsattı:

"Yani bütün sanatkârlar nevrotik midir efendim?" diye sordum.

"Hiç şüpheniz olmasın!" dedi, "Sanatkâr, tahteşşuurunda mevcut cinsî tabiattaki düğümleri, yani kompleksleri eserine naklederek ruhî tevettürden kendini kurtarır. Sanatkârın alelâde bir nevrozludan farkı, süblimasyon dediğimiz, cinsî garizeye bağlı kompleksleri cinsî şekillerinden soyarak güzel ve faydalı bir şekilde ifade etme kabiliyetine sahip olmasıdır. Bu, şahıstan şahısa değişen, mahiyeti henüz anlaşılamamış hususi bir mihanikiyettir. Velhâsıl, her edebî eser, müellifinin marazî sıkıntılarını gideren bir vasıtadır. Aksi takdirde münekkitler, edebî eserin tedkikine başlarken müellifin hayatını da incelemeye lüzum görmezlerdi."

"Ya müellifi bilinmeyen eserler?"

"Üstad bir psikanalizci eserden yola çıkmak suretiyle sanatkârın tahteşşuuruna nüfuz ederek tahminlerinizin fevkinde bilgiye ulaşabilir."

"Sizin Tevfik Fikret için yaptığınız gibi mi?"

Yüzüme hayretle baktı:

"*İctihad*'daki makalelerimi okuduğunuz anlaşılıyor!" dedi.

Freud, bazı sanatkârların eserlerini analiz ederek hayret verici neticelere ulaşmış, mesela Leonardo da Vinci'nin homoseksüel olduğunu keşfetmişmiş.[87] Dr. İzzeddin Şadan da beş yıl kadar önce *İctihad* mecmuasında neşredilen bir makale serisinde[88] aynı metodu kullanarak Tevfik Fikret'te ciddi bir *peder husumeti* ve *valide tesebbütü* bulunduğunu iddia etmişti. Her yerde annesinin hayalini arayan ve zevcesini seçerken bile annesine benzemesini isteyen Fikret, hayatının sonuna kadar annesine sadık kalacak ve sönük bir aşka mahkûm olacaktı. Nitekim bütün eserlerinde kadın hep belirsiz, esirî bir hayal olarak beliriyordu; bunda şuura intikal etmemiş homoseksüalite de önemli bir rol oynamıştı. Tam on sayı devam eden,

burada tamamını nakledemeyeceğim uzun bir analiz sonunda, buluğ çağında sönmesi gereken peder husumetinin Fikret'te şekilden şekle girerek önce Sultan Abdülhamid'e, hükümete, nazırlara ve İttihat ve Terakki'ye, sonra tarihe ve nihayet Allah'a yöneldiği kanaatine varan İzzeddin Şadan, netice olarak, Fikret'in birçok cihetten Leonardo da Vinci'ye çok benzediğini ve psikanaliz için kıymetli bir misal olduğunu söylüyordu.

"Evet, okudum," dedim, "hem de büyük bir dikkatle. Bu makale serinizi okuduktan sonra babasını küçük yaşta kaybetmiş olanlarda da peder husumeti aramak lâzım gelir mi diye merak etmişimdir. Mesela Tanburi Cemil Bey'de..."

İzzeddin Şadan Bey biraz düşündükten sonra, "Bu sualinize cevap verebilmem için Cemil Bey'in hayatını tedkik etmem lâzım!" dedi.

"Merak ettiğim bir husus da şu: Freud musikiden nefret edermiş, bu doğru mu efendim? Mustafa Şekip Bey'den işitmiştim."

Mustafa Şekip Bey'in ismini duyunca İzzeddin Şadan Bey'in yüzü ekşidi:

"Bir kere," dedi, "Mustafa Şekip psikanalizden anlamaz. Ona Bergson yeter. Bergson, bizim memleketimizde müsbet ilim düşmanlığına uydurulan kılıflardan biridir. Tekke ve medrese mensupları ve Mustafa Şekip gibi bazı laik Darülfünun müderrisleri onda tehlikeye düşmüş dinî itikatları yeniden canlandıracak bir heyecan âmili buldular. Eskiden medreseliler, medresede öğretilenler haricindeki bütün ilimlere *Kur'an*'da meknuz olduğunu ileri sürerek itiraz ederlerdi. Şimdiki softalar da bütün ilmi Bergson'a irca ediyorlar. Bergson..."[89]

Bergson bahsinin uzamasını istemiyordum, sözünü kestim:

"Efendim, sizi bir gün Mustafa Şekip Bey'le bir araya getirelim, bu meseleyi müzakere ediniz, biz de zapt edip bir mecmuada neşredelim. Ne dersiniz?"

"Hayhay, ne zaman isterseniz!"

"En kısa zamanda kendisiyle görüşeceğim efendim. Bir de Freud'un musiki düşmanlığını sormuştum."

"Haa evet... Düşmanlık demek doğru değilse de üstadın musikiden pek hazzetmediği bilinir. Fakat zaman zaman bazı musiki eserlerinden hoşlandığına dair bir şeyler okumuştum. Mesela Wagner'in "Ring des Nebelungen"i ona hiçbir şey telkin etmezmiş, fakat "Meistersinger"ı beğenirmiş. Tabii bu meseleyi ayrıca tedkik etmek lâzım."[90]

"Bu tarafının cinsi insiyaklarıyla alâkası olabilir mi?"

İzzeddin Şadan Bey'in öfkelenmeye başladığını gösteren ifadeler belirmişti:

"Ne münasebet! Yoksa beni istintak mı ediyorsunuz beyefendi?"

"Aman efendim, ne haddime! Şunu sormak istemiştim: Acaba Freud, kendi nazariyesine göre bir psikanalize tabi tutulsa ne çıkar? Bana öyle geliyor ki, bazı hastaların herkesi hasta görmek istemeleri gibi, Freud da kendi kompleksini bütün insanlığa teşmil etmek istemiş. Fikret'in hayatını da, şiirlerini de çok iyi bilirim. Normal bir insan olmadığı kanaatinize elbette iştirak ediyorum. Fakat siz onu psikanaliz metoduyla anlamaya ve anlatmaya çalışırken şiirlerine, teoriye uyması için istediğiniz şekilde mânâ vermişsiniz."

Öfke doktorun bütün uzviyetine sirayet etmişti:

"Hangi şiirinde yapmışım bunu?"

"Mesela peder husumeti bulduğunuz 'Aşiyan-ı Peder' şiiri... Fikret bu şiirde baba evinin önünden yıllar sonra yeniden geçtiğini söylüyor, hem de bin hasretle... Terk edilmiş, harabeye dönmüş bir ev... Önünde bir müddet hareketsiz duruyor ve hüzünlü kalbine bir karanlık çöküyor. Bir zamanlar safa bahşeden o canlı ve ışıklı yuva şimdi karga ve baykuşların dinlenme yeri olmuştur. İsterseniz şimdi hepsini ezbere okuyabilirim.

Siz evin önünden geçerken kalbine zulmet ve bir 'hüzn-i mehib-i mahviyet' çökmesini çocukluğunda babasından duyduğu korkuya ve düşmanlığa hamlediyorsunuz. Halbuki Fikret, evin terk edilmiş ve harap halini tasvir ediyor, bu halin kendisini üzdüğünü söylemeye çalışıyor. Haa, Freud'un da analiz ettiği vakalarda teoriye uymayan unsurları yok farz ettiğini okumuştum bir yerde."

Gözlerinden ateş fışkıran İzzeddin Şadan Bey'in tahammül sınırlarını belli ki çok zorlamıştım; dayanamadı, "Siz ne anlarsınız psikanalizden!" diye kükredi. "Bu mevzuda kaç kitap okudunuz da benimle böyle konuşuyorsunuz?"

Ses tonumu mümkün olduğunca kontrol ederek cevap verdim:

"Peder husumeti iddiasının abesliğini anlamak için çok kitap okumak şart değil, üstadım! Fazla malumata sahip değilsem de, Freud'un bazı talebelerinin, mesela Adler ve Jung'un bilhassa libido meselesinde çok farklı düşündüklerini, bu yüzden onun tarafından aforoz edildiklerini biliyorum. Freud'un mühim bir adam olduğundan şüphe edilemez; fakat nazariyesinin münakaşası gayr-ı kabil bir hakikatmiş gibi kabul edilmesini doğru bulmadığım için itiraz ediyorum size."

Aslında Alfred Adler ve Carl G. Jung hakkındaki bildiklerim, Mustafa Şekip Bey'den dinlediklerim kadardı. Bir sohbetimiz sırasında, son zamanlarda bu iki üstadı okumakta olduğunu ve bir şeyler yazacağını söylemişti; yazdı mı bilmiyorum.[91]

Kıpkırmızı kesilen İzzeddin Şadan Bey, "Teessüf ederim!" diyerek öfkeyle yerinden kalktı, *Imago* mecmuasını ve *Cumhuriyet*'i hışımla alıp çantasına tıktıktan sonra, "İyi akşamlar!" diyerek çekip gitti. Arkasından bakakaldık. Hüseyin Nihal'e, "İzzeddin Bey, sahiden Freud'un talebesi mi?" diye sordum.

"Yok canım!" dedi. "Bütün alâkası, *Imago*'da çıkan o makale!"

TANBURİ Cemil Bey üzerinde iyi ki ısrar etmedim; deli doktor kim bilir neler anlatarak canımı sıkacaktı. Keşke onu kızdıracak lâflar etmek yerine, Kadı Fuad Efendi'yi defnettikten sonra Merkezefendi'ye bir daha hiç uğramadığı anlaşılan Mesud Cemil'in bu alâkasızlığının psikanalizini isteseydim.

Merkezefendi'de Leyla Hikmet'in sözünü ettiği çıkrıklı kuyuyu buldum bulmasına, fakat yanında herhangi bir mezar yoktu. Tekkenin son şeyhi Nurullah Efendi'yle konuştum; defin merasimini hayal meyal hatırladığını, fakat merhumun defnedildiği yeri tam olarak bilmediğini söyledi. Sözün kısası, Cemil Bey'in mezarı hakikaten kayıp... Büyük bir hayal kırıklığı içinde, İstanbul'un en sevdiğim mekânlarından biri olan, fakat dokuz senedir bilhassa uzak durduğum Yenikapı Mevlevîhanesi'ne doğru yürümeye başladım.

Kalbim hüzünle doluydu.

DEFTER 17

YENİKAPI Mevlevîhanesi'ne ilk defa yedi veya sekiz yaşındayken dedemle gitmiş ve Şeyh Abdülbaki Dede Efendi'nin elini öpüp ikram ettiği lokumu ağzıma attıktan sonra geniş avlusunda ve bahçesinde kim olduklarını bilmediğim derviş çocuklarına karışarak oyuna dalmıştım. Bahçede dolaşan dervişler, boylarını olduğundan daha uzun gösteren sikkeleri ve topuklarına kadar inen siyah hırkalarıyla birer dev gibi görünmüşlerdi gözüme. Dedem sikkesi tekbirlenmiş ve sema çıkarmış bir muhib olmasına rağmen sikkesini ve hırkasını dergâh dışında giymezdi. Onu ilk defa bir kandil gecesi tennûresinin eteklerini savura savura sema ederken gördüğümde ne kadar şaşırmıştım, anlatamam.

Her hafta perşembe gecesi ve mübarek gecelerde bambaşka bir revnak kazanan bu dergâh bir zamanlar karınca yuvası gibiydi; ney, kudüm ve tanbur seslerinin taştığı hücrelerinde *destûr* isteyen misafirlerini *huuu* nidalarıyla kabul eden dervişlerin "hakikat"i aradıkları bu muhteşem âsitane[92] -evet, Yenikapı Mevlevîhanesi bir âsitaneydi- semahane ve türbesi dokuz yıldır kilitli; harem dairesinin selamlık kısmı ilkmektep olarak kullanılıyor. Derviş hücreleri kim bilir şimdi ne halde! Avluya girip semahanenin önünde durdum. Hâlet Efendi hakkındaki mezu-

niyet tezimi hazırlarken, İhtifalci Mehmed Ziya Bey'in *Yenikapı Mevlevihanesi*[93] isimli eserinden bir sahneyi hatırlamıştım. 1800'lerin başlarında semahane ve türbeler şimdiki gibi dökülüyormuş. Bundan haberdar olan Sultan Mahmud'un emriyle boşaltıldıktan sonra yıkılıp yeniden yapılan semahanenin temel atma merasimi 1816 senesinin 18 Temmuz'unda yapılmış. O tarihte Nişancı olan Hâlet Efendi'nin de katıldığı bu merasimde, önce Mevlevîhane'nin esas duvarından alınan bir taş bir urgana bağlanmış. Urganın bir ucuna Hâlet ve Şehremini Hayrullah efendiler, diğer ucuna merasime katılan diğer davetliler yapışmış, taşı hep birlikte kaldırıp yerine koymuşlar. Merasim, Nâsır Abdülbaki Dede'nin okuduğu dua, Fatiha ve gülbankle sona ermiş. *Vakt-i şerîf hayrola, hayırlar fethola, şerler def' ola...*

Birden nasıl oldu bilmiyorum, dilimden Şirazlı Şeyh Sadi'ye atfedilen meşhur beytin ilk mısraı biraz değişerek gayriihtiyari dökülüverdi, hem de yüksek sesle:

"Perdedârî mî-koned der âsitane ankebûd..."

O sırada omzuma bir el dokundu:

"Bûm nevbet mîzened der dergeh-i Bâb-ı Cedîd..."[94]

İrkilerek arkama dönüverince bu dergâhın son şeyhi Abdülbaki Dede Efendi'yle burun buruna geldik. Elâ gözleri, iri gözlüğünün ve aktı akacak gözyaşlarının ardından bakıyordu. Şapka inkılâbından hemen sonra, muhtemelen bir eskiciden temin ettiği, başında hep iğreti duran melon şapkasını, "Ne hallere düştük?" mânâsında bir tebessümle çıkarıp selam verdi. -Rahmetli Süleyman Nazif de güç bela bir melon şapka bulmuş, başına çok küçük gelen bu tuhaf şapkayla ölünceye kadar dolaşmıştı-. O anda zihnimden şimşek hızıyla geçenleri keşke bütün teferruatıyla bu deftere yazabilseydim.

1925 yılına kadar bu mevlevîhanede, daha sonra çeşitli mahfillerde defalarca gördüğüm, iki yıl kadar önce, Köprülüzade Fuad Bey'in delâletiyle vazifeye başladığı Darülfünun Edebiyat

Fakültesi'nde de fırsat buldukça yanına gidip neşesi yerindeyse nefis nüktelerini birbiri ardınca sıraladığı tatlı sohbetlerini dinlediğim Abdülbaki Dede'nin simsiyah bir sakalla çevrilmiş -destarlı sikkesi altında daha da güzel görünen- sevimli yüzü, kendisini ilk gördüğüm mütebessim haliyle hâlâ gözlerimin önündedir. Tekkeler kapatılıp vakıflarına el konulduktan sonra sudan çıkmış balığa dönen ve ailesini geçindirebilmek için o yaşta çalmadık kapı bırakmayan bu zarif Mevlevî, Halk Fırkası'nda bile çalışmak zorunda kalmıştı. Bir sohbetimiz sırasında gözleri yaşararak okuduğu bir gazelinde -tarz-ı kadimde çok iyi bir şairdi- bir zamanlar Mevlevîlik bahçesinde gülen bir gül iken şimdi ağyarın ayakları altında çiğnendiğini söylüyordu. Kendimi tutmasam oracıkta ağlayacaktım. Sakalını kesmiş, devrin modasına uygun bir bıyık bırakmıştı. Kravat takıyor, sokağa çıkarken başına eprimiş melon şapkasını geçiriyordu. Onu şahsen tanımayan biri, düne kadar Yenikapı Mevlevîhanesi'nin çok itibarlı postnişini olduğunu asla tahmin edemezdi. Girdiği hiçbir işte duramamıştı; Kütüphaneleri Tasnif Komisyonu azalığı, Türk Ocağı müdürlüğü, Halk Fırkası duhuliye memurluğu... Sonunda bazı dostlarının ricasıyla Darülfünun'a Farisi hocası olarak tayin edilince rahat bir nefes almış, kendini işine adayıp aşkla şevkle çalışmaya başlamıştı ki, Üniversite Reformu'ndan sonra açıkta kalıverdi. Cumhuriyet, üniversite talebelerine Farsça öğretecek hoca seçerken bu dili anadili gibi bilen bir Mevlevî'yi değil, bir müsteşriki, Helmuth Ritter'i tercih etmişti. Hâsılı, Şeyh Efendi'yle aynı kaderi paylaşmıştık. Ne var ki benim tuzum kuruydu; o ise ailesiyle birlikte Topkapı civarında kiraladığı köhne bir evde ayakta kalmaya çalışıyordu. Şaşkınlığı üzerimden atınca ellerine sarıldım. Mevlevî usulü görüştükten sonra, "Efendi hazretleri," dedim, "tam da ismini taşıdığınız büyük dedenizin meşihatinde yeniden inşa edilen semahanenin temel atma merasimini ve Hâlet Efendi'yi düşünüyordum! Fakat galiba Abdül-

baki Dede, Hâlet Efendi'yi pek sevmez, 'Dervişleri evliya kapısından vazgeçirdi, ağniya kapısına alıştırdı. Yâr u ağyar içinde sikkeli, tennureli Mevlevî'ye hizmet ettirmekten utanmıyor,' demiş, doğru mu?"

Abdülbaki Dede, gözlerimin içine bakarak hüzünlü bir sesle, "Efendim, o da bir hâlet idi, geçti!" dedi.

Bu, Galata Mevlevîhanesi'ni bir ziyaretinde, "Şeyhim, şu bizim Hâlet Efendi'ye ne dersin?" diye soran İkinci Mahmud'a Kudretullah Dede'nin verdiği cevaptı.

ŞEYHÜLİSLÂM Esadzâde Mehmed Şerif Efendi'nin, oğlu Topal Ataullah Efendi'yle birlikte ciddi bir tahsil görüp ilmiyeye intisab etmesini sağladığı, fakat bürokrasiyi tercih ederek hızla yükselen, hatta Üçüncü Selim devrinde Paris'e elçi olarak gönderilen Hâlet Said Efendi, aslında geniş bilgisi ve zekâsıyla bulunduğu her yerde cazibe merkezi olmuş, kitap meraklısı, şiir ve musikiden anlayan, kısacası iyi bir insan olarak da yükselebilecek meziyetlere sahip bir adamdı, fakat nedense ihtiraslarına mağlup olarak meş'um roller oynamıştı. Cevdet Paşa'ya inanmak gerekirse tecessüm etmiş kötülük olan bu adamın Mevlevîler tarafından sonuna kadar sayılıp sevilmesine bir mânâ verememişimdir. Şeyhülislâm Hacı Halil Efendi'yi ve karısını nasıl cezalandırdığını bilen birinin ondan nefret etmemesi düşünülemez. *Tarih-i Cevdet*'te anlatıldığına göre, Halil Efendi'nin karısı Ziba Hanım'la Hâlet Efendi'nin karısı Lebibe Hanım, Beylerbeyi'ndeki Havuzbaşı mesiresinde, kocaları arasındaki husumet yüzünden saç saça baş başa kavga etmişler. Bunun üzerine Hâlet Efendi şeyhülislâmı azlettirerek karısıyla birlikte Bursa'ya sürgüne göndermiş. Ancak öfkesi bununla dinmemiş, ikinci bir iradeyle Halil Efendi'yi Karahisar'a sürdürdükten sonra, genç hükümdardan, büyücü olduğuna inan-

dırdığı Ziba Hanım'ın katli için de bir irade koparmış. Bursa'ya gönderilen cellatlar, İstanbul'a götüreceklerini söyleyerek evinden aldıkları kadıncağızı şehir dışında boğmuş, çırılçıplak soyduktan sonra çalılıklara atıp uzaklaşmışlar. Bu hadiseyi duyan Halil Efendi üzüntüsünden tecennün etmiş, daha sonra nüzul isabetiyle ölmüş.

Devlet Kethudası, yani Müsteşar-ı Has-ı Saltanat olduktan sonra genç ve tecrübesiz hükümdarı, İkinci Mahmud'u avucunun içine alan Hâlet Efendi, ileri gelenlerini devamlı yemlediği Yeniçeri Ocağı'nı da arkasına alarak iktidar boşluğunu doldurduktan sonra, sadrazamlar dâhil, kendisi için tehlikeli gördüğü herkesi ezip geçmiş. Onunla herhangi bir sebeple çatışıp da kellesini omzunda tutabilen nadirmiş. İçyüzünü bilmeyenler, onu, güzel giyinen, güzel konuşan âlim ve fazıl bir zat; âlim ve sanatkârları koruyup kollayan, Galata'daki konağını lezzetli sohbet ve musiki meclislerinin kurulduğu bir çeşit kültür merkezi haline getirmiş, eli ve kapısı açık, üstelik ehl-i tarik bir "devletlu" olarak bilirlermiş. Mevlevîlerle münasebeti gençliğinde başlamış; Yenikapı Mevlevîhanesi'nde Ali Nutki Dede'den on dokuz yaşında arakiye, sekiz sene sonra da sikke giymiş. Konağına çok yakın olan Kulekapısı Mevlevîhanesi'nden de yardımlarını eksik etmezmiş. Muhtemelen Yenikapı'da tanıştığı Şeyh Galib'in yakın dostları arasına girmiş. Galib, onun ihtirasını ve dostluklarını bir atlama taşı olarak kullandığını fark edebilmiş midir, bilmiyorum. İşi zamanla o kadar ileriye götürmüş ki, hizmetlerini konağındaki odasının kapısında niyazda duran tennure giymiş iki Mevlevî dervişine gördürürmüş. Abdülbaki Dede'ye, ismini taşıdığı büyük dedesinin bundan rahatsızlık duyduğunu hatırlatarak girizgâh yapmak istemiştim, fakat konuşmak istemediğini anlayınca, "Bir an önce bu semahaneyi elden geçirmek lâzım," diyerek mevzuu değiştirdim.

Abdülbaki Dede Efendi derinden iç geçirerek, "Artık bu dergâha kimse el sürmez," dedi, "usul usul yok olup tarihe karışacak!"

"Allah'tan ümit kesilmez," dedim, "gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar!"[95]

"Amenna!"

Kısa bir müddet susup semahaneyi aşağıdan yukarıya doğru süzen Abdülbaki Dede, burada niçin bulunduğunu izah etmek ihtiyacını hissetti:

"Kemal Ahmed Dede'nin ve ecdadın kabirlerini ziyaret maksadıyla gelmiştim! Belki bir daha yolumuz düşmez buralara, ne olur ne olmaz!"

"Burası sizin yuvanız, şeyhim!" dedim.

"O da bir zamandı, geçti!" dedi.

"Bizim gözümüzde ve kalbimizde her zaman sizin yuvanız olarak kalacak!"

Abdülbaki Dede Efendi'nin gözlerinden birer damla yaş süzüldü; ellerimi avuçlarının içine aldı, dudakları titreyerek, "Teşekkür ederim Galip Bey evladım," dedi, "geçenlerde bir zat tekkeler aleyhinde atıp tutuyordu. Dedim ki: 'Beyefendi, sizin Darülfünun'unuz bir Itrî, bir İsmail Dede Efendi, bir Şeyh Galib, bir Rauf Yekta yetiştirebildi mi?' Sustu kaldı adam. Yazık ki rüzgâr çok sert esti ve bu gülzârı tarumar etti. Artık ne nây, ne kudüm, ne rebab sesi, ne de buy-i Hüda var! Bu vefa cenneti artık bir baykuş yuvası. Şimdiden sonra ayrılık derdindeyim ve bu dünya fakire bir bela evinden başka bir şey değil. Artık hayırlısıyle çekip gitsem diyorum; Kemal Ahmed Dede'ye ve peder merhuma, 'Telâkimiz pek yakın!' demek için geldim."

Abdülbaki Dede Efendi ellili yaşlarındaydı; fakat tekkesi kapatıldıktan sonra yaşadığı büyük üzüntü, geçim sıkıntısı ve izzetinefsine dokunan muameleler yüzünden hızla çökmüştü; olduğundan çok daha yaşlı görünüyor ve gözlerinden bezginlik taşıyordu.

"Aman şeyhim, Allah gecinden versin!" dedikten sonra, "Bildiğim kadarıyla, bütün dergâhlarda şeyh aileleri kayd-ı hayat şartıyla oturmaya devam ediyor. Siz niçin boşalttınız harem dairesini?" diye sordum.

Yüzünde acı bir tebessüm belirdi:

"Onu ne siz sorunuz ne ben söyleyeyim. Ailevî bir meseledir... Fakat bu mesele zuhur etmeseydi bile fazla kalamazdık herhalde. İçinde doğup büyüdüğüm, düne kadar dervişânla dolup taşan, mukabelelerin yapıldığı, kazanların kaynadığı, sofraların kurulduğu koca dergâhta kukumav kuşu gibi oturmak, üstelik bakımsızlıktan yavaş yavaş yok olduğunu görmek tahammül edilir gibi değildi."

Haklıydı, herhalde ben de sabredemezdim. Sadece gönül bağım olduğu halde dergâhın bu terk edilmiş hali içimde şiddetli bir ağlama arzusu uyandırıyordu. Sustuk ve Hâmûşân'a doğru yürümeye başladık.

Dört yüz yıllık bir irfan ocağını söndüren devlet, bu ocakta pişirilip nesilden nesle devredilen zengin kültürün, ince estetiğin ve terbiyenin zarafet abidesi son büyük temsilcisini de açlığa mahkûm etmişti. Kimse hakkında kötülük düşünmeyen, ağzından kötü söz çıktığı işitilmemiş Abdülbaki Dede, her şeye sabretmiş, fakat Üniversite Reformu'ndan sonra işine son verilmesine sebep olan Reşid Galib için kendini tutamayıp bir hicviye yazmıştı. Bir de tekkesi kapandıktan sonra sakalını kesip şapka giymek zorunda kalınca yaşadığı ruh halini ironik bir dille anlattığı "oldum" redifli bir gazeli vardı; güvenilir biri olduğuma kanaat getirince bir gün bu uzun gazeli defterime yazıverdi. Beyitlerden birinde semaı terk ettiğini, fakat dans etmeyi de öğrenemediğini, hâsılı Selanik dönmesinden beter bir Müslüman haline geldiğini söylüyordu.[96] Abdülbaki Efendi öfkeliydi, fakat biliyordu ki birçok şeyh efendi kendisinden farklı düşünüyor. Bir gün Bayezid Camii'nde karşılaştığı Kenan

Rifai ile ayaküstü sohbet ederken tekkelerin kapatılmış olmasından şikâyet edince, kendisini hayrete düşüren şu cevabı almış: "Erenler, biz eskiden ne isek şimdi de oyuz! Evvelce zahir tekkesinde demsâz idik, şimdi kalp tekkesinde dilsâzız! Mademki ondan geliyor, kahrı da hoş, lütfu da... Artık ten tekkedir, gönül makam; kalpler yine cemal nuruyla dopdolu..."

Hâmûşân'da yatanların ruhlarına Fatiha okurken Abdülbaki Dede'nin yüzüne dikkatle baktım; derin bir melalle gölgelenen bu yüz, hiç de tekkelerin kapatılmış olmasını hoş gören birinin yüzü değildi. Fatihasını okuduktan sonra bir müddet dalgın gözlerle kabirleri seyretti. Derinden iç geçirerek bana dönünce -gözleri nemliydi-, "Şeyhim," dedim, "geçenlerde Küllük'te konuşuluyordu. Galiba Bakırköy'de bir lisede muallim olarak vazifeye başlamışsınız!"

"Evet, Makriköy Bezezyan İdadisi... Fakat iki ay ancak tahammül edebildim. Bu yaşta bâzîçe-i etfal[97] olmak, Allah affetsin, izzetinefsime ağır geldi."

"Peki, şimdi ne yapacaksınız?"

"Askerî liselerde edebiyat muallimliği için müracaat ettim; bu işi hakkıyla yapabileceğime dair bir kâğıt istediler. Üniversite'den Darülfünun hocalığı yaptığımı ve bu işte ehil olduğumu bildiren bir kâğıt alıp tekrar müracaat edeceğim."

"Benim yapabileceğim bir şey var mı efendim?"

"Hayır, teşekkür ederim. Bakınız şu işe, fakirin dertlerine dalıp sizi unuttuk. Sizin sebeb-i ziyaretiniz?"

"Merkezefendi'ye gelmiştim," dedim, "merhum Tanburi Cemil Bey'in kabrini ziyaret edip bir Fatiha okumak istiyordum, fakat kabir mabir bulamadım."

"Ah, evladım! Cemil Bey içimde bir ukdedir! Merhumun kabrini buraya, dergâhın haziresine nakletme niyetimiz vardı. Bunun için mahdumu Mesud Bey'e söz vermiştik. Fakat nasılsa basiretimiz bağlandı. Umumi Harp içinde ve Mütareke'de

galiba başka meselelerle fazlaca meşgul olduğumuz için ihmal ettik. Öylece kaldı. Mamafih burasının da akıbeti meçhul! Zavallı Cemil Bey! Neyse ki bugünleri görmedi, görseydi kahrolurdu!"

"Cemil Bey'i tanımış mıydınız?"

"Tanımaz olur muyum? Zaman zaman pederim Mehmed Celâleddin Dede Efendi'yi ziyarete gelirdi. İlk görüşüm, peder merhumun hastalığından beş veya altı sene evveldi. Malumunuz, peder tanburda tarz-ı kadimin büyük bir üstadı ve kudretli bir bestekârdı."

"Çok iyi biliyorum efendim."

"Bir gün selamlıkta oturuyoruz. Cemil Bey'in geldiğini söylediler; o zaman gencecik bir tanburi, ama ismini duymayan kalmamıştı. Meğerse pederin tanburunu dinlemek için gelmiş, nasıl ısrar ediyor. Sonunda peder, bir kenarda dayalı duran sazını alıp dil-nişîn bir taksimden sonra, 'Şimdi de sizi dinleyelim, Cemil Bey oğlum!' deyince rahmetli kızarıp bozardı. 'Teeddüb ederim efendim! Sizin yanınızda tanbur çalmak ne haddime!' diyerek mazeretler ileri sürdüyse de, sonunda uzatılan tanburu alıp muhabbetle kucakladı ve ruhunun derinliklerindeki kasırgaları aksettiren bir Yegâh taksimine başladı ki, ne taksim! Fakir de musikiden karınca kararınca anlarım; Allah sizi inandırsın, o zamana kadar, pederinki dâhil, tanburdan öyle bir taksim dinlememiştim. Merhum, tarz-ı kadim üzere çalanlardan ekserisinin kendi üslûbuna şiddetle muhalif olduklarını bildiği için çok hassas ve tedirgindi; dikkat ettim, pederin çehresinde ufacık bir memnuniyetsizlik ifadesi görse izzetinefsi incinecekti. Fakat o çaldıkça pederin siması ışıyor, gözleri yaşarıyordu. Taksim bitince, Cemil'in mızrap tutan elini avuçlarının içine aldı, şefkat ve muhabbet dolu bir sesle, 'Oğlum,' dedi, 'sizin çaldığınız benim bildiğim tanbur değil, fakat musiki namına şimdiye kadar dinlediklerimin en güzeli.

Kimseye ihtiyacınız yok. Tuttuğunuz yolda hiçbir söze kulak asmadan yürüyünüz. Cenab-ı Hak feyzinizi arttırsın.' Merhum, bunaldıkça gelirdi dergâha. Gerçi sikkesi tekbirlenmiş değildi, lâkin ruhen hakiki bir Mevlevî idi."

"Ben de aynı kanaatteyim efendim," dedim, "oğlu Mesud'un ya el emeğine dayanan mesleklerden birini seçmesini yahut dergâh-ı Mevlânâ'da çileye soyunup iç huzuruna ermiş bir derviş olarak yetişmesini istermiş."

Abdülbaki Dede Efendi hayretle yüzüme baktı:

"Öyle mi? Bilmiyordum. Rahmetli bedbin bir adamdı; simasından huzursuzluk akardı. Demek ki oğlunun 'mesut' olmasını istemiş! Fakat doğrusu çok büyük bir sanatkârdı; kemençe ve tanburu onun gibi çalabilmek isterdim!"

ABDÜLBAKİ Dede Efendi'nin çok zengin bir musiki kültürüne ve son derece incelmiş bir zevke sahip olduğundan emindim; bu mevlevîhanede yetişip de musikiyle haşir neşir olmamak akla ziyandır. Ne var ki onun mizacı şiire daha yatkındı; birkaç eser bestelemiş olmakla beraber, bu dergâhtan feyiz almış büyük bestekâr ve icracıların seviyesine erişemeyeceğini anlayınca fazla ısrar etmemişti. Ancak bazı şiirlerinin bestelendiğini biliyordum. Mesela Cemil Bey'in talebelerinden Faize Hanım, bir şarkısını Şedaraban makamında bestelemişti. Hakikaten çok güzel bir şarkıdır. Devran'a büyük aşkımı zaman zaman bu Ağır Devr-i Hindî şarkıyı kısık sesle söyleyerek yeniden ilan ederdim:

Bâde-i vuslat içilsin kâse-i fağfûrdan
Bir ilâhî neş'e doğsun nağme-i tanbûrdan
Cûylar feryad ederken bahr-i dürâ-dûrdan
İnlesin tanbûr âgûş-i visâl-i yârdan

Darülfünun'daki bir sohbetimiz sırasında kendisine bunları anlatınca gözleri buğulanan Abdülbaki Dede Efendi, "Âah, aşk!" diye inledikten sonra "aşkını" redifli güzel bir gazelini okumuştu. Hayata yeniden bağlandığı, keyfi yerine geldiği için eski nüktedanlığına geri döndüğü günlerdi. Edebiyat ve İlahiyat Fakültelerinde talebelerine aşkla, şevkle Farsça öğretirken şiir ve musiki zevki de aşılıyordu. Fakat zannedersem onun bu samimi gayretinden rahatsız olanlar vardı. Abdülbaki Dede Efendi, Üniversite Reformu'nda işine son verilmesini bu hocalara, bilhassa Köprülüzade Fuad Bey'in husumetine bağlıyorsa da, aynı kanaatte değilim. Bir tekkenin şeyhi olması, tasfiye edilmesi için bence kâfi bir sebeptir. Ancak tasfiye edilecek hocaların tespitinde Köprülüzade'nin başrolü oynadığı her yerde konuşuluyordu.

Abdülbaki Dede epeyi yorulmuş görünüyordu; etrafta oturabilecek bir yer aranırken Merkezefendi Dergâhı'nın son şeyhi Neyzen Nurullah Efendi'nin âdeta koşarak bize doğru geldiğini fark ettim. Birisi Abdülbaki Dede'yi tanıyıp haber vermiş olmalıydı. Tekkeleri ellerinden alınmış iki şeyhin Mevlevî usulünde görüştükten sonra hasretle kucaklaşarak ağlaşmaları görülecek sahneydi. Bende de artık gözyaşlarımı tutacak hal kalmamıştı. Nurullah Efendi, ısrarla evine bir acı kahvesini içmemiz için davet ediyordu. Abdülbaki Dede Efendi, Mevlevîhane'yi bir müddet dalgın gözlerle seyrettikten sonra koluma girdi. Birlikte Merkezefendi'ye yöneldik.

Nurullah Efendi, nefes nefese, "Şeyhim," dedi, "sizi görmek ne saadet! Arkadaşlar haber verdiler, kaçıracağım diye telaş ettim, koşup geldim!"

Abdülbaki Dede Efendi durakladı, iç geçirerek, "Efendi hazretleri," dedi, "ne güzel günlerdi değil mi?"

Nurullah Efendi boynunu büktü:

"Belî, şeyhim!"

"Bakınız, Ramazan geldi çattı! Hatırlıyor musunuz o ney ve kudüm sadalarını, o mukabeleleri, iftarları, minarelerden okunan temcitleri, o manevi haz ve neş'eyi?"

"Belî, şeyhim!"

Abdülbaki Dede Efendi bana döndü:

"Galip Bey evladım," dedi, "Ramazan ve Kurban bayramlarının ilk gününde, dedegân ve dervişân, önlerinde âyinhanlar, neyzen ve kudümzenler, hep birlikte mevlevîhaneden çıkar, bu yoldan ayin okuyarak Merkezefendi Dergâhı'na giderlerdi. Bayram namazını orada eda ettikten sonra Hazret-i Merkez'in türbe-i şerifesi önünde bütün dedegân ve muhibbân-ı Mevlevî, bir halka teşkil ederdik. Yenikapı postnişini kimse, o, gülbang çektikten sonra Hazret-i Merkez postnişini efendi hazretleriyle musafaha eder, daha sonra aynı şekilde âyin okunarak, ney üflenip kudüm çalınarak avdet edilirdi. Bu güzel âdet, Kemal Ahmed Dede zamanından beri cari idi. Görmeliydiniz!"

"Görmedim, fakat tasavvur edebiliyorum şeyhim!" dedim.

Merkezefendi'ye gelmiştik. Türbenin önünde durduk, ellerimizi açıp burada yatanların ruhlarına Fatihalar gönderdikten sonra, Abdülbaki Dede Efendi gözlerini kapadı, "Türbe-i Hazret-i Merkez'de Niyaz" isimli şiirini okumaya başladı. Sadece son mısraını ("Ben seni mürşid-i râhım bilirim") aklımda tutabildiğim bu şiiri dinlerken etrafımızın kalabalıklaştığını fark edememişim. Yenikapı Mevlevîhanesi'nin o civarda yaşayan derviş ve muhibleri -haber nasıl ulaştıysa- nefes nefese koşup gelmişlerdi. Şeyhleriyle gözyaşları içinde "görüş"melerini seyrederken gözlerimi kısıp hepsine hayalimde sikkelerini ve hırkalarını giydirdim.

Tanburi Cemil Bey, içimde *Şedaraban Saz Semaisi*'ni çalıyor, Yenikapı'nın neyzen ve kudümzenleri de ona uzaktan uzağa refakat ediyorlardı.

DEFTER 18

MERKEZEFENDİ şeyhi Nurullah Efendi'nin evinde kahvelerimizi içerken söz dönüp dolaşıp Şeyh Galib'e gelmişti. Abdülbaki Dede Efendi'nin *Hüsn ü Aşk* isimli bir piyes yazmakta olduğunu o zaman öğrendim. Son zamanlarda Galib Dede'yle fazlaca meşgul olduğunu, *Hüsn ü Aşk*'ı yeniden okuyunca bu büyük eseri yeni nesiller de anlasınlar diye böyle zor bir işe kalkıştığını, manzum olarak yazdığı piyesin birinci perdesinde Galib Dede'yi Esrar Dede'yle, ikinci perdesinde de Üçüncü Selim'le konuşturduğunu söyledi. Hayatında hiç tiyatroya gitmediğinden, hatta belki de Abdülhak Hâmid'in *Tarık* marık gibi eserleri hariç, tiyatro eseri okumadığından şüphe etmediğim Abdülbaki Dede Efendi'nin bu gayreti, çaresizliğini ve ümitsizce bir arayış içinde olduğunu gösteriyordu. Bu düşüncemi elbette kendisine söyleyemezdim:

"Aman şeyhim," dedim, "ismini taşıdığım Galib Dede'ye de, *Hüsn ü Aşk*'a da hayranlığım büyüktür. Eserinizi lütfederseniz okumak isterim!"

"Üçüncü perdesini de ikmal edince, memnuniyetle..." dedi.

On beş yirmi senedir Şeyh Galib'e ve bilhassa *Hüsn ü Aşk*'a gösterilen hayret verici alâka çok hoşuma gidiyordu. İki sene kadar önce, Darülfünun hakkında bir rapor hazırlaması için

davet edilen Prof. Albert Malche'la yapılmış röportajın çıktığını duyunca o ayki nüshasını satın aldığım *Muhit* mecmuasında da, Ahmet Cevat adında bir zatın *Hüsn ü Aşk*'ı nesre çevirerek neşretmekte olduğunu fark etmiş, bu mecmuanın önceki nüshalarını da temin ederek tamamını okumuştum.[98] 1932 senesinin sonuna kadar on sayı devam eden "Hüsün ve Aşk" tefrikası, suyunun suyu gibi bir şeydi.

Her neyse, Şeyh Galib'e ve eserine hayranlık duyan başkaları da vardı; mesela Florinalı Nâzım Bey... Açıktürbe yangınından sonra kızı ve kız kardeşiyle birlikte dört gün misafir ettiğim Nâzım Bey, meğerse İkinci Meşrutiyet'in ilk yıllarında tertip edilen Şeyh Galib İhtifallerinde, bilhassa ikincisinde İhtifalci Ziya Bey'in sağ koluymuş. *Yenikapı Mevlevihanesi* isimli kitabından çok şey öğrendiğim Mehmed Ziya Bey, ihtifaller tertip ederek unutulmuş önemli şahsiyetleri hatırlatmaya meraklı olduğu için "İhtifalci" lâkabıyla tanıyordu. 1912 senesinin sonlarında *Hak* gazetesinin de yardımıyla Galata Mevlevîhanesi'nde tertip ettiği Şeyh Galib İhtifali'nde devrin tanınmış bazı edebiyatçıları nutuklar söylemişler; ayrıca Üçüncü Selim'in Sûzidilârâ Mevlevî Ayini okunarak parlak bir mukabele icra edilmiş. Edebî ilavesinde Galib hakkında makaleler de neşreden *Hak* gazetesinin açtığı yardım kampanyasında toplanan parayla Fasih ve Şeyh Galib'in can yoldaşı Esrar Dedelerin kabirleri yeniden yapılmış. Mevlevîlerin hamisi Sultan V. Mehmed Reşad tarafından gönderilen pahalı şallar da Şârih-i Mesnevi İsmail Ankaravî ve Şeyh Galib'in sandukalarına örtülmüş.

Florinalı, ilk ihtifalin Mevlevîleri nedense rahatsız ettiği için türlü dedikodulara yol açtığını anlatmıştı. Tâhirü'l-Mevlevî, *Hüsn ü Aşk*'ın esas itibariyle *seyr ü sülûk*a[99] dair tasavvufî bir eser olduğu, halbuki bu ihtifalde yapılan konuşmalarda ve yazılan makalelerde sadece edebî bir esermiş gibi anlatıldığı, yani tasavvufî tarafından görmezlikten gelindiği iddiasında-

mış. Galib'in bu eserinin devrin edebiyatçıları tarafından anlaşılabilmesi için erbabınca mükemmelen şerh edilmesi lâzım gelirmiş. Ebüzziya baskısı piyasada bulunamadığı için *Hüsn ü Aşk*'ı 1923 yılında sahibi olduğu *Mahfel* dergisinin ilâvesi olarak fasiküller halinde yeniden neşreden Tâhirü'l-Mevlevî elbette haklıydı. İstiklâl Mahkemesi'nde hocam Ahmed Refik Bey gibi epeyi hırpalanan aziz üstadımızın sözünü ettiği şerh üzerinde çalışıp çalışmadığını çok merak ediyorum.

Ertesi yıl yine Mehmed Ziya Bey'in teşebbüsüyle tertip edilen ikinci Şeyh Galib İhtifali, önceki kadar rahatsızlık uyandırmamış. Florinalı, bu ihtifalin Galata Mevlevîhanesi postnişini Ahmed Celâleddin Dede tarafından irad edilen bir gülbankle sona erdiğini anlatmış ve bu çok uzun gülbanki sular seller gibi ezberden okumuştu:

Vakt-i şerif hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def' ola!
El-kutbü'r-Rabbani ve gavsü's-Samedanî
Cenâb-ı Sultan Divanî kuddise sırrahü'n-nûranî
ve hallâl-ı müşkilât ve gavâmız-ı Mesnevî
ve keşşâf-ı künûz-ı dakayık-ı ma'nevî
ve gavvâs-ı bihâr-ı ulûm ü maarif
.....

Gülbangi okurken yangını unutup iyiden iyiye coşan Florinalı, Şeyh Galib için yazdığı uzun şiiri de ayağa kalkıp tuhaf jest ve mimiklerle okuduktan sonra böyle bir şiiri yazmaya Şeyh Galib'le Şair-i Azam Abdülhak Hâmid'in şairlik kudretlerinin ayrı ayrı yetmeyeceğini, ikisinin dehaları birleştiği takdirde bu seviyeye ulaşabileceklerini iddia etmişti. Misafirim olduğu için, sadece, "Yapmayın Nâzım Bey!" diyebildiğimi hatırlıyorum. *Hatırat-ı Meşahir* isimli kitabını okuduktan sonra bu iddiasının yeni olmadığını, yıllar önce cesaretle yazdığını öğrenmiş, hayretler içinde kalmıştım.

FLORİNALI'nın ismini kaçtır zikrediyorum; bu tuhaf ve sevimli adamı biraz daha anlatmazsam yazdıklarım galiba eksik kalacak. Onu ilk defa 1926 yılında tertip ettiği bilmem kaçıncı Tevfik Fikret İhtifali'nde görmüştüm. Fikret'in bazı vefalı dostlarıyla hayranlarının katıldığı merasimde, devamlı yanında taşıdığı şemsiyesi ve kızı "küçük şaire" Aliye Meliha Hanım'la etrafa gülücükler dağıtan Florinalı heyecanlı bir nutuk söyledikten sonra *Rübab-ı Şikeste* şairi hakkında yazdığı uzun şiiri kızına okutmuştu.

Öteden beri merak ettiğim bu ihtifalleri, Florinalı, hakikaten Fikret'in hatırasını yaşatmak için mi tertip ediyordu, kendini tatmin etmek için mi, emin değilim. O gün ihtifale katılan herkese kızının okuduğu şiirin yer aldığı *Yadigâr-ı Takdis-i Fikret* isimli risalesini dağıtmıştı. Hâlâ sakladığım ve bizdeki misafirliği sırasında imzalattığım bu sekiz sayfalık risalenin ikinci ve üçüncü sayfalarında Fikret ve oğlu Halûk'un, altıncı ve yedinci sayfalarında kendisinin ve kızı Aliye Meliha'nın fotoğrafları var. Dördüncü sayfada Aliye Meliha'nın ihtifalde okuduğu şiir, beşinci sayfada da Süleyman Nazif, Abdülhak Hâmid ve Sami Paşazade Sezai'nin bu "küçük şaire" hakkında yazdıkları övücü cümleler...

1926 ihtifalinin ve "lokma dağıtır gibi dağıtılan manzum risale"nin *Servet-i Fünun*'da Baykuşçu Halid Fahri Bey tarafından ağır bir biçimde tenkit edildiğini hatırlıyorum. Bir ay kadar sonra da Abdülhak Hâmid'in aynı mecmuada "Çamlıca'da Mutekif İken" isimli şiiri neşredilmişti ve imzanın altında üç beyitlik bir ilâve dikkati çekiyordu.[100] Karikatüristlerin ve mizah muharrirlerinin bayıldıkları *Tıraşçı* ve *Berber-i Azam* lâkapları "Biraz da Mizah" serlevhalı bu ilavenin üçüncü beyti yüzünden Florinalı'ya yapışıp kalmıştı:

Hâyide sünûhatı tırâş etmeğe memur
Allah'a şükür cümlemizin berberi vardır.

Sonradan bu mısraların bizzat Hâmid tarafından yazıldığını ve Süleyman Nazif vasıtasıyla *Servet-i Fünun*'a gönderildiğini öğrenmiştim. Öyle anlaşılıyordu ki, Şair-i Azam'ın, peşinde gölgesi gibi dolaşan Florinalı Nâzım'a dayanacak hali kalmamıştı. Aslında hiç kimse Florinalı'ya yakalanmak istemez, onu uzaktan gören kaçacak delik arardı. Bense aslında trajik bir karakter olarak gördüğüm Nâzım Bey'i sever, dayanabildiğim kadar dinleyip memnun etmeye çalışırdım. Doğrusu matbuatta o kadar insafsızca hırpalanıyor olmasından da çok rahatsızdım. İşin kötüsü, Florinalı'ya edebiyat âlemi dışında da zulmediliyordu. Altı yıl kadar önce bir hastalık sebebiyle yattığı Gülhane Hastahanesi'nde doktorlar tarafından güya beyninin röntgeni çekilerek üstün zekâlı olduğu tespit edilmiş, bunun için imzalı mühürlü bir de rapor düzenlenmişti. İngiliz ve Fransız gazetelerine bile akseden bu hadise aylarca yazılıp konuşuldu. Tuhaftır, Florinalı, şöhretinin kâinat çapında büyüdüğünü ispat etmek için bu raporun klişesini ve metnini *Şair-i Azam'ımızı Tebcil* isimli kitabına koyuverdi. Onca yazılıp çizilene rağmen hakikaten bu rapora inanıyor muydu, yoksa aslında herkesle gizli gizli alay mı ediyordu? Bunu galiba hiç bilemeyeceğiz.

FLORİNALI, Üsküdar'da, Açıktürbe yokuşunda, sahibi tarafından üçe taksim edilerek ayrı ayrı kiraya verilen büyük bir konakta otururdu. Bir gün Darülfünun'dan çıktıktan sonra yine Sahhaflar Çarşısı'nda onunla karşılaşmış ve Üsküdar'a birlikte geçmiştik. Tam ayrılırken ısrarla evinde kahve içmeye davet etmişti. Kabul etmeseydim belli ki çok kırılacaktı. Harabe gö-

rünüşüne rağmen, içinde bir zamanlar renkli ve zengin hayatın yaşandığını belli eden büyük, ahşap konağın dik merdivenlerinden çıkarken, Florinalı hiç susmamacasına şiir krallığı macerasını anlatıyordu. İki kat yukarı çıkmış, duvarları kız kardeşi Ayşe Fikret Hanım'ın eserleri olan yapma güllerle ve çerçevelenmiş resimlerle süslü misafir odasına girmiştik. Masası gazete kupürleriyle ve mecmualarla doluydu. Son zamanlarda, yıllardır biriktirdiği evrakı tasnif etmekle meşgul olduğunu söylemişti. Bunlar ilk şiirinin neşredildiği günden beri lehinde ve aleyhinde yazılan yazılardı ve kendi iddiasına göre tam on yedi çuval tutuyordu. Niyeti, bu yazıları tasnif ederek tek tek yapıştırdığı defterleri, ileride Türk gençliği için bir araştırma mevzuu olsun diye Darülfünun'a hediye etmekti. Kupürleri yapıştırdığı defterlerin bazı sayfalarına mor mürekkeple görüşlerini de not etmişti. Mesela *Cumhuriyet*'in birinci sayfasında çıkan, kendisine deli doktoru Mazhar Osman tarafından şiir krallığı hil'atinin giydirildiği karikatürün yanında, "Hakkımızdaki kıskançlığın iğrenç bir tasviri olmak dolayısıyla musavvirlerine ebedî bir hicap lekesi add ü telâkkisine şâyan bir intiba" yazılıydı. *Akbaba*cı Yusuf Ziya'nın "Ustura Faaliyette" fıkrasını "Hasetkârlıktan mütevellid âdi mizah cilvelerinden", Peyami Safa'nın bir fıkrasını da "Dehâ-yı şairanemi kıskananların tehzilkâr neşriyatından bir numune" diye yorumlamıştı.

Florinalı, o gün sadece hakkında yazılanları değil, 1910'lardan itibaren toplamaya başladığı imzalı fotoğrafları ve kitapları, meşhur şair ve yazarlar tarafından gönderilen mektupları, kartpostalları, Abdülhak Hâmid'in elyazısıyla hatıratının müsveddelerini -ki bu hatıratı Şair-i Azam'a kendisinin âdeta zorla yazdırdığını ve temize çekerek matbaaya götürdüğünü söylüyordu- göstermişti. Bu hazine değerindeki evrak, defterler ve henüz tasnif edilmemiş olarak duran çuvallar dolusu kupürler, geçen yılın sonlarına doğru gece yarısı çıkan bir yangında kül

oldu. *Türk Şiir Krallığı Neden ve Nasıl Doğmuştu*'da bu yangının tarihi de kaydedilmiş: 9 Eylül 1933.

Yangın Salacak'taki bazı evlere sıçrayınca o geceyi Devran da ailesiyle birlikte dışarıda geçirmek zorunda kalmıştı; bu yüzden Açıktürbe yangınıyla fazlaca ilgilenmiş, hatta gazetelerdeki haberleri kesip saklamıştım. Kitabı okuduktan sonra dosyalarımı karıştırarak kupürleri buldum. Florinalı'nın belâlısı *Cumhuriyet,* haberi birinci sayfadan fotoğraflı olarak kullanmış: "Üsküdar'da dün yarım saat içinde on yedi ev yandı. Yangın Florinalı Nâzım Bey'in evinden çıkmış, birçok evlerden hemen hiçbir şey kurtarılamamıştır."

Fotoğraflardan birinde, gecelik takkesi ve entarisiyle dışarı fırlayan ve yangın devam ederken birilerine derdini anlatmaya çalışan Florinalı görünüyor. Acar foto muhabiri onun fotoğrafını bilhassa çekmiş. Haberde on altı çuval evrakın bütünüyle yandığı, Florinalı Nâzım Bey'in daha ziyade yıllardır biriktirdiği ve tasnif etmekte olduğu bu kıymetli evrak için üzüldüğü kaydedilmiş. Üzülmek ne kelime, Florinalı bir gecede çökmüştü.

Gazetenin haberine göre, yangın, Eczane Sokağı'nda Hâfız Ali Efendi Konağı diye bilinen ve üçe bölünerek kiraya verilen konakta, Üsküdar 17. Mektep muallimesi Sıdıka Hanım'ın oturduğu kısımda saat dördü on geçe çıkmış. Altı yedi yıldan beri bu evde oturan Sıdıka Hanım, yıkadığı çamaşırları asmak için üst kata çıktığı sırada, ocaktan sıçrayan kıvılcımlar pencerelerden birinin perdesini ve pervazını tutuşturmuş; büyük bir hızla yayılan ateş topçu mülâzımı Faruk Bey'le Florinalı Nâzım'ın oturdukları kısımlara da sirayet etmiş. Mahalle bekçisi Murtaza, Yeniçeşme'deki polis noktasına, bazı mahalleliler de Ayazma Karakolu'na koşup itfaiyeye telefon etmişlerse de itfaiye gelinceye kadar ateş Hâfız Ali Efendi Konağı'nı bütünüyle sarmış. Konakta oturanlar pijamalarıyla sokağa fırlayıp canlarını zor kurtarmışlar. Faruk Bey'in eşi bir aylık bebeğiyle ken-

dini dışarı attığı sırada konak çöküvermiş. İşin kötüsü şiddetle esmekte olan lodos, ateşi yandaki ve karşıdaki evlere taşımış, bütün İstanbul yangınlarında olduğu gibi kol kol ilerleyip İmrahor Caddesi ve Salacak'a, onlarca Üsküdarlıyı evsiz bırakmış. Kadıköy itfaiyesi ve İstanbul'dan araba vapuruyla gönderilen dört makinenin güç bela kontrol altına aldığı yangın, bir ara İmrahor ve Salacak'a da sıçrayarak Üsküdar'ı büyük bir felâketin eşiğine getirmiş.

Didar Kalfa, sabah dokuza doğru söndürülebilen yangını konu komşudan bütün teferruatıyla öğrenmiş, kalkar kalkmaz bana da heyecandan dili dolaşarak anlatmıştı. Meğerse gece bizim mahallede de epey patırtı olmuş; bazı komşular toparlanıp yardıma koşmuşlar. Aslında ben o saatte yeni yatmıştım, demek ki derhal kurşun ağırlığında bir uyku çökmüş üzerime. Günlerden pazardı; alelacele hazırlanıp çıktım; evden bir aydır ilk defa çıkıyordum; "Maarif Vekili Dr. Reşid Galib" imzalı mektubu alalı aşağı yukarı o kadar olmuştu.

Açıktürbe'ya vardığımda hâlâ dumanlar tütüyor, insanlar perişan bir halde kurtarabildikleri eşyalarının başında titreyerek bekleşiyorlardı. Gözümde Şehzadebaşı'ndaki konağımızın ve onunla birlikte yanan diğer evlerin yangından sonraki feci hali canlanmıştı; bu evlerde oturanlar, gözyaşları içinde, kömürleşmiş enkaz ve İtfaiye'nin sıktığı suların çamurlaştırdığı kül yığınları arasında kurtarabilecek değerli bir şeyler arıyorlardı. Etrafa bakınırken gözüme kızı şaire Meliha Hanım'la birlikte bir köşede şaşkın bir halde dikilen Florinalı Nâzım ilişmiş, hemen yanlarına gitmiştim. Meliha Hanım geceliğinin üstüne paltomsu bir şey bulup giymişti, fakat babası hâlâ takke ve entarisiyle bekliyordu. Koca şiir kralının boynuma sarılıp hüngür hüngür ağlayışı dayanılır gibi değildi:

"Mahvolduk Galip Bey, mahvolduk!"

N'OLURDU, bir mucize olsaydı da, zavallı Florinalı'nın çuvallar dolusu evrakı kurtulsaydı; Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'nin etrafındaki bütün evler kül yığınına döndüğü halde ateşin hiç dokunmadan geçtiği muhteşem konağı gibi...

Florinalı Nâzım'a yılan hikâyesine dönen roman projemden uzun uzun bahsettiğimi hatırlıyorum. Hatta "Semenderler" ismini uygun gördüğüm ikinci bölümünü kendisine okumuştum, çok beğenmişti. Bu bölümde Şeyh Galib ve *Hüsn ü Aşk* hayranı bir karakter yaratmaya çalışmış, bunun için Hammamizade Dede Efendi'nin babasını, rahmetli dedem Ragıp Selami Bey'e benzeyen biri olarak hayal ettiğim Süleyman Ağa'yı seçmiştim. Böylece 1782 yılında henüz dört yaşında olan Dede Efendi'yi de romana bir şekilde dâhil etmiş oluyordum. Florinalı'ya okuduğum "Semenderler" yüzünden birkaç saat *Zeyl-i Makber* dinlemek zorunda kaldığımı buraya kaydetmezsem içim rahat etmeyecek.

Zavallıyı Açıktürbe yangınından sonra yeni bir ev bulup yerleşinceye kadar kızı Meliha Hanım ve kız kardeşiyle birlikte dört gün misafir etmiş, gece gündüz şiirlerini ve "otuz senelik velveleli şiir ve edebiyat hayatı"nı sabırla dinlemiştim. Şeyh Galib hayranlığında buluşup zaman zaman karşılıklı şiirler okumasaydık, bu dört gün cehennem azabına dönebilirdi. Şiiri de doğrusu pek fena sayılmazdı. Her şeye rağmen şiir krallığı davasının zekice bir oyun olduğunu düşünmek istiyordum. İnanılmaz bir megalomanisi vardı. Dehasından o kadar emindi ve o günlerde gazetelerin en eğlenceli mevzularından biri olan Türk şiir krallığına öylesine inanmıştı ki, kalesini ne pahasına olursa olsun savunacaktı.

Florinalı'nın "Şeyh Galib" şiirinde onu aştığını düşünse de- yaşayanlar arasında kendisinden üstün gördüğü tek şair vardı: Abdülhak Hâmid. *Zeyl-i Makber*'in bazı bölümlerinde de onu aşmıştı, ama, ne yazık ki Açıktürbe yangınında sade-

ce bunlar değil, kâinatça tanınmış edebî şahsiyetinin mahsulü olan binlerce şiiri ve çuvallar dolusu evrakı yanıp kül olmuş, krallığını savunurken kullanacağı vesikaların çoğundan mahrum kalmıştı. Cemil Bey'in büyük ağabeyi Reşad için yazdığı şiir de onlar arasındaydı.

"Hatta," demişti, "Tanburi Cemil Bey ve Kadı Fuad'la birlikte çekilmiş çok güzel bir fotoğrafımız vardı, o da..."

İnanmamıştım, ama teselli etmiş olmak için, "Gam yemeyiniz üstadım," demiştim, "şiir krallığınız bütün ihtişamıyla dimdik ayakta ya!"

"Ah Galip Beyciğim," diye inlemişti, "neler yandı bir bilseniz, neler yandı!"[101]

İkinci Hikâye
SEMENDERLER

BİR güzellik avcısıydı Uncuzâde Mehmed Emin Efendi; nasıl etmişse etmiş, Esad Galib'in bir müddetten beri üzerinde çalıştığı aşk mesnevisinin yazılmış bölümlerini ele geçirip hemen o gece teravihten sonra esrarını *Mesnevi*'den alan bir söz denizinde iftara davet ettiği dostlarıyla birlikte nadide inciler devşirmişti, ta sahur vaktine kadar. Süleyman Ağa adı gibi emindi; üstad, yakında *Hüsn ü Aşk*'ın diğer bölümlerini de herkesten evvel edinecek, İsmail Zühdî, biraderi Mustafa Râkım, Yesârî Mehmed Esad gibi mâhir bir hattatın ayrılıklardan şikâyet eden kaleminde nesih veya ta'like, ardından bir Bihzadoğlu'nun kıl fırçasında altına büründürdükten sonra üstâd bir mücellidin tezgâhından geçirtip her biri bir mücevher parçasına benzeyen kitaplarının arasına özenle yerleştirecekti. Öyle bir kitap kurduydu ki Uncuzâde, deri ve tutkal kokan ve şemselerinde güneşler parıldayan kitaplarının zarif kapaklarını besmeleyle açarken âdeta imbikten geçmiş bir zevkin bin yıllık raksını yapardı.

Süleyman Ağa, *Hüsn ü Aşk*'ı dinlerken yaşadığı zevki, sabah namazından sonraki kısa uykusunu karabasana çeviren rüyanın ürpertileri içinde, gün boyunca hissetti. Kıvılcım taneleri ekip paramparça kalpler biçen Benî Muhabbet kabilesi, tutuşan ufuklara doğru dörtnala ilerleyen ateşten atlılar ve alevler ortasında korkunç semenderlerle boğuşan minicik bir çocuk. Bütün gücünü harcadığı halde, zincirlerle bağlıymışçasına yerinden kımıldayamayan Süleyman Ağa dehşete düşmüş bir halde yataktan fırlamıştı. Şimdi teravih namazını kılarken yılan dilli alevlerin püskürttüğü bir kıvılcım ordusu gözlerinin önünde uçuşuyordu.

Kırkından sonra sahip olduğu çocuğu değil kaybetmek, bunun düşüncesi bile Süleyman Ağa'yı çıldırtabilirdi. Oğlunun doğduğu günü ve dudaklarından gayriihtiyari dökülen ismi düşünerek ürperdi. Dört yıl öncesinin 10 Zilhicce'si, Kurban Bayramı'nın birinci günü. Süleyman Ağa özene bezene seçip aldığı besili koçun gırtlağına ustura gibi keskin kasap bıçağını dayamış tekbir getirirken velinimeti Cezzar Ahmed Paşa'nın yadigârı cariye Nurusiyah heyecandan örtünmeyi bile unutarak avluya fırlamıştı:

"Mujde beyefendi mujde, bir oğlunuz oldu!"

Aynı anda koçun gırtlağından fışkıran ateş sıcaklığında kan, iki adamın güçlükle zapt ettiği bir gövde, hırıltılar...

Bu tuhaf tesadüf, Süleyman Ağa'yı, dini bütün biri olduğu halde, o günden beri bir felâket bekleyişi içinde bunaltıyordu. İbrahim Peygamber'in içine atıldığı büyük ateş, İsmail'in gırtlağına dayanan bıçak, onun yerine kurban edilsin diye gökten indirilen ilâhî koç ve tuhaf bir şekilde Cezzar Ahmed Paşa, bunaltıcı bir endişeyi de peşinde sürükleyerek Süleyman Ağa'nın içinde bir yere yerleşen sevinci kundak gibi sarıp sarmalamışlardı.

Lohusa odası, yeni doğmuş bebeklerin cennetten getirdiklerine inanılan kokusuyla dolmuştu. Rukiye Hanım'ın yarı oturur vaziyette süslü yastıklara mağrur yaslanışı, hemen başucunda boynuna kırmızı bir tülbent bağlanmış şişede ateş gibi parıldayan lohusa şerbeti, yatağın üstündeki Mushaf, onun altında şişe geçirilmiş bir baş soğan, sarmısak ve süpürge. Ve ahşap beşikte, minik dudaklarında anlamsız veya binlerce anlam yüklenebilecek bir tebessümle ilk uykusuna dalan bebek. Omzunda gök mavisi bir nazar boncuğu.

"İsmini ne koyacaksın Süleyman Ağa?"

"Elbette İsmail!"

Teravih hiç bitmeyecekmiş gibi geldi Süleyman Ağa'ya. Camiden çıkar çıkmaz şadırvana yöneldi. Yüzüne avuç avuç çarptığı soğuk suyla zihninde gitgide büyüyen yangını söndürmek ister gibiydi. Hekimoğlu Ali Paşa Camii'nin kandilleri o gece inadına parlak yanıyordu. *Hüsn ü Aşk*, o rüya ve çok değil, otuz kırk gün önce üst üste yaşanan Balat ve Samatya yangınları... İsmail'in doğumundaki o tuhaf tesadüfün yarattığı endişe yeniden uyanmış ve bir sarmaşık gibi ruhunun derinliklerinde dal budak salmaya başlamıştı.

Aslında alelâde bakırımızı Hâlis altına çeviren bir söz simyacısı, bir büyücüydü genç Esad Galib. Uncuzâde'nin mısralardaki mânâları daha da derinleştiren sesinde *Hüsn ü Aşk*'ın şiir kuşu kanatlanırken, Süleyman Ağa'nın önünde yepyeni bir âlemin kapıları açılmış, kendisini âdeta efsanevî simurgun sırtında, varlığa, yukarılarda bir yerden bakarken bulmuştu. Sahur vaktine kadar süren bu yolculuk, Süleyman Ağa sabah namazını kılıp yattıktan sonra da devam etti. Fakat bir vuslat zevkiyle başlayan rüya gittikçe girift hale gelerek küçük İsmail'i de yutan korkunç bir kâbusla bitti. Devâsâ bir kubbeyle örtülü büyük, çok büyük bir mekânda gür sesli biri sanki nefessiz kalıncaya kadar bağırmıştı:

"Yangın vaaaar!"

CEZZAR Ahmed Paşa'nın sabık mühürdarını sadece bir kısmıyla bu kadar sarsan *Hüsn ü Aşk*, tamamlandığında kim bilir nasıl bir eser olacaktı? Ya arkasından geçilen o yeni, o ateş besteler? Kafeste yıllardır çile dolduran Veliahd Şehzâde Selim'in besteleri, hiç şüphesiz, *Hüsn ü Aşk*'ın öz kardeşleriydi. Uncuzade ve arkadaşlarının geçtikleri, "Ey gonca-i nâzik-tenim" diye başlayan Muhayyer Sünbüle şarkısının ışıktan nağmelerini hâlâ kulaklarında hisseden Süleyman Ağa, Vardakosta Ahmed Ağa'nın aynı makamdan bestelediği şarkıya da hayran kalmıştı. Esad Galib, Vardakosta bestelesin diye yazdığı ve Uncuzade'nin tamamını misafirlerine okuduğu "Ey nihal-i işve bir nev-res fidanımsın benim" mısraıyla başlayan şarkısında hangi makamı istediğini de açıkça ifade ediyordu:

Beste kıldım sâz-ı efkârı o zülf-i sünbüle
Oldu Câlib perde-i âhım muhayyer sünbüle
Her çi bâd-â-bâd bağlandım hevâ-yı kâküle
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim

Süleyman Ağa, yüzünü yıkadıktan sonra şadırvanın sütunlarından birine dayanarak teravihten çıkan kalabalığın dağılmasını bekledi. Aydınlık bir geceydi; on üç gündür bulutların el etek çektiği gökyüzü takıp takıştırmıştı sanki. Kıpır kıpır yıldızlar, Şaban'ın yirmi dokuzuncu gecesi o kadar

nazlandığı halde şimdi kurum kurum kurulan ay ve lâciverdî bir atlas. Ve o gece çıkıp yaz orucuyla bitkin düşmüş Müslümanları sarıp sarmalayan hafif poyraz. Ellerinde muşamba fenerlerle ateşböcekleri gibi daracık ve karanlık sokaklara dağılan mahalleliler, Süleyman Ağa'ya Benî Muhabbet kabilesinin kıvılcım taneleri ekip paramparça kalpler biçen bağrı yanık fertleri gibi göründü. Bu gece her şey *Hüsn ü Aşk* ülkesinden kopup gelmiş gibiydi.

Birkaç yıldır adı dillerde dolaşan Esad Galib'in sözleri o kadar parlaktı ki, Sururi hasedinden neredeyse çatlayacaktı. Önceleri Hoca Neş'et'in verdiği Esad mahlasını kullanan bu gencecik şair, daha sonra Galib diye yazmaya başlayınca, bıçkın Sururi hicviyesini döşenmişti: "Bilmem ey menhus adın Es'ad mıdır, Galib midir?"

Divanını okuduğu günden beri bir Galib hayranı olan Uncuzâde Mehmed Emin Efendi, bu hicvi duyunca, hakareti kendisi görmüşçesine üzülüp öfkelenmişti, "Köftehor gözüme görünmesin!" diyordu. Sururi ile aralarında, gerektiğinde kulağını çekecek kadar samimiyet vardı. Yakın dostlarından biri vasıtasıyla tanıdığı bu taşralı genç şairden ilgisini ve yardımını hiç esirgemediğini herkes bilirdi. Adana'dan birkaç yıl önce İstanbul'a gelen ve üzerindeki iğreti taşralı çekingenliğini üç beş ay içinde atıveren bu genç adam doğrusu cin gibiydi. Ne var ki tutmasını bilmediği dili yüzünden tez vakitte bir yığın düşman kazanmayı başarmıştı. Hüznî mahlasıyla söylediği şiirler, Uncuzâde'ye göre ortanın epeyce altındaydı. Ancak tarih düşürmede öyle bir mahareti vardı ki, sırf bunun için, çekilmez hallerine rağmen korunup kollanması gerekirdi.

Uncuzâde çok geçmeden Kapalıçarşı'da, Sahhaf Ömer Efendi'nin dükkânında Sururi'yi köşeye sıkıştırıp Galib'e yazdığı hicviyenin hesabını sorduğunu anlatmıştı dün. "Behey nâdan," demiş, "senin mahlasın da düne kadar Hüznî değil miydi?" Sururi, şöyleydi de böyleydi de diye kem küm etmeye başlayınca açmış ağzını yummuş gözünü. "Değil bir Sururi," demiş, "bin Sururi toplansa, Galib'in tek bir beytini bile söyleyemez."

Babası gibi bildiği Uncuzâde'den böyle bir tazir beklemeyen bıçkın şair, Ömer Efendi'nin dükkânını, neye uğradığını şaşırmış bir halde terk etmiş.

En iyi hattatlara yazdırıp ciltlerini en mahir mücellitlere yaptırdığı yüzlerce divana sahip olan ve ezberinde sayısız gazel ve kaside bulunan Un-

cuzâde, o zamana kadar hiç şiir yazmadığı halde, sırf Esad Galib'i müdafaa maksadıyla oturup Sururi'ye cevap yazmıştı. Bu cevabın kim tarafından yazıldığını, birkaç dostu dışında hiç kimse öğrenemedi. Giyabında o kadar sevdiği ve müdafaa ettiği Esad Galib'in yüzünü bile görmemişti. Babası Mustafa Reşid Efendi ile tanışıklığı vardı, o kadar. Ama onu sevmesi ve gerektiğinde müdafaa için *Hüsn ü Aşk*'ın bir mısraını bile söylemiş olması yeterdi. Aslında Sururi'yi de çok severdi; öfkesi, sevdiği, değer verdiği bir şairin daha fazla değer verdiği bir şaire haksız hücumu yüzündendi. Bırakın hicvi, Galib'in her beytine ayrı bir tarih düşürülmeliydi.

SÜLEYMAN Ağa, Uncuzâde'nin zaman zaman yakası açılmadık küfürlere dönüşen sevimli öfkesini düşünerek gülümsedi. Camiden çıkan kalabalık dağılınca yere bıraktığı fenerini alıp yürüdü. Sokakta olağan dışı bir hareketlilik yoktu, ama gelip geçenlerin konuşmalarından kulağına "harik", "yangın" gibi kelimeler çalındı. Ürperdi. Yoksa yine mi? Kahvenin önü her zamankinden daha kalabalık görünüyordu. Fenerlerin ve kahvedeki âvizelerin yaydığı ışıklar, insanların yüzlerinde esrarengiz gölge oyunları sahneliyordu. Semenderler alevler içinde oynaşıyormuş gibi. O sırada her şeyi oyun haline getirmede inanılmaz bir maharete sahip olan bir çocuk ordusu, peşlerine taktıkları irili ufaklı köpeklerin havhavlarına karışan "Helesa yelesa" çığlıklarıyla Süleyman Ağa'nın etrafını sarıverdi:

Uzunçarşı çamur olmuş
Baklavalar hamur olmuş
Tiryâkiler mahmur olmuş
Helesa yelesa...

Fenerini çocukların şerrinden korumak düşüncesiyle -hiç dinlemez, kaptı mı sırra kadem basarlardı- bir avuç mangırı önlerine savuran Süleyman Ağa, onlar aç gözlü tavuklar gibi yere üşüşürken kahvenin önündeki kalabalığa yanaştı:

"Ağalar, hayırdır inşallah!"

Biri umursamaz bir tavırla, "Cibâli'de yangın çıkmış diyorlar," dedi, "köşklüler haber getirmiş!"

Süleyman Ağa vurgun yemişe dönmüştü. Daha fazla sormasına da gerek kalmadı. Birden herkesin tüylerini diken diken eden bir "Haaytt!" nârası orta yere gülle gibi düştü. Çok geçmeden kalabalık bir tulumbacı grubu, en önde fenercileri olmak üzere, köşeyi hışımla döndü. Başlarında kalaylı bakır tasları, çıplak gövdelerinde kolsuz mintanları, baldırlarını açıkta bırakan mavimsi dizlikleri ve ayaklarında kara sahtiyandan filarlarıyla, *Şahnâme*'den kopup gelmiş esatirî kahramanları andırıyorlardı. Dördünün omuzladığı tulumba sandığı hiç sarsılmadan uçuyordu.

Tulumbacılardan biri, kahvenin önünden geçerlerken tekrar bir "Haaytt!" çekip bütün gücüyle haykırdı:

"Yedi kubbe altında hû çeken Hazreti Sünbülî!"

"Yaşa, varol Kocamustapaşalı!"

"Haydin yiğitler, koşun semenderler!"

Tempolu koşar adımlarla yeri sarsıp yüreklere ürperti salan tulumbacılar, arkalarında kesif bir toz bulutu bırakarak uzaklaştılar. Fakat naraları sessiz İstanbul gecesinde bir müddet çınladı durdu.

Süleyman Ağa, İstanbul'a geleli dört yıl bile olmadığı halde, ikisi çok büyük olmak üzere nice yangına şahit olmuştu. Daha bir ay önce Balat'ta bir gayrimüslimin evinde çıkan ve hızla yayılan yangın iki gün sürmüş ve yüzlerce binayı kül yığınına çevirmişti. Süleyman Ağa'yı yangın kelimesi bile dehşete düşürmeye yetiyordu. Bu tuhaf adamlarsa, pırpırı kılıklı tulumbacılara bir şenliğe gidiyorlarmış gibi neşeli neşeli alkış tutuyorlardı. Belki de ateş burunlarının dibine gelinceye kadar Kör Salih Çavuş'un kahvesinde dama, tavla, satranç oynayacak, çubuklarını tüttürüp nargilelerini sömürecek yahut Meddah Selâmi Efendi'nin meraklı hikâyelerinden birini dinleyeceklerdi. "Semender bunlar," diye düşündü Süleyman Ağa, "semender bunlar!"

Hayır, *Hüsn ü Aşk* her zaman okunabilir, Selim'in besteleri her zaman geçilebilirdi, ama bir İsmail her zaman ele geçmezdi! Süleyman Ağa, Cibâli'de çıktığı söylenen yangın kaşla göz arasında Altımermer'e ulaşacakmış gibi telaşlanmıştı. Bir yıl kadar önce Kurusebil'de satın alıp işletmeye başladığı Çavuş Hamamı'na uğrayıp adamlarını uyardıktan sonra evine koştu. Kapıyı açan Nurusiyah'ın şaşkın bakışları altında içeri dalıp merdivenlere saldırdı, harem olarak kullandıkları odaya, Rukiye Hanım'ın yüreğini yerin-

den oynatan bir hışımla girdi. Karısıyla göz göze gelince birden kapıldığı bu erken ve aşırı telaşın mânâsızlığını kavrayarak durakladı.

Küçük İsmail beşiğinde melekler gibi uyuyordu. Süleyman Ağa, diz çöküp yüzünü oğlunun yüzüne yaklaştırdı.

Ve nedense İsmail'in nefes alıp verişinde bir musiki ahengi hissetti.

DEFTER 19

İZZEDDİN Şadan Bey çok haklıydı; hocam Ahmed Refik Bey'in Birinci Türk Tarih Kongresi'ndeki kayıtsız şartsız teslimiyetini ben de hazmedememiştim. Bu, hayatını Osmanlı tarihine ve bu tarihi sevdirmeye adamış bir adamın o güne kadar bütün yazdıklarını, dolayısıyla kendi kendisini inkâr etmesi demekti.

Başta *Lâle Devri*[102] olmak üzere neredeyse bütün eserlerini okuduğum Ahmed Refik Bey'i ilk defa Ada vapurunda -sonradan ressam Çallı İbrahim olduğunu öğrendiğim- bir arkadaşıyla bol kahkahalı bir sohbete dalmış halde görmüştüm; hastalığı dolayısıyla Büyükada'ya yerleşen tanbur hocam Hikmet Bey'e gidiyordum. Dayımdan öğrendiğime göre, Ahmed Refik Bey yıllardır Büyükada'da oturuyormuş ve kadeh arkadaşı Çallı İbrahim'le yedikleri içtikleri ayrı gitmezmiş. O günden sonra kendisine bir daha rastlarsam imzalatırım diye yanımda taşımaya başladığım *Lâle Devri*'ni sonunda, "Genç dostum Galib'e derunî muhabbetle" diye imzalatmayı ve hakikaten genç dostu olmayı başarmıştım. Ada'da da zaman zaman karşılaşırdık; beni fark ederse yanına çağırır ve Osmanlı tarihiyle ilgili tuhaf suallerimi -tarihle ilgili hurde teferruatı biliyor olmama şaşarak- üşenmeden cevaplandırırdı. Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'ni tercih edişimde bu dostluğun payı

büyüktür. Mezuniyetimin ardından beni yanına asistan olarak almak istemiş, karşısına dikilen görünmez engelleri üç yılda zor aşabilmişti. O da mimliydi, ben de...

1925 yılında Edebiyat Fakültesi'nin birinci sınıfındaydım; bir gün gazetelerde Ahmed Refik Bey'in Ankara İstiklâl Mahkemesi Müddeiumumiliğinin emriyle Tarikat-i Salahiye cemiyetinin mensuplarından biri olarak tevkif edildiğine ve Ankara'ya gönderileceğine dair haberi okuyunca dehşete kapılmıştım.[103] Eğer iddia edildiği gibi bu cemiyetin kurucularından biriyse onu Üç Aliler'in ve Reşid Galib'in pençesinden kimse kurtaramazdı; istedikleri adamları gözlerini kırpmadan sallandıran İstiklâl Mahkemeleri'nden paçayı sıyırmak mucize addediliyordu. Böyle bir mucize gerçekleşti ve bir buçuk ay boyunca en yakın dostlarının bile korkularından ismini ağızlarına almadıkları Ahmed Refik Bey, on bir idamın çıktığı Tarikat-i Salahiye davasından beraat etti. Serbest bırakıldıktan sonraki ilk dersinde karşımızdaki sanki başka bir adamdı; zayıflamış, sarıya çalan kumral saçları yer yer ağarmış, yeşil gözlerinde eski canlılık kalmamıştı. Eskisine nazaran daha fazla içmeye başladığı da hemen fark ediliyordu. Asistanlığım sırasında Tarikat-i Salahiye'nin nasıl bir cemiyet olduğu, bu cemiyete nasıl bulaştığı ve mahkemede neler yaşadığı yolundaki suallerime hep kaçamak cevaplar almış, Birinci Türk Tarih Kongresi'nden sonra, rakıyı fazlaca kaçırdığı bir gün konuşturmayı başarmıştım.

Tarikat-i Salahiye Cemiyeti, Mütareke'de İ'lâ-yı Vatan Cemiyeti'ni kuran Kiraz Hamdi Paşa'nın Mason localarıyla Mevlevî ve Bektaşî tarikatlerini örnek alarak kurduğu gizli bir teşkilâtmış. Her biri *sâlih* diye isimlendirilen ve ciddi bir imtihandan geçirilerek kabul edilmesi düşünülen azaları aşağıdan yukarıya doğru *Salâh-ı Hâl*, *Salâh-ı Nefs* ve *Salâh-ı Tâm* diye üç sınıfa ayrılırmış. Her sınıfın kendi içinde de mertebeleri varmış. Salâh-ı Hâl'de *hâdim*, *mürîd*, *sâî*; Salâh-ı Nefs'de *kâşif*, *vâkıf*,

ârif... Salâh-ı Tâm da *muallim*, *muhakkik* ve *mürşid* (veya şeyh) mertebelerinden teşekkül eder, mürşid mertebesinden sonra *şeyh-i kâmil*, *üstâd* ve *üstâd-ı a'zam* payeleri gelirmiş. Cemiyete kabul edilenler için Masonlarınkine benzer bir merasim yapılır, bu merasime *Muamele-i Tes'idiye*, merasimin yapıldığı salona *Mahfel-i Mukaddes* denirmiş. *Sulehanın*, yani salihlerin toplandığı mekânların en büyüğü *Âsitane*, ikinci derecede olanları *dergâh*, üçüncü derecedekiler *zaviye* diye isimlendirilmiş. Bunların *as*, *der* ve *ze* diye kısaltılmış isimleri de varmış. Devlet-i Aliyye'nin her tarafında yayılmış zaviyeler vilayetlerdeki dergâhlara, dergâhlar da İstanbul'daki Âsitane'ye bağlıymış. Âsitane erkânı dokuz payeyi kazanmış, yani şeyh mertebesine ulaşmış salihlerden teşekkül edermiş. *Ricalü'l-Gayb* denilen, hüviyetleri gizli, Âsitane erkânına gizli bilgiler ve haberler ulaştıran salihler de varmış. Asitane erkânı üç heyet halinde teşkilâtlandırılmış: Din âlimleri, tarihçiler, edebiyatçılar ve siyasetçilerden müteşekkil *Hey'et-i İrşadiye*, cemiyeti idare ve yapılacak işleri tespit eden salihlerin teşkil ettiği *Hey'et-i Faale* ve çeşitli İslâm memleketlerindeki dergâhlardan seçilerek gönderilmiş salihlerin yer aldığı *Hey'et-i Murahhasa*... Üst kadroda ayrıca *Üçler*, *Yediler*, *Kırklar* diye isimlendirilen derece ve kademeler varmış. Ahmed Refik Bey'in ismi galiba Kırklar arasında geçiyormuş.[104]

Bana sorarsanız, Tarikat-i Salahiye, gizli kapaklı işlere meraklı olanların ciddiye alıp başlarını belaya soktukları, nizamnamesindeki şekliyle sadece Kiraz Hamdi Paşa'nın kafasında var olan bir fanteziden başka bir şey değildi. 150'liklerden olduğu için halen memleket dışında yaşayan Paşa, nizamnameyi yazdıktan sonra, bu nizamname şartlarına uygun azaların yetiştirilmesi zaman alacağı için tanıdığı ve kabul edebileceklerini tahmin ettiği isimleri, çoğunun muvafakatini bile almadan *Üçler*, *Yediler* ve *Kırklar*'a yazmış. Böyle gelişigüzel aza kay-

dedilen bir cemiyet nasıl gizli kalabilir ki? Mahkeme, on bir idam ve muhtelif hapis cezalarını, Tarikat-i Salahiye'nin İngiliz istihbaratıyla münasebet halinde olduğu, asıl maksadının İslâm dünyasında rabıtayı temin değil, şarkta isyan çıkararak Cumhuriyet'imizi yıktıktan sonra Sultan Vahideddin'i tahta çıkarmak ve hilafeti takviye etmek istediği iddialarına dayanarak vermişti.

Bu davayla alâkalı haberleri hususi bir dikkatle takip etmiştim. Ahmed Refik Bey, Kiraz Hamdi Paşa'yla tanışıp görüştüğünü inkâr etmiyordu. Mahkemede anlattığına göre, Paşa tarihe meraklıymış; Osmanlı hanedanı hakkında yazdığı bir eseri tashih etmesini istediği Ahmed Refik Bey'i, ziyaretine geldiği bir gün gece yatısına alıkoymuş ve bir tarikat kurmak istediğinden bahsederek hazırladığı nizamnameyi göstermiş. Başka bir ziyaretinde de, onu davet ettiği birçok kişiyle tanıştırmış. O gün de aynı mesele konuşulmuş. Müslümanların uğradığı felâketleri hatırlatan Paşa, İslâm memleketleri arasında rabıta kurmak için gizli bir teşkilâta ihtiyaç duyulduğundan söz etmiş. Ahmed Refik Bey, mahkemede, bu teşebbüsle alâkadar olmadığını, ancak muvafakati alınmadan gıyabında isminin kurucular arasına yazıldığını anlatmış, Reis Bey'in tarikatin hilafeti takviye maksadıyla kurulmuş bir teşkilât olduğunu anlayıp anlamadığı yolundaki sualini de, "Öyle bir şey konuşulmadı. Esasen ben böyle şeylere âlet olacak adam değilim. Darülfünun'da, mekteplerde gençlere teceddüd telkin ettim. Eğer böyle cemiyetlere intisabım varsa beni derhal asmalısınız," diye cevaplandırmıştı.

Ahmed Refik Bey, aynı davanın maznunlarından Lütfi Fikri Bey gibi, ya yukarıdan bir telkinle yahut mahkeme heyeti suçsuzluğuna inandığı için beraat etmişti. Bunları anlatırken 1925 senesi ortalarında bir buçuk ay kadar devam eden kâbusu yeniden yaşıyor gibiydi:

"Tarih Kongresi'nde görüşlerimi tashih edeceğimi söylediğim için beni ayıplayanlar varmış. Varsın ayıplasınlar! İstiklâl Mahkemesi'nde Üç Aliler'in, Reşid Galib'in karşısına onlar dikilselerdi ve bana bir buçuk asır gibi gelen bir buçuk ayda yağlı ilmeği hep boyunlarında hissetselerdi, böyle konuşamazlardı. Tarih Kongresi'nin ağası kimdi? Hazreti Reşid Galib... Senin Hâlet ve Ahmed Nazif efendilerine benzeyen bir adam bu, her yerde eli, her yerde gözü kulağı var. Kendimi bir tarih kongresinde değil, İstiklâl Mahkemesi'nde hissettim. Ben, evet, kahramanların hayatlarını da yazdım, fakat kahraman değil, gördüğün gibi eli ayağı titreyen zavallı bir alkoliğim..."

AHMED Refik Bey maalesef iflah olmaz bir alkolikti; kırk yaşına kadar hiç içmediği halde Çallı İbrahim'le ahbaplık kurduktan sonra eskilerin tabiriyle *şâribü'l-leyli ve'n-nehâr* olmuş, Üç Aliler'le Reşid Galib'in pençesinde asılmak korkusuyla yaşadığı zor günlerin ardından yaşadıklarını unutmak için iyiden iyiye alkole sığınmıştı. Aslında tarih de onun için bir sığınaktı; tehlikeli bugünden her şeyin olup bittiği tehlikesiz geçmişe kaçıyordu. Artık o hayata boş vermiş bir rinddi ve "Boyacı" dediği Çallı İbrahim'le yaşadığı maceralar birer efsane gibi dilden dile dolaşıyordu. Çallı'yla aralarındaki dostluk, sıradan dostlukların çok ötesindeydi. Asistanı olarak zaman zaman Büyükada'ya ziyaretine gittiğim için bu samimi dostluğa şahit olanlardanım. Çallı, onun harika bir yağlıboya portresini yapmıştı; bu portrede görünen çilingir sofrasına, her gelişinde, Ahmed Refik Bey'in, "Ben hayatımda böyle zengin bir sofraya oturmadım!" itirazına aldırmadan yeni bir meze eklerdi. Ahmed Refik Bey onun cemilesini karşılıksız bırakmadı, uzun bir "Çallıname" yazdı; zekâsının mizaha da yatkın olduğunu gösteren, latife tadında, altmış bir kıt'alık bir manzume... "Çallıname"yi, iki

yıl önce neşrettiği *Gönül* isimli küçük şiir kitabına da alan hocam, yaşadığı karşılıksız bir aşkın sonunda bir ara iyiden iyiye şairliğe soyunmuştu.[105] Vezne ve kafiyeye adamakıllı hâkim bir şairdi ve daha çok şarkı formunu tercih ediyordu.

Benim de Devran'a bir türlü gönlümü tam açamadığım günlerdi. Hocayla içer, devrin tanınmış hanendelerinin plaklarından sözleri ona, bestesi umumiyetle Mısırlı İbrahim'e ait olan popüler şarkıları dinlerdik. Evlerde, kahvelerde, gazinolarda çalınan plaklardaki şarkılardan çoğunun güfteleri Ahmed Refik Bey'e aitti, fakat kimse bilmezdi. Mesela Nasibin Mehmed'in Hicaz'dan bestelediği "Kederden mi neden bilmem, sararmış reng-i ruhsârın" şarkısını bilmeyen var mıdır? Ya Ahmed Refik Bey'in şiirlerine hususi bir alâka gösteren Mısırlı İbrahim'in şarkıları? Mesela Hicaz'dan "Solsan da sararsan, yine gül penbe dehensin", Kürdili Hicazkâr'dan "Şen gözlerine neş'e veren bir çiçek olsam" ve "Sîneler aşkınla inler, dîdeler mahmûr olur", Uşşak'tan "Yalnız bırakıp gitme bu akşam yine erken" gibi şarkıları hâlâ o kadar popüler ki, binlerce aşığın bu şarkıları dinlerken gözyaşlarına boğulduklarından eminim. Daha birçok şarkı... Gözyaşları içinde dinler ve içerdik. İrademe hâkim olmak için büyük gayret göstermesem Hoca beni de kendisine benzetecekti. Rahmetli teyzem ve daha sonra dadım, eve ne zaman ağzımda anason kokularıyla gelsem, o gün Ahmed Refik Bey'le buluştuğumu anlar, kıyameti koparırlardı. Hele dadım, hocamın can düşmanı kesilmişti:

"Söyle o papaza," derdi, "seni de azdırmasın!"

Ne kadar doğru bilmiyorum; Elif Naci'nin karısı bir gün Çallı'nın Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki dairesini basıp kocasını kendilerine benzetmeye çalışan iki ahbap çavuşu adamakıllı benzetmiş. Çallı'nın aynı zamanda ikametgâh olarak kullandığı atölyesi eski bir sultan sarayı olan Güzel Sanatlar Akademisi'nde, halayıklar ve uşaklar kısmındaki iki odadan ibaretti.

Peyami Safa'nın da *Bir Tereddüdün Romanı*'nda anlattığı bu atölyeyi, bir akşamüzeri Ahmed Refik Bey tarafından âdeta zorla götürüldüğüm için biliyorum. Mevlevîliğe duyduğum alâkayı bildiği için meğerse arkadaşının Mevlevîler serisini görmemi istemiş. Bu güzel resimler, Çallı'nın daha önceki resimlerinden çok farklı hususiyetler taşıyordu. Ahmed Refik Bey'in o gün anlattığı bir hadiseyi daha sonra başkalarından farklı şekillerde de dinledim. Kafayı adamakıllı çektikleri bir gün son vapuru kaçırdığı için Büyükada'ya gidemeyen Ahmed Refik ister istemez Çallı'nın misafiri olmuş ve atölyeye girer girer girmez yere uzanıp sızmış. Çallı da muziplik olsun diye, altındaki halıyı yuvarlayarak arkadaşını mumya gibi sarıp sarmalamış ve rahat yatağına girip uyumuş. Neden sonra ayılan zavallı müverrih kendini mezar gibi bir yerde bulunca büyük bir korkuya kapılarak feryadı basmış. Kurtulmaya çalıştıkça halı odada sağa sola yuvarlanıyormuş. Gürültüye uyanan Çallı, bas bas bağıran Ahmed Refik'e pişkin bir tavırla, "Aman canım," demiş, "sana da yaranılmıyor. Seni bu evin en kıymetli eşyası olan Şiraz halısına sardım, yine makbule geçmedi!"

Şu sıralarda bir türlü öğrenemediğim bir sebeple ciddi bir dargınlık yaşıyorlarsa da Çallı'nın Ahmed Refik'siz, Ahmed Refik'in Çallı'sız yapabileceğine inanmıyorum. Aslında Çallı barışmak için can atıyormuş; hatta geçenlerde balıkçıdan taze palamut alıp hem barışmak hem de birlikte şöyle ağız tadıyla içmek için dostunun kapısına dayanmış; ısrarla çaldığı halde kapı açılmayınca palamudu bahçeye fırlatıp gitmiş. Bunu iskeledeki eczanenin sahibi anlattı. Çallı İbrahim diyormuş ki:

"Dargınız dediysek, rızkını da keseceğiz demedik ya!"

Çallı, Ahmed Refik Bey'in rızkını kesmemişti, ama Reşid Galib, İstiklâl Mahkemesi'nde hazırladığı ilmeği Birinci Türk Tarih Kongresi'nde boynuna geçirmiş, Üniversite Reformu'nda da altındaki iskemleyi tekmelemişti. Darülfünun'da 1917 yılın-

dan beri Türkiye Tarihi okutmuş ve onlarca kitabı, yüzlerce makalesiyle halka tarih sevgisi ve okuma zevki aşılamış bir hoca açlığa mahkûmdu; düşük yüzbaşı mütekaid maaşı yetmediği için kütüphanesindeki kitapları satmaya başlamıştı. Bir gün ziyaretine gittiğimde duvarlardan birinde bir boşluk fark etmiştim; *Lâle Devri* kitabı çıktığında Veliahd Abdülmecid Efendi tarafından yapılıp kendisine armağan edilen "Lâle Devri" tablosunun yerinde yeller esiyordu.[106] Akıbetini tahmin etmekle beraber, "Hocam, tablo?" diye sordum.

İçini çekti: "Mecid Efendi'nin tablosu mu? Sattım Galip!"

Bunu öyle bir ses tonuyla söylemişti ki, sebebini sormaya lüzum yoktu.

DEFTER 20

FLORİNALI Nâzım, Cemil Bey'e hayranlığımı fark edince, 1920 sonlarında Apollon Sineması'nda tertip edilen Tanburi Cemil Konseri'nin yıllardır sakladığı program broşürünü yangından nasılsa kurtulan evrakının arasında arayıp bulmuş, "Senin işine daha çok yarar!" diyerek hediye etmişti. Bir kitabın arasına koyup unuttuğum bu programı birkaç gün önce kütüphanemi âdeta altüst ettikten sonra bulabildim.[107]

Tanburi Cemil Konseri, programdaki kayda göre, umum için 19 Teşrinisani'de cumayı cumartesiye bağlayan gece verilmiş. Dayım, teyzemin kadınlar matinesinde dinlediği bu konsere beni de götüreceğini söyleyince sevinçten çıldıracak raddelere gelmiştim. Üstelik dayım, faytonla İhsaniye'den Moda'ya giderken Cemil Bey'in ilk konserinin tuhaf macerasını da anlatmıştı. Ama nasıl bir anlatış... Yaşadığı en sıradan hadiseleri bile çok hususi renkler ve tadlar katarak anlatabilen bir mîr-i kelâmdı o. Bilmiyorum, belki de bana öyle geliyordu! Fayton sanki bizi Moda'ya değil, tayyizaman etmiş, Sineklibakkal'daki konağa götürüyordu. Nal ve tekerlek seslerinde, hemen her gün evde dinlediğim *Şedaraban Saz Semaisi*'nin nağmelerini duyar gibiydim.

İkinci Meşrutiyet'in ilân edildiği günlerde memleketi bir baştan bir başa saran samimi inkılâp ateşi ve hürriyet heye-

canı, nümayişler, nutuklar, müsamereler ve her gün biri batıp biri çıkan gazeteler, mecmualarla kendini ifade ederken musiki muhitlerinde de sihirli bir kelime peyda olmuş: Konser! Yıllarca düğünlere, eğlencelere, daha üst seviyede de saraylara ve konakların selamlık dairelerine sıkışıp kalan musiki, şimdi kalabalıkların karşısına çıkıp kendini göstermek istiyormuş.

Bir gün birileri devrin en önemli sazende ve hanendelerinin yer alacağı bir konser projesiyle Cemil Bey'in kapısını çalmışlar. Fikir Cemil Bey'i heyecanlandırmış ve hemen arkadaşlarını toplayarak provalara başlamış. Kimler yokmuş ki... Kanunî Hacı Ârif, Griftzen Âsım ve oğlu Musa Süreyya, Tanburî Tahsin, Tanburî Kadı Fuad, Kemanî Ömer, Udî Nevres, hanende Kaşıyarık Hüsameddin, Hâfız Mustafa ve Hâfız Şaşı Osman... Hepsi çok heyecanlıymış. Haftada iki gün Cemil Bey'in Sineklibakkal'daki evinde akşam ezanından sonra toplanıp gece yarılarına kadar çalışıyorlarmış. Hazırlanılan konserin belkemiği Kaşıyarık Hüsameddin Bey tarafından ortaya çıkarılan Şedaraban ve Sultanîyegâh takımlarıymış; bir yandan provalara devam ederken bir yandan da Cemil Bey Şedaraban, Kanuni Hacı Ârif Bey de Sultanîyegâh için peşrev ve saz semaileri besteliyorlarmış. Özellikle Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaisi,* sadece konser hazırlığı yapan sanatkârları tutuşturmakla kalmamış, küçük selamlığın penceresinden taşarak önce Aksaray'a, sonra bütün İstanbul'a yayılmış.

Ve bir gece provaları dinlemesi için dayımı da Sineklibakkal'a davet etmişler. O gün işleri çok olduğu halde, bu fırsatı bir daha yakalayamayacağını düşünerek kalkıp gitmiş. Kâtip Muslihiddin Sokağı'na bir girmiş ki, âdeta şenlik var. Bütün mahalleli Cemil Bey'in evinin etrafına toplanmış, pencerelerden küçük çağlayanlar gibi sokağa taşan nağmeleri dinliyor. Kaşıyarık Hüsameddin Bey'in tiz gerdaniyeye kadar çıkabilen tatlı sesi geceyi öyle zapt etmiş ki canlar dayanmaz. Bahçe ka-

pısından içeri giren dayım, bir fenerin aydınlattığı yoldan selamlığa geçmiş. Selamlığın beş basamakla çıkılan camlı antresi bastonlar, galoşlar, pardösülerle doluymuş ve evin emektarı zavallı Hacer kan ter içinde misafirlere çay, kahve, limonata yetiştiriyor, Mesud Cemil ise biraz da misafirlerin kendisine gösterdiği ilgiden cesaret alarak şımarmış, yaramazlık ediyormuş, "Tahsin amcam Zertop'un resmini yapsın!" diye tuttırmuş. Tahsin amca dediği Diyarbakırlı Tanburi Tahsin Bey, aynı zamanda Hoca Ali Rıza'nın talebesi olmuş büyük bir deniz ressamıdır. Zertop da Cemil Bey'in kedilerinden biri... Tahsin Bey, dışarıdan bakınca asla musikişinas ve kudretli ressam olduğu tahmin edilemeyecek müheykel bir adammış; iki metreye yakın boyu, kalın ensesi, geniş omuzları, şişkin pazularıyla esatirî bir kahramana benzermiş. O gece, kaşla göz arasında, ortalıkta dolaşıp duran Zertop'un karakalem bir resmini çizip Mesud'u sevindiren Tahsin Bey, bildiğim kadarıyla hâlâ hayatta, keşke bulup görüşebilsem.[108]

"Cemil Bey'i bir daha o geceki kadar neşeli, iyimser ve hevesli görmedim," demişti dayım, "sihirkâr nağmeler tanburundan ve kemençesinden coşkun bir şelale gibi akıyordu. Sadece zaman zaman Udi Nevres Bey kaçırıyormuş keyfini. Nevres Bey mağrur, hırçın ve iddialı bir sanatkârdır; provalar sırasında topluluğa uymamakta direniyor, ahengi bozan çıkışlar ve indî tasarruflarda bulunuyormuş. Cemil Bey, Nevres'in bu kaprislerini, kendini zorlayarak imalarla, nüktelerle geçiştirmeye çalışmış. Yani bu ilk konsere o kadar ehemmiyet veriyormuş."

Cemil Bey ve arkadaşlarının provaları haftalarca devam etmiş, sonunda gazeteler ve el ilânlarıyla duyurulan konser halk arasında öylesine büyük bir heyecan ve akis yaratmış ki biletler piyasaya çıkar çıkmaz tükenmiş.

Konser günü yaklaştıkça Cemil Bey'in de heyecanı artıyormuş. Beklenen gün gelip çatınca Musa Süreyya ve Kaşıyarık Hü-

sameddin Bey'ler Sineklibakkal'a uğrayıp onu almış ve iki kupa arabasıyla Beşiktaş'a gitmişler. Konser, Beşiktaş'ta bir tiyatroda verilecekmiş. Halk bir iki saat önceden salona akın etmeye başlamış. Cadde, sultan, şehzade ve ekabir arabalarından geçilmiyormuş. Bu arada Cemil Bey birkaç kadeh atıp heyecanını yatıştırmak için kalabalıktan sessizce sıyrılıp soluğu bir koltuk meyhanesinde almış. Konserin başlama saati yaklaşırken Cemil'in ortalıkta görünmediğini fark eden biri, "Eyvah, gitmiş!" diye haykırınca, dostları, onun canı sıkıldığı zaman kimseye haber vermeden oradan kaybolma huyunu bildikleri için Nevres'in bir sözünden alınıp gittiğine hükmederek müthiş bir paniğe kapılmışlar. Cemil'i dinlemek için tiyatroyu hıncahınç dolduran halk büyük bir heyecanla perdelerin açılmasını bekliyormuş. Organizatörler Cemil'siz bir konserin skandal olacağını düşünerek halktan özür dilemiş, biletleri iade etmeye başlamışlar.

Neden sonra heyecanını teskin etmiş olarak dönen Cemil, salonu terk eden hüzünlü kalabalığı ve uzaklaşan araba zincirlerini görünce öylece kalakalmış. Artık yapılacak bir şey yokmuş!

APOLLON Sineması'na vardığımızda müthiş bir kalabalıkla karşılaşmıştık. Sinemanın etrafı konseri dinlemek isteyen, fakat bilet bulamadıkları için kapıda kalanlarca ana baba gününe çevrilmişti. İçeriye kalabalığı yararak güç bela girdiğimizi hatırlıyorum. Localar, başta hanedan üyeleri ve Mısırlılar olmak üzere, İstanbul'un yüksek tabakası tarafından doldurulmuştu. Şark Musiki Cemiyeti'nin Ali Rifat Bey idaresine geçtikten sonra verdiği ilk konserdi bu; benim de dinlediğim ilk ve en uzun konser...

Geliriyle Cemil Bey'in Merkezefendi'deki kabrinin yaptırılacağı ilan edilen konseri Ali Rifat Bey idare edecekti. Neyde Hâfız Ömer Efendi ve İhsan Aziz Bey, kemençede Kemal Niyazi

Bey, kemanda Tâbnâk Hanım, tanburda Hikmet, Mesud Cemil, Refik ve Hâtif beylerle Faize ve Lâika hanımlar vardı. Ali Rifat Bey de aynı zamanda viyolonsel çalacaktı. Çoğuyla yakın dost olan dayım ara sıra hanende ve sazendeler hakkında bilgiler veriyordu. Hâtif ve Refik beylerle Faize Hanım, Cemil Bey'in en iyi talebeleriymiş, Hikmet Bey de ablası Beyhan Hanım'ın oğlu... Beyhan Hanım Kadıköyü'nde oturuyormuş.

Tanburîler arasında yer alan Lâika Hanım, İhsaniye'de komşumuz Tahsin Efendi'nin kızı ve Hikmet Bey'in talebesiydi. Şark Musiki Cemiyeti'ne henüz girmiş olmasına rağmen gösterdiği muvaffakiyetten dolayı bu konser için sazende olarak seçilmişti. Darülfünun hocalarından Hüseyin Dâniş Bey'in gencecik kızı Kemanî Tâbnâk Hanım da öyle. Serhanende Kaşıyarık Hüsameddin Bey, Cemil Bey'in yakın arkadaşlarından biri, Tanburî Hâtif ise Sâmih Rifat Bey'in oğlu ve Ali Rifat Bey'in yeğeniymiş. Beni en fazla şaşırtan, o gece, Ali Rifat Bey'in Prenses Zehra Hanımefendi'yle nasıl evlendiğine dair öğrendiklerimdi. Zehra Hanımefendi, sesinin güzelliğinden dolayı "Boğaziçi Bülbülü" diye tanınan ve babası Prens Halim Paşa'nın yalısına gelip giden Hanende Nedim Bey'e âşık olmuş; evlenmişler. Yalının bir başka müdavimi olan Ali Rifat Bey de hanımefendiye âşıkmış, sonunda aklını çelerek Nedim'den boşanmasına sebep olmuş. Bunun üzerine kahrından kendini içkiye vererek Heybeliada'ya çekilen zavallı hanende orada ölmüş.

Tanburi Cemil Konseri'nde, saz heyetinde yer alan tanburilerden ikisi birkaç yıl arayla ince hastalıktan genç yaşlarında öldüler. Biri, bir ara kendisinden tanbur dersleri aldığım Hikmet Bey, diğeri ise Hatif... Hikmet Bey, Cemil Konseri'nde, sahnede görünmemek için âdeta hususi bir gayret gösteriyordu. Bunu Laika'ya söylediğimde, "Evet," demişti, "hocam çok mütevazı bir insandı; o gün sahnede bazı üstadların ellerinde sazlarıyla kabara kabara yürümelerinden çok rahatsız oldu!"

Ali Rifat Bey'in Cemil Bey ve konser hakkında bilgiler verdiği "konferans"ın ardından Nihavend, Ferahnak ve Tahirbuselik fasılları geçildi. Salonu dolduran dinleyiciler, icra edilen eserlerin çoğunu belki daha önce defalarca dinledikleri halde bir çeşit zafer duygusu yaşıyorlardı. Nicedir sokaklarda işgal ordusunun muzıkalarından yabancı marşlar dinleyerek yorulan kulaklar için Dede Efendilerin, Zekâi Dedelerin nağmeleri birer zafer neşidesi gibiydi.

Tahirbuselik'i takip eden *Hicaz Faslı*'nın ardından sahneye benim yaşlarımda, uzun boylu, yakışıklı, sarışın bir genç olan Nâzım Hikmet çıktı ve zannedersem o gece için yazdığı "Cemil Ölürken" isimli şiiri okumaya başladı. Şiiri de çok güzeldi, okuyuşu da:

Elâ gözleri dalgın, geniş alnı sararmış,
Bir sanatkâr hastadır Cemil hasta yatıyor.
Odayı bir mâtemin görülmez rengi sarmış,
Başında duranların kalbi yorgun atıyor.

İnce parmaklarını ıslattı gözyaşları
Odanın sükûnunda hıçkırıklar inledi.
Hastanın yavaş yavaş çatılarak kaşları
Sanki derinden gelen bir sadâyı dinledi.

Mukaddes elemini andı bir kerre daha,
Uzak serviliklere çevirerek yüzünü!
Ah, ey gafiller, iman edin Allah'a!
Bir ilâhî ruhun da geldi işte son günü.

Çok kudretli oluyor bir dehânın gurubu!
Ecel, onun yanına sen de el bağlayıp gir!
Nefesinle titreyen fânilerden değil bu,
Ölmeyen bir sanatkâr ölüm döşeğindedir.

Gökler geri alıyor yeryüzünden sesini,
Şimdi geniş alnında ebed'in gölgesi var.
Başında ağlayanlar sonuncu bestesini,
Ağır ağır kapanan gözlerinde duydular.

Konserden iki gün sonra *Alemdar* gazetesinde neşredilen bu şiir, Nâzım'ın Rusya'dan döndükten sonra yazdığı Mayakovski tarzı şiirlere hiç mi hiç benzemiyordu. Nezih dayımın o gün gelecek vaadeden milliyetçi bir şair olduğunu söylediği Nâzım, iki ay sonra üç arkadaşıyla birlikte Millî Mücadele'ye iştirak etmek üzere Anadolu'ya geçecek, fakat çok geçmeden, Vâlâ Nureddin'le birlikte soluğu Sovyetler Birliği'nde alacaktı.

Dayım konser sırasında kulağıma neler fısıldamıştı, neler! Yakışıklı sarışın genç şairin anne tarafından büyük dedesi Mustafa Celâleddin Paşa, ihtida etmiş bir Polonyalı, baba tarafından dedesi Nâzım Paşa da İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin kurucularındanmış. Annesi Ayşe Celile Hanım ise Fausto Zonaro'dan ders almış iyice bir ressam... Haa, Celile Hanım, Yahya Kemal'in *cânân*ıymış, tam evleneceklermiş, fakat nedense son anda aralarına kara kedi girmiş, vazgeçmişler. Dayım, "Aman aramızda kalsın!" dedikten sonra, Yahya Kemal'in "Deniz" şiirinde "Cânan dediğin lâşeyi boynundan silk, at" derken çok büyük bir ihtimalle onu kast ettiğini söylemişti. Sâmih Rifat Bey de Nâzım'ın teyzesi Münevver Hanım'la evliymiş ve ondan Hüsnüaşk adında biri kızı varmış. Hazret belli ki benim gibi bir Şeyh Galib hayranı... Tanburi Hâtif, Münevver Hanım'dan değil, eski zevcesindenmiş.

Türk Dili Tedkik Cemiyeti'nin ilk başkanı olan ve iki yıl önce ölen Sâmih Rifat'ın dil ve tarih meselelerinde çok tuhaf fikirleri vardı. *Ati* gazetesinde seri halinde neşrettiği "İran Tarihi ve Türkler" serlevhalı makalesinde de neredeyse *Şehname*'nin aslında bir Türk destanı olduğunu iddia edecek kadar ileri git-

mişti. Akıllara ziyan delillerle İran'ın ilk efsanevî hükümdarı Keyumers'in ismini Türkçeye bağlıyor, şarabın mucidi Cemşid'i de kendince Türk yapıyordu. Annesinin ismi Türkçeyi andırdığı için Zerdüşt'ün de Türk olduğu kanaatindeydi ve Rıza Tevfik'le uzadıkça uzayan abes bir kalem kavgasına girmişti. Rauf Yekta Bey'le bile bazı musiki meselelerinde kapışan Sâmih Rifat Bey'in üç dört yıl önce *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir makalesinde Ege kelimesinin Türkçe olduğunu bir ispat edişi vardı ki, akılları henüz başlarında olanların gülmekten katılarak yerlerde yuvarlanmaları işten bile değildi. Onun yüzünden güzelim Adalar Denizi durup dururken Ege oluverdi.

Sâmih Rifat'ın uydurmacılık hastalığı kayınpederi Hasan Enver Paşa'dan, onunki de babası Mustafa Celâleddin Paşa'dan -asıl ismi Borjenski mi, Borceski mi, tam anlayamadım- geliyormuş. Hatta bu paşanın *Les Turcs anciens et modernes* isimli bir kitabı varmış; maalesef görmedim. Bütün bu uydurmalar, Türklerin Avrupalılarla aynı ırktan geldiğinin iddia edildiği, Paris ve İstanbul baskıları bulunan bu Fransızca kitapla başlıyormuş.

Sözü Sâmih Rifat'a getirdim, çünkü *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nın 1917 senesi nüshalarından birinde onun Cemil Bey için yazdığı bir mersiyeye rastlamış ve ihmal edersem nerede gördüğümü unuturum diye hemen defterime yazmıştım. Hayli uzun bir şiirdi bu. Hilkatin hüzün ve gözyaşı dünyasına ağlayarak gelip ağlayarak gittiğini ve kâinatın müphem figanına ilahî bir mânâ bahşettiğini söylediği Cemil, Sâmih Rifat'a göre, beşerin çirkin ihtiraslarından nefret ediyor, pisliğe bulaşmamak için, yükseklerden kederli bir nazarla seyrettiği hayattan uzak duruyordu; tabiatının en aşırı tarafı bu nefrette kendini göstermişti. Hayatı tavrıyla istihkar eden ve şimdi mezarında asude uyuyan Cemil için yaşamak bir *tenezzül*, ölmeden gülmek bir *zül*dü. Bütün ömrü ızdırap içinde geçen bu

sefalet şehidinin yüzü ancak öldüğü zaman gülmüştü. Musiki onda aşk ve ilhamın bir başka *tavr-ı i'tilâsı*, ibda ettiği nağmeler kâm alamadığı ömrünün *bir tesellisi, bir duasıydı*. Sâmih Rifat, bunları söyledikten sonra, heykeli dikilecek bu büyük sanatkârın -bırakın heykeli- dümdüz olmuş kabrine bile kimsenin uğramadığından şikâyet ediyor, mersiyesini, dünyanın en acıklı mersiyelerinin bile Cemil'in ölümünden duyduğu büyük acıyı ifade edemeyeceğini, bunun için onun kalbinden doğan lisana ihtiyaç duyduğunu söyleyerek şöyle noktalıyordu:

Çünkü ey dâhî-i hüner-perver!
Benzemez en acıklı mersiyeler...
Ne senin kendi sûzîş-i gamına,
Ne senin ellerinle ağlamana
Belki şâyân olurdu mâtemine
Kendi tanbûrun ağlasaydı sana[109]

Sâmih Rifat'ın oğlu Tanburi Hâtif'i de, bacanağının oğlu Nâzım'ı da o geceden sonra hiç görmedim, ama Nâzım'ın neler yaşadığını iyi biliyorum. Birçok dâvâdan ve cezadan onuncu yıl affı sayesinde kurtuldu. Şark Musiki Cemiyeti'ni Ali Rifat Bey'den sonra senelerce idare eden Süreyya Paşa'nın açtığı dâvâ da bunlardan biriydi. Nâzım, *Gece Gelen Telgraf* isimli şiir kitabındaki ağır bir hicviyede "bir zatımuhterem" dediği Süreyya Paşa'nın babası Serasker Rıza Paşa'yı isim zikretmeden Yemen çöllerinde açlıktan ölenlerin suyundan ekmeğinden çalarak han, hamam, apartman yaptırmakla suçlandırıyordu. Bu iddianın ne derece doğru olduğu hakkında malumat yok. Bilmiyorum, Nâzım belki de haklıdır.

Apollon Sineması'nda, hararetle alkışlanan Nâzım Hikmet'ten sonra sahneye başka bir parlak genç çıkmıştı: Münir Nureddin...

"Bak Galip," demişti dayım, "Cemil sazda ne ise, Münir seste odur. Çok iyi dinle!"

Nâzım Hikmet'e nazaran kısa boylu bir genç olan Münir Nureddin Bey, Ali Rifat, Kemal Niyazi, Cemal, Nuri ve Cevdet beylerin refakatinde Dede Efendi'nin *Rast Kâr-ı Nev*'ini okurken salonda sanki sihirli bir rüzgâr esiyordu. Onu, ilk defa o gece nefes bile almadan dinledim.

Nâzım ve Münir Nureddin'in Mesud Cemil'le yakın dost olduklarını seneler sonra öğrenecektim. İpek Film'in İstanbul'u dünyaya tanıtmak maksadıyla çekmek istediği *İstanbul Senfonisi* filmi için Nâzım tarafından bir şiir yazılmış, Mesud Cemil tarafından bestelenmiş, Münir Nureddin tarafından da okunmuştu. Aynı üçlünün bir de *Mineli Kuş* film projesi için yaptıkları şarkı vardı. Bu projeler suya düşünce Münir Nureddin'in Sahibinin Sesi firmasınca neşredilen bir plağa okuduğu bu şarkılar hiç fena değildi.

Aşağı yukarı üç saat süren ve *Şedaraban Faslı*'yla noktalanan konserde, Cemil Bey'den sadece iki eserin icra edilmesi ve oğlu Mesud Cemil'le yeğeni Hikmet Bey'e tanburla birer taksim bile yaptırılmamış olması tuhaftı. Konser olmanın ötesinde bir mânâ taşıyan bu "müsamere"yi başka şartlarda beğenir miydim, emin değilim. Sokaklarında yabancı şarkıların ve marşların çalındığı esir İstanbul, o gece, kendi musikisinin nağmelerinde özlediği hürriyet havasını teneffüs etmişti. Cemil Bey'in peşrev ve saz semaisiyle Ali Rifat Bey'in bir köçekçesinden ibaret *Şedaraban Faslı* icra edilirken dikkat ettim, konser boyunca ayakta duran bir Mevlevî şeyhi -galiba Galata Mevlevîhanesi şeyhi Ahmed Celâleddin Dede'ydi- locasında, Ali Rifat Bey de sahnede ağlıyorlardı.

Asıl büyük heyecan, sazende ve hanendeler, Cemil Bey'in siyah bir tüle sarılıp sahnedeki kürsüye yerleştirilen tanburunu ellerinde çiçeklerle ziyaret ederlerken yaşandı. Bu tanbur, belki de Rauf Yekta Bey'in bahsettiği, Halim Paşa tarafından

hediye edilen müzeyyen ve madeni burgulu tanburdu, kim bilir. Sahneye uzak koltuklarda oturduğumuz için nasıl bir tanbur olduğunu anlamak mümkün değildi. Belki o da Sâmih Rifat'ın mersiyesindeki gibi, için için ağlıyordu!

TANBURİ Cemil Konseri, bu konserden bir yıl kadar önce *İleri* gazetesinde bir doktorun Cemil Bey'in zevcesiyle yetimi Mesud'un büyük bir maddi sıkıntı içinde olduklarını yazması ve üç yıl önce merhumun kabrini yaptırıp bir abide dikmek için toplanan paranın ne olduğunu sorması üzerine başlayan bir hareketliliğin neticesiydi. Okuyanların içini sızlatan bu makale üzerine Rauf Yekta Bey de kaleme sarılmıştı. *Tasvîr-i Efkâr*'da yazdığına göre, Cemil Bey'in ailesini yakından tanıyan hayırsever bir zat, Tanburi Refik Bey'le birlikte ziyaretine gelmiş, mezar ve abideden şimdilik vazgeçilmesini, bunun için toplanan yardım paraları kimdeyse alınıp çok zor durumda bulunan aileye verilmesini istemiş. Rauf Yekta Bey, ianeden haberi olmadığını, ancak Cemil Bey'in vefatından sonra bir abidenin dikilmesi için Encümen-i Musiki Reisi Ali Rıfat Bey tarafından on beş lira bağışlandığına dair bir haber okuduğunu ve bir makalesinde bundan söz ettiğini, toplanan paranın akıbetine gelince, bunu Ali Rifat Bey'den bilebileceğini söylemiş.[110]

Rauf Yekta Bey'in bu makalesi üzerine, Ali Rifat Bey bir cevap göndermiş; hülasaten diyormuş ki: Yapılması düşünülen "Cemil Bey Abidesi" için toplanmış bir para yok; ancak büyük sanatkârın bazı hatırlı hayranları yüz lira civarında bir meblağı taahhüt ettiler. Bu hususta vaadi bulunan başka şahıslar da var. Yani para hazır sayılır; başlamak için inşaatta kullanılacak malzemenin ucuzlaması bekleniyor. Gecikmenin sebebi bu.

Bu izahatın Rauf Yekta Bey'i tatmin etmediği belliydi. Nitekim aileye yardım için *Tasvîr-i Efkâr* vasıtasıyla bir yardım kampanyası açmış, anladığım kadarıyla Ali Rifat Bey de abide-

nin bir an önce yapılabilmesi için taahhüt edilen yardımlara ilave olarak Tanburi Cemil Konseri'ni tertip etmişti. Toplanan paraların ve konserden elde edilen gelirin Şerife Saide Hanım'a teslim edildiğini, onun da kocasının mezarını yaptırmak yerine garp musikisi öğrenmek üzere Almanya'ya giden oğlu Mesud Cemil'in tahsil masrafları için harcadığını çok sonraları öğrendim. Musiki çevreleri bundan hiç hoşlanmamıştı; hatta Cemil Bey'in talebelerinden Tanburi Refik Bey'in -ki o gece konserde sazende olarak yer almıştı- "Hocam, ben Avrupa'ya giderken kat'iyyen konservatuvara gitmememi tenbih etmişti. Şimdi, onun mezarı için sarf olunması lâzım gelen para oğlunun alafranga tahsili için harcanıyor. Bu ne tezat!" dediği söyleniyordu.

Cemil Bey gibi bir sanatkârın herhangi bir musikiye düşman olabileceğini düşünemiyorum. Garp musikisine ciddi bir alâkasının bulunduğundan da şüphem yok. Anladığım kadarıyla, onu rahatsız eden, garp musikisi tahsil etmeleri için Avrupa'ya gönderilen ve bu musikinin imkânlarını da kullanarak millî musikimizi yeni ufuklara taşımaları beklenen gençlerin memleketlerine birer müstagrib olarak dönmeleri, garp kültürünün misyonerleri gibi çalışmalarıydı. Belki de apayrı bir ses sistemine sahip olan garp musikisinin bu musikiyi tahsil eden gençlerin kulaklarını bozacağını düşünüyordu, kim bilir! Refik Bey'e konservatuvara gitmemesini sıkı sıkı tenbih etmesinin sebebi başka ne olabilir ki?

DEFTER 21

NEZİH dayımla birlikte yaşadığım o muhteşem geceden sonra bende Şark Musiki Cemiyeti'ne girerek tanbur veya kemençe öğrenme hevesi uyanmıştı. Dayım elini "Boş ver!" mânâsında sallayıp hafifçe burun kıvırarak, "Sana hususi hocalar buluruz!" diyerek beni vazgeçirmeye çalışmışsa da, çok hevesli olduğumu görünce Cemil Bey'in yeğeni Tanburi Hikmet Bey'le görüşmüştü. Böylece hem Beyhan Hanım'ın Kadıköyü'ndeki evine, hem de Şark Musiki Cemiyeti'ne gidip gelmeye başlamıştım. Sancılı yıllardı; İstanbul işgal altında çok zor günler yaşıyor, Anadolu'da ise destanî bir ölüm kalım mücadelesi veriliyordu. Sonunda Yunanlı Anadolu'dan sökülüp atıldı. Zafer haberleri geldikçe önceleri sevinçten âdeta uçan dayım, gün geçtikçe neşesizleşmeye başladı, çünkü muhalif olarak görülüyordu. Öyle zannediyorum ki, arkadaşlarıyla aralarında İstanbul hükümetlerinde vazife almış olanları çok zor günlerin beklediğini konuşuyorlardı. Nitekim Ali Kemal'in İzmit'e kaçırılıp linç ettirildiğini öğrenince paniğe kapılarak Rıza Tevfiklerle birlikte memleket haricine çıktı.

Tam on bir yıldır menfada yaşayan Nezih dayım, İttihat ve Terakki'nin İstanbul'daki ilk üyeleri arasında yer almış olmakla beraber, birçok arkadaşı gibi, komitenin diktatörlüğe kay-

masından rahatsız olduğu için ayrılmış, önce Ahrar Fırkası'na, daha sonra Hürriyet ve İtilaf'a girerek muhaliflerle birlikte hareket etmeye başlamıştı. Bir ara İstanbul Muhafızı Cemal Paşa tarafından tevkif ettirildiğini ve evde büyük bir telaş yaşandığını hatırlıyorum. En yakın arkadaşları Refik Halid ve Rıza Tevfik gibi muhaliflerdi. Refik Halid'in yazılarına hayrandım; fakat Rıza Tevfik'ten eski bir Âyan reisinin tevkifini protesto eden Darülfünun talebesine, "İngilizler adalet-i beynelmilel nâmına hareket ediyorlar; medeniyeti temsil eden İngiltere gibi bir devlete itiraz etmek küstahlıktır!" dediği kulağıma çalındıktan sonra nefret etmeye başlamıştım.

Teyzem, kardeşinin ani kayboluşu yüzünden günlerce gözyaşı dökmüştü. İlk mektubu elimize ulaştığında ne kadar sevindiğimizi anlatamam. Hayattaydı ya, gerisi mühim değildi. Nezih dayım paniğe kapılıp kaçmasaydı, şimdi çok iyi bir yerde olabilirdi; belki sefir, belki de mebus... Damat Ferid hükümetinde Elektrik Tünel Tramvay Şirketi umum müdür vekili olarak vazife yapması dışında aleyhinde kullanılabilecek hiçbir fiili bulunmadığı için Yüzellilikler listesine alınmadı. Hatırladığım kadarıyla, Anadolu'da verilen mücadele onu çok heyecanlandırır, zafer haberleri geldikçe çocuklar gibi sevinirdi. Galatasaray Lisesi ve Mekteb-i Hukuk'tan mezun, çok iyi Fransızca ve İngilizce bilen bir münevverdi; Neyzen Emin Efendi'den[111] ney meşk etmiş kudretli bir neyzen ve Lizst'in talebesi Hegyei'den[112] ders almış mükemmel bir piyanistti. Garp musikisinin neredeyse bir din gibi yüceltildiği ve düne kadar Bach, Beethoven, Mozart, Chopin gibi isimleri hiç duymamış adamların bile birden müthiş birer garp musikisi hayranı ve taraftarı kesildiği bugünlerde herhalde el üstünde tutulurdu. Sahi, tutulur muydu?

Nezih dayımın gidişinden birkaç ay sonra da babamı kaybettim; ama onu kaybetmekten ziyade metresinin evinde öldü-

günü öğrenmiş olmaktan perişan olduğumu galiba daha önce yazmıştım. Üniversite Reformu'nda yaşadığım sarsıntının bir benzerini de o günlerde yaşadım. Bir sevgiliye bağlanır gibi bağlandığım tanbur olmasaydı, bu buhran devresini nasıl atlatırdım, bilmiyorum. O günlerde, cemiyetin hanende ve sazendeleri de Mehmed Âkif'in "Bülbül"üyle Süleyman Nazif'in "Daüssıla"sını -iki eser de Ali Rifat Bey tarafından bestelenmişti- icra edecekleri konser için hummalı bir şekilde çalışıyorlardı. Aslında Ali Rifat Bey bu eserleri cemiyetin başına geçtiği ilk günlerde İstanbul halkına dinletmek istemiş, ne var ki Apollon Sineması'nda başlayan konser Müttefik kuvvetleri tarafından basılarak yarıda kestirilmişti; bu yüzden çok hassastı ve mükemmel bir konser olmasını istiyordu.

Hâle Sineması'nda yapılan umumi provada dinleyici olarak sanatkârların hiç beklemedikleri isimler vardı: Ali Rifat Bey'in kayınbiraderi Mısırlı Abbas Halim Paşa, Birinci Meclis son toplantısını yaparak dağıldığı için İstanbul'a dönen Mehmed Âkif, Süleyman Nazif ve Faruk Nafiz beyler... Bu efsaneleri ilk defa o gün görmüş ve prova müddetince yüzlerindeki ifadeyi dikkatle incelemiştim. Ali Rifat Bey'in saz heyetini ve koroyu garplı bir *chef d'orkestr* gibi elinde değnekle yönetmesi ve millî sazların yanına piyano, çello, kontrbas ve flüt gibi garp sazlarını da ilâve etmiş olması onları hiç de yadırgatmış görünmüyordu. Ancak cemiyetin özellikle saz heyetindeki bazı mensuplarının Ali Rifat Bey'e şiddetle muhalif olduklarını ve onu başlarında istemediklerini anlamakta gecikmedim. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu hususta kafam bir hayli karışıktı, fakat Ali Rifat Bey'in gayretini ve arayışını hürmete layık buluyordum. Yeni yollar aramak ve yeni heyecanlar yaratmak gerekiyordu. Bu gayret ve tecrübenin, Hitit kabartmalarındaki çifte flütlerde on iki kromatik perde bulunduğu için garp musikisinin aslında Türk musikisi olduğu iddiasına zemin hazırlayacağını nereden bilebilirdim?

Ali Rıfat Bey, cemiyetteki muhaliflerine çok kızmış olmalı ki, bir gün istifa edip Paris'e gitti. Aslında cemiyeti bırakıp para desteğini çekmesini zevcesi Prenses Zehra Hanımefendi'nin hastalığına bağlayanlar da vardı. Bu yüzden çok ciddi bir malî sarsıntı geçiren Cemiyet'e bir müddet daha devam ettim, fakat bir gün, baktım yürümeyecek, bırakıverdim. Doğrusu birbirini hiç sevmeyen, şimdi yüzüne güldüklerinin iki dakika sonra aleyhine söylemediklerini bırakmayan musiki erbabının tuhaf ahlâkı hoşuma gitmemişti.

BİR sigara yakıp üst üste birkaç nefes çekerek ciğerlerimi dumanla doldurdum. Evi kokutup havasını bozduğu için Didar Kalfa'nın haklı olarak çok kızdığı bu itiyadım, son bir senede bir çeşit esaret haline gelmişti. Zaten Üniversite Reformu'nda kapı önüne konulalı beri hayat tarzım büsbütün değişti. Tam bir gece kuşu olmuştum, sabahlara kadar oturuyor, öğleye kadar uyuyor, akşama kadar ne yapacağını bilemez halde sersem sersem dolaşıyordum.

Hava kararmıştı. Güneş, bulutları kızıl ve sarının bin bir tonuna boyayarak minarelerin arkasında batarken Topkapı Sarayı sivri bacaları ve ışıldayan kubbeleriyle birinci tepeye giydirilmiş elmas bir taç gibi duruyordu. En büyük zevkim, duvarlarını büyük hattatların levhaları ve başta Hoca Ali Rıza Bey olmak üzere bazı Osmanlı ressamlarının tablolarıyla bezeyerek kendime bir dünya inşa ettiğim büyük odanın şahnişinde, güneş batarken oturup Boğaz'ı ve Sarayburnu'nu seyrederek hayal kurmaktı.

Bir zamanlar, şu karşıda, şimdi içinde cinlerin cirit attığı sarayda oturanların hükmettiği, üç kıtaya dal budak salmış devâsâ bir imparatorluk vardı. Şimdi bu muhteşem ankanın küllerinden doğan cılız ve tıknefes yavru, Anadolu'nun çorak

bir kasabasında ayağa kalkmaya çalışıyor. Ben düne kadar en zor zamanında bile dört beş cephede birden savaşarak haysiyetini koruyan mağrur bir imparatorluğun vatandaşıydım. Şimdi muhteşem bir mirası geleceğe taşımanın yollarını aramak yerine, onu bir safra gibi atıp kurtulmayı tercih eden, kendi içine kapanmış ve dünya siyasetinde söyleyecek sözü kalmamış küçücük bir devletin itibarsız yurttaşıyım. Korkuyorum, yarın birine hitap ederken ağzımdan *ağa, bey, beyefendi, hanımefendi* gibi sözlerden birini kaçırırsam, başımın belaya girmeyeceğinden yahut gramofonda eski sanatkârların plaklarını çalarken polis tarafından basılıp yaka paça karakola götürülerek gururumun incitilmeyeceğinden emin değilim; hiç kimse emin değil.

Bunları yazarken aslında birçok suç işlediğimin farkındayım; çünkü hâlâ eski harflerle yazıyor ve her gün gazetelerde küçük listeler halinde verilen yasak kelimeleri kullanıyorum. Cemal Hüsnü Bey, Maarif Vekili iken Yüksek Muallim Mektebi'ni ziyaret etmiş ve o sırada eski harflerle yazılı notlardan ders çalışan Ahmet Kutsi'nin yanına gelmiş ve, "Bu nedir?" diye sormuş. "Ders notları efendim!" cevabını alınca, "Fakat bu Arap harfleriyle..." diye öfkelenip bas bas bağırmaya başlamış: "Arap harfleriyle yazmak vatana ihanettiiir!" Eğer bu mantık doğruysa, ben her gün vatan hainliği ediyorum demektir. Üstelik henüz bir soyadı bile almadım. Bereket versin, bunun için iki yıl zamanım var. Nüfus Müdürlüklerinde yaşanan öyle traji-komik hadiselerden söz ediliyor ki, korkmuyorum desem yalan olur. Hürriyetimin her gün biraz daraldığını hissediyorum; kapana kısılmış gibiyim. *Kadro*cular, irademi inkılâp taraftarlarının iradesine kayıtsız şartsız bağlamam gerektiğini söylüyorlardı. Bu komünist eskileri doğrusu bir âlem! 1932 yılının başında çıkarmaya başladıkları *Kadro* mecmuasında inkılâbın ideolojisini yapacaklarını ilan etmişlerdi.[113] İnkılâbın

irade ve menfaatini, inkılâbı duyan ve yürüten, dar, fakat ileri bir kadro temsil edebilirmiş ve inkılâp, ideoloji denebilecek bir fikriyat sistemi olarak bu kadro tarafından tedvin edilecekmiş. Peh peh! Kerameti kendinden menkul birtakım adamlar bir şeylere karar verecekler, ben de kayıtsız şartsız kabul edeceğim! İnkılâbı yapanlar, önceleri destekledikleri *Kadro*culara sonunda, "Hop, yavaş olun bakalım!" dediler ve mecmuanın imtiyaz sahibi Yakup Kadri Bey'i Arnavutluk'a elçi olarak gönderdiler. Teşrinievvelde çıkan 34. sayının ikinci sayfasında, bu sebeple, *Kadro*'nun gelecek sayıdan itibaren neşriyatını bir müddet için tatil edeceği duyuruldu.[114]

Öteden beri faşizme göz kırpan ve *İnkılâp Dersleri*'nde inkılâbın ideolojisini yaptığı iddiasında olan Halk Fırkası Umumi Kâtibi Recep, *Kadro*culara pabuç bırakacak adam değildi.[115] O da *Ülkü* adında bir mecmua çıkardı. "Disiplinli Hürriyet" serlevhalı bir yazısını hatırlıyorum; hürriyet isteyenlerin, açıkçası Serbest Fırkacıların ve bu fırkaya akan kitlelerin hedef alındığı bu yazıda, kutup cümudiyelerinde[116] birbirini yiyen hür fokların, Alaska'da da birbirini yiyen hür ak ayıların bulunduğunu söylüyordu. Medenî şehirlerde de demir kafesler içinde vahşi hayvanları afyonla uyuşturup onları kamçı altında terbiye eden cambazlar varmış. Kısacası, Bay Recep demek istiyordu ki, hürriyet aslında kargaşadan, anarşiden başka bir şey değil! Eğer insanlar zapt u rapt altına alınmazlarsa kutuplardaki foklarla Alaska'daki beyaz ayılar gibi birbirlerini yerler! Biz foklar ve beyaz ayılar gibi birbirinizi yemenize müsaade etmeyiz; ama afyonla uyuşturup kamçıyla terbiye edenlerden olmak istemiyoruz; kafeste uslu uslu otururşanız külâhları değişmeyiz![117]

Can sıkıntısıyla yazmayı bırakıp sigaramdan derin bir nefes çekerken elinde kahve tepsisiyle odama giren dadımın yüzünde, dumandan ve kokudan çok rahatsız olduğunu belli eden

bir ifade belirdi. Bir şey söylemesine fırsat vermeden, "Dadıcığım," dedim, "bana bir soyadı bul!"

"Aaa, üstüme iyilik sağlık!" dedi, bu söz onun dilinin pelesengiydi, "soyadınız var ya küçükbey!"

"Ne imiş benim soyadım?"

"Size Tahirpaşazâdeler derler!"

Şimdi biçare Çerkez'e *paşa* ve *zâde* kelimelerinin artık yasaklandığını nasıl anlatacaktım? "Haklısın, dadı!" dedim ve ardından ilâve ettim: "Sana da bir soyadı lâzım!"

"Ayol, ben ne yapayım soyadını?"

"Kanun bu, alacaksın! Mesela Sarıböcek, nasıl?"

Elini vuracakmış gibi kaldırarak, "Şaplak geliyor haaaa!" diye tehdit etti beni.

"Şaka şaka! Ama ciddi söylüyorum, bir soyadı lâzım!"

"Ayol, istemem soyadı moyadı! Sofrayı ne zaman kurayım, sen onu söyle. Zeytinyağlı lahana dolması pişirdim, ağzınıza lâyık olmuş!"

Canım bir şey yemek istemiyordu: "Acıkınca haber veririm!" dedikten sonra birden aklıma geldi: "Haa, dadı, şöyle büyük, sağlam bir sandığa ihtiyacım var!"

Yarın birilerinin alaturka plaklarının imha edilmesi emrini vermeyeceği ne malumdu? Bunun için bütün plaklarımı tek tek sarıp bir sandığa koyacak, bodrumda derin bir çukura gömmek üzere hazır tutacaktım. Çukuru da hemen yarın dadımı bir yerlere gönderdikten sonra gizlice kazmayı düşünüyordum. Didar Kalfa'nın ağzında bakla ıslanmaz, derhal konu komşuya yetiştirirdi. Bu sandık meselesinden epeyi işkillense de beni öfkelendirmekten çekindiği için üstelemeyen zavallı Çerkez, alt kattaki odalardan birinde ıvır zıvırla dolu sandıklar bulunduğunu, istersem birini hemen boşaltabileceğini söyledi.

"İyi olur," dedim, "güzelce temizle, hazır olsun!"

Dadımın canı belli ki çok sıkılmıştı; dudaklarının kımıldanışından uzun uzun *lâhavle* çektiği anlaşılıyordu. Sitemli bir sesle:

"Olur, küçükbey!" dedi ve söylenerek çıktı.

KAHVEMDEN bir yudum aldıktan sonra sigaramdan bir nefes daha çekerken elim kendiliğinden Leyla Hikmet'in hatıra defterine gitti. Aldım, insiyaki bir hareketle Sulhi Bey'in fotoğrafının bulunduğu sayfayı açtım. Bu yakışıklı zabit bana hep Nazmi dayımı hatırlatıyor. Yüzbaşı rütbesiyle katıldığı Balkan Harbi'nde göğüs göğüse çarpışırken; onun ikizi ve Askeri Tıbbiye mezunu olan Azmi dayım da üç yıl sonra Çanakkale cephesinde yaralı neferleri tedavi etmeye çalışırken şehit düşmüştü. İkisinin de üniformalarıyla çekilmiş fotoğrafları, teyzemin hiç dokunmadığım odasındaki duvarlarda asılı duruyor. Uzun boyları, güzel yüzleri ve uçlarını yukarı doğru kıvırdıkları bıyıklarıyla ne kadar yakışıklı görünüyorlar.

Nazmi dayım cepheye gönderildiğinde karısı Şekibe dört aylık hamileymiş; acı haber gelince aklını kaçıracak raddelere gelen taze gelin, bir gün evde merdivenden dalgın bir halde inerken kayıp düşüverince karnındaki bebeği de kaybetmiş. 1919 yılında İspanyol nezlesinin bizden alıp götürdüğü zavallı Şekibe'yi evin içinde hayalet gibi dolaşırken hatırlıyorum.

Bütün bu felâketlere sabrederek acılarını kalplerine gömen dedem, anneannem ve teyzem, Azmi dayımın şahadet haberiyle büsbütün yıkılmışlardı. Onun vazife yaptığı sıhhiye çadırına düşen top mermisinin bir ateş topu gibi bizim evi nasıl bir yangın yerine çevirdiğini, nasıl bir vaveylanın koptuğunu da çok iyi hatırlıyorum, çünkü sekiz yaşındaydım. Bu haberden sonra pek fazla yaşamayan anneannemi 1916 Teşrinievvel'inde kaybettik ve yağmurlu bir günde Karacaahmet'te toprağa

verdik. Dedemse hayata âdeta küsüp kendi içine kapanmış, zaruri ihtiyaçları dışında odasından çıkmaz olmuştu.

Leyla Hikmet'in hatıra defteri de böyle acı hadiseleri ve hayal kırıklıklarını anlattığı sayfalar yüzünden kurşun gibi ağırdı. Bazı sayfalarda gözyaşlarının mürekkebi dağıtmasıyla oluşan iri iri lekeler var. İtilaf Devletleri donanmasının Boğaz'a girdiği gün yazdıklarını zor okudum; neredeyse bütün satırlar gözyaşı lekeleriyle birbirinin içine girmişti. Okurken benim de birkaç damla gözyaşım, Leyla Hikmet'in gözyaşlarına karıştı.

12 Teşrinisani 334 (1918). Asıl büyük felâketin yaklaşmakta olduğunu herkes hissediyordu. Babıâli'ye ve matbuata milletin zerrece itimadı kalmamıştı, fakat yine de inanmak istiyorduk. Fransızlar ve İngilizler medeni milletlermiş de, verdikleri sözlerde durur, Mütareke ahkâmına riayet ederlermiş de, İtilaf Donanması güya sularımıza misafir sıfatıyla girecek, fazla oyalanmadan Karadeniz'e geçecekmiş de... İtilaf Donanması'nın beş gün evvel gelip Galata'da demir atan üç Fransız torpidosundan ibaret olduğunu zannederek sevinmiş, haberlerin doğru olduğuna kanaat getirmiştik. Fakat, heyhat, sevincimiz pek kısa sürdü. Meğerse asıl donanma Çanakkale Boğazı'ndaki torpilleri bizimkilerin de yardımıyla temizlemekle meşgulmüş.

Galata ve Beyoğlu'nda ekalliyetlerin taşkınlıklarına ve gazetelerinde yazdıklarına bakılırsa, bizim için her şey bitti! Her akşam eve perişan bir halde gelen ağabeyimin anlattıkları kanımızı donduruyor. Biz kan ağlıyoruz, onlar çılgın gibi içiyor, gülüp eğleniyorlar. Yarabbi, dağ gibi kardeşlerimizi bugünleri görmek için mi şehit verdik?

Bizi bu hale düşürenler, on gün evvel kaçıp gitmişler. Allah onları Kahhar ismiyle kahretsin!

13 Teşrinisani 334 (1918). Sabaha kadar bir saniye bile uyumadık; Cenab-ı Hakk'a merhametini ümmet-i Muhammed'den esirgemesin diye gözyaşları içinde yalvarıp yakardık. Üsküdar minarelerinde okunan ezanlarda bu sabah bir başka hüzün vardı; secdeye kapanıp ağladım, ağladım, ağladım... Yarabbi, bu ezanlar susmasın! Sana sığındık Yarabbi!

Namazdan sonra bütün Üsküdar sahile aktı; üzerimize kapkara bir matem havası çökmüştü. Yaşlı gözlerimiz ufukta, kendi felâketimizi bekliyorduk. İkindiye doğru Marmara'nın ufkunda simsiyah bir duman kütlesi peyda oldu. Geliyorlardı işte! Üç yıl önce geçemedikleri Çanakkale Boğazı'nı hiçbir mâniayla karşılaşmadan geçmiş, geliyorlardı. Neden sonra Sarayburnu açıklarında göründüler. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemileri birbiri ardınca tek sıra olarak dev zebaniler gibi Boğaz'ımıza

girdiler. Üsküdar ahalisi derin bir sükût içindeydi; gözlerden yanaklara doğru yaşlar süzülüyordu.

Gemiler limanda durmadı; tekrar harekete geçerek Kızkulesi'ne yöneldiler ve önümüzden mağrur bir tavırla geçip Karadeniz'e yöneldiler. Yoksa söylenenler doğru muydu? Dedikleri gibi, burada oyalanmadan Karadeniz'e mi geçeceklerdi? Fakat sevincimiz uzun sürmedi; çünkü iki saat kadar sonra birkaçı hariç avdet ettiler ve karşıda, limanda demirlediler. Demek ki niyetleri kendilerini ve silahlarını göstererek İstanbul'un Müslüman ahalisine gözdağı vermekmiş. Eve dönüp odama kapandım ve hocamın Saba Peşrevi'nin kayıtlı olduğu plağı defalarca dinleyerek gözyaşlarına gark oldum. Ah, hocam yoksa bu peşrevi bugünleri sezerek mi çaldınız?

Galiba artık kendi vatanımızda esiriz!

İnanılır gibi değil. Dünmüş gibi hatırlıyorum; Enise teyzem de o gün akşamüzeri eve dönmüş, çarşafını alelacele çıkarıp hiçbir şey söylemeden odasına kapanmıştı. İtilaf Donanması'nın Boğaz'a girişini odamın penceresinden seyrederken içim öfkeyle doluydu; yumruklarımı sıkıp vatanın kurtulması için düşmanla savaşmaya kendi kendime karar vermiştim. Nasıl savaşacaksam? Henüz on dört yaşındaydım, fakat durumun ne kadar vahim olduğunu biliyordum. Zaten dayımın ve teyzemin perişanlıkları her şeyi anlatıyordu; onların her hallerine akseden derin ızdırabı görüp de kahrolmamak mümkün müydü? O günlerde dedem de ciddi bir kalp sektesi geçirmişti; bu yüzden İstanbul'un işgale uğradığını kendisine söyleyemedik. Tedavisiyle Kirkor Bakırcıyan adında, ailemizin fertlerinden biri olarak gördüğümüz ve çok sevdiğimiz bir Ermeni doktor meşgul oluyordu. Ancak onu işgalden sonra bir daha görmedim; dayım mı yol vermişti yoksa kendisi mi bizi bırakmıştı, bilmiyorum.

Teyzem Mütareke'den, bilhassa İstanbul'un bilfiil işgalinden sonra çok değişmişti. İşgale karşı direnmek için teşkilâtlanmaya çalışan kadınların gizli toplantılarına katıldığını, Halide Edib Hanım'la bu vesileyle tanıştığını ve mitingden mitinge koştuğunu yıllar sonra kendisi anlatmıştı. İzmir'in işgali

dolayısıyla 20 Mayıs 1919 tarihinde, Doğancılar Meydanı'nda yapılan büyük mitinge beraber gitmiştik. O gün galiba bütün Üsküdar oradaydı; minarelerde tekbirler okunuyor, genciyle, yaşlısıyla herkes gözyaşı döküyordu. Şair Üsküdarlı Talat, Dr. Ferruh Niyazi, Hamdi ve Necdet beylerle Sabahat, Naciye ve Zeliha hanımların nutukları hâlâ kulaklarımdadır.

Teyzem ne kadar ümitli, azimli ve mücadeleye kararlı görünüyorsa, dayım o kadar bezgin ve ümitsizdi; yıllardır savaşan halkın artık tükendiğini, dayanacak gücü kalmadığını, herhangi bir kalkışmanın daha vahim neticeler tevlid ederek geleceğimizi büsbütün karartacağını düşünüyordu. Bu yüzden teyzemle birkaç defa münakaşa bile etmişti. Doğrusu kendimi teyzemin fikirlerine daha yakın buluyor, harıl harıl hürriyet şiirleri ezberliyordum. Esir yaşamaktansa ölmeyi tercih ederdim. Yabancı bayraklarla donatılan Cadde-i Kebir'de Rum ve Ermenilerin küstahlıklarına dair anlatılanları dinledikçe daha da bileniyordum.

Bir sigara daha yaktıktan sonra kalktım, Cemil Bey'in Kemani Bülbülî Salih'le birlikte çaldığı *Saba Peşrevi*'ni bulup emektar gramofona yerleştirdim. İtilaf Devletleri Donanması'nın Boğaz'a girdiği gün, Leyla Hikmet'in bu plaktan tekrar tekrar dinleyip ağladığı bu peşrev, bana şimdi bambaşka bir hikâye anlatıyor.

Musiki böyle bir şey; size her zaman sizin hikâyenizi anlatır.

DEFTER 22

DÜN bütün öğleden sonra çalıştığım Umumi Kütüphane'den çıktıktan sonra Darüttalim'e uğramak niyetiyle Vezneciler'e doğru yürürken Darülfünun Caddesi'nde Şamlı İskender'in dükkânının önünde durdum; vitrindeki boynu bükük kanunlar, udlar, tanburlar, kemençeler, kudümler, bendirler bana sanki başka bir devrin içinden bakıyorlardı. Alaturka yasağının piyasaya nasıl aksettiğini merak ederek içeri girdim, selâm verdim.

İskender, yıllar önce Şam'dan İstanbul'a gelerek Bayezid'de açtıkları dükkânlarda nota neşriyatı ve musiki âleti ticareti yapan Süryani Kutmanizade Kardeşler'in en küçüğü ve en tanınmışıydı; Fuad Paşa Konağı'nın tam karşısındaki 18 kapı numaralı dükkânında İstanbul'un musiki piyasasına hükmediyordu. Cemil Bey'in de *Rehber-i Musiki*'sini ve birçok eserinin notalarını o basmıştı. Geldiği bölgenin zevklerine daha uygun olduğu ud'a hususi bir ilgisi bulunan ve sadece İstanbullu lütiyelere değil, Şam ve Beyrut'taki ustalara da ud sipariş eden İskender Bey, içeri girdiğimde başını ellerinin arasına almış düşünüyordu. Beni görünce aksanlı Türkçesiyle, "O, buyurunuz Galip Bey!" dedi. "Nerelerdesiniz, epeydir görünmediniz?"

"Uzun hikâye!" dedim. Kendi meselelerimi konuşmaya niyetim yoktu, başka sual sormasına fırsat vermeden, "Eskiden

bastığınız Tanburi Cemil Bey notalarını arıyorum İskender Bey; deponuzda belki hâlâ vardır!" diye ilâve ettim.

Biraz düşündü, "Vallahi," dedi, "sadece hususi arşivimde bir takım var. Ama bir bakayım, belki kıyıda köşede kalmış birkaç tane bulabilirim."

"Çok makbule geçer. Cemil Bey hakkında tedkikatta bulunuyorum da..."

Yüzünde hüzünle şaşkınlık karışımı bir ifade belirmişti:

"Kitap mı yazacaksınız?"

"İleride belki... Şimdilik sadece malumat topluyorum."

İskender Bey birden öfkeleniverdi:

"Boşuna emek bayım! Fikrimi sorarsanız mesela Lizst'i yazınız derim. Biliyorsunuz Türkiye'ye gelmiş. O çok mu zor? O halde Donizetti Paşa'yı yazınız, Guatelli Paşa'yı yazınız! Bizimkileri yazmayınız da, kimi yazarsanız yazınız!"

Franz Lizst'i çok sevdiğimi ve plaklardan dinlediğimi, Donizetti ve Guatelli Paşaları mühimsediğimi, icab ederse onlar hakkında da yazabileceğimi söylemedim. Musiki inkılâbına kalkışanlar, halkın nabzını birazcık tutabilseler, zorlamaların, yasaklamaların garp musikisi lehine değil, uzun vadede aleyhine işleyeceğini ve bunun Rusya ve Macaristan'dakine benzer bir terkibin doğmasına mâni teşkil edeceğini anlarlardı. İskender öyle doluydu ve "bayım" kelimesini öyle bir vurguyla söylemişti ki, devrin değiştiği daha iyi anlatılamazdı:

"Belki inanmayacaksınız," dedi, "bir ay önce gelseydiniz mesela şu udun fiyatı kırk liraydı. Şimdi on iki lira, şununki otuz liraydı şimdi yedi lira... İki buçuk liraya, üç liraya bile udlar olduğu halde kimse dönüp bakmıyor. Musiki inkılâbı başlar başlamaz alaturka sazların fiyatları yüzde yetmiş düştü. Artık udun, tanburun, kemençenin yüzüne bakan yok. Yirmi küsur senedir bu işteyim, işler bu kadar kesat gitmemişti. Nota mecmualarının satışı da bıçak gibi kesildi. Rağbet artık sadece kemana..."

"Yani şimdi kemanın saltanatı başladı, garplı saz olduğu için..."

"Evet, garplı saz olduğu için... Fiyatları da çok yükseldi! Hâlbuki eskiden çok az keman satardım, ud çok giderdi. Şöyle bir kanaat vardı: Keman yalnız çalınmaz, yanına mutlaka piyano ister. Halbuki ud her zaman çalınır. Bilirsiniz, İstanbullu kibar aileler isterlerdi ki kızları çok iyi ud çalsın. Eski hanımlar keman istemezlerdi, çünkü ud çalınırken rahatlıkla şarkı da söylenebilir."

"İskender Bey," dedim, "bir millet kendi köklerinden, zevklerinden, alışkanlıklarından bu kadar kolay vazgeçemez. Eminim, bu geçici bir hal! Hemen pes etmeyiniz!"

Ümitsizlik taşan bir sesle, "İnşallah, dediğiniz gibidir!" diyen İskender Bey'e -sözü uzatmamak için- duvarda asılı son derece müzeyyen bir udu gösterip fiyatını sordum.

"Kırk lira! Şamlı büyük bir ustanın eseri, son derece tannan ses veren benzersiz bir uddur. Bir ay önce yüz liradan aşağı fiyat söylemezdim."

"Bunu benim için ayırır mısınız? Birkaç gün içinde gelir alırım."

"Hayhay!"

"Fiyatları çok düşük olanlar yerli udlar mı?"

"Evet, ama bazı büyük lütiyelerin elinden çıkma öyle udlar var ki, Şamlı, Beyrutlu ustalarınkiyle boy ölçüşür. Mesela Edhem Usta'yla Bahriye'den mütekaid Said Bey'in udları fevkalâde güzel ve tannandir. Edhem Usta bir udu en erken bir buçuk ayda yapar, fakat ud da ud olur. Beğendiğiniz ud onun eseri... Said Bey başka bir âlem... Udlarını para değil, sanat zevki için yapar ve dostlarına hediye eder. Bazan yeni bitirdiği bir udu beğenmez, kırıp çöpe atar. Maalesef ikisi de artık bıraktılar bu işi."

"Şimdi ne yapıyorlar?"

"Onlar uddan başka bir şey yapmazlar, hele garp sazı, asla! Ama bazı lütiyeler alaturka sazları alafrangaya yatkın hâle getirmeye çalışıyorlar. Mesela tanburcular banjo yapıyor. Bu iki sazın yapılışı arasında iskelet itibariyle hemen hiç fark yok. Sonra *cünbüş* dedikleri yeni bir saz çıktı, gördünüz mü bilmem, Üsküplü Zeynelabidin udla banjoyu birbirine karıştırıp yaptı; bununla pekâlâ alafranga çalmak mümkündür."

"Peki," dedim, "siz bundan sonra ne yapmayı düşünüyorsunuz?"

"Bu sazların çoğu elimizde kalacak gibi görünüyor. Alafranga sazlara döneceğiz mecburen. Siparişlerimizi verdik bile. Yakında camekânımızda udların, kanunların, tanburların, deflerin yerinde saksafonlar, viyolonseller, kitaralar, mandolinler göreceksiniz. Tabii birçok alafranga besteler çıkacak; malumunuz, asıl işimiz notacılık, bunların notalarını basacağız. Yani bizim için hava hoş... Asıl alaturkacı bestekârların, hanendelerin, sazendelerin işi çok zor Galip Bey, çok zor..."

"Haklısınız, çok zor!" dedikten sonra teşekkür ederek çıktım, fakat İskender Bey arkamdan, "Galip Bey, bir dakika!" diye seslenince geri döndüm.

"Birden aklıma geldi," dedi, "Cemil Bey'in tanburlarından biri, Aksaray'da bir zatın elindeymiş, satmak istiyormuş. Merhum hakkında tedkikatta bulunduğunuza göre alâka duyabileceğinizi düşündüm."

"Duymaz mıyım!" dedim.

"Haberi onu yakından tanıyan bir zat getirdi. Fakat söylediği fiyat çok yüksek!"

"Peki, bu zatın adresi var mı sizde?"

"Sineklibakkal'da oturuyormuş. Tam adresini isterseniz temin etmeye çalışırım."

"Çok makbule geçer!"

O kadar heyecanlanmıştım ki, İskender Bey adresi verebilseydi hemen gider, fiyatı ne kadar yüksek olursa olsun satın alırdım.

DARÜTTALİM'de yeni Yahya Kemal dedikoduları dinlerken Aksaray'da beni beklediğini ümit ettiğim, tellerinde Cemil Bey'in parmaklarının gezindiği, belki hâlâ onun kokusunu taşıyan tanbura sahip olmanın hayalini kuruyordum. Fakat bu güzel hayal bile içimdeki sıkıntıyı gidememiş, gelmesini dört gözle beklediğim Mükrimin Halil Bey'in sohbetinden bile eski tadı alamamıştım. Üstadın kendisini dinleyen herkesi tarihin esrarlı dehlizlerinde gezdiren sohbetlerinin öyle bir cazibesi vardı ki, oturduğunuz yerde âdeta mıhlanıp kalırdınız. Fakat bu sefer sohbet benim bir sualim üzerine açılmış olmasına rağmen tuhaf bir şekilde lâkayd kalmıştım. Uzun bir aradan sonra yeniden ele aldığım *Ateş Denizinde Üç Gün*'ün Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın da bulunduğu bir sahnesinde debelenip durduğum için bu deli dolu paşa hakkında bir sual sormuştum. Keşke sormasaymışım! Tekirdağı'nda ele avuca sığmaz bir çocukluktan sonra denizciliğe heves edip ilk seferinde bir gemiyi tek başına ele geçiren ve Cezayir'e ulaşan Paşa, Cezayir-i Garp ocağında kazandığı şöhret sayesinde Tlemsen beyliğine nasıl yükselmiş, Donanma-yı Hümayun'a nasıl girmiş ve 1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin deniz safhasında nasıl kahramanlıklar göstermiş? Mükrimin Bey, hiç kaybetmediği bir heves ve heyecanla bunları anlatmaya başlamıştı, fakat benim aklım başka yerdeydi. Sonunda dayanamayıp kalkınca sohbeti kesti:

"Hayrola Galip, nereye?" diye sordu.

"Hoca, özür dilerim," dedim, "hiç keyfim yok!"

"Otur çocuk," dedi, "şu hikâye bitsin, beraber kalkarız! Seni çok hoşlanacağın bir dost meclisine götüreceğim. Bir de harika bir sürprizle karşılaşacaksın."

Eskiler *el-emru fevka'l-edeb*[118] derlermiş; çaresiz oturdum ve Koyun Adaları civarında ikinci defa karşı karşıya gelen Osmanlı ve Rus donanmalarının nasıl savaştıklarını dinledim. Bizim donanmanın Burc-ı Zafer isimli kapudânesine Cezayirli Hasan Bey, Rus donanması kapudânesine de General Spiridoff kumanda ediyormuş. Spiridoff bir ara bizim sağ tarafa yüklenmeye kalkışmış. Mükrimin Halil Bey, hikâyenin tam burasında coşup muharebenin içine girmişti, aşk ve şevkle kılıç sallıyordu:

"Bir de baktılar ki Moskovlu amirali İspiridov kâfirinin kalyonu üstlerine üstlerine geliyor. Hasan Bey, 'Hazır olun şahbazlarım, cenk vaktidir!' dedi. Tam o sırada bizim kapudâneden bir top gürlemez mi? Bir kıyamettir koptu İspiridov'un kalyonunda. Gülle dümene isabet edip parçalamış. Akıntıya kapıldı, doğru üstümüze geliyor. Hasan Bey leventlerine, 'Kesin şu çarmıh iplerini şahbazlarım!' dedi, kestiler. Moskovlu kalyonu geldi, geldi, tam bizim kalyona çatmak üzereyken Hasan Bey, 'Haydi!' der demez iplere üçer kişi tutundular, 'Ya Allah bismillah!' deyip kuşlar gibi uçtular İspiridov'un kalyonuna, başta Hasan Bey... Kâfire göz açtırmayıp vur gidi, tut gidi, bir nicesini kırdılar. Bu arada Hasan Paşa, gemi çanaklığına kaçan bir Moskovlunun tüfenk kurşunuyla yaralanmaz mı! Kanlar içinde, fakat yine de vurduğunu deviriyor. Leventlerden biri hemen koştu yanına, 'Beyim," dedi, 'durmak zamanı değil!' O sırada âdem ejderhası bir levent koştu; üzerlerine saldıran birkaç Moskovluyu devirdi. Sonra güç bela bizim kapudâneye geçtiler. İyi ki geçmişler; kâfir telaşla kendi cephanelerini ateşlemiş; bir kıyamet daha koptu. Cehennemden bir numune, efendiler! Alevler arşa çıkıyor. Derken ateş bizimkine de sirayet etti. Beklemenin zamanı değil. Ellerine geçirdikleri tahta parçalarıyla 'Ya Allah' deyip hep birlikte atladılar denize, çalakulaç yüzmeye başladılar. Bereket versin, bizimkiler gördüler de, hemen kayıkları saldılar."

Mükrimin Halil Bey, Cezayirli Palabıyık Hasan Bey'i -o tarihte henüz paşa değilmiş- selamet sahiline ulaştırdıktan sonra, "Çeşme faciasını başka bir gün anlatırım dostlar. Şimdi bize müsaade!" diyerek kalktı, birlikte çıktık.

Vezneciler yokuşunu tırmanırken koluma giren üstad, kalıbı bozulmuş şapkasını her zamanki gibi kalın kaşlarına kadar indirmişti; kısa boyu, bol paltosu, kocaman çantasıyla Cemal Nadir'in karikatürlerinden fırlamışa benzeyen bu çirkin, fakat çirkin olduğu kadar sevimli adam, üst kısmı silindir şeklindeki küçücük kafasında bütün bir İslâm tarihini taşıyordu. Fuad Paşa Konağı'nı geçip Harbiye Nezareti'nin önüne geldiğimizde biraz durup nefeslenmek istedi. Haydar Bey Havuzu'nun etrafındaki banklardan birine oturduk. Meşhur kapı, Cumhuriyet'in 11. yılı dolayısıyla ışıklandırıldığı için apaydınlıktı; eskiden Ramazanlarda bazı camilere ışıktan kaftan giydirilmesi gibi, ana çizgileri elektrik ampulleriyle belirlenerek karanlıkta âdeta ışıktan resmi çizilen tackapının aksi Haydar Bey Havuzu'na tuhaf bir güzellik katmıştı. Fakat Darülfünun lağvedilip üniversite kurulduktan sonra, Şefik Bey'in o muhteşem celî sülüs *Dâire-i Umûr-ı Askeriye*'sinin yerine Latin harfleriyle yazılan *İstanbul Üniversitesi* ibaresi ne kadar sefil görünüyordu.[119] Bu yazının iki tarafındaki fetih ve zafer ayetlerinin yazılı olduğu bölmelerle tepedeki tuğra mermer bloklarla kapatılmıştı. Mükrimin Halil Bey, kapının üzerindeki *İstanbul Üniversitesi* yazısına baktığımı fark edince, "Bu da geçer yahu!" dedikten sonra, "Haydi kalkalım!" diye ilâve etti. Kalktık.

BAYEZİD Camii'nin şimal cephesindeki ağaçlıklı bölgeyi işgal eden Küllük Kahvesi havalar iyice soğuduğu için bomboş, bitişiğindeki Emin Efendi Lokantası ise epeyi tenha idi. Bolulu Emin Efendi tarafından 1920'lerin başlarında, Harbiye Nezareti

Darülfünun'a tahsis edildikten sonra iki katlı ahşap bir binada açılan bu lokanta, önceleri en fazla üç çeşit yemek veren küçük bir aşçı dükkânıydı; yemeklerinin benzersiz lezzeti sayesinde kısa zamanda meşhur olmuş, bembeyaz masa örtüleri, tertemiz sofra takımları ve kibar garsonlarıyla da İstanbul'un gözde lokantalarından biri ve bir buluşma yeri haline gelmişti. Emin Efendi, nefis dönerli hünkârbeğendileri, bol cevizli çerkeztavukları, yoğurtlu patlıcan kebapları, zeytinyağlı patlıcan dolmaları, buzlu cacıkları ve çilek kompostolarıyla, namlı şikemperverlerden Ahmet Haşim'e, "Bu adam her gün İstanbul halkına dört başı mamur bir ziyafet çekiyor," dedirten adamdı.

İkinci kata çıktık ve pencerelerden birinin önündeki masaya oturduk, tavuksuyu çorba, hünkârbeğendi ve tatlı yerine birer çilek kompostosu istedik. Garsonlardan biri masayı hazırlarken, Mükrimin Halil Bey, "Eee," dedi, "şimdi söyle bakalım Devran Hanımefendi kızımız nasıl? Evlilik ne zaman?"

Yüzümde birden tuhaf bir ifade belirmiş olmalı ki, Mükrimin Halil Bey, endişeyle, "Hayrola," dedi, "bir şey mi oldu?"

"Ayrıldık," dedim önüme bakarak, "daha doğrusu o ayrılmak istedi. Fakir, Üniversite Reformu'nda kapı önüne konulunca babası nişanı atması için zorlamış!"

"Attı ha... Yazıklar olsun! Bir de bana niçin evlenmiyorsun diyorlar!"

Mükrimin Halil Bey çok öfkelenmişti. Orta yaşlı bir garson çorbaları önümüze koyarken kaşığını aldı, muhayyel bir düşmanı tehdit eder gibi sallayarak, "Kadınlar böyledir azizim!" diye devam etti. "Onları benim gibi uzaktan seveceksin. Eski şairlerin yanıp yakıldıkları kadınların hiçbiri hakiki kadın değildi; onlar ideal bir kadın tasavvur eder, şiirlerinde o kadının güzelliğini terennüm eder, onun için ağlayıp inler, onun hayaliyle vuslata ererlerdi! Sen de öyle yap, bir kadın hayali yont, ona en güzel vasıfları ve meziyetleri kondur. Hatta bırak, ezi-

yet de etsin! Olmayan kadının mutasavver eziyeti zevk verir, hakikisininki çekilmez! Hepsi kitap düşmanıdır; dünyanın en kültürlü kadınıyla bile evlensen, bir müddet sonra kitaplarını, plaklarını vb. birer rakip gibi görerek onlarla mücadeleye girişecektir! Mühim olan aşkın kendisidir azizim; kitaplara âşık olursun, ilme ve sanata âşık olursun, tabiata âşık olursun, Allah'a âşık olursun... Zaten evlenince aşk biter, birçok arkadaşım deliler gibi âşık olarak evlendiler, şimdi aşksızlar! Bırak, gitsin! Bizim Yahya Kemal'in dediği gibi, *boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk, at!*"[120]

Mükrimin Halil Bey'in gözleri çakmak çakmaktı; kalbindeki ince ve hassas bir tele dokunmuş olmalıydım ki, içinde ne varsa boşaltırcasına nefes almadan konuşuyordu.

"Hoca," dedim, "bir kadın düşmanı gibi konuşuyorsun. Kadınları bu kadar küçük görmek doğru değil! Bu arada çorba soğuyacak!"

"Azizim, kadınları küçük gördüğüm yok; sana aşk dedikleri şeyin tabiatını anlatmaya çalışıyorum. Elbette bir kadına da âşık olunabilir, eğer aşk insan için ihtiyaçsa, ki ihtiyaçtan da öte, var oluşumuzun temel şartıdır, bu ihtiyacın tek giderilme yolu kadın değildir. İşte senin Cemil Bey'in... Hakkında anlatılan efsanelere inanma; musiki onun hayatını öylesine doldurmuştu ki, musikiye öylesine büyük bir aşk ve ihtirasla bağlıydı ki, kadına yer kalmamıştı hayatında."

"Şerife Saide Hanım'la evlendi..."

Çorbasından bir kaşık aldı:

"Âşık olarak mı? Hayır! Annesinin zoruyla, ictimai bir vazifeyi yerine getirmek ve neslini idame ettirmek için... Mesud'la kaç defa konuştuk bu meseleyi. Zavallı Saide Hanım, eminim, nasıl çetin bir rakiple mücadele etmek mecburiyetinde olduğunu çok çabuk anlamıştır. Cemil Bey, ilk heyecanı geçtikten sonra asıl sevgilisine, yani musikiye döndü. Mesud doğduğun-

da, sancılar içinde kıvranan karısının başucuna gidip ne demiş biliyor musun?"

"Bilmiyorum!"

Çorbasından bir kaşık daha aldı:

"Sana biraz tanbur çalayım mı?"

Tuhaf bir kahkaha attıktan sonra devam etti: "Kasap et derdinde, koyun can derdinde. Kadıncağız dehşet içinde, 'Hayır! İstemiyorum!' diye bağırmış! Bu ne demek? Tanburunu al, başına çal! Bu misal, meseleye bir de kadınların cephesinden bakmayı ilzam ediyor."

Hünkârbeğendilerimiz ve çilek kompostolarımız da gelmişti. Garson, Mükrimin Halil Bey'in artık iyice soğuyan çorbasını alıp yerine hünkârbeğendi tabağını koydu.

"Şimdi, yazık değil mi kadıncağıza! Herhangi bir devlet memuruyla evlenseydi belki de çok mesut olacaktı; sabah işe, akşam eve... İzdivaç, düz adamlara göredir azizim; başka aşkın varsa, kadını da bedbaht edersin, kendini de... Mesud'un anası büyük bir sanatkârla izdivaç etmiş olsa da, dünyanın en bedbaht kadınlarından biriydi. Kendini onun yerine koy, rakısını içip hababam tanbur ve kemençe çalan, bazan da nereye gittiğini bile söylemeden günlerce ortadan kaybolan bir adamla evlendiğini düşün; musikiye düşman olmaz mıydın? Kasvetli bir evde, yapayalnız, çileli bir ömür... Sırf bu sebeple Şerife Saide Hanım'ın alaturkaya düşman olduğundan eminim. Zaten oğlunun garp musikisi tahsil etmesini istiyordu, babasının inadına... Şimdi benim izdivaç ettiğimi düşün! N'olacak? Geç vakitlere kadar Darüttalim'de yahut Küllük'te çene çaldıktan sonra sallana sallana eve gideceğim, odama çekilip gömüleceğim kitaplara. Hangi kadın beni dostlarımdan ve kitaplarımdan koparabilir? Karaktersizine çatarsan adamı boynuzlar bile..."

Mükrimin Halil Bey, kadınlar ve evlilik hakkında böyle düşündüğü için mi evlenmeye yanaşmıyordu, yoksa nefsine iti-

matsızlığı yüzünden mi böyle fikirler geliştirmişti, bilmiyorum. Bunu kendisine soramazdım; sadece anlattıklarını dikkatle, fakat tasdik ettiğimi ona düşündürecek en ufacık bir mimikten bile kaçınarak dinledim. Aslında doğru şeyler de söylüyordu; hem evlilikte hem de sanatında çok muvaffak olmuş bir isim o anda aklıma gelmediği için itiraz edemedim. Böyle bir itiraza verebileceği cevabı tahmin edebiliyorum:

"Kadının fedakârlığı sayesindedir! Lâkin ha deyince öyle kahraman bir kadını nereden bulacaksın? Baksana, babası höt deyince pes edivermiş seninki!"

Mükrimin Halil Bey, Emin Efendi Lokantası'ndan çıkıp Laleli tarafına yöneldiğimizde hâlâ kadınlarla ilgili fikirlerini anlatıyordu. Bu arada platonik aşklarından, hatta bir keresinde çok sevdiği bir kadının yatak odası penceresini gören bir köşede, kaldırımda sabahladığından bile söz etti. Geçenlerde de benim Salacak'ta aynı şekilde Devran'ın penceresine bakarak ışıkları sönünceye kadar nöbet tuttuğumu ve o gece eve döndükten sonra tuhaf bir şiir yazdığımı söylesem miydim? "Lodos Poyraz" ismini verdiğim bu şiir benim üçüncü şiirimdi.

LODOS POYRAZ

Sen gittin gideli, bu bahçede
Gül dikip hüzün devşirmek, işim
Hasretin bile güzelmiş meğer
Ben bilmezmişim

Bu şiir saf cevheri gecenin
Bu ses derinlerde hüznün sesi
Bu şarkı başka şarkı, sevdiğim
Bu şarkı sensizliğin içimde
Gitgide kökleşmesi

Bakarsın asmış yüzünü güneş
Gökyüzü bakarsın bulutlanmış
Ardınca yağmur, bora, fırtına
Bakarsın ayaza çekmiş hava
Ve zehir gibi bir kış

Çabuk geçer lodos baharları
Buz gibi poyrazlar var geride
Dört mevsim bahar istemek abes
Kendince güzeldir zemheri de
Ben bilmezmişim

DEFTER 23

TAYYARE Apartmanları'nda ziline bastığımız dairenin kapısı açılınca karşımızda Mükrimin Halil Bey'in her zaman Nazmi Çelebi diye hitap ettiği o ele avuca sığmaz adamın güleç çehresi belirdi. Esafil-i Şark, aslında Nazmi Çelebi demekti, o yoksa Esafil de yoktu.

Çoğunu Küllük ve Darüttalim'den tanımakla beraber, Mükrimin Halil Bey dışında hiçbir mensubuyla samimiyet kuramadığım Esafil de bana karşı hep mesafeli durmuştur. Belki de tanıştığım herkeste soğuk ve kibirli bir adam olduğum intibaı uyandırdığım için... Türkçedeki *soğuk nevale* sözü, benim gibi, bulunduğu ortama uymakta zorluk çeken ve hayatı fazlaca ciddiye alan adamları tarif için uygun mudur, bilmiyorum. Kolay dostluk kuramamak, hayata birazcık olsun mizahın penceresinden bakamamak yalnızlaştırıyor insanı. Halbuki bu adamlar hiçbir meseleyi ciddiye almıyor, kendilerine benzetemedikleri ciddi adamları da aralarında pek barındırmıyorlar. Bu yüzden Nazmi Çelebi beni görünce çok şaşırdı, fakat derhal en tabii haline dönerek, "Vaay, Galip Avni Beyefendi," dedi müstehzi bir yüz ifadesiyle, "sizi fakirhanede görmek ne devlet!"

İsmime pederin ismini ekleyerek hakkımda çok şey bildiğini mi söylemek istemişti yoksa başka bir şey mi ima ediyordu, bilmiyorum. Sonra içeriye doğru şetaretli bir sesle, "Heey millet, zat-ı şâhâneleri hânemizi teşrif buyurdular!" diye seslendi.

Beni kastettiğini zannederek canım sıkılmıştı, fakat koşa koşa gelen birkaç kişi Mükrimin Halil Bey'i koltuklayıp ayaklarını yerden kesince zat-ı şâhânenin kim olduğunu anladım. Onlar hocayı salona âdeta uçururken Nazmi Çelebi, "İçeri buyurunuz, kendinize bir yer seçiniz beyefendi!" dedi. Salona geçince Mükrimin Halil Bey'in başköşede saltanat tahtına benzetilmiş bir koltuğa oturtulup başına da taç yerine tuhaf bir külah geçirildiğini gördüm. Şimdi karşımdaki, büyük tarihçi ve üniversite hocası Mükrimin Halil değil, Esafil-i Şark'ın kralıydı. Cumhuriyet ilan edileli on bir yıl olmuştu, ama ortalık kraldan, kraliçeden geçilmiyordu. İçimden Türk Şiir Kralı Florinalı Nâzım'la dünya güzellik kraliçesi Keriman Hâlis de burada olsalardı şenlik tamam olurdu diye geçirdim.

Salon çok büyüktü ve sade döşenmişti. Sıradan bir mobilya takımı, bir masa, bol miktarda sandalye ve büyükçe bir konsolun üzerinde bir radyo ve bir gramofon... Mükrimin Halil Bey'in daha sonra anlattığına göre, asıl salon misafirlere yetmediği için iç duvarları yıktıran Nazmi Çelebi, bütün daireyi tek salon haline getirmişti, bu yüzden Tayyare Cemiyeti'yle mahkemelikti. Etrafa göz gezdirdim; misafirlerden çoğuyla göz aşinalığım vardı ama, görüştüğüm çok azdı. Kralın sağ tarafında tarih muallimi Emin Âli Bey, dev cüssesiyle azametli bir sadrazam gibi oturuyordu. Onun sol tarafında oturan Hammamizade İhsan için darüssaade ağalığının münasip olduğunu düşündüm. İyi tanıdıklarımdan bir de Kırtipil Hamdi vardı. İnzivam sırasında alışveriş etmek için Üsküdar'a indiğim bir gün satın aldığım *Varlık* dergisinde "Sfenks" isimli bir şiirine rastla-

mıştım.[121] Büyük bir dikkatle okuduğum bu şiire niçin "Sfenks" ismini verdiğini anlayabilmiş değildim, fakat Nazmi Çelebi'nin salonunda duruşunun ilk bakışta bir sfenksi andırdığını rahatlıkla söyleyebilirim. İsmail Hakkı Bey de, bu yılın başından beri çıkardığı *Yeni Adam* dergisinde, aziz dostu Ahmet Hamdi hakkında kısa bir portre yazısı yazmış, bu yazının içine Güzel Sanatlar talebelerinden birinin onu bir sfenks şeklinde gösterdiği karikatürünü yerleştirmişti.[122]

Kırtipil lâkabı işittiğime göre Hamdi'ye Nazmi Çelebi'nin armağanıymış. İnsanlara lâkap takmada inanılmaz bir maharete sahip olan bu adamın bulduğu her lâkap sahibine yapışıp kalır.

Her neyse... Nazmi Çelebi'nin Arapça kaideleri Türkçe kelimelere tatbik ederek uydurduğu kelimeler de meşhurdu. Mesela çocuk kelimesinin cemi hali onun lügatinde *çocuklar* değil, *çevacık*tı. *Hödük* lâkabına lâyık gördüğü bir arkadaşının evine mef'al vezninden *Mehdek*, yani "hödüğün evi" ismini vermişti. Şır şır kökünden ve tefe'ül vezninden *teşerşür* işemek demekti. Nazmi bu tuhaf uydurma faaliyetine devam ederken birileri de devlet zoruyla Arapça menşeli kelimelere güya Türkçe karşılıklar uyduruyordu. Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'nden mezun olduktan sonra tarih muallimi olarak tayin edilip bir yıl kaldığım Sivas'ta aceleci bir öztürkçe hastası olan Şehir Mektupçusu'yla tanışmıştım; Sivas tarihi hakkında yazdığı -ve bir nüshasını bana imzaladığı- risalenin ismi *Sivas Dünbiliği* idi. O tarihte Birinci Türk Dil Kurultayı'nın toplanmasına daha iki yıl vardı. Dünbilik kelimesinin dümbelekle benzerliği dolayısıyla bir yığın yakası açılmadık nükteye vesile olduğunu tahmin edebilirsiniz. Günlerce konuşup gülmüştük.

Hamdi'nin sağındaki boş sandalyeyi gözüme kestirmiştim. Geçtim, otururken, "Merhaba Hamdi Bey!" dedim, "Nasılsınız?"

"Teşekkür ederim Galip, iyiyim."

Bir yandan da salondaki tanıdıkların "hoş geldin"lerine cevap yetiştirmeye çalışıyordum. Bu fasıl bittikten sonra Hamdi'ye:

"Sanayi-i Nefise'ye gelmişsin, pek sevindim!" dedim.

"Evet!" dedi ve ekledi: "Zavallı Haşim!"

Güzel Sanatlar Akademisi'nde merhum Ahmet Haşim'den boşalan Estetik ve Mitoloji hocalığına tayin edilen Hamdi Bey, bu kısa cevabıyla, bana aynı zamanda aziz şairin yanında tanıştığımızı hatırlatmak istemişti. 1933 Mayıs'ıydı; Nezih dayımın arkadaşlarından olduğu için bize birkaç defa yemeğe geldiğini hatırladığım, daha sonra çeşitli vesilelerle görüştüğümüz Ahmet Haşim'i Kadıköyü'ne geçtiğim bir gün ziyaret etmiştim. Bahariye Caddesi'nde, Belvü Apartmanı'ndaki dairesinde hasta yatıyordu; kaldırıldığı Alman Hastahanesi'nden yapılacak bir şey olmadığı için evine yeni gönderilmişti. Hakikaten bütün canlılığını koruyan gözleri dışında bütün vücudu ölü gibiydi. Bana son yazdığı şiirlerden biri olan *Süvari*'yi okuduğu sırada kapı çalınmış ve Ahmet Hamdi çıkagelmişti.

Hamdi'yle konuşmak için derin bir arzu duyuyordum, çünkü *Yeni Adam*'da iki sayı üst üste neşredilen "Şark ve Garp"[123] serlevhalı makalelerinde kafası farklı çalışan, düşünen, sancıları olan bir adam olduğu intibaını uyandırmıştı. Fakat Esafil'in düzme kralı Mükrimin Halil Bey, yüksek sesle, "Kullarım!" diye söze başlayınca ikimiz de dikkat kesildik. "Bu geceki ictimamızın sebeplerinden biri, Nazmi Çelebi'ye münasip bir soyadı bulmaktır. İmdi, tekliflerinizi bekliyorum."

Nazmi Çelebi, Hammamizade'nin hemen yanında oturuyordu. Telaşla ayağa fırlayarak, "İtiraz ediyorum haşmetmeab," dedi, "efendimiz elbette biz kullarına tekaddüm ederler. Fakat evvela zat-ı şahanelerine münasib bir soyadı bulmak iktiza etmez mi?"

Mükrimin Halil Bey, mütekebbir bir eda ve mağrur bir sesle, "Edebini takın ve sus!" dedi.

Nazmi Çelebi boynunu büküp susunca salondan memnuniyetsizlik ifade eden bir uğultu yükseldi. Hatta Öksüz Hayri'nin yanındaki sandalyede huzursuz huzursuz kımıldanan kalın sesli bir sefil:

"Ne duruyoruz ümmet-i Muhammed," diye kükredi, "hemen hal' edelim!"

Bir başka sefil onu tersledi:

"Sen sus Kabakçı!"

Tarihçi Emin Âli Bey araya girdi:

"Evet ey azizler," dedi, "Nazmi Çelebi'ye bir soyadı bulmak boynumuzun borcudur. O herkese bir lâkap bulur, biz ona bir soyadı bulmuşuz, çok mu?"

Kırçıl sakallı bir sefil, "O zaman soyadı Lâkapçı olsun!" dedi.

Hammamizade İhsan, sakallının cehaletiyle alay eder gibi, "Sen hiç gazete okumaz mısın hazret?" dedi, "Öztürkçe devrindeyiz ve öztürkçe soyadları alınacak! Ayrıca *oğlu* yok, *zâde* yok, yok oğlu yok!"

Mükrimin Halil Bey, bana beni unutmadığını anlatmak için araya girdi:

"Mesela şu bizim Galip'in bir tarafı Tahirpaşazadeler'dendir, hem *tahir*, hem *paşa*, hem *zade*... Asıl soyadında, alması lâzım gelen soyadında olamayacak ne varsa, hepsi mevcut!"

Emin Âli Bey, ciddi bir sesle, "Tam asılacak adam!" dedi.

Nazmi Çelebi'ye Lâkapçı soyadını teklif eden kırçıl sakallı kestirip attı:

"Tamam tamam, o zaman Takmaadtakan olsun!"

Onun yanında oturan, ceketinin cebinde mendili, aynı renk ve desende kelebek kravatıyla pek şık görünen bir sefil, "Canım, o da pek takur tukur..." dedi.

Mükrimin Halil Bey, vakur bir tavırla elini kaldırarak Esafil'i susturdu:

"Bu Takmaadtakan bende Taklamakan'ı tedai ettirdi. Malumunuz, Taklamakan, Orta Asya'da büyük bir çölün ismidir, Lop Nur çölünün komşusu... Belki de bu çölün bulunduğu mevkide, kuruyarak ecdadımızın muhaceretine, dolayısıyla arzın her yerinde parlak medeniyetler tesis etmelerine vesile olan mübarek iç deniz vardı. Bu sebeple ben Nazmi Çelebi için Taklamakan soyadını teklif ediyorum. Böylece Esafil'in Türk Tarih Tezi'ne muhalif olmadığını göstermiş oluruz, ne dersiniz?"

"Peki, Taklamakan Türkçe mi?"

"Orta Asya'nın otokton ahalisi Türk olduğuna göre aksi düşünülebilir mi?"

"Yine de bana pek yakışıksız geldi. Ahali ne bilsin? Taklamakan, yarın ya Taklaatan ya Taklamaklaatan oluverir, incinir Nazmi Çelebi'miz... Değil mi Nazmi Çelebi?"

Emin Âli Bey şen bir kahkahanın ardından, "Pes vallahi," dedi, "yakıştırmacılıkta Yusuf Ziya ve Sâmih Rifat beyler elinize su dökemez!"

"O zaman Nazmi Çelebi, Çelebi'sini soyadı alsın," dedi bir başkası. "Çelebi benim bildiğim, Türkçe!"

Emin Ali Bey, "İrticanın âlemi yok!" dedi.

Sakallı, şaşkınlığını belli eden bir sesle, "Ne irticası yahu?" diye söylendi.

"Çelebi kime derler?"

"Koyunun bulunmadığı yerde Abdurrahman'a..."

Kimin söylediği anlaşılamayan, "Zevzekliğin de âlemi yok!" lâfı salonda top gibi patlayan kahkahalar arasında kayboldu. Herkes sakinleşince, Mükrimin Halil, Nazmi Çelebi'ye Çelebi soyadını yakıştıran sefile hitaben, ciddi bir hoca tavrıyla, "Behey gafil," diye hitap etti, "Mevlânâ ve Hacı Bektaş-ı Veli soyundan gelenlere Çelebi denir. Nazmi Çelebi'nin bunu soya-

dı olarak alması ne demek, Tekkeler ve Zaviyeler Kanunu'nu ciddiye almıyorum demek... Çelebi, Türkçe de olsa mademki Selçuklu ve Osmanlı'yı hatırlatıyor, mademki tekkeleri, tarikatleri, şeyhleri hatırlatıyor, o zaman Türkçe sayılmaz! Anladın mı?"

Nazmi Çelebi konuşulanları başından beri söze hiç karışmadan muzip bir yüz ifadesiyle dinliyordu. Sonunda dayanamadı, "Yahu azizler, kafanızı fazla yormayın," dedi. "Ben soyadımı çoktan aldım!"

Salonda büyük bir hayal kırıklığını yansıtan uğultular ve itiraz sesleri yükseldi.

"Niye baştan söylemedin, alçak?"

"Senin bu yaptığına ne derler biliyor musun?"

"Peki hangi soyadını aldın?"

"Acar!"[124]

NAZMİ Acar'ın dairesindeki şamatayı tam nakledebilsem, ileride bu defterleri okuyacak olanlar çok gülerlerdi. Şimdi kendi kendime soruyorum: Niçin sen de onlar gibi rahat değilsin? Peki, onlar göründükleri kadar vurdumduymaz adamlar mı? Yoksa mizahı bir rahatlama, bir firar vasıtası olarak mı kullanıyorlar? Bu bin bir badireden geçmiş adamlar, dünya yıkılsa umurlarında değilmiş gibi gülüyor, nükteler savuruyor, kelime oyunları yapıyor, en ciddi meseleleri bile derhal sulandırarak ortaoyunu muhaveresine çevirivermeye çalışıyorlar. Doğrusu izah etmekte zorlanıyorum; bu belki de kendi kendilerine tatbik ettikleri bir çeşit tedavidir, kim bilir! Mektep çocukları gibi, tek tek görüştüğünüz zaman ciddi ve makul şeyler söyleyen, istiyorsanız herhangi bir meseleyi sizinle enine boyuna müzakere ve münakaşa eden Esafil, bir araya geldiklerinde sanki şahsiyet değiştiriyorlar. Emin Efendi Lokantası'nda dertleşti-

ğim Mükrimin Halil Bey'le, Nazmi Çelebi'nin evinde uyduruk bir tahta oturan adam aynı kişi olabilir mi? "Efendi Hazretleri" dedikleri İbnülemin Mahmud Kemal Bey'i bile kendilerine uydurabilen sefiller Nazmi Çelebi'nin soyadı etrafında hep bir ağızdan münakaşa ederlerken kapı çalındı.

Mükrimin Halil Bey, "Susun ey gafiller!" diye gürledi. "Şu anda malum oldu, bu gelen Efendi Hazretleri..."

Gelen hakikaten Efendi Hazretleri'ydi. Salonun birden nasıl karıştığını anlatamam; herkes el etek öpmek için âdeta yarışıyordu. Kimse onunla birlikte gelen ve elinde tanburuyla öylece kalakalan uzun boylu beyefendiyi fark etmemişti. Halbuki beni asıl heyecanlandıran o oldu: İlk defa Tanburi Cemil Konseri'nde gördüğüm Tanburi Refik Şemseddin Bey, Cemil Bey'in güzide talebesi... Uzun saçlarını her zamanki gibi arkaya taramıştı. Siyah takım elbisesi, yakası ince uzun boynuna biraz bol gelen çizgili beyaz gömleği ve özenle bağlanmış ipek kravatıyla pek şık görünüyordu. Yaka cebine kravatıyla aynı desende bir mendil iliştirdiği ceketinin altında vişneçürüğü renginde bir yelek vardı.

Efendi Hazretleri, Mükrimin Halil Bey'in iki kişinin oturabileceği genişlikteki tahtına bir şehinşah gibi kuruldu ve çatık kaşlarının altındaki derin yuvalarında zekice parlayan gözleriyle bütün salonu tarassut etti. Bu kara kuru ihtiyar, kocaman kafası, alnındaki derin çizgiler, muhteşem burnu ve mağrur ağzıyla tuhaf bir cazibeye sahipti. Bakırcılar'daki meşhur konağında, tek başına, dışarıda aşağılanan, yok sayılan bir medeniyetin kendine has büyüklüğünü, ağırlığını, estetiğini ve muaşeretini temsil ediyor, bütün bunların muhafızlığını yapıyordu. Müdavimlerinden dinlediğime göre, o konağa gidenler, dışarıdaki mevkileri ne olursa olsun, "Efendi Hazretleri"nin tayin ettiği mevkie, yani işaret ettiği koltuğa veya sandalyeye razı olmak zorundaydılar. Zaten bunu bilerek, hatta azarlanmayı bile

göze alarak gelir, kendilerini burada 'emin' bir limana sığınmış gibi hissederlerdi. Zira dışarıda müthiş bir kasırga vardı.

Neden sonra fark edilen Refik Şemseddin Bey de Nazmi Çelebi tarafından koltuklanmış, "Buyurunuz Refik Beyefendi, safalar getirdiniz. Sizi hanemizde görmek ne saadet!" diye diller dökülerek Emin Âli Bey'in yanında bir yer açılıp oturtulmuştu. Hoş geldiniz faslından ve herkes Efendi Hazretleri'nce el baş işaretiyle tek tek selamlandıktan sonra, Mükrimin Halil Bey yüzünde muzip bir ifadeyle, "Efendi Hazretleri," dedi, "bu Nazmi yaramazı bizden habersiz soyadı almış!"

Hamdi Bey kulağıma uzanarak fısıldadı:

"İbnülemin, Nazmi'yi hiç sevmez!"

"Niçin?"

"Bir gün ziyaret maksadıyla Darülkemal'e gitmiş, içeri girer girmez bir âyetin yazılı olduğu levha duvardan düşüverince Efendi Hazretleri teşe'üm etmiş.[125] Biliyorsun, ne düşünüyorsa insanın suratına karşı pat diye söyler!"

"Peki, bu akşam buraya nasıl gelebildi?"

"Onu Mükrimin'e sormak lâzım."

"Tevekkeli değil, bir sürprizim var demişti. Sürpriz bu imiş demek!"

Efendi Hazretleri bu arada Nazmi Çelebi'nin soyadı hakkında neler söyledi, kaçırmıştık. Fakat Mükrimin Halil Bey'in onu öfkelendirip söyletmek için dediklerini yakaladım:

"Raviyan-ı ahbar şöyle rivayet eyler kim zât-ı fâzılâneleri dahi öztürkçe modasına ittiba eylemişsiniz!"

Bu lâfın arkasından bir hinlik geleceğini düşünen Efendi Hazretleri, gözlerinden ateşler saçarak kükredi:

"Elbistanlı, kelbistanlı, çıkar ağzındaki baklayı!"

Mükrimin Halil, hiç şüphesiz söyleyeceklerini önceden hazırlamıştı, fakat biraz düşünür ve tereddüt gösterir gibi bir tavır takınarak, "Biz," dedi, "Selcenoğlu hanedanı gibi, kökleri Horasan'a, oradan Mekke'ye uzanan necib bir hanedana men-

sup olsaydık, başka bir soyadını asla ve kat'a kabul etmezdik. Bakınız, Köprülüzâde Fuad Bey, zâde'sini atmış, olmuş Köprülü... Mamafih *İnal* da fena değil; kadim Türklerde bir unvandır, fakat y'si eksik... *Yınal* olsaydı daha yaraşıklı olurdu. Nitekim kulunuzun çiçeği burnunda soyadım *İnanç* değil, *Yınanç*..."

Efendi Hazretleri önce öfkelenecek gibi oldu, fakat Mükrimin Halil Bey'in son cümlesi harika bir nükteye zemin hazırlamıştı:

"İyi ya, y'mizi kulumuza bağışlamış olduk!"

Salondan neşeli kahkahalar yükseldi. İbnülemin, gülüşmelerin ve uğultunun dinmesini bekledikten sonra, gözlerini iri iri açarak, "Mamafih," diye devam etti, "Selcen'i soyadı alsabilseydik çok daha isabetli olacaktı. Gazetelere derc edilen listelere baktık, 'emin' sıfatının mukabili olan 'inal' kelimesi gözümüze ilişince, 'Bu olsun!' dedik. Kendi ismi dururken müstear isim kullanan adamlara benzedik vesselam."

Hammamizade İhsan, Efendi Hazretleri'nin sözünü tamamlamasını beklemeden Mükrimin Halil'e, "Peki üstad," dedi, "Yınanç nereden icab etti?"

"Bir liste uzattılar, baktım inanç da var. Elhamdülillah, daha çocukken hıfzını ikmal etmiş inançlı bir Müslüman'ım, *inanç* olsun dedim. Olmaz dediler, *inanç* alındı. O zaman Yınanç olsun dedim, Asya-ı Vustadaki ırkdaşlarımızdan bazıları öyle der..."

İbnülemin, mırıltıyla uzun bir *lâ havle* çektikten sonra Hammamizade'ye ters bir bakış fırlattı ve Mükrimin Halil'e döndü:

"Sen niyçün bu meseleleri karıştırıyorsun Elbistanlı? Refik Şemseddin Bey'i buraya -gözlerini belerterek kahkahalarla gülmemek için kendini zor tuttuğu her halinden belli olan Nazmi Çelebi'yi işaret etti- bu uğursuzun hanesine laf olsun diye mi getirdik? Refik Bey'den Macaristan neler gördü, onu dinleyeceğiz. Refik Bey, anlatınız!"

Refik Bey, mahcup bir eda ile, Mısırlı Prens Yusuf Kemal'in her yıl ağustos ayında Macaristan'da bir şato kiralayıp ormanda karaca avına çıktığını, bu yıl Münir Nureddin Bey'le birlikte kendisini de davet edip bir ay ağırladığını, hatta bir keresinde mehtaplı bir gecede kendileri için Macar İmre Orkestrası'yla beş Çigan takımını birleştirerek şatonun geniş çayırında mükemmel bir Çigan musikisi ziyafeti çektiğini anlattı. O, bunlardan bahsederken benim gözümde Willi Frost'un *Bitmemiş Senfoni* filminden sahneler canlanıyordu. Daha sonra, sözü Budapeşte Radyosu'nda verdikleri konsere getiren Refik Bey şöyle devam etti:

"Radyonun müdürü nasılsa Prens Yusuf'un misafiri olduğumuzu öğrenmiş. Bir telgraf çekerek bizden bir konser rica etti. Kabul ettik, Prens bizi Peşte'ye götürdü ve radyo müdürüne teslim etti. O gece birlikte stüdyoları gezdik. Konserimiz ertesi akşam mukarrer idi. Fotoğraflarımız çekildi. Yemekten sonra otelimize geçtik. Ertesi akşam gittik radyoya, stüdyoda bir masanın üzerine envai çeşit yemişlerle Tokai şarapları dizilmişti."

Şarap lafını duyunca huzursuz olan İbnülemin, yüzünde ekşi bir ifadeyle ve sertçe, "Şarap bahsini geç, efendi!" dedi.

Böyle bir itirazı beklediği anlaşılan Refik Bey, muzipçe bir tebessümle, "Emredersiniz Efendi Hazretleri," dedi ve devam etti: "Stüdyoda bir misafir daha vardı, Peç şehrindeki konservatuvarın direktörü imiş; o kadar güzel Türkçe konuşuyordu ki, hayretler içinde kaldık. Nihayet konser saati geldi; spiker hal tercümelerimizi Macarca ve Fransızca okuduktan sonra konsere başladık."

"Neler okudunuz?"

"Evvela Hafif ikaında bestelediğim *Mahur Peşrevi*'nin ilk iki hanesini tanburla çaldım. Hemen arkasından Münir, *Mahur Beste*'yi okudu."

"Ebubekir Ağa'nın *Mahur Beste*'sini mi?"

"Evet!"

"Peki, sonra?"

"Münir, bir iki şarkıdan sonra Hacı Ârif Bey'in 'Zâhir-i hâle bakıp' şarkısını gazeliyle birlikte öyle bir okudu ki, gözyaşlarımı tutamadım. Konservatuvar müdürü de mest olmuştu. Sonra fakirin mahud 'Dün yine günümüz geçti beraber'i vesaire... Konser bitince ikimizi de can ü gönülden tebrik ettiler. Radyo müdürü ertesi sabah otelimize gelip telefon ve telgraf yağmuruna tutulduklarını söyledi; hiç olmazsa iki konser daha vermekliğimizi rica ediyordu. İstanbul'a hareket etmek mecburiyetinde olduğumuzu söyleyerek affımızı rica ettik. Adamcağız o gün hep bizimle meşgul oldu ve istasyona kadar gelerek teşyi etti."[126]

REFİK Bey bunları anlatırken Efendi Hazretleri'nin yüzü, "Bakın, görüyor musunuz, elin gâvuru musikimize hayran oluyor, bizimkiler yasaklıyor!" mânâsında şekilden şekle giriyordu. Salonda bir an tuhaf bir sessizlik olmuştu; muhtemelen herkes aynı anda "alaturka"nın Türkiye radyolarında yasaklanmış olduğunu ve gazetelerde neşredilen yazıları düşünüyordu. Fakat hiç kimse bu bahsi açmadı. Nazmi Çelebi'nin salonunda Esafil'in hiç de alışık olmadığı bir ciddiyet havası hüküm sürmeye başlamıştı.

Mükrimin Halil, "Keşke Münir de gelseydi!" dedi.

Refik Şemseddin Bey, Münir Nureddin'in bu akşam bir gazinoda programının olduğunu söyledi. Gazetelerde ilanını görmüştüm, Taksim'deki Ay Gazinosu'nda... Onun gibi bir sanatkâr maişet için artık gazinolarda çalışmak mecburiyetindeydi. Belki yakında gazino ve meyhanelerde bile alaturka yasaklanacaktı.

Emin Âli Bey, "Refik Bey," dedi, "tanburunuzla gelmişsiniz. Herhalde bu gece bizi bu güzel sazı dinlemekten mahrum etmezsiniz."

"Estağfurullah efendim, ne emrederseniz..."

"Keşke birkaç saz daha olsaydı," dedi Hammamizade İhsan, "şöyle güzel bir fasıl ruhumuzu yıkar, efkârımızı dağıtırdı."

Nazmi Çelebi atıldı: "Avni Bey hemen üstümüzde oturuyor!"

Efendi Hazretleri, Nazmi Çelebi'nin yüzüne bakmadan sordu: "Hangi Avni bu?"

"Şair Yenişehirli Avni Bey'in torunu, kendileri udidir!"

"Hâfız Şevki'nin oğlu... Tiz çağırın serhoş herifi, udunu alıp hemen gelsin! Onun dedesi de bir harâbâtî idi. Behariye Mevlevîhanesi'nde kızının, yani bu Avni'nin anasının düğünü esnasında, kainbiraderi Hüseyin Fahreddin Dede'den höcrelerden birinin anahtarını isteyor. Ne imiş? Arkadaşlarının palto ve bastonlarını koyacakmış. Dede kaçın kurrası, biliyor ki oraya çekilip rakı içecek, işret edecekler, anahtarı vermiyor. Mevlevîhanede işret... Lâ havle velâ kuvvete illa billâh... O da küsüp gidiyor. Uzun zeman Divanyolu'nda iki katlı kâgir bir evde tek başına yaşadıydı."

Mükrimin Halil Bey, gizleyemediği muzipçe bir tebessümle: "Harâbâtîlik daha eskilerde de revaçta imiş Efendi Hazretleri! Ruşen'in geçen sene neşrettiği kitabında okudum.[127] Yahya Nazîm Efendi Kumkapı meyhanelerinde, gece gündüz ayş ü işretle vakit geçirirmiş! Sadece üç aylarda içmez, fakat bayrama girer girmez eski haline avdet edermiş."

Hammamizade İhsan, "Şu meşhur Şehnaz ağır semainin bestekârı Nazîm mi?" diye sordu. "Dîdem yüzüne nâzır nâzır yüzüne didem..."

Suali Efendi Hazretleri cevaplandırdı: "Ta kendisi! Lâkin bu mısraın doğrusu 'Dîdem ruhunu gözler gözler ruhunu dîdem'

imiş. Sonra kendisi mi değiştirmiş, başkası mı, bilmeyorum. Yanak mânâsındaki ruh'u imaleli okuyunca mânâ değişiyor. Eee, Elbistanlı, Ferid Bey'in mahdumunun eserini fakir de okumuş, değil mi? Peki, *Lâ tekrabu's-salâte*'nin sonunu niye getirmiyorsun?"[128]

Mükrimin Halil, utanmış gibi, başını önüne eğerek "O şerefi zat-ı âlînize terk ettik Efendi Hazretleri!" dedi.

"Aferin! Hikâyenin devamını imdi benden dinleyiniz: Komşularından zengin bir tacir, ayş ü işret ettiği için Nazîm Efendi'yi ayıplarmış, hatta bir gün o civarda oturan bir şeyh efendiye gidip şikâyette bulunmuş. Şeyh Efendi tacire Nazîm hakkında bu gibi sözler söylemekten vazgeçmesini, onun bir gün bu itiyaddan vazgeçerek yükseleceğini söylemiş. Tacir o gece rüyasında bir tellâlin elindeki bir kâğıdı, 'Bin altına!' diye haykırarak sokak sokak dolaştırdığını görmüş. Kâğıdda Nazîm'in bir naati yazılı imiş. Tacir bunu görünce değerinin beş mislini verip almak istemiş. Fakat o sırada tellâl birden ortadan kaybolmuş. Tellâli arayıp bulan tacir, kâğıda ne bahasına olursa olsun sahip olmak istediğini söyleyince şu cevabı almış: 'Hazreti Peygamber o naati çok beğendi ve benden bin altına satın aldı!' Tacir ağlaya ağlaya uyanıp erkenden Nazîm Efendi'nin evine gitmiş, af dilemiş. Nazîm Efendi de gözyaşları dökerek müskirata tevbe etmiş. Darısı bu Avni serhoşunun ve onun gibilerin başına!"

Efendi Hazretleri, araya söz karışmasına fırsat vermeden Refik Bey'e döndü, "Peki, Refik Beyefendi," dedi, "bu gece hangi makamı dinleyeceğiz?"

"Ne arzu buyurulursa Efendi Hazretleri?"

"Senin hocanın bize hörmeti vardı. Delili, bir yaz gecesi müşterek bir dostumuzun delâletiyle saz arkadaşlarını toparlayıp Darülkemal'e gelmiş idi; arkadaşları yanlarına bir şişe de rakı almayı teklif ettiklerinde, hakkımızda hüsnüzan göstere-

rek, 'O zatların evinde işret edilmez,' deyüb teklifi reddettiğini söyledilerdi."

Salonda herkesin yüzünde pek belli etmemeye çalışsalar da her an kahkaha olarak taşabilecek tebessümler geziniyordu. Hamdi Bey, kulağıma, "Bu tiyatroyu bir de Darülkemal'de seyretmelisin!" diye fısıldadı.

DEFTER 24

EFENDİ Hazretleri, Cemil Bey'in bir pazartesi gecesi Darülkemal'e, yani Mercan'daki konağına yaptığı ziyareti kendine has üslûbuyla uzun uzun anlatmıştı.[129] Cemil'in bu ziyaret sırasında oturduğu koltuk, Darülkemal'de, hâlâ aynı yerde duruyormuş. Başta Lavtacı Binbaşı Galib Bey olmak üzere, o yıllarda pazartesi meclislerinin müdavimleri olan hanende ve sazendeler de o gece oradaymışlar. Cemil Bey, Efendi Hazretleri'ne büyük bir nezaketle hangi eserin çalınmasını arzu ettiğini sormuş; o da her zamanki gibi, "Sen heman eyle terennüm razıyım düşnâme ben"[130] mısraını söylemiş. Bu zarif karşılıktan çok hoşlanan Cemil Bey, hem kendisinin, hem büyük üstadların nefis eserlerini tanbur ve kemençesiyle çalarak herkesi mest etmiş. Meclisteki hanendeler de "o üstâd-ı bî-misâlin çaldığı eserleri onun beğeneceği bir sada ve eda ile" okumuşlar. Daha sonra Lavtacı Galib Bey, Cemil Bey'in ricası üzerine "dilnişîn" bir taksim etmiş. Neş'esi iyiden iyiye yerine gelen Cemil Bey de lavtayla harika bir taksimden sonra kemençesiyle çocuk ağlatıp annesine ninni söyletmiş, hatta itfaiye yangın borularının sesini taklit etmiş ve ninni söyleyen anneyi, "Fatma'nım, yangın var!" diye telaşla bağırtmış.

Efendi Hazretleri bunları anlattıktan sonra, birden hatırlamış gibi, Refik Bey'in gözlerinin içine bakarak, "Ahmed Râsim senin hocandı, değil mi?" diye sormuştu.

"Evet, Efendi Hazretleri."

"Cemil Bey de hocandı?"

"Evet!"

"Bu ikisi tanışırlar mıydı? Ahmed Râsim Bey'in yüzlerce mekalesini okudum, hiçbirinde Cemil Bey merhumun ismi geçmeyor. Bu mesele senelerdir zihnimi meşgul edip durur."

Refik Bey biraz düşündükten sonra:

"İkisini hiç bir arada görmedim Efendi Hazretleri; zaten Ahmed Râsim Bey'den edebiyat dersleri aldığımız zamanlarda pek küçüktüm, ona bu meseleleri soracak malumatım yoktu. Merhum Cemil Bey'le de onun hakkında hiç konuşmuşluğumuz yok. Herhalde bir vesile zuhur etmedi. Yalınız Cemil Bey'le Ahmed Râsim Bey'in yakın dostu Hâfız Hüsnü Efendi'nin yıldızları hiç barışmadı. Hâfız Hüsnü, üstadı Tanburi Ali Efendi'nin tavrını beğenirdi; bir keresinde Cemil Bey'e bu ud bozuntusu tavırdan vazgeçip Ali Efendi gibi çalmasını söylemiş. Patavatsız adamdı; bizim köşke Cemil'in bulunmadığı gecelerde gelirdi. Bu iki büyük sanatkârı maalesef bir defa birlikte dinlemek nasib oldu. Onda da Hâfız Hüsnü, Cemil Bey'i sınamaya kalkışınca, merhum çok bozulmuş, bir mazeret uydurup gitmişti."

Efendi Hazretleri, Hâfız Hüsnü Efendi'ye bize anlatmadığı bir kırgınlığı olmalı ki, "Densiz serhoş!" diye söylendi.

Mükrimin Halil Bey, "Fakat, itiraf ediniz üstad," dedi, "bu iki serhoşun müşterek eserleri olan Bestenigâr fevkalâdedir."

Bestenigâr sözü kalbimi birden yerinden oynatmıştı.

Efendi Hazretleri, Refik Bey'e hitaben, "Elbistanlı haklı," dedi, "serhoş herif hakikaten kudretli bir bestekârdı. Bize hörmeti vardı; Bestenigâr'ı kendisinden Darülkemal'de dinlemiştik. Hatta bir de hikâye anlatmıştı. Bir Bestenigâr Kalfa mı varmış, ölmüş mü ne... Sizin aile dostunuzdu. Şu işin hakikatini anlatınız da dinleyelim!"

Hiç kimse Efendi Hazretleri'nin hikâyeyi bilmediğine inanmamıştı; belli ki Hâfız Hüsnü Efendi'nin bir hâfız-ı Kur'an olmasına rağmen işrete düşkünlüğünü tasvip etmiyor, bu sebeple ismini ağzına almak istemiyordu.

Refik Bey, "Hayhay Efendi Hazretleri," dedi, "hikâyeyi bizzat kendisinden dinledim. Malumunuz, Merkez Kumandanı Sadeddin Paşa, hareminde kabiliyetli kalfalardan müteşekkil bir fasıl takımı kurmuş ve Hâfız Hüsnü Efendi'yi hoca tayin etmiş. Bu takımın serhanendesi Bestenigâr, henüz on beş yaşında bir Habeş kızıymış. Hâfız Hüsnü Efendi'nin çok iyi yetiştirdiği ve kendi üslûbuyla birçok eser meşk ettiği bu kızın billur gibi bir sesi varmış. O kadar güzel okurmuş ki, dinleyen kendinden geçermiş. Çok iyi hatırlıyorum, Hâfız Hüsnü Efendi, 'Allah nazardan saklasın! Bu sesin bir benzeri gelmemiştir, gelmeyecektir de!' derdi. Fakat kızcağız on yedi yaşındayken teverrüm ederek ölmüş. Zavallı Hâfız, evlâtlarından daha çok sevdiği bu kızı kaybedince deli divaneye dönmüş."

Mükrimin Halil Bey, "Refik Bey," diye araya girdi, "bildiğim kadarıyla, güfte Ahmed Râsim Bey'in güftesi. Peki, o, kızı nereden tanıyormuş?"

"Zannedersem, Hâfız Hüsnü Efendi, kendisini bir gün konağa götürüp Bestenigâr Kalfa'yı dinletmiş. Ahmed Râsim Bey hocamdı, fakat bunu kendisine sormak hiç aklıma gelmedi. Bestenigâr'ın öldüğünü öğrenince çok üzülmüş ve bu mersiyeyi yazıp Hâfız Hüsnü Efendi'ye vermiş. Merhum, bir kış gecesi Sandıkburnu'nun Marmara'ya nazır sahilinde, karlı tipili bir havada, göğüs bağır açık, perişan bir halde bir kaya parçasının üzerine çöküp sabahlamış ve bu güfteyi ağlayarak Bestenigâr makamında bestelemiş! Malumunuz, merhum, kar kış demez, yaka bağır açık gezerdi!"

İbnülemin, "Acaib," dedi, "Fakir, *Kemalüşşuara* için tercemei halini alsın diye şu bizim Florinalı Nâzım'ı Ahmed Râsim Bey'e

göndermiştim, vefatından iki sene evveldi. Kendisini Kadıköyü'ndeki Papasın Bağı'nda her zamanki gibi işret ederken bulmuş. Hazret bu meseleyi o gün Nâzım'a başka türlü anlatmış."

Salondan, "Lütfen anlatınız Efendi Hazretleri!" "Biz de öğrenmek istiyoruz!" "Ahmed Râsim Bey nasıl anlatmış?" gibi meraklı sesler yükselince devam etti:

"Serhoş herif, soğuk bir kış gecesi usul usul demlendiği bir meyhaneden Sadeddin Paşa'nın adamları tarafından yaka paça alınmış, bir faytona bindirilip konağa götürülmüş, huzura çıkarılmış."

Mükrimin Halil Bey araya girdi: "Şimdi, Çenberlitaş'taki Evkaf Başmüdürlüğü binası. Sadeddin Paşa'nın konağı idi."

İbnülemin, Mükrimin Halil'e ters bir bakış fırlattıktan sonra, "Tabii, efendi çok korkmuş," diye devam etti. "Acaba son zemanlarda neşredilen makalelerimden herhangi birinde zülf-i yâre dokunan bir şey mi var?' diye. Meğerse Paşa, çok sevdiği cariyesi Bestenigâr Kalfa için bir mersiye istiyormuş. Kızcağız on yedi yaşında teverrüm ederek ölmüş. Üstad, hemen çalışmaya başlaması için tıkıldığı odada bir bakmış ki Hâfız Hüsnü Efendi de çalyaka getirilmiş, odanın bir köşesinde süklüm püklüm oturuyor. Anlamışlar ki, Paşa, mersiyenin güftesiyle, bestesiyle o gece çıkmasını isteyor. Ahmed Râsim hemen oracıkta oturup mersiyeyi yazmış, Hâfız Hüsnü Efendi de besteleyivermiş. Sonra çıkmışlar Paşa'nın huzuruna; Ahmet Râsim güfteyi okumuş, Paşa hıçkırmış, Hâfız Hüsnü besteyi okumuş, salya sümük ağlaşmışlar. Sonra Paşa ikisine de birer kese altın ihsan etmiş. Ee, Refik Beyefendi, şimdi hangisine inanmak lâzım? Bu şerhoşlardan biri yalan söylüyor, amma hangisi?"

Refik Bey, "Bilmiyorum!" mânâsında boynunu büktü.

Tam o sırada yataktan kaldırıldığı ve sarhoş olduğu her halinden belli olan Avni Bey, iki kolunda iki sefil, salonda arz-ı endam edince, Efendi Hazretleri, "İşte bir serhoş daha!" dedi

Mükrimin Halil, "Hem de adamakıllı sarhoş!" diye ekledi.

İbnülemin, başını iki tarafa çevirerek uzun bir "Lâhavle" çektikten sonra devam etti:

"Tevekkeli değil, adamlar alaturka meyhane musikisidir deyip duruyorlar. Bu heriflere bakınca benim bile inanasım geliyor!"

AVNİ Bey'i ayık halinde kardeşi Sahhaf Nizameddin Bey'in Sahhaflar Çarşısı'ndaki dükkânında birkaç defa görmüştüm.[131] Fakat zavallının şu andaki hâli içler acısıydı. Elini öpmek için hamle ettiği Efendi Hazretleri'nden yüz bulamayınca, canının çok sıkıldığını pek gizlemeyen Refik Şemseddin Bey'in yanında kendisi için açılan yere süklüm püklüm oturdu. Bu haliyle o büyük sanatkâra nasıl refakat edecekti? İkisine de yazıktı. Birden Ahmed Râsim'in yedi sekiz yıl önce *Cumhuriyet*'te çıkan -"Asrî Fanteziler" serlevhası altında mizahî tarafı ağır basan kısa fıkralar yazardı- alkolikleri içkiden vazgeçirmek için bir zamanlar hangi usullerin tatbik edildiğini anlattığı yazısını hatırladım. Bazı aklıevveller, içkicinin şişesine fark edilmeyecek miktarda ölü toprağı koyarlarmış. Merkez Efendi ve Cafer Baba gibi ermiş takımının sandukalarındaki kavuklara sarılı destarlardan kırptıkları parçaları tütsü için kullananlar da varmış. Ters çıkmış kedi tüyleriyle tütsü verenler mi dersiniz, üç defa sudan geçirilip üç defa okunmuş muskalar yazdıranlar mı dersiniz? Bunlar, fark edilmesin diye mübtelaların urbalarının en gizli, en el değmez yerlerine dikilirmiş. Ahmed Râsim, aynı fıkrasında, bir gece uykudayken annesinin Merkez Efendi'den aldığı destar parçasıyla tütsü yapmaya kalkıştığını, bez kokusunu hissedince yangın çıktığını zannedip nasıl korkuyla yerinden fırladığını anlatıyordu.[132] Acaba Avni Bey'in ceketinin gizli bir yerine dikilmiş bir muska var mıdır diye düşünürken

yüzüme geniş bir tebessüm yayıldı. Tam o sırada Mükrimin Halil Bey'in beni işaret ederek bir şeyler söylediğini fark ettim. Efendi Hazretleri'nin gözleri gözlerime kenetlenince yüzümdeki tebessüm, bir dehşet ifadesiyle yer değiştirmiş olabilir:

"Cevdet Bey'in torunu, yaklaş bakalım şöyle!"

Hamdi Bey, tereddüd gösterdiğimi fark edince, "Hadi," dedi, "bekletme, sonra bir lâf eder altından kalkamazsın!"

Yerimden kalktım, muzip bir tebessümle hareketlerimi takip eden Mükrimin Halil Bey'e imdat ister gibi bir bakış fırlattıktan sonra Efendi Hazretleri'nin eline vardım. Öpmeme müsaade etti:

"Geç bakalım şuraya," dedi, "sen niyçün Darülkemal'e gelmezsin hiç?"

Benim için Avni Bey'in hemen yanında hazırlanan sandalyeye geçip oturduktan sonra Mükrimin Halil Bey'den intikamımı aldım:

"Efendi Hazretleri," dedim, "kendi başıma cesaret edemedim. Mükrimin Bey hocamdan Darülkemal'e beni de götürünüz diye birkaç defa istirhamda bulunmuştum. Bugün yarın diyerek oyaladı beni."

Efendi Hazretleri, Mükrimin Halil'e döndü, gözlerini iri iri açarak, "Elbistanlı, Galip evladımı ilk fırsatta getir, tamam mı?" dedikten sonra cevap beklemeden bana döndü: "Sende tanburilik ve hanendelik varmış, öyle mi?"

Mükrimin Halil Bey'in Efendi Hazretleri'ne ne söylediği anlaşılıyordu. Tabii, bende şafak attı; ani bir ateşin vücudumu tepeden tırnağa sarmaya başladığını hissettim. Ne diyeceğimi şaşırmıştım. Etrafıma merhamet dilenen bakışlarla göz attım, fakat herkes gözlerini üzerime dikmiş, bana bir mucize bekler gibi bakıyorlardı. Sadece Refik Şemseddin Bey'in yüzünde derin bir endişe hissettim. Belki de adımı ilk defa duyuyordu; musikiyi ne derece bildiği hakkında hiçbir fikrinin bulunmadı-

ğı bir adama sazıyla refakat etmek ona ağır gelecekti. Haline bakılırsa, buraya geldiğine bin pişmandı:

"Aman efendim," dedim, "merhamet ediniz. Kısa bir müddet Şark Musiki Cemiyeti'ne devam etmişliğim, Tanburi Hikmet Bey'den de biraz ders almışlığım var, o kadar. Merhum yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp vefat edince ben de bıraktım tanburu..."

Tanburi Hikmet ismi Refik Şemseddin Bey'in alâkasını çekmişti:

"Hikmet Bey'e ne kadar devam ettiniz?"

"Bir yıl kadar efendim. Fakat hastaydı, biliyorsunuz, son demlerine yetiştim."

"Keşke başkasından devam etseydiniz!" dedi.

Mükrimin Halil Bey, "Hadi hadi, nazlanma," dedi, "burada profesyonel icra yapılacak değil. Hoşça vakit geçireceğiz. Biz de refakat ederiz!"

"Ama, hocam..."

"Aması maması yok, hadi bakalım!"

Galiba kaçış yoktu, boynumu büküp Refik Bey'e, "Kusurlarımı bağışlarsanız, bildiğim kadar bir şeyler söylemeye gayret ederim!" dedim.

"Estağfurullah! Siz Şevket Bey'in torunu olduğunuza göre Nezih'in de yeğenisiniz!"

"Evet efendim, yeğeniyim!"

Refik Bey'in yüzünde belli belirsiz bir memnuniyet ve rahatlama ifadesi belirdi:

"O halde," dedi, "madem Bestenigâr'dan söz edildi, Bestenigâr yapalım!"

Refik Bey tanburunu akort ederken iki sefil ellerinde birer tepsiyle salona girip gürültü çıkarmamaya çalışarak büyük bardaklara konulmuş çayları misafirlere dağıtmaya başladılar. Avni Bey için de ayılsın diye kallavi bir fincanla kahve getirmişlerdi.

ÇAY ikramının ardından derin bir nefes alarak taksime başlayan Refik Bey, tanburunun perdelerinde büyük bir ustalık ve zarafetle gezinmeye başladı. Bu parmaklarda, eminim, Cemil Bey'in zerk ettiği enerji vardı; ateşin nağmeler, zarif kavisler çizerek odayı sanki ışıl ışıl bir altın ve gümüş serpintisiyle yıkıyordu. Baktım, büyünün bozulmasından korktukları için hiç kimse çay bardaklarını ağızlarına götürmüyor. Bir şeylerden acı acı şikâyet eden tanbur nağmelerinin seline kapıldığım için ne kadar sürdüğünü kestiremediğim taksimin ve Cemil Bey'in *Bestenigâr Peşrevi*'nin ardından gözlerimi kapadım, bütün cesaretimi toplayıp Dede Efendi'nin *Bestenigâr Şarkısı*'na başladım: "Ben seni sevdim seveli kaynayıp coştum." Bu şarkıyı birkaç sene evvel Kanlıca'daki yalıdan dönerken vapurda Devran için kısık sesle söyleyerek aşkımı yeniden ilan etmiştim. Bestenigâr'ın neşrettiği hüzne rağmen içim nasıl da kaynayıp coşuyordu; o anda sanki iki ayrı varlık değil, yekpareydik. Peki, Efendi Hazretleri bu aşk şarkısını dinlerken neler düşünüyor, neler hissediyordu acaba? Hiç âşık olmuş muydu? Yoksa müzmin bekârlığı benimkine benzer hazin bir aşk macerası yüzünden miydi? Gözlerimi hafifçe aralayıp baktım; ellerini dizlerine vura vura usul tutuyordu. Esafilden de bana ustaca refakat edenler vardı; bazılarının yer yer yükselen seslerinden musiki bilgilerinin ve kulaklarının hiç de yabana atılmayacak bir seviyede olduğu anlaşılıyordu. Dede Efendi'nin eserinden sonra Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin Bestenigâr'ına başladım: "Gayriden bulmaz teselli sevdiğim."

Ve ben nedense birden kendimi azgın bir deniz ortasında yapayalnız hissettim; kurşuni renkte bulutların kapattığı gökyüzü sanki büyük bir fırtınaya hazırlanıyordu. Hâfız Osman Efendi'nin -bir yaşındayken üvey annesi tarafından gözleri kör edilen bu Musullu Arap, Zekâi Dede'nin talebesi, çilesini doldurmuş bir Mevlevî ve bir zamanlar İstanbul'un en tanın-

mış hanendelerinden biriydi- "nevâ-yı dil-hırâş"ını terennüm ederken sanki Galib Dede'nin *Hüsn ü Aşk*'ında, Aşk'ın Kalp Ülkesi'ne doğru yola çıkarken ilk adımda düştüğüne benzer bir kuyudaydım; dibinde korkunç bir devin mekân tuttuğu karanlık, uçsuz bucaksız bir kuyu... Küçük Esma Sultan'ın ve Şekerci Cemil Bey'in şarkılarında zifiri karanlık bir gecede, gam harabelerinin cinleriyle cirit oynadım. Hacı Ârif Bey'in şarkısında tipi halinde savrulan kar, o karanlık dünyaya serpilen gümüş tozları gibiydi. Hâfız Hüsnü Efendi'nin Bestenigâr'ını bir ateş denizi hayali içinde söyledim:

Çok sürmedi geçti tarab-ı şevk-i bahârım
Soldu emelim, goncelerim, reng-i izârım
Bir gülbün-i raksân-ı tarabnâk idim ammâ
Bilmem ki neden terk-i havâ etti hezârım
Bu nağme-i dilsûz-ı gamım düştü Irâk'a
Ben böyle gönüller yakıcı Bestenigâr'ım.

Kendi kendime hayret ediyordum. Profesyonel bir hanende gibi eserden esere kusursuzca geçerken orada sanki sadece ben vardım ve sadece kendim için, evet kendim için söylüyordum. Hâfız Hüsnü Efendi'nin benzersiz nağmelerle arkasından ağladığı Bestenigâr Kalfa işte dipdiri karşımdaydı. Şarkının sonundaki, "Ben böyle gönüller yakıcı Bestenigâr'ım" çığlığı, Bestenigâr'ı da aşmış, tarihe gömülmek istenen bir sesin ve duyuşun meydan okuyuşu olmuştu. Aşkar, kanatlarını açmış, ateş denizinin üzerinde süzülüyordu.

Tutulan nefesler şarkı biter bitmez salıverildi ve salondan birkaç ürkek yükseldi:

"Aşk olsun!"

"Yaşa Galip Bey!"

"Var ol, ihya ettin bizi!"

HİÇ de alışık olmadığım aşırı iltifattan tam o esnada kesilen elektrik sayesinde kurtuldum. Derhal beş on çakmak çakılmıştı. Salonda memnuniyetsizlik ifade eden ve birbirine karışan sözlerin uğultusu birden ud nağmeleriyle dindi. Herkes yeniden kulak kesilmişti. Avni Bey, kalbinin ritmini udunun telleriyle hem-ahenk etmek istercesine eğilmiş, bestenigârdan bir taksimde kanat çırpıyordu. Biraz sonra bulunup yakılarak oraya buraya yerleştirilen mumların ışıkları altında, Avni Bey'in udunun teknesinde yoğrularak köpük köpük taşan nağmeler sanki daha yakıcı hale gelmişti. Doğrusu aklımdan geçenlerden utandım. Nevres Bey'in bu kavruk talebesi, onun kıratında bir musikar değilse de, sazının hakkını veriyordu işte; parmaklarıyla teller arasında sanki herkesinkinden başka bir alışveriş vardı. Beş dakika kadar devam eden taksimin ardından kısık, fakat tatlı sesiyle Hâşim Bey'in Bestenigâr şarkısına başlayınca Esafil'den biri yüksek sesle derin bir âh çekti. Hâfız Âşir ve Nergis Hanım'ın plaklarından defalarca dinlediğim bu şarkı, son zamanlarda dilimden düşmüyordu. Kendimi tutamadım, Avni Bey'in takıldım peşine. Bereket versin, gözlerimden süzülen yaşlar, mumların ölgün ışığında fark edilmemişti:

Kaçma macbûrundan ey âhû-yı vahşî ülfet et
Gayri bu gibi bîgânelikten geç, vefâyı âdet et
.....
.....

DEFTER 25

İSMİNİ, dayımın beğenerek okuduğu *Yeni Mecmua* ve *Dergâh* gibi mecmualarda neşredilen -pek çoğu hâlâ ezberimdedir- şiirlerinden bildiğim Yahya Kemal hakkındaki haber ve dedikoduları hiç kaçırmamaya çalışmışımdır. Fakat geçenlerde Esafili Şark'ın anlattıklarını hiç duymadığımı itiraf ederim. Efendi Hazretleri ve Refik Şemseddin Bey uğurlandıktan sonra Nazmi Çelebi'nin salonu eski kıvamını bulmuş, bol kahkahalı sohbete kaldığı yerden devam edilmişti. Bu sefer sohbetin mevzuu Yahya Kemal'in maceralarıydı.

Üstad'ın ortaelçi olarak Türkiye'yi temsil ettiği Madrid'den Kral XVIII. Alfonso'yla birlikte kaçtığı rivayeti doğru değilmiş. Sık sık başta Paris olmak üzere çeşitli Avrupa şehirlerine gittiği, Madrid elçiliğine ek olarak verilen Lizbon elçiliğini kabul etmediği gibi zaman zaman sert yazılarla eski dostu ve hemşehrisi olan Hariciye Vekili Tevfik Rüşdü Bey'in otoritesini sarstığı için Ankara'ya çağrılmış. Bir rivayete göre, geri çağrılmasının sebebi, adamakıllı sarhoş olduğu bir gün rezalet çıkarmasıymış. Biri de harf inkılâbı aleyhindeki bir lâfının bire bin katılarak Çankaya'daki sofraya taşındığını, bunun Gazi'yi çok kızdırdığını söyledi. Başka biri, kimsenin duymasını istemiyormuş gibi kısık bir sesle dedi ki:

"Benim işittiğim, Yahya Kemal bir Paris seyahati sırasında, sabık halife Abdülmecid Efendi'ye telefon ederek hatırını sormuş ve bayramını tebrik etmiş. Üstad, bunu halifenin etrafındakilerden birinin Ankara'ya jurnal ettiği vehmine kapıldığı için çok korkmuş!"

Rivayet muhtelifti, ama Yahya Kemal'in Madrid'den izinsiz ayrıldığı için müstafi sayıldığı, aylarca Paris'te şaşkın ve çaresiz bir şekilde dolaştıktan sonra Bükreş'e geçtiği ve Bükreş sefirimiz Hamdullah Suphi Bey'in Ankara'daki havayı kokladıktan sonra onu alıp Türkiye'ye getirdiği bir gerçekti. Yahya Kemal, Çankaya sofrasında bir hayli hırpalandıktan sonra affedilmiş, geçen martta yapılan ara seçimde Yozgat mebusu seçilerek Meclis'e girivermişti.

Esafil-i Şark'ın anlattıkları midemi bulandırmadı değil; fakat üstadın şiirlerini çok seviyor ve kendisiyle tanışmak için can atıyordum. Cemil Bey'i yakından tanıdığını, çok sevdiğini ve plaklarını hep yanında taşıdığını geçenlerde Âsım Bey'den işittim. Sahhaflar Çarşısı'nın müdavimlerinden olan Âsım Bey, üstadı, Avrupa'dan döndüğü günlerde Lebon'da yakalamış, bütün cesaretini toplayıp masasına giderek kendisini tanıtmış, hemşehrisi olduğunu söyledikten sonra ayaküzeri birkaç şiirini ezbere ve hatasız okuyuvermiş. "Gözleri hayretten fal taşı gibi açılan" üstadla o günden beri ahbapmış. Artık İstanbul'a ne zaman gelse onu arıyor, gittiği her yere götürüyor, bu arada ufak tefek hizmetlerini gördürüyormuş.

Âsım Bey, sadece şiirlerini ezbere okumasıyla değil, sevimliliğiyle de Yahya Kemal'in dikkatini çekmiş olmalıdır. Eyüpsultan'daki evceğizinde ihtiyar annesiyle yaşayan, benim gibi hâlâ bekâr, göründüğünden daha kültürlü, tasavvufa ve Osmanlı irfanına âşina, dindar, eski mezar taşlarına meraklı, herkes tarafından sevilen nev'i şahsına münhasır bir adamdı.

"Aman," dedim, "beni üstadla tanıştır!"

"Olur!" dedi.

İnanamadım, "Ciddi misin?" dedim.

"Tabii ciddiyim. Dün Ankara'dan geldi, hafta sonuna kadar burada. Emirgân'ı özlemiş; hava bozmazsa yarın öğleden sonra Emirgân'a gideceğiz. Sen de gel, tesadüfen gelmiş gibi... Masaya davet eder, takdim ederim üstada! Amma havayı kolla, bugünkü gibiyse gel!"

HAVA ertesi gün de yazdan kalmaydı. Yahya Kemal defterimi çantama koyup çıktım ve Âsım Bey'le anlaştığımız gibi, vapurla Emirgân'a gittim. Kahveye yöneldiğimde, tam çınarın dibindeki masada hararetli bir sohbete dalmış görünen beş altı kişilik grupta, önce Mustafa Şekip Bey'in Japon estamplarından fırlamışa benzeyen çehresini fark ettim. Beni Âsım Bey'den önce o görmüştü; hafifçe doğrularak, "Gel!" mânâsında el salladı. Yahya Kemal'in hemen yanında oturuyordu. Darülfünun'un tasfiye edilmeyen, üstelik ordinaryüs profesör olarak vazifelendirilen hocalarından biriydi; Albert Malche'in Cenevre Üniversitesi'nden talebesi olan bir müderrisin kadro dışı bırakılması düşünülebilir miydi? Reformdan bu yana kendisiyle görüşememiştik. Bir "geçmiş olsun"u esirgediği için mahcubiyet duyuyor olabilirdi. Ancak hiçbir şey olmamış gibi hürmetkâr davrandığımı görünce rahatladı ve beni Yahya Kemal Bey'e methüsenalarla takdim etti. Doğrusu pek samimi görünüyordu:

"Galip reformdan önce Darülfünun'da Ahmed Refik Bey'in asistanıydı, üstad! Sizin geçenlerde Lebon'da anlattığınız Hâlet Efendi hakkında da harika bir mezuniyet tezi hazırlamıştı. Aziz dostumuz Nezih Cevdet'in de yeğenidir."

Yahya Kemal tecessüsle gözlerimin taa içine bakıyordu. Belli ki hem Hâlet Efendi hakkında hazırladığım tez, hem de Nezih Cevdet'in yeğeni oluşum alâkasını celbetmişti:

"Yaa, öyle mi?" dedi, "Çok memnun oldum beyefendi! Hâlet Efendi hakkında müsait bir zamanda sizinle konuşmak isterim. Dayınız Nezih Bey çok aziz bir dostumdu! Şimdi nerelerde? Otursanıza..."

Gösterdikleri sandalyeye otururken, "Beyrut'ta efendim," dedim, "seyrek de olsa mektuplarını alıyoruz."

"Ne işle meşgul orada?"

"Bir orkestrada piyano çalıyor! Geçen sene onuncu yıl münasebetiyle Yüzellilikler'in affı konuşulmuştu. Onlar gelirse dayım da gelir diye ümid etmiştik. Ama olmadı!"

"Acele davranıp kendi kendini menfaya mahkûm etti. Çok yazık! Her neyse, mektup yazarsanız selâmımı unutmayınız. Şehzadebaşı'nda bir konağınız vardı, duruyor mu o konak?"

"Hayır efendim, maalesef yandı!"

"Ne yazık, bütün güzellikler yakılıyor, yıkılıyor. Enfes bir konaktı. Dedeniz Tanburi Cemil Bey'i ne zaman davet etse Nezih bana da haber verirdi. Bir defasında, çok iyi hatırlıyorum, piyanosuyla Cemil Bey'e refakat etmişti."

Sigarasından bir nefes çektikten sonra Mustafa Şekip Bey'e dönerek ilave etti:

"Nezih mükemmel piyano çalardı!"

"Biliyorum üstad, Türkiye'de olsaydı, şu inkılâp günlerinde herhalde el üstünde tutulurdu!"

Dayımın sadece piyanistliğinin zikredilip neyzenliğinin mühimsenmemesi hoşuma gitmiyordu; bu yüzden birisi ne zaman onun güzel piyano çaldığını söylese hemen aynı zamanda Emin Efendi'den meşk etmiş bir neyzen olduğunu söylüyordum, ama bu sefer ses çıkarmadım. Zaten üstlendiği rolü Mustafa Şekip Bey'e kaptırmaktan rahatsız olduğu belli belirsiz hissedilen Âsım Bey, araya girmişti:

"Üstadım, Galip de bütün şiirlerinizi ezbere bilir! 'Ses'i..."

Tam o sırada garson masadaki boşalmış bardak ve fincanları toplamaya başladığı için Âsım Bey sözünü tamamlayamadı.

Gözlerinde memnuniyet ışıltıları beliren Yahya Kemal elli yaşlarında gösteriyordu; şişmanlığa meyyal bir vücudu ve fotoğraflarındakinden daha güzel bir yüzü vardı. Onunla tanışıp aynı masayı paylaşmak içimdeki kara bulutları birden dağıtmıştı. İnsanı kuş gibi hafifleten, hiç bitmesini istemediğiniz güzel rüyalar vardır ya, onlardan birinin içinde gibiydim. Şairliğine duyduğum hayranlık, o güne kadar dalkavukça tek mısraına bile rastlamadığım için zamanla daha da artmıştı. *Hafta*'da neşredilen mülâkatını okuyuncaya kadar, itinasız bir şekilde basılan *24 Şiir ve Leyla* isimli şiir mecmuasını bir gün karşılaşırsak imzalatırım diye yakın zamanlara kadar çantamda taşıyıp duruyordum.[133] Meğerse açıkgözün biri, üstadın muhtelif mecmualarda çıkan şiirlerini toplayıp bastırıvermiş. *Hafta*'daki mülâkatta, "Şiirlerimi kitap yapmak emeli, içimde sakladığım en aziz iştiyaklardan biriydi, onu da elimden aldılar," diyordu.

Masaya dolu çay bardakları konulurken, Mustafa Şekip Bey, "Üstad, Itrî'nin *Nevâkâr*'ından bahsediyordunuz!" dedi.

Belli ki ben gelmeden güzel bir bahis açılmış:

"Evet," dedi Yahya Kemal, "bu muazzam eseri ilk defa Mütareke senelerinde bazı musikişinas dostlarımdan dinlemiş, mest olmuştum. Daha sonra Darülelhan kaydı bir *Nevâkâr* edindimse de maalesef seyahatlerim sırasında zayi oldu. Fakat emin olun dostlarım, o *geniş* ve *şuh* terennüm kulaklarımdan senelerce silinmemiştir. Geçen senenin sonlarında İstanbul'a avdet edince içime bir ateş düştü, *Nevâkâr* ateşi... Sanki bir şiirin, büyük bir şiirin sesini duyuyordum. Bir gün bizim Hamdi'yle kalktık -şu bizim Ahmed Hamdi canım, Sanayi-i Nefise'ye estetik muallimi oldu, Darülfünun'dan talebemdir- Konservatuvar'a gittik ve müdür Ziya Bey'den bize *Nevâkâr*'ı dinletmesini rica ettik. Nazik bir adam, sağ olsun, kırmadı bizi. İki defa üst üste dinledik, rahatsız etmeyeceğimizi bilsek bir kere daha dinleyecektik. Hamdi *Nevâkâr*'ı daha önce dinlememişmiş, mest oldu. Köftehor fazlaca alafrangacıdır, ama şimdi Itrî dilinden düşmüyor.

Her neyse, daha sonra Münir'den de defalarca dinledim. Itrî merhum, bana öyle geliyor ki, bizim yedi yüz yıllık hikâyemizi bunun gibi ihtiyar çınarlardan dinleyip *Nevâkâr*'da musiki lisanıyla anlatmış. Onun ateşten nağmeleri başladığı zaman sanki elli milyon ruh, fecre doğru yürüyor."[134]

Galiba yeni bir şiir üzerindeydi, *Nevâkâr*'dan mülhem bir şiir... Sustu, denize bakarak bir müddet düşündükten sonra, "Ah," diye devam etti, *Tekbir*'i, *Naat-ı Mevlânâ*'yı, *Segâh Âyin*'i, *Nevâkâr*'ı besteleyen böyle büyük bir sanatkâr hakkında bildiklerimiz yok denecek kadar az. Rauf Yekta Bey yazmıştı; bize ulaşa ulaşa yirmi kadar eseri ulaşmış. Belki binden fazla eseri maalesef kayıp..."[135]

Mustafa Şekip Bey sözünü kesti:

"Belki bir gün bu kayıp eserler bir yerden çıkar üstad..."

"Belki... Ümid edelim, bir müdekkik çıksın, Itrî merhumun hayatını da bütün safahatıyla tedkik edip yazsın. Garpta büyük sanatkârlar için yazılmış öyle biyografiler okudum ki, kıskanmamak elde değil."

Çaylar tazelenirken Yahya Kemal, Itrî'nin yaşadığı devri anlatmaya başlamıştı. Tedailerin peşinden giden, daldan dala atlıyormuş gibi görünse de kendi içinde hususi bir nizamı bulunan bir sohbetti bu. O konuştukça bulunduğumuz mekânın manzarası sanki durmadan değişiyordu. Meydancığın ortasındaki çeşme ve Yesari hattı talik kitabesi, onun dilinde ayrı bir mânâ kazanmıştı. Mükrimin Halil Bey gibi. Fakat daha poetik bir üslûpla, tarihin içinden şimdi çıkıp gelmiş gibi konuşan bu acayip adam, sanki Selimlerin, Kanunilerin, Sokullular'ın, Sinanların, Itrîlerin can ciğer dostuydu. İşte Dördüncü Murad ve Emirgân'a ismini veren musahibi Emir Gûne Bey sanki buralarda bir yerde bizi dinliyorlardı; âdeta nefeslerini hissediyordum. İşte Hamid-i Evvel, uzun kaftanını sürükleyerek yaptırdığı camiden çıkmış, bize doğru geliyordu. Tarihçilerin nedense

pek ihmal ettiği bu padişahın Emirgân'daki araziyi parselleyerek halka dağıttığını ve burada nezih bir köy kurulsun diye kadınlarından Hümaşah ile ondan olma şehzadesi Mehmed'in ruhları için bu camii, çeşmeyi vb. yaptırdığını anlattı. Memlekette dil, tarih ve musiki etrafından estirilen hava başkaydı, Yahya Kemal'in havası tamamen başka... Cumhuriyet Halk Fırkası'na mensup bir mebus olduğu halde ayrı bir telden çalıyordu. Gövdesiyle buradaydı, fakat ruhuyla Osmanlı geçmişimizin labirentlerinde cevelan ediyordu. Masanın davetsiz misafirlerinden biri, "Üstadım, Şehir Mektupçusu Osman Nuri Bey'in yeni neşredilen *İstanbul Şehri Rehberi*'ni tedkik buyurdunuz mu? Emirgân, Uluköy diye kaydedilmiş!" diye sözünü kesince zamanımıza dönüp yüzünü ekşitti:

"Evet Uluköy..."

Sigarasından derin bir nefes çektikten sonra devam etti:

"Bu geçen sene Belediye'deki bir akl-ı evvelden sadır olmuş. Zannetmiyorum ki halk itibar etsin. *İstanbul Şehir Rehberi*'ni, evet, tedkik ettim. Bu işi yapabilecek en salahiyetli şahıs hiç şüphesiz Osman Nuri Bey'dir. Fakat üstad ne hikmetse mahalle sayısını azaltmış, bu sebeple birçok eski mahalle ismiyle birlikte yok olmuş. Daha tuhafı, bazı camiler, çeşmeler, isimlerini verdikleri mahallelerin hudutları dışında bırakılmış ve bazı sokaklara yeni isimler verilmiş. Bu yanlışlıklar yapılmasaydı, yani eski mahalle hudutları ve isimleri olduğu gibi muhafaza edilseydi daha iyi olurdu. Divanyolu'nu da bölüp bir kısmını Yeniçeriler Caddesi diye isimlendirmesini hiç tasvip etmedim! Mahalle ve sokak isimleriyle oynamak doğru değildir. Bir şehrin tarihi, kültürü ve hayat tarzıyla sokak, mahalle ve semt isimleri birbirine sımsıkı bağlıdır. Kanaatimce, tarihî bir eseri yıkmakla bir kitabeyi kazımak yahut eski bir ismi değiştirmek arasında mahiyet itibariyle bir fark yoktur."

KİTABELERİ kazıyıp isimleri değiştirerek geçmişten kurtulmak mümkün müydü? İşte Emirgân çeşmesi bütün çizgileriyle dil olmuş konuşuyordu! Elbette kitabesi kazınabilir, hatta daha ileri gidilip temelden yıkılabilirdi de! Peki ama, yedi yüz yıllık tarihin sırlarını söyleyen şu çınar nasıl susturulacaktı? Dibinden kesilse bile bir gün kökleri filiz verip aynı sırları söylemeye devam etmeyecek miydi?

Bu zarif çeşmenin Yesari Mehmed Efendi elinden çıkma talik kitabesinin kazınabileceği düşüncesi bile içimde büyük bir öfkenin kabarmasına yetmişti. Vücudunun yarısı mefluç, yarısı da arızalı bir biçimde dünyaya gelen bu hattat, zar zor kullanabildiği sol eliyle talik meşk etmeyi ve icazet alarak devrinin en büyük hattatlarından biri olmayı başarmıştı. Şeyhülislâm Veliyyüddin Efendi'nin onun hakkında, "Cenab-ı Hak bu zatı bizim enf-i istikbarımızı kırmak için göndermiştir," dediği söyleniyordu. Onun hattıyla yazılmış kitabedeki tarih manzumesine göre, 1197 -miladi 1783'e tekabül ediyor- yılında yapılan bu çeşmeye, inşası ondan bir yıl önce tamamlanan Birinci Abdülhamid Camii'nin yüzük taşı denebilir. 1782 Cibali yangını sırasında bu caminin inşası ya tamamlanmıştı yahut tamamlanmak üzereydi.

Unutmadan kaydedeyim: *Ateş Denizinde Üç Gün*'ün bir bölümünü de, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde tesadüfen bulduğumdan daha önce söz ettiğim harik risalesindeki bilgilere dayanarak yazmıştım; "Cehennem Tecrübesi" ismini verdiğim bu ateşli bölümde, Birinci Abdülhamid'in yangın yerine giderken içinin de kadınlarından Ruhşah Hatun'a duyduğu büyük aşk yüzünden bir yangın yeri olduğunu anlatmaya çalışmıştım, ne kadar muvaffak oldum bilmiyorum.

Her neyse... Yahya Kemal yeni bir sigara yakmak için sustuğunda etrafımızın epeyi kalabalıklaştığını fark ettim. Onu görenler birer sandalye çekip yanaşmışlardı masamıza. Sigarası-

nı dudağına götürdüğünde aynı anda dört beş çakmak çakıldı. Tam o sırada *Şedaraban Saz Semaisi*'nin yakıcı nağmeleri, dalga sesleri ve yaprak hışırtılarıyla kucaklaştı. Yahya Kemal'i öteden beri tanıdığı anlaşılan kahveci, gramofona onun seveceğini tahmin ettiği bir plak koyuvermişti. Keyiflendiğini her haliyle belli eden üstad, iki elini birden havaya kaldırarak nükteli beyitlerinden birini söyledi. Ağzını açar açmaz birbiri ardınca patlayarak *Şedaraban Saz Semaisi*'nin âhengine karışan kahkahalar yüzünden ikinci mısraını anlayamadığım beytin ilk mısraı şöyleydi: "Kahveci, irfanına bin aferin!"

Mustafa Şekip, "Vallahi ömürsün üstad!" dedi, "Şu beyti tekrar söyle, not edelim de etrafa yayalım!"

Yahya Kemal hiç nazlanmadı; not defterleri ceplerden telaşla çıkarılırken beyti tekrarladı:

Kahveci, irfanına bin aferin,
Şüphe yok, ukbada cennettir yerin!

Üçüncü Hikâye

CEHENNEM TECRÜBESİ

HÜNKÂR birkaç gündür çok keyifsizdi; bu yüzden Boğaz havası belki iyi gelir diye Beşiktaş Sahilsarayı'na geçmişti. 13 Ramazan 1196 gecesi, teravih namazından sonra biraz tarih okumak için odasına çekildi. Ne musahiplerinin dedikoduları, ne cücelerinin, dilsizlerinin şaklabanlıkları, ne musiki, ne hayal oyunu, hatta ne de kadınları ve ikballeriyle can sohbeti... Hiçbirini istememişti, ama *Tarih-i Naima*'dan da anlamaksızın sadece üç beş sayfa okuyabildi. Karmakarışık duygular içindeydi; bir müddet odasının penceresinden Boğaz'ın sularında mehtabın ışık oyunlarını seyrederek düşündü. Kırım'da Moskovlu'nun desiseleri, Şahingiray alçağının ihaneti, Devlet-i Aliyye'nin aczi, Hacı Bektaş Ocağı'nın perişanlığı ve serkeşliği, tamtakır hazine, devlet erkânı arasında oynanan âlicengiz oyunları, ihtiyar Kaptan Paşa'nın ceberrutluğu, o kadar sevdiği, koruyup kolladığı Veliahd Şehzade Selim'in iktidar hırsı ve...

Ve Ruhşah! Birkaç yıl önce Altınyol'da yürürken birden karşısında alı al moru mor bir cariye belirmişti; daha önce hiç görmediği, gencecik, billûr damlasına benzeyen bir dilberdi bu. Pabuçlarındaki gümüş çivilerin Harem-i Hümayun'un derin ve ürkek sessizliğini parçalayan şıkırtılarını duymadığı için şakalaştığı birkaç cariyeden çığlıklar ve kahkahalar atarak kaçarken kendisini görünce birden donup kalan bu cariye Hünkâr'a çattığına göre bir acemi olmalıydı. Saray geleneklerine göre Hünkâr'ın Harem-i Hümâyun'da gezindiği sırada cariyelerin ortalıkta görünmesi çok büyük bir suçtu; bu yüzden birkaç saniye derin bir sessizlik hüküm sürdü. Hünkâr'ın hemen arkasında duran Darüssaade Ağası'nın gözleri zifirî çeh-

resinde cehennem ateşi gibi öfkeyle parlıyordu. Bu kısa sessizliğin ardından kaçacak delik arar gibi telaşla etrafına bakınan cariye, âni bir kararla atılıp ayaklarına kapanmıştı:

"Affediniz cariyenizi, efendimiz!"

Gencecik cariyenin benzersiz güzelliği karşısında âdeta dili tutulan ve bir an ne yapacağını kestiremeyen Hünkâr, harem ağaları birbirlerini hayretle süzerken bir şeyler söylemek isteyen Darüssaade Ağası'nı bir el işaretiyle susturarak, "Estağfurullah, kalkınız, kalkınız!" demişti.

Usulca doğrulan ve karşısında el bağlayıp dehşetle açılmış yeşil gözlerini kaçırmaya çalışan güzel cariyenin yavru bir kuş gibi titreyişi hangi kalbi yumuşatmazdı ki? Korkunun garip bir şekilde daha da güzelleştirdiği bu âfet-i devran karşısında bütün zaafları bir bir su yüzüne çıkmak üzereydi:

"İsminiz nedir?"

Tedirgin, fakat tehlikenin savuşturulduğunu sezmiş bir ses:

"Ruhşah, efendimiz!"

"Ruhşah mı? Tebarekallah, ne güzel isim!"

O Ruhşah, şimdi Hatice Ruhşah ismiyle on beş kadınından biriydi; başkadın değildi, ama üzerindeki sihr-engiz tesiri yüzünden başkadının bile çok çekindiği bir fettan, bir *âhû-yı vahşî* idi. Ona kimse yapmak istemediği bir şeyi yaptıramazdı. Her reddedilişinde sevdası biraz daha alevlenen Hünkâr, mektup üstüne mektup yazıyordu; onunla öylesine doluydu ki, bu mektuplarda kim padişah, kim kul, belli değildi. Yalvarıp yakardığı mektuplarına bazan günlerce, haftalarca cevap alamazdı. Bir ara kıskanç kadın efendilerin ve bazı ikballerin Ruhşah'ı kendisinden elbirliğiyle uzak tuttukları vehmine bile kapılmadı değil. Fakat onun kuru gürültüye pabuç bırakacak cinsten bir kadın olmadığını biliyordu. O gece yeni bir mektuba başlamıştı, eğer gelirse bu bigâneliğinin asıl sebebini soracaktı, ama ne zaman Ruhşah'a mektup yazmak için otursa kalemi işlemez oluyor, meramını nasıl ifade edeceğini bilmiyordu. Cedlerinden çoğunun aksine, ne şiirden nasibi vardı ne de musikiden... Hâlbuki Veliahd Şehzade Selim hem şairdi hem bestekâr; hatta Tanburi İsak Efendi'ye sorarsanız, musikide deha sahibiydi. Geçenlerde huzurunda icra edilen Buselik faslında, Vardakosta Ahmed Ağa'nın güzel sesinden dinlediği ve Şehzade Selim'e ait olduğunu öğrenince hayret ettiği şarkı, sanki kendisi için yazılıp beste-

lenmişti. Bir ara aklından, "Veliahdımız yoksa bizimle alay mı ediyor?" suali bile geçti, fakat şarkı o kadar güzeldi, o kadar ruh-nevazdı ki, hiç kimse sırf alay etmek için böyle bir şarkı besteleyemezdi:

Bir pür-cefa hoş dilberdir
Mübtelayım hayli demdir
Elbet gönül arzu eyler
Gül yanağı her şeb terdir
Görebilsem sevebilsem
Gül yanağı her şeb terdir

Yalvardıkça inad eder
İnsaf eyle gayri yeter
Üzerine pek varamam
Korkarım ki kaçar gider
Görebilsem sevebilsem
Gül yanağı her şeb terdir

Hünkâr, kalbinin derinliklerindeki yangının en güzel ifadesini bir de son zamanlarda ismini çok sık duyduğu genç bir şairin, Esad Galib'in gazellerinde buluyordu. Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'den dinlediği "âteş" redifli gazelinin beyitlerinden biri dilinden düşmez olmuştu:

Şerh eyleyemem derdimi dildâre bulup cür'et
Hem tarz-ı hitâb âteş hem redd-i cevâb âteş

Mektubuna "Abdülhamid'in canı Ruhşah," diye başladı ve "kuşça cânım efendim yoluna feda olsun," diye devam etti. "Hak Taalâ'nın birliği hakkiçün bilesiz kademin türâbına yüzüm sürerim." Üçüncü cümlesine başlayacaktı ki, Darüssaade Ağası huzura girip Cibali taraflarında yeni bir yangın çıktığı haberini verince, "Aman Yarabbi," diye inledi, "bu kaçıncı yangın? Hem içimde, hem dışımda!"

HER yangın haberi cehennemden kopup içine düşen bir ateş parçası gibiydi; hiç tereddüt etmeden yerinden fırladı, yazmaya çalıştığı mektubu katlayıp kuşağına sokuşturduktan sonra alelacele hazırlandı.

Yirmi dakika kadar sonra Beşiktaş Sahilsarayı'nın iskelesinden ok gibi fırlayan saltanat kayığı Unkapanı'na doğru suları yara yara ilerlemeye başlamıştı. Başka zaman olsa serinliği ve letafetiyle ruhları dinlendirecek olan poyraz şimdi sanki bir ateş yalımıydı. Hünkâr dikkatle bakınca, Haliç taraflarında gökyüzüne doğru yükselen koyu duman bulutunu ve yer yer parlayan alevleri fark etti. Daha bir ay önce Samatya'da çıkan yangın binlerce ocağın sönmesine yol açtığı için tedbirde kusur ettiğine ve zamanında müdahalede bulunmadığına inandığı Yeniçeri Ağası Ali Ağa'yı azletmişti. Öyle anlaşılıyor ki, yeni ağadan da hayır yoktu. Bazı yangınların belki de çeşitli sebeplerle yeniçeriler tarafından çıkarıldığı yolunda zehirli bir şüphe uzun zamandır içini kemirip duruyor, fakat sağlam bir delil ele geçirmeden bu şüphesini açığa vurmak istemiyordu.

Ramazan'dan üç dört gün önce Silahtarağa'yla birkaç mabeynci, çavuş ve musahibi yanına alıp çıktığı bir tebdil gezintide Tophane'ye gitmiş, Boğaz'a nâzır büyükçe bir yeniçeri kahvehanesinde oturup kahvesini içerken konuşulanlara kulak misafiri olmuştu. Kendini müneccim diye satan, fakat her haliyle sahtekârlığını ele veren kılıksız bir adam, bir yandan fosur fosur çubuk içiyor, bir yandan da, "Zâyîçeye baktım, falanca gün filanca yerde yangın çıkacak!" gibi lâflar ediyordu. Âdet olduğu için zaman zaman *eşref saat* ve *vakt-i muhtar* tespitini arzu etse de aslında gaybı sadece Allah'ın bileceğine inanan Hünkâr, "*Küllü müneccimun kezzâb velev sadakû*" hadis-i şerifini zaman zaman tekrarlardı. Hele Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'ye hiç itimadı yoktu; bu yüzden daha çok ikinci müneccim Sadık Efendi'ye danışırdı. Kahvehanedeki müneccim müsveddesine de çok öfkelenmiş, fakat belli etmemişti. Adamın belki de başka bir niyeti ve bir bildiği vardı; gaibden haber veriyormuş gibi halkın kafasına şüphe sokuyor olabilirdi. Kim bilir, belki de Moskof casusuydu! Birkaç ihtiyarın alçak sesle konuştuklarından da yangınların birileri tarafından oraya buraya kundak bırakılarak çıkarıldığına dair dedikoduların çıktığını anlamış, bunun sebebini öğrenmek için kahvehaneden ayrılırken çavuşlara müneccim olduğunu iddia eden şom ağızlı herifin derdest edilerek söyletilmesini emretmişti.

UNKAPANI iskelesinde Şeyhülislâm İshak Efendizâde Mehmed Şerif Efendi, Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, Derya Kaptanı Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve bir aylık Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa tarafından karşılanan Hünkâr, yangının nasıl çıktığı ve hangi tedbirlerin alındığı hakkında anlatılanları dikkatle dinledikten sonra, öfkeli bir sesle, "Tedbirde zinhar kusur edilmesün! İhmali görülenleri ve yağmacı çapulcu gürûhunu söyletmeyin, kârını derhal itmam edin!" dedi.

Bu arada yanına perişan insanlar yaklaşmış, hep bir ağızdan bağıra çağıra şikâyetlerini anlatmaya çalışıyorlardı. Çavuşlar, geceyi Ahmed Molla'nın Haraççı Camii yakınlarındaki evinde geçirecek olan Hünkâr'a yol açmak için kalabalığı dağıttılar. Ne var ki poyraz yüzünden büyük bir hızla yayılan yangın çok geçmeden Ahmed Molla'nın evini de sardı ve Hünkâr'ın ayrılışından kısa bir müddet sonra yuttu. Önü alınamaz bir kargaşanın hüküm sürdüğü şehirde mahşer sahneleri yaşanıyordu. Sabah namazını Müftü Salih Efendi'nin konağında kılan Hünkâr, daha sonra Dürrîzade Seyyid Atâullah Efendi'nin Boyacı Kapısı dışındaki sarayına geçti. Gelen hiçbir haber müjdeli değildi; ya yangının yeni bir yol bularak şehrin başka bir semtini ziyaret ettiğine yahut filanca sarayın, filanca camiin, filanca hanın kül yığınına döndüğüne dairdi. Bu haberlerden biri Hünkâr'ı hayretler içinde bıraktı:

"Fesübhanallah! Fesübhanallah!"

Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'nin oturduğu semti yalayıp yutan ateş, sadece bu tuhaf adamın mükellef konağına hiç dokunmamıştı; adamın yoksa ecinni taifesiyle akrabalığı mı vardı?

Bir ara yangının hız kestiği yolunda bir haberin uyandırdığı sevinç, beş on dakika sonra tekrar hızlandığını ve yeni kollara ayrılarak yayılmaya devam ettiğini bildiren haberlerle yerini ümitsizliğe ve hüzne bıraktı. Ateşin Âşık Paşa Camii'ni kuşatıp Sadullah Molla'nın evini ve civardaki diğer binaları talan etmeye başladığı sırada Hünkâr Gül Camii'ndeydi; oradan Seretibba-i Hassa Kâtipzâde Mehmed Efendi'nin kızının Yavuz Sultan Selim türbesi yakınlarındaki konağına geçti. Niyetlendiği orucunu, sahurda hiçbir şey yemediği halde, Şeyhülislâm İshak Efendizâde Mehmed Şerif Efendi'nin fetvasına rağmen bozmamıştı. Bu arada ateş Kazancızâde Hasan Ağa konağına uğramış, Tabakzâde Fırını yoluyla ilerleyerek çok sa-

yıda evi yalayıp yutmuştu. Seyyid Atâullah Efendi'nin bir müddet önce Hünkâr'ı misafir ettiği kâşânesi de bunlar arasındaydı.

Hünkâr metanetini korumak için insanüstü bir gayret gösteriyordu. Öğle namazını Kadı Ali Efendi'nin Çukurbostan arkasındaki evinde, önünde durulamaz bir düşman ordusu gibi kol kol ilerleyen ateşin çatırtısını, uğultusunu ve sokaklardan yükselen çığlıkları, köpek ulumalarını dinleyerek kıldı ve gözyaşlarına boğularak dua etti. Kollardan birinin Yeni Odalar'a yöneldiği haberi ulaştığında hâlâ dua ediyordu; kalktı, kendini toparladıktan sonra Hacı Bektaş Ocağı'na geçerek karargâh kurdu. Bir kol da Müftü Hamamı'yla Altıbohça Mahallesi'ni yoklamış, Otakçı Yokuşu'ndan geçerek Ârif Molla'nın konağını yutmuştu. Hacıkadın, Gülşenciler Tekkesi, Çarıkçılar mahallesi, Sultan Sarayı ve Zeyrek Camii'ni yakan ateş koluyla, Sağrıcılar, Kazancılar, Küçük Pazar yoluyla Süleymaniye taraflarına uzanan kol âdeta yarışıyordu. Tabakzâde kolu ise Kanlı Fırın, Hâfız Ahmed Paşa camii ve Küçük Karaman'ı sarıp iki yeni kola ayrıldı; bir kolu Mesih Paşa ve Lütfi Paşa yönünden Nişancı semtlerini yok ederek Silivrikapı'ya, diğer kolu da başka kollarla birleşerek Kıztaşı'na ve Yeni Odalar'a yöneldi.

Hünkâr, Yeni Odalar'ın kül yığınına, Etmeydanı'nın da bir uçtan öbür uca harabeye döndüğü haberini Halıcılar Köşkü'nde ikindiden sonra misafir olduğu Zahide Hanım Sultan Sarayı'nda alacaktı.

Aynı saatlerde Türbe Kapısı'na ulaşan yangının bir kolu da o sırada Tetimmeler'i bitirip Fatih Camii avlusunu yağmalamakla meşguldü. Türbeye dalıp Sultan Fatih'in sandukasını yaktığı yetmiyormuş gibi, caminin kuzey tarafındaki minaresinin külâhına da sıçrayan ateş Hünkârla kovalamaca oynar gibiydi. İftar için hassa silahşorlarından Mahmut Mir'in Horhor Çeşmesi ile Cellât Çeşmesi arasındaki evine misafir olan Hünkâr'ın lokmaları gelen her haberle boğazına diziliyordu. Kısa bir müddet önce ayrıldığı Halıcılar Köşkü de yanmış ve ateş önü alınamaz bir biçimde Macuncu ve Odabaşı çarşılarından Balcı Yokuşu'na tırmanmış, oradan atlayıverdiği Hekimoğlu Ali Paşa Camii çevresini yaktıktan sonra Koca Mustafa Paşa'ya doğru yol almaya başlamıştı.

Zeyrek'ten Vefa'ya geçerek burada çok sayıda ev ve dükkânı yakan ateşin Küçük Pazar tarafından gelen kolla birleşerek Ağakapısı'na kadar yayıldığı haberi de Hünkâr'a iftar sırasında ulaştı. Sonra Saraçhane, Sepet-

çiler, Hoşkadem Mahallesi, öte taraftan Murat Paşa Camii, Ekşi Karadut yolu... İftardan sonra Ağakapısı'ndaki Tekeli Köşkü'ne geçen Hünkâr son derece bitkin görünüyordu.

Poyraz saat sekiz sularında daha kuvvetli esmeye başlamış, Küçük Mustafa Paşa ile Üsküplü tarafından gelen ateşin iki kola ayrılıp birinci kolun Unkapanı tarafını yakarak Kazancılar'a atlamasına ve Ayazma Kapısı'nda yedi başlı ejderha gibi saldırıya geçmesine, ikinci kolun da Ağakapısı'nı yakmasına yol açmıştı. Sabaha kadar yanan Ağakapısı'ndaki ateş de daha sonra iki kola ayrılacak, biri Fatma Sultan Sarayı'nı, Darüşşifa'yı ve kısmen Tiryâkiler Çarşısı'nı yakıp Bozdoğan Kemeri'ni kuşatacaktı. Bu kol, Eski Saray duvarlarının arkasındaki evleri yuttuktan sonra Kaptan İbrahim Paşa Camii ve hamamı bitişiğinde sönmüş, diğer kol da Kulkethudaları Odası önünde durdurulmuştu. Ancak diğer mıntıkalarda yangının önüne bir türlü geçilemiyordu. Daha da kötüsü, su sıkıntısı had safhadaydı.

Ateş çok geçmeden Ağakapısı'nın harem dairesine de ulaşınca orada bulunan Hünkâr, Topkapı Saray-ı Hümayunu'na geçerek bir müddet dinlendikten sonra, Dergâh-ı Âli Serçavuşu Ahmed Nazif Efendi'nin Şehzadebaşı'ndaki konağına gitti. Şehzadeliğinde odalıklarından doğan ve saray dışına çıkarılarak gizlice büyütülen iki kızından biriyle, Dürrüşehvar Hanım'la evli olduğu için gayriresmi dâmâdı sayılan Ahmed Nazif Efendi'nin mükellef konağı da önüne geçilemeyen ateş kollarından birinin üzerindeydi; halkın öteden beri Ahretlik Hanım dediği Dürrüşehvar Hanım, tehlikeyi fark edince hizmetkârlar ordusunu seferber ederek yükte hafif, pahada ağır ne kadar eşya varsa, hepsini alelacele pazar kayıklarıyla Çengelköyü'ndeki yalıya gönderdikten sonra zevciyle birlikte çekip gitmişti. Hünkâr, kızını da kendisine benzeten dâmâdı Ahmed Nazif Efendi'yi aslında gaddarlığı, harisliği ve desisebazlığı yüzünden hiç sevmez, fakat zekâsı ve becerikliliğiyle işine çok yaradığı için tahammül ederdi. Ne var ki artık yolsuzlukları halk ağzına düşmüştü ve onu daha fazla koruyup kollaması kendi aleyhinde dedikodulara da yol açıyordu. Babası Hacı Selim Ağa'nın da Veliahd Şehzade Selim'le uğraştığı, hatta dostlarıyla sohbet etmesine mâni olmak için kafesin penceresini kapattırdığı bile halkın diline düşmüştü. Tebdil gezintilerinden işittiği şu cümle nice zamandır kulaklarında çınlayıp duruyordu: "Mahvolmak istiyorsan dâmâda muhalefet et, ihya olmak istiyorsan onun kapısına kul ol!"

Kızıyla damadının bu zor günlerde halkın dertlerine çareler bulmak yerine çekip gitmeleri Hünkâr'ın canını çok sıkmıştı. Yanındakiler, gözlerindeki ifadeden onun dâmâdı hakkında iyi şeyler düşünmediğini hemen anladılar ve yüzlerinde gizlemeyi başaramadıkları memnuniyet ışıltıları gezindi.

Tam o sırada Kuşçu Mehmed Ağa, Yeğen Mehmed Paşa'nın İstanbul'a ulaştığı ve Eyüpsultan civarındaki Topçular mevkiinde bulunduğu haberini getirdi. Ramazan-ı Şerif'in on altıncı, yangının üçüncü günüydü.

İZZET Mehmed Paşa, sadrazam olarak Hünkâr'ın beklediği muvaffakiyeti gösterememiş; gevşekliği yetmiyormuş gibi akrabalarına da fazlaca yüz vermiş ve kötü şöhretli kişilerle yakınlık kurmuştu. Birbiri ardınca büyük yangınlar da çıkınca mührü ondan alıp muhtelif vilayet ve eyaletlerde güzel hizmetlerde bulunmuş bir vezir olan Rumeli Beylerbeyi Hacı Yeğen Mehmed Paşa'ya vermek isteyen Hünkâr, sadarete davet hatt-ı hümayununu hassa hasekilerinden Kuşçu Mehmed Ağa'yla Manastır'a göndertmişti. Ramazan'ın ikinci günü yola çıkan Kuşcu Mehmed'den hatt-ı hümayunu sekizinci gün alan Paşa, adamlarından altı kişiyle birlikte hemen yola çıkmış ve sekiz günde alevler içindeki İstanbul'a ulaşmıştı. Mühür, kendisine ikinci müneccim Sadık Efendi tarafından tespit edilen eşref saatte, Bâb-ı Asâfî'de teslim edilecekti. Yangında evi yandığı için o geceyi Bâb-ı Asâfî'de geçiren Sadaret Kethudası Ömer Vahid Efendi de bir bahane uydurularak yeni kiraladığı eve gönderilmiş, onun yerine kethuda yapılmak üzere Tersane Emini Halil Hamid Efendi davet edilmişti. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın olup bitenlerden henüz haberi yoktu.

Dâmâdının konağında, selamlığın Şehzade ve Süleymaniye camilerini çerçeveleyen penceresinden Bozdoğan kemerini ve çevresini kuşatan ateşi takip ederken sekiz yıl önce sırtına geçirdiği ateşten gömleğin yakıcılığını daha derinden hisseden Hünkâr, ömrünün en güzel yıllarını kafeste ölüm korkusuyla geçirmiş ve tahta çıkar çıkmaz Küçük Kaynarca'da imzalanan küçük düşürücü muahedeyi kabullenmek zorunda kalmıştı. Devlet-i Aliyye'nin ufuklarını yangın yerine çeviren büyük mağlubiyeti ve Kırım'da oynanmakta olan son oyunları düşünüyor, alev alev yanan İstan-

bul'un körüklediği şiddetli öfkesini satılmış Şahingiray'ın şeytanî hayaline yöneltiyordu. Katerina cadısının bir ordu gönderip Kırım'da otuz bin Müslüman'ı katlettirdiği haberi daha yeni gelmişti; Kırım elden gitti gidecekti.

Ateş denizi gitgide kabarıyordu; alevler renkten renge girerek hızla yaklaşıp onu çepçevre kuşattı; işte şimdi bir ateş denizinde yüzüyor, fakat yanmıyordu. Rüya gibi bir renk ve ışık oyunuydu bu; sonra alevlerin ortasında apansız Ruhşah'ın hayali belirdi; altın sarısı saçları aynı renkteki alevlerle birleşerek dalgalanıyordu. Ateş sanki sadece onun saçlarından ibaretti ve gözlerinden yeşil ışıklar süzülüyordu. Onun içindeydi, onunla bütünleşmişti. Sokaktan tiz bir çığlık yükselince birden kendine geldi, dalmıştı. Dışarı baktı, insanlar Vezneciler'e doğru bağrışıp çağrışarak kaçışıyordu; bazıları da kurtarabildikleri eşyalarını Şehzade Camii'nin avlusuna taşıma telaşındaydı. Caminin etrafını dolduran ve ağustos sıcağında kuruyup âdeta çıraya dönen ahşap evlerin birazdan tutuşması mukadderdi. Hünkâr ateşin Şehzade Camii'ni de yakabileceğini ve avluya yığılan insanların büyük bir tehlike içinde olduklarını düşünerek halkı uyarması için çavuşlardan birini gönderdi. Aslında bu kıyamet ortasında kimsenin kimseye kulak asmayacağını biliyordu; her şey kontrolden çıkmıştı. Pencereden beş on evin birden parlayıp alevler ortasında kaldığını ve camiin avlusuna alev toplarının yağmaya başladığını gördü. Hatta inanılmaz bir şey olmuş, minarelerin külahları tutuşmuştu.

"Aman Yarabbi, aman Yarabbi!" diye söylendi.

O sırada Eski Odalar'la Acemioğlanları odalarının ve fodla fırınının tamamen yandığı haberi ulaştı. Ahmed Nazif Efendi'nin konağı da her an alevler ortasında kalabilirdi; maiyetindekiler Hünkâr'ı ikaz ettiler. Dışarı çıktıklarında kendisini fark ederek etrafını sarıp avaz avaz bağırarak şikâyetlerini anlatmaya çalışan harikzedelerin arasından güç bela sıyrılarak Kilâr-ı Enderun Kethudası Hacı Mustafa Ağa'nın Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi civarındaki evine geçti. O ayrıldıktan yirmi dakika kadar sonra Ahmed Nazif Efendi'nin benzersiz güzellikteki konağı çıra gibi tutuşmuştu.

Yangının Lâleli semtine ulaşıp Lâleli Camii'ne sıçraması uzun sürmedi. En korkunç sahneler Lâleli ve Şehzade camilerinde yaşanmış, mallarını ve canlarını kurtarmak için bu camilerin avlularına sığınan halk neye uğradığını anlamadan ateş tufanının içinde kaybolmuştu. Hünkâr, zapt etmek

için insanüstü bir gayret gösterdiği gözyaşlarını artık tutamıyordu. Ah, bu gözyaşları yağmur gibi aksa, sel olup şu ateşi söndürseydi. Tophane'deki yeniçeri kahvehanesine tebdil-i kıyafetle gittiği gün, bu kahvehanenin duvarlarında asılı tuhaf resimler arasında biri bilhassa dikkatini çekmişti. Büyükçe bir çerçeveye yerleştirilen resimde, bir kalp şeklinin üzerine celi sülüsle güzel bir *âh* yazılıydı; *he* harfinin iki gözünden seller gibi akan yaşlar birikerek göl haline geliyor, gölde pupayelken gemiler, kazlar, ördekler yüzüyordu. İri bir hançerin saplı durduğu kalpte de yangın vardı; hançerin girdiği yerden dumanlar yükseliyor, üst sol köşede de Arapça bir beyit okunuyordu:

Âh mine'l-aşkı ve hâlâtihî
Ahraka kalbî bi-harârâtihî

Yoksa bu yangın Ruhşah'ın aşkıyla ah ederken kalbini yakıp kavuran ateşlerin kıvılcımlarından mı çıkmıştı? Ruhşah'ın kalbine sapladığı hançer, Yeniçeri kahvehanesindeki resimde kalbe saplanmış olandan daha sivri ve daha keskindi.

HÜNKÂR, Hacı Mustafa Ağa'nın evinden ayrıldıktan sonra Hacı İsmail Ağa'nın Hasan Paşa Mektebi'nin yanındaki konağına misafir oldu. Burada ikindi namazını kıldıktan sonra sadaret kethudalığına getirmek istediği Tersane Emini Halil Hamid Efendi'nin Simkeşhâne civarındaki sarayına misafir oldu. Hakkında çok iyi şeyler duyduğu ve düşündüğü Halil Hamid Efendi evinde değildi.

Bir müddet dinlendikten sonra oradan da ayrılan Hünkâr, Yalı Köşkü'ne geçti. Yangının az çok zapt u rapt altına alındığı yolunda haberler o sırada gelmeye başlayınca kendini bir filikaya atıp Beşiktaş Sahilsarayı'na döndü. Hâlâ dehşet içinde titriyor ve gözyaşı döküyordu.

Bu bir cehennem tecrübesiydi.

DEFTER 26

BÜTÜN gece yazmıştım. Geceyi ve yer yer köpek sesleriyle yırtılan derin sessizliği seviyorum. Sokaklardan el ayak çekilince sanki dünya bana kalıyor, kendimi daha güçlü ve daha hür hissediyorum. *Varlık* mecmuasının geçen sayılarından birinde, Cahit Sıdkı'nın, hani şu Peyami Safa'nın *Cumhuriyet*'te birkaç yazıyla umumi efkâra takdim ettiği genç şairin "Gece Şarkısı" isimli bir şiirini okumuştum; bu şiirde geçen "Bence bayram ufukta gün bitincedir" mısraı benim de duygularımın bir ifadesi. Necip Fâzıl gibi "Gündüzler size kalsın verin karanlıkları!" diye mırıldanıyor, yazıyor, hayal kuruyor, geçmişe gidiyor, bugünü yeniden inşa ediyorum. Geceleri uyanık olduğum müddetçe kendimle barışığım; fakat uyumak için başımı yastığa koyar koymaz kurmaya başladığım felâket hikâyeleri kâbusumsu rüyalarla uykumda da devam ediyor, mesela evimiz içindeki her şeyle birlikte yanıp kül oluyor yahut şiddetli bir zelzelede yerle bir oluyor.

Son zamanlardaki yaşadığım uyku düzensizliği belki biraz da bu tuhaf havalar yüzündendir. Bu yıl kış gelmeyecek galiba! Gündüzleri paltosuz gezmek, geceleri evlerde soba yakmadan oturmak mümkün. Erikler tomurcuklandı, pireler, tahtakuruları ve sivrisinekler canlandı. Dadıma sorarsanız, havalardaki

gayritabiilik, Allah korusun, büyük bir felâketin habercisiydi. Bu korku epeyi yaygınlaşmış olmalı ki, gazeteler de yavaş yavaş, "N'oluyor bu havalara?" diye sormaya, Rasathane Müdürü Fatin Hoca'nın kapısını aşındırmaya başladılar. Fatin Hoca da medreseli ve sakallı olduğu için Üniversite Reformu'nda kadro dışında bırakılan hocalardan...

Ah, lâpa lâpa kar yağıyor olsaydı şimdi! Belki de sımsıkı giyinip sokağa çıkarak yürüyebildiğim kadar yürürdüm. Kar beni eskiden beri teskin eder, içimi rahatlatıp aydınlatır. Geçen kışı hatırlıyorum; karın *göklerden emeller gibi rîzân* olduğunu görünce sobamı canlandırıp İstanbul'un yavaş yavaş beyaza bürünüşünü gözkapaklarımı kaldıramaz hale gelinceye kadar seyretmiş, gün ışırken gidip yatmıştım. Gözlerimi açtığım zaman ilk gördüğüm, yatak odamın pencerelerine kadar uzanan kiraz ağacının kar çiçekleriyle donanmış dalları olmuştu. Her mevsimde başka türlü güzelleşen bu zarif ağaca âşığım. Bahar gelince gelin gibi donanışı, yeşil yeşil kirazcıklarını günden güne irileştirip kızartarak birer yakut parçasına dönüştürüşü, sonbahara doğru ışıl ışıl yanmaya başlayan altın sarısı yapraklarını yavaş yavaş döküşü ve nihayet karlı kış günlerinde beyazlara bürünüp süzüm süzüm süzülüşü...

O gece kar o kadar güzel yağıyordu ki, "Elhan-ı Şita" şiirinde, karın yağışında hissettiği musikiyi bize de duyurmaya çalışan Cenab Şahabeddin'e hak vermiş ve hece vezniyle, fakat ayağa düşürüldüğünü düşündüğüm 6+5=11'le değil, hemen hiç kimsenin kullanmadığı duraksız on heceli hususi bir vezinle "Kar" isimli üç kıtalık bir şiircik yazmıştım. Bu yağıştaki güzelliği sese dönüştürmek mümkün olsaydı, belki de tabiatın *Şedaraban Saz Semaisi*'ni dinleyecektim. -Yahya Kemal'in Varşova'da bu saz semaisini dinlerken hissettiği şiirin ismi de "Kar Musikileri" değil miydi?- Birkaç gün sonra, Cenab Şahabeddin'in öldüğünü ve cenazesinin o karlı günde kaldırıldığını

öğrenince bir tuhaf olmuştum.[136] Benim onu ve şiirini düşündüğüm sıralarda meğerse zavallı şair toprağa verilmek üzereymiş. Sanki "Elhan-ı Şita" şiirindeki "Ey dest-i sema, dest-i kerem, dest-i şita dök" duası kabul olunmuştu; hiç durmaksızın kar yağıyordu.

Benim yaşadığım en şiddetli kış, Boğaz'ın Karadeniz'den gelen buz kütleleriyle kaplandığı 1929 kışıydı. Tamam, kar ve kışı seven romantiklerdenim, fakat bir daha asla öyle bir kışı yaşamak istemem. Sanki bahar hiç gelmeyecek, kar bin yıl yağacakmış gibi insanı derin karamsarlıklara sevk eden bir kıştı. O günleri düşününce Yahya Kemal'in Varşova'da yaşadıklarını daha iyi hissettiğimi söyleyebilirim.

YAHYA Kemal, Emirgân'da tanıştığımız gün, henüz neşretmediği "Kar Musikileri" şiirini ve bu şiirin yazılış hikâyesini de anlatmıştı. Aslında, "Yahu kaç defa anlattım!" diyerek biraz nazlanmışsa da, Mustafa Şekip Bey'in, "Anlat üstad! Sen anlattığın her hikâyeye her anlatışında yeni güzellikler katan adamsın!" iltifatı üzerine yelkenleri suya indirmiş, son bir nefes çektiği sigarasını kül tablasında söndürdükten sonra anlatmaya başlamıştı. Dilinde Rumeli şivesi hâlâ belli belirsiz hissediliyor, mesela ç'leri j gibi telaffuz ediyordu:

"Varşova'da elçiydim, 1927 kışıydı. Orada kar bir başlayınca insanı sanki bin yıl yağacakmış gibi karamsarlığa sevk eder, günlerce yağar, yağar. Böyle çok karlı bir günün akşamı sefarette yapayalnızdım ve can sıkıntısından patlayacak raddelere gelmişim. Hani kuytu manastırlarda erganun refakatinde koro halinde söylenen ilâhilerin yarattığı bir hüzün vardır; Slavlara has bu hüzün hiç zevk vermez bana. Varşova'da durmaksızın yağan kar da insanlara böyle hüzün verir. Fransuva adında ihtiyar ve kibar tavırlı bir hizmetçim vardı, ne zaman yalnızlık

hissi ve memleket hasretiyle kıvrandığımı fark etse, hemen gramofona bir plak koyardı, bilirdi plaklarımla avunduğumu. Tanburî Cemil Bey'in plaklarını Pirenelerden Alplere, gittiğim her yere taşımışımdır. O gece Fransuva izinliydi; galiba gramofona plak koymaya üşendiğim için paltomu alelacele sırtıma geçirdim, kendimi dışarı atıp Varşova'ya geldiğim ilk günlerde tesadüfen tanıştığım İstanbullu Ermeni'nin lokantasına gittim. Vartan Efendi beni büyük bir memnuniyetle karşıladı, masayı tam da benim damak zevkime göre donatıp bir rakı şişesi açtı, kafaları bizim usulde çekmeye başladık. Vartan bir ara kalkmış, farkında değilim, gramofona bir plak koymuş. Hem de Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaisi*..."

Sustu ve gümüş tabakasına yeniden uzanırken kahveciye seslendi: "Latif Efendi şu plağı yeniden çal ve daha sonra çaylarımızı tazele, lütfen!"

Dudaklarına yerleştirdiği sigarayı anında çakılan çakmaklardan birine uzatıp yaktıktan sonra derin bir nefes çekip dumanını savurdu. *Şedaraban Saz Semaisi*'nin nağmeleri gramofonun borusundan taşarken, "Evet, azizim," diye devam etti -herkes dikkat kesilmişti-, "Cemil Bey, Vartan'ın lokantasındaki gramofonun borusundan işte böyle sesleniverince, rakının ve o leziz yemeklerin bile gideremediği dehşetli hüzün birden yok oldu; ruhumun yıkandığını hissettim. Sanki mehtaplı bir yaz gecesi Boğaz'da, Kanlıca Körfezi'nde veya burada bu kahvede, bu çınarın altındaydım. Cemil Bey, bana sorarsanız, İstanbul'dur; İstanbul'un en özlü sesidir, musikimizin lübbü'llübüdür. İşte "Kar Musikileri"nin ilk mısralarını o lokantada söyledim ve o gece sefarette tamamladım şiiri:

Bin yıldan uzun bir gecenin bestesidir bu
Bin yıl sürecek zannedilen kar sesidir bu

Yahya Kemal, bu mısraları okuduktan sonra durdu ve Âsım Bey'e dönerek, "Hadi, Âsım'ım, sen devam et!" dedi.

Sohbet sırasında söze hiç karışmadan terbiyeli bir çocuk edasıyla oturup büyük bir hayranlıkla Yahya Kemal'i dinleyen Âsım Bey, emri alınca esas duruşa benzer bir vaziyet aldı, kelimelerin hakkını vererek, fakat üstadı gibi belli belirsiz bir Rumeli aksanıyla "Kar Musikileri"ni okudu.[137] Şiiri sonuna kadar kusursuz okuması, ona dolu dolu bir, "Nûr ol, Âsım!" iltifatı kazandırmıştı. Doğrusu şaşkındım; *Şedaraban Saz Semaisi* galiba benim kaderimdi ve "Kar Musikileri" şiirindeki "Tanburî Cemil Bey çalıyor eski plakta" mısraı, aslında benim hayatımı hülasa ediyordu. Bu şiire sahip olmalıydım:

"Affedersiniz üstadım," dedim, "'Kar Musikileri'ni niçin neşretmediniz?"

Yahya Kemal, kısa bir sessizliğin ve mânâlı bir bakışmanın ardından sualimi duymamış gibi yaparak Mustafa Şekip Bey'e döndü:

"Size Cemil Bey'le nasıl tanıştığımı anlatmış mıydım?"

Âsım Bey'in yüzünde beliren gururlu ifade, hikâyeyi çok iyi bildiğini gösteriyordu.

Mustafa Şekip Bey, "Üstad, anlatmıştınız anlatmasına, lâkin burada herhalde hikâyeyi dinlemeyenler ekseriyette! Mesela Galip... Eminim anlatacaklarınız en çok onu heyecanlandıracak!" dedi.

Hocamın bu sözü üzerine Yahya Kemal gözlerinde açıklama bekleyen bir ifadeyle tepeden tırnağa süzdü beni.

"Efendim," dedim, "öteden beri bir Cemil Bey biyografisi yazma tasavvurum var, garpta büyük sanatkâr için yazılan, kıskandığınızı söylediğiniz biyografilere benzeyen bir biyografi... Bir hayli mesafe aldım. Zannedersem, hocam bunu ima etti!"

Yahya Kemal Bey, uzun bir "Oooo!" çektikten sonra, Mustafa Şekip Bey'e, "Haklısın," dedi, "şimdi anlatmak farz oldu!"

Biraz düşündükten sonra söze eski musikiyle nasıl tanıştığını anlatarak başladı. Galatasaray Lisesi'ne girmek üzere 1902 yılında Üsküp'ten İstanbul'a gelmiş; ancak kayıt zamanını geçirdiği için kışı, annesinin teyzezadesi İbrahim Bey'in Sarıyer'de kirayla oturduğu köşkte geçirmek zorunda kalmış. Derenin kenarında, Sular'a giden yolun üstünde ahşap bir köşkmüş bu. Hani şu tahtaları güneşten kavrulup kararan köşklerden... İbrahim Bey, Rumeli'deki çiftliklerinin geliriyle İstanbul'da bir mirasyedi gibi yaşar ve köşkün alt katındaki selâmlığında içki ve saz dostlarıyla hoşça vakit geçirirmiş. Tahsili yetersiz olmakla beraber görgülü ve çok yerli bir adammış. Her akşam, sırtından nadiren çıkardığı entarisiyle köşesine kurulur, dostlarıyla işrete başlarmış. Sofrasının müdavimlerinden biri de devrin en kudretli kanunîsi ve hatırı sayılır bir bestekâr olan Hacı Ârif Bey'miş, Zeki Ârif Bey'in babası... İbrahim Bey tarafından korunup kollandığı için minnet duygularını sazıyla ve sohbetiyle ifade eden Kanunî Hacı Ârif Bey, müdavimi olduğu sultan saraylarından fıkralar anlatır, bazı geceler de beraberinde seçkin sâzende ve hânendeleri getirerek işret sofrasına pek de yakışmayan nefis fasıllar geçermiş. Köşkün gençleri bu saz ve işret meclislerine giremezlermiş, fakat kulakları eski musikinin her gece selâmlıktan taşan en güzel nağmeleriyle dolmuş. İbrahim Bey bazı mehtaplı gecelerde iki pazar kayığı tutar, birine fasıl heyetini, diğerine de ailesini bindirerek mehtap safâsına çıkarmış. Yahya Kemal, işrete ve musikiye Sarıyer'deki bu köşkte alışmış ve Tanburî Cemil Bey'in ismini de ilk defa burada duymuş. Sonra Paris'e kaçmış, Sciences Politiques'te okumuş, Quartier Latin kahvelerinde Fransız şairleriyle ve şiiriyle tanışmış ve tam dokuz sene rindane bir hayat yaşadıktan sonra, Trablusgarb Harbi'nin devam ettiği günlerde memlekete dönmüş. Ama bu, parasızlık yüzünden zoraki bir dönüşmüş. Onu Paris'te memleketine bağlayan sadece musiki

imiş. Memleketimize ve kültürümüze ait her şeyi küçümseyen bir snob, bir züppeymiş ve bir an önce tekrar Paris'e gitmek istiyormuş. Bu yüzden, kendisine Paris elçiliğimizde ikinci kâtiplik sözü veren Doktor Nâzım'ın Merkez-i Umumi'deki kapısını günlerce aşındırıp durmuş, ama bir netice alamamış. Bu arada muhaliflerle de düşüp kalktığı için mimlendiğinin farkında değilmiş. Zaten arkadaşları onun İstanbul'da kalmasını istiyorlarmış. Bunu temin etmek için Tanburi Cemil Bey'le bir araya getirmeye karar vermişler. Paris'te tanıştığı ve dostluk kurduğu Sabih Bey -o da muhalifler arasında sayıldığı için dayım gibi Türkiye dışında yaşıyor- babasının Kadıköyü'ndeki köşkünde bir musiki meclisi tertip etmiş.

"Sabih Bey'i tanıdım efendim," diye araya girdim, "dayımın yakın arkadaşıydı, bize gelip giderdi."

Yahya Kemal, doğrudan bana hitap ederek devam etti:

"Cemil Bey'i de şahsen tanımanızı isterdim. Titiz adamdı, herkesle birlikte olmak istemezdi. Kendisine, 'Bu gece şunları şunları davet etmek istiyoruz, ne dersiniz?' diye sorulur, sadece onun itiraz etmedikleri davet edilirmiş. Beni kim bilir nasıl anlattılar ki, itiraz etmemiş. Selamlığa geçtik. Baktım, gösterişsiz, soluk benizli bir adam, Cemil Bey... Fotoğraflarından tanıyorum. Sabih bizi tanıştırdı. Nezih de, dayınız, oradaydı. Paris havasını henüz üzerimden atmış değilim. Paris'te yaşamış olmak bir üstünlükmüş gibi galiba biraz da kasılıyorum. Cemil Bey ise, her bakımdan alaturka bir adam; koltuğunda terbiyeli bir çocuk gibi önüne bakarak oturuyor. Tabii, durur muyum, Paris'ten, Fransız şiirinden, Quartier Latin kahvelerinden söz etmeye başladım. Victor Hugo'dan şiir bile okumuştum. Göz ucuyla da onu ve yakın dostu olduğu anlaşılan hânende hâfızı takip ediyorum. Yanlış hatırlamıyorsam, Hâfız Şaşı Osman'dı, hani şu Cemil'in plaklarında gazel okuyan hâfız... Kötü kötü bakışından beni hiç sevmediğini, halimden tavrımdan rahat-

sız olduğunu anladım. Fakat Cemil Bey dikkatle dinliyor. Alaturka dedim ama, Fransızca öğrenmiş, Fransız kültürüne epeyi aşina bir adam. Hatta bir de roman tercüme etmekte olduğunu söylemişti. Galiba Jules Verne'in bir romanını tercüme ediyormuş. Bunları tabii sofrada konuşuyoruz. Şevket Bey öyle bir sofra donatmış ki... Hele o rakılar.. Baktım, Cemil Bey'le işret zevklerimiz uyuşuyor. Hâsılı birbirimizden epeyi hazzettik ve o gece dost olduk. Yemekten sonra meydan artık onundu. Ah, Galip Beyciğim, bilseniz, ne geceydi o!"

Yahya Kemal'in gözlerinde, o geceyi hâlâ yaşıyormuş gibi bir ifade belirmişti:

"Evet, ne geceydi o! Cemil Bey kemençeyi bıraktı, tanburu aldı, tanburu bıraktı kemençeyi aldı. Taksim taksim üstüne. Sanki maddelerimizden sıyrılmış, ilahi bir ışığın içinde yüzüyoruz. Ardından peşrevler, saz semaileri, türküler... 'Yine yol vermedi Acem dağları', 'Yine de kaynadı coştu dağların taşı', 'Nazlı nazlı sekip gider o güzel ceylan' ve daha niceleri... Bunlar sanki bildiğimiz türküler değil, birer mucizeydi. Cemil Bey tanburuna ve kemençesine öylesine hükmediyor ve en basit türkülere bile öyle bir ruh üflüyordu ki, plaklardan anlayamazsınız. Maişetini temin için plaklarda gönülsüzce üç beş dakikaya sığdırdığı ısmarlama nağmeler Cemil Bey değildir. Onu canlı dinlemek lâzımdı. Ben bu şansı defalarca yakalamış biriyim."

Sigarasından birkaç derin nefes çekip dumanlarını savurduktan sonra, "Velhasıl," diye devam etti, "o gece Şevket Bey'in köşkünde Cemil Bey'i dinledikten sonra önümde sanki birden bir altın kapı açıldı. Ben kendi kültürümüzün dünyasına işte o kapıdan girdim!"

Son cümlesini söyledikten sonra susup sözlerinin tesirini ölçmek için hepimizi tek tek inceleyen Yahya Kemal, daha sonra, masamızın yeni misafirlerine, "Hoş geldiniz dostlarım, sizlerle olmak ne saadet!" dedi. "Siz de hoş geldiniz üstad, şe-

ref verdiniz!"; "Şiirlerinizi özledik!", "Yeni şiirlerinizden okur musunuz?" gibi, aynı anda söylendikleri için birbirine karışan lâflar duyuldu. Yahya Kemal'in hemen arkasında ayakta alesta beklerken sohbeti de büyük bir zevkle dinleyen kahveci bu arada kaybolmuş, biraz sonra kocaman bir tepsiyle masadakilerin sayısınca çay getirmiş, gramofona yeni bir plak koymayı da ihmal etmemişti. Şimdi "Çeçen Kızı"nın şuh nağmeleri Boğaziçi'nde kadife yumuşaklığındaki esintiye ve çay kaşıklarının hafif şıkırtılarına karışıyordu. Yahya Kemal, "Çeçen Kızı"nın bitmesini beklemeden devam etti:

"Cemil Bey'in plaklarının çoğunu Blumenthal Biraderler'in Orfeon firması bastı. Elime ne zaman bu plaklardan birini alsam, Yunan esatirindeki Orphée efsanesini düşünürüm. Şekip iyi bilir, bir ara Nev-Yunanîlik dâvâsı güdüyordum ve esatir hakkında bir hayli kitap okumuş, üç beş şiir de yazmıştım. Esatirde, ilham perisi Calliope'un oğlu olan Orphée, bilirsiniz, annesinden öğrendiği şarkıları Apollon'un kendisine hediye ettiği lirle terennüm edermiş; lirini çalmaya başlayınca havadaki kuşlar, denizdeki balıklar, ormandaki vahşi hayvanlar, hatta kayalar ve ağaçlar ona yönelirlermiş. Çünkü musikisiyle hepsini teshir edermiş. Orphée, büyük bir seferden döndükten sonra Trakya'ya yerleşerek güzel Euridyce'yle evlenmiş. Ancak Euridyce bir gün kendisine âşık olan bir çobanın takibinden kaçarken sıkı otlar arasına gizlenmiş bir yılan tarafından ısırılmış ve ölmüş. Çılgına dönen ve duyduğu derin acıyı şarkılarla dile getiren Orphée, sonunda Euridyce'siz yaşamayacağını anlayınca cehennemler kralı Hades'le görüşmeye karar vermiş ve gidip ölüler dünyasının kapısında lirini çalmaya başlamış. Bütün ruhlar onun lirinin sihirli sesine koşmuşlar. Erinye'lerin başlarındaki yılanlar ıslık çalmaz olmuş, cehennemin kapısını bekleyen üç başlı Kerberos'un üç ağzı da açık kalmış, İksion'un tekerleği lirin sesini dinlemek için dönme-

yi bırakmış. Sonunda Hades'in huzuruna çıkmaya muvaffak olan Orphée, lirini her zamankinden daha müessir çalmaya başlamış ve o zamana kadar hiç kimseye müsamaha etmeyen, hiçbir ricayı kabul etmeyen merhametsiz cehennemler kralının kalbini yumuşatmaya muvaffak olmuş. Hades, Orphée'ye karısını bir şartla geri vereceğini söylemiş: 'Seni yeryüzüne çıkıncaya kadar takip edecek olan Euridyce'nin yüzüne asla dönüp bakmayacaksın!' Orphée çok sevinmiş ve gün ışığına doğru yürümeye başlamış. Euridyce de geriden onu takip ediyormuş. Lâkin kapıya yaklaştıkları sırada Orphée'nin sabrı tükenmiş, gayriihtiyarî geriye dönüp bakınca Euridyce duman gibi havaya yükselip kaybolmuş."

Güneş ufku tatlı bir kızıla boyayarak batıyor, gramofondan "Çeçen Kızı"nın son nağmeleri yayılıyordu. Yahya Kemal, gümüş tabakasına kim bilir kaçıncı defa uzanırken gözlerimin içine bakarak, "Cemil Bey'in tanburu Orphée'nin sazına benzer, Galip beyefendi!" diye ekledi. "Bilirsiniz, halk arasında, onun da tanburunun sapına bülbül kondurduğuna dair efsaneler uydurulmuştur. Ama bana sorarsanız, o, tıpkı Orphée'nin sevgilisi Euridyce'yi ölüler diyarından çekip alması gibi, mucizevî sazıyla musikimizi yok olmanın eşiğinde yakalamış ve yepyeni ruh üflemiştir ona."

EVET, şimdi lâpa lâpa kar yağıyor ve gramofonda *Şedaraban Saz Semaisi* çalıyor olsaydı, kendimi nerede hissederdim acaba? Herhalde Devran'ın yanında...

KAR

Dün gece açtım ki penceremi
Göğün sütü sağılır gibi... Kar
Arınsın diye kirinden dünya
Yağar da yağar yağar da yağar!

Pır pır uçuşur binlerce peri,
Bir beyaz büyü örter her yeri,
Sırrolur şehrin çirkinlikleri.
Lodos büyüyü bozana kadar!

Sevdiğim, fırsat bu fırsat, haydi
Şehre kar olup yağalım şimdi.
Geçen baharda ne söyledimdi:
Baharda kış vardır, kışta bahar!

DEFTER 27

YAHYA Kemal, kendisini almaya gelen arkadaşlarıyla Emirgân'dan ayrılırken çantamdan alelacele çıkardığım defteri uzatarak "Kar Musikileri" şiirini yazmasını istirham etmiştim. Güzel bir defterde o güne kadar neşredilmiş şiirlerinin hemen tamamını özene bezene yazılmış görünce gözleri nemlenen üstad, "Siz bu defteri Âsım'a teslim edin, ilk fırsatta yazarım, o getirir size!" demişti. *Yeni Mecmua*, *Şair*, *Şair Nedim*, *Dergâh*, *İnci*, *Tavus* mecmualarında çıkmış Yahya Kemal şiirlerinin hepsi vardı bu defterde. Son şiir 1925 yılında *Tavus*'ta çıkan "Açı[1] Deniz"... O tarihten sonra hiçbir mecmuada herhangi bir şiirine rastlamadığım Yahya Kemal'in yeni bir şiiri, henüz neşredilmeden, hem de kendi elyazısıyla defterimde yerini alacaktı.

O gün Emirgân'da Âsım Bey'le biraz daha oturup sohbet etmiş ve ilk fırsatta Cemil Bey'in Sineklibakkal'daki evine gitmek üzere sözleşmiştik. Üç gün sonra öğleye doğru Darüttalim'de buluştuk. Hava poyraza döndüğü için kalın bir palto giymiş, başına da şapka inkılâbına aykırı düşmeyecek komik bir bere geçirmişti. Kısacık boyu, zeki bakışlı gözleri, burnunun hemen altında küçük bir leke gibi duran bıyıklarıyla pek sevimli görünüyordu; ama hiç durmadan konuşan bir sevimli... Gamsız adam, gevrek kahkahalar atarak Yahya Kemal, İbnülemin ve

Mükrimin Halil hakkında bir yığın fıkra ve anekdot anlattı. Bir de musiki inkılâbının nasıl yapıldığını ve "alaturka"nın nasıl yasaklandığını... Mesud Cemil tarafından Yahya Kemal'e anlatılırken kulak misafiri olmuşmuş:

"Cemal Reşid'in Mesud Cemil'e anlattığına göre, Gazi Paşa'nın direktifi üzerine Maarif Vekili Abidin Bey, Cevat Memduh, Halil Bedii, Hasan Ferid, Necil Kâzım, Ulvi Cemal, Nurullah Şevket, Cemal Reşid ve Cezmi beyleri Ankara'da toplamış, karşılıklı nutuklar söylendikten sonra, 'Hadi bakalım,' demiş, 'musiki inkılâbı yapacakmışız, bunu nasıl yapacağız?' Herkes şaşırmış! Çünkü musiki inkılâbı pat diye nasıl yapılır, hiçbiri bilmiyormuş. İctima tam dört saat sürmüş, her kafadan bir ses çıkıyormuş. İşin kötüsü, Maarif Vekili ikide bir telefona çağrılıyor, bir müddet sonra alı al moru mor dönerek Çankaya'nın 'Musiki inkılâbı ne yoldadır?' diye sorduğunu söylüyormuş. Büsbütün şaşkına dönen heyet ne karar alacağını uzun zaman kestirememiş. İçlerinden biri, 'Bütün memlekette tek sesli şarkı söylemeyi yasaklayalım!' diye yumurtlayınca, Cemal Reşid ayağa fırlamış, 'Beyler,' demiş, 'faraza bir çoban davarlarını otlatırken şarkı söyleme ihtiyacı hissetti. Ne yapacak? Köye gidip ikinci bir çoban bularak, Gel birader, sen de şu ikinci sesi uydur da söyle, mi diyecek?' Sonunda güzel sanatların bir Umum Müdürlük haline getirilmesi, Musiki Muallim Mektebi'nde Musiki Pedagoji Şubesi ve Devlet Musiki ve Tiyatro Akademisi kurulması gibi kararlar alınmış."

"Peki, radyolardaki yasak?"

"Vallahi, o iş biraz karışık! Galiba Maarif Vekili'nin işgüzarlığıymış, fakat yüksek bir yerden emir de almış olabilirmiş. Bir gün Radyo müdürü İsmail İsa Bey, Cemal Reşid'e ezile büzüle böyle bir karara varıldığını söyledikten sonra, 'Maalesef sizin *Lüküs Hayat* ve *Deli Dolu* operetlerinden iki parça bundan böyle Radyo'da çalınamayacak!' demiş. Operetlerin birinde

bir gazel, diğerinde ise zurna taklidi bir taksim varmış. Cemal Reşid, dehşet içinde, 'Alaturka yasağından bu şekilde zarardide olacağımı hatır ve hayalimden geçiremezdim!' diyormuş. Mesud Cemil, bunları anlatırken gülmekten neredeyse yerlere yatıyordu Galip Bey kardeşim, görmeliydin!"[138]

Mesud Cemil'i seviyordum. Tanburi Cemil Bey'in biricik oğluydu o; tanbur çalışına, sesinin tonuna, hitabetine ve Türkçeyi maharetle kullanışına hayrandım, fakat olup bitenler karşısında kılını bile kıpırdatmamış olmasına dayanamıyordum:

"Bu işte Mesud Cemil'in de günahı var!" dedim.

"Öyle, haklısın!" dedi Âsım Bey.

"Soyadı almış mı acaba, haberiniz var mı? İnşallah Şençalar, Güzelçalar, Güzelses filan gibi komik bir soyadı almamıştır. Böyle bir soyadı Cemil Bey'i de gülünçleştirir!"

Âsım Bey gevrek gevrek güldü:

"Vallahi, Mesud Cemil'in soyadı alıp almadığını bilmiyorum, fakat birkaç gün önce ben aldım. İstersen Nüfus Müdürlüğü'nde yaşadığım macerayı anlatabilirim! İnanır mısın Galip Beyciğim, adam benim istediğim hiçbir soyadını kabul etmedi, önüme bir risale sürüp, 'Bundan seçeceksin, bayım!' dedi. Öztürkçe soyadları listesiymiş. Gazetelerde de listeler neşrediyorlar ya... Adamdaki surat mahkeme duvarı gibi, vallahi korktum. Listeye bir de baktım ki börtü böcek ve bilcümle hayvanat isimleriyle dolu. Aslanlar, kaplanlar, boğalar, arılar marılar, bir de Moğolcaya benzeyen tay'lı tuylu kelimeler..."

"Ne güzel işte," dedim, "böylece köklerimizle irtibat kurup soyumuzu netleştirmiş oluyoruz!"

Âsım Bey ciddi olup olmadığımı anlamak için gözlerimin içine birkaç saniye dikkatle baktıktan sonra devam etti:

"Öyle tuhafları vardı ki, şimdi hepsi aklıma gelmiyor. Mesela *avgan, azlag, azinebik* gibi kelimeleri sen duydun mu Allah aşkına? Ne menem öztürkçeyse, ben bir Türk olarak -hem de

özbeöz Türk- bu yaşa geldim, vallahi duymadım! Listede tanıdık kelimeler gördüm, fakat onlar da benden önce alınmış. Memur, 'Elimizde bir *Arıkboğa* var, onu verelim!' demez mi? 'İstemeeem!' dedim. Adam beni böyle boy bos fukarası gördü ya, kimsenin istemediklerini yamamaya çalışıyor. Hele *Aycık* diye bir kelime teklif etti ki, tepem attı. Küçük ay demekmiş. 'Memur Bey!' dedim, birden *bey* demenin yasak olduğunu hatırlayınca, 'Bay memur,' diye düzelttim, 'insaf ediniz, *aycık* insanların dilinde iki gün sonra *ayıcık* olur! Şöyle bir bakınız halime tavrıma, boyuma bosuma, benden hiç ayılık sâdır olur mu?"

Dayanamayıp kahkahayı patlattım; bir yıl var ki hiç böyle gülmemiştim.

Âsım Bey ciddiyetini bozmadan, "İşte azizim," diye devam etti, "o mahkeme duvarı suratlı nüfus memuru ve orada bu mükâlemeyi dinleyen herkes senin gibi makaraları koyuverdiler. Herifi sonunda gevşetmiştim. Pazarlığa başladık. Bir sürü isim saydı, inadına hiçbirini kabul etmedim. Adam öyle şaşırmıştı ki, ağzından 'beyefendi' lafını bile kaçırdı: 'Bakınız Âsım Beyefendi,' dedi, '*Dönmez*'e ne dersiniz?' Kaşlarımı çatarak, 'Hayır bayım,' dedim. '*Sönmez* olsun! *Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak*!'"

Hâlâ gülüyordum:

"Yani şimdi soyadınız Sönmez mi oldu?" diye sordum.

"Hayır," dedi, "*Sönmez*'i de benden önce almışlar, fakat eğer arzu edersem *Sönmezgül*'ü verebilirlermiş. Naçar kabul ettim. Yani bendeniz, bundan böyle Bay Âsım Sönmezgül'üm Galip Beyciğim, darısı başınıza!"

Soyadı olarak çok tuhafıma giden bu kelime, ister istemez, bahçemde önümüzdeki bahar açmalarını beklediğim cins gülleri hatırlatmıştı. Dalları yatak odamın pencerelerine uzanan bir kiraz, bir erik, iki elma ve bir nar ağacının bulunduğu büyük,

bakımsız bir bahçemiz ve güzel bir kuyumuz vardı. Didar Kalfa, domates, salatalık, biber, maydanoz, soğan gibi sebzeler ekerdi. Enise teyzemin hayattayken gözü gibi baktığı bu bahçeyi çok ihmal etmiştik. Halbuki sık sık ziyaretine gittiğim hocam Ahmed Refik Bey'in Büyükada'daki evinin bakımlı bahçesinde ağaçları ve çiçekleriyle oyalandığını görür ve heveslenirdim. "Ağaçlarla, çiçeklerle uğraşmak dinlendirir insanı, kötü düşüncelerden uzaklaştırır!" derdi. Hocam, doğrusu bahçe işlerinden çok iyi anlıyordu; Lâle Devri'ni o kadar şevkle yazmasının sebeplerinden biri belki de bu çiçek ve bahçe sevgisidir. Bir hayli meyve ağacı da var; yetiştirdiği meyveleri yemeleri için dostlarını yaz aylarında ısrarla bahçesine davet eder. Ama bendeki bahçe hevesi, asıl, Gülcü Tahir Baba'nın Mühürdar'daki evini üç tarafından kuşatan, meyve ağaçlarının gölgelendirdiği, cins cins kızıl güller, pembe güller, beyaz güllerle tutuşmuş saklı bahçesini gördükten sonra başlamıştı. Necip Fâzıl'ın *Örümcek Ağı*'ndaki bir şiirinde rastladığım "Gülleri büyütenlere mahsus heves" mısraında ne demek istediğini çok iyi anlamış, hemen işe koyulup temizlediğim ve taze toprak getirterek kendimce tanzim ettiğim tarhlara gülfidanlarını diktiğim bahçede ilk güllerim açtığında kendimi yeni bir dünyaya uyanmış gibi hissetmiştim. Fakat Üniversite Reformu'ndan sonra bir de nişanlım tarafından terk edilince bahçeden de elimi ayağımı çektim. Her tarafını yeniden ayrık otları sarmaya başladı. Dadım gücü yettiğince bakmasa, Firkat Hanım'ın Kanlıca'da yazları oturduğu yalının bahçesi gibi korkutucu bir yer haline gelecek.

Âsım Bey'in güllü soyadı, zihnimden bu düşüncelerin şimşek gibi geçmesine yol açmıştı. Gülerek, "Gülünüz hiç sönmez inşallah!" dedim.

O sırada talebelik yıllarımın geçtiği Zeynep Hanım Konağı'nın önüne gelmiştik. Bir suçlu gibi, tanınmamak için fötr

şapkamın önünü aşağı doğru indirip -işte Şapka İktisası Kanunu'nun bir faydası- başımı paltomun kalkık yakalarının arasına iyice gömerek adımlarımı hızlandırdım.

"Yahu, yavaş," dedi Âsım Bey, "benim seninki kadar uzun bacaklarım yok!"

Özür dileyerek adımlarımı yavaşlattım ve merak ettiğim bir meseleyi o anda aklıma gelmiş gibi, "Sahi, Yahya Kemal Bey soyadı aldı mı?" diye sordum.

"Almış, Beyatlı... Üstadın büyük büyük dedelerinden biri, akıncı beylerinden Şehsüvar Paşa'ymış. Üstad, Şehsüvar'ın *şeh*'ini *bey*, *süvar*'ını *atlı* yapmış, olmuş Beyatlı."

"Hani *bey, beyefendi* yasaktı!"

"Canım, o koskoca mebus!" dedi Âsım Bey. "İdare ederler artık!"

ÂSIM Bey, Pertevniyal Valide Sultan Camii'nin önüne geldiğimizde Tanburi Cemil Bey'in cenaze merasimini tasvire başlamıştı. Anlattıkları doğruysa, Ali Haydar adında manevi bir ağabeyi varmış, Cemil Bey'in yakın dostlarındanmış, bir gün eve her zamankinden erken ve perişan bir halde gelip büyük sanatkârın vefatını haber vermiş. Hemen hazırlanıp Fatih Camii'nin yolunu tutmuş, camiye vardıklarında cenazeyi musalla taşında bulmuşlar. Cemaatin öğle namazından çıkması bekleniyormuş. Merhumun yakınları musalla taşının karşısında, türbenin duvarına yaslanıp gözlerini yere dikmiş halde, tek kelime bile konuşmadan bekliyorlarmış. Âsım Bey, o ilâhî sanatkârın bu tahta kutu içine sığabildiğine inanamamış ve içinden Neşâtî'nin meşhur beytini okumuş:

Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile.

Âsım Bey'in cenazeye katıldıklarını söylediği kişilerin çoğu -daha sonra kendisinden rica ederek hepsini tek tek not etmiştim- *Tasvîr-i Efkâr* gazetesindeki haberde nedense zikredilmiyordu: İbnülemin Mahmud Kemal, Darüşşafakalı Muallim Kâzım, Refii Cevad, Enderunlu musiki hocası Pepeme İzzeddin, Eyyübî Ali Rıza ve Dr. Şükrü Kâmil beyler, Piyale Camii imam ve hatibi Zakirbaşı Şeyh Cemaleddin Efendi, Hâfız Sami, Hâfız Şaşı Osman, Kemanî Memduh, Hanende Osman, Zurnacı Arap Mehmet... Ali Naci Bey'in kaydetmediği isimler arasında Tanburî Kadı Fuad Efendi'yle Refik Bey bile vardı. "İkisi de," diyordu Âsım Bey, "Cemil'in en güzide talebeleri..."

Doğrusu güzel ve inandırıcı anlatıyordu. Fakat Âsım Bey'in o gün anlattıklarının doğruluğundan nedense tam emin olamadım. Benden olsa olsa üç dört yaş büyüktü; yani 1916 yılında en fazla on altı yaşında olabilirdi. Diyelim ki çok güçlü bir hafızası var; fakat o yaşta o şahsiyetleri isimleri, lâkapları ve vazifeleriyle nasıl bilebilirdi? Üstelik Tanburi Refik Bey'in o tarihte İsviçre'de bulunduğu için cenazeye katılamadığını biliyordum. Fakat bu küçük yalanını yahut hafıza zaafını yüzüne vurmadım. Cenaze merasimine belki de hiç katılmamıştı, şundan bundan duyduklarını zihninde birleştirerek belki zamanla kendisinin de inandığı bir hikâyeye dönüştürmüş ve öyle anlaşılıyor ki, Yahya Kemal'i bile inandırmıştı. Cemil Bey'in cenaze merasimine, Refik Bey gibi güzide bir talebesinin katılmamış olması düşünülebilir miydi?

Cemil Bey'in birçok dostu, vefatını zamanında haber alamadıkları için cenazeye katılamamışlar. Yahya Kemal de, Emirgân'daki sohbet sırasında büyük üzüntülerinden birinin Cemil Bey'i uğurlayamamak olduğunu söylemişti. O tarihte Büyükada'da oturduğu için haberi ancak merhumun toprağa verildiği günün akşamı ziyaretine gelen bir dostundan öğrenmiş ve hemen oturup ruhuna ithaf etmek istediği -fakat hâlâ

ikmal edemediği- bir gazele başlamış.[139] Cemil Bey'in Umumi Harp esnasında bir ara askere alınmak istendiğini, fakat iki yıldır akciğerlerinden ciddi bir şekilde hasta olduğu anlaşılınca bundan vazgeçildiğini, hatta bir ara İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin kendisini tedavi edilmesi için İsviçre'ye göndermek istediğini, fakat, "Ben yabancı memleketlerde tecennün ederim!" diyerek reddettiğini de o gün Yahya Kemal'den öğrendim. Aslında içki içmesinin yasaklanmasından endişe ettiği için İsviçre'ye gitmek istemeyen Cemil Bey demiş ki: "Eğer bana iyilik yapmak istiyorlarsa, Büyükada'da bir ev tutsunlar, oraya yerleşeyim!" Fakat zavallı üstadın bu son arzusu harp şartlarında yerine getirilememiş.

Âsım Bey, Cemil Bey'in cenazesinin Fatih Camii'nden alınışını anlatırken Cerrahpaşa Caddesi'ne yönelmiş, Aksaray Karakolu'nun ve onun hemen yanındaki Oğlanlar Tekkesi'nin önünden geçiyorduk. İlk bakışta hiç de tekkeye benzemeyen bu güzel dört katlı kâgir bina, on yıl öncesine kadar bir Kadiri tekkesi olarak arı kovanı gibi işliyordu; şimdi hiç hayat emaresi yok gibi.[140]

"Namazdan sonra," diye devam etti Âsım Bey, "kuş hafifliğindeki tabutu omuzlayıp Hırka-i Şerif'teki Mimar Sinan Mescidi'nin önünden Topkapı'ya çıktık, oradan doğru Merkezefendi'ye yöneldik. Eski şehreminilerinden İhtisap Ağası Hüseyin Bey'in köşkünün orada, mehîb serviler arasındaki mezarlığa girdik. Cami avlusunun sol tarafında bir kuyudan murat taşı alan ve adak adayan kadınlı çocuklu bir kalabalığın bulunduğu ziyaret penceresinin önünden geçerek ellerindeki kazma ve küreklere dayanmış mezarcıların beklediği taze bir mezarın önüne geldik. Hazırlanan mezarın hemen yanında kitabeleri sülüs hatla yazılmış ve sanatkârane işlenmiş on beş kadar mezar vardı ve yanı başımızda heybetli serviler yük-

seliyordu. Mezar taşlarından birinde okuduğum beyti hâlâ hatırlarım: *'Ne güle bülbüle bâki a gözüm bâğ-ı cihan/ Kime yâr oldu murâdınca felek, devr-i zaman.'* Nihayet tabut yere indirildi. Cenazeyi takip etmiş olan hâfızlar -ki devrin en güzel sesli hâfızlarıydı- lâhuti sesleriyle *Kur'an* okumaya başladılar. Coşkunlukları gittikçe artan bu üstad hâfızlar bülbül kesilmişlerdi. Onlar sırayla ve âdeta birbiriyle yarışırcasına okudukça küçük cemaatimiz etraftan katılan meraklı ziyaretçilerle kalabalıklaşıyordu. Kimi toprağa dizüstü oturmuş, kimi bir taşa yaslanıp kendinden geçmiş bir halde, kimi ağlayıp inleyerek, kimi raşeye tutulmuş, kimi istiğraka varmış halde, Allah kelâmını dinliyorlardı."

Âsım Bey durakladı, sözlerinin tesirini artırmak için gözlerimin içine bakarak, "Hâfız Sami'nin Mülk Suresi'ni öyle bir okuyuşu vardı ki, Galip Beyciğim," diye devam etti, "görmenizi arzu ederdim. Onun arkasından Hâfız Şaşı Osman başka bir sûreye başlayınca ortalık mahşerî bir hâl aldı. Sanki Merkezefendi'de değil de, Cemil Bey'le birlikte bir ruhlar cemaati halinde mahşer yerindeydik. İbnülemin, düşmemek için bir mezar taşına sarılmış hüngür hüngür ağlıyordu. Yenikapı Mevlevîhanesi şeyhi Abdülbaki Efendi bu uhrevî manzaradan ürküp bir Fatiha çekerek merasime son vermeseydi, mahşerî hal ne kadar devam edecekti, Allah bilir!"

.....

.....

SAATE baktım, gece yarısını çoktan geçmiş. Parmaklarım yazmaktan uyuşmuştu ve gözlerimden uyku akıyordu. Fakat biliyorum, şimdi yatağıma gireceğim, beynim motor gibi çalışmaya ve bir müddet sonra zihnimde felâket sahneleri bir-

birini kovalamaya başlayacak. Kalktım, gramofona *Şedaraban Saz Semaisi*'ni koyduktan sonra Yahya Kemal defterimi açtım. Âsım Bey'in üstada yazdırdığı "Kar Musikileri" şiirinin

Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,
Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plâkta

mısralarını okurken gözlerimin kapandığını hissettim.

DEFTER 28

DÜN bana iç sıkıntılarımı bir müddet unutturan bir hazineye kondum; öğleye doğru evden çıkarken baktım, bizim sokaktan birkaç günde bir geçen Eskici Niyazi, arabasında hatırı sayılır bir kitap yığınıyla, "Haydi, eskiciii! Eskiler alıyorum, eskiciii!" diye bağırarak geçiyor. Daha çok Didar Kalfa'yla ahbaplık eden ve onun elden çıkarmak istediği eşyaları yok pahasına satın alan Niyazi'yle daha önce hiç alışveriş etmemiştim:

"Dur Niyazi," dedim, "nereden aldın bu kitapları?"

"Tophanelioğlu'nda eski bir köşkten verdiler. Hatta para da istemediler, evde kalabalık ediyormuş da..."

Kitapların hemen hepsi ciltliydi; birini alıp baktım, Mehmed Tevfik Paşa'nın *Esatir-i Yunaniyan*'ı... Başka bir cilde el attım, *Resimli Kitab* mecmuasının beşinci cildi... Biraz karıştırınca *Tarih-i Naima* ve *Tarih-i Cevdet* ciltlerini fark ettim. Daha altlarda *Kamusü'l-A'lâm* ve *Servet-i Fünun* ciltleri görünüyordu. Aman Yarabbi, Müteferrika ve Bulak baskısı kitaplar bile vardı! Belli ki mecanin-i kütübden[141] birinin kitaplarıydı bunlar. Bir kitap kurdu, imkânı yok, bu kitapları hayattayken elden çıkarmazdı; muhtemelen ölmüştü ve vârisleri ne olduklarını bile bilmedikleri bu kitapları eskiciye vererek hem evde yer işgal eden bir toz kaynağından, hem de eski harfli kitaplar bulun-

durmanın muhtemel tehlikelerinden kurtulmuşlardı. Yine de az çok kıymet bilir insanlarmış; İhap Hulusi'nin karikatüründeki karıkoca gibi, ısınmak için de kullanabilirlerdi.

Arabada neler olduğunu anlamak için kitap yığınlarını nasıl bir heyecanla karıştırmış olmalıyım ki, Niyazi, gözleri ışıldayarak, "Beyim, kitaplar çok hoşunuza gitti galiba!" dedi.

"Evet," dedim, "eski bir Darülfünun hocasının hoşuna gitmez mi kitaplar?"

"İyi o zaman," dedi, "beni bunları ta karşıya, Sahhaflar Çarşısı'na taşıyıp kiloyla satma zahmetinden kurtarın! Birkaç hafta önce yine aynı evden kitaplar almıştım, Sahhaflar Çarşısı'na götürünceye kadar canım çıkmıştı."

"Ne istiyorsun bunlara?"

"Yirmi lira verin, hepsi sizin olsun beyim!"

"Çok söyledin Niyazi!"

"On beş olsun!"

Aslında biraz ısrar etse istediği parayı verecektim; "Tamam," dedim, "ama bunları yukarı taşımama yardım edeceksin!"

Niyazi, sağlam alıcı olduğumu anlamıştı: "Tabii yardım ederim beyim... Ama burada bir şey daha var, belki işinize yarar!" dedi ve arabanın kendi tarafındaki kısmını örten örtüyü kaldırıp altından içinde tanbur olduğu anlaşılan zarif bir kılıfı çıkarıp uzattı. Kalbim yerinden fırlayacaktı neredeyse. Aldım, kılıfı aceleyle açıp baktım, uzun ince sapı, yusyuvarlak teknesiyle zarif bir tanbur, kurtarıcısına kavuşmuş gibi hüzünle gülümsedi. İki ay kadar önce, yanlış hatırlamıyorsam, *Akşam*'da Cemal Nadir'in bir karikatürünü görmüştüm; ön planda iriyarı bir adam, ağzını açabildiği kadar açmış, yüksek sesle Onuncu Yıl Marşı'nı söylüyor, arka planda ise bir ud ve bir tanbur, ayaklanmış, usul usul uzaklaşırken şöyle konuşuyorlardı: "Nasıl

olsa bu yüksek sese uyamazdık!"[142] Bu karikatürdeki temenni gerçek olmuşa benziyordu, kalp atışlarım hızlanmıştı.

Zeki adam, yüzümdeki ifadeden tanburu gözüme kestirdiğimi anlayınca, "Beyim," dedi, "bu gördüğün tanbur, Tamburi Cemil'in tamburu. Bülbülleri bunun sapına kondururmuş!"

Beni kandırarak tanburu yüksek bir fiyata satmak istiyordu. İnanmış göründüm: "Peki, bunu kimden aldın?"

"Aynı köşkten verdiler, ama bunu parasıyla... Söyleyenin yalancısıyım; sahibi bir hanımmış, birkaç ay önce intihar etmiş!"

"Yaa, öyle mi?" dedim.

İçimde sanki birden incecik bir tel keskin bir tınlamayla kopuvermişti. Kullanılmış eşyalar bende her zaman bir çeşit trajedi hissi uyandırır. Bu tanbur, Niyazi'nin dediği doğruysa, kim bilir nasıl bir acıklı bir hikâyeye şahitlik etmişti? Perdelerinde kim bilir kimlerin parmakları gezinmiş, hangi peşrevleri, hangi saz semailerini, hangi şarkıları çalmıştı? Kim bilir kimler dinlemişti gövdesinden taşan nağmeleri...

"Tamam, bunu da alıyorum, ne istiyorsun?"

Böyle bir tanburun kaça alınıp satılabileceği hususunda hiç fikri olmadığı için bir müddet mırın kırın etti. Sesi tereddütlüydü:

"On lira verin sizin olsun!" dedi.

"Kitaplarla beraber, hepsine yirmi lira..." dedim.

"Abi, vallahi iyi pazarlık ediyorsun!"

"Hadi hadi," dedim, "Sahhaflar'da bunları elinden yok pahasına alırlar!"

"Tamam abi!" dedi.

"Hadi şunları taşıyalım. Paranı içeride veririm!"

O sırada Didar Kalfa pencereden Eskici Niyazi'yle konuştuğumu görmüş, hemen aşağı inmişti. Niyazi kitapların bir kısmını kucaklayıp peşimden eve dalınca telaşlandı:

"Dur ayol, bari tozlarını alalım!"
"Sonra dadı!" dedim.

DADIM, kitapları acele acele taşıdığı için yorulan Eskici Niyazi'yi bir gün önce yaptığı tatlıyla dinlendirip uğurladıktan sonra elinde toz bezleriyle odama damladı. Raflar dolusu rakiplerine yenileri katıldığı için canı epeyi sıkkın görünüyordu; söylene söylene tozlarını aldı. Bana bugün yaşadıklarımı bile unutturan bu kitaplar arasında öyleleri vardı ki, sahip olmayı hayal bile edemezdim. Mesela Müteferrika baskısı, ciltli ve tezhipli bir *Cihannüma*... Eski harfli kitapların arasına birkaç tane de Fransızca kitap karışmıştı. Nâzım Hikmet'in dedesi Mustafa Celâleddin Paşa'nın Türklerin Ari ırktan olduğunu ispat etmeye çalıştığı *Les Turcs anciens et modernes* isimli kitabının 1870 Paris baskısı ve Salih Münir Paşa'nın otuz üç sayfalık bir risalesi: *Louis XVI et le Sultan Selim III*...

Sultan II. Abdülhamid'in vazgeçemediği Paris sefiri olan Salih Münir Paşa'nın Paris'te 1912 senesinde neşredilen risalesinden haberdardım. Tanburi Cemil Bey'in hamilerinden Mahmud Celâleddin Paşa'nın oğlu olan Paşa, Fransa Hariciye Nezareti Arşivi'ndeki vesikaları kullanarak Üçüncü Selim'in veliahtlığı sırasında Fransa Kralı XVI. Louis ile nasıl mektuplaştığını anlatıyor. Bu çok gizli muhabere, Selim'in, Fransızca öğrenmesi için Paris'e gönderilmesini sağladığı Safiye Sultanzade İshak Bey vasıtasıyla yapılıyordu. İlk Jön Türk olduğunu düşündüğüm İshak Bey hakkında hocam Ahmed Refik Bey'in fazla malumatı yoktu; bu mevzuu Darülfünun'da, bizim şubenin hocalarından İsmail Hakkı Bey tedkik ediyordu, hatta bildiğim kadarıyla Salih Münir Paşa'yla konuşmuş ve benim şimdi sahibi olduğum risaleyi emaneten alıp okumuştu.[143] *Ateş Denizinde Üç Gün*'de İshak Bey'i de kahramanlarımdan biri olarak ateş denizine sokmaya niyetlendiğim için İsmail Hakkı Bey'le

epeyi konuşmuştum. Öğrenebildiğim kadarını romanımın "Vehbi'nin Kerrâkesi" ismini verdiğim kısmında anlatmaya çalıştım. Enteresan bir adam olan bu Sultanzade'nin adamakıllı araştırılmasında fayda var.

Hakikaten bir hazineye konmuş gibiydim; bir saat önce yaşamaya değmez görünen hayat, şimdi yepyeni bir mânâ kazanmıştı. Sevincim bu hazineyi yok pahasına edinmiş olmaktan değildi; belki de yok olmasını önlemiştim. Harf inkılâbından sonra evlerindeki çok değerli kitapları, mesela büyük hattatlar elinden çıkmış yazma *Kur'an*'ları -başlarına bir şey gelir korkusuyla- toprağa gömenler, hatta yakıp kurtulanlarla ilgili epeyi hikâye dinlemiştim. Aslında Devran'ın babası Salahaddin Sabri Bey'in hepsini bir meydana yığıp yakma temennisi kısmen de olsa gerçekleşmişti. Elbette, "Bu kitapları yakın, kurtulun!" diyen yoktu, ama öyle bir hava esiyordu ki, evde eski harfli kitap, tehlike demekti! Muhafaza edilseler bile, bir nesil sonra hepsi, bilinmeyen bir dilde yazılmış kitaplar gibi, sahiplerine hiçbir şey söylemeyecekti. Sevincim kısa sürdü; bunları düşününce ruhumu derin bir melâlin istila ettiğini hissettim.

Kalkıp Cemil Bey'in Kemani Bülbülî Salih'le birlikte çaldığı *Saba Peşrevi*'ni gramofona koydum. Plak dönmeye başlayınca odamı dolduran negamat -eskiler öyle derlerdi- şimdi bir mersiye âhengindeydi. Neden sonra odamın kapısı yavaşça açıldı, dadımın kafası içeri uzandı. Yüzünde güller açıyordu.

"Hayrola dadı?" dedim. "Gelsene içeri!"

Odamın kapısını ardına kadar itip içeri giren dadım, arkasına bağladığı ellerinde bir şey saklıyor gibiydi.

Kırıtarak, "Müjdemi isterim küçükbey!" dedi.

"Sen yeter ki iste dadıcığım! Ne istedin de almadım?"

"Yakası kürklü bir manto isterim!"

"Tamam, söz!" deyince sağ elindeki iki zarfı burnuma kadar uzattı:

"İki mektup geldi, ayol!"

Yeni harfleri hiç bilmeyen dadım, zarflardaki yazıları okuyamadığı için galiba bu mektupların Devran'dan geldiğini zannediyordu. Hayır, Nezih dayımla Mesud Cemil'dendi. Nezih dayımınki kalınca bir zarftı; dört ay kadar önce gönderdiğim mektuptaki suallerimi uzun uzadıya cevaplandırmış olmalı. İki mektubu da merakla beklediğim halde pek sevinememiştim. Hâlbuki bu mektuplar Devran'dan gelmiş olsaydı, dünyalar benim olurdu. Didar Kalfa, sevinmediğimi görünce mektupların başkasından geldiğini anlamıştı. Gözlerimin içine ancak benim hissedebileceğim derin bir merhametle baktı. Pek belli etmese de, Devran'dan ayrılmış olmama çok üzülüyor, ara sıra çekinerek ağzımı yokluyordu. Yoksa hiç mi evlenmeyecektim?

"Dadıcığım," dedim, "şimdi bir kahveye hayır demem. Zahmet olmazsa..."

"Ne zahmeti küçükbey? Mangal hazır..."

DADIM ciddi bir kahve tiryakisi olduğu için mangalı ve ateşe sürülmeyi bekleyen cezvesi her zaman hazırdı. Evi çini sobalarla ısıtıyorduk, fakat mangal dadımın vazgeçilmeziydi; herhangi bir ateşte pişirilmiş kahveyi içmez, bana da başka türlüsünü layık görmediği için çok zaman isyan ettirecek kadar bekletirdi. İsmail Hakkı Bey, Üniversite Reformu'nda kadro dışı bırakıldıktan sonra kendine iş icad etmek için çıkardığı *Yeni Adam* mecmuasının daha ilk nüshasında, Adliye Sarayı'nın bir mangal kazası sonunda yandığından bahisle, mangal zevkini geriliğin sembolü olarak göstermiş, "Yeni adamın mangal ateşinde demlenecek kahvesi, mangal kenarında ısıtacak ayağı yoktur. Çünkü asır kalorifer, demir ve betonarme asrıdır. Asrın kıyafetini giyen, fakat avuçlarını mangal ateşinde kızartan adamın aksayan bir tarafı vardır," diye yazmıştı.[144] Kendisi

Altunizade'deki ahşap köşkünde kaloriferle ısınıyormuş gibi! Demek ki kaloriferli kârgir veya betonarme binalarda oturanlar ileri, diğerleri geri... Hadi oradan! Hadi oradan! Ben kül kahvesinden ve mangalda ısınmaktan zevk alıyorum, keyfimin kâhyası mısın? Yangın, mangal ateşinden değil, elektrik kontağından çıksaydı ileri yangın mı olacaktı, uzun adam?

Birden kendime geldim; asabımın bozukluğu yüzünden bazan sudan sebeplerle böyle tuhaf öfke nöbetlerine kapılıyordum. Derin derin nefesler alarak sakinleştikten sonra koltuğuma gömülüp Mesud Cemil Bey'in mektubunu açtım. Buz gibi birkaç cümleyle babası hakkında şimdilik konuşmak niyetinde olmadığını söylüyordu. "Keyfiniz bilir Mesud Bey, ben de bugüne kadar yazıp söylediklerinizle idare ederim!" diye söylendim kendi kendime. Acaba meramımı doğru dürüst anlatıp kendisini ciddiyetime ve samimiyetime ikna edememiş miydim? Aslında haklıydı adam, hiç tanımadığı birine aile sırlarını niçin açsındı? Ben ailemin, mesela Nezih dayımın hayatını kurcalayıp yazmak isteyen birisinden bir mektup alsaydım, nasıl karşılar, ne cevap verirdim? Sonunda Mesud Cemil'e kızmaya hakkım olmadığına ve Türk Telsiz Telefon Şirketi'ne gidip kendisiyle yüz yüze görüşmeye karar vererek dayımın mektubunu açtım. İki dosya kâğıdına inci gibi bir rik'ayla arkalı önlü yazılmış upuzun bir mektuptu bu.

Dayımı Beyrut'taki adresi belli olduktan sonra hiç mektupsuz bırakmamış, ailemizde ve memlekette olup bitenler hakkında sürekli haberdar etmiştim. Ona verdiğim ilk acı haber, dedemin ölümüydü. Bir oğlu Balkan Harbi'nde, bir oğlu Çanakkale cephesinde şehit düşen zavallı dedemin kalbi, üçüncü oğlunun ölümden beter akıbetine dayanamamıştı. Dayıma beş yıl sonra da kız kardeşinin, yani teyzemin öldüğünü haber vermek zorunda kalmıştım. Bir zamanlar hatırı sayılır bir kalabalığın yaşadığı, cıvıl cıvıl bir konakta bir ben kalmıştım, bir de emek-

tar Didar Kalfa. Dayımın bu haberleri alınca nasıl kahrolduğunu, çaresizlik içinde nasıl kıvrandığını tahmin edebiliyorum. Bir gün dönerse, herhalde onu çok yıpranmış, yaşlanmış biri olarak göreceğim. Yaşadığı sıkıntılardan söz etmeyi pek sevmediği için mektuplarında -gizlemek için hususi bir gayret sarf etse de- cümlelere sinen bezginliği ve memleket hasretini hissetmemek imkânsızdı. Sadece Üniversite Reformu'nda kadro dışında bırakıldığımdan söz ettiğim mektuba verdiği cevapta -galiba benim düştüğüm durumla kendi durumu arasında bağlantı kurduğu için- epeyi öfkeliydi, verip veriştirmişti. Fakat bu mektubunda sakinleşmiş görünüyordu ve Cemil Bey'in biyografisini yazma tasavvurum onu çok sevindirmişti; çünkü Cemil Bey'in plakları ona ve onun gibilere gurbete tahammül etme gücü veren birer iksir gibiydi. Oralarda temin edemediği bazı plakları çeşitli yollarla kendisine ulaştırmayı başarmıştım.

DAYIM, mektubuna selam kelam faslından sonra, Cemil Bey'i ilk defa yakın arkadaşı ve kendisi gibi gönüllü bir sürgün olan Sabih Şevket'in Kadıköyü'ndeki konağında dinlediğini, zamanla yaş farkına rağmen aralarında semimi bir dostluğun doğduğunu, hatta onu birkaç defa İhsaniye'ye davet ettiğini anlatarak başlamış. Ancak asabı o kadar bozuk, o kadar hassas ve alıngan bir sanatkârmış ki -zaten Mülkiye'yi bu yüzden bitirememiş- onunla dostluk cambazlığa benzer bir maharet gerektirirmiş. Teşrifattan sıkılır, mesela Hacı Ârif, Rifat ve Hayali Mehmed Beylerin yaşadıklarını yaşamaktan, yani bir gün bir irade-i seniyye ile Muzıka-yı Hümayun'a alınıp üniforma giyme mecburiyetinde bırakılmaktan ödü patlarmış. Bırakın üniformayı, üzerindeki sivil kıyafetten bile sıkılır gibi bir hali varmış; gömleğinin yakası sıkıyormuş da bundan çok rahatsızmış gibi boynunu sık sık sağa sola oynatır, bunu yaparken ceketinin

yakasını çekiştirirmiş. Bir akşam Mahmud Celâleddin Paşa'nın oğlu Atıf Bey'in Nişantaşı'ndaki konağında hem tatlı tatlı sohbet, hem meşk ediyorlarmış. Atıf Bey, Cemil Bey'in tanbur talebesiymiş. Andon Usta'dan da lavta öğrenen Atıf Bey, bir ara Kanbosoğlu'nun *Uşşak Peşrevi*'ni çalmaya başlamış. Tam o sırada evin uşağı telaşlı bir halde odaya girip bir Hünkâr Çavuşu'nun Cemil Bey'i Saray'a götürmek istediğini söylemiş. Cemil Bey'in birden beti benzi atmış, tikleri çoğalmış ve, "Allah Allah!" diyerek ellerini ovuşturmaya başlamış. Atıf Bey, "İçeri buyursun!" deyince, Cemil Bey dehşet içinde, "Aman gelmesin!" diye itiraz etmiş. Bunun üzerine aşağıya inen Atıf Bey, Hünkâr Çavuşu'ndan padişahın Cemil Bey'i tanburu ve kemençesiyle birlikte istediğini öğrenip rahatlamış. Fakat onu asıl korkutan Muzıka-yı Hümayun sazendelerinin yanına verilmek olduğu için teskin etmek mümkün değilmiş. "Ben o sırmalı esvaplar içinde ne yaparım!" diye odada dört dönüyor, Atıf Bey'in bir çare bulması mümkünmüş gibi, "Kurtar beni!" dercesine yüzüne bakıyormuş. Atıf Bey, epeyi dil dökmüş, Şevketmeab'ın niyetinin muhtemelen sadece tanbur ve kemençesini dinlemek olduğunu, Muzıka'ya alınmasını irade etse bile en aşağı miralay rütbesi verileceğini söylemiş, Hacı Ârif ve Rifat Beylerin de kendisi kadar hürriyetlerine düşkün oldukları halde Muzıka'ya alındıktan sonra rahat ettiklerini anlatmaya çalışmış, sakinleşmesi için bir kadeh rakı içirmiş, sazlarını, yayını, reçinesini elleriyle toplayıp bir araya getirmiş. Sonunda kaçış olmadığını anlayan Cemil Bey, sazlarını dikkatle gözden geçirip telleri, perdeleri ve yayları kontrol ettikten sonra aşağı inmiş, Hünkâr Çavuşu'nun peşine takılıp sokakta, konağın önünde bekleyen altın fenerli, lastik tekerli siyah lâke kupa arabasına binip Beşiktaş'a doğru yola çıkmış.

Mektubun bu bölümünü okurken Leyla Hikmet'in hatıra defterinde, Cemil Bey'in Yıldız'a nasıl davet edildiğine dair

birkaç sayfalık not bulunduğunu hatırladım. Hemen defteri açıp yapraklarını hızlı hızlı çevirerek 1323 tarihli notlarını buldum. Annesine gelip giden Tanburi Cemil hayranı hanımların dedikodularını naklediyordu. Meğerse Hünkâr Çavuşları o gün Cemil Bey'i bulmak için İstanbul'un altını üstüne getirmişler. Evden çıkarken nereye gittiğini söylemeyen Cemil Bey, zevcesi Saide Hanım'a istemeden ömrünce unutamayacağı bir korku yaşatmış:

16 Temmuz 1323, Pazartesi. Annemin misafirleri bugün yine Cemil Bey'den bahis açarak yüreğimi ağzıma getirdiler. Geçen salı günü bir saray çavuşu Kâtip Muslihiddin'de Cemil Bey'in evinin kapısını çalmış, sokak kapısının üstündeki pencerenin kafesleri arkasından "Kim o?" diye seslenen Şerife Saide Hanım'a, "Affedersiniz hanımefendi, efendimizin irade-i seniyyeleriyle Cemil Bey'i huzur-u hümayuna götürmek üzere geldim. Şimdi bir araba gelecek! Aceledir, hemen hazırlansınlar!" demiş. Cemil Bey evde değilmiş ve nereye gittiğini de bilmiyorlarmış. Telaşa kapılan Saide Hanım, saray çavuşunu güç bela ikna ettikten sonra başta görümcesi Beyhan Hanım'ın Kadıköyü'ndeki evi olmak üzere zevcinin bulunabileceği bütün adresleri vermiş.

Cemil Bey'i bulamadığı için canı çok sıkılan saray çavuşu atına atlayıp sokaktan ayrılırken konu komşu Saide Hanım'ın başına üşüşmüşler. Her kafadan bir ses çıkıyormuş. Mahalle hayatına pek karışmayan Cemil Bey'in içine kapanık halini kibrine yordukları için öteden beri sitemkâr davranan bazı kadınlar akılsızca lâkırdılar ederek perişan haldeki Saide Hanım'ın vehmini büsbütün azdırmışlar. Bir saray çavuşunun Sineklibakkal'daki bu sakin sokağa gelmesi fevkalâde bir hadiseymiş ve hayra yorulamazmış. Saide Hanım, aklına Jön Türklerle bir münasebetinin tespit edilmiş olabileceği, bu sebeple menfaya gönderilebileceği gibi kötü ihtimaller geldiği için zaten perişan haldeymiş. Padişahımız efendimizin Cemil Bey'in tanburunu ve kemençesini dinlemek istemiş olabileceğini söyleyenler de varmış, fakat bayılacak raddelere gelen Saide Hanım'ı teskin edememişler.

Akşama doğru Saray'dan bir de yaverin çıkagelmesi aileyi büsbütün telaşlandırıp komşuları meraklandırmış. Verilen adreslerin hiçbirinde Cemil Bey'i bulamamışlar. En az Saide Hanım kadar yaver bey de kendisine verilen bir vazifeyi yerine getiremediği için telaştaymış. Cemil Bey'in dünden beri evde olmadığı, nereye gittiği ve ne zaman döneceğinin bilinmediği yeminler edilerek anlatılmış. Kâtip Muslihiddin Mescidi'nde akşam ezanı okunurken bu sefer Aksaray Zaptiye Karakolu'ndan bir memur gelmiş, Cemil Bey gelir gelmez karakola bildirmesi için mahalle bekçisine emirler verip gitmiş.

Sabaha kadar gözünü kırpmayan zavallı Saide Hanım kim bilir kendi kendine neler kurmuştur! Ben onun yerinde olsaydım herhalde çıldırırdım. O gecenin ertesi günü akşama doğru evine dönen Cemil Bey'in korktuğu başına gelmemiş; padişahımız efendimizin büyük sanatkârı tanımak, methini o kadar işittiği tanbur ve kemençesini dinlemekten başka maksadı yokmuş. Nitekim kendisini samimiyetle tebrik etmiş, ikinci rütbeden Osmanî nişanı, mütemayiz rütbesi ve yüklüce bir ihsanla uğurlamış. Saide Hanım -onunla sık görüşen hanımlardan birinin dediğine göre- çocuk gibi sevinen Cemil Bey'in yüzünün uzun zaman sonra ilk defa güldüğünü söylemiş.

Bizim ailede Sultan Abdülhamid hakkında farklı düşünülürdü. Balkan Harbi yıllarına kadar bütün münevverler gibi iflah olmaz bir Sultan Abdülhamid düşmanı olan Nezih dayım da sopalı seçimlerden sonra onun hakkında daha ihtiyatlı konuşmaya ve dedemin anlattıklarına pek fazla itiraz etmemeye başlamıştı. Rıza Tevfik'in sürgünde yazdığı "Sultan Abdülhamid'in Ruhaniyetinden İstimdad" şiirini de o gönderdi bana. Birkaç kişinin dışında henüz kimsenin bilmediği bu şiirde, Rıza Tevfik, *asrın en siyasî padişahına utanmadan iftira attıklarını* itiraf ediyordu. Dayım da mektubunda Sultan Hamid'in sütten çıkmış ak kaşık değilse de hakikaten en fazla iftiraya uğrayan padişah olduğunu ve Cemil Bey'in amcası Refik Bey'in onun tarafından öldürtüldüğüne asla inanmadığını yazmıştı.

Üç yaşındayken yetim kalan ve amcası Refik Bey'in himayesinde büyüyen Cemil, ibtidai tahsilini bitirdikten sonra onun yanına yerleşmiş; sadece cuma geceleri Molla Gürani'deki evde, annesi Zihniyar Hanım'ın yanında kalıyormuş. Daha o yaşta tanburuyla dikkatleri üzerine çeken yeğenini, musikiyi işretten ayrı düşünmeyen muhitlerin tesirinden ve başka kötü itiyatlardan uzak tutmak için bu tedbire başvuran Refik Bey, zeki, çok kültürlü, güzel konuşan, *hürriyetçi* ve *yenilikçi* bir Tanzimat münevveriymiş. Nasılsa Sultan Abdülmecid'in kızı Cemile Sultan tarafından keşfedilip kâhya olarak alındığı için "Sultan Kâhyası Refik Bey" diye tanınır, bir "vekil-i umur" ola-

rak Fındıklı Sarayı'nda her şey ondan sorulurmuş. Ne var ki, birçoklarının sahip olabilmek için kırk takla atabilecekleri bu cazip işte o hiç de mutlu değilmiş. Bu yüzden birkaç defa istifa etmiş, fakat her seferinde kendisine çok güvenen Cemile Sultan'ın ısrarıyla geri dönmüş. Son istifasını kabul etmek zorunda kalan Cemile Sultan başka kâhya almamış ve işlerini zaman zaman eski kâhyasına danışarak kendisi yürütmeye başlamış.

Refik Bey, kâhyalığı sırasında Cemile Sultan'ın büyük kardeşi Şehzade Abdülhamid Efendi'yle de tanışmış ve dost olmuş. Bir keresinde Anbarlı Çiftliği'nde ziyaretine gelerek bir ay misafiri olacak kadar sevdiği Refik Bey'i padişah olduktan sonra da unutmayan ve yakın çevresinde görmek isteyen Abdülhamid, ondan beklediği ilgiyi görmemiş. Sultan kâhyalığından ayrıldıktan sonra kurduğu Ticaret Mekteb-i Âlisi'nin ders nazırlığını üstlenen ve Mekteb-i Sanayi'in kuruluşunda da birinci derecede rol oynayan Refik Bey, Emniyet Sandığı ve Şirket-i Hayriye'de idare meclisi azalığı, Borsa'da da komiserlik yapıyormuş ve muhtemelen Jön Türklerle ilişkisi sebebiyle yeni padişaha karşı peşin hükümlerle doluymuş. Şehzadeliğinde sıkı fıkı olduğu Abdülhamid'e padişahlığında sırt çevirmesi, tebrike gitmemesi, verilen rütbe ve tevcihlere teşekkür etmemesi, Beyrut ve Şam valiliklerini reddetmesi, rütbesi gerektirdiği halde Selâmlık Resm-i Âlilerine katılmaması büyük hürmetsizlik addediliyormuş. Öyle ki veladet ve cülus donanmalarında, bütün şehir ışıklara boğulurken o, Tevfik Fikret gibi, evine tek kandil bile asmıyor, karanlıkta oturuyormuş. Önceleri buna pek aldırmayan padişahın birtakım jurnaller de almaya başlayınca canı çok sıkılmış. Yine de eski dostunu kazanmak için Hâfız Behram Ağa'yla birkaç defa "selâm-ı şâhâne"sini göndermiş; Refik Bey'i pek severmiş, niçin gelmiyormuş?

Nezih dayımın Cemil Bey'den dinlediği şekliyle anlattığına göre, Refik Bey bir gün son derece nazik bir davet mektubu al-

dığı Başmabeynci'nin konağına emektar uşağı Hamdi Ağa'yla birlikte gitmiş. Hizmetkârlar kendisini kapıda karşılayıp alt kattaki misafir odasına almış ve bir yorgunluk kahvesi ikram etmişler. Refik Bey, beş on dakika sonra, misafir edildiği odadan rengi atmış bir halde çıkmış, yüzünü yıkayıp açılmak için helâya yönelmiş, sendeleyerek güç bela ulaştığı helâ kapısının önünde gürültüyle yığılıp kalmış. Dışarıda bekleyen Hamdi Ağa koşup kendinden geçen efendisini ayıltmaya çalışırken, Başmabeynci, entarisinin üzerinde kürk, ayaklarında terlikle, "Ne var, ne oluyor?" diyerek aşağı inmiş. "Aman efendim, emir buyursanız da bir hekim çağırsalar!" diye çırpınan Hamdi Ağa'ya öfkeli bir sesle, "Evimde gürültü istemem! Birader doktordur, kendisi yukarıda, şimdi gelir bakar!" diyerek hışımla dönüp gitmiş. Biraz sonra aşağı inen doktor birader, Refik Bey'in kalbini dinledikten sonra buz gibi bir sesle, "Sekte-i kalb!" demiş.

Dayım mektubunda bunları uzun uzadıya yazdıktan sonra, Cemil Bey'in, amcası Refik Bey'i Sultan Abdülhamid'in öldürttüğünden zerre kadar şüphe etmediğini kaydettikten sonra şöyle devam ediyordu:

> Belki de doğrudur, fakat bana pek inandırıcı geldiğini söyleyemem. Hakikaten böyle bir cinayet işlendiyse, bu padişah için son derece küçük düşürücü bir şey. Birini ortadan kaldırmanın çok daha kolay, tehlikesiz yolları varken bunu Başmabeynci'nin konağında icra ederek bin bir çeşit dedikoduya zemin hazırlamak akıl kârı mıdır? Ben Refik Bey'in gerçekten sekte-i kalpten öldüğüne, fakat bu hadisenin müzmin muhalifler tarafından benzeri birçok rivayet gibi süslenip püslenip Sultan Abdülhamid'in cinayetlerinden biri olarak yayıldığına, ailenin de zamanla buna inandığına kaniim.

Dayım yazmayı unuttuğu bir hususu da mektubunun sonuna hâmiş olarak eklemiş. Âsım Sönmezgül'den yeni öğrendiğim Sineklibakkal meselesine de temas edilen bu hâmişte Cemil Bey'in Sultan Hamid tarafından Yıldız'a davet edilişiyle ilgili ince bir dikkat vardı:

Cemil Bey bilmiyor muydu ki, en büyük hâmisi, yani Mahmud Celâleddin Paşa merhum, Sultan Hamid'in en has adamlarından biri, hatta baş jurnalcisidir. Sana daha önce anlatmış mıydım, hatırlamıyorum, Cemil'in kendisine daha yakın olması için Sineklibakkal'a nakl-i hane etmesini o temin etmiş, yani yıllarca oturdukları evi büyük ihtimalle o satın alıp hediye etmişti. Amcasının hazin akıbetini Paşa'yla konuşmamış olabileceğini düşünebilir misin? Sultan Hamid, Cemil'i belki de Mahmud Celâleddin Paşa bir zamanlar onun bu şüphesinden söz ettiği için kendisi hakkındaki kanaatini değiştirmek maksadıyla davet etmiştir. *Allahü a'lem bi's-savab...*

Mektubun son paragraflarını okurken dadımın getirip bıraktığı kahvemden bir yudum alınca ister istemez Başmabeynci'nin konağında Cemil Bey'in amcasına ikram edilen kahvenin kül kahvesi olup olmadığını düşündüm. Herhalde kül kahvesidir; eski ve geri adamlar ne de olsa!

Dördüncü Hikâye

VEHBİ'NİN KERRÂKESİ

TERSANE halkının neredeyse tamamını peşine takıp ateşle savaşmak üzere kayıklarla Cibali'ye geçen ve iki gündür ateşle boğuşan Cezayirli Palabıyık Gazi Hasan Paşa döndüğünde öfkesi burnundaydı. Hemen divanhaneye geçti. Tersane Emini Halil Hamid Efendi de peşinden... Böyle zamanlarda Kaptan Paşa'nın yanına Tersane Emini ve Kethuda Efendi'den başkası yanaşamazdı.

Kaptan Paşa adamakıllı bitkin görünüyordu. Kömürcü çırağına dönmüş olmasına bakılırsa ateşle bizzat boğuşmuş olmalıydı. Halil Hamid Efendi, onun damlarda kazma sallayıp can kurtarmak için alevler içine daldığını, bir yandan tulumbacılarla ateşe su sıkarken diğer yandan çapulcu güruhundan ele geçirilenlerin kârını itmam ettiğini adı gibi biliyordu. Çünkü bir ay önceki büyük yangında gözleriyle görmüş ve hayretler içinde kalmıştı. Âdeta iki şahsiyet taşıyan, bazan çocuk kadar saf, bazan cin gibi zeki, bazan karıncaezmez cinsinden merhametli, ama öfkelendiğinde Haccac gibi zalimleşebilen ve gözünü budaktan sakınmayan bu adama karşı duyguları çok karışıktı. Hayranlık, öfke, saygı, küçümseme... Bütün bu duygular zaman zaman çatışsa da hep bir aradaydı.

Kendini divandaki erkân minderine yığılırcasına bırakan Kaptan Paşa, derin bir nefes aldıktan sonra, "Hamid Efendi, otur şöyle," dedi, "söyle bakalım, tersanede işler yolunda mı?"

Hamid Efendi oturmadı:

"Hiç merak buyurmayınız, burada her şey yolundadır!"

Kaptan Paşa'yı endişeyle süzdükten sonra ekledi:

"Vaziyet çok mu vahim paşa hazretleri?"

Aslında Tersane'den iki gündür gece gündüz içi yanarak seyrettiği, cehennem gökten yeryüzüne inmişçesine önüne gelen her şeyi yalayıp yutan yangının şehri bir kül yığınına çevirdiğini tahmin etmek zor değildi. Kaptan Paşa, Halil Hamid Efendi'nin biraz da içini rahatlatacak bir cevap almak ümidiyle sorduğu soruyu, "Hem de çok kötü Hamid Efendi," diye cevaplandırdı, "ateş Dersaadet'i silip süpürdü. Şimdi Yedikule'yi talan etmekle meşgul. Durursa denizde duracak!"

Her zaman yüksek sesle ve mütehakkimâne konuşan Kaptan Paşa'nın sesinde, Halil Hamid Efendi'nin o zamana kadar hiç şahit olmadığı belirgin bir hüzün rengi ve titreme vardı. Bu da felâketin çok büyük olduğunu gösteriyordu. Paşa'yı yakından tanıyanlar, onun ilk ve son olarak Donanma-yı Hümayun Çeşme'de yanarken ağladığını söylerlerdi. Tersane Emini, Paşa'nın üzerine biraz giderse ağlatabileceğini -büyük bir hayretle- hissetti:

"Çok yorgunsunuz paşam," dedi, "fakire sorarsanız, hamama girip biraz terleyin, sonra da.yatıp uyuyun, derim!"

Kaptan Paşa, Tersane Emini'nin sözlerini duymamış gibi söylendi:

"Nedir yangınlardan bu çektiğimiz? Sen akıllı adamsın Hamid Efendi, çaresi nedir bunun?"

Halil Hamid Efendi, "Çaresi, paşam, yanan ahşap binaların yerine kârgir binalar yapıp sokakları geniş tutmak ve yeniçeri tulumba teşkilâtına çeki düzen vermektir!" dedi.

Kaptan Paşa, yine duymamış gibiydi, gözlerini tavandaki nakışlara dikti.

"Paşam, istirahat etmelisiniz!"

Halil Hamid Efendi sesini hafifçe yükselttiği için Kaptan Paşa kendine gelmişti. Hemen ardından ilave etti: "Bugün sadaretten bir davet aldım, izniniz olursa..."

Kaptan Paşa, umursamaz bir tavırla, "Hayırdır inşallah, git bakalım!" dedi.

Halil Hamid Efendi, birden hatırlamış gibi, "Affedersiniz paşam," dedi, "mührün Rumeli Beylerbeyi Yeğen Mehmed Paşa'ya verileceğine dair haberler işittim, doğru mudur?"

Kaptan Paşa birden dikildi ve kaşlarını çatarak hayretle, "Sen nereden biliyorsun?" diye sordu.

Halil Hamid Efendi, bu mühim haberi Sünbülzâde Vehbi'nin Müneccimbaşı Musazâde Abdullah Efendi'den alıp hiç vakit geçirmeden kendisine yetiştirdiğini söyleyemezdi, çünkü Paşa'nın ikisinden de nefret ettiğini biliyordu.

Kaptan Paşa'ya göre "bütün müneccimler yalancıdır," sözü Musazâde'nin şahsında tecessüm etmişti. Halil Hamid Efendi, aslında Kaptan Paşa'nın Müneccimbaşı'ya Safiye Sultanzâde İshak Bey'i sakladığını öğrendikten sonra kinlendiğini çok iyi biliyordu.

Sultan Murad-ı Rabi'nin kızı Safiye Sultan'ın torunlarından olan İshak Bey serseri ruhlu bir maceraperestti. Bir müddet Sultan Mustafa-yı Sâlis'in peşkirağalığını yapmış, Devlet-i Aliyye Rusya'ya harp ilan edince fırsatı ganimet bilip bu tuhaf vazifeden affını isteyerek ordu-yı hümayuna katılmış, birkaç cephede yiğitçe savaşmış, Hotin muharebesinde ağır bir şekilde yaralanınca İstanbul'a dönmek mecburiyetinde kalmıştı. Yaralarını tedavi ettirdikten sonra donanmaya katılan ve Çeşme muharebesinde gösterdiği büyük cesaret sayesinde Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın has adamları arasına giren genç sultanzâdenin büyük hatası, savaşın başlarında Yedikule'ye kapatılan ve muahede şartlarına uyularak 1774'te serbest bırakılan Ruslardan biriyle, Binbaşı Zorik'le dostluk kurmuş, hatta ona memleketine dönebilmesi için borç vermiş olmasıydı.

Bir gün Kaptan Paşa'nın kulağına, has adamının Moskovluyla gezip tozduğu, hatırı sayılır miktarda borç para verdiği bu kâfiri bir keresinde de Müslüman kıyafetinde Ayasofya Camii'ne soktuğu fısıldandı. İshak Bey için artık kaçıp memleket dışına çıkmaktan başka kurtuluş yoktu. Zorik'in tavsiyesiyle St. Petersburg'a kaçmayı düşünmüş, ancak bir müddet sonra karşılaştığı, Topçu Mektebi'nden hocası olan Tot Beyzâde'nin tavsiyesini daha akla yatkın bularak Paris'e gitmişti.[145] Ona bu işte yardımcı olan İstanbul'daki Fransız elçisi Saint-Priest'in niyeti, İshak Bey'in Fransızca öğrenmesini sağlayarak Devlet-i Aliyye'yi Rusların menfaatlerini kollayan Rum tercümanlardan kurtarmaktı. Ancak Paris'te Fransızca öğrenmek yerine kıyafetini değiştirip bohem hayatına dalan genç sultanzade, on ay sonra

geri gönderilmek istendi. Limanda bir Ermeni'den Cezayirli'nin hâlâ kendisini aradığını öğrenince Tunus'a geçmiş, daha sonra bir yolunu bulup St. Petersburg'a giderek o sırada gözden düşmüş bir general olan Zorik'in uzunca bir müddet misafiri olmuş, birkaç ay önce de gizlice İstanbul'a gelmişti.[146]

Ramazan'dan bir hafta kadar önce, uzun saçlı ve uzun sakallı bir Mevlevî dervişi olarak Halil Hamid Efendi'nin karşısına çıkan Sultanzade İshak Bey yine tehlikeli bir macera peşindeydi. Peşkirağalığı sırasında yakından tanıdığı Şehzade Selim'le irtibat kurmaya başardığını, "Devlet-i Aliyye'ye bu rehavet neden iktiza ediyor? Ben şimdi saltanatta olsam işler başka olurdu!" diyen veliahdın gidişattan hiç memnun olmadığını, bu sebeple Fransa sefaretiyle haberleşmek, mümkün olursa kralla mektuplaşarak fikir teatisinde bulunmak istediğini söylemişti. Bir de Kaptan Paşa'nın kendisine hâlâ kızgın olup olmadığını merak ediyordu. "Sakın," demişti Halil Hamid Efendi, "kelleni omuzlarında tutmak istiyorsan sakın görünme gözüne!" Sultanzade İshak Bey'i yakalasa bir kaşık suda boğacak olan Cezayirli, İran'da "karıştırdığı haltlar" yüzünden diş bilediği Sünbülzade'nin de üç kuruşluk bir kaside yazdı diye Sultan Hamid tarafından affedilmiş olmasına öfkeliydi. Aslında, onu padişahın affı maffı kurtaramazdı, fakat "elini sefih bir şairin kanıyla kirletmek" istememişti.

Birkaç saniye içinde bunları düşünen Halil Hamid Efendi, "Kulağıma şöyle bir çalındı paşam," demekle yetindi.

Kaptan Paşa, güya çok gizli yapılmış bir işin dile düşmüş olmasından duyduğu rahatsızlığı gizlemedi, ters ters bakarak, "Doğrudur," dedi, "Yeğen Mehmed Paşa ya gelmiştir, ya gelmek üzeredir. Lakin İzzet Mehmed Paşa'nın henüz haberi yok!"

Yüzünde tiksintiye benzer bir ifadeyle, sadrazamı kast ederek, "Ahmak herif!" diye homurdandıktan sonra başını çevirdi. Bu, görüşme bitmiştir demekti.

Halil Hamid Efendi temenna ederek çıktı, Paşakapısı'na gitmek üzere hazırlattığı altı çifte kayığa leventleriyle birlikte binip, "Unkapanı'na çekin!" dedi. Haliç'te o zamana kadar hiç görülmemiş bir kayık kalabalığı vardı.

HALİL Hamid Efendi'nin niyeti, Paşakapısı'na, Unkapanı, Zeyrek, Şehzadebaşı yoluyla gidip felâketin derecesi hakkında fikir sahibi olmaktı. Gelen haberler doğruysa, Nefs-i İstanbul'da çok az mahalle yangından masun kalmıştı. Ateş denizi, Zeyrek, Vefa, Saraçhane, Fatih, Aksaray, Şehzadebaşı, Vezneciler, Lâleli, Koska'yı yakmış, Süleymaniye'yi yoklamış, bir kolunu Hocapaşa'dan uzatıp Ayasofya, Sultanahmet ve Divanyolu'nu, bir başka koluyla da Cerrahpaşa'yı, Koca Mustafa Paşa'yı yakıp Yenikapı ve Yedikule'de denize dayanmıştı. Binlerce ev, cami, mescid, han, hamam, çarşı, bedesten, medrese ve türbe kül yığınına dönüşmüş, sayısız insan hayatını kaybetmişti. Selatin camilerinin geniş avlularına sığınan insanların bile kavrulduğu, hatta Lâleli Camii'nin avlusunda, çok sayıda insanın, yangından kurtardıkları eşyalardan ayrılmak istemedikleri için yanarak öldükleri söyleniyordu.

Haliç kıyıları anababa günüydü. Bazı felâketzedeler, hamallar ve kayıkçılarla ateşli pazarlıklara girişmiş, eşyalarını Anadolu yakasındaki akrabalarının evlerine taşımaya çalışıyorlardı. Fiyatların yangın başlar başlamaz ok gibi fırladığı muhakkaktı. Halil Hamid Efendi, arkasında leventleri olduğu halde, hâlâ dumanların tüttüğü, yanık kokan ve enkaz kaldırıldıkça pusuya yatmış kıvılcım bulutlarının yükselip yakacak bir şeyler aradığı sokaklardan geçerken dehşet içinde kaldı.

Bir anda her şeyini kaybetmiş, paçavralar içinde gayesiz, ümitsiz ve bitkin bir halde gezinen, oraya buraya kıvrılmış uyuyan, yanan evlerinin enkazı üzerine barınabilecekleri barakalar kurmaya çalışan, ağlayan, sızlayan, anasını, babasını, çocuğunu arayan binlerce insan... Ağlaşan çocuklar, dövünen kadınlar, inleyen ihtiyarlar, evlerinin enkazında kaybettikleri yakınlarının kömürleşmiş cesetlerini çıkarmak yahut yükte hafif, pahada ağır bir şeyler bulmak ümidiyle çırpınanlar, ne yapacağını bilmez halde oraya buraya koşuşturan memurlar, bitkin tulumbacılar, kayıtsız yeniçeriler, sakalar, fırsat kollayan çapulcular, keşkülleri ve ellerinde teberleriyle dolaşıp tevekkül tavsiye eden dervişler, başıboş hayvanlar, uluyan köpek sürüleri...

Eşyalarından bir kısmını kurtarıp cami avlusu, yangın yeri, bostan gibi boş alanlara taşımayı başarmış olup da yangını kızıl bayram olarak görenlerin hışmına uğramamak için yerlerinden kımıldamaya cesaret edemeyenler de vardı. Sahiplerinin yahut hizmetkârların beklediği, öbek

öbek yığılmış eşyalar, yataklar, yorganlar, sandıklar, halı, kilim, sehpa, kab kacak... Ateşin uğramadığı semtlerden yiyecek, giyecek, yatak, yorgan, ne bulurlarsa kapıp yangın yerine koşan hayırseverlerin etrafı bir anda felâketzedelerle çevriliyor ve yardım malzemesi kaşla göz arası ortadan yok oluyordu.

Sadece kârgir yapıların ve yangının nasılsa atlayıp geçtiği tek tük sokakların ve evlerin ayakta kaldığı koca İstanbul, tam bir mahşer manzarası arz ediyordu. Ahşap kısımları yandığı için kârgir yapıların çoğu da isli ve kavruktu. Kömürleşmiş ağaç iskeletleri yer yer kara hayaletler gibi yükseliyordu. İki gün öncesine kadar zarif evlerin, muhteşem konakların süslediği yemyeşil sokaklar, şimdi külden, kömürleşmiş ağaç artıklarından, kararmış kerpiç, tuğla ve taş yığınlarından ibaretti.

Halil Hamid Efendi, şahit olduğu dehşet sahneleri karşısında gözyaşlarını tutamadı. Yanında verebileceği ne varsa, hepsini dağıttı. Ayaklarına sarılan, yalvararak yardım isteyen yahut şikâyetlerini hep bir ağızdan iletmeye çalışan insanlardan leventleri sayesinde kurtulabiliyordu. Onun da yanan semtlerde oturan birçok dostu ve yakını vardı. Ama şimdi felâkete uğramış herkes birdi, herkes aynı ölçüde ilgiye ve yardıma muhtaçtı. Dinleyebildiği şikâyetlerden anladığı kadarıyla, vazifelerini lâyıkıyla yapmadıkları gibi, büyük paralar almadan söndürme ve kurtarma çalışmalarına katılmayan yeniçeri ve tulumbacılar da küçümsenemeyecek sayıdaydı. Koca Devlet-i Aliyye, sadece yangın karşısında değil, kargaşadan istifade eden çapulcu güruhu karşısında da utanılacak bir acz içinde görünüyordu. Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın çapulcu güruhuna karşı estirdiği terör de işe yaramamış, son derece müessif hadiseler yaşanmıştı.

Şehzadebaşı'ndan geçerken gözleri garihtiyârî Ahretlik Hanım'ın kocası Hacı Selim Ağazâde Ahmed Nazif Efendi'nin Şehzade Camii karşısında, avlu duvarlarından mor salkımların döküldüğü mükellef konağını aradı; tek tek düşünüldüğünde son derece güzel anlamları olan üç kelime, Ahmed Nazif Efendi şeklinde bir araya geldi mi, Halil Hamid Efendi'de nedense meş'um tedailere yol açıyordu. İşte konak, kararmış avlu duvarları, ince bir kule halinde ayakta kalmış bacasıyla bir hayalet gibi karşısındaydı. "Doğrusu," diye geçirdi içinden, "bunca fakir fukaranın ocağı sönerken bu herifin konağı ayakta kalsaydı üzülürdüm!"

Kayınpederinin tahta çıkması üzerine birden büyük bir siyasi nüfuz kazanan Ahmed Nazif Efendi, İkbal basamaklarını hızla tırmanarak zamanla sadaret kethudalığına kadar yükselmiş, babası Hacı Selim Ağa'yı da önce Darphane, daha sonra Tersane Emini olarak tayin ettirmişti. Baba oğul, âdeta bir hafiye teşkilâtı gibi çalışıyor, Sultan Abdülhamid'i duydukları, gördükleri her şeyden Ahretlik Hanım vasıtasıyla hemen haberdar ediyorlardı. Bilhassa Ahmed Nazif Efendi'nin siyasi entrikada ve iş bitiricilikle büyük mahareti vardı; herhangi bir hususta ona muhalefet, mahvolmak için yeterdi. Halil Hamid Efendi, bunun için, Kaptan Paşa'nın da canciğer dostu görünen Ahmed Nazif Efendi'yle münasebetlerinde son derece dikkatli ve ihtiyatlıydı. Atacağı yanlış bir adımın kendisini tepetaklak edeceğini ve sarf edeceği tevile müsait bir sözün derhal işitmemesi gereken kulaklara gideceğini çok iyi biliyordu.

Ahmed Nazif Efendi'nin tek çekindiği adam, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ydı. Padişah üzerindeki inanılmaz nüfuzunu anladığı an, vakit geçirmeden harekete geçip büyük dostluk gösterileriyle onu da avucunun içine almayı başarmıştı. Esasen Kaptan Paşa'yla dostluk kurmak için onu amansız bir Moskof düşmanı olduğunuza inandırmak yeterdi. Nitekim Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın, önceleri pek sevmediği Ahmed Nazif Efendi'ye, Safiye Sultanzâde İshak Bey'in bir Rus binbaşısını Müslüman kıyafetinde Ayasofya'ya soktuğu haberini kendisine ilettikten sonra yakınlık duymaya başladığı ve, "Ben bu Ahmed Nazif Efendi'yi höddüğün teki sanırdım, meğerse hamiyetperver bir adammış!" dediği söyleniyordu.

Tanıdık bir ses, Tersane Emini'ni, Ahmed Nazif Efendi konağının kalıntıları karşısında daldığı düşüncelerden kopardı:

"Beyefendi Çengelköyü'ndeymiş, devletlim. Adamları çok çırpındılar ama, o anababa gününde ellerinden bir şey gelmedi."

Halil Hamid Efendi dönünce Sünbülzâde Vehbi ile burun buruna geldi. Tersaneye gide gele leventlerle ahbab olduğu için Halil Hamid Efendi'ye kolayca yaklaşan ihtiyar bıçkın, peşine de her gün biraz daha kendisine benzettiği, uzun boyu, koca gövdesiyle şairden çok pehlivana benzeyen Adanalı Seyyid Osman Surûrî'yi takmıştı. Rahat hallerinden, temiz üst başlarından yangınla pek alışverişleri olmadığı hemen anlaşılıyordu.

Daha dün uzun uzadıya görüştüğü Sünbülzâde'yle tekrar karşılaşmış olmaktan biraz rahatsız olan Halil Hamid Efendi, kuru ve küçümseyici bir sesle, "Hayrola," dedi, "yoksa yangın seyrine mi çıktınız?"

"Hâşâ!" diye atıldı Surûrî.

"O halde, tarih düşürmek için uygun ölü arıyorsunuz!"

Bu sefer ikisi birden "hâşâ"yı bastırdılar. Fakat Tersane Emini pes etmedi, "Doğru söyleyin," dedi, "bu yangın için tarih düşürmediniz mi?"

Sünbülzâde Vehbi, "Vallahi devletlim," dedi, "ben düşürmedim amma, Surûrî'de var galiba!"

Halil Hamid Efendi, Surûrî'ye dönüp mütehakkim bir sesle, "Oku!" dedi.

Surûrî, hiç nazlanmadan, bir nefeste okuduğu, aruz bakımından epeyce kusurlu olmakla beraber güzel buluşlarla dolu tarihinde, İstanbul'un nice ateş yanaklı dilberi ve bunları görüp aşk ateşiyle tutuşan nice âşıkları bulunduğunu, yangının bu yüzden hiç eksik olmadığını söyledikten sonra, "Cehennem, cennet İstanbul'a zaman zaman düşen ateşleri görse, hararetinin yüksekliğinden Allah'a sığınır," diyordu

Surûrî'ye göre, bu yangında da kıvılcımlar saçan dumanlar, âşıkların âhı gibi gökleri ateş bahçesine çevirmişti. Münadiler sokaklarda "Yangın var!" diye bağırdıkça İstanbul halkının etekleri tutuşuyordu. Rengârenk dumanlar gökte âdeta eleğimsağmaya dönüşmüştü. Etrafı saran dumanın zulmetinden, gürül gürül akan çeşmeler bile âbıhayat gibi görünmez olmuştu. Eğer yükselen duman arada engel teşkil etmese, gökyüzü tutuşabilirdi. Kıvılcımlar yıldız gibi ışıklar saçtıkça, bakanlar yükselen mavi dumanı gökyüzü zannediyordu. Yerdeki ıslaklık geceleyin düşen çiğden değil, gözlerine duman kaçan yıldızların gözyaşlarındandı. O yangın gecesi gökyüzünde parlayan şeyleri yıldız zannetmemek gerekirdi, çünkü onlar, çerhe yerden sıçrayıp saplanan çivilerdi. Öyle bir yangındı ki, minarelerin başlarındaki alemler bile yanarak dehr dènilen bu ibadet yerine mumlar gibi ışık saçmışlardı.

Surûrî, bu tasvirden sonra, yangını eğer birisi kasten çıkarmışsa, "Her şeye kadir olan Allah, Kahhar sıfatıyla onun ocağını söndürsün!" diye beddua ediyor ve asıl tarihe geçiyordu:

Surûrî didi elfâz-ı şerer-efşanile târîh
Sehâbı sanki Mevlâ itdi İstanbul'a âteşbâr

Tarih beyti hakikaten ustacaydı; Surûrî "kıvılcım saçan kelimeler" mânâsındaki "elfâz-ı şerer-efşan" ifadesiyle hem yangına telmihte bulunmuş, hem de söylediği tarihin noktalı harflerde aranması gerektiğini ima etmişti. Yani 1196 tarihini, "Sehâbı sanki Mevlâ itdi İstanbul'a âteşbâr" mısraındaki noktasız harfleri çıkardıktan sonra aramak gerekiyordu. Halil Hamid Efendi, başka zaman olsa Surûrî'yi boş çevirmezdi: ne çare kesesindeki bütün parayı son kuruşuna kadar felâketzedelere dağıtmıştı. Yine de gönlü razı olmadı ve çıkarıp naka tespihini uzattı:

"Al," dedi, "ister sat, ister muhafaza et!"

.

HALİL Hamid Efendi, sevdiği ve her zaman kolladığı, ama birlikte görünmeyi siyasi geleceği açısından sakıncalı gördüğü iki şairin böyle uygunsuz bir zamanda yoluna çıkmalarının sebepsiz olamayacağını düşündü. Surûrî neyse de, adıyla harem ağalarını hatırlatan, ancak uçkuruna düşkünlüğü yüzünden bütün İstanbul'un diline düşen Sünbülzâde'yle dostluğu, Kaptan Paşa'nın husumetini çekebilirdi. İran elçiliği sırasında bilinen zaafına yenik düşerek yediği naneler, Gazi Hasan Paşa'nın hiçbir zaman affetmeyeceği cinstendi.

Sünbülzâde'nin mükemmel Farsçası vardı. Az çok devlet tecrübesine de sahip olduğu için 1189 yılında, Sultan Abdülhamid tarafından Kerim Han Zend nezdine elçi olarak gönderilmişti. Vazifesi, Bağdat Valisi Ömer Paşa'yla anlaşmazlığa düşen ve Basra'yı kuşatan Kerim Han Zend'le görüşüp ihtilafı gidermekti.

Hemen yola çıkıp Şiraz'a giden ve bu vesile ile İran'ı gezip dolaşan Sünbülzâde, Kerim Han Zend'le sıkı fıkı dostluk kurmuş, bu arada fırsattan istifade, çapkınlığa ve işrete de -belki de Zend Kerim'in teşvikiyle- hız vermişti. Bağdat Valisi Ömer Paşa, onun Kerim Zend türedisiyle dostluğundan çok rahatsızdı ve icab ettiğinde kullanmak üzere bütün yaramazlıklarını bir tarafa kaydediyordu. Sünbülzâde'nin Bağdat'a gelişinden kısa bir müddet sonra araları açıldı. İstanbul'a ulaşan şikâyetlerde, Vehbi,

Ömer Paşa'yı, Kerim Han Zend'in şikâyet ettiği hadiselere sebep olmakla, Ömer Paşa da Vehbi'yi Zend Kerim'le kurduğu dostluk uğruna devletin yüce menfaatlerini feda etmekle suçlandırıyordu. Ömer Paşa, raporuna, Vehbi'nin bir kadınla gayrimeşru ilişki kurduğu ve işret ettiği iddiasını da eklemişti.

Sonuçta Ömer Paşa haklı görülerek Sünbülzâde'nin idamına ferman çıktı. Bunun üzerine Bağdat'tan posta tatarı kıyafetine girerek kaçan ve uzun, meşakkatli bir yolculuktan sonra İstanbul'a ulaşan Sünbülzâde, Üsküdar'da, dostu Yenişehirli Osman Efendi'nin evinde gizlendi ve tam bir yıl ölümü ensesinde hissederek yaşadı.

Halil Hamid Efendi, yıllar önce Reisülküttab İsmail Raif Efendi vasıtasıyla tanıdığı Sünbülzâde'nin devletin menfaatlerine aykırı hareket ettiğine hiç inanmamıştı. Kalem efendiliğinden beri himayesini ve iltifatını gördüğü İsmail Raif Efendi'nin dostlarını o da dostu kabul ederdi. Fakat diğer iddianın doğru olduğundan adı gibi emindi. Hakkında anlatılan hikâyelerin hepsi uydurma olamazdı. Hatta bu hikâyelerden biri, kerrâke hikâyesi, şimdiden darbımesel haline gelmişti.

Rivayete göre, Sünbülzâde bir gün uygunsuz bir kadının evine girip işrete başlamış. İşin farkına varan mahalleliler hemen şikâyet etmişler. Ancak evi basan zaptiyeler kimseyi bulamamış. Tam çıkacakları sırada, içlerinden biri, çapkın şairin pencereden kaçarken almaya fırsat bulamadığı kerrâkeyi fark etmiş ve, "Anlaşıldı, Vehbi'nin kerrâkesi!" deyivermiş. Halil Hamid Efendi'nin duyduğunda kahkahalarla güldüğü bu hikâyeyi Sünbülzâde yemin billah ederek yalanlıyordu, ama artık hiç kimse "Anlaşıldı Vehbi'nin kerrâkesi" sözünden Vehbi adını çıkarıp atamazdı.

Sünbülzâde, kellesini, kendisini evinde saklayan dostu Yenişehirli Osman ile Reisülküttab İsmail Raif Efendilerin tavsiyesine uyarak yazdığı "Tannâne" kasidesiyle kurtarabildi. Son derece merhametli bir hükümdar olan Abdülhamid,

Husûsâ pâdişâh-ı cihân hep bende olmuşdur
Şehenşâh-ı muazzam Hazret-i Abdülhamid Hân'a
Geçüp serkeşligünden çarlar, câsârlar nâçâr
İderler ser-fürû ol tîg-i âteş-tâb u bürrâne

gibi -inanmasa da- gururunu okşayan övgülerin bulunduğu, aynı zamanda bir çeşit sefaretname olan kasideyi beğenmiş ve şairi affetmişti. Ne var ki, çok geçmeden Yenişehirli Osman Efendi'nin gözden düşmesi, İsmail Raif Efendi'nin de Kıbrıs'a nefyi, zaten itibarını kaybetmiş olan Sünbülzâde'yi zor durumda bıraktı. Sığınabileceği bir Halil Hamid Efendi kalmıştı; şair sezgisi, ona bu genç devlet adamının istikbalinin parlak olduğunu söylüyordu.

HALİL Hamid Efendi, Sünbülzâde ile Surûrî'yi başından çabuk savdı. Esasen fazla vakti kalmamıştı. Hızlı hızlı yürüyerek yangının simsiyah bir çöle çevirdiği ve perişan insanların gezindiği sokaklardan geçerek Paşakapısı'na doğru ilerlemeye başladı. Leventleri yanına kimseyi yaklaştırmıyordu. Beyazıt, Çemberlitaş, Divanyolu, Ayasofya, Sultanahmet... Bu dehşetli yangından az veya çok nasibini alan semtlerden geçerek Babıâlî'ye -Bir müddettir Paşakapısı'na böyle deniyordu- ulaştı ve hiç bekletilmeden huzura alındı.

Doğrudan söze giren Sadrazam İzzet Mehmed Paşa, "Bak a Hamid Efendi," dedi, "liyâkatiniz malumumuzdur, sizi Babı- âlî'den uzaklaştırmakla büyük bir hata işledik, biliyoruz. İmdi sizden istediğimiz, Sadr-ı âlî kethudalığını tekrar kabul etmenizdir! Padişahımız efendimizin arzu-yı şâhânesi de bu istikamettedir!"

Halil Hamid Efendi, aslında Paşakapısı'na niçin çağrıldığını tahmin etmişti. Bu bakımdan sadrazamın teklifi onu pek şaşırtmadı. Fakat ayağı kaymış bir sadrazamın teklif ettiği kethudalığı kabul etmek ne derece doğruydu? Yeğen Mehmed Paşa kendisini yerinde bırakır mıydı? Bıraksa bile anlaşabilirler miydi? Menfi veya müsbet bir cevap vermesine fırsat kalmadan sadrazama Kapıcılar Kethudası Hamdullah Bey'in huzura kabulünü dilediği bildirildi. "Gelsün!" emri üzerine içeri giren Hamdullah Bey, hafifçe sararan sadrazama üzgün bir tavırla azledildiğini bildirip mührü istedi.

Halil Hamid Efendi'nin yangın yerlerinde yaşadığı dehşete bir yenisi eklenmişti. Kulakları hafifçe uğuldamaya başladı, gözleri kararır gibi oldu. Mehmet İzzet Paşa'nın kalkıp perişan bir halde mührü teslim edişini, bir

kısım evrakı da kendisine uzatıp veda ettikten sonra Kapıcılar Kethudası'yla birlikte odadan çıkışını bir kâbus gibi yaşadı. Doğrusu bir sadrazamın böylesine aşağılanışına şahit olmak istemezdi. Elinde, ilk bakışta iradeli olduğu anlaşılan evrakla, hem de sadrazamın odasında tek başına kalakalmıştı. Şaşkınlık içindeydi, oruçlu, uykusuz ve yorgundu. Divandaki minderlerinden birine âdeta yığıldı.

Şimdi beklemeli miydi, çıkıp gitmeli mi? Yeni vazifesi ne olacaktı? Yeğen Mehmet Paşa gelmiş olabilir miydi? Şu anda içeri girip de, "Ne arıyorsun burada?" dese ne cevap verirdi? Gitse, "Niçin beklemedin?" diye sorarlar mıydı? Böyle bir yığın sualle boğuşurken yumuşak mindere gömülüp uykuyla uyanıklık arasında gidip gelirken ne kadar zaman geçtiğini anlayamayan Halil Hamid Efendi, Kapıcılar Kethudası'nın dönüşüyle rahat bir nefes aldı. Hamdullah Efendi, şaşkınlığı üzerinden hâlâ atamamış olan Tersane Emini'ne şetaretli bir sesle, "Müjde," dedi. "Sadr-ı âli kethudalığına bizzat padişahımız efendimiz tarafından tayin edildiniz."

Saraydan gönderilen ve kethudalık alâmeti olan ferace samur kürk sırtına geçirilirken, Halil Hamid Efendi'nin dudaklarından gayriihtiyari, "Anlaşıldı Vehbi'nin kerrâkesi" cümlesi döküldü. Kerrâkeyi bırakıp kaçmak kolaydı, fakat samur kürk...

İşte bu bir ateşten gömlekti!

DEFTER 29

DÜN Âsım Sönmezgül'le Darüttalim'de buluşup Cemil Bey'in yıllarca yaşadığı evi görmek için Sineklibakkal'a doğru yavaş yavaş yürürken konuştuklarımızı yazmıştım. Yol arkadaşım, Florinalı Nâzım'ın bir başka çeşidiydi, kendisini dinleyecek birini buldu mu âdeta nefes almadan anlatırdı, ama bir farkla, Florinalı sadece kendisinden bahseder, Âsım Bey başkalarından... Birini dinlerken gına getirir, diğerini dinlerken neler neler öğrenirsiniz. Kim ne yapmış, kiminle buluşmuş, kimin tezgâhında ne varmış, hadise aslında nasıl cereyan etmiş? Mesela Yahya Kemal'in Paris'te perişan bir şekilde aylarca oyalandıktan sonra Bükreş'e nasıl geçtiğini, orada elçi olarak bulunan Hamdullah Suphi Ankara'yla görüştükten sonra onun peşine takılıp memlekete süklüm püklüm nasıl döndüğünü, Çankaya sofrasında adamakıllı hırpalandıktan sonra nasıl affedilip milletvekili yapıldığını Âsım Bey'den öğrendim. Bu sevimli adam, sahip olduğu hurde malumatın büyük bir kısmını galiba hiç çıkmadığı Sahhaflar Çarşısı'na borçluydu. Bu çarşının meraklı müdavimleri kitap yığınları arasında eşinirken bildiklerini, duyduklarını doğrusuna, yanlışına pek bakmadan birbirlerine anlatır dururlardı.

Âsım Bey'in anlatacakları bitecek gibi görünmüyordu; Şamlı İskender'den Cemil Bey'in tanburuna sahip olduğunu öğren-

diğim zatın bu civarda oturduğu birden aklıma gelince sözünü kesmek zorunda kaldım:

"Üstad," dedim, "bu civarda Cavid Bey adında bir zat varmış, sizin için bir mahzuru yoksa önce ona uğrayabilir miyiz? Evi merhum Çorluluzade Mahmud Celâleddin Paşa'nın konağına yakın bir yerdeymiş!"

"Tabii, uğrayalım. Mesele nedir?"

"Bu zatta Cemil Bey'in bir tanburu varmış, satmak istiyormuş."

Âsım Bey heyecanlandı:

"Aman, hemen..." dedi. "Bu işlerde hiç vakit kaybetmeye gelmez, kaparlar vallahi! Paşa'nın konağı biraz ileride."

Adımlarımızı hızlandırdık. Birbirinin üzerine abanmış gibi duran, güneşten tahtaları kararmış ikişer üçer katlı bakımsız ahşap evlerin arasından yer yer yükselen tuhaf betonarme binalar, İstanbul mahallelerinin geleceğine dair tehlikeli işaretlerdi. Bir zamanlar ekâbirin tercih ettiği Cerrahpaşa civarında, asıl sahipleri Beyoğlu, Şişli, Nişantaşı ve Teşvikiye gibi havalı semtlere taşındıkları için Anadolu'dan ve Rumeli taraflarından gelen fakir insanların ve muhacirlerin düşük kiralarla yerleştikleri eski evler, bakımsızlıktan acıklı bir inkıraz manzarası arz ediyordu. Mahmud Celâleddin Paşa'nın konağı da her haliyle bir zamanlar yaşanmış hatırı sayılır bir zenginliğe işaret etse de âdeta dökülüyordu. Şimdi kim bilir kaç ailenin barındığı bu muhteşem konak, eminim, bir gün ya bizim Şehzadebaşı'ndaki konak gibi bir kıvılcımla kül yığınına dönecek yahut sahipleri tarafından yerine bir apartman dikilmek üzere kör kazmaya teslim edilecekti.

Mir'at-i Hakikat isimli eserini büyük bir dikkatle okuduğum Mahmud Celâleddin Paşa'nın büyük bir devlet adamı, kudretli bir bestekâr ve Cemil Bey'in hamilerinden biri olduğunu biliyordum. Dayımın mektubundan da Cemil Bey'in Cağaloğ-

lu'ndaki Şerefefendi Sokağı'ndan buraya, yani Sineklibakkal mahallesine onun arzusu üzerine taşındığını öğrenmiştim. Paşa, çok takdir ettiği sanatkârın kendisine daha yakın olmasını istemişti. Bunu Âsım Bey'e -biliyor olamayacağını düşünerek- söyledim.

Gururlu bir gülümseyişle, "Elbette," dedi, "Mesud Bey orada doğdu! Cemil Bey, Şerife Saide Hanım'la evlendikten sonra Taşkasap'taki evden ayrılarak Şerefefendi'deki eve nakletmişti."

"Peki, Taşkasap'taki ev?"

"Orası annesinin eviydi! Zaten orada pek kalmaz, amcası merhum Refik Bey'in çiftliğinde yaşardı."

Amcasının Cemil'i yanına niçin aldığı hakkında Rauf Yekta Bey'in yazılarından öğrendiklerimi nasıl olsa biliyordur diye anlatmadım.

Bu konuştuklarımız hakkında Leyla Hikmet'in hatıra defterinde de bazı notlar vardı. Mesela Cemil Bey'in evliliğiyle ilgili kısacık, buz gibi bir cümle: "Cemil Bey evlenmiş!" Bu notun üzerindeki 12 Teşrinievvel 1317 Cuma tarihi Cemil Bey'in evlendiği tarih miydi, yoksa hanımefendinin bu haberi aldığı tarih mi, emin değilim. Daha sonra, uzunca bir müddet Cemil Bey hakkında tek kelime bile yazmamış olması, yaşadığı derin hayal kırıklığı ve teessürün ifadesi olsa gerek. Tanbur dersleri de herhalde o tarihten sonra tavsamıştır. Fakat Cemil Bey'le ilgili her şeyi yakından takip ettiği, kısa bir notundan anlaşılıyor: "8 Haziran 1319, Pazar. İşittim ki, Sineklibakkal'a nakl-i hane etmişler!"

Zavallı Leyla Hikmet'in tanburu galiba şimdi bende. Eskici Niyazi'den onlarca nadide kitapla birlikte satın aldığım bu tanburu ertesi gün tedkik ederken önce kılıfındaki L.M. inisyalleri dikkatimi çekmiş, daha sonra kılıfından çıkarıp gözden geçirirken göğsünde, sapına yakın bir yerde talik hatla yazdığı -veya yazdırdığı- ismini fark etmiştim. Harfler çok küçük olduğu için ilk anda görülmesi mümkün değildi. Gözlüğümü takıp dikkat-

le bakınca ismin altındaki uzunca satırı da okumuştum: "Aşk imiş her ne var âlemde," Fuzuli'nin şu meşhur mısraı... "Nasıl olur?" diye söylenmiştim. "Olamaz! Böyle bir tesadüf imkânsız; olsa olsa bir isim benzerliği..." İyi ama işte Leyla Hikmet yazılıydı, Leyla Hikmet... Elimde hiç şüphesiz Cemil Bey'in elinin de birçok defa değdiği bir tanburu tutuyordum. "Bu tanburun sahibi bir hanımmış, birkaç ay önce intihar etmiş!" demişti Niyazi. Doğru muydu acaba? Niçin intihar etmiş olabilirdi? Eğer o Leyla Hikmet'le bu Leyla Hikmet aynı kişiyse, ailesi onu hatırlatan her şeyden bir an önce kurtulmak istiyor demekti. Defteri de, Niyazi'nin Sahhaflar Çarşısı'na götürdüğü kitaplar arasında olmalıydı. Raif Bey'in eline geçmemiş olsaydı, başına kim bilir neler gelirdi!

Âsım Bey anlatmaya devam ediyordu:

"Mahmut Celâleddin Paşa'nın oğulları Şemseddin Ziya ve Atıf beyler de Mesud'un mahalle arkadaşlarıydı. Şemseddin Ziya Bey merhum erken öldü, bilirsiniz büyük bestekârdı. Atıf Bey, Lozan heyetinde Yahya Kemal, Ruşen Eşref ve Nihad Reşad beyler gibi müşavirlik etmiş. Şimdi Gazi'nin yaveridir, atlardan çok iyi anlar ha, at yarıştırır. Duyduğuma göre Esenbel soyadını almış. Atıf Bey, Yahya Kemal Bey'e anlatmış: Bir gece dostlarından birini ziyarete gidiyormuş. Cemil Bey'in evinin önünden geçerken -bak, söylemeyi unuttum, iki kardeş de Cemil Bey'den ders almışlardır- hocasının ışığını yanık görünce şöyle bir uğramış. Biraz oturduktan sonra, 'Üstadım, birkaç gündür *Şedaraban Saz Semaisi*'ne çalışıyorum, fakat dördüncü haneyi kemençe ile bir türlü çalamadım. Lütfedip gösterir misiniz?' demiş. Cemil Bey kemençesini alıp kısa bir taksimden sonra semaiye girmiş. Dördüncü haneye gelince tanburla yaptığını bir türlü yapamamış; düz notalarla bitirerek, 'Herhalde böyle olması gerekir,' gibi sözler söylemiş. Gece yarısı evi-

ne dönerken Cemil Bey'in odasının ışığının henüz sönmediğini gören Atıf Bey, pencereden dışarı taşan kemençe nağmelerinden onun hâlâ *Şedaraban Saz Semaisi*'nin dördüncü hanesine çalıştığını anlamış!"

ŞAMLI İskender'in yazdığı adresteki evi kolayca bulduk. Bu güzel ev de, harabe görünüşüne rağmen belli ki bir zamanlar hali vakti yerinde bir aileyi barındırıyordu. Tokmağını birkaç defa tıklattığım kapı bir dakika sonra altmış yaşlarında gösteren, kırçıl sakallı ve güler yüzlü bir adam tarafından açıldı:

"Buyurunuz, kimi aramıştınız?"

"Cavit Bey'le mi teşerrüf ediyoruz efendim!"

"Estağfurullah, bendenizim efendim! Lütfen, içeri buyurunuz, lütfen!"

"Rahatsız etmeyelim beyefendi," dedim. "Benim ismim Galip... Tarih muallimiyim, fakat musikiyle de iştigal ediyorum. Şu sıralarda Tanburi Cemil Bey'in hayatını tedkikle meşgulüm. Kutmanizade Şamlı İskender Bey, sizde merhumun bir tanburunun bulunduğunu ve satmak istediğinizi söyledi. Sebeb-i ziyaretimiz bu!"

Cavid Bey'in yüzünde bir şaşkınlık ifadesi belirdi:

"Doğru, fakat sattım onu! İki gün evvel..."

"Eyvah!"

Bu samimi "eyvah" ve yüzümdeki ifade ne kadar büyük bir hayal kırıklığına uğradığımı çok iyi anlatıyor olmalı ki, Cavid Bey özür dilercesine, "Ah beyefendi, bilseydim satmazdım! Dün akşamüzeri İç Bedesten'den bir antikacı gelip aldı!" dedi.

Âsım Bey de üzülmüştü:

"Demedim mi, bu işlerde vakit kaybetmeye gelmez!"

"Haklısınız, keşke daha önce gelseymişiz," dedim ve Cavid Bey'e dönüp, "Hangi antikacı bu?" diye sordum.

"Kayserili Hacı Rıza Efendi..."

"Peki," dedim, "tanburun Cemil Bey'e ait olduğundan emin miydiniz?"

"Nasıl emin olmam beyefendi? Zevceleri Şerife Saide Hanımefendi'den satın almıştım! Lütfen, içeri buyurunuz!"

Âsım Bey'e baktım, gözlerini "olur" mânâsına kırpınca içeri girdik, ev sahibi önde, biz arkada merdivenlerden yukarı çıkarak sağda, son derece mütevazı döşenmiş, herhalde en değerli eşyası bir gramofon olan bir odaya girdik ve sokağa bakan pencerelerin önündeki sedire iliştik. Koca konakta Cavid Bey'den başkası yok gibiydi.

Âsım Bey, odayı göz ucuyla kolaçan ettikten sonra, "Yalnız yaşıyorsunuz galiba!" dedi.

"Hayır," dedi Cavid Bey, "yalnız değilim. Zevcem karşı odada meflûç halde yatıyor. Bir de yaşlı ahretlik var, hizmetimizi görür!"

"Geçmiş olsun!"

"Teşekkür ederim! Kahveniz nasıl olsun efendim?"

"Beyefendi," dedim, "acelemiz var, Cemil Bey'in evine gideceğiz!"

"Ah, Cemil Bey! Ne büyük sanatkârdı!"

"Tanır mıydınız?"

"Elbette... Komşumuzdu! Evi şu ileride..."

"Tanburu zevcesi Şerife Saide Hanım'dan satın aldığınızı söylemiştiniz."

"Evet! Hanımefendi, Mesud'u Avrupa'ya tahsile gönderdikten sonra maddî müzayaka içine girmişti. Önce evi ipotek ettirdi. Daha sonra bazı kıymetli eşyayı satmak zorunda kaldıydı. Tanburu bana teklif etmişti, istediği fiyatın da üzerinde bir meblağ ödeyerek memnuniyetle satın aldım."

"Nasıl bir tanburdu bu?"

"Sormayınız beyefendi! Bildiğimiz tanburlara benzemiyordu. Gövdesi pek mâhirane tezyin edilmiş, burguları madenî bir tanburdu!"

"Halim Paşa'nın hediye ettiği tanbur!"

Bu cümle ağzımdan âdeta bir çığlık gibi çıkmıştı. Cavid Bey hayretle yüzüme bakarak, "Bunu nereden biliyorsunuz?" diye sordu.

"Rauf Yekta Bey'in bir makalesinden..."

"Doğrusu ben bilmiyordum!"

"Peki, niçin sattınız?"

Cavid Bey, "Uzun hikâye," dedi ve bir müddet önüne bakarak düşündükten sonra, "Büyük Buhran'da neyim var, neyim yoksa hepsini kaybettim!" diye devam etti. "İthalat ve ihracat işleriyle iştigal ediyordum. Sonunda bu babadan kalma harap konağa sığınmak mecburiyetinde kaldım. Bu arada zevcim teessürden beyin kanaması geçirdi. Satacak birkaç parça kıymetli eşya kalmıştı, onları da peyderpey elden çıkarıyorum. İnanın, Cemil Bey'in tanburunu satmamak için çok direndim, fakat başka çarem kalmamıştı. İçim kan ağlayarak verdim adama..."

Âsım Bey'in gözleri dolmuştu. Ben de ne diyeceğimi bilemiyordum. Cemil Bey'in tanburunu ararken bir dramın içine düşmüştüm:

"Çok üzüldüm Cavid Bey," dedim, "keşke yapabileceğim bir şey olsaydı!"

"Asıl ben üzüldüm beyefendi, o nadide saza bir antikacının değil, sizin gibi Cemil Bey'in kıymetini bilen birinin sahip olmasını isterdim!"

"Kısmet!" dedim.

Cavid Bey'le büyük bir üzüntü içinde vedalaştıktan sonra Kâtip Muslihiddin Sokağı'na geçtik. Bu sokağa adını veren caminin perişanlığı, mahalle halkının fukaralığını gösteriyordu.

Duvarına bitişik, bir zamanlar kadınların başında çene çaldıkları kurumuş ve kitabesi okunamaz hale gelmiş çeşme, mahalle için bir tehlike sezinlediklerinde yiğitlenen munis köpekler, koşuşup oynayan neşeli çocuklar ve pencereden pencereye dedikodu yapan kadınlar... Cemil Bey'in bu sokağın seslerini yansıtan *Ninni ve Yanık Ninni*'sinin yer aldığı plağı hatırlayarak gülümsedim.

Âsım Bey, "Eveeet, işte bu ev!" dedi.

Üç katlı, güneşte kararmış ahşap bir evin önünde durduk. Âsım Bey, kapının sol kanadında, pirinçten sol anahtarı şeklinde imal edilmiş tokmağı birkaç defa çaldı. Bu arada bilgiçliğe devam ediyordu. Çaldığı tokmak, aile fertleri ve yakınları tarafından, sağ kanattaki tokmak da yabancılar ve dilenciler tarafından kullanılırmış. Ben de bir şeyler bildiğimi göstermek için, "Galiba," dedim, "Ferit Bey de şu evde otururmuş, fakat buraya taşındıklarında Cemil Bey hayatta değilmiş!"

Şerh-i Mütun müderrisi Ferid Bey bir gün musikiden ve Cemil Bey'den söz açılınca, uzunca bir zaman onun evinin tam karşısındaki evde oturduklarını söylemiş, daha sonra Sülüklü Mahallesi'ne taşındığı için, "Sinekli'den Sülüklü'ye, haşarat yataklarında sürünüp durduk!" diye bir de nükte patlatmıştı.

"Evet," dedi Âsım Bey, "Ferid Bey'in oğlu Ruşen Ferid'le Mesud Cemil birbirlerini bu sokakta tanıdılar ve arkadaş oldular."

Kapı açılmasaydı, Âsım Bey kim bilir daha neler anlatacaktı! Öyle anlaşılıyor ki, bundan sonra 'kim kimin nesidir'i hep ona soracağız. Kapıyı açan zarif hanımefendinin iltifatkâr bir sesle, "Aaa, buyurunuz Âsım Bey!" deyişinden anlaşılıyordu ki, Âsım Bey'in bu eve ilk gelişi değil.

Cemil Bey'in nefes alıp verdiği, yemek yediği, rakı içtiği, tanbur ve kemençe çaldığı, hayal kurduğu, gülüp ağladığı, peşrevler, saz semaileri bestelediği evde biraz vakit geçirmek,

gıcırdayan merdivenlerden üst katlara çıkmak, odalarda, sofalarda dolaşmak doğrusu heyecan vericiydi. Şimdiki sahiplerinin anlattıklarına göre, Şerife Saide Hanım, bu evi Mesud Cemil'in Almanya'daki tahsil masraflarını karşılamak için Emniyet Sandığı'na rehin koymuş; borçlarını ödeyemeyince satmak zorunda kalmış.

"Evi biz aldık," dedi kapıyı açan hanımefendi, "zaten komşularıydık, Cemil Bey'i çok iyi tanır ve severdik. Onun için bu evde ondan kalan izleri silmemeye gayret ettik."

İşte Mesud Cemil'in yüklük kapılarından birine çocukluğunda yazdığı Almanca cümle, işte Cemil Bey'in aynı kapının arka yüzüne oğlunu eğlendirmek için kurşunkalemle çizdiği portre, işte çalıştığı oda, tanbur ve kemençelerini astığı gömme dolaplar... *Şedaraban Saz Semaisi* belki de şu köşede bestelenmişti, kim bilir! Kulaklarımı şu duvara dayasam, belki dokulara sinmiş tanbur ve kemençe seslerini duyabilirdim.

Evin beyinin bir arzusu vardı; keşke devlet bu evi satın alarak büyük sanatkârın hatırasını yaşatacak bir müze yapsaydı! "Boşuna böyle bir ümide kapılmayınız; devlet şimdi onun ve onun gibilerin hatıralarını yaşatmaya değil, yok etmeye çalışıyor!" diyemedim.

CEMİL Bey'in hayatına alâka duyduğumu öğrendiği günden beri eski gazete, mecmua, fotoğraf, ne bulursa benim için ayıran Sahhaf Raif Bey'in verdiği, şu anda önümde açık duran *Yarın* mecmuasının 12 Kânunusani 1338 tarihli nüshasında bu evin aile tarafından henüz boşaltılmadığı günlerde çekilmiş birkaç fotoğrafı var. Fakat mecmuanın baskısı o kadar kötü ki, fotoğraflarda detayları seçmek imkânsız. İkisi Cemil Bey'in odasını gösteriyor; birinde duvara asılmış gençlik fotoğrafı ve koltuğunun üstüne muhtemelen bu fotoğraf için konulmuş tanbur,

ud, rebab ve kemençe, diğerinde ise muazzam bir koleksiyon teşkil eden bütün sazlarının asılı durduğu, ne yazık ki boş halini görebildiğimiz dolap... Bir de evin dışarıdan çekilmiş bir fotoğrafı var; bu fotoğrafta da ayakta poz veren şahsın kim olduğu anlaşılmıyor. Fotoğrafların orijinallerini bulabilseydim doğrusu işime çok yarardı. Bakmasını bilenlere fotoğraflar neler söylemez ki... Peki Mesud Cemil ne söylüyordu *Yarın*'daki mülâkatta? Okuyunca hayretler içinde kalmıştım. Osmanlı musikisinin çoktan tarihe karıştığını, buna tabii bir hadise gözüyle bakılması gerektiğini, her şeyimiz iyi kötü garplılaşırken bundan musikinin de nasibini almasının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu.

Mesud Cemil, garp musikisiyle İstanbul Sultanisi'nde okurken Daniel Fitzinger'den aldığı keman derslerinde tanışmış. *Yarın*'daki röportajda serdettiği fikirler, kendini garp musikisini öğrenmeye zihnen çok iyi hazırladığını gösteriyor. Kimden işitmiştim, hatırlamıyorum, onu Berlin'de okuması için Şerif Muhiddin ve Hüseyin Sadeddin beyler teşvik etmişler; ama elbette musikimizi müzeye kaldırması için değil... Mekteb-i Hukuk'u ikinci sınıfta terk ederek Berlin'e giden Mesud Cemil, iki yıl sonra annesi Saide Hanım ciddi bir asabi buhran geçirerek hastalanınca tahsilini tamamlayamadan dönmek mecburiyetinde kalmış.

Darülelhan'da alafrangayla alaturkanın birbirinden kat'i olarak ayrılmasına karar verildiğinde, Mesud Cemil, yanlış hatırlamıyorsam henüz Almanya'daydı. Dönüşünde alafranga kısmının hocaları arasında yer aldı. Çok geçmeden bu müessesenin alaturka kısmı tamamen kaldırılacak ve cenazeyi kaldırması için Türk Musikisi Tasnif Heyeti kurulacaktı. Bütün bunlar olurken kimse Mesud Cemil'den cılız da olsa bir itiraz sesi işitmedi.

Peki, Mesud Cemil, Almanya'dan döndükten sonra bu eve hiç uğramış mıydı?

Evin şimdiki sahipleri yüzlerini buruşturdular:

"Hayır, uğramadı!"

30

MEKTUBUMA menfi cevap alınca Mesud Cemil'e telefonla ulaşmak istemiş, fakat muvaffak olamamıştım. Epeyi kararsızlık yaşadıktan sonra, Galatasaray'da, Ambassador Apartmanı'ndaki stüdyosunda neşriyat yapan Telsiz Telefon Şirketi'ne gidip yüz yüze görüşmeye karar verdim. İlkinde neşriyat hazırlığı yapmakta olduğu için çağıramamışlardı. İkincisinde ise henüz gelmediğini söylediler; binadan hayal kırıklığına uğramış bir halde çıkarken baktım karşıdan geliyor. Başında fötr şapka, sırtında açık renkte bir palto vardı. Kendisine doğru yönelince durakladı ve gözlüklerinin ardından soran gözlerle baktı.

"Merhaba Mesud Bey," dedim.

"Merhaba," dedi, "kiminle teşerrüf ediyorum."

Cemil Bey'in -sesini yüzlerce sesin içinden ayırdedebileceğim- oğlunu yıllar sonra ilk defa bu kadar yakından görüyordum. Gençliğinde bir kere sahnede, bir kere de hocam Hikmet Bey'in yanında görmüştüm. Bakışları yumuşaktı, yine de istiskal edilmek endişesini gizleyemediğim bir sesle, "İsmim Galip, beyefendi," dedim, "tarih muallimiyim. Darülfünun'da Üniversite Reformu'na kadar Ahmed Refik Bey'in asistanıydım. Tasfiye edilen Darülfünun hocalarını vatan haini gibi görenlerden değilseniz, tanışmak için geldim."

Mesud Cemil irkildi: "Ne münasebet! Asla! Aralarında çok yakın dostlarım ve babam gibi sevdiğim Ferid Bey de var..."

Girilecek bir damar bulmuştum:

"Ferid Bey benim de hocamdı," diye devam ettim. "Uzun yıllar aynı sokakta oturduğunuzu ve oğlu Ruşen Bey'in arkadaşı olduğunuzu biliyorum. Ben de onun gibi tasfiye edilince büyük bir boşluğa düştüm. Çok şükür, maddî bir problemim yok, fakat tahmin edebileceğiniz gibi, kapının önüne konulup damgalanmak çok kötü. Bana bir ara intiharı bile düşündürten bu buhran devresini biraz da babanızın plakları sayesinde atlattım. Dayım Nezih Cevdet de Beyrut'ta Cemil Bey'in plakları ve Darülelhan kayıtları sayesinde dayanma gücü bulduğunu yazıp duruyor. Neredeyse..."

Nezih Cevdet isminin dikkatini çekeceğinden emindim. Nitekim sözümü kesti:

"Nezih Cevdet mi dediniz?"

"Evet, Nezih Cevdet... Öz dayımdır!"

"Kendisi çok aziz bir dostumdur. Rahmetli pederimi de çok iyi tanırdı. Beyrut'ta olduğunu duymuştum."

"Evet, Beyrut'ta..."

"Mektup yazarsanız lütfen selamımı ve dostlarının kendisini özlediğini bildiriniz. Şu sıralarda ona ve onun gibi yetişmiş insanlara çok ihtiyacımız var. Keşke memleketi terk etmemiş olsaydı! Sizin için ne yapabilirim Galip Bey!"

"Size iki ay kadar önce bir mektup yazmıştım, pederiniz merhum Cemil Bey hakkında bir mülâkat talebim olmuştu."

Düşündü, hatırlamaya çalıştı. Bir şey söylemesini beklemeden devam ettim:

"Cevaben pederiniz hakkında konuşmak istemediğinizi yazdınız. Bunun sebebini öğrenebilir miyim efendim?"

Galiba sesimdeki sitem biraz aşırıya kaçmıştı; kalın gözlüklerinin ardında irileşen gözlerinde beliren ifade canının sıkıl-

dığını gösteriyordu. Ya babasıyla problem yaşayan oğullardan biriydi yahut onu başkasıyla paylaşmak istemiyordu. Bilmiyorum, belki de babasının hayatını kendisi yazacaktı. Belli belirsiz bir küçümseyişle, "Evet, şimdi hatırladım," dedi, "yanlış hatırlamıyorsam babamın biyografisini yazma niyetinizden bahsediyordunuz!"

"Evet," dedim.

Başka bir şey söylememe fırsat vermeden, "Peki, musiki bilir misiniz?" diye sordu.

"Şark Musiki Cemiyeti'ne devam etmişliğim, hatta halanızın oğlu Hikmet Bey'den tanbur dersleri almışlığım var. Belki hatırlamazsınız, halanızın Büyükada'daki evinde bir kere karşılaştık, galiba ziyarete gelmiştiniz. Hocam vefat edince başkasına gitmek istemedim. Bu sebeple musikişinas olduğumu söyleyemem, fakat iyi musikiyi kötüsünden ayırdedebileceğime ve literatüre az çok vâkıf olduğuma inanıyorum. Musikimizle bebekliğimde tanıştım. Evimize fonograf makinesi girdiği günden beri pederinizin kovanlarını ve plaklarını dinliyorum. Türkiye'de eksiksiz birkaç Cemil Bey koleksiyonu varsa, emin olun, biri bendedir!"

Yalan söylemiştim, hâlâ birkaç eksiğim vardı. Beni dikkatle dinleyen Mesud Cemil, galiba sert cevize çattığını anlamıştı:

"Peki, niçin Tanburi Cemil?" diye sordu.

"Bunun mektubumda izah etmediğim başka mühim sebepleri de var!"

İyiden iyiye meraklanmıştı, "Buyurun, içeride konuşalım!" dedi.

Birlikte içeri girip ikinci kata çıktık. Stüdyo olarak kullanılan, kırmızı halılarla döşeli, kan renginde camlar takılmış pencerelerine aynı renkte perdeler asılmış büyükçe salondaki kızıl loşlukta telaşlı bir hareketlilik vardı; belli ki neşriyat için hazırlık yapılıyordu. Elini kaldırarak arkadaşlarına selam

veren Mesud Cemil, sağdaki kapılardan birini açtı, küçük bir odaya geçtik. Nasıl içtiğimi sorup kapıda bir arzumuz olup olmadığını anlamak için bekleyen yaşlı adama iki sade kahve getirmesini söyledikten sonra, "Evet Galip Bey," dedi, "nedir o mühim sebepler?"

"Aslında Cemil Bey'in bir sanatkâr olarak portresiyle uzun zamandır alâkadarım. Hayalim, onun hakkında felsefî derinlik de taşıyan bir şeyler yazmak... Bunun için bir yığın Fransızca biyografi okudum. Yakınlarda Sahhaflar Çarşısı'nda elime geçen bir defter, bu hayalimi kanatlandırdı. Genç bir kızın hatıra defteri... Pederiniz merhumdan bir buçuk yıl kadar tanbur dersi almış ve bütün yaşadıklarını, hissettiklerini, konuştuklarını, hatta babanız hakkında konaklarına girip çıkan musiki meraklısı kadınlardan dinlediklerini not etmiş. Bu defteri okuduktan sonra garptan okuduklarıma benzer biyografi yazmaya karar verip çalışmaya başladım. Şunu hemen söylemeliyim ki, yazacağım biyografi Sadeddin Nüzhet veya İbrahim Alâeddin beylerin yazdıklarına benzemeyecek. Şimdi boştayım ve bol zamanım var."

Mesud Cemil dikkat kesilmiş, gözleri derin bir tecessüsle açılmıştı:

"Hatıra defterini bulduğunuzu söylediğiniz genç kızın ismi nedir?"

"Leyla Hikmet."

Yüzünde hüzünlü bir ifade beliren Mesud Cemil, "Leyla Hikmet..." deyip beş on saniye kadar sustuktan sonra ekledi: "Keşke mektubunuzda bu hususa da temas etseydiniz! Mektubunuz benim için kâfi derecede vâzıh olmadığı için menfi cevap vermiştim. Birkaç gün sonra beni ev telefonumdan arayın, görüşelim. Sizi tanıdığıma çok memnun oldum."

Tam o sırada kahvelerimiz geldi; kahve söylediğini unutmuş olmalı ki kalkıp beni uğurlamaya davranmıştı.

Yerine tekrar yerleşirken, "İsmini bildiğinize göre Leyla Hikmet'i tanıyorsunuz demektir," dedim.

"Tanıdığımı söyleyemem, fakat babamın dostlarından ismini duymuştum. Babam kendisinden hiç söz etmedi, galiba evlenmeden önce bir müddet tanbur dersleri vermiş kendisine. Babamın hanım talebeleri oldu. Mesela Faize ve Fahire kardeşler, Samiye Cahid Hanım... Leyla Hikmet tanburda ilerlemiş olsaydı, âlem-i musikide isminin duyulmaması imkânsızdı. Demek ki istikrarlı bir talebe değilmiş. Kadı Fuad Efendi, onun da babam gibi melankolik olduğunu söylemişti."

"Bu hanımefendinin hayatta olup olmadığı hususunda malumatınız var mı?"

"Hayır, malumatım yok. Fakat Çamlıca taraflarında oturduğunu işitmiştim."

Nedense Mesud Cemil'in Leyla Hikmet hakkında daha fazla malumatı varmış da konuşmak istemiyormuş gibi geldi. Sormak istediğim o kadar çok sual vardı ki, fakat odanın kapısı tıklatıldıktan sonra açılan kapıdan başını uzatan genç bir adam neşriyat saatinin yaklaştığını söyledi.

Bunun üzerine Mesud Cemil kalktı, cebinden çıkardığı kartviziti uzatırken, "Özür dilerim Galip Bey," dedi, "stüdyoya geçmem icab ediyor. Kalkmayın lütfen, kahvenizi bitirin, öyle gidersiniz. Birkaç gün sonra lütfen beni ev telefonumdan arayın, görüşelim."

Tam çıkarken birden hatırlamış gibi döndü:

"Ha, şu hatıra defterini de görmek isterim. Unutmazsınız değil mi?"

Mesud Cemil, Lebon'da kendine kuytu, ama kapıyı gören bir köşe seçmişti; beni görünce ayağa kalkarak el salladı, belli ki gözü kapıdaydı. Garsonlardan biri hemen koşup ıslak pal-

tomu, şapkamı ve şemsiyemi elimden kaptı. Yüzünde ummadığım kadar sıcak bir ifade vardı. Uzattığı eli sıkıp gösterdiği sandalyeye oturduktan sonra, karşılıklı hal hatır sorduk, havaların tuhaflığından söz ettik. Üç gün önceki yalancı bahar, yerini yağmur mu, kar mı, ne olduğu belli olmayan bir yağışa bırakmıştı.

"Evet, haklısınız," dedi Mesud Bey, "tehlikeli havalardır bunlar, dikkat etmek lâzım! Ama söz aramızda, ben böyle yağmurlu, sisli puslu havaları daha çok severim. Lafa daldık unuttuk, ne içersiniz Galip Bey?"

Kendisinin önünde bir fincan çay ve bir tabakta kocaman bir pasta dilimi vardı.

"Çay içerim efendim," dedim, "lütfen..."

"Bakar mısınız garson bey!"

Mesud Cemil, masamıza saygıyla yaklaşan kıranta garsona benim için de çay ve pasta ısmarladı. Doğrusu söze nereden başlayacağımı bilmiyordum. Benimle görüşmeyi muhtemelen Leyla Hikmet'in hatıra defterinin hatırına kabul eden Mesud Bey'in aşırı nezaketi başka türlü izah edilemezdi. Ama bu mevzua hemen girmedi; radyo neşriyatının zorluklarından, Telsiz Telefon Şirketi'nin maddi meseleler yüzünden iflas bayrağını çekmek üzere olduğundan söz etti. Çok yorulduğunu, bir taraftan Konservatuvar, bir taraftan radyo, hayatını yaşayamaz hale geldiğini anlattı. Bu arada kıranta garson çay ve pastayı getirmişti.

"Bakın, pastayı bilhassa tavsiye ederim, fevkalâdedir. *Chez Lebon, tout est bon*!"[147]

Pastasından iri bir parçayı ağzına atan Mesud Cemil, kendi meselelerini anlatmaktan vazgeçip Lebon'un tarihçesine başladı. Bu pastahaneyi on dokuzuncu asır başlarında Fransız büyükelçisi General Horace Sebastiani'nin maiyetinde İstanbul'a gelen Eduard Lebon adında bir Fransız açmış. Sefaretten

ayrılıp sarayın şekercibaşısı M. Vallaury'nin Cadde-i Kebir'de, Hristaki Pasajı'nın yanındaki dükkânında çırak olarak işe başlayan bu akıllı adam, tez zamanda ustasının gözüne girip kızını almış ve kendi işini kurmaya karar vermiş. Önce bir kafe işletmiş, daha sonra Passage Orientale'in bitişiğindeki 362 numaralı dükkânda kendi adını verdiği pastahane ve lokantayı açıp XVI. Louis stili mobilyalarla döşemiş. Hele Paris'ten bir pasta fırını getirtmiş ki, o zaman bizde benzeri yok. Pastahanesinin duvarları için de dört mevsimin tasvir edildiği art nouveau stilinde fayans panolar ısmarlamış. Ancak kış panosu galiba nakliye sırasında kırıldığı için yerine hiç monte edilmemiş.

Mesud Cemil bunları hafızasına hayran bıraktıran tafsilatla süsleyerek anlatırken ben de göz ucuyla salona hakikaten ışıltılı bir güzellik katan mevsim panolarına bakıyordum. Buraya daha önce de birkaç defa gelmiştim, fakat nedense bu panolara alıcı gözle hiç bakmadığım gibi, Mesud Cemil'in anlattıklarını da bilmiyordum. Daha çok Avrupalıların, Levantenlerin ve bizim alafranga münevverlerin rağbet ettikleri Lebon meğerse kimleri ağırlamış! Namık Kemal mi dersiniz, Şinasi, Ebüzziya Tevfik, Halid Ziya, Cenab Şahabeddin, Süleyman Nazif, Ahmet Haşim mi dersiniz...

"Buraya Cemil Bey de gelmiş midir?"

Mesud Cemil, hiç beklemediği bir soruyla karşılaşmış gibi bir an durup düşündü:

"Hayır, zannetmiyorum," dedi ve belli belirsiz bir tereddütten sonra, "babam çok alaturka bir adamdı ve böyle yerlerde sıkılırdı!" diye ekledi.

Son zamanlarda bu *alaturka* lâfı gazete ve mecmualarda başta musikimiz olmak üzere bütün kültürümüzü küçümsemek ve aşağılamak için kullanılıyordu. Rahatsız olduğumu belli etmedim, fakat, "Beni asıl cezbeden de o tarafı, yani alaturkalığı..." deyiverdim.

Zeki adamdı, ne demek istediğimi hemen anladığı için, "Lütfen yanlış anlamayın," dedi, "bu toprağın has adamıdır, garp kültürüne ve musikisine bir hayli aşina olduğu halde alelâde mânâsında alafrangalığa zerre kadar heves etmemiştir, demek istedim. Aslına bakarsanız Galip Bey, babam hakkında konuşmayı pek sevdiğimi söyleyemem."

Yüzünde çok sıkıntılı bir ifade belirmişti:

"Babam bir alkolikti, bundan çok şikâyetçi olsa da... Son derece asabi, melankolik bir adamdı. Yüzünde daima kederli ifade taşırdı. Çok konuşmaz, hatta hiç konuşmaz, çabuk müteessir olurdu. İyi hatırlıyorum, bazan günlerce eve kapanırdı. Kâtip Muslihiddin'deki evin bahçesine yaptırdığı küçük ev onun inzivagâhı olmuştu; kendi kendine sabahlara kadar tanbur veya kemençe çalardı, bana sorarsanız en iyi de o zamanlarda çalardı. Yanında oturur, çok zaman ağlayacak kadar büyük bir teessürle onu dinlerdim. Babasıyla bu tarzda bir münasebet hiçbir çocuğu, adı Mesud olsa da mesut etmez. Beni bir kere bile kucağına alıp öptüğünü hatırlamıyorum. Lakin o hüzünlü saatlerde kulaklarımın ben farkına varmadan fevkalâde bir musiki terbiyesi aldığını söyleyebilirim."

"Benim de babamla münasebetim sizinkinden hiç farklı değildi. Yani... Her neyse, öteden beri çok merak ettiğim bir mesele var efendim. Tanburi Refik Bey, kimya tahsili için İsviçre'ye giderken vedalaşmak için merhum pederinizi ziyaret etmiş. Pederiniz demiş ki: Avrupa'ya giden birçok tanıdığım konservatuvarlara girip birkaç sene okudular; yalan yanlış birer diploma alıp döndükten sonra sazlarını bir daha ellerine almadıkları gibi, bize selam bile vermez oldular. Hatta millî musikimizi inkâr ve tezyife cür'et etiler. Sizden ricam, sazınızı yanınızda götürünüz, hep onunla meşgul olunuz ve konservatuvarlara gitmeyiniz. En kıymetli talebemin onlara benzediğini görmek beni çok müteessir eder..."

Ben konuşurken ağzına götürmek üzere olduğu çay fincanını sert bir hareketle masaya bırakan Mesud Bey'in rengi atmış, gözleri öfkeyle açılmıştı:

"Bir dakika beyefendi," dedi, "kim anlattı bunları size?"

"Özür dilerim," dedim, "hem Leyla Hikmet'in hatıra defterinde okudum; hem de Şark Musiki Cemiyeti'ne devam ettiğim günlerde birkaç defa kulağıma çalındı. Bilirsiniz, musiki mahfillerinde böyle şeyler çok konuşulur. Size işin hakikatini öğrenmek için naklettim."

Bu sözlerim, anlattıklarımdan çok rahatsız olduğu her halinden belli olan Mesud Bey'i hiç de teskin etmemişti:

"Bunlar dedikodu efendim. Alaturka muhitlerini bu yüzden hiç sevmem; birisi bir şey uydurur, başkaları onu hiç tahkik etmeden bire bin katarak ona buna anlatırlar. Yok konservatuvarlara gitmeyin demişmiş de, yok bilmem ne de... Babam hiç de garp musikisine muhalif bir sanatkâr değildi; bütün musiki nevilerine açıktı. Nasıl muhalif olsun ki, hürmet gördüğü, el üstünde tutulduğu bütün ekâbir konaklarında garp musikisi de dinlenir ve icra edilirdi. Bundan şikâyet ettiğini hiç duymadığım gibi, kendisinin de büyük zevkle dinlediğine şahidim. Eminim, sizin dedenizin konağında da piyano vardı? Nezih piyanist değil mi? Bildiğim kadarıyla Hegyei'nin talebesiydi. Babam da Meşrutiyet'te Hegyei'yle kaç defa aynı sahneyi paylaştı. Bugünmüş gibi hatırlıyorum, Tepebaşı Tiyatrosu'nda Donanma Cemiyeti'ne yardım olsun diye Türkiye'de ilk defa musikiye de yer verilen bir program tertip edilmişti, ama beş saat sürecek uzun bir program... Kimler yoktu ki? Meşhur hanende ve sazendelerden mürekkep bir fasıl heyeti, mabeyn orkestrası, peder, piyanist Geza de Hegyei... Hatta ortaoyunu ve *Othello*'dan sahneler oynayan bir tiyatro grubu bile vardı. Çok küçüktüm, babam elimden tutup beni de götürmüştü. Tiyatro nasıl kalabalıktı, anlatamam. İçeriye giremeyenler kapılara yığılmışlardı. Tabii,

programın en iddialı bölümü babamınkiydi. Böyle programlardan çok sıkılan babam bir an önce sahneye çıkıp çalacaklarını çaldıktan sonra gitmek istiyordu. Fakat kurtulması ne mümkün; çılgınca alkışlarla defalarca sahneye davet edildi. Nihayet sahneyi terk etmeye muvaffak oldu, kuliste hazırlıklarını yaptı, tam kulisi terk ediyorduk ki, Hegyei'nin sahneye çıktığını gördü, bir köşeye çekilip onu dinlemeye başladı. Derin bir heyecana kapıldığını, hatta belli etmemeye çalışarak ağladığını bugünmüş gibi hatırlıyorum. Sonradan kendisine sorup öğrendim: Hegyei meğerse o gece daha çok Chopin'den çalmış. Babamı daha sonra zaman zaman ve bir *obsession* halinde, kemençesiyle o konserde hatırında kalan bir parçayı *naivement* deşifre etmeye çalışırken gördüm. Bu parça Chopin'in *mi bemol majör noktürn*ü imiş. Garp musikisine hevesini bir dereceye kadar teskin etmiş olmak için son zamanlarında Beyoğlu'ndan bazı maruf garp musiki parçalarının notalarını satın alır ve onlardaki nağmeleri bilhassa kemençesiyle şark musikisine intibak ettirmekten zevk duyardı. Buna birçok dostu şahittir."

Mesud Cemil'i sözünü hiç kesmeden dinlemiştim; daha fazla öfkelendirmemek için yumuşak bir sesle, "Mesud Bey," dedim, "ben Cemil Bey'in garp musikisine muhalif olduğunu söylemedim ki... *Rehber-i Musiki*'sini okudum, iki musikinin tonal bünyelerini ilk defa onun mukayeseli bir görüşle ele aldığını biliyorum. Hem anladığım kadarıyla merhum garp musikisine kendi musikisini besleyecek yeni imkânlar bulabilmek için alâka gösteriyordu. Fakat Almanya'da tahsil gören yakın arkadaşınız Kanuni Ferid Bey'in ve onun gibilerin döndükten sonra millî musikiye bakışları, babanızın endişelerinde haklı olduğunu göstermiyor mu?"

"Ferid Bey..."

"Bırakın Ferid Bey'i, babanızın en yakın arkadaşlarından Musa Süreyya Bey, Berlin'de garp musikisi tahsil edip döndük-

ten sonra, Zeki Bey'le birlikte Darülelhan'ın isminin konservatuvar olarak değiştirilmesi ve Türk Musikisi şubesinin lağvedilmesi için rapor yazmadı mı?"

Aslında, "alaturka" diye aşağılanan ve radyolarda icrası yasaklanan eski musikinin plaklardan bile silinmek istendiği şu günlerde takındığı teslimiyetçi tavrı büyük Cemil'in oğluna hiç yakıştıramadığımı yüksek sesle söylemek istiyor, fakat kendimi tutuyordum. Çok sıkıldığı ve rahatsız olduğu her halinden belliydi. Tam bir şeyler söyleyecekti ki, birden yerinden kalktı, imdat ister gibi, "Peyami, buradayım!" diye seslendi.

Başımı ister istemez çevirince *Fatih-Harbiye* muharririni gördüm; kendisini koşup karşılayan garsona teslim etmek üzere paltosunu çıkarıyordu. Biraz sonra yanımıza geldi, ayağa kalktık. Cılız omuzları üzerinde iğreti duran kocaman bir kafası vardı. Cüssesiyle hiç de mütenasip olmayan kalın ve tok sesiyle, "Mesud, seni burada bulacağımı tahmin etmiştim!" dedikten sonra bana döndü:

"Nasılsınız görüşmeyeli Galip Bey?"

Beni hatırlamasına hayret ettim, çünkü Darülfünun'da Mustafa Şekip Bey'in odasında iki üç defa karşılaşmıştık. Aslında çok beğendiğim bir muharrir olan Peyami Bey'e *Hafta* mecmuasında musikimiz aleyhinde neşriyata başladıktan sonra öfke duymaya başlamıştım. "Teşekkür ederim, iyiyim Peyami Bey! Siz nasılsınız?" derken sesimde bu öfke hissediliyor muydu, bilmiyorum.

"Nezih'ten haber alıyor musunuz? Sahi şimdi nerelerde, ne yapıyor?"

"Beyrut'ta, bir orkestrada piyano çalıyor!"

Peyami Safa, Mesud Cemil'e döndü, "Nezih'i tanırsın değil mi? Mükemmel bir piyanisttir!" dedi.

"Nezih'i kim tanımaz! Hele otur da öyle konuşalım!"

Otururken içimde kalmasın diye ben de, "Aynı zamanda çok iyi bir neyzen, Emin Efendi'nin talebesi!" dedim.

Beni duymazlıktan gelen Peyami Safa oturmadı: "Azizim, ne diyorum biliyor musun; kalkın İştaynburg'a gidelim, Galip Bey'le yeniden görüşmemizin şerefine bir iki tek atarız. Bizimkiler şu saatte hep oradadırlar!"

"Neden olmasın?" diyen Mesud Cemil'in gözleri parlamıştı. Anlaşılan, üstadı elimden kaçırıyordum:

"Ama, ben..." diyecek oldum, Peyami Safa kırk yıllık ahbap tavrıyla kolumdan çekti:

"Ama'sı yok gidiyoruz!" dedi. "Hem bizim dâhilerle tanışmak istemez misiniz?"

DEFTER 31

İŞTAYNBURG Birahanesi'nde yaşadıklarımı aslında yazmak niyetinde değildim. Fakat ileride bir gün bu defterler birinin eline geçerse, bugünlerde yaşayanların ruh halleri hakkında birinci elden bilgi edinir diye düşünerek tarihe not düşmenin daha doğru olacağına karar verdim.

Peyami Safa ısrar edince, Lebon'dan İştaynburg'a gitmek üzere çıkmış, bir otomobil çevirip Sirkeci'ye doğru yola koyulmuştuk. Mesud Cemil ve Peyami Safa bana ön koltuğu ikram etmiş, kendileri rahat konuşabilmek için arkaya binmişlerdi. Karla karışık yağmur yağıyordu. Camlar nefeslerimizden buğulandığı için şehri sadece şoförün elindeki bezle silip durduğu, silecekleri sürekli çalışan ön camdan kirli ve hareketli ışık huzmeleri halinde görüyorduk. Otomobil hareket eder etmez bir sigara yakan Peyami Safa, Çin-Japon savaşının safhalarını, Faşist İtalya ve Nazi Almanya'sındaki son gelişmeleri, avuç içi kadar bir toprak yüzünden Fransa'nın Almanya'yla her an kapışabileceğini, daha da önemlisi, Almanya'nın Versay Anlaşması'nda kendisini silahsız bırakan maddeleri yok sayabileceğini, İtalya'nın Adriyatik Denizi'ndeki emellerinin Yugoslavya'yı çok endişelendirdiğini, Polonya ile sıkı fıkılığının da Çekoslovakya'yı rahatsız ettiğini bir yığın teferruat ekleyerek anlattı.

Hatırı sayılır bir tiryaki olduğum halde, sigara dumanından boğulacak hâle gelmiştim; temiz hava almak için pencerenin camını hafifçe indirdimse de beyefendinin umurunda değildi; fosur fosur çekip duruyordu. Dış politika meselelerini hallettikten sonra iç politikaya geçti. İşte seçimler yaklaşıyordu, fakat fazla bir şey beklememek gerekirdi; her şey *saylav*ları -yani mebusları- seçecek müntehib-i sanilerde bitiyordu, onlar da artık neredeyse devletin kendisi haline gelen Parti'nin istekleri dışında hareket edemezlerdi. Bu seçimlerin öncekilerden tek farkı, ilk defa kadınlara *saylav* seçilme şansının verilmiş olmasıydı.

Yarabbi, bu ufak tefek adamın anlatacak ne çok şeyi vardı. İç politikayı bitirdikten sonra üniversite meselesine geçti; tabii derhal kulak kesildim. Yahudi profesörler ve derslerindeki tercüme komedileri hakkındaki son dedikoduları nakletti. Türkiye'ye iltica eden diğer Yahudileri, ikili oynayan hükümetin bir yandan mülteci Yahudileri kabul ederken diğer yandan Trakya'yı onlardan temizlediğini, hatta bir yandan komünist Rusya'ya, diğer yandan faşist Almanya'ya göz kırptığını anlattı. Bu arada Mesud Cemil de kendi tarafındaki camı indirmişti.

Düne kadar Ağaoğlu Ahmet Bey'in çevresinde liberalizmi benimsemiş görünen üstadın direksiyonu yumuşak bir hareketle nasyonalizm tarafına çevirdiği Mesud Cemil'e anlattıklarının satır aralarında fark ediliyordu. Lisanda da galiba tasfiyecilerin yanında yer alarak ırkçı bir tavrı benimsemişti; çünkü birkaç hafta önce, ağabeyi İlhami Safa'nın neşriyat müdürü, kendisinin de yazar olarak yer aldığı *Hafta*'nın ismi *Adna* diye değiştirildi. Nereden bulduklarını açıklamadıkları bu ismi, ileride tamamen değiştirmek üzere *Hafta*'yla birlikte kullanmaya başlamışlardı. *Adna*, *Hafta*cılara inanmak gerekirse, öztürkçede hafta mânâsına geliyordu.

Sonunda Sirkeci'ye ulaştık; sağda, işkembeciye varmadan otomobilden indik ve karla karışık yağmur altında temiz ve

soğuk havayı içimize doyasıya çektikten sonra İştaynburg'a, yani yeni bir duman deryasına daldık. Keskin bir anason kokusunun genzimi yaktığı birahanede göz gözü görmüyordu; belli ki içerisi tamamen doluydu. Biraz alıştıktan sonra arkadaki masalardan birinde Mustafa Şekip Bey'in Japonesk çehresini fark ettim. Yanında oturan -neşeli kahkahalar atıyordu- galiba Necip Fâzıl'dı. Kapıya arkaları dönük oturanların kim olduklarını bizi fark edip ayağa kalktıklarında anladım: Burhan Ümit ve Fikret Adil... Hepsiyle çeşitli mahfillerde tanışmıştım; fakat Mustafa Şekip Bey hariç, hiçbiriyle uzun boylu görüşmüşlüğüm yoktu. Büyük bir neş'e ve tezahüratla karşılandık. Hemen masalar birleştirilip yeniden yerleşildi. Garsonlar servis tabakları koşuşturdular. Kadehler dolduruldu:

"Hoş geldiniz! Haydi şerefe!"

"Şerefe!"

"Şerefe!"

"Sıhhatinize içiyorum beyler!"

Bizden öncekilerin -Necip Fâzıl hariç- yüzlerinden taşan neş'e ve gözlerindeki mahmurluk bir hayli içtiklerini gösteriyordu. Rakı ve bira kadehleri dudaklara götürülürken Fikret Adil, Mesud Cemil'e, "Üstad, iyi ki geldiniz," dedi, "tam da pederiniz merhumun bohem olup olmadığını münakaşa ediyorduk. Necip'e sorarsan *Asmalımescit 74*'te anlattıklarım serserilikten başka bir şey değil, yani hepimiz birer serseriyiz. Mustafa Şekip Bey'e göre bizde iki hakiki bohem var: Biri Tanburi Cemil, diğeri Neyzen Tevfik... Fakat Burhan Ümit bu iki sanatkârın garplı mânâsında bohem değil, şarklı rindler olduğunu söylüyor. Sen ne dersin?"

Yüzünün sol tarafı keskin bir tikle kasılan Necip Fâzıl, Mesud Cemil'in konuşmasına fırsat vermeden atıldı:

"Bohemlik bize Fransa'dan gelmiş ve ne idüğü anlaşılmamıştır. Bana sorarsanız hakiki bohem, içinde yaşadığı cemi-

yetten hoşnutsuz, hal ve istikbaline itimat etmediği cemiyete, onun çizdiği hayat kalıpları dışına çıkarak itiraz eden, muhalefet gösteren adamdır; aktiftir, ihtilâlcidir. Bizde ise bazı sanatkârlar tam aksine, miskinliği, iradesizliği, istidatsızlığı, intibaksızlığı, hâsılı, ruh tefessühünü bohemlik zannediyorlar! Zannediyorlar ki, sanatkâr başıboş, yersiz yurtsuz, hercai, dilediği yere rasgele konan ve oradan rasgele uçan bir kuştur! Hadi canım!"

Burhan Ümit heyecanlanmıştı: "Hay yaşayasın," dedi, "tam da bunu söylemek istiyordum. Bohem aktiftir, rind pasif! Bohemin hayatı bir çeşit protestodur, rindinki teslimiyet!"

Mustafa Şekip Bey dudak büktü: "Burhan, ne kadar kolay kategorize ediyorsun! Aktivite meydanlara çıkmak, bağırıp çağırmak değildir; mevcut nizama uymayarak da onu protesto edebilirsiniz. Cemil Bey'in içinde yaşadığı cemiyetten hoşnut olduğu söylenebilir mi? Saray'dan uzak duruşu, bir nevi protesto değil miydi?"

Mustafa Şekip, son cümlesini Cemil Bey'in oğluna tasdik bekler bir ifadeyle bakarak söylemişti. Mesud Cemil, biraz düşündü, dudağını büktü:

"Vallahi," dedi, "pederin Muzıka-yı Hümayun üniformasını giymekten ödünün patladığını size kaç defa anlattım. Normal kıyafetlerin içinde bile kendini rahatsız hisseden asabi, huzursuz bir adamdı. Saray'dan uzak durduğu ve Sultan Hamid'i hiç sevmediği doğrudur, çünkü amcası Refik Bey'i onun zehirlettiğine inanıyordu. Refik Bey babamın velinimetiydi. Sultan Hamid, tanburunu ve kemençesini dinlemek için kendisini saraya çağırdığında Başmabeynci konağından amcasının ölü çıktığını hatırlayarak ürkmüş olabilirdi. Fakat ihsan-ı şahaneyi reddetmedi. Peki, reddedebilir miydi? Zannetmiyorum, fakat kendisi için harcamayabilirdi. Tam aksine, padişahın ihsanıyla evinin bahçesine kendisi için ayrı bir daire yaptırdı. Musiki

dışında ne bir davası vardı ne bir teklifi. Kavga adamı değildi, duygularıyla yaşardı. Melankolikti, nevrastenisi vardı. İşreti severdi. Bütün bunlar pederi bohem veya rind yapar mı, artık siz karar verin!"

Masaya birden bir sessizlik çökmüştü. Ondan babası hakkında bu kadar soğukkanlı bir tahlil beklenmediği için kimse söyleyecek söz bulamamıştı.

İlk şaşkınlık geçtikten sonra, Peyami Safa bir sigara daha yakarken, "Mesud, babana haksızlık ediyorsun!" dedi.

"Nasıl bir haksızlık?"

"Cemil Bey, tek başına alaturkanın seyrini ve istikametini değiştirdi! Bu bir ihtilâldir! Bazan büyük ihtilâller hiç gürültü çıkarmadan da yapılabilir!"

Burada araya girmezsem çatlayabilirdim. "Affedersiniz Peyami Bey," dedim, "teşrinisanide, *Hafta* mecmuasının Cemil Bey'in bir yazısını neşrettiğiniz nüshasında onun kendi zevkinin köklerine bağlı kaldığını, bu yüzden muasır ihtiyaçları anlayamadığını yazmıştınız."

Peyami Safa afalladı: "O yazı mecmuanın görüşünü aksettiriyor."

"*Hafta*'da musiki hakkında sizden ve Mesud Cemil Bey'den başka yazan kim var?"

O gece benim varlığımdan hiç memnun olmadığını açıkça belli eden Mustafa Şekip Bey, bir tatsızlık çıkaracağımı düşünmüş olmalı ki, Peyami'nin cevap vermesini engellemek için kadehini kaldırdı: "Yahu, yavaş gidiyoruz, hadi şerefe!"

Necip Fâzıl'ınki hariç -galiba bir o içmiyordu- bütün kadehler kalktı. Mustafa Şekip, keyifli bir "Ohhh!" çekip sol yumruğuyla dudaklarını silerken Mesud Cemil'e döndü. "Yahu Mesud," dedi, "geçenlerde aklıma takıldı. Rahmetli baban sağ olsaydı acaba hangi soyadını alırdı? Bir gazete ilanında gördüm, Münir Nureddin, Gürses soyadını almış!"

Fikret Adil, "İlanı bazı gazetelerde ben de gördüm," dedi, "Taksim'deki Ay Salonu'nda verdiği konserlerin ilanı... Çaylı musiki... Zavallı Münir hiç değilse kendine bir yer bulmuş. Gazinoların çoğunda incesaz takımlarına yol verildi. Şimdi ne kadar hanende ve sazende varsa, hepsi aç..."

Necip Fâzıl, "Gürses, mânâsı itibariyle Münir'e yakışmış," diye araya girdi, "fakat öyle soyadları alınıyor ki, sahiplerinin karakteriyle taban tabana zıt. Kapkara bir herif, soyadı Işık; çirkin bir şişko, soyadı Sevim; hödüğün teki, soyadı Yılmaz; karısından dayak yiyen bir kılıbık, soyadı Kazak; cılız bir herif, soyadı Çelikkol... Ne tuhaf iş, insanlar sahip olmadıkları vasıflara soyadlarıyla konmak istiyorlar. Ya şu *er*li, *soy*lu, *ak*lı, *öz*lü mözlü soyadları... Sanki bir soyadı bulun denmedi, övünün vatandaşlar dendi."

Mustafa Şekip gülüyordu: "Aziz şair, bir şey unuttun! Mülahham bir psikoloji profesörü, soyadı Tunç!"

Bir kahkaha koptu. Necip Fâzıl, "Estağfurullah Hoca, senin karakterin Tunç!" diyerek devirdiği çamı düzeltmeye çalışırken Peyami Safa araya girdi:

"İsimlerimiz pek mi farklı Necip? Mesela Necip, Latif, Nezih, Melih, Fatin, Fasih... İsmi Latif olan ayılarla, ismi Nezih olan odunlarla, ismi Fatin olan ahmaklarla, ismi Fasih olan kekeçlerle az mı karşılaşıyoruz? Aynı şey değil mi?"

"Aynı şey değil!" dedi Necip Fâzıl. "Zikrettiklerin ve benzerleri, onlara bu isimleri verenlerin temennilerini ifade ediyor. Çokbilir soyadını alan zırcahilin yaptığı ne? Olamadığını soyadı alarak olmak..."

Sualinin arada kaynamasına canı sıkılan Mustafa Şekip Bey, Necip Fâzıl'ın sözünü keserek, "Evet Mesud," dedi, "baban sence nasıl bir soyadı alırdı?"

"Emin ol Hoca, hiç düşünmedim..."

Tikleri artan Necip Fâzıl yerinde duramıyordu:

"Mesud, sakın tek heceli bir soyadı söyleme. Senin Tel diye bir soyadı aldığını duydum, fakat inanmadım. Tanbur teli mi, çello teli mi? Kemençeci dostunuz Ruşen de Kam'la kâm almış. Muhterem pederleri Ömer Ferid beyefendiye kamlık, şamanlık ne de yakışır ya... Nedir bu okumuş takımındaki tek heceli soyadı merakı, anlamadım gitti. Tunç, Kam, Ran, Tör, Til, Sel, mel..."

Şairi gülümseyerek dinleyen Mesud Cemil, rakısından bir yudum daha aldıktan sonra, "Konuş büyük deha! İrşad et bizi!" dedi.

Necip Fâzıl bu istihzaya aldırmadı:

"Fakat Burhan Ümit hiç de kalabalığa uymak niyetinde değil; kendisi için hangi soyadını düşündüğünü biliyor musun Peyami? Toprak, evet Toprak..."

Tam o sırada garsonlar mezeleri yenileyip boşalan kadehleri dolduruyorlardı. Peyami Safa, önünü kapatan bir garsondan kurtulmaya çalışarak, "Pek güzel," dedi, "Yunus Emre'yi Sahhaflar Çarşısı'nın tozlu raflarından kurtaran birine Yunusça bir soyadı yakışırdı."

Burhan Ümit'in "Hay yaşayasın!" haykırışı, Fikret Adil'in, "Şair, sen henüz soyadsızsın galiba!" sözüne karıştı.

Necip Fâzıl, "Bu soyadsızı pek imalı söyledin Fikret! Mühim olan bir soyadına değil, benimki gibi asil bir soya malik olmaktır!" dedi.

Peyami Safa'nın yüzünde alaylı bir ifade belirmişti:

"Biliyoruz, Osmanoğulları'ndan bile daha eski bir beylik olan Dulkadıroğlu Beyliği'nde, Alaüddevle devrinin şeyhülislâmı Mevlânâ Bektut hazretlerinin temiz soyundan geliyorsun ve Maraş'ın köklü Kısakürekzadeler ailesine mensupsun! Fakat unutma ki artık genç Türkiye'de halkımız *sınıfsız imtiyazsız bir kitle*dir!"

İçimden, "Ne demezsin!" dedim.

Fikret Adil, Necip Fâzıl'a dönerek, "Peki," dedi, "hangi soyadını alacaksın?"

"Belli değil mi? Kısakürek!"

Peyami Safa ağzına bir parça beyaz peynir atarken, "Necip," dedi, "herkes kısa soyadını tercih ediyor; seninkini de kısaltsak nasıl olur? Şöyle kısa, tok bir soyadı..."

Fikret Adil, "Evet evet, 'Beklenen Sanatkâr'a daha afili bir soyadı lâzım!" diye atıldı. Necip Fâzıl'ın geçen haziran ayında D Grubu'nun Taksim Dağcılık Kulübü'nde açtığı üçüncü sergide yaptığı konuşmayı ima ediyordu.[148]

Yüzünün sol tarafı keskin bir tikle kasılan Necip Fâzıl, "Espri budalaları!" dedi. "Benim soyadım Kısakürek, sizin diliniz uzun kürek..."

Şiirlerine hayran olduğum Necip Fâzıl'la bu masada değil, başka şartlarda konuşmak, ona kendi şiirlerini ezberden okuyup dostluğunu kazanmak isterdim; "Kaldırımlar"ı, "Takvimdeki Deniz"i, "Geçen Dakikalarım"ı yazan şair burada gözüme ne kadar sıradan görünüyordu! Masamızdan yükselen kahkahalar İştaynburg'da bütün gözlerin bizden tarafa çevrilmesine yol açmıştı. Ben mahcubiyetle kimseye görünmemek için yerimde büzüldüm, ama diğerlerinin dünya umurlarında değildi.

Burhan Ümit, "Sahi Fikret, 'Beklenen Sanatkâr' dedin de aklıma geldi. Duyduğuma göre D Grubu yeni sergisine hazırlanıyormuş, hatta açılış resminde Peyami de bir konferans verecekmiş. Doğru mu Peyami?"

Peyami Safa, "Doğru," dedi, "yeni sanat cereyanları hakkında konuşacağım."[149]

Mustafa Şekip dirseklerini masaya dayayıp önemli bir sır ifşa edecekmiş gibi, "Peyami," dedi, "bu yeni sanat işlerine Ankara'da pek iyi gözle bakılmıyormuş galiba!"

Peyami Safa omuz silkti, "Yeni bir haber değil bu, üstad!" dedi. "Birinci sergiden beri Ali Sami Bey, *Ülkü*'de D Grubu'na

verip veriştiriyor. Bizimkilerin pek sevdikleri Van Gogh, Gauguin, Cezanne gibi ressamlara rate diyor adam, bunların istidatlarının nâtamam olduğunu herkes bilir diyor, bunlar müteredditmürtecilerdir diyor, ancak tacirlerin şakşaklarıyla imzalarını yükseltirler diyor. Neler demiyor ki!"

"Peki, nasıl resim istiyormuş Ali Sami Bey?"

"İnkılâbımızı yapan muhterem ve kahraman liderlerimizin portrelerinin, heykellerinin yapılmasını istiyor."[150]

"Yapılıyor zaten! Yapmayan mı var?"

"Sadece inkılâp resimleri yapılacakmış, inkılâp temsilleri var ya! Tabii bu yazılar üzerine bizimkiler gayrete geldi. Mesela Zeki Faik, 'İnkılâp Yolunda' ismini verdiği bir resim yaptı, tam Ali Sami Bey'in istediği gibi, amma Eugene Delacroix'dan aşırarak... Onun 'Halka Yol Gösteren Hürriyet'iyle Zeki Faik'inkini yan yana koyun, ne demek istediğimi anlarsınız!"[151]

Fikret Adil ortaya sordu:

"Zeki Faik'in hangi soyadını aldığını biliyor musunuz?"

Peyami Safa, "İzer!" dedi. Dili hafiften dolaşmaya, sarhoşluk alâmetleri göstermeye başlamıştı; "İzer, resim mi, eser mi, öyle bir şey demekmiş galiba!" diye ekledikten sonra, *Bir Tereddüdün Romanı*'nda da kahramanlarından birine söylettiği türküyü tutturdu:

Kamayı vurdum yere
Yıkılsın kanlı dere

Fikret Adil, "Beyler," dedi, "Peyami bu türküye başladı mı cünbüş var demektir! Onun asıl sefaheti bu türküyle başlar!"

"Cünbüş dedin de aklıma geldi," dedi Mesud Cemil, "cünbüşün mucidi meşhur zat, Cümbüş'ü soyadı olarak almış!"

Peyami Safa türküyü kesti:

"Cünbüş, udla banjonun veled-i zinası," dedi, "garplılaşmış alaturka, bu cünbüş dedikleri saz gibi bir hilkat garibesidir! Garp musikisini olduğu gibi kabul etmekten başka çare yok! Zaten Gazi de böyle buyurdu!"

Hemen sarhoş olmamak için yavaş yavaş içiyor ve memleketimizin bu meşhur entelektüellerinin en ufak mimiklerini bile kaçırmamaya çalışıyordum. Necip Fâzıl'ın gözlerindeki parıltıdan az önceki esprinin intikamını almak için fırsatı yakaladığını fark ettim:

"Peyami," dedi, "bence kamayı yere değil, baltayı taşa vurdun! Senin mantığına göre bu memlekette Mesud Cemil'e bile yer yok! Adamın yarısı tanbur, yarısı çello yahu!"

Mustafa Şekip kısa bir kahkaha patlattı:

"Yani tam Peyami'nin felsefesine uygun bir adam! Yüzde ellisi doğru, yüzde ellisi yanlış! Lakin burada sarahate kavuşturulması gereken bir mesele var: Doğru olan hangi yüzde elli? Peyami'ye göre herhalde çellocu Mesud doğru, Galip'e göre tanburi Mesud... Ne dersin Galip?"[152]

Şekip Bey, Peyami Safa'nın 1933 yılı başlarında Türk Felsefe Cemiyeti'nde verdiği "Felsefe ve Diyalektik" konferansına atıfta bulunuyordu. Benim de dinleyici olarak katıldığım bu konferansta, üstad, felsefe tarihinin karşılıklı tenkitlerin sonsuz ve faydasız bir uzanışından başka bir şey olmadığını, ciddi bir "hakikat buhranı" yaşayan felsefî sistemlerin ferdî zihin inşaları olmaktan öteye bir değer taşımadıklarını, böyle kaldıkları müddetçe doğru bir şey söyleyemeyeceklerini iddia etmişti. Küçücük bir tecrübe bile, Peyami Bey'e göre, *varlık, esas, kül, zaman, mesafe, fikir* gibi mefhumların herkes tarafından farklı anlaşıldığını göstermek için yeterdi. Hatta zıt mânâlarda kullanılan bazı mefhumlar aslında aynı mânâya geliyordu. İlim adamlarının tecrübî ilimleri felsefeden kurtarmaya çalışmaları, felsefenin bu telafi edilemez zaafı yüzündendi. Bir tarafta Hâlis

tecrübî ilimlerin metodik ve sarih araştırmaları, diğer tarafta sonu gelmeyen bir gevezelik... Hâsılı felsefede ve manevî ilimlerde en zıt prensipler bile ayniyet prensiplerine irca edilebilirdi. Öyleyse her iddia yüzde elli doğru, yüzde elli yanlıştı.[153]

"Vallahi hocam," dedim, "Peyami Bey'e göre, bir yıl öncesine kadar tanburi Mesud Cemil doğru, çelist Mesud Cemil yanlıştı. Fakat görüyorum ki son zamanlarda çelist Mesud Cemil'i doğru buluyor!"

Birden ciddileşen Peyami Safa, yüzüme çok öfkeli ve küçümseyici bir ifadeyle baktı:

"Ne demek istiyorsunuz beyefendi?"

Mustafa Şekip Bey'in sorusuna cevap verirken bir yandan da göz ucuyla Tanburi Cemil Bey'in oğlunu takip ediyordum; Lebon'da kaçmaya çalıştığı meselelerin burada yeniden açılmasından huzursuz olduğu her halinden belliydi. Hiç de alttan almaya niyetli değildim, üstelik alkol yavaş yavaş içsem de kanımı tutuşturmuş ve cesaretimi artırmıştı:

"*Fatih-Harbiye*'niz hâlâ vitrinlerde üstad!" dedim. "Hatırlarsanız, kadın kahramanınız Neriman, alaturkacı nişanlısı Şinasi'ye ve onun ud'una dönmüştü. Öjen Borel adında bir Fransız'ın görüşlerine dayanarak Ferit'in ağzından Türk musikisinin mükemmeliyetini anlatıyor, hatta garp sanatının şark sanatından ilhamlar alması gerektiğini söylüyordunuz. Bu vazifeye en elverişli sanat da Türk musikisiydi! Yanlış mı hatırlıyorum?"

Peyami Safa'nın gözleri kalın gözlüklerinin ardında biraz daha irileşmişti:

"Doğru hatırlıyorsunuz!" dedi.

"Bu fikirleriniz sebebiyle Rauf Yekta Bey tarafından ihya edilen Türk Musikisi Federasyonu'na davet edildiniz ve idare heyetine seçildiniz!"

"Bu da doğru! Fakat birkaç toplantıya katıldıktan sonra istifa ettim; musiki sahasında Rauf Yekta Bey gibi kıymetli âlimler

arasında kendimi lüzumsuz hissetmiş, faydalı olamayacağım kanaatine varmıştım!"

Masada deminki cümbüşten eser kalmamıştı. Necip Fâzıl ve Fikret Adil dikkat kesilmiş, bizi dinliyor, Mesud Cemil ise huzursuz huzursuz kımıldanıyordu. Alkol cesaretimi biraz fazla artırmıştı galiba. Başına bir iş gelmesin diye bacaklarımın arasında sıkı sıkı muhafaza ettiğim çantamı alıp alelacele açtım ve *Hafta* mecmuasının Mesud Cemil Bey'le görüşmemizde belki lâzım olur diye yanıma aldığım iki sayısını çıkardım. 21 İkinciteşrin 1934 tarihli 33. sayısının sayfalarını açarken, "Bana sorarsanız," dedim, "siz de birdenbire musikimizin yüz ağartıcı bir musiki olmadığını keşfettiniz. Şu cümleler sizin mi, değil mi: 'Gazi'nin bütün millî dileklere mihrak olan gür sesi, bugün yüzümüzü ağartacak bir musikimiz olmadığını tebliğ etti ve Dahiliye Vekâleti'nin tavsiyesiyle Ankara ve İstanbul radyoları da bu sarı benizli, can çekişen hasta iniltilerine derhal nihayet verdi."

Gazi'nin adının geçmesi, masadaki sessizliğin birden tedirginlik ve endişeye dönüşmesine yol açmıştı. Mustafa Şekip Bey, masanın altında diziyle dizime bir iki defa vurdu, aldırmadığımı görünce kulağıma, "Galip, dikkatli konuş, etrafta meraklı kulak misafirleri var!" diye fısıldadı. Çok öfkelenen Peyami Safa'nın gözlerinden ateşler fışkırıyordu.

Azarlayıcı bir sesle, "Beyefendi," dedi, "okuduğunuz yazı da *Hafta*'nın görüşünü aksettiriyor!"

"*Hafta* sizsiniz Peyami Bey," dedim, "üslûp, sizin üslûbunuz. Üstelik bir sonraki sayıda Mesud Cemil Bey'in size verdiği yazılarını kuşa çevirerek Tanburi Cemil Bey'i de harcayıverdiniz. Bakın, kapağa koyduğunuz resim bile meseleye ne kadar yanlış bir zaviyeden baktığınızı gösteriyor."

"Nasıl yanlış bir zaviye?"

"Garplıların Şark'a baktığı zaviye!"

Sesim galiba fazlaca yükselmişti; Mustafa Şekip Bey'den birkaç diz darbesi daha yemeseydim içimi iyice boşaltacaktım. Mesud Cemil, öfkesini dizginlemeye çalışarak bana cevap yetiştirmeye çalışan Peyami Safa'yı susturduktan sonra, "Galip Bey, lütfen uzatmayınız," dedi, "burası bu meselelerin konuşulacağı yer değil. Başka bir zaman daha müsait bir yerde bunları sizinle uzun boylu konuşuruz. Haydi çakalım! Şerefe arkadaşlar!"

Hafta'ları çantama tıktıktan sonra ben de yarılanmış kadehimi bir dikişte boşalttım. O sırada dudaklarında muzip bir tebessüm beliren Necip Fâzıl, "Yahu Mesud," dedi, "alaturkacılara arkadaşın Mahmut Ragıp Beyefendi'nin arzuladıkları tarzda bir ceza verilirse, sana bu cezayı nasıl tatbik ederler?"

"Anlamadım, ne cezası?"

"Belli, hazretin *Varlık* mecmuasında geçen ay neşrolunan makalesini okumamışsın!"

"Okumadım!"

"Hani kendisine 'Alaturka Salon Orkestrası' ismini veren bir saz takımı Ankara'da bir gazinoda Ali Rıfat Bey tarzında bir konser vermiş. Piyano miyano gibi bazı garplı sazlar da varmış; hatta *armoni, orkestrasyon, solo* gibi laflar etmişler."

"Eeee?"

"E'si, Mahmut Bey bu konseri dinlemiş, çok kızmış ve dehşetli bir tenkit döşenmiş. Bu zavallılar, tarihî Türk sanatının çoktan devrini kapayıp divan edebiyatı gibi ortadan çekildiğini bilmiyorlar mıymış? Alaturka adı altında son nefeslerini yaşayan bu kepazelikler de polis kuvvetiyle ve kanunlarla yasak edilmesi lâzım gelen maneviyat mikroplarıymış!"

Gözlüğünü çıkarıp gözlerini kırpıştıran Mesud Cemil'in suratı ekşimişti. Necip Fâzıl devam etti:

"Üstadın anlattığına göre, eski zamanlarda Avrupa'da bu gibi mikroplu musikilere karşı devlet kuvvetleri harp açar,

kanunlar çıkarırmış. Meselâ İsveç'te öyle bir devir gelmiş ki büyük şehirlerde ahlâksızlık ve ruhsuzluk terennüm eden şarkıcılar idama mahkûm edilir olmuşlar. Nasıl bir ceza imiş bu, biliyor musun?"

"Ne bileyim Necip? Anlat işte!"

"Şimdi geniş bir meydan ve bu meydanın ortasına hususi olarak yapılmış bir tepe düşün. Seyirciler bu tepenin etrafına toplanıyor. Musikici mahkûmu tepeye çıkarıyorlar. Tepede bir de kuyruğu adamakıllı yağlanmış bir danamız var. Önce mahkûma dananın kuyruğunu tutturuyor, sonra zavallı hayvanı sopayla dövmeye başlıyorlar. Mahkûm kuyruğuna asıldığı danayı zapt etmeye muvaffak olursa affedilecek. Yağlı kuyruk elinden kayar da dana tabanları yağlarsa yandı gülüm keten helva. Hayvanlar yüzde doksan dokuz onda dokuz dayaktan yakayı kurtardıkları için zavallı musikiciler seyircilerin kahkahaları arasında kellelerinden oluyorlarmış!"[154]

Mustafa Şekip'in gözleri faltaşı gibi açılmıştı:

"Hakikaten böyle mi yazmış?"

Necip Fâzıl, "Yarın getiririm, okursun Hoca!" dedikten sonra bana mânâlı bir bakış fırlattı ve, "Kıssadan hisse," diye devam etti, "Mahmud Ragıb Beyefendi siz alaturkacıları işte böyle bir cezaya müstahak görüyor, Mesud! Dedim ya, makaleyi okurken aklıma takıldı; bizim Mesud'a bu ceza yarı yarıya nasıl tatbik edilebilir diye!"

Fikret Adil, "Vallahi," dedi, "biz yağlı kuyruğu böyle bilmezdik!"

Peyami Safa atıldı:

"Ankara'da yağlı kuyruklara asılıp bırakmayanlar çok, fakat hiçbiri alaturkacı değil! Kıyamet kopsa kaçırmazlar ellerinden! En iyisi, türkü söylemek. Mahmud Ragıb Bey'e göre bizim asıl musikimiz halk türküleri olduğuna göre, ben paçayı kurtardım sayılır!"

Masada Peyami'ye tezahürat yapılırken ben *Kadro*cu Yakup Kadri'nin birkaç gün önce bitirdiğim *Ankara* romanını, Cumhuriyet kurulduktan sonra Ankara'da arsa spekülasyonuna soyunup taahhüt işlerine giren ve modernliği balolarda başkalarının karılarıyla dans etmek diye anlayan bazı Millî Mücadele kahramanlarının bu romanda uzun uzun anlatılan acıklı hallerini düşünüyordum. Birinci Meclis'te mebus olarak bulunmuş o dürüst ve iyi kalpli Murat Bey'in Kavaklıdere'de yaptırdığı ve "asrî hayatın bütün zevklerini" tattığı kuleli, verandalı, "konfor modern"li köşkünü gözümde canlandırmaya çalışıyordum ki, Peyami türküyü baştan aldı. "Hazret, Bitmemiş Senfoni gibi hep yarım bıraktığın şu türkünün tamamını oku da dinleyelim!" diyen Fikret Adil'i kıramamıştı:

Kamayı vurdum yere
Yıkılsın kanlı dere
Kaytan bıyıklarımı
Sürsem memelerine
.....

Masamızdan bu sefer de uzun bir, "Oooo..." nidası yükseldi ve İştaynburg sanki tek bir göz haline gelip üzerimize dikildi. Fikret Adil keyifli keyifli gülüyordu. Necip Fâzıl'a döndü:

"Necip," dedi, "senin "Kadın Bacakları" şiirin bu türkünün yanında çok masum kalır!"[155]

DEFTER 32

SAHİ, Ramazan ayında olduğumuzu yazmış mıydım? Ramazan, nicedir eskisi gibi gürül gürül değil, sessiz sedasız giriyor hayatımıza. Server Bedi'nin -bu, Peyami Safa'nın müstearıymış- beş altı yıl önce bir mecmuada çıkan yazısını hatırlıyorum. Eskiden, diyordu, bütün memleket bu nazenin ayı karşılamak için ateşîn bir faaliyet nöbeti geçirir, evlerde büyük masraflarla hazırlıklar yapılır, camilerde mahyalar kurulur, sokaklarda dükkânlar süslenir, büyük camilerin avlularında sergiler açılırdı. Ve Ramazan sanki muhteşem gerdûnesinde bir sultan gibi naz u niyaz içinde bin ihtişamla gelirdi.[156] İnkılâp Ramazan'ı ise, Server Bedi'nin dediği gibi, hiç haberimiz olmadan birdenbire, köşe başında karşımıza çıkıveriyor. Gazeteler bu gelişin farkında bile değil. Ne kandiller ve mahyalar eskisi gibi ışıl ışıl, ne teravihler eskisi kadar şevkli, cuşişli... Dadım hatırlatmasa belki de Ramazan'a girdiğimizin farkına varmayacaktım.

Daha önce de yazmıştım; kendimi bir mümin olarak görmekle beraber dindar olduğumu söyleyemem; çocukluk yıllarım hariç, Ramazan ve oruçla da pek fazla alışverişim olmadı. Rahmetli teyzem ve Didar Kalfa dine karşı bu kayıtsızlığım yüzünden beni ayıplar, hatta bazan azarlarlardı. Hâlâ dindar sayılmam, hatta dinin haram kıldığı müskiratla ünsiyetim dört

beş yıldır hadden efzun. Fakat İslâm'ın cemiyet hayatından büsbütün kovulmak istenmesinden çok rahatsızım. Dindarlara gözdağı vermek için zavallı İskilipli Atıf Hoca'nın Şapka İktisası Kanunu'ndan önce yazıp neşrettirdiği bir risalesi yüzünden idam edilmesi, vicdan sahibi hiç kimse tarafından kabul edilemezdi. Şapkaya itiraz ettikleri için orada burada ne kadar insan asılarak idam edildi, bilmiyorum, bilmek de istemiyorum. İki ay önce çıkan bir kanunla da din adamlarının ibadethaneler dışında dinî kisve giymeleri yasaklandı. Bu yasağın sadece Müslüman din adamlarına tatbik edilebileceğini tahmin etmek için kâhin olmak gerekmez. Festen nefret ederdim, eğer kanun zorlamasaydı, en azından insanı güneşten koruduğu için siperlikli şapkaları tercih ederdim. Darülfünun'da vazifeli iken bütün devlet memurları kanun tarafından icbar edildiği için başıma geçirdiğim şapkayı beynime saplanmış bir hançer, hürriyetime mâni olan bir zincir gibi hissediyordum. Memlekette şapka imal edilmediği için herkes bulduğunu başına geçirmiş, kafalarında şekil şekil, cins cins, kimi büyük geldiği için kulaklara kadar inmiş, kimi küçük geldiği için en hafif rüzgârda uçuveren şapkaların örttüğü başlar, ülkenin baştan sona yeni bir nüfusla iskân edildiği intibaını uyandıran manzaralar yaratmıştı. Ölünceye kadar o koca kafasında küçücük bir melon şapkayla bir karikatür gibi gezip duran zavallı Süleyman Nazif'i hatırlıyorum da, içim sızlıyor.

Teyzem çok dindar bir kadındı, dadım da öyle. Dadım ayrıca beş vakitle iktifa etmez, *teheccüd*, *işrak*, *kuşluk* ve *evvabin* namazlarını da kılar.[157] Galiba Nakşîliğe intisabı da var; dokuz yıl önce tekkeler kapatıldığında günlerce gözyaşı döktüğünü hatırlıyorum. Bu mevzulara uzun zaman bigâne kaldığım için ne ben sormuşumdur ne o anlatmıştır. Mevlevîlikle alâkam da daha ziyade bedii bir hüviyet taşıyordu. Birkaç yıldır din ve tasavvufla alâkamın daha derunî bir mahiyet kazandığını söy-

leyebilirim. 1931 yılı Ramazan'ının arefesinde gece odama yatmaya giderken, "Sahura beni de kaldır!" dediğimde dadımın yüzünde açan güller herhalde cennet gülleriydi.

Eyüpsultan'daki Kaşgarî Dergâhı'nda ikamet eden Abdülhakim Arvasi isminde cerbezeli bir Nakşî şeyhinden ve Necip Fâzıl'ın ona bağlandığından söz ediyorlar. Tekkeler kapatıldıktan sonra bütün şeyhler gibi o da bu dergâhta kayd-ı hayat şartıyla oturuyormuş. İçimde bir ara onu ziyarete gitmek için derin bir istek uyandı; fakat kendi kendimi uzun uzadıya hesaba çektikten sonra irademi başka birinin iradesine teslim edemeyeceğimi anlayıp vazgeçtim. Zaten Nakşîlik mizacıma uygun değildi; Mevlevî olabilirdim, belki Mevlevîlerin Melâmî takımından... Abdülbaki'nin *Melâmîlik ve Melâmîler* isimli kitabını okuduktan sonra Melâmîliğe duyduğum alâka artmıştı. Edirne Mevlevîhanesi şeyhi büyük şair Neşatî, çiçekçiler başbuğu ve *Mesnevî* şarihi Sarı Abdullah, kırk kedili Fasih Dede, Şeyh Galib'in babası Reşid Efendi ve Seyyid Ebubekir Dede'den itibaren bütün Yenikapı şeyhlerinin Melâmî meşrep olduklarını, dün gece sahuru beklerken yeniden gözden geçirdiğim bu güzel kitaptan öğrendim. Bu şeyh efendilerin biraz da kendine has kıyafetleri, âyini, âdab ve erkânıyla cazip olan Mevlevîliği, sufileri halktan ayıran hırka ve taç gibi hususi kıyafetleri ve hususi mekânlarda yapılan zikir törenlerini reddeden Melâmîlikle nasıl telif ettiklerini doğrusu çok merak ediyorum. Bunu bir daha karşılaşırsak Abdülbaki Dede Efendi'ye -işittiğime göre Baykara soyadını almış- soracağım. Unutmadan kaydedeyim: Yahya Kemal'in dilden dile dolaşan:

Bâkî Efendi, Rıfkı Melûl, bir de bendeniz
Bizler ikinci devre Melâmîlerindeniz

beytindeki Bâki Efendi'nin *Melâmîlik ve Melâmîler*'in muharriri olduğunu söylediler. Biri de, "Hayır, o değil, Yenikapı'nın son şeyhi Abdülbaki Dede!" demişti. Yahya Kemal Bey'e de ilk fırsatta bunu sormak istiyorum.

Abdülbaki'nin kitabından neler öğrendim, neler! Gencecik bir şeyh olan İsmail Maşukî'nin Atmeydanı'nda idamından sonra, yeraltına çekilerek *gaybî*liği, *muhtefî*liği, *lâmekânî*liği tercih eden bu sufiler, bence tasavvuf ve tarikatler tarihinin en dikkate değer simalarıdır. On yedinci asırda, Hacı Ali Bey adıyla kendi halinde bir tüccar olarak tanınan ve irşad faaliyetlerine senelerce devam eden İdrîs-i Muhtefî, köşe bucak arandığı, hatta müritleri arasında sadrazam ve şeyhülislâm gibi önemli devlet adamları da bulunduğu halde, hayatının sonuna kadar "muhtefî" kalmayı başarmış. Tekkeleri ve zaviyeleri olmadığı için, 1925'te tekkeleri, zaviyeleri ve türbeleri kapatıp bunlarla alâkalı unvanları yasaklayan kanunun dokunamadığı Melâmîliğin gizlilik usulleri, bundan sonra, zannederim bütün tarikatler tarafından kullanılacak.

SAHUR yemeğini yedikten sonra gittiğim Selimiye Camii'nde sabah namazını kıldım ve eve dönüp yattım. O kadar karışık rüyalar gördüm ki, Freud'cu İzzeddin Şadan Bey'in bile tabirinden aciz kalacağına eminim. Sabah uyandığımda zihnimde kendimi zorlasam hatırlayacağımı zannettiğim, fakat hiçbirini hatırlayamadığım rüyalar belki de Abdülbaki'nin kitabında okuduklarımla alâkalıydı, bilmiyorum. İçimde taş gibi duran sıkıntı yerinden kımıldamamıştı. Günü nasıl geçirecektim? Bu benim için en çetin sorulardan biriydi. Gündüzleri pek okuyup yazamıyordum, hele oruçluyken hiç... Nikotin, kafein ve alkol artık uzviyetimin ihmal edilemez bir ihtiyacıydı. Ramazan başladı başlayalı Cemil Bey'in peşini de bırakmış gibiydim. Mesud

Cemil'den bir haber çıkmayınca, Beylerbeyi'nde oturan Rauf Yekta Bey'le görüşmenin yollarını aramış, fakat zavallının çok hasta olduğunu öğrenerek üzülmüştüm.

Hayır, çalışamayacaktım! Ani bir kararla, "Dadı, ben Üsküdar'a iniyorum!" diyerek kalkıp çıktım. Didar Kalfa, ben çıktıktan sonra aklına gelmiş olacak ki, pencereden sarkıp olanca sesiyle, "Küçükbey, küçükbey, aktardan köfte baharı almayı unutma!" diye bağırdı. Kafamda bin bir düşünce, aheste beste yürüyerek Salacak'a indim.

Ne zaman dışarı çıksam ayaklarım beni Salacak taraflarına sürüklüyordu; onu görmek istiyordum. Fakat o sanki yer yarılmış da içine girmişti. Ayrıldıktan sonra bir kere bile karşılaşmadık. Sevgililerini görmek için mektep kapılarında mekân tutan delikanlı âşıklara benzememek için çalıştığı liseden de hep uzak durmuştum. Bir gün karşılaşırsak nasıl davranır, bilmiyorum. Fakat hayır, bir kere karşılaşmak ve o anda yüzünde belirecek ifadeyi görmek istiyorum! İskelede bunları düşünerek kararsız bir şekilde denizi ve martıları seyrederken omzuma bir el dokundu. Dönüp baktım, Galatasaray'dan sınıf arkadaşım ve balıkçılıkta ustam Güzelcehisarlı Hüseyin Rahmi... Deniz ve balık sevdası yüzünden Mekteb-i Hukuk'u Mesud Cemil gibi ikinci sınıfta terk eden Hüseyin Rahmi -adaşı meşhur muharririn romanlarından fırlamışa benzeyen bir tip olduğu halde, onun hiçbir romanını okumadığından adım gibi emindim- söylenip duruyordu: Denizde gemilerim mi batmış? Kötü kötü bakıyormuşum sulara, deminden beri sesleniyormuş da duymamışım.

"Canım, oruç hali işte..." dedim. "Sigarasızlık başıma vurmuş olmalı. Vakit geçirmek için indim, hatta zihnimi toparlamak için..."

"Hadi gel, sandalım şurada, özlemişsindir! Açılalım!"

Hüseyin Rahmi'yle balığa çıktığımız günleri özlemiştim gerçekten. Dedem hatırı sayılır lüfer meraklılarından olduğu için

balıkçılığa pek yabancı sayılmazdım, ama birkaç sene süren bu merak bana Hüseyin Rahmi'den bulaşmıştı. Beş altı ay ona yamaklık ettikten sonra güzel bir de sandal edinmiştim. Olta hazırlamak, zoka dökmek, cıvayla parlatmak, kıl bükmek, misinaları temizlemek, hepsini kutudaki yerlerine itinayla yerleştirmek ve elimde olta, büyülenmiş halde saatlerce denize bakmaktan çok büyük bir haz duyuyordum. Oltama balık vurmuş, vurmamış, pek önemli değildi. Birden niçin vazgeçtiğimi bilmiyorum; belki de Hüseyin Rahmi'nin ve onun vasıtasıyla tanıştığım usta balıkçıların bazan iyice tadını kaçırdıkları şakalarına daha fazla muhatap olmamak için... Zaten Didar Kalfa'nın korkusundan eve balık götüremezdim. Değil temizleyip pişirmek, dokunamazdı bile; hele kokusundan nefret ederdi. Canım balık isteyince çok zaman Hüseyin Rahmi'nin misafiri olurdum. Sandalında bütün keyif ehli balıkçılar gibi büyükçe bir mangal bulunduran dostum, çektiği ilk balıkları oracıkta temizleyip taze taze ızgaraya atar, rakısıyla ufaktan demlenmeye başlardı. Rakıyla tanışıklığımda hocam Ahmed Refik Bey'in sofraları kadar, Hüseyin Rahmi'nin bu mangalda balık safalarının da payı var.

Eğer İsmail Hakkı Bey'le bir gün karşılaşırsam, sandalda balık pişirmek için yeni bir usul tavsiye etmesini isteyeceğim. Hani, mangal gerilik alametidir diyordu ya!

Hüseyin Rahmi'nin biraz ileride kıyıya çektiği sandalına atlayıp açıldık. Mangal yerli yerinde duruyordu, fakat Ramazan ayında olduğumuz için belli ki epeydir yakılmamıştı. Hava hafif lodosluydu. Deniz nazlı nazlı dalgalanıyor, martılar çığlık çığlığa uçuşuyor, karabataklar mavi sulara çılgınca dalıp ok gibi yukarı fırlıyorlardı. Siz hiç martı olup Boğaziçi semalarında süzülmeyi, karabatak olup derin sulara dalmayı hayal ettiniz mi? Ben ettim! Rüya gibi bir şey! Martı olsaydım, masallarda sihirle kuşa çevrilmiş şehzadeler gibi gider sevgilimin pence-

resine konar ve ona en güzel şarkılarımı söylerdim; karabatak olsaydım, denizin derinliklerinden onun için şahane inciler devşirirdim. Kalbim böyle diyor, fakat aklım isyanlarda... Yahya Kemal'in "Deniz" şiirindeki o tehlikeli mısra beynimi kemirip duruyordu: *Boynundan o cânan dediğin lâşeyi silk, at!*

Ah Yahya Kemal, aziz üstad! Cânanına nasıl *lâşe* diyebildin, anlamıyorum! Hayır, ben Devran'a asla lâşe diyemem! Bir daha karşılaşırsak, size cevap olarak yazdığım rubaiyi dikkatinize sunacağım. Şiire şu sıralarda kendimi iyiden iyiye kaptırdığımı, böyle giderse amansız bir rakibe sahip olacağınızı bilmenizi isterim:

Cânâna nasıl lâşe derim? Cânım, o!
Sevdâzedeyim, derdime dermânım, o!
Rûhum, emelim, sevdiceğim, sultânım
Her yerde o, her dilde o, her ânım o!

Benimkinin aptal âşıklıktan başka bir şey olmadığını biliyorum, fakat onu düşündüğüm zaman aklım devreden çıkıyor, kalbimin istibdadı başlıyor. Salacak açıklarından geçerken gözlerimin onun evini aradığını Hüseyin Rahmi bile fark etmişti.

Yüzünde muzip bir ifadeyle, "Bakıyorum," dedi, "daldın yine uzaklara!"

"Evet, daldım! Affedersin!" dedim.

"Devran, değil mi?"

"O bir devrandı, geldi geçti!" dedim, fakat içimden kendi kendime, "Hadi canım sen de!" diye ilave ettim.

Zihnimden geçen düşüncelere mâni olamıyordum. Şimdi karşımda Hüseyin Rahmi değil, Devran oturuyor olsaydı, küreklere asılıp enginlere açılsaydım ve Hoca Ali Rıza'nın tablosundaki beyaz yelkenli gibi ufukta kaybolsaydık! Bir an tepemizde süzülen martıların benimle alay etmek için tuhaf sesler

çıkardıkları vehmine kapıldım ve Hüseyin Rahmi'nin gözlerine kararlı bir ifadeyle bakarak, "Sana bir şiir okumamı ister misin?" diye sordum.

"Oku!" dedi; şiir okumayı ve dinlemeyi severdi.

Necip Fâzıl'ın *Kaldırımlar*'daki "Hırs"ını okumaya başladım:

Seni korkutacak geçtiğin yollar,
Arkandan gelecek hep ayak sesim.
Sarıp vücudunu hayali kollar
Enseni yakacak sıcak nefesim.

Kimsesiz odanda kış geceleri
İçin ürperdiği anlar beni an.
De ki odur sarsan pencereleri
De ki: Rüzgâr değil, odur haykıran.

Göğsümden havaya kattığım zehir
Solduracak bir gül gibi ömrünü
Kaçıp dolaşsan da sen şehir şehir,
Bana kalacaksın yine son günü

Hüseyin Rahmi, yavaş yavaş kürek çekerken gözlerini hayret ve merhamet dolu bakışlarla gözlerime dikmiş, beni dinliyordu:

"Vah kardeşim," dedi, "sen hâlâ âşıksın ona!"

Bir şey söylemeden önüme baktım. Şemsipaşa'ya yaklaşıyorduk; yakınımızdan geçen bir sandaldan arkadaşlarının verdiği selamı alan Hüseyin Rahmi, "Birkaç gün önce Devran'la Üsküdar Çarşısı'nda karşılaştık!" dedi.

Kalbimin çarpmaya başladığını belli etmemeye çalışarak soğuk bir sesle, "Peki, konuştunuz mu?" diye sordum.

"Ayaküzeri birkaç kelam ettik işte. Hasta gibiydi, galiba grip..."

"Eee... Sonra?"

"Sonrası, seni sordu? Uzun zamandır karşılaşmadığımızı söyledim; sadece balıkları değil, bizi de terk etti dedim. Fakat öyle bir soruşu vardı ki azizim, gözlerinde öyle bir ifade vardı ki? Anlatamam! Yerinde olsam, bir saniye durmam, dayanırım kapısına. Seni görür görmez gözyaşları içinde boynuna atılacağından eminim."

Söyledikleri hiç umurumda değilmiş gibi başka taraflara bakıyordum:

"Şu camicik," dedim, "bu gidişle yakında yerle yeksan olacak!"

Üsküdarlıların daha çok Kuşkonmaz Camii dedikleri Şemsi Paşa Camii, medresesi ve Şerefâbâd Kasrı harabesine öteden beri hususi bir alâkam vardı. Birkaç gün önce uğradığımda baktım ki, alçağın teki türbe kitabesini yere atarak parçalamış. Parçaları toplayarak ayakaltından uzak bir yere koymuştum. Mimar Sinan'ın son yıllarında âdeta bütün eserlerini hülâsa etsin diye yaptığı, Üsküdar sahilini paha biçilemez değerde bir pırlanta gibi süsleyen bu minyatür külliye gözden çıkarılmış gibi görünüyordu; minaresi yıkılmış, kurşunları çalındığı için rutubetlenen kubbesi yer yer çatlamıştı. Medrese odaları ahır, cami abdesthane gibi kullanılıyordu. Hadi devletten vazgeçtik, dindar Üsküdar halkının bu durum karşısında kayıtsız kalması anlaşılır gibi değildi.

Dayımdan kalan *Yeni Mecmua* koleksiyonunda, Yahya Kemal'in okuya okuya ezberlediğim ilk gazellerinden birinin mevzuu olduğu için Şerefâbâd Kasrı'nın da benim için çok başka bir mânâsı vardı. Şemsipaşa'ya ne zaman yolum düşse, dilime bu gazelin, "O şuh ağlar bugün Kasr-ı Şerefâbâd'a geldikçe" mısraı takılır. Şemsi Paşa tarafından külliyenin bir parçası olarak yaptırılıp Üçüncü Murad'a hediye edilen bu kasır, Lâle Devri'nde Dâmad İbrahim Paşa tarafından tepeden tırnağa ta-

mir ve tadil ettirilmiş. Kasrın daha sonra Sultan Mahmud tarafından Redif Paşa'ya ihsan olunduğu, Paşa Rodos'a sürülünce vergilerini ödeyemez hale gelen ailesinden geri alındığı ve nihayet Aziz devrinde yıktırıldığı söyleniyor. Şahane bir kasır durup dururken niçin yıktırılır? Bilen yok! Ama ben vapurla bu tarafa geçerken külliye iyice belirince her seferinde gözlerimi hafifçe kısarak tamamını hayalimde yeniden inşa eder, o şuhun gözyaşlarını silerim. Ne var ki, hayal başka, gerçek başka! Acı gerçek işte gözlerimin önündeydi. Bir gün, biliyorum, kör kazma bu güzelliği de buradan kazıyacak.

Daha fazla konuşmak istemediğimi anlayan Hüseyin Rahmi, Şemsipaşa'ya yönelmişti. Voli yeri olduğu için balıkçıların çok sevdikleri Şemsipaşa'da arkadaşlarını görünce beni âdeta unutan dostumun omzuna dokunarak, "Hüseyin," dedim, "ben gidiyorum, daha sonra görüşürüz!" Cevap beklemeden yürüyüp gidince arkamdan seslendi:

"Galip, unutma söylediklerimi!"

Şemsipaşa'da neş'e ve şetaret vardı; fakat benim içimdeki huzursuzluğu ve kabardıkça kabaran öfkeyi gidermeye yetmedi. Kalbimin sıkıştığını hissediyordum. Valide-i Cedid Camii'ne doğru yürümeye başladım. Niyetim, Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'ndeki -bu caddenin ismini de herhalde yakında 'Ulus' veya 'Ulusal Egemenlik' diye değiştirirlerdi- attar dükkânından dadımın istediği köfte baharını alıp eve dönmekti. Tam dükkânın kapısında Zeynep'le burun buruna geldik; neredeyse çarpışacaktık.

"Aaa, Galip..." diye küçük bir çığlık attı.

Ben de onun kadar şaşırmıştım. Heyecanımı belli etmemek için mümkün olduğu kadar sakin görünmeye çalışarak o sıradan suali sordum.

"Ben iyiyim de," dedi, "seninkiler berbat!"

Anlamamış göründüm: "Benimkiler kim?"

Gözlerime kafamın içindekileri okumak istercesine baktı:

"Devranlar canım..."

Burun kıvırdım. Fakat Zeynep çok zeki bir kızdı; aldırmaz tavrımı hiç ciddiye almadı ve soluk almadan anlatmaya başladı. Devran, son günlerde havalar çok kararsız gittiği için -bir lodos, bir poyraz- ciddi bir salgına dönüşerek devlet meselesi haline gelen gribe mektepte yakalanmış, annesine ve babasına da bulaştırmış, şimdi ailece yorgan döşek yatıyorlarmış. Sun'i ilaçlardan çok şifalı otlara güvenen Devran, bugün ziyaretine giden teyze kızına bir yığın ot ısmarlamış. Ağzı kalabalık bir kız olan Zeynep nefes almadan anlatırken, bu aktar dükkânına onunla birlikte kaç defa geldiğimi hatırlamaya çalışıyordum.

Bir buçuk yıl içinde Devran'ın hayatında Pertevniyal Lisesi'nden Çamlıca Kız Lisesi'ne nakledilmek dışında önemli bir değişiklik olmamış. Yeni lisesinden çok memnunmuş. Babası biraz daha yaşlanıp iyice huysuzlaşmış; kiminle tavla oynasa kavga çıkarıyormuş. Annesi Vuslat Hanım'ın hâlâ en büyük zevki güzel yemekler pişirip eşi dostu davet etmekmiş; benden ayrıldıktan sonra bütün taliplerini şiddetle reddeden kızını evlendirip torun tosun sahibi olamadığı için çok üzülüyor, zaman zaman kocasına öfkeyle çıkışıyormuş. Halası taliplerinden biri için üzerine çok düşmüş, sözünü geçiremeyince küsmüş, beş altı aydır kapılarını açmıyormuş. Cadaloz teyzesi Hicran bile çöpçatanlığa soyunmuş, fakat hezimete uğramış. Bu arada Firkat Hanım beni sorup duruyormuş. Bana kötü davrandığı için Selahattin Sabri Bey'e hâlâ çok kızgınmış: zaten birçok meselede farklı düşündüğü meymenetsiz enişte beyle o günden beri araları şekerrenkmiş.

Bu mevzuu kapatmak için, "Annen hâlâ çalıp söylüyor mu?" diye sordum.

"Sorma," dedi, "radyolarda alaturka yasaklandığından beri uduna âdeta küstü! Pencerenin önünde saatlerce oturup uzaklara bakıyor! Bir de harf inkılâbında böyle olmuştu!"

"Yakında ziyaretine geleceğim, ona bir sürprizim var!"

"Çok memnun olur! Biliyorsun oğlu gibisin, Galip der de başka bir şey demez. Bu yüzden seni kıskandığımı bilesin. Şu sürpriz ne imiş bakalım?"

Çok ısrar etti, ama söylemedim. Şamlı İskender'den satın aldığım udu ona hediye etmeye o anda karar vermiştim.

Zeynep'in ayaküzeri anlattığına göre, Firkat Hanım da komşumuz Şaziye Hanımteyze gibi radyolarda alaturkanın yasaklandığına önce inanmamış, fakat sonunda haberin doğru olduğuna kanaat getirince gözyaşları içinde, "Yoksa," demiş, "*Bestenigâr* da mı yasak?"

DEFTER 33

BAYRAMDAN iki gün önce bütün öğleden sonra Selimağa Kütüphanesi'nde çalıştıktan sonra iftara yetişmek için bir fayton tutmuştum. Eve yaklaştığımız sırada faytoncunun birden huysuzlanan atlarını güç bela zapt edip durdurduğu faytondan iner inmez ayaklarımın altındaki zemin derinlerden gelen bir uğultuyla yerinden oynadı. Etraftaki binaların iki tarafa gidip geldiğini, bazı binalardan sıvaların patır patır döküldüğünü, bir bahçe duvarının çöktüğünü, kalın bir toz bulutunun yükseldiğini, bir yerlerden bir şeylerin yere düşüp gürültülerle parçalandığını hayal meyal hatırlıyorum. İftar saati çok yaklaştığı için boşalmış olan sokak, bir anda, sofralarını olduğu gibi bırakıp dehşet içinde dışarı uğrayan insanlarla dolmuştu; çığlıklar ve dualar birbirine karışıyordu. Kendimi toparlayınca zavallı Didar Kalfa'nın da dehşetle açılmış gözlerle çığlıklar atarak avlu kapısından dışarı fırladığını ve birkaç adım attıktan sonra bir taşa takılıp düştüğünü fark ettim. Onun kâbusu zelzeleydi, çünkü 1310 zelzelesini yaşayanlardandı; evin içinde yürürken tahtalar biraz fazla esnese ürker, "Selamun kavlen" âyetini okurdu.[158]

Beni görünce, "Çok korktum, küçükbey!" diyerek gözyaşları içinde boynuma sarıldı.

"Tamam dadı," diyerek başını okşadım, "tamam, geçti!"

Ama geçmemişti, sallanıp duruyorduk. Zelzelenin merkezi uzakça bir yerde olmalı ki ilk sarsıntının şiddetine rağmen etrafta ciddi bir hasar görünmüyordu. Cesur olanlar tehlikeyi göze alarak evlere girmiş, ocakları söndürerek yiyecekleri dışarı taşımışlardı. Ama kimsede yemek yiyecek hal yoktu. Oruçlarımızı açıp birkaç lokma atıştırdık, o kadar. O gün akşam sekizi yirmi geçe ilkine yakın şiddette bir zelzele daha olmuş ve mahalleli geceyi dışarıda geçirmek mecburiyetinde kalmıştı. Lodos bir poyraza çevirseydi, halimiz haraptı.

Devam eden sarsıntılar yüzünden bütün İstanbul, Ramazan'ın son iki gününü ve bayramı endişeler içinde geçirdi. Gazeteler gelen ilk haberlerde can kaybına ve ciddi bir hasara yol açmamış gibi görünen zelzeleyi önce küçümsemişlerdi. Fakat birkaç gün içinde, Marmara adalarının yerle bir olduğu anlaşılmış ve bu adalarda yaşayan halk vapurlarla Bandırma ve Erdek taraflarına taşınmıştı.[159] Ciddi can kaybı da vardı. İlk gecenin ardından evlerimize girmiştik, ama diken üstündeydik; Allah'a sığınmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yoktu.

İstanbul'un korkulu rüyası hâlâ zelzeledir; zelzele korkusundan ahşaba yönelen halk, *Ateş Denizinde Üç Gün*'de anlatmaya çalıştığım Cibali yangını gibi büyük yangınların şehri neredeyse tamamen yok etmesine rağmen bu tercihinden vazgeçmemişti. Öyle ki bazan bir yangından sonra yapılmaya başlanan evler, inşaat sırasında başka bir kızılca kıyametle küle dönerdi. Bir gün Mükrimin Halil Bey'e yazmaya çalıştığım romandan söz edince, Osman Nuri Bey'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye*'sinde, Selanikli Atâ adında bir zatın 1782 Cibali yangınını anlattığı bir mektubunu neşrettiğini hatırlatmıştı. Hemen *Mecelle*'yi bulup okuduğum mektup bir şaka gibiydi. Kendi evinin cayır cayır yanışını da seyreden bu tuhaf adam, mahalle ve semt isimleriyle kelime oyunları yapıyor, sanki büyük bir

felâketten değil, bir şehrayinden söz ediyordu. Ateş mesela Âşık Paşa semtine ateş yanaklı bir dilber gibi yönelmiş, Atpazarı'nda üzengi parlatmış, Eski Odalar'dan yenilenmesi gerektiğini tembih ederek geçmiş, Küçükpazar'da alışverişe koyulmuş, Halıcılar Köşkü'ne hile halısını döşemiş, Lâleli Camii'ni lâle bahçesine çevirip Simkeşhâne'de *rişte-i imtidâdı haddeden* geçirmiş, Yedikule'ye yedi başlı bir ejderha gibi hücum edip Langa Hisarı'nın çevresini ateşten bir palanga ile çevirmişti, vb. Bence, Selanikli Atâ Efendi, yangını kanıksamış mütevekkil İstanbul halkını temsil ediyordu.

BAYRAMIN ilk günü komşu ziyaretlerinde sadece zelzele konuşuldu. Dadımın keyifsizliğini doğrusu zelzeleye bağlıyor, pek aldırmıyordum. Üçüncü gün, Devran'ın teyzesi Firkat Hanım'ı ziyarete gittim; beni beklediğini biliyordum. Yanımda çok beğeneceğini ve zarif ellerine çok yakışacağını tahmin ettiğim bir de hediye vardı: Şamlı İskender'den satın aldığım, Edhem Usta'nın sanatkâr ellerinden çıkma, ince işçiliğini bu işten hiç anlamayanların bile hemen fark edebilecekleri harika ud... Yolda Firkat Hanım'ın ne kadar sevineceğini düşünürken birden aklıma geldi: "Ya onlar da oradaysa!"

Sahi, Devran ve ailesi de bayram ziyareti için oradalarsa ne yapardım? Ne olursa olsun, yola çıkmıştım bir kere, artık dönüş yoktu. Hem benim bildiğim, ailenin büyükleri bayramın birinci günü ziyaret edilirdi. Öyle karışık duygular içindeydim ki, anlatmak imkânsız. Kim bilir, belki de onunla karşılaşmayı ümit ediyordum. Havuzbaşı'ndaki iki katlı ahşap evin önünde birkaç dakika kararsızca bekledikten sonra elimi tokmağa attığım sırada kapı açılıverdi. Geldiğimi galiba pencereden görmüşlerdi ve Şemsitab Hanım, kapıya Hatice'den önce koşmuştu.

Tatlı bir sitemle, "Ayol nerelerdesiniz Galip Bey? Gözlerimiz yollarda kaldı! Hamfendi sizi sorup duroor!" dedi.

Uzattığı eli öperken, eskiler gibi "Iyd-i sa'id-i fıtrınız mübarek ola, Şemsitab Kalfa!" dedim. "İşte geldim!"

"Hoş geldiniz, safalar getirdiniz! Keşke Didarcığımı da getirseydiniz..."

"Kendini birkaç gündür pek iyi hissetmiyor!"

"Grip mi oldu yoksa?"

"Galiba... Bugünlerde pek halsiz, yanlarım ağrıyor deyip duruyor. Hanımefendi nasıl?"

"Sormayın Galip Bey, o da dört gündür yatakta! Bayramımız zehir oldu."

"Eyvah," dedim, "doktor çağırdınız mı?"

"Çağırmaz olur muyuz? Bir sürü ilaç yazdı gitti. Bayramdan dört beş gün önce Devran gelmişti hasta hasta, o mu bulaştırdı ne? Hatice de boğazının acıdığını söyloor. Herkes hasta Galip Beyciğim. Bir lodos bir poyraz, bir lodos bir poyraz... Buna can mı dayanır? Devran da tutturmuş, sarımsaklı yoğurt yiyiniz! Ayol bayram günü sarımsak mı yenirmiş, üstüme iyilik sağlık! Deli kız işte! Şimdi çıkar gelir bir kucak otla!"

Birden telaşlanmıştım:

"Şimdi gelir mi?"

Şemsitab Kalfa gözlerimin içine, "İtiraf et, onu görmek istoorsun! Ben kül yutmam!" der gibi mânâlı mânâlı baktı:

"Birinci gün mezarlık ziyaretinden sonra gelmişlerdi. Bilmoorum, belki dedim..."

Devran'ın apansız çıkıp gelmesi ihtimalini düşünerek, "Aman," dedim, "Firkat anneciğimi bir görüp hemen kaçayım ben!"

"Niye kaçacakmışsınız ayol? Burası sizin de eviniz!"

Firkat Hanım, çini sobanın iyice ısıttığı odasında kanepeye uzanmış yatıyordu. Yanakları hafifçe çökmüş, rengi sararmış,

burnu kızarmıştı. Beni görünce yüzü birden ışıl ışıl aydınlandı, doğrulmaya çalıştı:

"Ah güzel evlâdım, ah canım benim! Hoş geldin! İhtiyar teyzeni ne kadar sevindirdin, bilemezsin!"

"Geçmiş olsun efendim," dedim, "lütfen rahatsız olmayınız. Bayramınızı tebrik etmek için geldim."

Elini öpmek istedim, izin vermedi:

"Berhudar ol evlâdım, öpme, sana da bulaşmasın!"

Daha dik durabilmesi için sırtını ikinci bir yastıkla beslemeye çalışan Şemsitab Kalfa işini bitirince, "Her sene geçiririm mutlaka," diye devam etti. "336'daki İspanyol nezlesinde ölümlerden dönmüştüm. O zaman çok insan hayatını kaybetti. Allah bir daha göstermesin, şimdiki de çok salgınmış!"

"Doğru, efendim... Dikkat etmek lâzım!"

"Üstüne üstlük bir de zelzele... Vaziyet pek iyi değil diyorlar. Doğru mu evlâdım?"

"Bugünkü gazetelere göre, Erdek ve Marmara adasında çok hasar ve hayatını kaybedenler varmış efendim. Telefon ve telgraf muhaberesi kesildiği için maalesef doğru dürüst haber alınamıyor."

Firkat Hanım, "Ah, ah..." diye inledikten sonra, "Zavallı insancıklar," dedi, "kış ortasında n'apıcaklar şimdi? Cenab-ı Hak cümle ümmet-i Muhammed'i daha büyük felâketlerden saklasın! Şemsitab, Hatice kahve yapıyor mu?"

"Yapoor, merak etmeyiniz!"

"Efendim, lütfen zahmet etmesinler. Sizi fazla rahatsız etmeyeceğim zaten!"

"Aaa, niçin? Bir senedir gözümüz yollardaydı, şimdi hemen kaçmak istiyorsun!"

"Affedin beni, ihmal ettim!"

"O nasıl söz evlâdım, asıl bizim sizi arayıp sormamız lâzımdı. Lâkin hangi yüzle gelecektik?"

"Estağfurullah!"

"Tabii ya, hangi yüzle gelecektik? Zavallı Devran'ım, o da mahvoldu yavrucak!"

Bunu söylerken hemen yanında, üzerinde birtakım ilaçların bulunduğu sehpadan yarılanmış adaçayını alıp bir yudum aldıktan sonra, "Ne zaman gelse bir kucak ot getirir kuzucağım!" dedi.

Bu bahsin uzamaması için, "Zeynep'i göremiyorum, o nerede?" diye sordum.

"Kadıköyü'nde bir arkadaşıyla buluşacakmış. Senin geleceğini bilseydi gitmezdi!"

"Geçenlerde Üsküdar'da karşılaşmıştık!"

"Biliyorum evlâdım, selamını getirdi!"

Birden hatırlamış gibi, "Ben de bunu getirdim!" diyerek udu siyah kadife torbasından çıkardım.

Firkat Hanım'ın gözleri hayretle açıldı:

"Aman ne zarif şey bu böyle!"

"Sizin için bayram hediyesi olarak aldım!"

Firkat Hanım, gözlerimin içine tarif edemeyeceğim sıcaklıkta bir sevgiyle ve şefkatle bakarken yanaklarından aşağı doğru birkaç damla gözyaşı süzüldü. Zeynep doğru söylemişti, Devran'la Kanlıca'daki yalıda ziyaretine gittiğimiz günden beri oğlu gibi görüyordu beni. Daha sonra bazan Devran'la, bazan da tek başıma defalarca ziyaretine gitmiştim. Devran'ın babasının baskısıyla nişanı atmasına en çok o üzülmüş, kahrolmuştu.

"Benim vefakâr evlâdım, niçin masrafa girdin? Çok pahalı bir hediye bu!"

Şamlı İskender'le konuştuklarımızı anlatsam üzülecekti.

"Zannettiğiniz kadar değil," dedim, "lütfedip kabul ederseniz çok memnun olurum!"

Udu, bir bebeği annesinin kucağına verir gibi dikkatle Firkat Hanım'ın kollarının arasına bıraktım. Aldı, kokladı, öptü, dilimlerini tek tek saydığı gövdesini okşadı, burgularını, bile-

ziğini kontrol etti, tellerine birkaç defa dokunup sesini dinledi ve hayretle, "Evlâdım," dedi, "kim yaptı bunu?"

"İskender Bey, Edhem Usta isminde bir lütiyenin eseri olduğunu söyledi," dedim, "ben kendisini tanımıyorum."

"Harikulâde bir saz bu, çok teşekkür ederim! İskender Bey'le görüştüğünüzde uda hayran olduğumu söyleyiver lütfen. Benim namıma kendisini tebrik ve teşekkür etsin!"

"Başüstüne efendim, söylerim!"

Hatice Hanım kahvemi getirmişti.

Firkat Hanım, udu Şemsitab Kalfa'ya uzatıp, "Şimdi bunu kaldıralım. İyileşince Galip Bey'i de davet eder, çalar söyleriz!" dedikten sonra, "Şimdi, benim için ud yaptırmak dışında ne ile iştigal ediyorsunuz evlâdım?" diye sordu.

"Bir işim yok efendim. Biliyorsunuz hocalığa layık görülmedim, ama elimden başka bir iş gelmiyor. Niyetim serbest muharrirlik. Belki bir gazetede iş bulurum, ama bunun için henüz teşebbüse geçmiş değilim."

"Cemil Bey hakkında bir kitap yazdığınızı işitmiştim?"

"Evet efendim, öyle bir tasavvurum vardı."

"Ah canım, ne güzel düşünmüşsün! Enise'nin ruhu şad olacak, çok severdi! Keşke Rauf Yekta Bey'le de görüşebilseydin, lâkin çok hastaymış. Dün ziyaretime gelen bir ahbabım, zevcesi Zeliha Mün'ime Hanım'la iyi görüşür, bizden önce ona uğramış; üstadın çok ağırlaştığını söyledi. Her an emr-i Hak vaki olabilirmiş! Herkes gripten kırılıyor, o tifoya yakalanmış!"

"Biliyorum efendim, görüşmeyi çok istedim, fakat hasta olduğunu söyledikleri için teşebbüse geçmedim. İnşallah bir an evvel sıhhatine kavuşur!"

Bunları söylerken, Rauf Yekta Bey'in musikide inkılâbın son safhası sayılabilecek radyolarda "alaturka" yasağının başladığı günlerde hastalanıp yatağa düşmesinin manidar bir tesadüf olduğunu düşünüyordum. Bu, hayatını yazdığı Dede Efen-

di'nin, eğer doğruysa, saray ve çevresinde garp musikisi daha baskın hâle gelince, "Bu oyunun tadı kalmadı!" diyerek hacca gitmesi ve Mekke'de koleraya yakalanarak vefat etmesine benziyordu. Öyle anlaşılıyor ki, Darülelhan'ın Türk Musikisi kısmı kaldırılarak sadece garp müziği öğreten bir konservatuvar yapılmasına karşı çıkan, fakat sesini duyuramayan merhum için de oyunun tadı iyice kaçmıştı.

Firkat Hanım, "inşallah"ı ümitsizce tekrarladıktan sonra bir an daldı; gözleri konsolun üzerindeki gramofonun hemen yanında, güzel bir çerçeveye yerleştirdiği eşi Binbaşı Necip Bey'in fotoğrafına takılmıştı. Onun yanındaki çerçevede de ud hocası Şekerci Cemil Bey'in fotoğrafı vardı. Dalgınlığını artık yalnız kalmak istediğine yordum ve, "Efendim, müsaadenizle!" diyerek kalkmak istedim.

"Aaa, dünyada bırakmam," dedi, "daha yemek yiyeceğiz, değil mi Şemsitab?"

"Ama efendim, hastasınız!"

"Kendimi iyi hissediyorum, oğlum yanımda olursa daha çabuk iyileşirim!"

Şaşırmış, duygulanmıştım, sadece, "Teşekkür ederim!" diyebildim. Şemsitab Kalfa da, "Gitme, kal!" der gibi masumane bir ifadeyle yüzüme bakıyordu:

"Ağzınıza lâyık Çerkeztavuğumuz var, zeytinyağlı yaprak sarmamız var. Saray tatlıları da yaptım, parmaklarınızı yersiniz!"

Ne tatlı kadınlardı.

"Şemsitab," dedi Firkat Hanım, "gramofona bir Cemil Bey koyalım, siz sofrayı hazırlarken dinleriz!"

"Müsaade ederseniz, plağı ben seçeyim!" dedim.

Kalktım, yerlerini daha önceki gelişlerimde öğrendiğim plaklar arasında *Şedaraban Saz Semaisi*'ni ararken elim kendiliğinden *Ferahfeza Peşrevi*'ne gitti. Bilmiyorum, bu insiyaki ter-

cih belki de bu makamın hikâyesini ilk defa Rauf Yekta Bey'in her zaman başucumda duran *Esâtîz-i Elhân*'ında okuduğum içindi.[160] *Ferahfeza Peşrevi*'ni çalarsam, sanki o da son saatlerini "ferah" geçirecekti. Sultan İkinci Mahmud'un da katıldığı bir teravih namazı sırasında kudretli bir musiki tabiatına sahip olan saray başimamı Zeynelabidin Efendi'nin Dede Efendi'yi kendi icadı olduğunu zannettiği *Ferahfeza* makamıyla müşkül vaziyette bırakmak istemesi, Dede'nin tuzaktan ustaca kurtuluşu ve Birinci Abdülhamid devrinde Vardakosta Ahmed Ağa tarafından bulunmuş olmakla beraber fazla eser bestelenmediği için unutulan bu nefis makamın bu oyun sonunda dirilişi zihnimden şimşek hızıyla geçerken Cemil Bey'in tanburundan dökülen nağmeler, gramofonun borusundan taşıverdi.

Yerime geçip gözlerimi kapadım; içimde dayanılmaz bir ağlama arzusu vardı. Cemil Bey diyordu ki: "Ağla çocuk, doya doya ağlamazsan ferahlayamazsın!"

Fakat tuttum kendimi; gözlerimden süzülecek bir damla gözyaşı bile çok zayıf gösterecekti beni. *Ferahfeza*'nın nağmeleri içimde dalgalanırken birden Leyla Hikmet'i hatırladım. Bu bayramı aslında biraz da onu Firkat Hanım'a sorabilmek için dört gözle bekliyordum.

Peşrev'in bitmesini beklemeden, "Firkat anneciğim," dedim, ona ilk defa böyle hitap ediyordum, içimde bir an tatlı bir bahar esintisi hissettim, "size bir şey sormak istiyordum!"

"Anneciğim" hitabı, yüzündeki ışıltıya bakılırsa, onun da çok hoşuna gitmişti:

"Sor evlâdım!" dedi.

"Teşrinisani sonlarında, sahhaf dostlarımdan birinden bir hatıra defteri aldım. Bir yerinde sizin de isminiz geçiyor. Tanburi Cemil Bey'in tanbur talebesi olmuş bir hanımın defteri, Leyla Hikmet..."

Firkat Hanım'ın yüzündeki ifade birden değişti, gözleri doldu:

"Leyla'yı bilmez miyim... Zavallı kız... Bir ara Tophanelioğlu'nda oturmuştuk, orada komşumuzdu. Şeyhülislâm torunudur. Babası İshak Efendizadelerden Hikmet Bey merhumun Hariciye Nezareti'nde mühim bir vazifesi vardı. Ağabeyi Sulhi de Hariciye'ye intisab etti, şimdi galiba Londra Sefaretimizde ikinci kâtip... Kanlıca'da yazları oturduğumuz köhne yalı onlarındır."

"Aaa, evet, yalının sahibinin bir hariciyeci olduğunu söylemiştiniz. İstanbul'a yolu düştüğünde Nişantaşı'ndaki dairesinde kalır, yalıya hiç uğramazmış. Belki de Devran söylemişti, bilmiyorum. Peki, Leyla Hanım?"

Firkat Hanım'ın yanaklarına doğru iri gözyaşları süzülmeye başlamıştı:

"Birkaç ay önce vefat ettiğini işittim."

"Belki inanmayacaksınız efendim, geçenlerde tesadüfen bir eskiciden onun tanburunu da satın aldım. Nereden mi biliyorum? Kılıfında isminin baş harfleri, göğsünde de talik hatla ismi yazılı. Eskici, tanburu Tophanelioğlu'nda harap bir köşkten aldığını söyledi. Birisi bu tanburun sahibinin üç ay önce intihar ettiğini söylemiş. Doğru mu, bilmiyorum."

Birden kendini bırakıp gözyaşlarına boğulan Firkat Hanım, şakaklarını kolonya ile ovan Şemsitab Hanım'ın gayretiyle biraz kendine geldikten sonra, birkaç lisan bilen ve son derece kültürlü ve ince ruhlu bir kadın olan Leyla Hikmet'in Umumi Harp başladıktan sonra, İttihatçı bir zabitle gönülsüzce izdivaç ettiğini, birkaç cephede harbedip döndükten sonra gece gündüz içerek çekilmez bir adam haline gelen zevcine fazla tahammül edemediğini, 335'te kızını da İspanyol nezlesine kurban verince hastalandığını ve hastalığına Mazhar Osman Bey tarafından, *paranoid schizophrenia* teşhisi konulduğunu, Tophanelioğlu'ndaki köşkte aşağı yukarı on senedir dünya ile alâkasını kesmiş bir halde yaşadığını anlattı. Ağabeyi Sulhi Bey onu tedavi ettirmek için birkaç defa Avrupa'ya götürmüş,

fakat zavallı iyileşecek yerde daha da kötüleşmiş. Son zamanlarında kimseyi tanımıyormuş. İntihar ettiği de doğruymuş, hem de kendini tavana asarak.

"Çok özür dilerim," dedim, "istemeden üzdüm sizi!"

"Hayır, evladım," dedi, "Leylacık'ı her gün çeşitli vesilelerle birkaç defa hatırlayıp böyle gözyaşı döküyorum. Zaten sulugözün tekiyim, gözyaşlarım akmak için bahane arıyor! Çok yakın arkadaşımdı, o kadar severdik ki birbirimizi! Teyzeniz Enise'yle beni tanıştıran da odur. Umumi Harp senelerinde ve Mütareke'de Türk Ocağı'na gider, Halide Edip ve Nakiye hanımlarla görüşürdük. Bütün protesto mitinglerine birlikte katıldık. O kadar zeki ve hassas bir kadındı ki, onun tahammül edebileceği ve ona tahammül edebilecek erkek düşünemezdim! Sonunda boşandılar. Adamın şimdi Ankara'da mühim bir vazifesi varmış, çok da zengin olmuş diyorlar."

Firkat Hanım daha çok şey anlatacaktı, fakat kapı çalınınca susup kulak kabarttı. Yüzündeki ifadeden birini beklediği anlaşılıyordu. Yüreğim ağzıma geldi; merdiven gıcırtısı ve bir ağızdan konuşarak yukarı çıkan kadınların sesleri arasında Devran'ın o çok iyi tanıdığım sesini ayırdettim. Evet, o gelmişti; ayaklarımın altındaki zemin sanki birden kaydı. Yoksa yeni bir zelzele mi oluyordu?

Firkat Hanım, Devran'ın geleceğini biliyordu galiba, tesadüfen ben de ziyaretine gidince erken ayrılmama mâni olarak karşılaşmamızı sağlamak istemişti. Odanın kapısını her zamanki telaşıyla açıp, "Teyzecim nasıl oldunuz?" derken beni karşısında gören Devran bir an gerisin geri kaçmak istedi, ne var ki Şemsitab Kalfa arkasında duvar gibi sağlam duruyordu. Ben de kaçacak yer varmış gibi insiyaki bir hareketle ayağa fırlamış, sonra donup kalmıştım.

Devran, uzun boyu, omuzlarında bir ipek yığını gibi duran düz ve kumral saçları, iri elâ gözleriyle işte yine karşımdaydı.

Yüzü, o pastahanede parmağındaki yüzüğü çıkarıp masaya koyarkenki perişanlığıyla kazınmıştı hafızama. Bu yüzü o berbat günden beri ilk defa görüyordum; fotoğraflarına bile bakamamıştım. Güzelliği şimdi de bu beklenmedik karşılaşmanın yarattığı sadmeyle perişandı. Benimse içimdeki ateş denizinde *Ferahfeza Peşrevi* -gramofonda Cemil Bey'in son mızrap darbeleriyle noktalanmış olsa da- azgın bir fırtınaya dönüşerek devam ediyordu. Hayatımda bu kadar zor bir an yaşamamıştım. Fakat Firkat Hanım'ın belki de ayrıldığımız günden beri beklediği an bu andı:

"Kızım," dedi ayıplayıcı bir sesle, "misafirimize hoş geldiniz demeyecek misin?"

Devran acınacak bir haldeydi, rengi atmıştı: "Hoş geldiniz!" dedi gözlerini kaçırarak.

Sesinde hoşnutsuzluk değil, öfke, pişmanlık, şaşkınlık, sevinç, hüzün gibi duyguların birbirine karıştığı tuhaf bir tını vardı. Belki de ben öyle vehmettim. Ne cevap verecektim? O anda "Hoş bulduk!" demek çok aptalca geliyordu, fakat dedim. Evet, hoş bulduk! Firkat Hanım, böyle kritik bir anda ne yapacağını önceden hesaplamış olmalıydı:

"Kızım," dedi, "ne dikiliyorsun öyle? Çek şu sandalyeyi, yanıma otur! Yine hangi otları getirdin bakalım?"

Şemsitab Hanım'ın daha önce davranıp getirdiği sandalyeye âdeta yığılan Devran, aslında ben orada yokmuşum, çok rahatmış gibi davranmaya çalışarak otlara tutundu:

"Teyzeciğim," dedi, "size bugün çok güzel bir nebati çay hazırlayacağım, hemen iyileşeceksiniz! Limon, tarçın, papatya, lavanta çiçeği, karaservi, rezene, nane, kekik, çörekotu, kuşdili otu, adaçayı..."

DEVRAN, kaynatıp Firkat Hanım'a suyunu içireceği otları sayarken bir gün Mısır Çarşısı'nda attar attar dolaşarak nasıl yana yakıla *yebruhussanem* aradığımızı hatırladım. Egzemaya iyi geldiğini nereden duymuşsa tutturmuştu, Vuslat Hanım'ın egzemalarını tedavi edecekti. Fakat hiçbir attar bilmiyordu bu otu. Çaresiz kalınca *Kamûs-ı Türkî*'ye ve *Redhouse*'a müracaat etmiş, Türkçe isimlerinin *kankurutan* ve *adamotu* olduğunu öğrenmiştik. Meğerse adamotu deseymişiz, her attar bilirmiş. Lügatlere bakarken, Avrupa dillerinde *mandragora* denen ve kökleri çeşitli pozisyonlarda insan heykellerini andıran bu acayip otun isimlerinden birini daha öğrenmiştik: *Abdüsselam*. Kısaca *yebruh* da deniyormuş. *Yebruh*'un neredeyse tamamını ezberlediğim *Hüsn ü Aşk*'ta da geçtiğini neden sonra hatırlamıştım. Galib, Aşk'ın ulaştığı Kalp Kalesi'nin güzelliklerini ve zenginliğini tasvir ederken nakışlarının *yebruh* otunun insan biçimli kökleri gibi cansız değil, capcanlı olduğunu söylüyordu:

Ammâ ki bunun nukûşu zî-rûh
Bîcan değildi hem çü yebrûh.[161]

Yebruhussanem bizim için epeyi bir zaman eğlence kaynağı olmuş, bir hayli kök toplamıştık. Köklerden birinde bir kadınla bir erkek birbirine sarılmış halde görünüyordu; başları, gövdeleri, elleri ve ayakları tastamamdı. Köklerden biri de tıpkı esas duruşa geçmiş bir asker... *Yebruhussanem* bir bitki değil de insanlara benzemeye çalışan maymunumsu tuhaf bir canlı mıydı yoksa, Şeyh Galib yanılıyor muydu? Çok geçmeden bu bitkinin büyücülükte de kullanıldığını öğrendik. Zaten *mandragora* kelimesi, *Redhouse*'da *mandrake*'yle birlikte zikredilmişti. Firkat Hanım keşke sihirbaz Mandrake gibi bir hokus pokus yapsa da, biz kötü hatıraların hepsini unutup başladığımız

noktaya dönebilseydik. Yeğeni şifalı otların isimlerini birbiri ardınca sıralayınca gülerek yanındaki sehpanın üzerinden içinde adaçayı olduğunu zannettiğim fincanı eline aldı:

"Bunun içinde de onlardan var," dedi, "asıl gönül yarası için şifalı otların var mı, sen onu söyle!"

DEFTER 34

FİRKAT Hanım'ın maksadını çok aşan nüktesi yüzünden kendini daha fazla tutamayan Devran'ın gözyaşları içinde odadan kaçıp başka bir odaya kapanması, önü arkası iyi düşünülmemiş masum barıştırma planını altüst etmişti. Orada daha fazla kalamazdım, bu doğru olmazdı. Özür dileyerek izin istedim, kendimi dışarı atıp Üsküdar'a kadar bir hayalet gibi yürüdüm. Arkamda üç, hatta dört perişan kadın bırakmıştım. Dilimde ilk şiirimin mısraları geziniyordu:

Başın eğilse, gündüzüm gece
Ağlasan bir kızılca kıyamet
Cehennemdeyim bırakıp gitsen
Cennetim yüzündür, sevdiceğim
Sen güneşleyin gülümseyince

Üsküdar İskelesi'nin hemen yanında, denize bakarak düşünmeye başladım. O kadar özlediğim Devran'la bir buçuk yıl sonra böyle mi karşılaşmalıydım? Kaçıp kapandığı odada kim bilir ne kadar ağlamıştı! Gösterdiği beklenmedik aksülamel, yaşadığı derin pişmanlık yüzünden miydi, çaresizlikten mi, yoksa hiç beklemediği bir zamanda, artık sevmediği ve

görmeyi hiç istemediği bir adamı karşısında buluverdiği için mi? Bunu kendisiyle konuşamazsam hiç öğrenemeyecektim. Kapkara bulutların kapattığı gökyüzü içimi daha da karartıp daraltıyordu. Düdük çala çala gelip geçen Şirket-i Hayriye vapurlarını, sandalları, martıları ve karabatakları bir müddet seyrettim. Lodos poyraza dönmüş ve hava soğumuştu. Henüz yağmur yoktu, ama her an başlayabilirdi.

Hemen şimdi şimşekler çakmalı, gök gürlemeli ve yağmur yağmalıydı; ama *küçük, muttarid, muhteriz darbeler*le[162] değil, şakır şakır, şakır şakır...

Ne yapmalıydım? Evden çıkarken çok halsiz ve solgun görünen zavallı Didar Kalfa, "Yanlarım ağrıyor küçükbey!" deyip duruyordu. Gribe yakalanmış olmasın? Aslında ilerlemiş yaşına rağmen dayanıklı kadındı, kolay kolay hastalanmazdı. En iyisi bir şeyler alıp dadıma, plaklarıma ve kitaplarıma dönmekti. Çarşıya uğradım, iki kilo portakal, birkaç nar, bir francala ve ciyak ciyak bağırıp duran bacaksız bir müvezziden bir *Haber Akşam Postası* alıp meydanda müşteri bekleyen otomobillerden birine bindim:

"İhsaniye Sokağı..."

Hayat ne kadar tatsız ve mânâsızdı!

Kafasına tuhaf bir kasket geçirmiş orta yaşlı şoför gaza basarken *Haber*'i açtım. Manşet: "Köyleri yıkan yeni zelzele." Dün İstanbul'da çok az hissedilen bir zelzele daha olmuş. Telefon ve telgraf muhaberesi kesildiği için Marmara nahiyesinden haber alınamıyormuş. Vilayete gelen malumata göre zelzele Erdek civarında göze çarpacak derecede yıkıntılar yapmaktaymış. Marmara nahiyesindeki Gündoğan köyü halkının bir kısmı motorlara sığınmış, bir kısmı da yağmurdan korunmanın çarelerini arıyormuş. Asmalıdere köylüleri nahiye merkezi olan Marmara'ya kaçarak canlarını kurtarmışlar. Afetzedelere Hilâliahmer umum merkezince bin, Balıkesir şubesince üç yüz lira para ve iki yüz elli çadır gönderilmiş.

Gazetenin sermuharriri Vâ-Nû, öztürkçe yazdığı "Din Bayramı ve Ulus Bayramı"[163] serlevhalı kısa başmakalesinde bayramın birkaç saate kadar biteceğini söyledikten sonra "Türkiye'de laiklik vardır. Öyleyse niçin bütün Türkiye'de bu Müslüman bayramı tutuluyor?" diye soruyor ve sebebini Türkçeyi yeni öğrenmiş, çok az kelime bilen birinin acemiliğiyle âdeta kekeleyerek izah ediyordu. Eğer öztürkçe dedikleri bu ise, Türkiye'nin ilim, felsefe ve edebiyata şimdiden veda etmesi lâzımdır. Vâ-Nû'ya göre, yurttaşlarımız arasındaki su karışmamış Müslümanlar -su karışmışları nasıl acaba?- şeker bayramını isteye isteye, seve seve kutlayorlarmış, fakat başıboş düşünceli -herhalde "hür fikirli" demek istiyor- Müslüman çocukları da kendi küçüklüklerini göz önüne getirerek şeker bayramına görenek yoluyla bağlı olduklarını duyuyor, vaktiyle sevindikleri bu güzel günü bir tekmede yıkmak istemiyorlarmış, yıkabilirlermiş gibi! Gerçi Hıristiyan ve Yahudiler de şeker bayramını Müslümanlar gibi iple çekiyorlarmış, ama çok para kazanacakları için... Başmakalesini, "Ne dinde olurlarsa olsunlar, bütün Türklerin en birinci bayramları ulusal olanlardır," diye bitiren Vâ-Nû'ya gıyabında, "Bu dilleri sana Moskova'da mı öğrettiler yoldaş?" diye sorarak gazeteyi öfkeyle kapattım. İhsaniye Sokağı'na gelmiştik zaten, otomobilden indim, ücretini ödedikten sonra eve yöneldim. Hayret, beni her zaman pencerede bekleyen ve geldiğimi görünce sevinçle koşup kapıyı açan dadım ortalarda görünmüyordu. Tokmağı birkaç defa tıklatıp bekledim, ses çıkmayınca içime kurt düştü, kapıyı kendi anahtarımla açtım. Hâlâ bir hareket yoktu; dadım galiba bu vakitte hiç yapmadığı bir şeyi yapıyor, uyuyordu. Hasta olduğunu söylüyordu zaten, yorulmuş demek ki zavallıcık. Odasına girdim, evet, yatağındaydı. Uyandırmak için her zaman yaptığım gibi yanağını okşadım. Eyvah... Saatlerdir soba yanmadığı için içerisi buz gibi, ama dadım yanıyordu. Zelzele

yüzünden dışarıda gecelediğimizde üşütmüş veya birisinden hastalık kapmış olmalı diye düşündüm. Elimin soğuk temasını hissedince gözlerini açıp kalkmaya davrandı.

"Dur dadı, kalkma!" dedim. "Ateşin var. Hemen gidip doktor getireceğim!"

Titriyor, nefes almakta zorlanıyordu. Hayır, kendi kendini iyileştirebilirmiş, doktor moktor da istemezmiş. Hem daha kalkıp ortalığı topladıktan sonra yemek pişirecekmiş, şimdi bir misafir geliverirse ne yaparmış? Bütün gücünü harcayarak yeniden doğrulmaya çalıştıysa da başaramadı, kuru kuru ve uzun uzun öksürdükten sonra inleyerek, "Çok hastayım küçükbey!" dedi ve kendini bıraktı. Elim ayağıma dolaşmıştı:

"Sen yat dadı," dedim, "ben hemen şimdi gidip Rifat Bey'i getiririm!"

Bereket versin, bir üst sokakta oturan Dr. Rifat Bey evindeydi. Yıllardır ne zaman hastalansak imdadımıza koşan bu babacan ihtiyar, bize geldikçe takılıp tatlı tatlı şakalaştığı, yemeklerine ve tatlılarına bayıldığı Didar Kalfa'nın vaziyetini öğrenince yüzünün ifadesi değişti, alelacele toparlandı, çıktık.

DİDAR Kalfa, kendimi bildim bileli bizimleydi. Cariye olmadığı halde ona niçin kalfa dediğimizi bilmiyorum. Irkının bütün hususiyetlerini taşıyan bu beyaz tenli, sarışın Çerkez, dedemin Aksaray'da çıkan büyükçe bir yangında karısıyla birlikte yanarak can veren çok yakın bir arkadaşının nasılsa son anda kurtarılan kızıymış. Kimsenin sahip çıkmadığı kızcağızı evlat edinen dedem, bu acıklı macerayı anlattığı bir gün onu hiçbir zaman bir evlatlık gibi görmediğini ve öz kızlarından asla ayırmadığını söylemişti. Fakat Didar'ın okumaya değil, nakış, dikiş ve mutfak işlerine hususi bir merakı varmış, öyle ki zamanla koca konağı o çekip çevirmeye başlamış. Sonunda öteden beri eve rahatça girip çıkan ağzı kalabalık bir bohçacı kadının aklı-

nı çeldiği Didarcık, hali vakti yerinde bir kabzımal tarafından istetilmiş. Hikâyenin bundan sonrası karanlık. Birkaç ay sonra gözyaşları içinde konağa dönen ve izdivacın bir daha lâfını bile ettirmeyen Didarcık'ın başına neler geldiğini galiba dedemle haminnemden başka kimse bilmiyordu. Ben de hiç sormadım. Enise teyzem, onun ve annemin yaşadıkları yüzünden bütün taliplerini geri çevirmiş ve Didar Kalfa'yı kendine can yoldaşı edinmişti. Beni beraberce el bebek gül bebek büyüttüler. Altı sene evvel yolcu ettiğimiz teyzem yoksa oralarda canı sıkıldı da Didarcık'ını yanına mı çağırıyor? Yarabbi, bu nasıl bir gün böyle? Dadımı da kaybedersem nasıl dayanırım?

Dr. Rifat Bey, dadımı, "Nasılmış bakalım Didar Kalfacığımız! Allah'ın izniyle çabucak iyileşeceksin güzelim? Bizim Didar Kalfamız basit bir üşütmeyle yataklara düşecek kadın mıymış? Dön bakalım sırtını, ciğerlerini bir dinleyelim!" diye diller dökerek uzun uzun muayene etti. Aklıma gelen hastalığı teşhis etmesinden korkuyordum. Ve teşhisini koydu; evet, zatürree... Ne yapacaktım şimdi? Aslında biliyordum, ilm-i tıbbın henüz bu hastalığa karşı yapabileceği bir şey yoktu. Rifat Bey'in yanında kinin varmış, verdi ve eli titreye titreye bir reçete yazdı: Sulfate de spartéine 0.5 gr, Extrait fluide de kola 5 gram, Konyak 20 gram, Sirop de capillaire 30 gram, ıhlamur çayı 100 gram... Bunları karıştırıp bir şişeye koyarak günde iki çorba kaşığı içirecek, alnına, el ve ayak bileklerine ıslak bezler koyarak ateşini düşürmeye çalışacakmışım.

"Yarın," diye devam etti Rifat Bey, "bir de vantuz yaptıralım, yani bardak çektirelim. Neye yarayacak dersen, teselliye... Âdet olmuş işte. Rieye hücum eden kanın bir kısmını cilde çektiği söylenirse de, ben şimdiye kadar herhangi bir hastayı ayağa kaldırdığını görmedim. Galip, Didar Kalfamız çok hasta... Kendini kötü ihtimale hazırla derim. Yarın vaziyete bakar, icab ederse hastahaneye kaldırırız. Şimdilik bana müsaade..."

Rifat Bey keşke biraz daha kalsaydı; birinin varlığına nasıl da muhtaçtım. Sanki dört taraftan kıstırılmıştım, kaçacak yerim yoktu. Hayat niçin üstüme üstüme geliyordu? Ne günah işlemiştim? Kendinden geçmiş bir halde yatan dadımın yatağının karşısındaki koltuğa yığıldım. Zavallıcık beni ne zaman ağlamaklı görse, "Çekinme, ağla kuzucağım, açılırsın!" derdi. İşte ağlıyorum dadı, fakat ağladıkça açılmıyor, kapanıyorum içime. Şimdi taşıyor işte göz pınarlarımda birikip bir türlü akamayan gözyaşlarım. Dadı, ağlıyorum işte!

Kapının ısrarla çalındığını neden sonra fark edip yerimden telaşla fırladım, gözlerimi kuruladım ve bana destek olabilecek birinin -mesela Devran- gelmiş olması ümidiyle açtım kapıyı. Evinde telefon bulunan samimi bir komşumuzun delifişek hizmetçisiydi.

Kızarmış gözlerime soran gözlerle bakarak, "Galip amca," dedi, "bir bey telefon etti."

"Kimmiş o bey?"

"Bilmiyorum. Firkat isimli bir hanım demiş ki, Rauf Yekta Bey iki saat önce vefat etti. Galip Bey'e haber versinler. Cenazesi yarın öğle namazından sonra Beylerbeyi Camii'nden kaldırılacakmış."

Kıza ne söyledim, dadımın odasına nasıl döndüm, aradan ne kadar zaman geçti, bilmiyorum. Birden uzun bir uykudan uyanır gibi açtım gözlerimi; Leyla Hikmet'in tanburunu hatırlamıştım. Tuhaf bir hâlet-i ruhiye içinde kalktım, yukarı çıktım, odamda bıraktığım gibi duran tanburu alıp dadımın odasına döndüm, kılıfından çıkarıp aynı koltuğa oturdum, kendimce akord ettikten sonra Cemil Bey'in *Şedaraban Saz Semaisi*'ni becerebildiğim kadarıyla çalmaya başladım. Tanburi Hikmet Bey'in ölümünden sonra elime ilk defa bir tanbur alıyordum. Dadım bir ara gözlerini hafifçe araladı, zannettim ki, Saide Hanım'ın Mesud Cemil'i doğurduğu gün acıyla kıvranırken ken-

disine tanbur çalmak isteyen kocasına, "Hayır! İstemiyorum!" diye öfkeyle bağırması gibi bağıracak. Tam aksine, belli belirsiz gülümsedi ve zorlukla nefes alarak, "Yine mi şataraban kuzucağım?" dedi.

Açıktaki elini avuçlarımın içine alarak öpüp okşadım:

"Evet dadı," dedim, "yine şataraban!"

DADIMIN başucundan ne olur ne olmaz diye sabaha kadar ayrılmadım. Bereket versin, mangalda hâlâ ateş varmış; eşeleyerek közlerin üstünü açıp ıslandıkça üşüyen ellerimi ısıttım. Dr. Rifat Bey'in tarifine göre, ara sıra doğrultarak su içirmeye çalışıyor, ateşini düşürmek için de ıslattığım bezleri alnına, el ve ayak bileklerine koyuyordum. Bezler o kadar çabuk ısınıyordu ki, kocaman bir kovayı doldurup odaya taşıdım. Zihnim bir yandan da bugün yaşadıklarım ve Leyla Hikmet hakkında Firkat Hanım'dan öğrendiklerimle meşguldü. Devran şimdi kim bilir ne haldeydi? Ağlayıp üzüldüğü anlaşılmasın diye eve gitmemiş olabilir. Firkat Hanım kendisine hediye ettiğim udu denemiş midir acaba? Peki, Leyla Hikmet'in intiharı nasıl oldu da böyle haberlere bayılan acar muhabirlerin dikkatinden kaçtı! Belki de ballandıra ballandıra yazmışlardır; o sıralarda dünya ile irtibatım kopuk olduğu için ben fark etmemişimdir. Bunları düşünürken karanlık bir kuyuya yuvarlandığım hissine kapılarak sıçradım. Dadım terlemişti ve göğsünden hırıltılı sesler çıkıyordu. Kalktım, başucundaki havluyla terini kuruladım ve biraz su içirmeye çalıştım, istemedi. Alnına yeniden ıslak bez koydum ve yerime geçtim.

Biraz sonra derin bir kuyuya yuvarlanış hissini yeniden yaşadım ve kendimi Karacaahmet'e benzeyen, fakat karanlık ve çok ürkütücü bir yerde buldum; kan ter içinde bir mezar kazıyordum, fakat çok tuhaf, içimde zerre kadar korku yoktu.

Ben kazmayı sallarken, dadım, kazdığım mezardan yüzünde görmeye hiç alışık olmadığım bir ifadeyle ruh gibi doğruldu ve yanımda o anda beliren sandığı birlikte mezara indirdik. Tavan arasında saklamak için alaturka plakları içine koyduğum bu sandık nasıl olduysa birden bir kayığa inkılâp etti; kısa siyah sakallı, otuz yaşlarında görünen bir adamla karşı karşıya oturuyorduk. Semada ışıktan çiçek demetleri açılıyor ve bir yıldız yağmuru halinde ışıl ışıl sulara dökülüyordu. Sanki bir kaleydeskopun içindeydim. Birden yanı başımızda kuğu gibi süzülen muhteşem bir saltanat kayığı belirdi; Sultan Üçüncü Selim küpeşteye dayanmış gökyüzünde iri, altın bir top gibi salınan mehtabı ve yıldızları seyrediyordu. Karşımda oturan ve beni müztehzi bir ifadeyle süzen adam birden kayboldu ve soluk yüzü, çökük yanakları ve melâl dolu bakışlarıyla onun yerini alan Cemil Bey, paltosunun sol iç cebindeki düğmeye iliştirdiği küçük torbadan Andelib isimli kemençesini çıkarıp bir taksime başladı. O anda Üçüncü Selim'in yüzü bir projektör tutulmuş gibi aydınlandı; elini uzatmış Cemil Bey'i tutmaya çalışıyordu. Fakat saltanat kayığı aynı anda hızlanıp uzaklaşmaya başlamıştı. Cemil Bey kemençesini çalarken onu gözleriyle derin bir ümitsizlik içinde takip etti. Şedaraban taksiminin nağmeleri âdeta bir çığlık olmuştu ve bütün kâinat susmuş, dinliyordu. Kayığımız ayın sularda çizdiği gümüş yolda ilerlemeye başladı. Küreklerimizin suda çıkardığı sesler bile Cemil Bey'in kemençesinden dökülen nağmelerin içinde eriyordu. Bir ara arkama dönüp bakınca gözlerime inanamadım; binlerce kayık, fenerlerini yakmış, ışıktan bir alay halinde peşimize takılmıştı. Hemen arkamızdaki kayıkta bir Mevlevî dervişi bembeyaz tennuresini savura savura sema ediyordu. Aynı kayıkta, ışık oyunlarının esrarengiz bir hava verdiği genç bir şeyh yeşil destarlı sikkesi ve siyah cübbesiyle *Hüsn ü Aşk* ülkesinden şimdi çıkıp gelmiş gibiydi. Delici bakışlarını bir an

üzerimde hissettim. Cemil Bey, Şedaraban taksiminin son yayını çekerken onun sesi yükseldi; söyledikleri sanki gizli bir koro tarafından tekrarlanıyordu: *Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş, âteş, âteş, âteş...*[164] O söyledikçe ufuklar kızardı. Bu ne kadar sürdü bilmiyorum, birden kızıl renkli dev dalgalar tarafından kuşatılıverdik. Şimdi uçsuz bucaksız bir ateş denizinde, cehennemî bir fırtınanın ortasında, birer birer eriyip yok olan mumdan gemiler içinde çaresizdik. Cemil Bey'i, plaklarını ve Didar Kalfa'yı kurtarmalıydım...

Evet, kurtarmalıydım, yerimden dehşet içinde fırlayıp merdivenlere koşarken gözlerimi açtım, oturduğum koltuktaydım ve Didar Kalfa inliyordu. Ah bir sabah olsaydı, bir sabah olsaydı... Gördüğüm karmakarışık rüyanın teferruatını unutmamak için kalktım, bir bardak su içtim. Sabahki üstünkörü kahvaltıdan beri ağzıma bir lokma bile koymadığım için midem delinecek gibi kazınıyordu. Dolaptan bir parça ekmek alıp yemeye çalıştım, ama lokmalar boğazımda düğümleniyordu. Dadımın odasına dönüp alnındaki ıslak bezi değiştirdikten sonra az önce gördüğüm rüyayı zihnime yerleştirmek için kendimle mücadele ederken içim geçmiş. Dış kapı yıkılırcasına çalınmasaydı ne zaman kendime gelirdim, bilmiyorum.

Şaşkın ve perişan bir halde kapıyı açınca gürültücü bir kadın kalabalığı içeri daldı. Dadımın arkadaşları... Bir kısmı ellerinde dolu tencerelerle, sahanlarla gelmişlerdi. Ayol, komşu komşunun külüne muhtaçmış, niçin haber vermemişim? Zavallı Didarcığın bakıma ihtiyacı varmış, ben erkek başıma ne yapabilirmişim. Yerden göğe haklılardı; haber Dr. Rifat Beylerden uçurulmuş olmalıydı.

Bu kadınlar soğuk nevalenin teki olarak gördükleri bu adamı, yani beni ne kadar ayıplasalar azdı ve ne kadar sevindirdiklerini bilseler, hayret ederlerdi.

DEFTER 35

5 Mart 1935

ASLINDA artık yazmamaya kararlıydım; hatta bir hafta kadar önce, bütün yazdıklarımı tam sobaya atıp yakacakken içimde öfkeli bir ses, "Yaptığın doğru değil Galip Efendi! Bu defterler ileride birilerinin işine çok yarayabilir!" diye konuşmaya başlayınca vazgeçtim. Kaleme yeniden sarılışım, Yenikapı Mevlevîhanesi'nin son şeyhi Abdülbaki Dede Efendi'nin Hakk'a yürüdüğünü öğrendikten sonradır.

Doğrusu, dadımı Karacaahmet'te, annemin ve teyzemin yanında toprağa verdikten sonra dünya benim için boşalmış gibiydi. Koskoca bir konakta tek başımaydım artık; yıllardır memlekete dönemeyen dayım ve hiçbir münasebetimin olmadığı uzak akrabalar dışında kimsem kalmamıştı. Dadım meğerse varlığıyla evin her köşesini doldurup ısıtıyormuş. Mezarlıktan birkaç komşunun yardımıyla eve dönmüş, o gün taziye için gelenlerin sonuncusu da çekip gidince şaşkın bir şekilde ortalıkta dolaşan Gümüş ve Sefil'le baş başa kalmıştım. Evdeki iki kedicik ve sokaktaki zavallılar da artık dadısızlardı. Kim bakacaktı onlara? Benim gibi kendine bakmaktan aciz bir adam mı?

Günlerce evden dışarı çıkmadım. Üniversite Reformu'nda kapı önüne konulduktan sonra yaşadıklarımın bir benzerini yaşıyordum. Komşular dadımın hatırına yemek taşıyıp durmasalardı belki de kedilerimle birlikte açlıktan ölecektim. İntihar fikri de ara sıra zihnimi yokluyor, kendi kendimle didişip duruyordum. Fakat, hayır, teslim olmayacaktım. Bir gün Hoca Ali Rıza'nın bende hep hicret arzuları uyandıran tablosuna bakarken babadan, dededen kalma ne varsa hepsini satıp savdıktan sonra bir gemiye binip beni kimsenin tanımadığı yabancı diyarlara gitme hayalleri kurmaya başladım. Seyahat, evet! Fakat bu hayale ne zaman dalsam, korkulu bir rüya görmüşüm gibi dehşetle kendime geliyordum. Ya tam bir İstanbul çocuğu olan dayım gibi bir daha İstanbul'a dönemezsem... Hayır, İstanbul'dan uzak kalmaya asla dayanamazdım. Bu, benim için bir başka çeşit intihar olurdu.

Sonra bir gün beynimde bir şimşek çaktı; seyahat, ama İstanbul'da başlayıp İstanbul'da biten bir seyahat... Evliya Çelebi, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Abdullah Dede'nin tavsiyesi üzerine önce İstanbulcuğumuzu yazmıştı, ben sadece İstanbulcuğumuzu, tarihini, kültürünü, insanlarını ve son zamanlarda başına gelenleri yazabilirdim.[165] Gazetelerin Osmanlı geçmişine çeşitli vesilelerle nefret kustuğu İstanbul'u devlet de gözden çıkarmış gibiydi; sanki tek çivi çakılmayarak kendiliğinden yok olması isteniyordu. Birileri sahip çıkmazsa yakın bir gelecekte bu şehir hüviyet değiştirmiş olacaktı. Kör kazma çalışıp duruyor, Evkaf İdaresi'nin vakıf mallarını, hatta paraya ihtiyaç duyduğunda tarihî abidelerin kubbelerindeki kurşunları keyfince sattığına dair haberler duyuluyordu. Fetihten beri cami olarak hizmet veren Ayasofya birkaç yıl önce restorasyon bahanesiyle kapatılmış, birtakım adamların gözlerden uzak bir şekilde, Amerika'daki Bizans Enstitüsü adına çalışma yapmalarına izin verilmişti.

Kendimde bir misyon vehmetmeye başlamıştım; maddî imkânlarım elverdiğince toplamaya devam edecek ve Dr. Süheyl'in yaptığı gibi, gördüğüm, işittiğim, okuduğum her şeyi not edecek, fotoğraf çekecek, defterler doldurarak gelecek nesillerin neler olup bittiğini öğrenmeleri için kayıtlar bırakacaktım. Tanburi Cemil Bey'in hayatını yazmaktan vazgeçmiştim, onu oğlu yazsındı! Bu kararın beni birden canlandırdığını söylesem belki de inanmayacaksınız. Hayatım böylece bir mânâ kazanacaktı, bir işe yarayacaktım.

Çok iyi hatırlıyorum, günlerden 2 Şubat Cumartesi'ydi ve havalar artık iyiden iyiye soğumaya başlamıştı, galiba kar geliyordu. 1 Şubat'ta müze olarak ziyarete açılmış olması gereken Ayasofya'yı yeni haliyle görmek için karşıya geçmek üzere Üsküdar'a inip her zamanki tütüncüden birkaç gazete alarak vapura binmiştim. Üç dört gün önce gazetelerde çıkan haberlere göre, Fossati'nin Ayasofya'da yaptığı restorasyon sırasında, Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından mabedin nisbetleri gözetilerek yazılmış olan *İsm-i Celâl*, *İsm-i Nebî*, *Hulefa-yı Raşidîn*, *Hasan* ve *Hüseyin* levhaları indirilmiş, halılar da toplanıp büyük bir kısmı Edirne Selimiye Camii'ne gönderilmişti. Bazı Bizans eserleri, mesela Askeri Müze'deki iki lahidle Nuruosmaniye Camii önündeki ve Zeyrek Camii'ndeki lahidler, ayrıca çeşitli yerlerdeki Bizans sütunları, sütun başlıkları vesaire Ayasofya'ya taşınacaktı. *Akşam* gazetesinde bu bilgilerin verildiği haberin son cümlesi, karar sahiplerinin asıl maksatlarını çok açık bir şekilde ifade ediyordu: "Ayasofya kısa bir zaman içerisinde büyük bir Bizans Müzesi olacaktır."[166]

Vapurda uygun bir yer bulup oturduktan sonra Ayasofya Müzesi'nin açılış haberi bakalım nasıl verilmiş diye önce *Cumhuriyet*'e baktım. Birinci sayfada, tam ortada, resimli minik bir haber: "Ayasofya Müzesi dün halka açılmış, Alman bandıralı Resolute vapurile limanımıza gelen seyyahlar da şehre çıka-

rak Ayasofya'yı ve diğer camileri gezmişlerdir. Resmimiz, seyyahlardan bir kısmını, Ayasofya avlusunda göstermektedir." *Akşam*'ın birinci sayfasındaki haberse dört kısa cümleden ibaretti: "Ayasofya Müzesi dün açılmıştır. Camideki halılar ve levhalar kaldırılmıştır. Levhaların altından kıymetli Bizans mozaikleri meydana çıkmıştır. Müzeyi gezmek isteyenlerden 11 buçuk kuruş ücret alınıyor." Bu kadar, evet bu kadar! Ne kadar da ehemmiyetsiz bir hadiseymiş! Birileri haberin fazla büyütülmemesi için gazetelere talimat vermiş olmalı. 1453 yılından beri cami olarak İstanbul hayatının merkezinde duran bir mabet, dört yıl boyunca Amerika'daki Bizans Enstitüsü namına çalışan, hakkında isminden bir şey bilmediğimiz bir yabancıya teslim edilmişti. Elbette bir Bizans Müzesi kurulmalıydı; Bizans'tan kalan ne varsa, bize emanettir ve hepsini büyük bir dikkat ve titizlikle korumak vazifemizdir. Fakat sembolik mânâ taşıyan bir mabedi Bizans Müzesi yapmak, müthiş bir aczin ve teslimiyetin ifadesi değilse nedir?

Köprü'de vapurdan indikten sonra tramvaya binmedim; sakinleşmek ve düşünmek için yürümeye karar verdim.

Kalbim hüzünle doluydu.

AYASOFYA'yı yeni hüviyetiyle görmek için çıktığım halde ayaklarım beni Nuruosmaniye yoluyla Kapalıçarşı'ya, oradan Beyazıt taraflarına sürüklemişti. Hani bir şeye niyetlenirsiniz, fakat içinizde gizli bir güç buna mâni olur, iradenize hükmedemezsiniz, öyle bir şey... Galiba Ayasofya'nın hayalimde eski haliyle kalmasını istiyordum. Kaç defa aynı niyetle çıktım, hatta bir keresinde kapısına kadar gittiğim halde gerisin geri döndüm. İçimden gelmedi. Bugün öğleden sonra kendimle epeyi mücadele ettikten sonra on bir kuruş verip bir bilet alarak girdim içeri. Avlu arkeologlarca hallaç pamuğu gibi atılmış görünüyordu. Geçenlerde bir gazete haberinde hafriyatın şu

sıralarda Alman Âsâr-ı Atîka Enstitüsü Müdürü Dr. M. Schede tarafından yürütüldüğünü okumuştum. Dördüncü asırda batan eski kilisenin enkazını çıkarmak istiyorlarmış. Bir galeri ve suyolu keşfetmiş, bir hayli sütun başlığı çıkarmışlar. Ayasofya mahzeninde de araştırma yapacaklarmış. Hafriyat yapılan yerleri yakından görmek istedim, fakat yaklaştırmadılar. Padişah türbelerini ziyaret etmek istedim; kapalıymış.

Bu adamların aslında ne yaptıklarını, onlara bu izni verenlerin bildiklerine ve yapılanları ciddiyetle kontrol ettiklerine asla inanmıyorum.

Yapacak bir şey yoktu; içeri girdim. Evliya Çelebi'mizin büyük bir safiyetle planının Hızır Aleyhisselâm tarafından verildiğini yazdığı Ayasofya, o muhteşem mabet, sanki kalbim gibi, hayatım gibi bomboştu. Kazasker'in düne kadar kubbeyle âdeta bütünleşmiş görünen levhaları indirilip duvarlara gelişigüzel dayanmış, öylece duruyorlardı. Kapılardan geçmediği için Sultanahmet Camii'ne taşıyamamış, parçalamaya da cesaret edememişlerdi.[167] Dedem ve dayımla bir Kadir Gecesi burada yaşadıklarımı hatırladım; iğne atılsa yere düşmeyecek derecede kalabalıktı ve herkes büyük bir vecd ve heyecan içindeydi. Muhtelif tarikatlerin mensupları teravih namazı kılındıktan sonra hususi kıyafetleri içinde kendi usullerince zikir ve tevhide başlamışlardı. Yabancı diplomatlar ve askerlerle Müslüman olmayan diğer davetlilerin, yukarıda, kubbeye yakın bir noktadaki galerilerden seyrettikleri bu manzara hakikaten muhteşemdi; insanı mıknatıs gibi içine çeken öyle bir manevi atmosfer doğmuştu ki anlatılır gibi değil. Padişahlar Topkapı Sarayı'nı terk etmeden önce Kadir Gecesi alayları da burada yapıldığı için her yer fener ve kandillerle donatılır, havai fişekler patlatılır, toplar atılırmış.

Ayasofya'da fazla duramadım; kaçarcasına çıkıp ne düşüneceğimi bilemez halde Köprü'ye yürüdüm. Vapurda münasip

bir yer ararken Merkezefendi Dergâhı'nın son şeyhi Nurullah Efendi ilişti gözüme, bir pencere kenarında paltosuna iyice sarınıp oturmuş, denizi dalgın dalgın seyrediyordu. Selam verip tam karşısına geçtim, oturdum. Yüzüme dikkatle baktı, tanımamıştı:

"Efendi Hazretleri, hatırlamadınız mı?" dedim. "Ramazan'dan birkaç gün evvel ziyaretinize gelmiştim. Sonra Abdülbaki Dede Efendi'yle birlikte bir kahvenizi içmiştik!"

Yüzünde mahcubiyet ve ızdırabın birbirine karıştığı tuhaf bir ifadeyle, "Ah, çok özür dilerim beyefendi," dedi, "şimdi hatırladım. Tanburi Cemil Bey merhumun kabrini arıyordunuz. Galip Bey değil mi?"

"Evet efendim. Nasılsınız?"

"Bu zamanda nasıl olunursa öyleyiz beyefendi. Bir de dostlarınız bir bir göçüp sizi terk ediyorsa... Biraz dertleşmek için Ahmed Remzi Dede Efendi hazretlerine gidiyordum."[168]

"Bir yakınınızı mı kaybettiniz efendim?"

Yüzüme hayretle baktı:

"Siz duymadınız mı? Abdülbaki Dede Efendi'yi evvelki gün sırladık! O gün meğer Ali Rifat Bey de vefat etmiş. Bugün toprağa verildi."

Donup kalmıştım. Dadımın ölümünden sonra eve kapandığım için dünyadan haberim yoktu. Son bir haftadır ara sıra dışarı çıkıyor, Üsküdar'da bir şeyler yedikten sonra birkaç gazete alıp eve dönüyordum, ama... Ya gazeteler Abdülbaki Dede Efendi'nin ölümünü haber vermeye değer görmediler yahut haberi iç sayfalarda gözden ırak bir köşeye sıkıştırdıkları için gözümden kaçtı. Halbuki Rauf Yekta Bey'in vefat haberini genişçe vermişlerdi. Merhumu son defa onun cenaze merasiminde görmüştüm. Birkaç gündür gazete mazete okumadığım için Ali Rifat Bey'in vefatından da haberim olmadı.

RAUF Yekta Bey'in vefatını yazmadığımı şimdi hatırladım. Hasta dadımı arkadaşlarına emanet edip zar zor bulduğum bir otomobille cenaze namazına son anda yetişmiştim; aslında ben de canlı bir cenaze gibiydim; abdest alırken titriyordum. Beylerbeyi Camii'nde en fazla kırk kişilik bir cemaatle kıldığımız cenaze namazında musiki çevrelerinden çok az kişinin bulunmasına pek şaşırdığımı söyleyemem. Konservatuvar'dan -gazetelerde fotoğraflarını gördüğüm için tanıdığım- Cemal Reşid, Ali Sezai ve Mesud Cemil, o kadar! Gerisi herhalde akrabaları ve komşularıydı. Cemal Reşid'le Mesud Cemil mezarlığa da geldiler. Merhumu, Nakkaşbaba mezarlığında, mezar taşındaki tarihe bakılırsa, kırk dört yıldır burada yatan bestekâr Şevki Bey'in yanında toprağa verirken, daha doğrusu sırlarken çok tuhaf duygular ve vuzuhsuz düşüncelerle boğuşuyordum ve aklım dadımdaydı. İçimde dev bir koro sanki Şevki Bey'in o nefis ve melankolik Hüseynîlerini, Hicazlarını, Hicazkârlarını, Hüzzamlarını karmakarışık icra ediyordu.

Kimden dinlemiştim, hatırlamıyorum: Ahmet Râsim Bey, her tarafın karla kaplı olduğu bir kış gecesi Beyoğlu'nda, Altıncı Daire civarından geçerken birinin caddeye yuvarlana yuvarlana indiğini görüp yardıma koşmuş, bakmış ki, can dostu Şevki Bey, her zamanki gibi zilzurna sarhoş. Bıraksa donup ölecek. Hemen sırtlamış, onunki uzakta olduğu için kendi evine götürüp yatırmış. Şevki Bey, ertesi sabah yabancı bir yatakta uyanınca çok şaşırmış ve yemin billâh ederek hiçbir şey hatırlamadığını söylemiş. Zavallının ölümü de alkol yüzündenmiş. Beylerbeyi'nde başka bir arkadaşının evinde küp gibi içmiş, ertesi sabah uyanmayınca, bakmışlar ki buz gibi! Mezar taşına arkadaşı Hafid Bey tarafından yazılan nefis tarih manzumesini okurken aklımdan neler geçmişti, neler!

"Ah Şevki Bey, büyük sanatkâr!" demiştim içimden. "Bakalım şimdi sana komşu gelen Rauf Yekta Bey'le anlaşabilecek misin? Eğer işrete orada da devam ediyorsan, bil ki, üstad en-

sendedir! Fırsatı ganimet bil, o mübarek adamın eteğine yapış ve cennetin yolunu tut! Biliyorsun, orada en güzel içkiler helâl! Keyfine bak ve dilsûz şarkılar besteleyip oradakilerin yüreklerini de dağlama! Bu dünyayı özlüyor musun, bilmiyorum. İnan ki, artık özlenecek bir yer değil. Sana dünyaya geri dönme şansı verilse bile, asla kabul etme! Bu dünya artık senin bıraktığın dünya değil; *gül hazin, sünbül perişan bağzârın şevki yok!*"

Mazbut bir ilim adamı ve titiz bir sanatkâr olan Rauf Yekta Bey -galiba daha önce yazmıştım- eski musikinin işretle birlikte anılmasından çok rahatsızdı ve Cemil Bey'in de Şevki Bey gibi işret sofralarında yavaş yavaş intihar ettiğine inanırdı.

Nakkaşbaba'dan ayrılırken, "Bulunmaz bir fırsat!" diye düşünerek hakikaten çok üzgün görünen Mesud Cemil Bey'in yanına yaklaşmıştım. Fötr şapkası, açık renkli paltosu ve tel çerçeveli gözlükleriyle olduğundan daha yaşlı görünüyordu. Hâlbuki benden en fazla üç yaş büyüktü.

"Başınız sağ olsun Mesud Bey!"

"Cümlemizin," demişti başını çevirmeden, "o, kıymeti bizden ziyade Avrupa'da bilinen büyük bir âlimdi," diye devam etti: "Türk musikisinin, Türk ruhunun ve Türk san'atının bütün kıymetleriyle üstünlüğüne inanan bir idealistti. Söyler misiniz, onu teşyi eden cemaat bu kadarcık mı olmalıydı?"

Babasıyla ilgili hassasiyetini bildiğim için biraz da tahrik etmek maksadıyla, "Merhum pederinizin cenaze merasimi gibi!" demiştim.

Farkına varmadan sohbete daldığı kişinin kim olduğunu birden merak ederek durakladı, tanıyınca, "Ooo, Galip Bey," demişti, "anlaşılan sizden kurtuluş yok!"

"Endişe etmeyiniz!" demiştim. "Emin olunuz, beni bir daha görmeyeceksiniz!"

"Hani pederi yazmak istiyordunuz!"

"Alâkanıza teşekkür ederim, fakat vazgeçtim."

"Peki ama niçin?"

Mesud Bey'in yüzünde derin bir hayret ifadesi belirmişti, halbuki ben memnun olacağını zannediyordum.

"Düşündüm de," dedim, "bu vazife size düşer! Siz yazmalısınız! İsterseniz topladığım bütün bilgi ve belgeleri takdim edebilirim!"[169]

RAUF Yekta Bey, Abdülbaki Dede Efendi'nin can dostu ve Mehmed Celâleddin Dede'nin tanbur talebesiydi. Yenikapı Mevlevîhanesi'nin son üç yılında da, biri şeyh, diğeri neyzenbaşı, aynı havayı teneffüs etmişlerdi. Cenaze merasiminde üzüntüden ayakta durmakta zorlanan Abdülbaki Dede Efendi'ye mezarlıktan dönerken Üsküdar'da vapura bininceye kadar refakat etmiştim. Kütüphaneler Tasnif Komisyonu'na aza olarak tayin edilmeyi bekliyordu. Nurullah Bey'in anlattığına göre, birkaç kişi bu işin olmayacağını söyleyince haddinden fazla üzülmüş, bir müddet sonra müsbet cevap gelince de çok heyecanlanmış. Bir üzüntü, bir sevinç...

Geçen perşembe günü öğleden sonra Süleymaniye Kütüphanesi'ne giden Abdülbaki Dede, yakın dostlarından olan müdür Zahir Efendi'nin odasında otururken birden fenalaşıp bayılmış. Ayıldıktan sonra istediği kahveden birkaç yudum içmiş, fakat kendini iyi hissetmediği için bir arabayla eve gönderilmesini rica etmiş. Hemen bir otomobil çağırıp kütüphane memurlarından birini yanına katarak uğurlamışlar. Aksaray Caddesi'ne geldikleri sırada tekrar bayılınca o civardaki Pertev Eczanesi'ne yetiştirmek istemişlerse de, kapıda ruhunu teslim edip *irtihâl-ı dâr-ı beka* eylemiş. Naaşı Yenikapı Mevlevîhanesi'ne götürülmüş, dokuz yıldır boş duran odasına yatırılmış ve isteyenlerin gelip ziyaret etmeleri için Cuma günü orada tutulmuş. Ve son postnişin, önceki gün öğle vakti Merkezefendi Camii'nde kalabalık bir cemaatle kılınan cenaze

namazından sonra, Mevlevîhane bitişiğindeki Muhibler Kabristanı'nda ilk postnişin Kemal Ahmed Dede'nin yanına, İsm-i Celâl Tevhidi okunarak sırlanmış.

Nurullah Efendi, Ahmed Remzi Dede Efendi tarafından Gülbang-i Mevlevî okunurken cemaatin gözyaşlarına boğulduğunu söyledikten sonra sustu ve gözlerinden taşmak üzere olan yaşları göstermemek için başını çevirip uzaklara daldı.

Abdülbaki Dede Efendi, üç ay kadar önce Yenikapı Mevlevîhanesi'nde karşılaştığımızda, "Kemal Ahmed Dede'ye ve peder merhuma 'Telâkimiz yakın' demek için geldim!" demişti. Yakınmış hakikaten şeyhim, hem de çok yakınmış! "Garîk-i rahmet-i Yezdân olunuz!" Başka ne diyebilirim?

Vakt-i şerîf hayrola,
hayırlar fethola,
şerler def' ola,
Şeyh Abdülbaki Dede Efendi merhum
garka-i garîk-i rahmet-i Yezdân,
hâcesi hoşnûd ola,
dem-i Hazret-i Mevlânâ,
sırr-ı Şems-i Tebrizî,
kerem-i İmam-ı Ali,
Hû diyelim, huuu...

BATMAKTA olan güneş Üsküdar evlerinin camlarını tutuşturmuştu. Nurullah Efendi'yi kendi haline bırakıp kalktım, güverteye çıktım. Ahmet Haşim'in dediği gibi, son ışıklarla bulutlar cenk ediyor, bir değil, sanki kan rengi bin süvari bakır zirvelerin ardından kopmuş, dörtnala geliyordu. Bir an bir ateş denizinin üstünde, mumdan bir geminin içindeymişim gibi bir hisse kapıldım. Bu kayık eriyip yok olmadan beni ateş denizinden geçirecek bir Aşkar'a ihtiyacım vardı.

Beşinci Hikâye

ATEŞ DENİZİNDE MUMDAN GEMİLER

YANGIN aç bir canavar gibi azgın bir hırs ve dinmek bilmeyen bir öfkeyle sağa sola saldırıyor, irili ufaklı ahşap evleri yutarak büyüyor, büyüdükçe öfkesi kabarıyor, kükrüyor, pençelerini selâtin camilerine bile geçirmeye çalışıyordu.

Esad Galib, Müneccimbaşı'nın konağından ayrıldıktan sonra Mevlevîhane Kapısı'ndaki evlerine giderek lüzumlu bazı eşyalarını yanlarına alıp birkaç gün Yenikapı Mevlevîhanesi'nde barınmalarını istediği anne ve babasını ikna edememişti. Ancak cumartesi gecesi ateşin hiçbir engel tanımadan dört bir tarafa saldırdığını görünce istemeyerek toparlanan Mustafa Reşid Efendi ve Emine Hanım, oğullarının yardımıyla bir derviş hücresine yerleştiler. Ateşten kurtuluşu sur dışına kaçmakta bulanlar, yükte hafif, bahada ağır eşyalarını yanlarına alıp fenerlerini çekmiş, perişan bir halde kafile kafile Merkezefendi ve Yenikapı dergâhlarına doğru akıyorlardı. Nefs-i İstanbul neredeyse boşalmış, meydan, yangını kızıl bayram bilenlere kalmıştı.

Mevlevîhane ve çevresi anababa günüydü; açları doyurmak için matbah-ı şerifte kazanlar kaynıyor, telaşla koşuşturan dervişler hücrelerde, semahanede ve bahçede felâketzedeler için yataklar hazırlıyorlardı. "İyi ki mevsim kış değil!" diye düşünen Esad Galib, çocukluk arkadaşı Şeyh Ali Nutki Dede'yi selamlıktaki odasında ümmet-i Muhammed'i belalardan esirgemesi için Allah'a yakarırken buldu. Genç şeyhin gözlerinden süzülen yaşlar, yeni bıraktığı sakalının telleri arasında kayboluyordu.

Babası Kütahyalı Şeyh Ebubekir Dede'nin vefatından sonra, Yenikapı postuna on dört yaşında on dördüncü şeyh olarak oturan Ali Nutki Dede,

Esad Galib'in çocukluk arkadaşı Memiş'ten başkası değildi. Babasının Memiş diye seslendiği, fakat bu isimden hoşlanmadığı için posta oturduktan sonra kendisine Nutki mahlasını seçen genç şeyh duasını bitirdikten sonra görüşüp oturdular. Oda, pirinç şamdanlardan birindeki tek mumla aydınlatılmıştı.

Esad Galib, hüzünlü bir sesle, "Şeyhim," dedi, "bu halk ne günah işledi ki başından belâ eksik değil!"

Esad Galib'den beş yaş kadar küçük olan Ali Nutki Dede, mendiliyle gözlerini kuruladıktan sonra acı acı gülümsedi:

"Hazret, bunu elbette sen daha iyi bilirsin! Senin tasvir ettiğin Benî Muhabbet kabilesi bu kara bahtlı halk işte! *Ciydikleri âftâb-ı temmûz, içdikleri şu'le-i cihan-sûz... Erzâkları belâ-yı nâgâh, âteş yağar üstlerine her gâh...*"[170]

Esad Galib, yazmakta olduğu *Hüsn ü Aşk* mesnevisinin birkaç ay önce bu odada okuduğu beyitlerinin genç şeyh tarafından hatırlanmasına memnun olmuştu; onun bıraktığı yerden devam etti:

"*Ekdikleri dâne-i şerâre, biçdikleri kalb-i pâre pâre...*"[171]

"Bu bir imtihan olsa gerek! *Mesnevi-i Şerif*'deki o yangın hikâyesini hatırlar mısın? Hani Hazret-i Ömer zamanında bir yangın çıkar. Taşların kuru ağaçlar gibi yandığı, kuşların gökte kanatlarının tutuştuğu, suyu bile şaşırtıp korkutan dehşet-engiz bir yangın... Çaresiz kalan halktan bazı kişiler Ömer'e gidip yangını suyun söndüremediğini söyleyerek yanıp yakılırlar. Ömer der ki: 'O yangın, sizin hasislik ateşinizden bir şuledir! Suyu bırakın, yoksullara ekmek dağıtın!' Onlar da derler ki: 'Bizim kapılarımız herkese her zaman açık. Biz mürüvvet ehli cömert kişileriz!' Ömer'in verdiği ibretamiz cevap şöyle: 'Siz, âdet olduğu için yoksullara ekmek verdiniz, Allah için değil!' Bu kıssayı istediğin gibi tevil ve tefsir edebilirsin!"

İçinden, "İyi ama, bu yangınlarda zenginler sadece zarara uğruyor, yoksullarsa her şeylerini kaybediyorlar!" diye geçiren Esad Galib'in gözleri şamdandaki mumun tepesinde hafif hafif dalgalanarak etrafa cılız ışıklar yayan aleve takılıp kalmıştı; bu alevciğin içinde de korkunç yangınlar barındığını düşününce ürperdi. Bir rivayete göre, Cibali'de, Gül Camii yakınlarındaki Çıngıraklı Değirmen Mahallesi'nde oturan Hasırcı İbrahim

Hoca'nın, başka bir rivayete göre Mavnacı Ali adında birinin evinde çıkan yangının müsebbibi belki bu kadarcık bir alev, hatta belki de ocaktan yahut tütün çubuğundan sıçrayan bir kıvılcım tanesiydi. Birkaç ay önce, bu odada Aşçıbaşı Sahih Ahmed Dede'nin da bulunduğu bir can sohbetinde *ateş* ve *aşk* üzerine konuştuklarını hatırladı. *Hüsn ü Aşk*'tan Beni Muhabbet kabilesini tasvir ettiği beyitleri okuduktan sonra, *Mesnevi*'nin ilk on sekiz beytinden başlayarak bir ateş denizinin içine dalmışlardı.

ESAD Galib, Yenikapı Mevlevîhanesi'nden ayrıldıktan sonra, fenerini yakıp o civardaki surlara tırmanarak alevlere teslim olmuş şehrin çatırdaya çatırdaya yanışını dehşet içinde seyretmeye başladı. Kısacık ömründe onlarca yangına şahit olan Esad Galib, böylesini ilk defa görüyordu. Kızgın bir kül ve kıvılcım tufanı sur içini teslim almıştı; kızıldan sarıya renk renk alevler çatıları yalayarak ilerlerken her taraftan duman sütunları yükseliyordu.

Cehennem sanki yeryüzüne inmiş, gök kalın ve siyah bir duman tabakasıyla örtülmüştü. Bu, içinde cinlerin yüzdüğü bir Nemrut ateşiydi; [172] bütün güzellikleri yakıp kül eden, zenginlikleri tüketen azgın bir ateş... İşte Hekimoğlu Ali Paşa Camii civarını talan eden bir ateş kolu da yeni kollara ayrılıp ara sokaklara dala çıka büyük bir hızla Kocamustafapaşa'ya doğru geliyordu. Ateşin henüz ulaşamadığı mıntıkalar mahşer yeri gibiydi. Dehşet içinde bağrışıp çağrışarak oraya buraya kaçışan kadınların, çocukların, gençlerin, ihtiyarların çaresizliği onun da çaresizliğiydi. İstiyordu ki gözyaşı sel olsun, akıp söndürsün dalgaları dağlar gibi kabarıp duran bu ateş denizini. Birden başı dönmeye başladı; yorgun surların üstünde fenerini bir taşın üstüne koyup olduğu yere çöktü; şimdi karşısında sadece sonsuza doğru uzanan bir ateş denizi vardı. Kızıl dalgaların üzerinde kızıl mumdan gemileriyle gezinen cinler, bu korkunç denizi aşarak selamete ulaşmak isteyenleri, "Gel, gemiye bin, bin de kurtuluşa er!" diyerek aldatıyorlardı. Her gemi, cinlerin davetine aldanıp binenleri avlayan bir tuzaktı.

Esad Galib uykuyla uyanıklık arasında görülmüş rüyalara benzeyen hayallerden silkinerek uyandı ve puthanedeki putları kırdığı için Nemrut tarafından ateşe atılıp yakılmak istenen İbrahim Halilullah'ı düşündü. Ateş, Allah'tan, "Serin ve selamet ol!" emrini alınca İbrahim'i yakmamıştı. Enbiya

suresinde bu kadar anlatılan, fakat zamanla süslenip püslenen bu kıssayı çok severdi. *Taberi Tarihi*'nde okuduğuna göre, dağ gibi odun yığılarak yakılan ateşe Nemrut tarafından mancınıkla fırlatılan İbrahim, havada kendisini yakalayan ve bir arzusunun olup olmadığını soran Cebrail'e bir şeyi ancak Allah'tan dileyebileceğini ifade ettikten sonra, "Allah ne diliyorsa onu yapsın!" deyince ateşin içine düşer düşmez kendini bülbüllerin şakıdığı, suların çağıldadığı bir gül bahçesinde bulmuş. Ona "Halillullah" denilmesi, bu çok zor anında Allah'a güvenmesindenmiş. Esad Galib, Hazret-i Pîr'in *Mesnevi*'sinde de İbrahim için serinleyerek gül bahçesine dönüveren Nemrut ateşinden sıkça bahsedildiğini düşündü ve üçüncü ciltten bir beyit hatırladı:

Demir taşa çalındı, bir ateştir sıçradı.
Hem öyle bir ateş ki
padişahtan da saltanatından öç alıcı...

İbrahim gibi ateşte yanmamanın, *semender-tıynet* olmanın bir yolu var mıydı acaba? Şeyh-i Ekber'in eserlerinden birinde okumuştu: *Rûh-ı lâtif* ateşte yanmazmış; bedenleri riyâzetle âdeta cisimsizleşen evliya ateşte yanmamak, suya batmamak, hatta uçmak gibi kerametler gösterirlermiş. Babasının tercih ettiği yol olan Bayrami Melâmîliğinin doğuşundaki gibi... Hacı Bayram-ı Velî'nin halifelerinden Göynüklü Akşemseddin'le cezbeye ve Melâmet neşesine sahip olan Bursalı Bıçakçı Ömer Dede arasında ciddi bir meşrep farklılığı varmış. Hacı Bayram bu yüzden onların arasını ateşten başka hiçbir şeyin temyiz edemeyeceğini söylermiş. İki halife şeyhlerinin ölümünden sonra Göynük'te postu serip irşada başlamışlar; ancak bütün müritler Akşemseddin'e bağlanmış. Müritsiz kalan Bıçakçı Ömer Dede, rakibinin meclislerinde bir köşede oturur, fakat zikre katılmazmış. Bu durumdan rahatsız olan Akşemseddin, öfkesini, "Zikre mülâzemetin lâzımdır, yoksa senden şeyhin tâcını alırız!" diye ifade edince, Ömer Dede, "Madem öyle, yarın bizim eve gelin, size hırka ve tâcı teslim ederiz!" demiş. Ertesi gün evinin avlusunda büyük bir ateş yaktıran Bıçakçı, cuma namazından çıkıp gelen Akşemseddin ve müritlerinin gözü önünde hırka ve tâcıyla ateşe dalıvermiş. Bir müddet sonra sapasağlam dışarı çıkmış;

yanan sadece hırka ve taçmış. O günden sonra Bıçakçı'nın yolunu tutan Melâmîler ne hırka giymişler, ne taç.

Esad Galib, İbrahim'in Nemrut ateşine, Bıçakçı Ömer Dede'nin de kendi yaktığı ateşe dalması gibi, bu cehennemde girdaplara dalıp çıkarak kemale ermeyi arzuladı. Bu dipsiz, kıyısız, uçsuz bucaksız bir ateşti. Birden beyaz kanatlarını açmış bir kısrağın kendisine doğru süzüldüğünü gördü. Onun Aşkar olduğunu biliyordu. Ateş denizi bela dalgalarıyla coştukça coşuyor, kıvılcım tufanı dalgalandıkça dalgalanıyor, iyilik ve güzellik adına ne varsa yutuyordu. Aşk, güzeller güzeli kısrağın, Aşkar'ın omuzlarında ateş denizini aşarken mumdan gemilerde ölüme davet eden gulyabanileri kılıçtan geçirdi. Aşkar sanki bir semenderdi ve soluğu *Berd Âyeti*... Sonunda bu cehennemin üzerinden seher vaktinde esen rüzgâr gibi geçerek cennet gibi bir sahile ulaştılar. Orada bülbüllerin dile gelip mucizeler söylediği cennet ülkesinin baharı hüküm sürüyordu. Yemyeşil bir zümrüt dünyasının içindeydiler. Binbir çeşit çiçek ay yüzlüler gibi gülümsüyordu. Güller, lâleler, sünbüller, ayçiçekleri, nergisler, karanfiller...

.....

.....

GÖZLERİNDEN yaşlar boşanan Esad Galib, çaresizlik içinde olduğu yere çöktü. Sadece küçük evler, büyük konaklar, zarif köşkler, vezir ve sultan sarayları, elmas parçası camiler, medreseler, kütüphaneler, hanlar, hamamlar değil, geçmişin ihtişamı ve geleceğe dair ümitler de yanıyor, kül ve kıvılcım bulutları halinde savruluyordu. Delikanlıların aşkları, rüyaları ve cesaretleri, genç kızların hayalleri ve göz nurları, ince ince işlerle dolu çeyiz sandıkları, dedelerin ve ninelerin kefen bezleri ve zemzem suları, şairlerin ilhamları ve dillerinin ahengi, nakkaşların boyaları ve fırçaları, nakışlı duvarlar, duvarlardaki levhalar, müzehheb kitaplar, nadide halılar, müzeyyen tavanlar, altınlar, gümüşler, elmaslar, zümrütler, toprağın bereketi, suların şırıltısı, çınarların gölgesi, servilerin serinliği, ıhlamurların kokusu, güllerin kırmızısı, bülbüllerin nağmeleri...

Her şey... Her şey yanıyordu.

SONDEYİŞ

GALİP Tahiroğlu'nun defterlerini neşretmek amacıyla yaptığım hazırlıkları tamamlamak üzere olduğum günlerde bir vakıf tarafından "Türk Kültürünün İmkânları ve Geleceği" konulu bir konferans vermek üzere davet edilmiştim. Günlerden cumartesiydi. Daha ziyade vakıf üyelerinden oluşan seçkin bir topluluğun huzurunda konuşurken, ikinci sırada, saçları tamamen ağarmış, her halinden görmüş geçirmiş biri olduğu anlaşılan zarif bir ihtiyarın -yetmişlerinde olmalıydı- beni özel bir dikkatle dinlediğini fark etmiştim. Daha önce hiç görmediğim biriydi, fakat içimde nedense onu çok iyi tanıyormuşum gibi bir his vardı. Konferanstan sonraki ikram sırasında göz ucuyla takip ettiğim bu ihtiyar, etrafımdaki kalabalık dağılınca yanıma yaklaştı:

"Nasılsınız beyefendi?" dedi.

"Teşekkür ederim efendim, iyiyim," dedim.

"Konferansınızı büyük bir zevkle dinledim, son derece isabetli tespitlerde bulundunuz. Her zaman takdirle okuduğum bir muharrirsiniz."

Okuyucularımın iltifatları beni her zaman mahcup etmiştir; dilim dolaşır, ne diyeceğimi bilemem. Bu yüzden ezile büzüle, "Teşekkür ederim efendim," dedim, "iltifat ediyorsunuz!"

"Yoo, iltifat değil, hakikati ifade ediyorum beyefendi. Bendeniz Şevket Nezih, bir yıl kadar oluyor, Divanyolu'ndaki büronuza uğramış, bir emanet bırakmıştım. Erguvani renkte bir kadife torbada defterler ve bir kısım evrak..."

"Ah, beyefendi, nerelerdesiniz?" diye âdeta bir çığlık attım. "Masama bir hazine bırakmışsınız, fakat ne telefon, ne adres... Sizi gördüğüme ne kadar sevindiğimi tahmin edemezsiniz. O günden beri o kadife torbanın içindeyim ve inanmanızı isterim, her ânımda Galip Tahiroğlu var! Size sormak istediğim ne kadar sual birikti, bir bilseniz!"

O sırada dinleyicilerden birkaç kişi yanımıza yaklaştı ve konferansı çok beğendiklerini ifade ederek tebrik ettiler. Şevket Nezih Bey, onlar uzaklaşınca, "Yazılarınızı senelerden beri dikkatle takip ediyorum," dedi, "son bir yıl içinde ise hiçbirini kaçırmadım. Takdim ettiğim evrak hakkında henüz bir şey yazmamış olmanız merakımı mucib oldu. Bir gazetede bugünkü konferansınızla ilgili haberi okuyunca kalkıp geldim. Ne kadar isabet etmişim."

"Haklısınız efendim," dedim, fakat devamını getiremedim. Dinleyicilerden bir genç yanında getirdiği eski bir kitabımı imzalatmak istiyordu. Kitabı imzalarken, "Burada konuşmak zor olacak," diye ilave ettim, "isterseniz çıkıp bir yerde oturalım, birer kahve içer, rahatça konuşuruz."

Şevket Bey, "Benim daha iyi bir fikrim var," dedi, "vaktiniz varsa eğer, fakirhaneye gidelim, görmenizi istediğim bazı şeyler var."

"Hayhay, memnuniyetle!" dedim. "Devlethane nerede?"

Şevket Nezih Bey'in yüzünde ince bir memnuniyet ifadesi belirdi. "Fakirhane"ye "devlethane"yle mukabele edişim hoşuna gitmiş olmalıydı:

"İhsaniye'de..."

İhsaniye, Galip Tahiroğlu'nun mahallesi... Defterleri okurken bir gün kalkıp İhsaniye'ye gitmiş, İhsaniye İskelesi Soka-

ğı'nın üstündeki sokakta onun tarif ettiğine benzer bir konak aramış, bulamamıştım. Heyecanlı bir sesle:

"Affedersiniz efendim, Şevket ve Nezih isimleri bana Galip Bey'in akrabası olduğunuzu düşündürüyor, doğru mu acaba?"

Şevket Bey gülümsedi:

"Defterleri tedkik ettiğinize göre Nezih Şevket'i bileceksiniz!"

"Bilmez miyim? Doğrusu Galip Tahiroğlu'nun hemen her defterinde ismi geçen dayısı Nezih Şevket'in akıbetini de çok merak ediyordum."

"Ben Nezih Şevket'in oğluyum."

"İnanın, ne diyeceğimi bilemiyorum. Müthiş bir sevinç ve şaşkınlık içindeyim! Nezih Bey, Beyrut'tan dönmüş müydü?"

"Evet, 1938 senesinde Yüzellilikler affedilince biz de döndük memlekete. Peder merhum, malumunuz, Yüzellilikler'den değildi, fakat onların bir kısmı çok yakın arkadaşlarıydı. Acele verdiği bir karar yüzünden ömrü gurbette memleket hasretiyle geçti."

"Siz herhalde Beyrut'ta doğdunuz. Çünkü Galip Tahiroğlu'nun notlarında dayısının evli olduğuna dair bir kayıt yok."

"Evet, fakir, Beyrut'ta dünyaya gelmişim. Peder epeyi ileri bir yaşında Mısır'da yaşayan bir Türk ailesinin kızıyla, yani annem Nadire Hanım'la Beyrut'ta tanışıp evlenmiş. Ben tek çocuğuyum ve tekne kazıntısı sayılırım."

Ortam çok gürültülüydü; üstelik benimle görüşmek isteyen, fakat Şevket Bey'le daldığımız hararetli sohbet yüzünden yanıma gelmeye cesaret edemediklerini fark ettiğim bazı dinleyicilerimin müteredditbekleyişlerinden huzursuz olmuştum:

"Şevket Bey, müsaade ederseniz davet sahibinden izin alayım, çıkalım! Yolda konuşuruz!" dedim.

"Hayhay, buyurun!"

Çok eski dostlarımdan olan vakıf başkanıyla görüşüp izin istedim. Çıktık, çevirdiğimiz taksinin arka koltuğuna yerleşirken, şoföre, "Eminönü, Üsküdar İskelesi!" dedikten sonra, Şev-

ket Nezih Bey'e, "Galip Tahiroğlu'nun evi duruyor mu?" diye sordum.

"Maalesef!" dedi. "Beyrut'tan döndüğümüzde tam bir harabeyle karşılaşmıştık. Merhum bu harabede tek başına yangın çıkarmadan onca sene nasıl yaşamıştı, hâlâ şaşarım. Defterlerinde okumuşsunuzdur, kendisinde yangın korkusu vardı. Zannederim bu yüzden mecbur kalmadıkça soba moba yakmıyordu. Başına bir kaza gelseydi, zengin bir kütüphane, alaturka ve alafranga plak koleksiyonları, nadide eşyalar, hüsnühat levhaları, tablolar... hepsi yok olurdu. Bu harabede biz de 1950'lere kadar yaşadık. Belki biliyorsunuz, İhsaniye Sokağı'nda bir zamanlar Sultan Mahmud'un Selimiye Kışlası paşaları için lojman niyetine yaptırdığı konaklar vardı; bu paşalardan biri de bizim büyük dedemiz Tahir Paşa..."

"Tahiroğlu soyadı oradan demek ki?"

"Evet."

"Sizin soyadınız da Tahiroğlu mu?"

"Hayır, Çiftekaya... Merhum peder Beyrut'tan döndükten sonra soyadı almak için Nüfus Memurluğu'na müracaat edince öztürkçe bir soyadı seçmesini istemişler. Pederin aklına da o anda nasılsa Salacak'ta denize girmeyi çok sevdiği Çiftekayalar mevkiinin ismi gelmiş. Galip dayımın aslında başka bir soyadı vardı, hatırlamıyorum, Moğolcaya benzeyen bir kelimeydi. Vefatından bir veya iki yıl evvel mahkemeye giderek Tahiroğlu diye değiştirdi. Yeni soyadını seçerken baba tarafını değil, anne tarafını tercih etmişti."

Eminönü'nde taksiden indiğimizde Üsküdar vapuru iskeleye yanaşmak üzereydi ve güneş batıyordu. Vapura bu tuhaf tesadüfün yarattığı duygularla bindim; üst kata çıktık ve bir cam kenarı bularak oturduk. Şevket Bey'in yüzünden eksik olmayan tatlı tebessüm içimi ısıtıyordu; biliyordum ki, Galip Tahiroğlu'nun defterleri hakkında benden bir açıklama bekliyor:

"Şevket Bey," dedim, "Galip Bey'in son defterinin son cümlelerini hatırlıyor musunuz? Tıpkı böyle bir kış akşamı, Şirket-i Hayriye vapuruna biniyor. Güneş ufukları kızıla boyayarak batmakta... Üsküdar evlerinin camları tutuşmuş. Kendini bir ateş denizinin üstünde mumdan bir kayığın içinde gibi hissediyor. Hatırladınız mı?"

"Elbette hatırladım. Ahmet Haşim'in 'Süvari' şiirine de atıfta bulunur. Defterleri dikkatle okuduğunuz anlaşılıyor."

"Okumak ne kelime efendim? Tamamını yeni harflere aktardım ve atıfta bulunduğu bütün yazı ve haberleri bulduğum gibi iki yüz civarında da açıklayıcı not ekledim. Altından kolay kalkılır bir iş değildi. Önce gazetemde bir yazı dizisiyle kamuoyuna duyurmayı düşünmüştüm, fakat sonra vazgeçerek defterlerin tamamını titiz bir şekilde hazırlayıp kitap olarak neşretmeye karar verdim. Tabii izniniz olursa... Kitap aşağı yukarı hazır!"

Nezih Bey'in çok sevindiği beni dinlerken yüzündeki tebessümün genişlemesinden anlaşılıyordu:

"Ah beyefendi," dedi, "bunu duyduğuma fevkalâde memnun oldum. Size müteşekkirim, Galip Tahiroğlu'nun ruhunu şad ettiniz."

Konuyu değiştirmenin tam sırasıydı:

"Asıl ben teşekkür ederim efendim. Sayenizde bir yıldır sanki başka bir dünyada yaşıyorum. Affedersiniz, İhsaniye'deki konaktan söz ediyordunuz, araya başka mevzu girdi."

"Ha, evet. Konak hakikaten çok kötü durumdaydı, püf deseniz yıkılacak gibi. Adam etmek için çok paraya ihtiyaç vardı. Galip dayımın vefatından sonra içimiz kan ağlayarak yıktırıp yerine iki katlı betonarme bir ev yaptırdık. Pederin ve dayımın kütüphane ve koleksiyonlarını emniyete almak lâzım geliyordu. Bugünkü aklım olsaydı, bütün gücümle karşı çıkardım. O günlerde farklı düşünüyorduk. Eski konaklar çok güzeldi, fakat bakımı ve ısıtılması çok zordu, yaşamayan bilmez. Boğazi-

çi'ndeki güzelim yalılar, yıllarca boş kalmıştı. Konferansınızda anlattıklarınıza hiçbir itirazım yok; Nefs-i İstanbul'un, Boğaziçi ve Üsküdar'ın kıskançlıkla korunması lâzımdı. Rahmetli Galip dayım kendini İstanbul'a adamıştı, her gün sabah erkenden çıkar, sokak sokak gezer, notlar alır, kitabeleri kopya eder, fotoğraflar çekerdi. O hayattayken Tahir Paşa Konağı'nın değil yıkılması, bunun şakası bile yapılamazdı. Konağın yerine yaptırdığımız iki katlı betonarme binayı da yıktırdık. Şimdi yerinde beş katlı bir apartman var."

"Beyrut'tan döndüğünüzde nasıl bir Galip Tahiroğlu buldunuz?

"Hiç sormayınız! Koskoca bir konakta tek başına yaşayan, bakımsız kalmış, zayıflamış, hastalıklı bir adamla karşılaşmıştık. Kalp, tansiyon, ülser... Zavallı, hastalık küpü gibiydi. Annemin titiz bakımı sayesinde on beş yıl kadar daha yaşadı; işin tuhafı, bu hastalıklar yüzünden değil, bir trafik kazasında hayatını kaybetti. Üsküdar'da bir gün karşıdan karşıya geçerken bir otomobilin altında kalmış. 11 Şubat 1953... Merkezefendi'ye defnedilmek istediğine dair bir vasiyeti vardı. Orada yatıyor."

"Allah rahmet eylesin. Cemil Bey'e komşu olmak istemiş anlaşılan!"

"Evet, Tanburi Cemil Bey'i çok severdi!"

"Peki, Şevket Bey, Devran Hanım'ın akıbeti hakkında bir bilginiz var mı?"

"O da hiç evlenmemiş! Hayatının son yirmi yılını huzurevinde geçirdi. Öldüğünde yaşı doksanı bir hayli aşmıştı. Yanlış hatırlamıyorsam 1998 senesinde vefat etti. Yaşadığını öğrenince hemen ziyaretine gitmiştim, fakat hiçbir şey hatırlamıyordu."

"Yazık, çok yazık!"

Vapur Üsküdar İskelesi'ne yanaşmak üzereydi. Bu arada Şevket Bey ısrarla çalan cep telefonunu açtı ve sevgi dolu bir sesle,

"Üsküdar'dayım hanımefendiciğim, sana sürpriz bir misafir getiriyorum!" dedikten sonra bana döndü: "Zevcem arıyor, merak etmiş!"

İHSANİYE Sokağı'ndaki Çiftekaya Apartmanı'nın dördüncü katına asansörle çıktık. Kapıyı açan genç kıza paltolarımızı verdikten sonra geçtiğimiz, ince bir zevkle döşenmiş büyük salonun geniş pencereleri Sarayburnu'na bakıyordu. Bir müddet büyülenmiş gibi hiç konuşmadan Boğaz'ın muhteşem gece manzarasını seyrettik. O sırada evin hanımı salona girdi; olduğundan genç gösteren ince uzun bir hanımdı:

"Hoş geldiniz beyefendi," dedi, "sizi görmek ne saadet!"

Şevket Bey, sevinçli bir ifadeyle, "Semra," diyerek araya girdi, "aziz dostumuz, Galip dayımın bütün defterlerini yeni harflere aktarmış ve açıklayıcı notlarla neşre hazırlamış."

"Size ne kadar teşekkür etsek azdır beyefendi!" diyen Semra Hanım'ın uzattığı eli öperken, "Asıl ben size teşekkür borçluyum," dedim, "sayenizde kudretli bir yazar ve şairi keşfetmiş oldum."

"O kadife torbadaki evrak bizim için bir kalp ağrısıydı. Güvenip kimselere gösteremedik. Şevket Bey sırf onları okumak için eski harfleri öğrendi."

"Beyrut'ta öğrenmemiş miydiniz?"

"Birazcık," dedi Şevket Bey. "Türkiye'ye döndüğümüzde ben beş yaşındaydım, harf inkılâbı on yaşında... Sonradan öğrenilen Osmanlıcayla bir yere kadar... Aylarca uğraştım, defterlerin çoğunu da şöyle böyle okudum. Fakat sonunda anladım ki işe bir profesyonelin el atması lâzım. Kitaplarınız ve yazılarınız ikimizde de bu işi en iyi sizin yapabileceğiniz kanaatini hâsıl etmişti."

"Bana güvendiğiniz için minnettarım efendim!"

Devran'ın teyzesi Firkat Hanım hakkında Galip Tahiroğlu'nun yazdıklarını okurken hayal ettiğim kadına şaşırtıcı derecede benzeyen Semra Hanım, "Yemekten önce bir şey arzu eder miydiniz?" diye sordu.

"Yemek mi? Aman efendim, ben... sizi rahatsız etmiş olmayayım!"

"Ne münasebet, şeref duyarız!"

Biri altmışlarında, diğeri yetmişlerinde olmasına rağmen hayat dolu olan Çiftekaya çiftini çok sevmiştim. Semra Hanım sofrayla ilgilenmek üzeri salondan çıkarken içeri girer girmez dikkatimi çeken resimlere yöneldim. Duvarlarda Türk ressamlarından epeyce tablo vardı. Şeker Ahmet Paşa, Şevket Dağ, Hoca Ali Rıza, Nazmi Ziya, Çallı, Malik Aksel ve Halil Dikmen'inkileri ilk bakışta tanımıştım.

Şevket Bey, "Başka resimler de var," dedi, "ama ben sizin bilhassa hüsnühat ve yazma koleksiyonumuzu görmenizi istiyorum. Galip dayım hemen hepsini Cumhuriyet'in ilk yıllarında topladığını, hatta bazılarını eskicilerden, işportacılardan, yer sergilerinden yok bahasına satın aldığını anlatırdı. Baba tarafından dedesi Ragıp Selami Bey'in Şehzadebaşı'ndaki konağında her zaman "Bunlar senindir!" dediği çok zengin bir hat koleksiyonu varmış, maalesef yanmış. Her anlatışında gözleri dolardı. Bakın, şu çeşme o konaktan yadigârdır."

Dikkatimi önce Boğaz manzarasına, daha sonra tablolara teksif ettiğim için girişte, soldaki duvara monte edilmiş mermer çeşmeyi görmemiştim. Heyecan ve hayretle haykırdım:

"Galip Tahiroğlu'nun bahçesine yerleştirdiği çeşme olmasın?"

"Ta kendisi! Yakından bakalım isterseniz. Benim de çeşmelere hususi bir merakım var. Bu bir Lâle Devri çeşmesi, kitabesi de olmak gerekir, fakat maalesef kaybolmuş. Bir benzerine Eyüpsultan'da rastladım, Ayşe Behri Kadın Çeşmesi..."

Zarif bir kurnası bulunan çeşmenin yedi dilimli istiridye kabuğu şeklinde bir niş alınlığı, onun üzerinde rumi motiflerle bezeli ikinci bir alınlık vardı. Tek musluklu ayna taşını dalları aşağı sarkan kabartma bir hurma ağacı süslüyordu. Aşağı yukarı iki yüz elli yıl önce Dergâh-ı Âlî Serçavuşu Ahmed Nazif Efendi'nin Şehzadebaşı'ndaki konağının bahçesini tezyin eden çeşmeye bakarken hissettiklerimi keşke anlatabilseydim:

"Galip Tahiroğlu," dedim, "bu çeşmeyi Şehzadebaşı'ndaki konağın yangın enkazından nasıl aldığını ve buradaki konağın bahçesine nasıl yerleştirdiğini uzun uzadıya anlatmış. Doğrusu heyecandan kalbim durabilir!"

Şevket Bey güldü ve, "Asıl sürprize hazır olunuz!" diyerek yürüdü. Ben de arkasından... Antredeki merdivenden dubleks olduğu anlaşılan dairenin üst katına çıktık ve bir odaya girdik.

"Galip Tahiroğlu'nun odasına hoş geldiniz! İşte çalışma masası, koltuğu, plaklarını muhafaza ettiği dolap, işte gramofonu! Tahir Paşa Konağı'nın şahnişli odasındakileri buraya taşıdık. Bakın, plak koleksiyonu olduğu gibi duruyor. Duvarlarındaki resimler de..."

Dilim tutulmuştu. Aşağıdaki büyük salon gibi Boğaz'a bakan ve Sarayburnu'nu gören bu odada, Galip Tahiroğlu'nun derin yalnızlığına ve gizli gözyaşlarına şahitlik etmiş eşyaların hangisine bakacağımı şaşırmıştım. Kitaplara mı, endam aynasına mı, duvarlardaki Hoca Ali Rızalara mı, Didar Kalfa'nın yangından kurtardığı *Bu da Geçer Yâhû*'ya mı, plak dolabına mı? İçimden gelen dayanılmaz bir arzuyla Sahibinin Sesi gramofona yöneldim ve Galip Tahiroğlu'nun Cemil Bey'i dinleyip durduğu, onun için bir çeşit zaman tüneli vazifesi gören geniş borusunu okşamaya başladım. Şevket Bey o sırada başka bir dolabı açtı ve içinde asılı duran iki tanburdan birini alıp kılıfından çıkardı. Gözlerim fal taşı gibi açılmıştı:

"Olamaz!" diye inledim. "Halim Paşa'nın Tanburi Cemil Bey'e hediye ettiği tanbur olmalı!"

Şevket Bey, tanburu daha yakından bakmam için uzatırken, "Evet," dedi, "dayım bu tanburun peşine nasıl düştüğünü ve seneler sonra nasıl sahip olduğunu anlatır dururdu. Gövdesindeki eşsiz tezyinatı görüyor musunuz? Birinci sınıf bir işçilik..."

Cemil Bey'in yüz küsur yıl önce Yılanlı Yalı'da Kemani Rıza Efendi'nin *Tahirbuselik Peşrevi*'ni çaldığı harika tanburu alırken, "Diğer tanbur da Leyla Hikmet'inki mi yoksa?" diye sordum.

"Evet, o tanbur!"

Ben, Cemil Bey'in tanburunu sevip okşarken, Şevket Bey öteki dolaptan bir plak seçti ve kurduğu gramofona özenle yerleştirdi. *Şedaraban Saz Semaisi*... Galip Tahiroğlu'nun koltuğuna âdeta yığılıp tanburu kucağıma yatırdım. İğnenin cızırtılarına karışan nefis nağmeleri dinlerken gözlerim de Hoca Ali Rıza'nın sağdaki duvarda asılı yağlıboya tablosuna takılıp kaldı. Fıstık çamlarının dibine kurulmuş asude bir kır kahvesinde denizi seyreden birkaç kişi... Güneşli bir hava, masmavi bir gökyüzü, uçarı bulutlar ve uzakta ufuklara yelken açmış küçük bir gemi... Dilimden gayriihtiyari Necip Fâzıl'ın mısraları döküldü:

Azgın, sonsuz bir deniz;
Kaygısız, düşüncesiz,
Çalkanıyor boşlukta.
Resimdeyse bir nokta:
Yana yatmış bir gemi...
Kaybettiği âlemi
Arıyor deryalarda

NOTLAR, AÇIKLAMALAR VE EKLER

NOTLAR VE AÇIKLAMALAR

1 Metinde, eski ay isimlerini, *teşrinievvel* (ekim), *teşrinisani* (kasım), *kânunuevvel* (aralık) ve *kânunusani*'yi (ocak) muhafaza ettim. İmlâda korkunç bir kargaşanın yaşandığı 1930 ve 1940'larda, teşrinievvel yerine *birinci teşrin* ve *ilk teşrin*; teşrinisani yerine *ikinci teşrin ve son teşrin*; kânunuevvel yerine *birinci kânun* ve *ilk kânun*, kânunusani yerine *ikinci kânun* ve *son kânun* yazıldığı da olurdu.

2 Yönetmenliğini Willi Frost ve Anthony Asquith'in yaptığı, 1934 yılında ABD'de çekilen *Bitmemiş Senfoni* (Unfinished Symphony) filminde başrolleri Martha Eggerth (Caroline Esterhazy), Helen Chandler (Emmie Passeuter), Hans Jaray (Franz Schubert) ve Cecil Humphreys (Salieri) oynamış. 1934 yılı gazete ve dergilerini gözden geçirirken, Türkiye'de büyük ilgi gören bu film hakkında Peyami Safa'nın "Bir Film ve İki Devir" (*Hafta*, nr. 33, 21 İkinci Teşrin 1934) ve Burhan Asaf Belge'nin "Bitmemiş Sinfonya" (*Hâkimiyet-i Milliye*, 27 İkinciteşrin 1934) başlıklı yazılarına rastladım.

3 *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi, 28 Teşrinisani (Kasım) 1934 tarihinden itibaren *Ulus* adıyla çıkmaya başladı. Akagündüz'ün aynı nüshada, başyazı sütununda yayımlanan, Galip Tahiroğlu'nun birkaç cümlesini naklettiği "Üç Boy" başlıklı yazıyı Ekler bölümünde okuyabilirsiniz (Ek. 1).

4 Bu çok eğlenceli hikâye, 12-15 Teşrinisani 1934 tarihleri arasında *Cumhuriyet* gazetesinin birinci sayfasında tefrika edilmiştir. Okuyucularımın hoşuna gideceğini düşünerek bu hikâyeyi de Ekler bölümünde takdim ediyorum (Ek. 2).

5 Galip Tahiroğlu'nun *Ülkü* mecmuasında okuduğu şiir Yaşar Nabi (Nayır) imzalıdır. Mecmuanın Birinci Kânun (Aralık) 1933 tarihli 11. sayısında yayımlanan bu şiir için Ekler bölümüne müracaat... (Ek. 3)

6 İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in bin dereden su getirerek İbrahim Peygamber'in Türk olduğunu ispat etmeye çalıştığı "Hazret-i İbrahim Aleyhisselâm Türk'tür" başlıklı yazısı, *Tevhîd-i Efkâr*'ın 9-10 Haziran 1340 (1924) tarihli nüshalarında yayımlanmış. Uzun olduğu için Ekler'e koymadım. Eski harfleri biliyorsanız, yolunuzu Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ne yahut Atatürk Kitaplığı'na düşürerek okumanızı tavsiye ederim.

7 Yusuf Ziya (Özer) Bey'in yazdığı *Yunan-ı Kadimden Evvelki Türk Medeniyeti* (İstanbul 1928), mizahî eser niyetine okunabilecek bir şaheserdir, fakat maalesef yeni

harflere henüz aktarılmamıştır. Aynı beyefendinin eski Mısır dinini ve ilahlarını Türklüğe transfer ettiği "Mısır Din ve İlahlarının Türklükle Alâkası" başlıklı bildirisi de (*Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar, Münakaşalar*, T.C. Maarif Vekâleti, 1932, s. 243-260) çok "keyifli"dir.

8 Ahmet Refik (Altınay), Üniversite Reformu'ndan üç ay kadar önce *Yedigün* dergisinde yazmaya başlamış ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferinde başarısız olması üzerine nasıl katledildiğini anlattığı ilk yazısı 31 Mayıs 1933 tarihli 12. sayıda çıkmış.

9 Galip Tahiroğlu, padişahlardan söz ederken Sânî, Sâlis, Râbi gibi Arapça sayı isimlerini kullanıyor. Anlaşılmayı kolaylaştırmak için bunları İkinci, Üçüncü, Dördüncü diye değiştirdim.

10 Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'den Sonra Mevlevîlik* (İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1983) adlı eserinde, rind-meşrep bir Mevlevî olan Fasih Dede'nin tuhaf maceralarını ve keramet hikâyelerini uzun uzadıya anlatmıştır.

11 Mustafa Şekip (Tunç) Bey'in Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi tarafından 1934 yılında yayımlanan bu kitabını ben de yıllar önce tesadüfen bir sahhafta görmüş ve alıp hemen okumuştum.

12 Ali Naci, basın tarihimizin ünlü isimlerinden Ali Naci Karacan olsa gerek.

13 Söz konusu haberde ismi geçen Encümen-i Musiki hakkında bilgi bulamadım. Ali Rıfat (Çağatay) Bey'in bu encümenin başkanı olduğu anlaşılıyor.

14 Başta Mesud Cemil olmak üzere, Tanburi Cemil Bey hakkında yazanların hiçbiri, Rauf Yekta Bey'in bu önemli yazılarını okumamış. Kanaatim bu. Merak edenler için künyelerini takdim ediyorum: "Tanburi Cemil Bey 1", *Tevhîd-i Efkâr*, 7 Ağustos 1916; "Tanburi Cemil Bey 2", *Tevhîd-i Efkâr*, 15 Ağustos 1916; "Tanburi Cemil Bey 3", *Tevhîd-i Efkâr*, 24 Ağustos 1916.

15 Burada musahhihlerin düzeltme yapmaya kalkışmamaları için bir açıklama gerekiyor. *Ye*, *vav*, *nun* ve *sin* harfleriyle yazılan Yunus isminin doğru okunuşu *Yunüs*'tür. Eskiler böyle telaffuz ederlerdi. Burhan Ümit (Toprak) Bey'in *Yunüs Emre Divanı*'nın ilk iki cildi 1933, üçüncü cildi 1934 yılında Ahmet Halit Kitabevi tarafından yayımlandı. Toprak, ikinci baskısı iki, üçüncü baskısı tek cilt halinde yayımlanan divanın üçüncü baskısında *Yunüs* imlâsından vazgeçti.

16 Abdülbaki (Gölpınarlı) Bey'in Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde mezuniyet tezi olarak hazırladığı *Melâmîlik ve Melâmîler* (Devlet Matbaası, İstanbul 1931), sahasında hâlâ aşılamamış bir eserdir. Günümüzde bu eseri -bırakın bu seviyede bir mezuniyet tezi hazırlamayı- okuyup anlayabilecek kaç Edebiyat Fakültesi mezunu çıkar dersiniz?

17 Edebiyat tarihimizde bir fenomen olan Florinalı Nâzım hakkında dostum Beşir Ayvazoğlu uzun isimli hoş bir kitap yazdı: *Kâinatça Tanınmış Türk Şiir Kralı Florinalı Nâzım ve Şaşaalı Edebî Hayatı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007. Florinalı, *Türk Şiir Krallığı Neden ve Nasıl Doğmuştu?* (İstanbul 1934) adlı kitabının İstanbul Halkevi'ne armağan ettiği, halen Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının üzerine ismini elyazısıyla şöyle yazmıştır: Florinalı Nâzım Kıral Özgünay.

18 Kültür ve edebiyat tarihimizin en renkli simalarından biri olan İbnülemin Mahmud Kemal İnal, asıl ismi *Kemalüşşuara* olan *Son Asır Türk Şairleri* isimli ünlü eserini yazarken Florinalı Nâzım'dan sık sık yardım istemek zorunda kalmıştır.

19 Yusuf Ziya Ortaç, Refik Halit'in *Aydede*'si kapanınca onun boşluğunu doldurmak amacıyla Orhan Seyfi Orhon'la birlikte *Akbaba* mizah dergisini çıkarmıştı. İlk sayısı 7 Aralık 1922 tarihini taşıyan *Akbaba*, sahibi Yusuf Ziya'nın ismiyle özdeşleşmişti. Takma ad olarak Akbaba'yı da kullanan Yusuf Ziya, "Akbabacı" diye anılırdı.

20 Kesriyeli Sıtkı Akozan, *Küllükname*'yi bu sohbetten aşağı yukarı bir yıl sonra tamamladı ve 1936'da on altı sayfalık bir risale olarak yayımladı. Bu manzum risalede, 1930'larda Küllük Kahvesi'ne devam eden bütün şair, yazar, ressam, musikişinas ve üniversite hocaları mizahi bir dille anılmıştır, Florinalı hariç...

21 Bir hayli araştırdıktan sonra, Ferid (Kam) Bey'e Beşiktaş'taki evini tahsis eden dostunun, ünlü fabrikatör Turgut Demirağ olduğunu öğrendim.

22 Allah'a en yakın olan büyük meleklere *Kerrûbiyyûn* denir.

23 Raif Bey, *Yedigün*'ün 22 Mart 1933 tarihli 2. sayısındaki "Alaturka mı, Alafranga mı?" başlıklı yazıdan söz ediyor olsa gerek. Peyami Safa'nın bu dikkate değer yazısının son paragrafını takdim ediyorum: "Biz, yeni Türkiye çocukları, Türk doğduk. Kafamız Avrupalıdır. Elektrik yakarız, fakat udumuzu elimize alarak Tamburi Cemil'in enfes bir semaisini çalmaktan utanmayız ve Türk musikisine bütün Garp kulaklarının tiryaki olacağı günü de yaklaştırmak için zamanın eteklerine yapışırız. Artık bizim için bir 'alaturka-alafranga' münakaşası yoktur. Alaturka kelimesinin içindeki Türk sözünden çekinen Beyoğlu'nun kozmopolit Türkleri bize, bizi anlayan ecnebilerden daha uzaktırlar."

24 Soyadı Kanunu çıkınca Çağatay soyadını alan Ali Rifat Bey, kendisiyle yapılan ve "Garp musikisinin esası eski Türk musikisidir" başlığını taşıyan röportajda gerçekten şaşırtıcı laflar ediyor. *Akşam* gazetesinin 8 Teşrinisani 1934 tarihli nüshasında yayımlanan bu röportajı okuyucularımızla da paylaşma ihtiyacı içindeyim (Ek. 4).

25 Maliye Vekâleti, 1931 yılında, lüzumsuz olduğu ve yer işgal ettiği gerekçesiyle, İstanbul'daki tonlarca eski evrakın satılmasına karar verir ve bu kararını İstanbul Defterdarlığı vasıtasıyla uygulamaya koyar. İzzet Halim ve M. Tekfuryan adlı kişiler tarafından kurulan şirkete okkası üç kuruş on paradan, yani hurda kâğıt fiyatına satılan evrak, Sirkeci'den trenle Bulgaristan'a gönderilmektedir. Bu korkunç cinayet, önce İbrahim Hakkı Konyalı tarafından fark edilir. Sultanahmet'te Maliye hazinesindeki evrakın balyalar halinde at arabalarına yüklendiğini tesadüfen gören Konyalı'nın konuyla ilgili haberi *Son Posta*'nın 13 Mayıs 1931 tarihli nüshasında birinci sayfadan resimli olarak verilmiştir. Konyalı, bir kısmı etrafa saçılmış evraka bakar bakmaz, bunların hurda kâğıt değil, son derece önemli belgeler olduğunu anlamış ve hemen hassasiyetlerine inandığı kişilere haber vermiştir. Bunlardan biri de, o sırada İstanbul Belediyesi'nde görev yapan ve belediyenin basınla ilişkilerini düzenleyen tanınmış araştırmacı Osman Nuri Ergin'dir. Meselenin üzerine büyük bir heyecanla giden Muallim Cevdet, hadiseyi ondan öğrenir

ve Başvekil İsmet Paşa'ya konuyla ilgili olarak kapsamlı bir rapor yazıp gönderir. Osman Ergin, *Muallim Cevdet, Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (1937) adlı kitabında, onun bu felâketi duyar duymaz hüngür hüngür ağlamaya başladığını yazmaktadır. Meselenin kamuoyuna mal olması üzerine harekete geçen hükümet, satılan evrakı Bulgaristan'dan diplomatik yolla geri isterse de netice alınamaz. Bulgarlar söz konusu evrakı Avusturya'dan getirttikleri uzmanlara inceleterek değerli olanlarını ve kendilerini ilgilendirenleri alıkoymuş, işlerine yaramayanları de iki sene sonra iade etmişlerdir. Bu konuda önemli bir kitap yayımlanmıştır: *Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları* (haz. Mehmet Torunlar-Erol Çelik), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1993.

26 Fahri Kopuz'un 1916 yılında kurduğu Darüttalim-i Musiki Heyeti tarafından konserler verildiği için Darüttalim adını alan bu kıraathane, Şehzadebaşı'nda, ünlü Letafet Apartmanı'nın alt katındaydı. Batılı tarzdaki ilk konservatuvarımız olan Darülbedayi'in de yönetim yeri ve tatbikat sahnesi olarak kullandığı Letafet Apartmanı, XIX. yüzyıl sonlarında, Serasker Rıza Paşa tarafından kışlık konak olarak yaptırılmıştı ve Suriçi'nin ilk apartmanı olması bakımından ayrı bir önem taşıyordu. 1960'ların başında, o kadar çok hatırayı taşımasına bakılmaksızın kör kazmaya teslim edildi. Alt katındaki kıraathane, o tarihe kadar yaşamıştı.

27 İbrahim Alâeddin Gövsa, ilk cildi 1933, son cildi 1935 yılında yayımlanan dört ciltlik *Meşhur Adamlar: Hayatları-Eserleri* adlı ansiklopedisinde, Mesud Cemil'den aldığı bilgilere dayanarak Tanburi Cemil Bey'in soyu hakkında bakınız neler yazmış:

"Büyükbabası Sadrazam Koca Hüsrev Paşa'nın kethudası Mustafa Reşid Efendi'dir. Hüsrev Paşa'nın çocuğu olmadığı için alıp yetiştirdiği birçok köleler arasında Mustafa Reşid ismini verdiği bu Macar köleyi de alıp İstanbul'a getirmiş ve sonraları kendine kethuda yapmıştır. Bu kölenin bir Macar asilzadesi olduğu rivayet edilirse de asıl aile adı kaybolmuştur. Hüsrev Paşa ölünce Mustafa Reşid Efendi, paşanın dul karısıyla evlenmiş ve izdivacdan Tanburi Cemil Bey'in babası Mehmed Tevfik Bey doğmuştur." (I, 212)

28 Necip Fâzıl, bu mısraı daha sonra "İn cin uykuda, yalnız iki yoldaş uyanık" şeklinde değiştirmiştir.

29 Fikret Adil'in Semih Lütfi Suhulet Kütüphanesi tarafından 1933 yılında basılan bu ilgi çekici kitabında, aralarında Necip Fâzıl, Peyami Safa ve Mesud Cemil'in de bulunduğu bir aydın neslinin 1930'larda yaşadığı bohem hayatı anlatılır. Kitapta Abidin Dino, Elif Naci, Hale Asaf, Hasan Râsim (Us), Münif Fehim, Nurullah Cemal (Berk) ve Refik Fazıl (Epikman) tarafından yapılan ve bohem hayatını yansıtan desenler de vardır.

30 Necip Fâzıl, Halk Kitaphanesi tarafından 1925 yılında basılan *Örümcek Ağı* ve İkbal Kitaphanesi tarafından 1928 yılında basılan *Kaldırımlar* adlı ilk şiir kitaplarındaki şiirlerinden bazılarını sonraki baskılara almamış, bazılarını da bir hayli değiştirmiştir.

31 *Muhit*, Ahmet Cevat (Emre) tarafından 1928-1932 tarihleri arasında 44 sayı çıkarılabilen "aylık aile mecmuası"dır. Necip Fâzıl'ın "Geçen Dakikalarım" adlı şiiri bu mecmuanın Haziran 1930 tarihli 20. sayısında çıkmış.

32 Hüseyin Nihal'in yazı ve şiirlerinde kullandığı, daha sonra soyadı olarak aldığı Atsız, 1931'de çıkardığı dergisinin de ismidir. 15 Mayıs 1931-25 Eylül 1932 tarihleri arasında aylık olarak 17 sayı çıkan *Atsız Mecmua*'da Zeki Velidi Togan, Abdülkadir İnan, Sabahattin Ali, Nihad Sami Banarlı, Orhan Şaik Gökyay, Pertev Naili Boratav, Fuat Köprülü gibi önemli isimlerin yazıları bulunuyor.

33 *Orhun*, Hüseyin Nihal'in Edirne Erkek Lisesi edebiyat öğretmenliği sırasında, 5 Kasım 1933-16 Temmuz 1934 tarihleri arasında dokuz sayı çıkarabildiği aylık Türkçü dergidir.

34 Hüseyin Nihal'in bu makalesi, *Atsız Mecmua*'nın 15 Eylül 1932 tarihli 17. sayısındadır.

35 İsmail Hakkı Bey'in 1934 yılında Suhulet Kütüphanesi tarafından yayımlanan bu kitabının uzun bir alt başlığı vardır: "Estetik, Yaratma, Türk Sanati, Dil, Edebiyat, Temsil, Musiki, Resim, Mimarlık, Tezyini Sanat, Şehircilik Üzerine Görüşmeler". Gallp Tahiroğlu'nun iktibas ettiği cümleler, kendisiyle 1926 yılında yapılmış röportajdadır.

36 Bu yazının muhtevası kadar, müzmin muhalif Arif Oruç'un gazetesinde çıkmış olması da tepkilere yol açmış olabilir. Yazıyı merak edenler, *Yarın* gazetesinin 12 Teşrinievvel (Ekim) 1930 tarihli sayısının ilk sayfasına bakabilirler.

37 Reşid Galib'in "Dalâlet" başlıklı yazısı *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 15 Teşrinievvel 1930 tarihli sayısındadır. Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*'nda bu yazıya İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey tarafından cevap verilmemiş olmasının Atatürk'ü daha da kızdırdığını ve ikinci bir makale yazdırdığını, küfür ve hakaretlerle dolu bu makalenin gazeteye gönderilmediğini anlatır. Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Hayatım* (1998) adlı hatıratında Serbest Cumhuriyet Fırkası'yla ilişkisinden, *Yarın*'daki yazısından, Atatürk'ün bu yazıya tepkisinden ve Reşid Galib'in cevabından hiç söz etmemiş olması dikkat çekicidir. Yeri gelmişken İsmail Hakkı Bey'in dil devriminden sonra ismini Türkçe ses uyumuna aykırı düşmesin diye "Ismayıl" şeklinde yazdığını kaydetmekte fayda görüyorum.

38 Darülmesai, o yıllarda enstitü anlamında kullanılan bir kelimedir.

39 İbrahim Alâeddin (Gövsa) Bey'in "Profesör Malş'a Ait Hatıralar" başlıklı yazısı *Yedigün* dergisinin 15 Ağustos 1933 tarihli 23. sayısında çıkmıştır.

40 İhap Hulusi Görey'in karikatürünü merak edenler, *Akbaba*'nın 4 Teşrinievvel 1928 tarihli 607. sayısına bakabilirler.

41 Avrupa ve Dünya Güzellik Yarışmaları Jüri Heyeti ve Fransız Turing Kulübü Başkanı'nın mektubu *Cumhuriyet* gazetesinin 16 Haziran 1932 tarihli sayısının birinci sayfasında yayımlanmıştır.

42 Keriman Hâlis'in Türkiye Güzellik Kraliçesi seçildiği jüri şu isimlerden teşekkül ediyordu: Şair-i Âzam Abdülhak Hâmid, eşi Lüsyen Hanım, Halid Ziya, Cenab Şahabeddin, Hüseyin Cahid, Ahmet Haşim, Peyami Safa, İzzet Melih ve eşi, Ressam

Çallı İbrahim, Ressam Nazmi Ziya, Heykeltıraş Mahir Bey, Heykeltıraş İhsan Bey, Heykeltıraş Nejat Bey, Ressam Abidin Dino, Güzel Sanatlar Akademisi Sanat Tarihi Muallimi Burhan Ümit, Vâlâ Nurettin, 1931 Güzellik Kraliçesi Naşide Saffet, Ressam Meliha Fuat Hanım, Noter Galip Bingül, Doktor Mustafa Hulusi, Diş Doktoru Ruhi Vamık ve Osman Vehbi.

43 D Grubu'nun ilk sergisi 8-18 Ekim 1933 tarihleri arasında açılmıştır.

44 Bu cümleler, Elif Naci'nin *Yedigün*'ün 12 Temmuz 1933 tarihli 18. sayısında yayımlanan "Ressamlarımızı İtham Ediyorum" başlık yazısındandır.

45 Kadife torbadan üzerinde boydan boya bir çarpı işaretinin bulunduğu bu kahırlı mektup da çıktı. Faruk Nafiz'in "Seni aşkım canavarlar gibi takip edecek" mısraını yazdıktan sonra birden karar değiştiren Galip Tahiroğlu, "edecek" kelimesinin kâf'ından yukarı doğru kâğıdı yer yer yırtacak sertlikte bir çizgi çekip ikinci bir çizgiyle bunu bir çarpı işaretine dönüştürmüş. Daha sonra ne düşündüyse çöpten alıp buruşukluğunu az çok gidererek muhafaza ettiği 14 Teşrinievvel 1933 tarihli bu mektup "Devran" hitabıyla başlıyor ve şöyle devam ediyor:

"Dün nişan yüzüğünü parmağından çıkarıp masanın üzerine koyduğun an, benim için zamanın durduğu andı. Arkandan bakakalmıştım; gözlerim kararmış, beynim uğuldamaya başlamıştı. Nasıl anlatsam bilmiyorum? *Gittin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile.*

Bana destek olmanı, şefkatin, muhabbetinle üşüyen ruhumu ısıtmanı beklerken Reşid Galib'in başladığı işi sen tamamladın. Ne olurdu, oracıkta düşüp ölüverseydim. Güneşimdin, battın; zindana çevirdin hayatımı. Ben şimdi bu karanlıkta yolumu nasıl bulur, bu hayata sensiz nasıl tahammül edebilirim? Bana ve o kadar müderrise, müderris muavinine reva görülen muamelenin apaçık haksızlık olduğunu bile bile terk ettin beni! Bu, büyük bir adaletsizliğe, haksızlığa iştirak etmiş olmak değilse nedir? Benim Mecnun'u olduğum Leyla yoksa sen değil miydin? Sen değil miydin bana "Canım, sevdiğim" diyen? "Sensiz bir hayatı tasavvur edemiyorum Galip!" diyen sen değil miydin?

Hayır, ben seni sevmekten vazgeçmiş değilim; benden nefret ettiğine kani olsam, hatta ben de senden nefret etsem bile, seni sevmeyi ve hasretini seveceğim. Nereye gidersen git, *"seni aşkım canavarlar gibi takip edecek!"*

Hayır, takip etmeyecek...

Bu kadar zayıflık sana hiç yakışmıyor Galip.

Aptal, aptal, aptal..."

46 Büyükdere cinayetiyle ilgili geniş haber, "Büyükdere Faciası: Otel Odasında İşlenen Cinayetin İçyüzü Nedir?" başlığıyla, *Cumhuriyet* gazetesinin 19 Temmuz 1933 tarihli nüshasında çıkmıştır.

47 Tıbbiye'den mezun olduktan sonra Viyana Üniversitesi'nde seçkin hocalardan frengi ve cilt hastalıkları uzmanlığı, ayrıca kimya eğitimi gören Cevat Mazhar Bey'in hayatı ve niçin intihar ettiği konusunda Rıza Tahsin'in *Tıp Fakültesi Tarihçesi* (haz. A. Kazancıgil, İstanbul, 1991, C. 2, s. 49) adlı eseri ve O. Bahadır'ın

"Darülfünun Kimya Müderrisi Cevad Mazhar Bey Niçin İntihar Etti?" (*Toplumsal Tarih*, nr. 60, Aralık 1998) başlıklı makalesinde geniş bilgi vardır.

48 Babanzade Ahmed Naim Bey, 14 Ağustos 1934 tarihinde vefat etti.

49 Necip Fâzıl, daha sonra bu mısradaki "anlar"ın yerine "demler" kelimesini koymuştur.

50 M. Nazmi Özalp'ın anlattığına göre, Andelib, Mesud Cemil'in boşandığı ilk eşi Berrin Hanım'da kalmış. Celal Sahir Erozan'ın kızı olan Berrin (Nadi) Hanım'ın asıl sahibine verilmek üzere Cevdet Kozanoğlu'na emanet ettiği bu kemençeye Ruşen Ferid Bey sahip olmak istiyormuş, fakat Mesud Cemil, babasının çok sevdiği bu sazdan ayrılamamış. Özalp şöyle devam ediyor: "Mesud Cemil, İstanbul'dan Ankara'ya gelişlerinin birinde arkadaşına uğrayıp biraz konuştuktan sonra, 'Ruşen, akşam size geleceğiz; yalnız değilim, yanımda Andelib Hanım da var,' demiş ve başka bir açıklama yapmamış. Aradan yıllar geçtiği için bu olayı unutan Ruşen Kam, o gittikten sonra uzun uzun düşünerek bu garip misafirliğe bir mânâ verememiş. Andelib adında kimseyi tanımadığı için bu esrarlı hanımın kimliğini çözememiş. O akşam Andelib Hanım bir kadife torba içinde kendisine hediye edilince mesele anlaşılmış. Sazın hatırasına saygı duyarak ara sıra çalardı. Orta burgu deliği bir kaza sonucu kırılmış olduğundan yeniden kırılmasından korkardı. Çok güzel bir sese sahip olan Andelib, sahibinin Vecihe Daryal ile birlikte çaldığı -bant kaydı bulunan- *Hüzzam Peşrevi* ve *Saz Semaisi*'nin icrasında kullandığı sazdır." (M. Nazmi Özalp, *Ruşen Ferid Kam*, Ankara 1995, s. 184-185)

51 Sadrazam Kâmil Paşa'nın kardeşi olan Udî Şâkir Paşa (1835-1900) bir ud virtüözü ve bestekârdır. Mutasarrıflık, valilik ve Rumeli Beylerbeyliği gibi önemli görevlerde bulunmuş. Manisa (Saruhan) mutasarrıflığı sırasında Tanburi Ali Efendi'yi himaye ettiği biliniyor.

52 Rumi 1315, miladi 1899 yılına tekabül eder. Bu roman 2002 yılında Ferit Ragıp Tuncor tarafından sadeleştirilerek yeni harflere aktarılmış ve yayımlanmıştır.

53 Yunus Emre'nin "*Teferrüc eyleyü vardım sabâhın sinleri gördüm / Karışmış kara toprağa şu nâzük tenleri gördüm*" mısralarıyla başlayan ünlü şiirinden söz ediliyor.

54 Burhan Ümit, *Yunüs Emre Divanı* için yazdığı uzun başlangıç yazısını "Yunus Emre: Ölümden Hayat Doğar" (nr. 2, Teşrinisani 1932) ve "Türklerin En Büyük Şairi" (nr. 7, Nisan 1932) başlıklarıyla önce iki bölüm hâlinde *Yeni Türk Mecmuası*'nda yayımlamış, ancak divanın kitap olarak neşrinde bu yazının birinci bölümünü – muhtemelen Abdülbaki Gölpınarlı'nın eleştirileri yüzünden- kullanmamıştır.

55 14 Temmuz 1914.

56 Bu kitap, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi tarafından 1931 yılında yayımlanmıştır.

57 Galip Tahiroğlu, Süheyl Ünver'in *İstanbul Şehremaneti Mecmuası*'nın 1930 tarihli 70. sayısında yayımlanan "İstanbul ve Boğaziçi Ressamı Ali Rıza Bey" başlıklı makalesini kast ediyor.

58 Rauf Yekta Bey, Galip Tahiroğlu'nun sözünü ettiği yazısında Yılanlı Yalı'daki karşılaşmayı anlatırken, "O esnada merhum ancak on altı yaşlarında tahmin olunacak

bir çağda idi," diyor. Bu cümleden kendisinin daha yaşlı olduğu ve genç Cemil'i çok tecrübeli bir musikişinas gibi dinlediği anlamı çıkmaktadır. Hâlbuki Rauf Yekta Bey, Cemil Bey'den birkaç ay büyüktür, o kadar. İkisi de 1871 yılında doğmuşlardır. Galip Tahiroğlu'nun bu sayfaları yazdığı sırada Rauf Yekta Bey'in doğum tarihini bilmediği anlaşılıyor.

59 Halim Paşa (1830-1894), Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın yedinci oğludur. Sultan Abdülaziz tarafından bir fermanla Mısır veraset sisteminin değiştirilmesi yüzünden hıdlv olma şansını kaybeden Halim Paşa, önemli devlet görevlerinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin son sadrazamlarından Sait Halim ve daha çok Mehmed Âkif'in dostu ve hamisi olarak tanınan Abbas Halim Paşaların babasıdır. Ressam, tanburi ve bestekâr olan Halim Paşa, son derece zengin bir nota koleksiyonuna sahipti. Birçok sanatçıyı da himaye eden Paşa'nın kabri II. Mahmud Türbesi bahçesindedir.

60 Kemani Rıza Efendi (1780-1752) Üsküdarlıdır. III. Selim devrinde Enderun'da musiki öğrendi ve II. Mahmud devrinde büyük bir kemani ve bestekâr olarak tanındı. Peşrev, saz semaisi ve şarkıları arasında en tanınmışı *Tahirbuselik Peşrevi*'dir. Yahya Efendi Dergâhı'nda yatıyor.

61 Galip Tahiroğlu, *Hüsn ü Aşk*'tan ünlü bir beyte atıfta bulunuyor:
Tarz-ı selefe takaddüm etdim
Bir başka lügat tekellüm ettim

62 Tefe'ül, fal açma, fala bakma demektir. Geleceği öğrenmek için eskiden bazı kitaplar yaygın olarak kullanılırdı. *Hâfız Divanı*, *Gülistan*, *Mesnevi* ve *Divan-ı Kebir* fal için tercih edilen kitaplardı. *Hâfız Divanı*'nda tefe'ül edilirken faldan önce şu beyit okunurmuş:
Ey Hâfız-ı Şirâzi ber mâ nazar endâzî
Men tâlib-i yek fâlem tü kâşif-i her râzî

63 Tarikatlerde tac, destar, kemer gibi "cihaz-ı tarikat"in dervişlere şeyh tarafından dualar okunup tekbir getirilerek giydirilip kuşatılmasına *tekbirlemek* denir. *Sema çıkarmak*, Mevlevî tarikatine giren dervişlerin semazenbaşı yahut bir semazenden cilalı büyük bir tahta üzerinde sema etmeyi öğrenerek semazen olmasıdır. *Muhib* ise, Mevlevîlik ve Bektaşîlikte tarikate giren, tarikatin görüşlerini, adab ve erkânını benimseyen kişilere denir.

64 Bu tarihlerin miladi karşılığı şudur: 23 Haziran 1905.

65 "Kara Çete sergerdesi ve Idam mahkûmu Kara Kemal, dün Cerrahpaşa'da Küçük Pazar Maliye Tahakkuk Şubesi Müdürü Enver Efendi'nin evinde -ki bu ev *Vakit* gazetesine göre eskiden ünlü divan şairi Şeyh Galib'in evi imiş- polis kuvvetleri tarafından saat beşte muhasara altına alındı ve bahçedeki tavuk kümesinin yanında beynine bir kurşun sıkarak kara akıbetine kavuştu." (*Milliyet*, 28 Temmuz 1926).

66 Musa Süreyya Bey'in "Tanburi Cemil Bey" başlıklı yazısı 1924 yılında yayımlanmaya başlanan *Darülelhan Mecmuası*'nın ilk sayısındadır.

67 Rauf Yekta Bey'in "Selim-i Sâlis Musikişinas" başlıklı yazısı, *Yeni Mecmua*'nın 1917 tarihli 16. sayısındadır.

68 Semender, ateşte yanmadığına inanılan mitolojik bir hayvandır.

69 "O ölümsüz diriye sonsuz şükürler olsun ki, söz sükûta erdi!" (*Hüsn ü Aşk*, b. 2009).

70 Derviş Efendizade Derviş Mustafa Efendi'nin risalesi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Hazine 1633 numarasıyla kayıtlıdır ve Hüsamettin Aksu tarafından yayımlanmıştır. Bkz. *1782 Yılı Yangınları [Harik Risalesi 1196]*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

71 Vezneciler'le Beyazıt arasındaki Darülfünun Caddesi üzerinde kitapçı, kâğıtçı ve mürekkepçilerin yanı sıra, çeşitli musiki âletleri satan ve nota yayımlayan dükkânlar da vardı. Bunların en ünlüsü olan Arap asıllı Şamlı İskender'in dükkânıydı. Dükkân, İskender'in babası Tevfik Kutmani tarafından açılmıştır. Baba Kutmani aynı zamanda bestekârdı.

72 Osman Şevki Uludağ (1889-1964), tıp doktorudur. Bursa'da doğdu, uzun yıllar askeri tabip, 1935-1946 yılları arasında da üç devre Konya milletvekili olarak görev yaptı. Devlet Konservatuvarı ve Devlet Tiyatrosu Kanunu müzakere edilirken Türk musikisi kısmının da açılması için devrin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'le tartışmaya girdi. Musikiyle çocuk yaşta ilgilenmeye başlamıştı. Tıp tarihi ve musiki üzerine çok sayıda yazısı ve kitabı vardır. Kanun çalardı. Şiirleri ve besteleri de vardır. Galip Tahiroğlu'nun sözünü ettiği yazısı için bkz. "Gramofoncuların Musikimize Verdikleri Zararlar", *Vakit*, 9 Teşrinisani 1934.

73 Hermann ve Julius Blumenthal Biraderler, Almanya'dan göçüp yerleştikleri Mısır İngilizler tarafından işgal edince İstanbul'a gelip yerleşen bir Alman ailesinin çocuklarıdır. 1900'lerin başında plakçılık yapmaya karar verir ve Berlin'deki Odeon firmasıyla bir sözleşme imzalar, 1911 yılında da ilk Türk plak fabrikası olan Orfeon Record'u kurarlar. Tanburi Cemil Bey'i ölümsüzleştiren bu iki müteşebbis kardeştir.

74 Armand Duval, Alexander Dumas Fils'in *Kamelyalı Kadın* (1848) adlı romanının kahramanı. Kamelya çiçekleri satan sıradan bir kıza, Matmazel ve Marguerite Gautier'e âşık olur. Bu acıklı aşk hikâyesi, birçok filme ve tiyatro oyununa, hatta Giuseppe Verdi'nin ünlü *La Traviata* operasına konu olmuştur.

75 Bir ara *lirik* karşılığı olarak *garamî* kelimesi kullanılmıştı, ancak tutunamadı.

76 Gülşen-i Musiki Mektebi. Bestekâr ve Kemanî Abdülkadir Töre'nin (1873-1946) Cerrahpaşa'daki evinde açtığı ve çok sayıda öğrenci yetiştirdiği özel musiki okulu.

77 Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Zekâi Dedezâde Hâfız Ahmed Efendi Irsoy, Ali Rifat Bey de Çağatay soyadını almıştı. Muallim İsmail Hakkı Bey, Türk Ocağı konserinden beş ay sonra Bebek'teki evine giderken tramvayda kalp sektesi geçirerek öldü (30 Aralık 1927). Türk Ocağı Musiki Encümeni'ndeki diğer isimler şunlardır: Kâzım Uz, Hakkı Süha Gezgin, Abdülkadir Töre, Fahri Kopuz, Dr. Osman Şevki Uludağ.

78 Kadife torbadan çıkan İstanbul Türk Ocağı İhtifal Heyeti Konseri'nin programına göre icra edilen eserlerin tamamı şunlardır:

1. *Neva Peşrevi* (Zeki Mehmed Ağa), *Nevakâr*, *Nühüft Ağır Semai* (Itrî) *Nühüft Yürük Semai* (Eyyubi Ebubekir Ağa), *Şehnaz Beste* (Seyid Nuh), *Arazbar Buselik Beste* (Hacı Sadullah Ağa), *Ferahfeza Beste* (Eyyubi Mehmed Ağa), *Bestenigâr Beste* (Itrî), *Acemaşiran Beste* (Zekâi Efendi), *Acemaşiran Yürük Semai* (Dede Efendi), *Şevkefza Saz Semaisi* (Nayi Said Efendi).

2. *Rast Peşrevi* (Benli Hasan Ağa), *Rast Şarkı* (Ali Ağa), *Suzinak Şarkı* (Zekâi Efendi), *Karcığar Şarkı* (Dede Efendi), *Hisar Buselik Şarkı* (Zekâi Efendi), *Şehnaz Şarkı* (Zekâi Efendi), *Şehnaz Buselik Şarkı* (Zekâi Efendi), *Hicaz Şarkı* (Dede Efendi), *Hicaz Yürük Semai* (Dede Efendi), *Hicaz Saz Semaisi* (Yusuf Paşa).

79 Hakkı Süha (Gezgin) tarafından yazılan, Galip Tahiroğlu'nun başlığını "Musikimizin Sakarya Zaferi" diye hatırladığı yazı, *Vakit* gazetesinin 30 Temmuz 1937 tarihli sayısında çıkmıştır ve başlığın doğru şekli şudur: "Musikimizin Sakarya'sı: Musiki İhtifali Münasebetiyle"(Ek. 5).

80 Bu yazı "Alaturka Musikide Son Tezahürler" başlığını taşır. *Hayat* mecmuasının 28 Haziran 1928 tarihli 83. sayısında çıkmıştır.

81 Ressam ve yazar Malik Aksel.

82 Burhan Asaf Belge'nin sözü edilen yazısı, "Türk Musikisi" başlığını taşımaktadır ve *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 7 İkinciteşrin 1934 tarihli sayısında çıkmıştır (Ek. 6).

83 İzzeddin Şadan Beril (1895-1975) İstanbul Sarıyer'de doğdu. Babası Şura-yı Devlet reislerinden Şadan Bey'dir. 1919'da Robert College'den, 1924'te Mekteb-i Tıbbiye'den mezun oldu. 1927-1929 senelerinde Paris'te akliye ve asabiye ihtisası yaparken Salpetriere'de Nöroloji, Villejuif Bimarhanesi'nde akliye asistanlığı yaptı. Türkiye'ye döndükten sonra Toptaşı Tımarhanesi ve Bakırköy Sinir Hastanesi'nde altı yıl kadar çalıştı. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde hoca, çeşitli hastahanelerde doktor olarak görev yaptı. Son görevi İstanbul Müzeler ve Kütüphaneler Tabipliği idi. 1963 yılında kendi arzusuyla emekli oldu. Çok iyi Fransızca ve İngilizce bile İzzeddin Şadan'ın *Deliliğin Psikolojisi*, *Psikoanaliz*, *İlm-i Beşer* ve *Birsam-ı Saadet* adlı kitapları ve *Yeni Adam* dergisinde psikanaliz üzerine yayımlanmış seksen kadar makalesi vardır. 1930'larda yayımlanan *Ar* dergisinin sahibi ve 1940'larda yayımlanan Türkçü *Tanrıdağı* dergisinin yazı heyeti üyesi olarak görünmektedir.

84 Bu makale Şahap Erkoç ve Tarık Kutlar tarafından Türkçeye tercüme edilerek, "Bir Müslüman Efsanesi: Psikoanalitik Bir Deneme" başlığıyla *Tıp Tarihi Araştırmaları* dergisinin 2007 tarihli 15. sayısında yayımlanmıştır.

85 Nihal Atsız, bu hadiseyi *Türkçülüğe Karşı Haçlı Seferleri* (1992) adlı kitabında anlatmaktadır.

86 Birinci Türk Tarih Kongresi'nin son gününde Yusuf Akçuraoğlu'nun verdiği konferansta o güne kadar yazılmış tarih kitapları üzerine yaptığı eleştiri üzerine, Ahmet Refik Bey söz alarak şunları söyler:

"Muhterem arkadaşım Akçuraoğlu Yusuf Beyefendi'nin kıymetli konferanslarındaki tarih kitaplarımız hakkında olan tenkitlerini hüsnü telâkki ediyorum. Kendi kitaplarımın da işaret olunan noksanlardan kurtulmuş olmadığını biliyorum. Bugüne kadar olan bütün mesaimde noksan olduğunu gördüğüm noktaları kıy-

metli çocuklarımızı ve aziz milletimizi tenvir edecek yeni mesaimle doldurmaya çalışacağım. Eski eserlerimdeki görüş hatalarını yeni eserlerimle baştan nihayete kadar tashih edeceğim. Belki ve ancak ondan sora milletime hasrettiğim hayatımı mükâfatlandırmış olacağım. (Alkışlar)." (*Birinci Türk Tarih Kongresi, Konferanslar Münakaşalar*, İstanbul 1932, s. 609).

87 Freud'un *Leonardo da Vinci* adlı eseri Kâmuran Şipal tarafından tercüme edilerek sanat ve sanatçılar üzerine diğer kitap ve yazılarıyla birlikte yayımlanmıştır (*Sanat ve Sanatçılar Üzerine: Leonardo da Vinci, Dostoyevski, Mikelanj, Goethe, Shakespeare*, Bozak Yayınları, İstanbul 1979).

88 Doktor A. İzzettin (Şadan), "Tevfik Fikret ve Psikanaliz Tetkikleri", *İctihad*, nr. 281, 15 Eylül 1929; nr. 282, 1 Teşrinievvel 1929; nr. 284, 1 Teşrinisani 1929; nr. 285, 15 Teşrinisani 1929; nr. 286, 1 Kânunuevvel 1929; nr. 287, 15 Kânunuevvel 1929; nr. 289, 15 Kânunusani 1930; nr. 290, 1 Şubat 1930; nr. 291, 15 Şubat 1930; nr. 292, 25 Şubat 1930.

89 İzzeddin Şadan, bu görüşlerini bu konuşmadan on yıl sonra *Birsam-ı Saadet* (İstanbul 1943) adlı kitabında uzun uzadıya açıklamıştır.

90 *Der Ring Nibelungen* (Nibelungen Yüzüğü), Alman kompozitör Richard Wagner'in İsviçre'de yazdığı opera dizisidir. Dört ayrı operadan oluşur. *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnberg'in Usta Şarkıcıları) ise aynı bestecinin en popüler operasıdır ve dört buçuk saat sürmektedir.

91 Mustafa Şekip Tunç, sözünü ettiği makaleleri yazmış ve *Kültür Haftası* dergisinin 11 Mart ve 18 Mart 1936 tarihli 9 ve 10. sayılarında yayımlamıştır.

92 Asitane, Farsça bir kelimedir ve eşik anlamına gelir. Tarikatlerde tarikat pirinin yahut ulularından birinin yattığı, merkez niteliği taşıyan büyük tekkelere *asitane* denir.

93 Düzenlediği ihtifallerle meşhur olduğu için "İhtifalci" lâkabıyla anılan Mehmed Ziya Bey'in önemli kitaplarından biri olan *Yenikapı Mevlevihanesi*'nin tam ismi şöyledir: *Merâkiz-i Mühimme-i Mevleviyyeden Yenikapı Mevlevihanesi* (Darü'l-hilafeti'l-aliyye, 1329). Bu kitabın yeni harflerle neşri için bkz. *Yenikapı Mevlevihanesi* (haz. Murat A. Karavelioğlu), Ataç Yayınları, İstanbul 2005.

94 Galip Tahiroğlu'nun atıfta bulunduğu "Kayser'in köşkünde örümcek kapıcılık etmede, Afrâsiyâb'ın kalesinde ise baykuş davul çalmadadır" anlamındaki Farsça beytin orijinali şöyledir: *"Perde-dârî mîkuned der-kasr-ı kayser ankebût/Bûm nevbet mîzened ber târûm-i Efrâsiyâb."* Galip Tahiroğlu diyor ki: "Asitane'de örümcek kapıcılık ediyor." Aldığı cevapsa "Yenikapı Dergâhı'nda baykuş davul çalmadadır!" anlamındadır.

95 Kırımlı Rahmî'nin ünlü bir beytinin ikinci mısraı: "Âbisten-i safâ vü kederdir leyal hep / Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar" (Gece her zaman sevinç ve kedere gebedir. Gün doğmadan gecenin rahminden neler doğar.)

96 Sözü edilen gazel Ekler'dedir (Ek. 7).

97 "Çocukların oyuncağı."

98 Ahmet Cevat (Emre), *Muhit dergisinin* Mart 1932 tarihli 41. sayısında çıkan "Beynelmilel Klasik ve Klasiklerimiz" başlıklı yazısında *Hüsn ü Aşk*'ı büyük önem vererek zikreder ve aynı sayıda *Hüsn ü Aşk*'ı nesre çevirip özetleyerek tefrika etmeye başlar. Bu özet, *Muhit*'in Kānunuevvel 1932 tarihli 50. sayısına kadar on sayı devam etmiştir. Galip Tahiroğlu'nun sözünü ettiği "Profesör Malche ile Mülākat" da aynı derginin Haziran 1932 tarihli 44. sayısındadır.

99 *Seyr ü sülūk*, tasavvufta Hakk'a ermek üzere yapılan manevi yolculuğa denir. Bu yolculuğun *seyr ilallah* denilen birinci bölümünde salik Hakk'a kavuşunca yolculuk biter. Birinci seyir bittikten hemen sonra başlayan ikinci yolculuğa *seyr fillah* denmektedir. Bu yolculuk sonsuza kadar devam eder.

100 Galip Tahiroğlu'nun kısaca naklettiği bu hadise, Halit Fahri Ozansoy'un *Edebiyatçılar Çevremde* (Sümerbank Kültür Yayınları, İstanbul 1970, s. 97-103) adlı eserinde daha geniş bir biçimde anlatılmıştır.

101 Florinalı Nāzım'ın bu bölümde zikredilen eserlerinin baskı tarihleri şöyledir: *Hâtırat-ı Meşâhir* (İstanbul 1341), *Yadigâr-ı Takdis-i Fikret* (İstanbul 1927), *Şâir-i Âzamımızı Tebcil* (İstanbul 1928), *Türk Şiir Krallığı Neden ve Nasıl Doğmuştur* (İstanbul 1934).

102 III. Ahmed'in saltanat yıllarında Pasarofça Antlaşması'nın hem en ardından başlayan ve Patrona Halil isyanıyla sona eren (1718-1730) bu devrin Sādābād ālemlerinde ortaya çıkan lāle safāları, daha da önemlisi lāle motifinin şiirde, nakışta ve mimaride göze çarpacak kadar çok kullanıldığı ilk defa Yahya Kemal'in dikkatini çekmiş ve "O muğbeçeyle tanıştımdı lāle devrinde" mısraıyla başlayan "Bir Sākī" adlı gazelinde, bu devirden "Lāle Devri" diye ilk defa o söz etmiştir. Niyeti Sorbonne Üniversitesi'nde bu ismi taşıyan bir tez hazırlamaktır. O günlerde Paris'e gelen Tārīh-i Osmanī Encümeni üyelerinden Ahmed Refik Bey'e bir sohbet sırasında bu tasavvurundan söz eder. Ne var ki, birçok tasavvuru gibi bunu da hayata geçiremeyen şair, İstanbul'a döndükten sonra, bir gün "Lāle Devri" ismini, Ahmet Refik Bey'in bu sevimli kitabının kapağından görecektir. *Lâle Devri*, 1331 (1915) yılında Muhtar Halid Kitabhanesi tarafından yayımlanmıştır.

103 *Cumhuriyet* gazetesinde "Ahmed Refik Bey Ankara İstiklāl Mahkemesi'nin emriyle taht-ı tevkife alınmışdır" başlığıyla yayımlanan haber şöyledir:
"Polis Müdiriyeti hey'et-i fesadiye ve Cemiyet-i Salahiye ile alākadar bazı tevkifat icra etmektedir. Bu meyanda evvelce Hürriyet ve İtilaf Merkez-i Umumiliği azasında bulunmuş olan müverrih Ahmed Refik Bey, evvelki gün taht-ı tevkife alınmışdır. Mumaileyh elyevm polis müdüriyetinde mevkuf bulunmaktadır. Bugün Ankara'ya sevki muhtemeldir. Tevkifat Ankara İstiklāl Mahkemesi Müddeiumumiliği'nin emriyle icra edilmektedir. Başka tevkifat olup olmadığını, oldu ise kimlerin tevkif edildiğini öğrenmek mümkün olmamıştır." (*Cumhuriyet*, 7 Temmuz 1341/1925, s. 1)

104 Nizamnamesinin tam metni *Tarih ve Toplum* dergisinin 1990 tarihli 73. sayısında yayımlanan Tarikat-ı Salahiye hakkında, Tarık Zafer Tunaya'nın *Türkiye'de Siyasal Partiler* adlı eserinin ikinci cildinde bir hayli malumat vardır.

105 Ahmed Refik Bey'in Adalı Avni'ye ithaf ettiği *Gönül* (1932) adlı şiir kitabının kapağında Şeyhülislâm Yahya'nın "Neler çeker bu gönül söylesem şikâyet olur" mısraı vardır.

106 Abdülmecid Efendi'nin "Lâle Devri" tablosunun kim tarafından satın alındığını şimdi nerede ve kimde olduğunu maalesef tespit edemedik.

107 Cemil Konseri'nin kadife torbadan çıkan programını Ekler bölümünde bulabilirsiniz (Ek. 8).

108 Kudretli bir tanburi ve büyük bir deniz ressamı olan Diyarbakırlı Tahsin Siret, 1874 yılında Diyarbakır'da doğdu, İstanbul'a gelerek askeri liseye girdi ve Ressam Nuri Paşa'nın dikkatini çekti. Mekteb-i Harbiye'de Hoca Ali Rıza'nın talebesiydi. 1937 yılında öldü ve Karacaahmet'te toprağa verildi. Hakkı Süha Gezgin, daha çok deniz ve gemi resimleri yapmayı seven Tahsin Bey'in bir tanburi olarak portresini yazmıştır (*Edebî Portreler*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s. 412-414).

109 Sâmih Rifat'ın "Tanbûrî Cemil Merhûm İçin" başlığını taşıyan ve *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nın 27 Teşrinievvel 1917 tarihli 8(39). sayısında yayımlanan bu şiirin tamamı Ekler'dedir (Ek. 9).

110 Doktor İhsan Hakkı'nın "Tanburi Cemil Merhum: Kadirşinaslığımızı Ne Vakit İsbat Edeceğiz" başlıklı yazısı, *İleri* gazetesinde (6 Kânunuevvel 1335/1919), Rauf Yekta Bey'in bu yazı vesilesiyle kaleme aldığı "Tanburi Cemil Merhuma Dair" başlıklı yazı da *Tasvîr-i Efkâr*'da (16 Kânunuevvel 1335) yayımlanmıştır.

111 Emin Efendi (1883-1945), Aziz Dede'nin talebesi kudretli bir neyzen ve büyük bir hattattır. Ağabeyi Ömer Vasfi Efendi de hattattı. En tanınmış ney talebesi ressam Halil Dikmen'dir. Günümüzdeki neyzenlerin çoğu onun talebelerinin talebeleridir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur* romanındaki kahramanlarından biri olan Emin Efendi, aynı kişidir.

112 Macar piyanist Géza Hegyei, 1863 yılında Budapeşte'de doğdu. Babası "çalgıcı" olmasını hiç istemediği halde, müzikte ısrar etti ve Macar Millî Müzik Akademisi'nde Franz Liszt'in öğrencisi oldu. Akademi'den mezun olurken hocası Liszt'in piyano konçertosunu onunla birlikte çaldı. Sultan II. Abdülhamid huzurunda bir konser vermesi için davet edildiği İstanbul'da Prens Lütfullah'ın baldızı Katelina'ya âşık olup evlenince İstanbul'da kalmaya karar verdi ve hayatını piyano öğretmenliğiyle kazanmaya başladı. Muzika-yı Hümayun'da, Cumhuriyet'in ilanından sonra da Darülelhan ve Türk Ocağı'nda piyano dersleri verdi. Abdülmecid Efendi, II. Abdülhamid'in kızları Şadiye ve Ayşe sultanlar, ünlü piyanist Ferhunde Erkin, Hegyei'nin öğrencileriydi. 1926 yılında İstanbul'da ölen Hegyei hakkında geniş bilgi, Evren Kutlay Baydar'ın *Osmanlı'nın Avrupalı Müzisyenleri*, (Kapı Yayınları, İstanbul 2010) adlı kitabında bulunabilir.

113 İlk sayısı Ocak 1932 tarihini taşıyan ve aylık olarak yayımlanan *Kadro*, Inkılâbın ideolojisini yapmak amacıyla yola çıkan dördü Marksist menşeli beş aydın tarafından çıkarılmıştı. Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu... İmtiyaz sahipliğini Yakup Kadri'nin yaptığı derginin yazı işleri müdürü Vedat Nedim'di. İnkılâpların

yanlış yorumlandığı kanaatine varılınca kapatılan *Kadro*, son iki sayısı bir arada olmak üzere 36 sayı çıkabilmiştir.

114 *Kadro* dergisinin yayınları rahatsızlık vermeye başlayınca imtiyaz sahibi Yakup Kadri, Arnavutluk'un başkenti Tiran'a elçi olarak tayin edilir. Derginin kapanacağı Teşrinievvel 1934 tarihli 34. sayının ikinci sayfasında şöyle duyurulmuştur: "Okuyucularımıza: Arkadaşımız ve imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Beyin bir ecnebi memlekette hükümetimizi temsil vazifesile aramızdan ayrılması üzerine *Kadro*, gelecek sayıdan itibaren neşriyatını bir müddet için tatil edecektir." İlkkânun-Sonkânun 1934-1935 tarihli 35-36. sayıda da şu açıklama vardır: "Bu sayısı ile üçüncü yıllık hayatını tamamlıyan *Kadro*, geçen sayımızda söylediğimiz sebeplerden neşriyatına şimdilik son vermiştir." Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kadro* dergisinin nasıl kapandığını *Zoraki Diplomat* (1967) adlı hatıratında uzun uzun anlatmıştır.

115 Recep Peker tarafından 1934-1935 yıllarında Ankara ve İstanbul üniversitelerinde verilen, radyolarda da yayımlanan inkılâp dersleri notları daha sonra gözden geçirilerek *İnkılâb Dersleri Notları* (Ankara 1936) adıyla kitaplaştırılmıştır.

116 Cümudiye: Buzul.

117 Recep Peker'in "Disiplinli Hürriyet" başlıklı yazısı için *Ülkü* dergisinin 1933 tarihli 3. sayısına bakınız.

118 "Emir edepten üstündür," anlamında Arapça bir söz.

119 Harbiye Nezareti kapısının üzerinde, celî sülüs yazıyla *Dâire-i Umûr-ı Askeriyye*, bu ibarenin sağ ve sol taraflarında da fetih ve zafer ayetleri yazılıdır. Hattat Mehmed Şefik Bey'in en tanınmış eserlerinden biri olan bu kitabe, 1927 yılında Osmanlı eserlerinde birçok kitabenin ve tuğranın kazınarak yok edilmesine yol açan kanun çıkınca, o tarihte Darülfünun Emini olan İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) tarafından yazıya zarar verilmeden mermer bloklarla kapatılmıştır. İsmail Hakkı Bey'in bu hassasiyetinin sebebi, kendisinin de iyi bir hattat olması ve Şefik Bey'in elinden çıkan kitabenin ne kadar değerli bir sanat eseri olduğunu bilmesidir. 1933 yılında Darülfünun ilga edilip yerine İstanbul Üniversitesi kurulunca, kitabenin *Dâire-i Umûr-ı Askeriyye* ibaresinin bulunduğu orta kısmına yeni harflerle *İstanbul Üniversitesi*, Abdülaziz tuğrasının bulunduğu madalyonu kapatan mermere de *T.C.* harfleri kazınır. Bu kapının 1933 yılından sonra on altı yıl boyunca çekilen fotoğraflarında bu mermer bloklar beyaz lekeler gibi görünmektedir. 1949 yılında, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in yazdığı bir mektup üzerine, o tarihte rektör olan Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, kitabenin üzerindeki mermerleri söktürmüşse de, tuğranın üzerindekini kaldırtmaya cesaret edememiştir.

120 Bu mısra, Yahya Kemal'in Nâzım Hikmet'in annesi Celile Hanım'la evlendikten sonra yazdığı, ilk defa *İnci* (nr. 3, 1 Nisan 1335/1919) mecmuasında yayımlanan "Deniz" şiirindendir.

121 "Sfenks" şiiri, *Varlık* dergisinin 1 Haziran 1934 tarihli 22. sayısında yayımlanmıştır. Bu şiir, Tanpınar'ın *Şiirler* (1961) isimli kitabında bazı değişikliklerle ve "Yavaş Yavaş Aydınlanan" ismiyle yer almaktadır.

122 İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey'in "Ahmet Hamdi" portresi *Yeni Adam*'ın 30 Nisan 1934 tarihli 18. sayısındadır.

123 Galip Tahiroğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Yeni Adam*'ın 23 Nisan 1934 ve 30 Nisan 1934 tarihli 17 ve 18. sayılarında iki bölüm halinde yayımlanan "Şark ve Garp" başlıklı yazısını kast ediyor olsa gerek.

124 Esafil-i Şark'ın en renkli ve vazgeçilmez mensuplarından biri olan Nazmi Acar, Türkiye'de çağdaş heykel sanatının öncüsü sayılan Kuzgun Acar'ın babasıdır. Bir Osmanlı kadısının oğlu olan Nazmi Acar'ın Divriği'de doğduğu, çeşitli işlere girip çıktığı, çok sigara içtiği için gırtlak kanserine yakalanarak 1950'lerin sonlarında öldüğü biliniyor. Bu ilgi çekici adam hakkında daha fazla bilgi edinmek için Adnan Giz'in *Hayat* mecmuasında yayımlanan "Esafil-i Şark: Gülmek İçin Kurulmuş Bir Topluluğun Hikâyesi" başlıklı yazı dizisinin Mayıs-Haziran 1977 tarihli sayılardaki bölümleri okunmalıdır.

125 *Teşe'üm*: Uğursuzluk vehmetmek.

126 Refik Fersan'ın Murat Bardakçı tarafından yayımlanan Macaristan seyahatinden söz etmiştir (*Refik Bey... Refik Fersan ve Hatıraları*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 157-159).

127 Mükrimin Halil Yınanç, kemençe sanatkârı Ruşen Ferid'in (Kam) Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde mezuniyet tezi olarak hazırladığı, 1933 yılında basılan *Bestegâr-Şair Nazîm-Hayatı, Eserleri Hakkında Tedkikat* adlı kitabını kast ediyor.

128 Yanak mânâsına gelen Farsça "ruh" kelimesi *rı* ve *hı* harfleriyle yazılır ve kısa okunur. Can, nefes mânâlarına gelen Arapça "rûh" kelimesi ise *rı*, *vav* ve *ha* harfleriyle yazılır. İbnülemin'in zikrettiği Arapça ibare, Nisa Suresi'nin 43. âyetinin bir kısmıdır ve "Namaza yaklaşmayınız!" anlamına gelir. Âyet, "sarhoş iken, ne söylediğinizi bilinceye kadar..." diye devam eder.

129 Darülkemal, hem "Kemal'in Evi", hem de "olgunluk evi" anlamına gelir. Bu ünlü kâgir konağın yerinde şimdi bir işhanı bulunuyor.

130 "Sen terennüme başla da istersen sövüp say, razıyım ben" anlamına gelen bu mısraın hangi şaire ait olduğunu tespit edemedik.

131 Avni Aktuç (1888-1961), Eyüp'te Bahariye Mevlevîhanesi'nde doğdu, Galatasaray Lisesi ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Çeşitli liselerde öğretmenlik yaptı. I. Dünya Harbi'nde İngilizlere esir düştü. Hindistan'daki bir esir kampında bir müddet kaldıktan sonra Türkiye'ye iade edildi. Musikide hocaları Hüseyin Fahreddin Dede ve Udî Nevres Bey'dir. İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın tamamlayamadığı *Hoş Sada*'nın Tanburi Cemil Bey'den sonraki bölümlerini yazdı. Ünlü sahhaf Nizamettin Aktuç'un kardeşi olan Avni Aktuç'un çeşitli makamlarda besteleri de vardır.

132 Ahmet Râsim'in "Bir Daha İçmemek İçin İki Çare" başlığını taşıyan bu yazısı *Cumhuriyet* gazetesinin 11 Temmuz 1927 tarihli sayısında çıkmıştır (Ek. 10).

133 Zahir Sıtkı (Güvemli), 1932 yılında Yahya Kemal'in bazı şiirlerini derleyerek *24 Şiir ve Leyla* adıyla yayımlamıştır. Son derece titiz bir şair olan ve bu titizliği yüzünden hayattayken şiirlerini kitaplaştırmayan Yahya Kemal'in bu kitapçık yü-

zünden çok üzüldüğü biliniyor. Zahir Sıtkı, bu haksız tasarrufunu şöyle savunuyor: "Yahya Kemal'in dağınık olan ve mektep kitaplarına kadar girmiş şiirlerini toplayarak bir broşür halinde yayınladığım zaman Şair'in hâlâ basılı eseri yoktu ve bu yüzden 'Eserimi çalıyorlar' diyerek beni mahkemeye vermeye kalkmıştı. Bereket, arkadaşım Şevket Rado araya girmiş, 'Aman üstad, adam sizin dağınık şiirlerinizi bir araya getirerek elden ele dolaşmasını sağlamış ve şöhretinize yardım etmiş, daha ne istiyorsunuz?' diyerek onu bu sevdadan vazgeçirmişti." (*90'a Bir Kala*, İstanbul 2002, s. 78-79).

134 Yahya Kemal, sesini duyduğunu söylediği bu şiiri yazmış ve Rıfkı Melul Meriç'e ithaf ederek "Itrî" adıyla ilk defa *Akşam* gazetesinin 1 Mayıs 1940 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

135 Yahya Kemal'in "Itrî" şiirini yazarken kullandığı bilgilerin kaynağı, Rauf Yekta Bey'in *Tevhîd-i Efkâr* gazetesinde çıkan bir "Itrî" (nr. 247-3245, 15 Şubat 1338/1922) başlıklı makalesidir.

136 Cenab Şahabeddin, Bakırköy'deki evinde 13 Şubat 1934 Pazartesi akşamı ölmüş, ertesi gün şiddetli kar fırtınası yüzünden birçok dostunun katılamadığı mütevazı bir törenle Bakırköy Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

137 "Kar Musikileri" şiiri ilk defa *Foto Magazin* dergisinin 1 Eylül 1939 tarihli 17. sayısında yayımlanmıştır ve başında "Varşova 1927" kaydı vardır.

138 Cemal Reşid Rey, musiki inkılâbının nasıl yapıldığını yıllar sonra *Cumhuriyet*'in 11 Kasım 1963 tarihli sayısında çıkan "Atatürk ve Müzik" başlıklı yazısında da anlattı.

139 Yahya Kemal, bu gazeli daha sonra tamamlamış, "Tanbûrî Cemil'in Rûhuna Gazel" ismini vererek *Foto Magazin* mecmuasının 1 İkinciteşrin 1938 tarihli 7. sayısında neşrettirmiştir.

140 Mısır Valisi Abbas Paşa'nın eşi Mehveş Hanım tarafından yaptırılan bu bina, 1957 yılında Millet Caddesi açılırken Aksaray Karakolu'yla birlikte yıktırılmıştır.

141 *Mecanin-i kütüb*: Kitap delileri, kitap kurtları.

142 Sözü edilen karikatür, *Akşam* gazetesinin 7 Teşrinisani 1934 tarihli sayısının birinci sayfasında yayımlanmış.

143 Büyük tarihçi İsmail Hakkı Uzunçarşılı, bu konudaki makalesini 1938 yılında yayımladı: "Selim III'ün Veliaht İken Fransa Kralı Lui XVI İle Muhabereleri", *Belleten II*, Ankara 1938.

144 Gaspare T. Fossati tarafından 1846 yılında Ayasofya'nın karşısına Darülfünun binası olarak yapılan, fakat fazla büyük olduğu için Maliye Nezareti'ne tahsis edilen bina, 1908'den 1911'e kadar Meclis-i Mebusan, daha sonra Adliye Sarayı olarak hizmet vermiş, 3 Aralık 1933 gecesi çıkan bir yangın sonunda yok olmuştu. İsmail Hakkı Bey'in bu yangından söz ettiği "Mangal" yazısı *Yeni Adam*'ın 1 Kânunusani 1934 tarihli ilk sayısındadır.

145 Osmanlılar Baron de Tott'a Tot Beyzade diyorlardı.

146 Yeni bazı araştırmalar, Safiye Sultanzade İshak Bey'in maceraları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağladı. İshak Bey, Marsilya'dan Kuzey Afrika'ya ge-

çer, Tunus ve Cezayir'de bir müddet oyalandıktan sonra İzmir'e gelerek kardeşi İsmail'le haberleşir. Cezayirli'nin kendisine hâlâ diş biledigini, hatta Paris'te Frenk elbisesi giydiğini öğrendiği için büsbütün düşman kesildiğini öğrenince Enez ve Edirne yoluyla gizlice İstanbul'a gelen İshak Bey, kardeşinden para alarak Cenova'ya, oradan Toskana ve Napoli'ye gider. Daha sonra Viyana ve St. Petersburg... O tarihte, Galip Tahiroğlu'nun dediği gibi, gözden düşmüş bir general olan Zorik'i Smolasko'daki çiftliğinde bulur ve 1782 yılına kadar onun yanında kalır. Oradan Londra'ya, daha sonra Paris'e geçer. 1784 yılında İstanbul'a elçi olarak tayin edilen Choiseul Gouffier ile birlikte dönecek ve onun ricası üzerine Cezayirli Gazi Hasan Paşa tarafından affedilecektir. Bu konuda doyurucu bilgiyi Prof. Dr. Kemal Beydilli'nin "Şehzade Elçisi Safiyesultanzade İshak Bey" (*İslâm Araştırmaları Dergisi*, nr. 3, İstanbul 1999, s. 73-81) başlıklı önemli makalesinde buldum. Galip Tahiroğlu'nun romanına renk katmak için, İshak Bey'i, hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız Müneccimbaşı Musazade Abdullah Efendi'nin dostlarından biri olarak gösterdiği ve onun İstanbul'a 1782 yılında dönmesini daha uygun bulduğu anlaşılıyor.

147 "Lebon'da her şey güzeldir."

148 Necip Fâzıl, D Grubu'nun 8 Haziran 1934 tarihinde, Taksim Dağcılık Kulübü'nde açtığı üçüncü serginin açılışında "Beklenen Sanatkâr" başlıklı bir konuşma yapmıştır. Hatıratında bu konuşmadan şöyle söz eder: "... 'Beklenen Sanatkâr' adlı konuşmasını yapıyor; alkışlanıyor, yüceltiliyor, hatta kendisinden sonra kürsüye çıkan Peyami Safa tarafından, beklenen sanatkârın o olduğuna dair işaretlere kadar takdir topluyor." (*Bâbıâli*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1976, s. 185).

149 Peyami Safa'nın D Grubu dördüncü sergisindeki konuşmasının bir özeti "Yeni San'at Ne Demektir" başlığıyla *Hafta* dergisinin 9 Son Kânun 1935 tarihli 40. sayısında yayımlanmıştır.

150 Ali Sami Boyar'ın bu görüşleri dile getirdiği yazılarından bazıları şunlardır: "Türk İnkılâbının Beklediği Sanat" (*Ülkü*, nr. 10, İkinci Teşrin 1933), "Güzel Sanatları İnkılâba Nasıl Maledebiliriz?" (*Ülkü*, nr. 17, Temmuz 1934).

151 Zeki Faik İzer'in 176.5 x 237 cm. boyutlarındaki bu ünlü yağlıboya tablosu, MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'ndedir.

152 Mesud Cemil, o yıllarda Konservatuvar Oda Musiki Heyeti'nde çello çalıyordu.

153 Sözü edilen konferansını bir makaleye dönüştürerek "Felsefe ve Diyalektik" (*Yeni Türk Mecmuası*, nr. 6, Mart 1933) başlığıyla yayımlayan Peyami Safa, bu konferansında savunduğu görüşlere sonuna kadar bağlı kalmış, Eminönü Halkevi'nde 15 Ocak 1937 tarihinde verdiği "Felsefî Buhran" konulu konferansında da aşağı yukarı aynı görüşleri ileri sürmüştür. *Heray* dergisinin 1937 tarihli ilk sayısında "Hakikat Buhranı" başlığıyla yayımlanan bu ikinci konferans, *Felsefî Buhran* (1939) adıyla kitap olarak da yayımlanmıştır.

154 *Varlık* dergisinin 15 Birincikânun 1934 tarihli 35. sayısında çıkan Mahmut Ragıp Kösemihaloğlu imzalı "Musiki İnkılâbı Şenlikleri" yazısının söz konusu bölümünü Ekler'de bulabilirsiniz (Ek. 11).

155 Necip Fâzıl, *Kaldırımlar* (1928) ve *Ben ve Ötesi* (1932) adlı kitaplarında yer alan bu şiirini kitaplarının daha sonraki baskılarının hiçbirine almamıştır. 1934'ten sonraki Necip Fâzıl, çok başka biridir.

156 Galip Tahiroğlu, *Aylık Mecmua*'nın Nisan 1926 tarihli 1. sayısında çıkan, Ekler bölümünde dikkatinize sunduğum "İnkılâpta Ramazan, Ramazanda İnkılâp" başlıklı yazıyı kast ediyor (Ek. 12).

157 Bunlar nafile namazlardır. Yatsı namazından sonra uyumadan veya bir müddet uyuduktan sonra kılınan namaza *teheccüd* veya *gece namazı*; güneş doğduktan bir saat kadar sonra kılınana *işrak namazı*; kuşluk vakti kılınana *kuşluk* veya *duha namazı*; akşam namazının sünnetinden hemen sonra kılınana da *evvabin namazı* denir.

158 "Selamünkavlen", Yasin Suresi'nin "Selamün kavlen min Rabbi'r-rahim" şeklindeki 58. âyetinin kısaltılmış söylenişi. Âyetin meali şöyledir: "Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır."

159 Söz konusu zelzeleyle ilgili haberler, dönemin gazetelerinde 5 Ocak 1935 tarihinden itibaren çıkmaya başlamış ve günlerce devam etmiştir.

160 Rauf Yekta Bey'in *Esâtîz-i Elhân* (Musiki Üstadları) serisinden üç kitabı çıkmıştır: *Hoca Zekâî Dede Efendi* (İstanbul 1318), *Hoca Abdülkadir Meragî* (İstanbul 1318), *Dede Efendi* (1340/1924). Üçüncü kitabın 149-158. sayfaları arasında Dede Efendi ve Ferahfeza makamı hakkında geniş bilgi vardır.

161 "Yalnız bunların resimleri canlıydı, kökü adama benzeyen ot gibi cansız değildi." (*Hüsn ü Aşk*, b. 2021)

162 Galip Tahiroğlu, Tevfik Fikret'in "Yağmur" şiirine atıfta bulunuyor:
Küçük, muttarid, muhteriz darbeler
Kafeslerde, camlarda pür-ihtizâz

163 Vâ-Nû'nun *Haber Akşam Postası* gazetesinin 8 Kânunusani 1935 tarihli sayısında yayımlanan "Din Bayramı ve Ulus Bayramı" başlıklı "öztürkçe" başyazısı Ekler bölümünde okunabilir (Ek. 13).

164 Bu mısra, Şeyh Galib'in "âteş" redifli gazelinden alınmıştır:
Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûybâr âteş
Semender-tıynetân-ı aşka besdir lâlezâr âteş

165 Galip Tahiroğlu, Kasımpaşa Mevlevîhanesi şeyhi Abdullah Dede tarafından Evliya Çelebi'nin "seyahat" rüyasına getirilen yoruma atıfta bulunuyor: "On iki imamın ellerini öpmüşsün, dünyada azim sahibi ve başarılı olacaksın! Aşere-i Mübeşşere'nin ellerini öpmüşsün, cennete gireceksin! Çâr-yâr-ı güzînin ellerini öpmüşsün, dünyada bütün padişahların dostu olacak, sohbetlerinde bulunacaksın. Hazret-i Resul'ün yüzünü görüp mübarek ellerini öpmüş, hayır dualarını almışsın, iki dünyada saadete ereceksin. İmdi, Sa'd Vakkas'ın nasihati üzere önce bizim İstanbulcuğumuzu yazmaya başla, yürü işin rast gele, el fâtiha!"

166 Söz konusu haberin tam metni Ekler'dedir (Ek. 14).

167 Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin yazdığı levhalar, İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın teşebbüsü üzerine, tüccar Nazif Bey'in maddî, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin de teknik yardımıyla tamir edilerek 28 Ocak 1949 tarihinde yerine asılmıştır. O

tarihte Müzeler Genel Müdürü olan Aziz Ogan'ın, Thomas Whittemore'un indirttiği levhaların eski yerlerine konulmasına karşı çıktığı biliniyor.

168 Ahmet Remzi Akyürek (1872-1944), Üsküdar Mevlevîhanesi'nin son şeyhidir. Kayseri mevlevîhanesi şeyhi Süleyman Ataullah Efendi'nin oğluydu. Kütahya ve Kastamonu mevlevîhanelerinde de şeyh vekili olarak görev yaptı. Tekkeler kapatıldıktan sonra Üsküdar Selimağa Kütüphanesi müdürlüğüne tayin edildi. Aynı zamanda şair olan Ahmed Remzi Dede hakkında Hasibe Mazıoğlu'nun *Ahmet Remzi Akyürek ve Şiirleri* (Ankara 1987) adlı eserinde geniş bilgi vardır.

169 Babasının hayatını 1940'ların başında yazan ve 1944 yılında *Vakit* gazetesinde tefrika ettiren Mesud Cemil, eser büyük ilgi görünce genişleterek kitap olarak da yayımladı: *Tanburî Cemil'in Hayatı*, Sakarya Basımevi, Ankara 1947, 157 s. Fotoğraflara ve ressam Turgut Zaim'in gravürlerine de yer verilen bu güzel eser, daha sonra Uğur Derman tarafından titiz bir şekilde yayına hazırlandı. Mesud Cemil hakkında kapsamlı bir inceleme ve zengin bir bibliyografyanın da eklendiği bu baskı için bkz. *Tanburî Cemil'in Hayatı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002 (ikinci baskısı 2012).

170 "Giydikleri temmuz güneşi, içtikleri cihanı yakan ateş yalımı (...) Erzakları apansız gelen bela; üzerlerine hiç durmadan ateş yağmada." (*Hüsn ü Aşk*, b. 245, 249)

171 "Ektikleri kıvılcım taneleri, biçtikleri paramparça kalpler..." (*Hüsn ü Aşk*, b. 250)

172 *Bir nâr ki dûdı dûd-ı Nümrûd*
Gülan-ı siyeh-nümûd-ı Nümrûd
(*Hüsn ü Aşk*, b. 1686).

1

ÜÇ BOY

Akagündüz

Türkün üç boyu vardır: İnan.
Biri: (Ulu) dur;
Biri: (Ulutürk)tür;
Biri: (Atatürk)... Ulu demek yeter. Türktür o;
İnan!
Ulutürkün bağrından Ulular Ulusu doğar: Kutluğ gibi.. Oğuz gibi.. Atila gibi..
Onlara (Ulutürk) derler.
İnandım!
Ulular Ulusu (Ulutürk)lerin Enulusu da (Atatürk)tür.
Otağı evrenler bağrında yükselen Çankaya'dadır, bir.. gönüller içindedir, iki.. ölmezlik başındadır, üç...
İnandım!
Üç gez, yedi gez, kırk gez.. sayılardan artık gez kandım!

(Türkata) vardır; kan!
Türkata varlıklar yok iken vardı.
Yokları vareden odur.
İlksiz odur, sonsuz odur.
Kandım!
Buz dağlarını eritip verim bağları eden, Türkata'dır.
Güneye ışık veren, acunu güne seren, kafalara us ören odur.
Karanlıkları attı. Yeri göğü yarattı.
Etten dile söz verdi. Türk diline öz verdi. Bu dil oldu temel dil. Binlerce yıl temel dil... Kan!
Kandım!
Yoku tuttu varetti. Varı da bayar etti.

Güldür ki burcu tüter. Esinlercilen eser.

Türkata derler ona.

İçindekini kovan uçmak onun değildir. İçindekini seven, yüceltip mutlu eden uçmakları o kurdu. Uçmakların tümüne bir at verdi: Türkeli!

Tüm uçmakların tek adı olan Türkeli'ni görmek istersen; Çankaya'dan yürü çık. Muratdağ doruğuna!... Kan!

Kandım!

Türkü ulu eden o. Ulu Ulus eden o!

Ulular Ulusu (Ulutürk)ler ondandır, o yarattı.

Balçıktan değil... Türkten yarattı. Türkü ululuktan; Ulutürkleri Türkten yarattı.

Ulular ulusu (Ulutürk)lerin en Ulusu Kemal Atatürk'ü Türkata yarattı.

Ama yoktan yaratmadı.

Kendinden yarattı. Özden yarattı. Yaratıcılığından yarattı.

Çünkü:

Türkata'nın varolduğu, ilksiz çağlardan beri, Atatürk vardı.

Ey, beni okuyan!

Türk; Türkata'ya diye gelip kol bağır açınca... gerekleşti ki Atatürk Ege denizinin batıda köpükleştiği kıyılarda gelip göründü.

Dize gelen Türkü direltmek ve diriltmek için geldi...

Kan!

Kandım!

Üç gez, yedi gez, kırk gez.. sayılardan artık gez kandım!

Bu iç sesimi, Atatürk'ün Türk uçmaklarında ölmezliğe kavuşan anası Zübeyde Anatürk işitsin!

Ulus, 28 Teşrinisani 1934, s. 1.

2

ADAM YALVAÇ

Adam yalvacın uçmaktan kovulması. Ulu Tanrı bizim ilk babamız olan Adam Yalvacı ve onun eşi Hava ninemizi yarattıktan sonra onları uçmak içinde yaşatıyordu. Bu yeşil bahçanın içinde bunların arı yaşamaları için buradaki alma ağacının yemişinden yemeği bunlara yasak etmişti. Günün birinde ak pınarın başındaki alma ağacının gölgesinde otururlarken taygaç çıkageldi. Hava ninemize yaklaşarak onu tavladı ve bu güzel almadan yemelerini onlara tapşırdı.

Bu sırada Havanın karşısında yan gelip onun güzelliğile esirik olan Adam Yalvaç ipdeşi Havanın sunduğu almayı yemekten kendini tutamadı.

Yalvaç, Tanrı buyruğunun tersine bu suçu işleyince ulu Tanrı gücendi ve bunları uçmaktan kovmak için kurgu kurdu. Bu isteğini onlara iletmek için uçkunu yanlarına yolladı. Uçkun, Tanrı buyruğunu Yalvaca Arapça söyledi. Adam Yalvaç uçkunun

söylediklerini anlamadı ve şaşkın şaşkın ona bakarak yerinden bile kımıldamadı. Uçkun bu kez Farsça söyledi. Adam gene anlamadı. Bunun üzerine ne yapacağını bilmiyen uçkun geriye döndü. Gördüklerini ulu Tanrıya ulaştırdı. Bu sırada gökler titredi ve şöyle bir buyruk duyuldu:

- Hey uçkun, benim kulum olan bu Yalvaç Türkçeden başka dil bilmez, ona benim buyruğumu Türkçe anlat!

Uçkun hızlı bir uçuşla Yalvacın yanına vardı ve sözüne şöyle başladı:

- Hey ünlü Yalvaç! Ben ulu Tanrı katından gönderilmiş bir yasaulum. Onun yüksek buyruğunu size iletmeğe geldim. Bu eşsiz uçmağı ulu Tanrı size armağan etmiş ve bu urunda arı yaşamanız için bu alma yemişinden tatmağı size yasak etmişti. Ancak siz tavgaçın tavına uyarak Tanrı buyruğunun tersine, bağışlanmaz bir suç işlediniz. Bundan ötürü ulu Tanrı size kızmış, sizi buradan kovmamı bana buyurdu. Tanrı sizi sınadı. Siz onun yahşiliğini ve uçmağın değerini bilmediniz. Haydin sektiriniz buradan!

Bu sözleri dinliyen Adam Yalvaç korkusundan ürperdi ve hemen Havanın elinden tutarak uçmağın penceresinden kendisini loş karanlığa fırlattı.

Uçmakta Türk dili. Tanrının ilk kulu olan Atam Yalvacın Türk olduğunu ve Türkçeden özge bir dil bilmediğini dünkü bitik yazıda okuyucularımıza anlatmıştık. Sözlerimize tutalga olarak Tebrizli Türk ozanı Şükühinin bu nesne için yazdıklarını anabiliriz. Bundan da anlaşılır ki Türkellerinin her bucağında yaşamış olan eski bilginler, ozanlar ve başka kimseler hep Atam Yalvacın Türk olduğunu biliyorlarmış ve bu inanışlarını da yeri geldikçe berkitiyorlarmış.

Atam Yalvacın Tanrıdan uğradığı danlama üzerine kendisini uçmağın penceresinden loş karanlığa fırlattığını dün yazmıştık. Atam böylece çok korkmuş ve çabuk kaçıp kurtulmak için pek telesmişti. Bundan ötürü de eli Hava ninenin elinden kurtuldu. Koca gövdesi kara ve ıslak toprağı üzerine yuvarlandı ve bayıldı.

Akşam çağı kara bir ormanın ortasındaki geniş alanda gözlerini açınca kendini çırılçıplak bir kılıkta bambaşka bir yerde buldu. Ditriyerek kalkındı. Ve korkudan gözlerini kapadı. Bu gördüklerini düş sandı.. Biraz sonra gözlerini bir daha açtı. Bu gördüklerinin düş değil gerçek olduğunu anladı. Ürkek bakışlarla dört çevresine bakındı, ipdeşi Havayı düşündü. Onu yitirmişti. Artık yapyalnızdı: Ne uçmağın gönül açan bahçaları, ne kuşların çılgın ötüşleri, ne uçkunların gülümsiyerek narin uçuşları, ne ak pınar, ne kızıl alma ağacı, ne de al, kırmızı, sarı çiçeklerin izleri vardı. Bunların kamusu onun gözünde tütüyor. Ortada kendilerinden bir örnek bile yoktu. Onun düştüğü bu acun neresiydi? Ya bunun iyesi kimdi?

Atam Yalvaç burasını tamuk sandı. Ve sonsuz bir kaygıya düştü. İçi pek sıkıldı. Derin bir göğüs geçirdi. Kendini boğar gibi gırtlağını tırmaladı. Gözlerinden boşanan ılık damlalar uzun sakalını ıslatmağa başlamıştı. Atam ilk gezdi ki gönlünde acı duyuyordu. Başını iğmiş, hüngür hüngür ağlayarak gönlünü yakan bu ayrılık ağusunu gözyaşlarile yıkıyordu. Bu kaygılı çağında ona toktaklık verecek tek bir kimse bulunmuyordu. Ezgin, umutsuz ve öksüzdü.

Yavaş yavaş başını kaldırdı. Güneş batıdan göz kırpıyordu. Gölgeler adım adım alanı basıyordu. Orman kararıyor ve derinliklerinden duyulan korkunç aslan homurtuları dağlarda yanku yapıyordu.

Atam ürperdi, yüreği hopladı. Birden gözleri alaca karanlık içinde göklere dikildi. Yaratılışından beri ilk gez olarak gök Tanrıya sığınmak gerek olduğunu düşünüyordu.. Titrek ellerini göklere açarak yalvarıp yakarmağa başladı:

Atamın yakarışı

Bağışla suçumu hey yaradanım!
Ben senin kimsesiz kullarındanım

*

Ben bir suç işledim gitti gücüne
Fırlattın uçmaktan özge acuna
Düştüm bu ülkenin ıssız ucuna

*

Bağışla suçumu hey yaradanım!.
Ben senin kimsesiz kullarındanım.

*

Esirge hey Tanrım öksüz kulunu
Salıkverdir bana uçmak yolunu.
Aç uzat göklerden bana kolunu

*

Bağışla suçumu hey yaradanım!.
Ben senin kimsesiz kullarındanım.

*

Hey Tanrım- Tavgacın beni aldattı.
Diyecekler: "Atam ne hamarattı"
Güzel uçmağı bir almaya sattı
Tanrım sen kulak ver bu yakarışa
Acunda çarptırma beni kargışa.

Hava ninenin başından geçenler. Uçmağın penceresinden atlarken Hava ninenin eli Adam Yalvacın elinden kurtulmuş, her biri bir yana düşmüşlerdi. Hava nine yumuşak bir çimenin üzerine yuvarlanmıştı. Uzun bir baygınlıktan sonra uyuşuk gövdesini yelpazeliyen otların hışırtısile ayıldı. Gözlerini bürüyen altın saçlarını elile aralayarak bakarken yüce bir dağın sahmanında bulunduğunu ve çevresinde bir kimse bulunmadığını gördü. Ne olduğunu birdenbire ayırt edemedi. Adam Yalvaç nerede idi? Niçin hatını tek başına bu urunda bırakıp gitmişti. Ah bir gelseydi, hemen bunu onun başına kakaç ederdi.

Hava pek erkevin ve kaygısız yaşamış bir hatındı. Adam Yalvaçla ortaklı yaşarken bile hiçbir nesneyi öğrenmeğe özenmemişti. Adamın sol böğründen yarandık-

tan beri kavrıyabildiği bütün varlığı ondan sanır, Tanrıyı bile bilmezdi. Adamdan başka bir yarlığa güvenmezdi. Uçmağı da Adam Yalvacın temelli öz bahçası bilirdi. Bütün işi gücü kıskanç bir kadınlık isteğile Adama erk satmaktı. Adam da kendi sol kaburgasından çıkan bu ipdeşine öyle vurgundu ki ona en düşkün bir köle gibi kulluk ederdi. Onun en küçük bir dileğini yerine getirmek ve ona yaranmak için kendini her solukta onun buyruğunda tutardı. Ona ginaşmadan hiç teprenmezdi. O. Havanın biricik söykegi, esirgeyicisi olduğu gibi Hava da onun tek ve kutlu bir sevgilisi idi. Adam bundan ötürü idi ki kendini çok mutlu sayardı, iste tavgaç ta bunu iyi bildiği için ilkönce Havayı tavladı ve sonra onun elile kızıl almayı Adama yedirdi.

Hava isteksiz bir kılıkla düşüp uzandığı yerden teprendi, sinirleri uyuşmuş, hiçbir nesne korku bile duymuyordu. Yumuşak çayırın gıcıkladığı çıplak bacaklarına gözleri ilişince kendine gelir gibi oldu, bu kılıkta bulunduğundan utandı. Saçlarile örtündü ve biraz ötede başını sallıyan ve sanki Hava nineyi uğurlıyan incir ağacına yanaşmak için yerinden kalktı. Ağacın enli yapraklarından koparark ilk işi kendine bir önlük yapmak oldu. Öyle ya! Belki Adamdan bir tuyuk alır ya ki birdenbire Adam çıkagelir. Kendisinin böylece yat ellerde çırılçıplak dolaşmasına kimsenin tanık olmasını istemiyordu; bu, onun kadınlık unuruna dokunuyordu.

Ağacın koyu kırmızı yemişlerine de imrendi. Bunlar uçmaktaki kızıl almaya pek benzemiyorlardı. Ancak pek acıkmıştı. Kızıl almayı yedikten beri onun tadını unutmamıştı. Almanın kokusu burnunda tütüyor, onun kızıl, yuvarlak biçimi gözünün önünde canlanıyordu. Ah birce tavgaç gene gelse bir tek kızıl alma bulup bu Adam kızına ve Adam ipdeşine yedirse, ne güzel ve yerinde olurdu! Kızıl almayı andıkça ağzı sulanıyordu ve tavgaçtan öğrendiği bu ilk yemişin adını birkaç kez sadıladı. Bu ad onun ilk biligisi ve ilk ülküsü idi. Nasıl olsa bir gün bu geniş ormanın içinde onu arayıp bulacaktı. Ah kızıl alma, kızıl alma!

Bu sözleri ağzında gevelerken sağ elini uzatarak ağzı yarık bir incir kopardı ve ağzına kodu. Bu pek tatlı bir yemişti, ancak kızıl almanın ne kokusu, ne tadı ve ne de güzelliği onda yoktu.

Açlığını gidermek için arka arkaya incirleri yutarken ağacın tepesinden burnuna yapışan bir incir düştü. Başını kaldırdı. Ağacın dalında Havayı yamsılayan bir Arangutan maymununa gözü ilişti. Maymun sırıtıyor ve incirleri koparıp ona atıyordu. İlkönce bunu Adam sandı. Ancak bunun suyumu pek iğrenç ve çirkin idi. Uçağa değin korku bilmezken birdenbire bu korkunç görkemli nesnenin önünde titredi. Bağrı yarılırcasına korktu ve kaçmak isterken maymun üzerine çullandı. Hava Hatın: "Haray! Havar!" diye bir çığlık kopardı ve ağacın dibine düşüp bayıldı.

Hava hatının kargışı. Hava hatın uçmakta gece ve gündüz onun kulluğunda durup keşiğini çeken Atam Yalvacın altın işlemeli ipekten otağında pek erkevin yaşamış olduğundan, korku, acı, kaygı, düşünce denen nesneler onun beynine girmemiş, yüreğine damlamamıştı. Şimdi öz başına bir yazının ortasında yalnız bırakılmış olmasından pek üzülmüştü. Hele incir ağacının başında ona saldıran o çirkin soyumlu canıvarı görünce korku onun bütün iliklerine işlemişti.

Arangutan canıvarının saldırmasile bayılan Hava nine titriyerek ayıldı. Canıvar ortada yoktu. Ürkek bakışlarla çevresine basandı. Korkudan sararmış ve kasırgaya tutulmuş gül yaprağı gibi titriyordu. Doluksundu. O iğreti canıvar onun önlüğünü de yırtmıştı. Bundan da utanç duydu ve yüzü kızardı. Beyni durgundu.. Kendini güçlükle toplayabildi, önlüğünü düzeltirken gözyaşlarına da yol verdi. Uzun uzun ağladı, dövündü. Birdenbire arka yandaki çalılıktan sıçrıyan körpe bir geyik onu ürküttü. Onun izine gözlerini dikmiş ve kesik kesik hıçkırıyordu. Geyik ta ileride yazının büklümünde kıvrılıp şarıl şarıl akan gümüş gibi parıldayan bir çaya doğru koşuyordu. Gözyaşlarını dindirdi. Bu gördüğü gümüş su uçmaktaki ak pınar değil miydi? Neden onun bal gibi tatlı, süt gibi ak suyundan bir içim içmiyecekti. Böyle düşünürken birdenbire toy bir kızhanım gibi geçmişi unuttu. Yerinden kalktı; ancak pek arıklamıştı. Sendeleyerek geyiği izledi ve çayın kıyısına dek geldi. Yorgun ve bitkin gövdesile iğildi ve avuçlarile ağzına götürdüğü sudan umsuk oldu. Umduğunu bulamamıştı. Bu su ak pınar suyunun tadını vermiyordu. Tatsız ve boz bir akıntı idi.

Çaydan uzaklaştı. Arkası üstü çayırın üstüne düşerek gözlerini kapadı. Geçirdiği mutlu günleri anmağa çalıştı: Ak pınar, kızıl alma, narin yapılı uçkunlar ve son gördüğü yılışık suyumlu, uzun burunlu, koşa boynuzu, keçi sakallı tavkaç hep tüşevinde geçit yaptılar. Hele Atama öyle dargındı ki... Onu birkaç kez "Atam, Atam" diye çağırdı. Sesi yalnız dağlarda yanku yaptı. Bundan ötürü yüreği sızladı. Atama kargamağa başladı:

Havanın kargışı
Tamuk seni yaksın Atam
Kızıl kanın aksın Atam
Beni bırakıp gittin
Sen ne sarsaksın Atam

Yandım, hey Atam yandım.
Yalnızlıktan usandım.
Özelden seni sevdim
Seni bir yiğit sandım.

Batırlar yılmaz Atam
Seven ayrılmaz Atam
Ilkarından dönenler
Bil, er sayılmaz Atam!.

Gel Atam, olma uysal
Seninim; yanımda kal
Bu yer uyarlı değil
Var, uçmağı geriye al.

Ne akar-bakarı var
Ne kırmızı narı var
Ne bir Kızılalması
Ne de Akpınarı var..

Uçmağın gülü yansın
Süsen sünbülü yansın.
Uçkunun kanatları
Tavgaçın dili yansın...

Cumhuriyet, 12-15 Teşrinisani 1934.

3

İNANIMIZ BİR OLSUN

Yaşar Nabi

İnanımız bir olsun, çocuklar, bir tek olsun,
-Yalandır, yaşayamaz bir kalıpta iki can-
İnanımız bir olsun, çocuklar, bir tek olsun,
Gönülde aynı sevgi, ruhta aynı heyecan.

Gelin bizden olanlar, geçiniz safımıza,
Şüpheye yer vermeyin içinizde tek bir an.
Gelin bizden olanlar, geçiniz safımıza,
Bizim kâbemizdedir tapılacak kahraman.

İki din birleşemez çocuklar, aynı ruhta,
Gecesiz gündüz olmaz, inkârsız olmaz insan.
İki din birleşemez çocuklar, aynı ruhta,
Bizden olanlar gider, ancak onun ardından.

Ülkü, nr. 11, Birinci Kânun 1933.

4

"GARP MUSİKİSİNİN ESASI ESKİ TÜRK MUSİKİSİDİR"

Reisicumhur hazretleri Meclisin açıldığı gün irat ettikleri nutuklarında Türk musikisinin yüz ağartacak derecede olmadığından bahis buyurmuşlar ve garp tekniğine uygun eserler vücuda getirilmesi lüzumuna işaret etmişlerdi.

Gazi Hz.nin bu işaretleri üzerine musikimizi ıslah, günün meselesi halini almıştır. Musiki meselesi konuşulurken şark musiki cemiyeti reisi Ali Rifat Bey'i hatırlamamak kabil değildir. Ali Rifat Bey ilk defa bizde saz heyetlerini bir orkestra şekline koymuş, musikide pek çok yenilikler yapmış bir musikişinastır. Şimdi kendisi *Türk Tarihinin Ana Hatları* eserinin musiki kısmını yazan heyetin reisidir. Vaktile Darülelhan ve Darülbedayi'in musiki kısmı müdürlüklerini yapmıştır. Ali Rifat Bey'i Kadıköyü'ndeki evinde birçok musiki âletleri ve yüzlerce cilt kitapla dolu geniş bir salonda ziyaret ettik. Fikirlerini sorduk. Ali Rifat Bey diyor ki:

"Yapacağımız musiki inkılâbı fevkalâde mühimdir. Bu inkılâbın ehemmiyetini anlamak için evvela musikimizin tarihine bir göz atmamız katiyyen lâzımdır. Türk tarihinin ana hatları eserinin musiki kısmını yazan heyet meyanında bulunuyorum. Bu münasebetle kütüphanemdeki birçok musiki tarihlerini ve müzelerdeki musiki abidelerine ait eserleri uzun uzun tedkik ediyorum. Bu tedkikatım esnasında gayet mühim bir nokta nazar-ı dikkatimi celbetti. Müzelerdeki Hitit abidelerinde kabartma insan şekillerinin ellerinde bulunan çifte flütlerde 12 kromatik perde gördüm. Bu 12 kromatik perde, bugünkü medeniyet musikisinin esasını teşkil eden yedi gamın Orta Asya'dan hicret etmiş Hititlerin musikisinde mevcut olduğunu ispat etmektedir. Bu vesikalar çok mühim ve birer tarihî kıymeti haizdir. Bugünkü Avrupa musikisi değil, hatta Avrupa medeniyeti bile ortada mevcut değilken Hititlerin Heptatonik gamları bilmeleri ve çalgılarına koymaları muasır Avrupa musikisinin ilk temel taşının orta Asya'da atıldığını ispat eder. Türkler yalnız Heptatonik gamın mucidi olmakla kalmamışlar, musiki ilim ve sanatına büyük hizmetler etmişlerdir. Müzelerdeki Hitit eserleri elimizde birer mermer senettir. Bu mermer senetlerle Türklerin musiki ilminin vazıı olduklarını göğsümüzü gere gere iddia edebiliriz.

Şimdi musiki inkılâbını yaparken musikimizin pek kadim olan tarihini göz önünde bulundurmamız lâzımdır. Biz şimdi esas Türk ruhunu ifade edecek öz musikinin armonize ve orkestra edilmesini istiyoruz. Bu gayeye ermek için Avrupa musiki tekniğini ve nazariyatını mükemmelen tahsil etmiş bestekârların Türk musiki nazariyat ve kavaidini de tedkik ve tahkik etmiş bulunmaları şarttır. Türk musikisinin armonize edilmesi meselesine gelince, Avrupa'nın major ve minör denilen makamları Türk musikisinde mevcuttur. O halde Avrupa musikisine armoni tatbik edildiği halde aynı şey Türk musikisine niçin tatbik edilmesin?

Esası yedi notadan ibaret olan ve Heptatonik denilen gamın mucidi Türkler olduğu halde bu gam, Avrupa'da olduğu gibi neden kullanılmasın?

Türk musikisinin şimdiye kadar armonize edilmemesine sebep yaşadığımız hayatın içtimai şartlarıdır. Kadınlarımızın kafes arkasında bulundukları bir sırada bestekâr sahne musikisi yapmağı, hatta böyle bir şeyi düşünebilir miydi? Şimdiye kadar elimizdeki sazlara dikkat edin. Bunlar değil sahnede hatta ayakta bile çalınamaz. Sazlarımızı çalmak için oturmak lâzımdır. Bunlar sultanların önünde zanuzemin olarak çalınan sazlardır.

Bu musiki inkılâbı başlarken yapılacak ilk şey nedir?

Evvela garp tekniğine uygun eserler vücuda getirmektir. Konservatuarımız öz Türk musikisinin ve garp musiki tekniğinin bütün teferruatını kavramış musikişinaslar yetiştirdiği zaman bizim de millî operalarımız bittabi birbirini takip edecektir. Gazi hazretlerinin Türk musikisi hakkındaki emir ve irşatları Türk musikişinasları için büyük bir müjdedir. Musikimizin yakın zamanda çok feyizli neticelere kavuşacağına eminim.

Bu, bestekârlara da pek ziyade kazanç temin edecektir. Bana bir İtalyan, Caruso'nun 10 senede 40 milyon kazandığını söylemişti. Ayni kuvvete yakın sesli sanatkârlar bizde de çıkabilir. Bunlar garp tekniğine uymadıkça daima fena mevkide kalmağa mahkûmdurlar. Muhakkak ki yeni teknik onlara beynelmilel sahada kazanç ve şöhret temin edecektir."

Akşam, 8 Teşrinisani 1934.

5

MUSİKİMİZİN SAKARYA'SI

Musiki İhtifali Münasebetiyle

Hakkı Süha (Gezgin)

Büyük sevinçlerin de büyük elemler gibi insanın dilini bağlayan engin bir kudreti var. Bunu dün akşam bütün genişliğiyle duydum. Aylardan beri hazırlanan Türk musiki üstadlarının ihtifali, dün gece bir mahşer kalabalığı huzurunda veriliyordu.

Son cereyanların, son münakaşaların burgularıyla gerilen sinelerde bu gece sıtmalı bir daraban başlamıştı. Gişelerin önünde insan dalgaları çarpışıyor, hol, her saniye bir başka kalabalıkla dolup boşalıyordu. Şakaklarım vuruyor, kalbim dövünüyor; sahne gözüme bir mahkeme salonu, sarp bir şahika kadar heybetli görünüyor. Buradan benim mefkûrem ya güneş gibi yükselerek etrafı aydınlatacak veya küçük bir sendeleme ile düşüp bin parça olacaktı.

Türk musikisi, dört yüz seneden beri ilk defa bu gece yüz yirmi kişilik büyük bir heyetle çalınıp söyleniyordu. Bu kadar geniş bir çerçeve içinde nağme beraberliği şöyle dursun, fakat akord meselesi bile mühim bir işti.

Tiyatroda hiç yer kalmamış, fakat gelenlerin arkası alınamamıştı. Bilet yerine en yüksek ücretle ayakta durmaya razı olanların sesleri çoğalıyor. Onlara kapılardan dehlizlere taşan büyük halk yığınları gösteriliyor.

Boş sandalyelere, kimsesiz localara verilen Betoven ihtifalinin kahramanlarından kıymetli sanatkâr dostum Celal Sahir, bu şitaba şaşmış gülümsüyor ve ben fırsatı kaçırmayarak onu iğneliyorum. Birdenbire İhsan Bey'in süzgün nısfiyesi, demir gibi bir "la" bir "re" ile akord verdi. Mızraplar aynı perdede çırpındı; yaylar o sesi tekrarladı. Sonra hep birden en ince perde bile tanımayan bir akord beraberliği intizarın üzerine döküldü.

Perde açılınca karşımızda sanatkârların kademe kademe yükselen sevimli ve cidden mümtaz yüzüyle karşılaştık. Ortada üstad Rauf Yekta Bey, nutkunu okumaya hazır duruyordu. Şafakları sanat ufkunda ağarmış bir sabahın muhterem tacını taşıyan sevimli âlim, tatlı ve müessir sesiyle başladı. Büyük alkış fırtınalarıyla zaman zaman kesilen bu konferansı hülasaya çalışmayacağım. Bu benim hiçbir zaman irtikab edemeyeceğim bir günah olur. Perde kapanıp tekrar açılınca, şeflik makamına Zekâi Dede'nin kendine layık oğlu Üstad Ahmed Efendi'nin şeref verdiğini gördük.

Mini mini değnek havada geniş bir kavis çizerek büyük usulün ilk darbını vurdu ve bütün sazlar bir tek âlet hissini veren bir vahdetle *Neva Peşrevi*'ne girdiler. Bu mükemmel başlangıç heyecandan baygınlıklar geçiren ruhumun üstünden nemli, serin bir rüzgâr gibi geçti. Biraz sonra Itrî'nin o muazzam *Nevakâr*'ı samedanî bir ahenk çağlayanı halinde deha ufuklarından kopup kalplere dökülüyordu. Nağmeler zaman ikaın geniş dalgaları üstünde yayılıp enginleşiyor ve birden yeni bir rüzgâr başka hava ile çalkanıp çırpınarak gönül âleminin henüz ele avuca sığmamış bir kıt'asını zapt ediyordu. Usuller değişiyor, ilahi bir kaynaşma içinde makam seyirleri birbirlerine sanatın altın perçinleriyle bitişiyor, ahenk rabbani bir kudret ve azamete yükseliyordu.

Bunu yine Itrî'nin *Nüfüft Ağır Semaisi* takip etti. Eyyubi Bekir Ağa'nın *Nühüft Yürük Semaisi*, Seyyid Nuh'un *Şehnaz Beste*'si, Hacı Sadullah Ağa'nın *Arazbar Buselik Beste*'si, Eyüplü Mehmed Bey'in *Ferahfeza*'sı, Itrî Dede'nin Bestenigâr Beste'si, her biri gözlerimizde başka bir âlemin, başka bir ahenk ve nağme dünyasının pencerelerini açarak çalındı; sonra sıra Zekâi Dede'nin *Acemaşiran Beste*'sine geldi. Ahmed Efendi, babasının ruhu huzurunda büsbütün başka bir ruhanilik ile idareye başlamıştı. Hele Acem makamını keskin akışlı bir şahap gibi altın bir kavisle geçerek Saba'ya düşen lahuti seyir, anlayan anlamayan herkesi kendinden geçirmişti. Dede Efendi'nin *Acemaşiran Yürük Semaisi* de aynı şevkle çalındı ve gözlerime sevincin ıslak bulutunu getiren enfes bir geçişle *Şevkefza Saz Semaisi*'ne girildi. Said Dede'nin bu eseri belki ilk defa böyle pırıl pırıl çalınıyordu.

Her parçayı ayrı ayrı alkışlayan halk âdeta kendinden geçmişti ve ancak perde ağır ağır kapanmaya başlarken düştükleri cezbeden silkinerek çılgın bir şakırtı kopardılar. Tiyatro, alkış yıldırımlarıyla sarsılıyor ve halk ayakta alkışlıyordu.

Kızgın ampullerden, yüz yirmi kişilik kalabalığın nefesinden bir ütü gibi ısınan sahneye koştum. Önüme evvela düdük torbasıyla Neyzen Tevfik çıktı. Bir köşeye büzülmüş, mevlid şekeri külahını andıran kocaman cigarasını tellendirmişti. İki nefes ve bir alay duman arasında, "Bu, bu kadar olur!" hükmünü verdi. Sanatkârlar hep, "Aman nasıl oldu?" diye soruyorlar, onlara yalnız, "Lafla anlatılmaz; halkın kendinden geçişini görmediniz mi?" dedim.

Yirmi dakikalık bir aralıktan sonra ihtifalin ikinci kısmı başladı. Benli Hasan Ağa'nın rast peşrevi sadelikle büyüklüğün en vakarlı bir kaynaşması olmuştu. Kemali Ali Ağa'nın "Düştü gönlüm..." şarkısı Rast'ın ana çizgilerini ne salahiyetli bir kavrayışla kucaklamıştı. Zekâi Dede'nin Suzinak şarkısı bu makamda yaratılan ar-

kadaşlarının en yüksek bir numunesi idi. Ulvi bir belâgatle çalındı. Dede Efendi'nin "Girip gönül aşk yoluna..." Karcığar'ı bütün gönülleri yerinden oynatan bir kıvraklıkla söylendi. Sıra Hisarbuselik şarkıya gelmişti. Karcığar'la Hisarbuselik arasındaki yabancı fasılayı Mustafa Bey rebabıyla birleştirip "Gönül durmaz..." Şehnaz'ına girildi. Nağmenin nasıl bir naz olduğunu ve nazı ne narin bir lisanla anlattığını dün gece en sağır kulaklar bile duymuştur, sanırım. Zekâi Dede'nin *Şehnaz Buselik*'i de bu gece Türk sanatının boynuna asılan ağır şeref gerdanlığının parlak bir incisi oldu. Dede'nin hicaz şarkısıyla yürük semaisi iki pırlanta saçakla bu gerdanlığı süsledi ve ilham ufuklarında Yusuf Paşa'nın saz semaisi çakmaya başladı. Nağmeler değiştikçe sahneden sanki adeseleri boyalı bir projektör huzmesi geçiyordu. Her teslim biraz daha parlak bir kudretle çalıyor, Tiyatro'nun derin ve tılsımlı havası içinde Itrî'lerin, Dede'lerin ruhu sema ediyordu.

Halk o kadar coşmuş ve kendinden geçmişti ki son teslimi iki defa çalmak bile kabul olamadı. Göğüsler yarılacak gibi bağırıyor, avuçlar yarılacak gibi birbirine çarpıyordu. Alkış fırtınası ancak Türk Ocağı Kâtib-i Umumisi'nin konserin tekrar edileceğini söylemesi üzerine dindi.

Ne istediklerini, ne yapacaklarını bilmeyen alafrangacılar, Türk musikisine en korkunç iftiraları savurmaktan çekinmezler. Onlar bizden beş kişinin bir araya gelip çalamayacağını iddia ederler. Yayların biri inerken ötekinin çıktığını, karmakarışık bir manzara hâsıl ettiklerini söylerler. Dün gece bütün bunların yalan olduğunu ispat ettik. Kırk beş kemanın yayları bir tek yay olmuştu ve yüz yirmi telden çıkan seslerde hatta mikroskopla görünecek bir ayrılık yoktu.

Türk musikisi ölmüştür diyenler, bu muazzam neticeden yere geçseler yeridir. Vaktiyle Türk'e de hasta dediler, ölüyor, ölecek dediler. Fakat o, Plevne'de, Çanakkale'de, yaşadığını düşmanların kafalarına vura vura göstermiştir. Sakarya'da ise sadece yaşayan değil, dünyalar durdukça yaşayacak bir varlık olduğunu şimşeklerin göz kamaştıran keskin satırları üstünde yıldırımdan cümlelerle haykırmıştı. Bütün dünya bu kükreyiş önünde baş kesti. İşte Türk musikisi de dün gece kendi Sakarya'sının şahikasına çıkmış ve oradan ilahi bir ahenkle kendi fermanını okumuştur."

Vakit, 30 Temmuz 1927.

6

TÜRK MUSİKİSİ

Burhan Asaf (Belge)

Halkımızın alaturka musikiyi daha fazla tutması bu musikinin ne ileriliğini, ne doğruluğunu ne de gerekliliğini anlatır. Musiki, kulaktan en kısa zaman mesafesi içinde dimağa akseder, ama anlaşılıp tadılması uzun yılların verimine dayanır. Çün-

kü musiki, bir zevk terbiyesinin mahsulüdür. Alaturkadan başka bir şey duymamış olan halkımızın garp tekniği ile bestelenmiş Türkçe parçaları anlaması güçtür. Anlaşılmayandan başlamak ise, hele musiki bahsinde imkânsızdır.

Bu işte doğru hareket etmek için, bir yandan yeni musiki terbiyesini yapmak, bir yandan da eski terbiye ile boğuşmak gerektir. Bu da yeni musikiyi daima daha çok dinletmeğe savaşırken alaturkayı daima daha az dinletmek demektir.

Büyük Önderimizin geçen nutkunda musiki için söyledikleri, bütün bir programın ana hatlarını kucaklamaktadır. Yeni musikiyi yaymak, tanıtmak, anlatmak ve tattırmak için alaturkayı arıtacağız. Böylece, yani biri kurucu öteki de arıtıcı olmak üzere iki koldan yürümedikçe, davayı başaramayız. Yeni musiki için hayatta yer ve zemin hazırlayacağız ki, bu musiki için beste yapan yahut çalgı çalan adam, para kazansın, göze girsin, açılsın.

İnkılâpçı, yeni ile eski, faydalı ile zararlı, ileri ile geri arasında "serbest rekabet" kaldesini kabul edemez. İkisinin de yan yana yaşamasını ve kendi işlerini kendi aralarında halletmelerini tecviz edemez. O, mutlaka işe karışacak ve bu işe karışması yeni'nin, faydalı'nın, ileri'nin lehine ve ötekilerin aleyhine olacaktır.

Bunun içindir ki, alaturkanın Türk radyolarından koğulmasını alkışladık. Alaturkayı içimizde sevenler bulunabilir. Ve kimse bize "onu sevme" diyemez. Fakat bizler giden adamlarız. Aramızda istibdat devrinin göreneklerinden bile kurtulamamışlar vardır. İnsan bir madde değil ki, onu bütün kusurlarından ve bütün kirlerinden yıkayabilelim. Yalnız biz giden adamlar'a karşı, bir de gelen adamlar vardır. Bunlar çocuklarımızdır. Koskocaman ve eşsiz bir inkılâbı onlar için yaptığımızı bir an için unutacak olursak küçüklük etmiş oluruz. İşte bu gelen adamlar bakımından, alaturka'nın hiçbir mânâsı kalmamıştır.

Bizler, mektuplarımızda ve kendi aramızda eski yazıyı kullana kullana bu dünyadan gideceğiz. Fakat ötekiler bu yazıyı tanımıyorlar. Bu yazıyı ne kadar ortadan kaldırırsak, borcumuzu o kadar ödemiş oluruz. Musiki işinde de tıpkı böyledir. Ortalıkta alaturka bırakmayacağız ki, ortalık, bizlerin değil, gençliğin olsun. Bu, bütün inkılâplarda bir kural olduğu gibi herhangi bir inkılâbın bütün davalarında da kuraldır.

Hâkimiyet-i Milliye, 7 İkinciteşrin 1934.

7

GAZEL

Abdülbaki Baykara

Kesip rîş-i sefîdim pîr iken yosma cevân oldum
Makâm-ı Mevlevî'de şeyh idim pîr-i mugân oklum
Ne safî Müslüman kaldım ne oldum kıpkızıl kâfir
Giriftâr-ı belâ-yı fıtne-i âhir zamân oldum

Dilimde nür-ı îmânım başımda kapkara şapka
Misâl-i fecr-i kâzip nür u zulmetle ayân oldum
Dedim âyînede seyr eyleyince kendimi fi'l-hâl
Balıkçı Kör Yivan yâhud kuyumcu Estepân oldum
Semâ-ı Mevlevî'yi terk edip öğrenmedim dansı
Selanik dönmesinden de beter bir Müslümân oldum
Abâ bonjur silindir şapka oldu sikke-i monlâ
Bu uydurma kıyafetlerle rüsvây-ı cihân oldum
Ne şâhân-ı selefden nâil oldum lütf u ihsâna
Ne Cumhüriyyet erkânıyla yâr-ı hem-inân oldum
Müderrisler bana Dârülfünün'da eyledi sebkat
Cehâletten hamâkatten egerçi imtihân oldum
Nevâ-yı nây ile raksân olurken bir zaman Bakî
Belâ-yı hicr ile şimdi mücessem bir figân oldum

8

CEMİL KONSERİ

Teşrin-i Sani'nin 19'uncu Cuma günü saat 3'de hanımefendiler,
akşamı yani cumartesi gecesi 9'da umuma.

Nazar-ı dikkate
Konsere tam saat dokuzda başlanacaktır.
On yaşından aşağı çocuklar tiyatroya alınmaz.

(Klişenin sağ alt köşesinde "Gündüz saat 2'de başlanacaktır" ibaresi ile onun altında Fransızcası görülüyor. Kâğıdın fotoğrafı ihtiva eden yüzü tamamen açıldığında programın Fransızcası görülmektedir. Kâğıdın arka tarafındakileri aynen yazıyoruz:)

Konsere İştirak Edecek Zevat
Konser reisi: Şark Musiki Cemiyeti Hey'eti Fenniye Reisi Ali Rifat Bey
Sermuallim: Zekâlzâde Hâfız Ahmed Efendi
Ser-sazende ve solfej muallimi: Leon Hanciyan Efendi
Ser-hanende: Muallim Hüsameddin Bey
Hanende: Münir Nureddin Bey
Hanende: Hamid Hüsnü Bey
Hanende: Hâfız Cemal Bey
Violonsel: Ali Rifat Bey
Plano: Cevdet Bey
Armonyum: Cemil Bey

Kemençe: Muallim Kemal Niyazi Bey
Keman: Madmazel (isim yazılmamış)
Keman: Küçük Tâbnâk Hanım
Keman: Muallim Ömer Bey
Sinekemanı: Muallim Nuri Bey
Tanbur: Muallim Hikmet Bey
Tanbur: Refik Bey
Tanbur: Mesud Bey
Tanbur: Hatif Bey
Ney: Muallim Hâfız Ömer Efendi
Ney: İhsan Bey
Ud: Fahri Bey

Hanımlar kısmına (ilaveten)
Ser-hanende: Zahide Hanım
Tanbur: Muallime Faize Hanım
Tanbur: Lâika Hanım
Kanun: Muallime Nezihe Hanım

PROGRAM

I
Konferans
Ali Rifat Bey tarafından

II
Nihavend Faslı
1. Medhal: Ali Rifat Bey'in
2. Zülfün görenlerin (Lengfahte vezninde murabba): Ali Rifat Bey'in
3. Naledendir ney gibi (Muhammes vezninde murabba): Ali Rifat Bey'in
4. Gördüm yine bir (*Aksak Semaî*): Ali Rifat Bey'in
5. Bahariye nev-zemin (*Yürük Semaî*): Ali Rifat Bey'in

III **Ferahnâk Faslı**
1. Peşrev: Zeki Mehmed Ağa
2. Söyletme beni (Hafif vezninde murabba): Zekâi Efendi
3. Günc-i gamda (Ağır Aksak): Dellalzâde
4. Taksim: Kemal Niyazi ve Hüsameddin Beyler
5. Olmadım ben (Çifte Sofyan): Dellalzâde
6. Hoş yaratmış (Vals): Nikoğos Ağa
7. Sensiz cihanda (Semai): Zekâi Efendi

IV **Tâhirbuselik Faslı**
1. Taksim: Faize Hanım (Hanımlar kısmında)
2. Peşrev (Muhammes vezninde): Kemani Rıza Efendi
3. Taksim: Hâfız Cemal Bey tarafından
4. *Yürük Semai*: Dede merhum
[Hâfız Cemal Bey tarafından solo]
5. *Saz Semaisi*: Ali Rifat Bey

V **Hicaz Faslı**
1. Medhal (Usullü taksim): Ali Rifat Bey
2. Hümayun Peşrevi, 2 Hane (Devr-i Kebir): Büyük Osman Bey
3. Düşmesin miskin gönüller (Murabba): Zaharya Efendi
[Münir Nureddin Bey tarafından solo olarak okunacaktır]
4. Niçin a sevdiğim niçin (Evsat); Nikoğos Ağa
5. Şu karşıki dağda (Türkü)
6. Baharın zamanı geldi: Dede merhum
7. Taksim: Münir ve Nuri Beyler tarafından
8. Yine neş'e-i mahabbet: Dede merhum
9. *Saz Semaisi*: Yusuf Paşa

VI **Şiir**
Nâzım Hikmet Bey tarafından

VII **Kâr-ı Nev (Rast kâr)**: Dede merhumun
Ali Rifat, Kemal Niyazi, Cemal, Nuri, Cevdet Beyler refakatiyle Münir Nureddin Bey tarafından

VIII **Keman ile Longa**
..yaşında minimini Nilüfer Hanım tarafından

IX **Şedaraban Faslı**
1. Peşrev: Tanburî Cemil Bey
2. *Saz Semaisi*: Tanburî Cemil Bey
3. Köçekçe: Ali Rifat Bey

9

TANBÛRÎ CEMİL MERHÛM İÇİN

Bir ilâhi meâl bahşetdin
Kâinatın figan-ı mübhemine
Ağlayıb geldin, ağlayıb gitdin
Hilkatin hüzün ve girye âlemine.

Bir mükedder nazarla yüksekden
Bakıyordun hayât-ı sâfileye
Girmedin ey necib-i dâhî, sen
Ma'raz-ı levs olan o hâileye.

Beşerin çirkin ihtirâsâtı
Sana vermişdi bir derin nefret
Tab'ının en muannidi ifrâtı
O teneffürde münceliydi;
evet...

San'âtın dür-ı iftikarında
Kalamazdın hayâta minnetdâr
Onu tavrınla etdin istihkar...
Şimdi âsüdesin mezârında.

Yaşamak sence bir tenezzüldü
Ölmeden gülmek istemek züldü
Nâsiyen öldüğün zaman güldü
Ey sefâlet şehidi san'atkâr!

Bir geçen yok civar-ı kabrinden
Dümdüz olmuş sığındığın medfen.
"Heykelin nerde, heykelin?" derken
İşte karşımda bulduğum: Şu mezar!

Bizde bazan heyakil-i tebcil
Ölülerden kalan çukurlardır.
Unutulmak, bu bir değerli delil
Ki fazilet onunla anlaşılır.

Bilmiyorlardı kadr-i san'âtını
Vatanın sen bir ihtiyâcıydın
Bilmedik, sormadık felâketini
Geçdi mihnetle ömr-ü muztaribin

Benzemez en acıklı mersiyeler
O senin ellerinde ağlama ki
Gel de sen hissinin lisânını ver
Şu teessür ve acz içinde bana.

Musiki sende aşk ve ilhâmın
Başka bir tavr-ı i'tilâsıydı.
Negamâtın, bu ömr-i nâ-kâmın
Bir tesellîsi, bir duâsıydı.

Benzemez en acıklı mersiyeler
Rühunun bir enîn-i mülhemine.
Gel de sen hissinin lisanını ver
Kalbimin girye-i demâdemine.

Çünkü ey dâhî-i hüner-perver!
Benzemez en acıklı mersiyeler...
Ne senin kendi süzîş-i gamına,
Ne senin ellerinle ağlamana
Belki şâyân olurdu mâtemine
Kendi tanbürun ağlasaydı sana

Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası, nr. 8 (39), 27 Teşrinievvel 1917.

10
BİR DAHA İÇMEMEK İÇİN İKİ ÇARE

Eski ailelerimiz arasında içki mübtelâlarını vazgeçirmek için şişesine belli bellisiz olarak ölü toprağı koyarak verirlerdi. Bazıları Merkez Efendi, Cafer Baba ve emsali mazanne sandukalarında dikili duran kavuklara sarılı destarlardan kırpılmış tütsülere müracaat ederlerdi. Hatta vücudunun bir tarafından ters çıkmış kedi tüyleriyle de tütsü verilirdi. Üç defa sudan geçmiş, üç defa okunmuş muskalara da ehemmiyet verilirdi. Hatta bunları mübtelâların farkına varıp da çekip çıkararak atmamaları için rubalarının en gizli, el değmez bir tarafına dikerlerdi.

Eyüp Sultan'da tevbe-i Nasuh yüzde altmış, yetmiş derecesinde müessir olduğu halde, hac ve zemzem içmek daha müessir gelirdi. Malum a:

"Her itikat akla göre gaibanedir."

Vakt-i cahiliyette bir akşam eve hem geç gelmiş, hem de olgun, hatta yukarıya bile çıkamamışım da aşağı odaya bir yatak yapmışlar. Resmen serilivermişim. Tesadüf bu ya, valide merhum da o akşam bizde imiş. Refikaya demiş ki:

"Ben de dün Merkez Efendi'ye gittim, tütsü aldım. Uyuyor değil mi? Haydi aşağıya git, küreğe biraz ateş koy. Ben bir tütsü vereyim!" demiş.

Uyku esnasında burnuma acı acı bir bez kokusu geldi. Yangından da pek korkarım. Son derecede baskın olduğum halde birdenbire gözlerimi açtım. Bir de baktım ki başımın üzerinde bir siyah kürek dönüp duruyor. Bir halde ki idare kandili odaya bir hoş loşluk verdiği için avuç içi kadar gölgeler değirmen taşı kadar büyüyor,

durmadan bir yerden diğer bir yere intikal ediyordu. Ömrümde böyle bir hadise-i zılliyete müsadif olmadığım için odada bir fevkalâdelik tasavvur ederek hızla yataktan kalktım. Valide çekildi. Ben refikayı çağırdım. Uyku beynime vurduğu için:

"Bana yukariki dolaptan rakı getir!" dedim.

Tütsü hüsnü tesirini göstermişti. Tütsü, büyü, okuma, ölü toprağı, âb-ı zemzem, cemiyet teşkili ile içki ibtilası geçmez. Eskiler bunu bilirler idi de:

"Heman Allah ikrahlık versin!" derlerdi.

Muhterem Doktor Fâzıl Berki Beyefendiye bir sözüm var:

"Muvaffak olmak istersen, müskirat inhisarıyla piyasadaki rakıları hiçbir vechile değiştirmeyeceğine dair sıkı bir mukavele yap!"

Geçenki sıcaklarda bir kadeh içebilmiş olan eski bir ayyaş ertesi sabah gazinoda diyordu ki:

"O sıcakta bir kadeh içtim. Sabaha kadar ağzım, aç Çingene hindisi gibi açık kaldı. Artık bir daha ağzıma koyamam."

İki diz üstüne gelip Hak celle ve alâ hazretlerine de:

"Ey Rabbe'l-âlemin! Sen eyyâm-ı bahüru ta gelecek bugüne kadar uzat!

Cumhuriyet, 11 Temmuz 1927.

11

MUSİKİ İNKILÂBI ŞENLİKLERİ

Mahmut Ragıp Kösemihaloğlu

Ne idi o Allahım! Devlet merkezimizin ta göbeğinde, yorgunluk dinlendirmek üzere, temizce döşenip dayandığını gördüğümüz bir gazinoya giriyorduk. Birkaç dakika sonra köşeden bir takım sesler yükseliyordu. Başınızı çevirip bakıyorsunuz: On kadar çalgıcı, önde altı kadın yanyana sıralanıp kukla gibi oturmuşlar, duvarlar gibi badanalanmışlar. Arkada -ayakta- bir kemancı; kemanının yan tarafına güya sesi büyültecek bir nevi boru bağlamış! Bir kanun, bir piyano, bir kemençe, bir tanbur -evet kemence ve tanbur ve hatta bazan bir nısfiye!- onun yanında yer almışlar. Ara sıra kadınlardan biri kalkıyor, bir gazele başlıyor; keman yayık yayık onu karşılıyor. Bu kadının adı "solist" olmuş! Gerek bu solistler ve gerek bu piyano yüzünden takımın adı asrîleşmiş "modern alaturka" veya "alaturka salon orkestrası" olmuş! Takımın içine birtakım Frenkçe sözler, armoni, solo, orkestra gibi kelimeler girmişse de ne yapalım ki bir türlü değişemeyen şey, çaldıkları o kötü musikinin ta kendisidir. Bu adamlar bilmiyorlardı ki tarihî Türk sanatı, çoktan devrini kapayıp divan edebiyatı gibi ortadan çekilmiş, alaturka adı altında son nefeslerini yaşayan yukarıda söylediğim kepazelikler ise polis kuvvetiyle ve kanunlarla yasak edilmesi lâzım gelen maneviyat mikropları olup kalmıştı.

Tarihlerde okuyoruz: Eski zamanlarda Avrupa'da da bu gibi mikroplu musikilere karşı devlet kuvvetlerinin harp açtığı, kanunlar çıkardığı görülmüştür. Meselâ

İsveç'te öyle bir devir gelmiş ki büyük şehirlerde ahlâksızlık ve ruhsuzluk terennüm eden şarkıcılar idama mahkûm edilir olmuşlar; hem de öyle alaylı bir şekilde tatbik olunan bir idam cezası ki, anlatmadan edemeyeceğim: geniş bir meydanın ortasına sun'î ve dik bir tepe yapılıyor. Tepenin etrafına idamı seyredip eğlenecekler yığılıyor. Mahkûm tepeye çıkarılıyor. Bir de dana getiriyorlar. Dananın kuyruğu iyice yağlanmıştır. Bir iki kişi danayı sopalarla dövüp tepeden aşağı kaçırmağa çalışacaklardır; bu esnada, mahkûm da onun yağlı kuyruğundan geri doğru asılacak, kaçırtmamağa çalışacaktır. Şayet yağlı kuyruk elden kayıp da hayvanlar kaçarsa, idam tatbik olunacak; yüzde bir ihtimal ile zapt etmeye muvaffak olduğu takdirde ise, ölümden kurtulacaktır. Fakat hayvanlar yüzde doksan dokuz dayaktan yakayı kurtardıkları için, seyircilerin kahkahaları ortasında mahkûmların kelleleri uçuruluyordu! Bugünkü İsveç, Avrupa'nın en ilerlemiş musiki memleketlerinden biridir: çünkü oradaki gençlik zeminleri, velev ki dinî bir düşünce ile de olsa her halde gayet cezri olan bu gibi icraat ile ahlaksızlık mikroplarından temizlenmiş, kilise dâhilinden haricine doğru türeyen en ağır başlı ve temiz ruhlu sanatlarla beslenir olmuştu.

Varlık, nr. 35, 15 Birincikânun 1934.

12

İNKILÂPTA RAMAZAN, RAMAZANDA İNKILÂP

Server Bedi

Tabii farkındasınız... Ramazanlar da her sene başkalaşıyor; zarif kadınlar gibi, on bir ayın sultanı da zamanın modasını dikkatle takip ederek en yeni kıyafetle karşımıza çıkıyor. Kırk sene evvel Ramazan, feracesiyle, yaşmağıyla, kınasıyla tepeden tırnağa kadar sımsıkı örtülü bir şarklı kadın yahut başında sarık, arkasında cübbe ve ayağında mestle, musalli ve müttaki bir erkek kılığında idi. Bugün onu da asrileşmiş görüyoruz: Artık feracesini çıkarmış yerine bir *rob manto* almıştır; yaşmaktan eser yoktur. Ve parmaklarında kına yerine *manikür*ün pembe cilası vardır. Yahut bu tamamiyle şapkalı bir Ramazandır!

Çocuklarımız eski Ramazanları bilmeyeceklerdir. Biz artık bir hatıra olan o Ramazanlara biraz yetiştik ve âdetlerini az çok hatırlıyoruz.

Eskiden Ramazanın gelişi bile başka idi; on beş yirmi gün evvelden, bütün memleket, bu nâzenin ayı karşılamak için ateşîn bir faaliyet nöbeti geçirirdi: Evlerde masraflar düzülür, camilerde mahyalar, mevizeler hazırlanır, sokaklarda dükkânlar süslenir ve bazı büyük camilerin avlusunda sergiler kurulurdu. Ramazan ağır ağır yürüyen muhteşem bir gerduneye binmiş gibi, naz u niyaz içinde, bin ihtiram ve ihtişam içinde gelirdi. Şimdiki Ramazanlar, hiç haberimiz olmadan birdenbire, köşe başında karşımıza çıkıveriyor. Çünkü yalnız kıyafetini değil, vasıta-ı nakliyesini de değiştirdikleri için, bugünün Ramazanları otomobille geliyorlar!

Artık saltanat kalktığı için Ramazanların debdebesine, tantanasına da razı olmuyoruz; artık Ramazanlarda 'on bir ayın bir sultanlığı' payesini de nez' ettik; artık Ramazan, bir sultan değil, belki her ay gibi zamanın aynı haklarına malik asri ve ameli bir insandır! Ve asri, ameli bir insan gibi, şimdiki Ramazanlar da, eski zamanın mükellef, dağdağalı, mide bozucu iftar sofralarına oturmaktan vazgeçmişlerdir, boş bir mideye tıka basa doldurulan o çörek otlu simitler, pideler; o sarımsaklı, çemenli pastırmalar, sucuklar, o türlü türlü zeytinler, peynirler, o türlü türlü reçeller; sonra çorbasıyla, etiyle, sebzesiyle, hamur işleriyle, ekşisiyle, tatlısıyla, kurulan eski iftar sofralarının başına oturmamıza midemizin itiyadı da, hıfzı's-sıhha kaideleri de, bilhassa bütçemiz de müsait değildir.

Şimdi oruç tutanlarımız, iftar topunu duyar duymaz, her zamanki sofralarının başına geçerek, temiz temiz, güzel karınlarını doyuruyorlar ve mide ağrısı çekmiyorlar. Eskisi gibi tembel ve tufeylî insanlar için kibar sofralarına davet edilerek tıka basa yemek yemek ve 'diş kirası' tabir edilen çirkin sadakayı almak ümidi de kalmadı.

Eskiden gece teravihten çıkılınca küçükler Karagöz'e, kadınlar komşuya, büyükler Direklerarası'nda tiyatro zannettikleri bazı temaşagâhlara giderdi. Bu üstü üç tahta çatılı, altı toprak ve bel ağrıtan hacı iskemleleriyle, 'hararet söndürüyor, gazoz!', 'eğlencelik!', 'dişlere mızıka çaldırıyor, Taşdelen suyu!' diye piyes oynanırken aktörlerden fazla bağıran satıcılarla, pis havasıyla, parodinin gürültüleriyle maruf eski tiyatroda gülmek isteyenler, merhum Hasan Efendi'nin oyununa girerler, ağlamak isteyenler de müteveffa Mınak ve Aleksanyan Efendilerin Osmanlı Dram Kumpanyası'nda 'Balmumcular'ı, 'Kızıl Köprü Cinayeti'ni, 'Fazilet Mağlup Olur mu?'yu, 'Demirhane Müdürü'nü, 'Dalila'yı seyrederlerdi.

Bugün Darülbedayi'in, Millî Sahne'nin birer mabed kadar ıssız salonlarına kimseyi rahatsız etmemek için büyük itina ile girersiniz, elinizde bir nümeronuz vardır, yeriniz bellidir, münakaşa olamaz, fraklı ve temiz bir garsonun işaret ettiği koltuğa sesinizi çıkarmadan oturursunuz, beklersiniz, saat dokuzu on beş geçince perde açılacaktır. Ayağınızı yere vurmaya yahut parodiden: 'başlayalım mı, başlar mısın!' diye haykırmaya lüzum yoktur. Filhakika, tam dokuzu bir çâryek [çeyrek] geçerken perde açılır. Hayır, dokuzu çâryek değil, yirmi mi geçiyor? Saatiniz yanlış!

Artık yalancı sofular için senenin on bir ayında envai günahlar işledikten sonra bu ay zarfında oruç tutarak, bolca namaz kılarak Cenabı Hakk'a kendini affettirmek ihtimali de kalmamıştır. Her mümin, senenin on iki ayında da mutedil bir ibadetle dini vazifesini ifa eder ve Ramazan günahkârlar için mutlaka bir gufran ayı değildir.

İnkılâptaki Ramazan gösteriyor ki Ramazanda da inkılâp vardır. Çünkü her şey değişiyor; bütün hayat, âdât, kıyafetler, muaşeretler, inkılâp geçiriyor.

Bugünki Ramazan, yeni kıyafeti, yeni muaşeretiyle mükellef bir otomobile binerek Köprü'den Beyoğlu'na geçerken, farzımuhal olarak, eski Ramazana muhteşem bir araba içinde rast gelseydi şüphesiz bu iki ay, birbirlerini tanımayarak hayretle soracaklardı:

- Kimsin sen?

- Ramazan!

Ve ikisi de birbirini yalancılıkla itham ederek gülüp geçeceklerdi.

Mademki her şey değişiyor, hakikat şudur ki 1344 senesine kadar 1344 türlü Ramazan gelip geçmiştir. Ve bu Ramazanlar, canlı mevcudat gibi seneden seneye değişir, yenileşir, tekâmül eder, birbirlerine tıpkı tıpkısına benzemezler. Ramazanların inkılâbı ve inkılâpların Ramazanı da budur.

Aylık Mecmua, nr. 1, Nisan 1926.

13

DİN BAYRAMI VE ULUS BAYRAMI

Vâ-Nû

Birkaç saate kadar bayram bitiyor. Bütün Türkiye, bu yıl da bu Müslüman bayramını kutladı. Beylik kapıları, kurumlar, gazeteler hep kapandı.

Türkiye'de laiklik vardır.

Öyleyse niçin bütün Türkiye'de bu Müslüman bayramı tutuluyor? Bugünkü anlayışla, bu işin anlatılışı şu olsa gerektir:

Yurttaşlarımızın içindeki su karışmamış Müslümanlar, şeker bayramını isteye isteye, seve seve kutlayor. Başıboş düşünceli olan Müslüman çocukları da kendi küçüklüklerini göz önüne getiriyor. Şeker bayramına görenek yolile bağlı olduklarını duyuyorlar. Vaktile sevindikleri bu güzel günü bir tekmede yıkmak istemiyorlar.

Hıristiyanlar, Yahudilere gelince, her birinin ayrı ayrı düşüncesini sorun... Bunların çoğu alışverişçi kimseler olduğu için para kazanacaklarını düşündüklerinden bayramı Müslümanlar kadar iple çekiyorlar...

İşte bu yüzdendir ki Müslüman bayramı kutlanıyor...

Biliyorum, şöyle diyeceksiniz: Noel, yılbaşı, paskalya, hamursuz. Bunları tutan Müslümanlar yok mu?.. Var... Demek ki ödeşiliyor... Arada ufacık bir değişme ile: Müslümanların bayramını, Müslüman olmayanlar para kazanmak yolile kutlayor. Müslümanlar ise Hıristiyanlarla Yahudilerinkini para harcayarak...

Bu gülümsetici sözden sonra, şunu diyelim ki, ne dinde olursa olsunlar, bütün Türklerin en birinci bayramları ulusal olanlardır.

Haber Akşam Postası, 8 Kânunusani 1935.

14

AYASOFYA MÜZESİ

Müzeler İdaresi seyyah akınının başlayacağı önümüzdeki aylar içinde Ayasofya'nın bir an evvel açılması için faaliyetini arttırmıştır. Camide Evkaf'a ait eşya ta-

mamen kaldırılmış, halılardan mühim bir kısmı da Edirne'deki Selimiye Camii'ne gönderilmiştir. Ayasofya'da yalnız minber, mihrap ve tarihi şamdanlar, mihrap önündeki birkaç halı bırakılmıştır. Bu suretle müzenin daha evvel cami olarak kullanıldığı gösterilecektir. Şimdiki halde Ayasofya'nın içinde ve avlusunda temizlik yapılmaktadır. Temizlik işinin arkası alınınca eserlerin müzeye nakline başlanacaktır. Müzeler İdaresi, Ayasofya'yı 1 Şubat'ta muvakkaten açmağı kararlaştırmıştır. 1 Şubat'a kadar Ayasofya Müzesinin duhuliyesi 11 kuruş olacaktır. Biletlerin basılmasına başlanmıştır. Ayasofya'ya kaldırılacak eserler arasında Askeri Müze'de bulunan ve Bizans devrine aid iki büyük lahid vardır. Bunlardan başka Nuruosmaniye Kütüphanesi önündeki büyük lahid ile Zeyrek Camisi'ndeki lahid de Ayasofya'ya kaldırılacaktır.

Ayasofya'nın avlusunda teşhir edilecek eserler arasında 30-40 ton ağırlığında kırmızı porfirden yapılmış ve Bizans imparatorlarına aid çok büyük ve kıymetli lahidler bulunmaktadır.

Müzeler İdaresi tanzimden evvel bahçede tedkikatta bulunmuş ve bahçede hafriyat yapılmasına karar vermiştir. Tespit edilen yerlerden kıymetli eserler çıkacağı tahmin olunmaktadır. 30-40 ton ağırlığındaki eserlerin yerleştirilmesinden sonra hafriyata imkân hâsıl olamayacağı düşünülmüş, hafriyata bu hafta içinde başlanması kararlaştırılmıştır. Avlu hafriyat bittikten sonra tanzim olunacaktır. Hafriyat iki ay kadar sürecektir.

Avluda ayrıca bir köşede Arşitektür Müzesi vücuda getirilecektir. Müzeler İdaresi şehrin muhtelif semtlerinde duran ve Bizans medeniyetine ait direk, direk başlığı, bunlara benzer mimari parçalarını tespit ettirmektedir. Bu eserler de teşhir edilmek üzere Ayasofya'ya kaldırılacaktır. Ayasofya kısa bir zaman içerisinde büyük bir Bizans Müzesi olacaktır.

Akşam, 28 Kânunusani 1935.

Bu ateş denizinin iki yakası var...
Bazen bir nehir gibi akıyor ve önüne geleni sürüklüyor.
Bazen kara bir rüzgar onun başını döndürüyor.
Ateş, içindeki balıkları da yakıyor.
Akılla ruh cenk ediyor orada.
Doğu ile Batı ateş iğneleriyle birbirine geçiyor.
Aşk, bazen yokluk elbisesi giyiyor. Bazen bir yağmura dönüyor.
Edebiyat, tarih, müzik alev almış at gibi koşuyor.
Ses bir ruh bulutu gibi sürükleniyor meçhulde.
Kültür tarihinin son bestesi.

"Gazetelerin birinci sayfaları bir aydır öztürkçe, öztürkçe soyadı, radyolarda alaturkanın yasaklanması, öz Türk musikisinin yaratılması, millî opera, Ayasofya Camii'nin müze yapılması, iki gündür de ağa, hacı, hâfız, hoca, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi, molla, hazretleri gibi lâkap ve unvanların kaldırılması hakkında haberlerle dolup taşıyordu. Ama mesela Muş'taki zelzele felâketi kısacık bir haberle geçiştirilmişti."

Bir yüzyıl yangınlarla, savaşlarla, işgalle boğuşmuş, perişan bir İstanbul. Cumhuriyet'le birlikte her gün yeniden kurulan bir ülke. Her sabah yeni bir değişime uyanan aydınlar. İnkılap ruhunun kimi zaman serseri kurşunlarının gölgesinde hayatta kalma çabaları.
Üniversite reformuyla Darülfünun'daki görevinden kovulan Galip Bey'in evrakından yola çıkılarak yazılan bir serencam.
Beşir Ayvazoğlu'nun kaleminden, 1930'lu yılların Türkiye'sine dair, belge niteliğinde bir roman.

840749
ALB

ISBN-13: 978-605-4683-94-9
9 786054 683949

kapı

kapı no: 355
Beşir Ayvazoğlu Kitaplığı: 21